Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Sayı 35 – Ocak 2013

35. SAYI – 2013 OCAK- İÇİNDEKİLER

		SAYFA
1.	**FARKLI PAYDAŞLARIN KURUMSAL İTİBARI DEĞERLENDİRMELERİNDEKİ FARKLILIĞIN SOSYAL VE FİNANSAL PERFORMANS ALGILARIYLA İLİŞKİSİ** H.Zümrüt TONUS- Harika ÖZKAN TEZ	1-12
2.	**UNDERSTANDING KIDS/TEENS' CONSTRUCTION OF POLICE AND CRIME CONCEPTS AS A COMMUNITY POLICING APPROACH: SOCIAL GROUNDED THEORY APPLIED** Murat ÖNDER	13-24
3.	**MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ ÇIKTI AÇIĞINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ** Bülent DOĞRU	25-40
4.	**ULUSLARARASI GÖÇÜN İŞ GÜCÜ PİYASASINDAKİ ÜCRET DÜZEYİ ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI** Taner GÜNEY - Güner TUNCER - Ramazan KILIÇ	41-54
5.	**AVRUPA BİRLİĞİ'NE BEŞİNCİ GENİŞLEME SÜRECİYLE ÜYE OLAN ÜLKELERİN REKABET GÜÇLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ** Hüseyin ALTAY- Muharrem SAVAŞ	55-80
6.	**EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDEKİ SİMAV KAPLICALARI VE HAMAMLARI (SİMAV'S TURKISH BATHS AND THERMAL SPRINGS IN EVLİYA ÇELEBİ'S TRAVELBOOK)** Ahmet DEMİRCAN	81-96
7.	**GİRİŞİMSEL PAZARLAMANIN FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSINA ETKİSİ** S. Selim EREN - Hale ÇELİKKAN - Güngör HACIOĞLU	97-106
8.	**FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ** Ahmet GÖKGÖZ	107-122
9.	**GÜZEL SANATLAR ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ VE KALICILIK SEVİYELERİNİN ARAŞTIRILMASI: TEMEL TASARIM DERSİNE WBCL MODELİ UYGULANMASI** Tolga ERKAN	123-134
10.	**ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İŞGÖRENLER TARAFINDAN ALGILANMASI: OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA** Barış ERDEM - İsmail KAYA	135-150
11.	**OKUL ÖNCESİ KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE DEVAM EDEN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLERİN ANNELERİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE BELİRLENMESİ** Öznur TUŞ - İlknur ÇİFCİ TEKİNARSLAN	151-166

12. **HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNİ ETKİLEYEN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER 2002–2012 TÜRKİYE ÖRNEĞİ**
Vahdet KAYA - İstemi ÇÖMLEKÇİ - Oğuz KARA 167-176

13. **TÜRK TÜKETİCİLERİNİN TÜKETİM DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER**
M. Kenan TERZİOĞLU -Aslı DOĞANGÜN 177-184

14. **KÜTÜPHANE HİZMETLERİNDE KALİTE ÖLÇÜMÜ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**
Şerif KARAHAN - Aydın KAYABAŞI 185-198

15. **ÖĞRENME VE ÖĞRENMEYE KATILIM HAKKINDA SINIF ÖĞRETMENLERİ NE DÜŞÜNÜYORLAR?**
Gökhan ÖZSOY - Hayriye Gül KURUYER- SİBEL ÖZSOY- Hasan TABAK 199-214

16. **NASIL BİR VERGİ REFORMU?**
İlhami SÖYLER - Mustafa ÇOLAK 215-222

17. **ÖĞRETMENLERİN PROBLEM KURMA İLE İLGİLİ ÖZ-YETERLİK İNANÇLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI**
Çiğdem KILIÇ - Lütfi İNCİKABI 223-234

18. **1844 TARİHLİ TEMETTÜAT KAYITLARINA GÖRE KÜTAHYA SANCAĞINA BAĞLI ŞAPHANE KÖYÜNÜN SOSYAL EKONOMİK YAPISI**
Arzu BAYKARA TAŞKAYA 235-252

19. **YENİ BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ YEREL AKTÖRLERİ OLARAK KALKINMA AJANSLARININ ETKİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**
Mustafa Cem KIRANKABEŞ 253-268

20. **EFL TEACHERS' FOSSILIZED PRONUNCIATION PROBLEM OF DARK /L/ AND THE SOLUTION**
Ayhan KAHRAMAN 269-279

FARKLI PAYDAŞLARIN KURUMSAL İTİBARI DEĞERLENDİRMELERİNDEKİ FARKLILIĞIN SOSYAL VE FİNANSAL PERFORMANS ALGILARIYLA İLİŞKİSİ

H.Zümrüt TONUS
Doç. Dr. Anadolu Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, zguven@anadolu.edu.tr

Harika ÖZKAN TEZ
Öğr. Gör., Dumlupınar Üniversitesi Tavşanlı Meslek Yüksekokulu, harikaozkan@yahoo.com

ÖZET: Toplumda ve paydaşlarının gözünde başarılı ve iyi bir yerde bulunmak isteyen işletmeler, kurumlarının olumlu bir itibara sahip olmasını isterler. Böyle bir itibarı sağlayabilmek için sarf ettikleri sosyal ve finansal performans düzeyi, paydaşların o işletme için algıladıkları itibarın derecesini etkileyecektir. Ancak her paydaş grubu işletmenin sosyal ve finansal performanslarından aynı düzeyde etkilenmeyecektir. Bu çalışma anket tekniğini kullanarak, farklı paydaşlar açısından kurumsal itibarının değerlendirilmesindeki farklılığın sosyal ve finansal performans algılarıyla ilişkisini ortaya çıkarmak istemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İtibar, Paydaş, Sosyal ve Finansal Performans

ABSTRACT: Corporations which are wanted to have a good place in stakeholders' and society's side, want to have a positive reputation. The social and financial efforts' level in order to have this reputation will effect the reputation degree percepted by stakeholders'. However every stakeholder group will not be effected from corporations' social and financial performance on the same level. this article wants to show that how much stakeholders' are effected from corporations social and financial performances with using questionary technique.

Keywords: Corporate Reputation, Stakeholder, Social and Financial Performance

GİRİŞ

İşletme bilimi işletmelerin durumunu anlamak ve içerisinde bulundukları çevrede nasıl hareket etmeleri gerektiğini ortaya koyabilmek için çalışmalar yapmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda işletmelerin ve birimlerinin neden yönetilmesi gerektiğiyle ilgili, sürekli olarak "giderek artan rekabet ortamı" durumundan bahsedilir. Artık işletmelerin bir mal veya hizmetle ilgili tek işletme konumunda olmaması ve hatta bugünün en büyük işletmelerinin karşısına bile çok rahat yeni rakiplerin çıkabilmesi bu rekabet ortamının ne kadar zorlayıcı olabileceğinin göstergesidir. Üstelik artık, giderek artan tek unsur rakipler de değildir, bilinçli ve ilgili insanların sayısı da giderek artmaktadır.

Nasıl ki bir kişiye güvenilip güvenilmemesi gerektiği, onunla iş yapılıp yapılamayacağı, borcuna sadık kalıp kalmayacağıyla ilgili düşünceler o kişinin itibarı ile değerlendiriliyorsa, aynı değerlendirmeler işletmeler için de yapılmaktadır. Çünkü günümüzde işletmeler, tıpkı insanlar gibi kişiliklere sahip olan kurumlar olarak değerlendirilir.

Bir insanın itibarı onun geçmişten günümüze yaptıkları, sahip olduğu değerleri, kimliği ve çevresiyle kurduğu ilişkiler gibi unsurlardan etkilenerek oluşur. Kurumsal itibar da işletmenin geçmişte yaptıklarından, yapmayı umduklarından, kimliğinden, onu diğer işletmelerden ayıran temel değerlerinden ve çevresiyle kurduğu ilişkilerden oluşmaktadır (Fombrun, 1996). Ayrıca kurumsal itibar işletmenin tek başına sahip olabileceği bir özellik değildir. İnsanların da işletmelerin de itibarlarından bahsedebilmek için muhakkak karşı tarafa ihtiyaç vardır. Çünkü itibar farklı insanların ve kurumların gözünde oluşan bir değerdir. Bu nedenle kurumsal itibar işletmenin varlığından etkilenen kişilerin ve kurumların yani paydaşların işletmeye atfettikleri bir özellik olarak değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2009: 188). Bu noktada bir işletmenin farklı paydaşlarını, çoğu zaman bir rekabet üstünlüğü ve işletme için çok önemli soyut bir değer olarak yorumlanan kurumsal itibarının çevresinde toplaması, işletmenin sosyal ve ekonomik katkılarının birleşimi olarak görülmektedir (Helm, 2007: 1).

Bu çalışmada farklı paydaşların gözündeki kurumsal itibar farklılığının işletmenin sosyal ve finansal performans algılarıyla ilişkisi incelenecektir.

İtibar

Hem kişilerin hem de işletmelerin sahip olduğu, üstelik insanların bilinçlenmesiyle öneminin arttığı itibarın ne anlama geldiği incelendiğinde farklı tanımlamaların olduğu görülmektedir. Bunlardan bazılar şunlardır:

- İtibar, Arapça bir kelime olup saygı görme, önemli olma, borç ödemede güvenilir olma durumu, kredi, saygınlık ve şeref anlamında kullanılmaktadır (www.tdkterim.gov.tr, 2010).

- İtibarın İngilizce karşılığı olan "reputation" ise bir kişi ya da bir varlık hakkında insanların sahip olduğu genel düşünceleri, bir kişi ya da bir varlığın geçmiş davranışlara ya da karakterine dayanarak ne kadar takdir edildiği ve beğenildiği olarak tanımlanmaktadır (www.dictionary.cambridge.org, 2010).

- İtibar, kurumsal değerlerle toplumun değerleri arasındaki etkileşimin bir ürünüdür (Karaköse, 2007: 2).

Tüm bu tanımlar incelendiğinde itibar kelimesinin var olabilmesi için birden çok kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü itibar kavramında bir kişi veya işletmenin kendisinin ve çevresindekilerin o kişi veya işletmeye olan izlenimleri yer almaktadır. Konuyu işletmeler açısından ele aldığımızda ise çevredeki o kişilerin karşımıza paydaş olarak çıktığını görmekteyiz. İşletmenin amaçlarının gerçekleştirilmesinden etkilenen veya etkileyen kişi veya gruplara paydaş denilmektedir (Freeman vd., 2008: 6). Geçen zamanla birlikte işletmelerin ilişkide olduğu bu tarafların sayısı artmış ve ilişkileri de oldukça karmaşık hale gelmiştir (Aktan ve Börü, 2010).

İtibar kavramını tüm bu işletmeler ve paydaşlar açısından incelediğimizde de kurumsal itibar kavramıyla karşılaşıyoruz. Kurumsal itibar, işletmenin paydaş beklentilerini başarılı ve tutarlı bir biçimde karşılayarak paydaşlar nazarında oluşturdukları değer yargıları bütünü olarak düşünülebilir (Yılmaz, 2009: 169).

Kurumsal İtibar

Kurumsal itibar kavramının kökeninin 1950'li yıllara kadar dayandığı görülmektedir (Weiwei, 2007: 58). Günümüze kadar da pazarlama, iletişim, yönetim gibi çeşitli bilim dallarında da birçok ve değişik kurumsal itibar tanımı yapılmıştır. Bunlardan bazılar şunlardır:

- Bennett ve Rentschler'e göre; kurumsal itibar, imajla ilgili bir kavramdır, ancak bir kuruluşun nitelikleri hakkında halk arasında uzun bir süre boyunca oluşan, kuruluşun tutarlılığı, güvenirliliği ve dayanıklılığı ile ilgilidir (Weiwei, 2007: 2).

- Wartick, kurumsal itibarı "tek bir paydaşın, taleplerinin karşılanmasında örgütsel tepkinin ne kadar iyi olduğuyla ilgili algılar toplamı ve birçok örgütsel paydaşın beklentileri" olarak tanımlar (Helm, 2007: 2).

- Kurumsal itibar, bir şirketin yarattığı güvenin toplam pazar değeri içindeki katkı payıdır. Şirketin elle tutulamayan değerinin taşıyıcısıdır. Toplum tarafından beğenilen, takdir edilen bir şirket olmanın karşılığıdır (Kadıbeşegil, 2007: 55).

- Dalton'a göre, kurumsal itibar, paydaşların gözünde işletmenin zaman içerisinde kurduğu iletişimle oluşturduğu öznitelik değerlerinin toplamıdır (Tustin, 2007: 143).

- Kurumsal itibar; gözlemcilerin, işletmeye uzun dönemde atfedilen finansal, sosyal ve çevresel etkileri değerlendirmesine ilişkin kolektif yargıdır (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008: 112).

Tüm bu tanımları incelediğimizde kurumsal itibarın tanımlanmasında işletmenin tarihinden, kimliğinden, kültüründen, stratejisinden, temel değerlerinden ve iletişiminden kaynaklandığını görürüz (Yılmaz, 2009: 188). İtibarın tanımlanması sırasında birden fazla kişinin gerektiğinden söz edilmişti. Kurumsal itibarı da işletmenin başka

kişilerin gözündeki değerleri oluşturur. Ayrıca tanımlardan da görüleceği üzere kurumsal itibar, bir işletmenin sahip olduğu uzun süreli güven ve değerler dizisidir.

Kısaca kurumsal itibar işletmelerin sahip olduğu çok önemli bir değerdir. Kurumsal itibar bir işletmenin; müşterileri, ortakları, çalışanları, tedarikçileri, rakipleri, finans kaynakları kısacası tüm paydaşlarının zihninde elde ettiği görünmeyen değer olarak kabul edilebilir (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008: 120).

Sosyal ve Finansal Performansın Kurumsal İtibarla İlişkisi

Yakın zamandaki kurumsal skandallar ve çöküşler, araştırmalarla ele alınmış ve yönetsel dikkati kurumsal güç ve etki üzerine bütünleştirmiştir. Bilim adamları, kurumsal sosyal performans kavramına yönelmişler ve yaptıkları çalışmalarla yönetimin sosyal sorumluluk davranışlarına neden odaklanması ya da odaklanmaması gerektiğini ortaya koymaya çalışmışlardır. Kurumsal sosyal performans ve finansal performans açısından sonuçlar, alanlarında değer yaratan kişilerin de uzun zamandır ilgisini çekmektedir (Neville vd., 2005: 1).

İşletmenin amacına ulaşmasını etkileyen ve bundan etkilenen kişiler paydaş olarak tanımlanır. Paydaş yaklaşımı çeşitli paydaşlar ile ilişkiler ağının merkezinde olan örgütü göstermektedir. Bu paydaşlar iç ve dış paydaşlar şeklinde sınıflandırılabilir. Bu ayrıma göre iç paydaşlar isletme içinden olan ve yönetim ile yakın ilişkiler içinde bulunan gruplardır. Dış paydaşlarını da dış çevre faktörleri olarak ele alabiliriz. Buna göre iç paydaşlar işletmenin çalışanları ve sahipleri iken dış paydaşlar müşteriler, tedarikçiler, sendikalar, yerel yönetimler, rakipler, devlet şeklinde ele alınabilmektedir (Özalp ve Tonus, 2003: 161).

Paydaşlar tek bir gruptan oluşmadıkları için ve bir işletmenin itibarının da paydaşlarının gözündeki değerlerden oluşmasından dolayı bir işletme sadece tek bir itibar değerine sahip olabilir denilememektedir. Bu durum karşımıza işletmelerin farklı paydaş grupları açısından farklı itibarlara sahip olacağını çıkarır (Helm, 2007:1). Ancak farklı paydaş grupları arasında itibara ait bir görüş birliğinin olmaması işletmenin genel bir itibar algısı oluşturmasını engelleyecektir ve bu durum işletmenin oluşturmak istediği itibarının yeterince güçlü olmamasına neden olacaktır. Bu nedenle işletmeler her ne kadar tüm paydaş grupları açısından zor olsa da, birden çok itibar oluşturmak yerine istedikleri gibi oluşturdukları tek bir itibarı kuvvetlendirmek istemektedir.

Birey ve örgüt arasındaki ikili ilişki paydaşlar açısından hem karşılıklı yarar ve zararlara hem de hak ve görevlere dayanmaktadır. Kaynak bağımlılığı yaklaşımı bu teoriyi açıklamak için kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, bir işletme, varlığını sağlayan kritik kaynaklar için çeşitli paydaşlara bağlı olarak gözükmektedir. Örneğin hükümetler altyapı ve diğer hizmetleri sağlarken, tüketiciler finansal getiriler sağlar (Neville vd., 2005: 4).

Paydaşların organizasyon içerisindeki önemini inceleyecek olursak (Neville vd., 2005:4):

- Beklentileri oluştururlar,
- İşletmenin çıktılarını denerler,
- Bu çıktıları değerlendirirler,
- Bu değerlendirmeler üzerine harekete geçerler.

Yani paydaşlar bir işletmenin hem faaliyet nedeni hem de denetleyicisi durumunda rol almaktadırlar. Daha öncelerde yapılan kurumsal sosyal performans ile ilgili çalışmalar, işletmelerin yaptığı hatalara, işletmelerin bazı sosyal gruplara olan etkilerine ve işletme tarafından yapılanların denetim, toplum baskısı ve kanuni hükümler yoluyla ne kadar kontrol edilebileceğine odaklanmaktadır. Son zamanlarda ise dikkatler daha çok sosyal sorumlulukla ilgili adımların rekabet anlamında işletmelere ne gibi getirileri olabileceğine çevrilmiş durumdadır. Son zamanlarda, araştırmacılar kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal finansal başarı ilişkisini, ya da kurumsal sosyal sorumluluk ve müşterilerin satın alma konusundaki kararları arasındaki ilişkiyi araştırmaktadırlar (Sönmez, 2010). Bu noktada da karşımıza sosyal ve finansal performansın çeşitli paydaşlar açısından kurumsal itibar algısını etkileyip etkilemeyeceği sorusu çıkıyor.

Kurumsal sosyal performans; işletmelerin çalışanlarına, hissedarlarına ve genel anlamda topluma olan sorumluluklarıyla ilgili bir kavramdır. Bu nedenle bir işletmenin sosyal performansı değerlendirilirken işletmenin sosyal sorumlulukları incelenecektir.

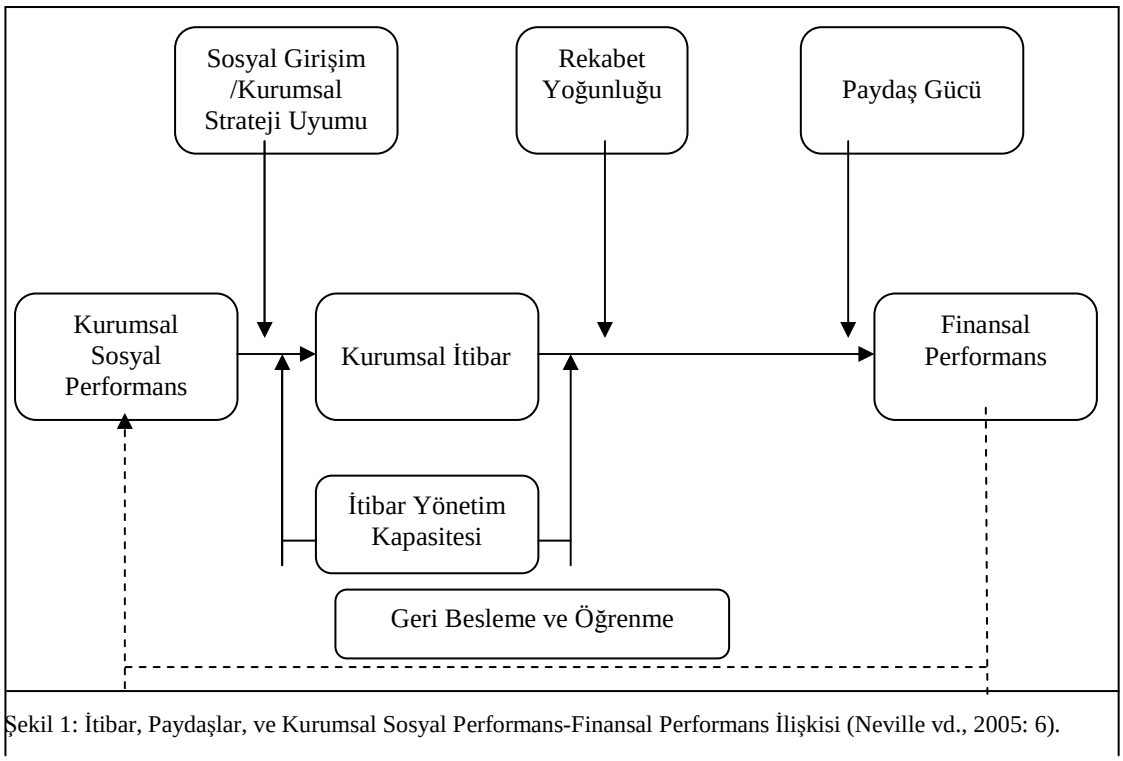
Kurumsal sosyal sorumluluğu, "işletmenin tüm paydaşlarının yaşam kalitesini iyileştirirken, etik davranmayı, doğal çevreyi korumayı ve ekonomik gelişmeye katkıda bulunmayı, sürekli bir amaç olarak kabul etmesi fikri" olarak tanımlayabiliriz (Uzkesici, 2005, 72). Kurumsal sosyal sorumluluğun temel düşüncesi, işletmenin hissedarlara, çalışanlara, tedarikçilere ve müşterilere yönelik yasal sorumlulukların ötesinde sorumlu davranışlarda bulunmasının gerekliliğidir. İşletmeden yaptığı faaliyetlerin toplumla ve doğal çevreyle ilgili ekonomik olmayan sonuçları için de tam olarak sorumlu davranması beklenmelidir (Özalp, Tonus ve Sarıkaya, 2008: 74).

Kurumsal sosyal sorumluluklarının bilincinde olan işletmeler, yeni pazarlara girme ve müşteri sadakati kazanma gibi önemli rekabet üstünlükleri elde etmektedir. Yapılan birçok araştırmada yatırımcıların bir işletmeye yatırım yapmadan önce işletmenin kurumsal sosyal performansını değerlendirdiği görülmüş, hatta bazı yatırımcıların işletmenin kurumsal sosyal performansını rekabette avantaj sağlayan bir unsur olarak değerlendirdiği ortaya çıkmıştır (Idowu ve Filho, 2010: 212-213). Ayrıca, henüz kesin bir sonuç bulunmamasıyla birlikte uzmanlar, işletmelerin sosyal sorumluluk kavramına uygun davranışlarının pozitif bir imaj oluşturarak yeni kaynaklar yaratacağını ileri sürmektedir (Sönmez: 2010).

Sosyal performansın yanında finansal performans da bir itibar ölçütü olarak kullanılmaktadır. **Finansal performans** işletmelerin finansal durumunu, yatırımlarının güvenliğinin ve riskinin değerlendirilmesidir. Finansal performans, genel olarak işletmelerin parasal durumunun göstergesi olarak nitelendirilmekte ve işletmelerin başarısının değerlendirilmesinde sıklıkla kullanılmaktadır (Özdoğan, 2006: 102). Finansal performans ölçümleri geçmişi değerlendirme, gelecek için yatırım ve finansman kararlarını alma, kaynak kullanımı ve yöneticilerin performanslarının değerlendirilmesinde kullanılır. Bu ölçümler, karlılık, maliyet, satış gelirleri ve pazar payları, yatırımın geri dönüşü ile ilgili uygulamalarla yapılmaktadır (Özdoğan, 2006: 103).

Paydaş teorisyenleri, bir işletmenin finansal performansının, paydaşların işletmenin faaliyetlerine tepki olarak ne kadar kaynak tedarik ettiği ile ortaya çıktığını iddia ederler. Yani paydaşlar birbirinden tamamen farklı olup, kesintiler, nakit akışları veya diğer çabalarıyla işletmenin finansal performansını etkileyecek şekilde konumlanmışlardır (Neville vd., 2005: 5). Bu noktada finansal performans ile paydaşlar arasında bir ilişkinin olduğu görülür.

Finansal performans ile kurumsal itibar arasındaki ilişkiyi değerlendirecek olursak, işletmenin itibarının finansal performansını etkileyeceğini söyleyen Fombrun (1996), olumlu bir itibarın, müşterileri daha sadık hale getireceğini ve fiyat üzerinde daha az duracaklarını, yatırımcıların da daha kolay sermaye sağlayacaklarını savunur. Tüm bunlar işletmenin birim fiyatlarına ve giderlerine olumlu katkı sağlayacaktır (Büyük: 2003). Yapılan araştırmalar işletmelerin maddi olmayan itibarlarına, duran varlıkları ile kaynak atama çabalarının, işletmenin finansal performansını arttıracağını savunmuştur, ayrıca olumlu itibarın tedarikçi seçim sürecinde müşterilerin satınalma eğilimlerini etkilediğini göstermiştir. (Neville vd., 2005:6).

Şekil 1: İtibar, Paydaşlar, ve Kurumsal Sosyal Performans-Finansal Performans İlişkisi (Neville vd., 2005: 6).

Yukarıdaki şekilde, sosyal performansın kurumsal itibarı, kurumsal itibarın da paydaşlar aracılığıyla finansal performansı etkilediği görülmektedir. Ancak finansal performans da işletmenin sosyal performansını etkilemektedir. Tüm bunlar karşımıza bir döngüyü çıkarmaktadır. Örneğin Little ve Little, sosyal sorumluluk alanında güçlü bir itibara sahip olan işletmelerinin marjinal şekilde yüksek kazanç oranlarına sahip olduğunu bulmuştur (Neville vd., 2005: 6).

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, işletmelerin sosyal ve finansal performansının kurumsal itibarı, aynı şekilde kurumsal itibarın da işletmelerin sosyal ve finansal performanslarını etkilediğini söyleyebiliriz. Bu durum da karşımıza bir döngüyü çıkarmaktadır.

METODOLOJİ

Araştırmanın Amacı ve Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı işletmelerin sosyal ve finansal performanslarının farklı paydaşların gözünde farklı şekilde algılanıp algılanmadığını ortaya koyarak, varsa bu farklılıklara göre kurumsal itibarın değerlendirilmesinde hangi paydaş grubunun hangi performanstan ve nasıl etkilendiğini belirlemektir. Bu sayede farklı paydaşların gözünde kurumsal itibarın değerlendirilmesindeki farklılığın sosyal ve finansal performansa ait algılarla olan ilişkisi incelenecektir.

Bu amaca uygun aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Farklı paydaşlar bir işletmenin kurumsal itibarını değerlendirmede sosyal performansını farklı algılar.

H2: Farklı paydaşlar bir işletmenin kurumsal itibarını değerlendirmede finansal performansını farklı algılar.

Araştırmanın Önemi

Günümüz rekabet şartlarında işletmeler, ayakta kalmak için sadece paydaşların beklentilerini karşılamamalıdırlar. Artık bu tarz bir işletme yönetimi anlayışı geçerliliğini yitirmiştir. Paydaşlar, beklentilerinin karşılanmasının yanı sıra işletmelerin kurumsal itibarlarına da son derece önem vermektedirler. İşletmenin daha önceki yaptığı işlerdeki başarı oranlarından, içinde bulundukları sosyal projelere, sahip oldukları finansal güce kadar her türlü kriter, artık paydaşların işletmeleri seçmesinde büyük önem arz etmektedir. Ancak işletmenin kurumsal itibarı her paydaşın gözünde aynı değildir. Bu araştırmada, işletmelerin başarısında en büyük kriterlerden biri olan kurumsal itibarının, işletmenin sosyal ve finansal performansları hakkında paydaşlarının sahip olduğu algılarıyla olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma için nicel yöntem seçilmiş ve veri toplama yöntemi olarak anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Araştırma, Kütahya'da üretim faaliyetlerine devam eden Kütahya Porselen şirketi seçilerek gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya müşteriler, beyaz yakalı çalışanlar ve yöneticiler olmak üzere üç değişik paydaş grubu katılmıştır. Örnekleme yöntemi olarak, veri toplama kolaylığından ve işletmeyi tanıyan kişilere gereksinim duyulmasından dolayı katılımcılar yargısal örnekleme yöntemine göre seçilmiştir (Yüzer vd., 2009: 178). Çünkü paydaşların özellikle de beyaz yakalı çalışan ve yöneticilerin işletme hakkında sahip oldukları bilgi bu yöntemin seçilmesini gerektirmiştir. Araştırma kapsamında 298 geçerli anket analize dâhil edilmiş, 6 adet anket formu geçersiz sayılarak analize dâhil edilmemiştir.

Anket formu yapı olarak 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim durumu, araştırma yapılan işletme ile paydaşlık durumu ve araştırma yapılan işletme ile paydaşlık ilişkisinin süresinden oluşan demografik bilgilerine yönelik sorulara yer verilmiştir. İkinci bölümde ise paydaş grupların Kütahya Porselen'in kurumsal itibarını değerlendirmelerinde, işletmenin sosyal ve finansal performansıyla ilgili düşüncelerini ölçmeye yönelik beşli Likert Ölçeği kullanılarak cevap verilebilen 31 soru yöneltilmiştir. Bu soruların oluşturulması sırasında Fombrun tarafından 2000 yılında geliştirilen "İtibar Katsayısı" ölçeğinden yararlanılmıştır (Gardberg ve Fombrun, 2002:306). Katılımcıların işletmenin sosyal ve finansal performansları hakkındaki algılarını ortaya koyabilmek amacıyla bu sorulardan 14 tanesi sosyal performansla, kalan 17 tanesi de finansal performansla ilgili olarak oluşturulmuştur.

Anket formunun ilgili bölümlerinde kullanılan beşli likert ölçeğe ilişkin kodlama 1=Kesinlikle Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum, 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum şeklinde yapılmıştır.

Anket ile toplanan veriler üzerinde ANOVA analizleri yapılmıştır. ANOVA analizi iki ya da daha çok ölçülebilen konulara ait ortalama puanların birbirlerinden anlamlı bir şekilde farklılık gösterip göstermediğini test eder (Büyüköztürk, 2002: 67). Bu analiz kullanılarak çeşitli paydaş gruplarının kurumsal itibarın bileşenlerinden sosyal sorumluluk ve finansal performans konularına bakışı ve bu bakışın çeşitli özelliklere bağlı olarak değişip değişmediği belirlenmiştir.

Araştırmanın Varsayımları ve Kısıtları

Bu araştırmanın temel varsayımı, ankete cevap veren kişilerin anket sorularına tamamen dürüst ve güvenilir cevaplar verdiğidir. Araştırmanın ikinci varsayımı ise ankete cevap veren kişilerin, sosyal ve finansal performansın kurumsal itibara etkilerini değerlendirebilecek yeterlilikte olduklarıdır. Çünkü araştırma soruları değişik iç ve dış paydaş gruplarına yöneltilmiş ve bu grupta yer alan kişiler bu hususta değişik eğitim ve bilgi düzeyine sahiptirler. Kişilerin kendi görüşlerinin yanı sıra çevrelerinden de önemli ölçüde etkilenmektedirler.

Bu araştırmanın bazı kısıtları da bulunmaktadır. Araştırmanın en önemli kısıdı, zaman ve ekonomik şartlar nedeniyle işletmenin tüm müşteri, çalışan ve yönetici gruplarına ulaşılamamış olması ve verilerin sadece seçilen örnek gruplar üzerinden elde edilmiş olmasıdır.

Araştırma Örnekleminin Özellikleri

Araştırma kapsamında Kütahya Porselen San. A.Ş. ile paydaşlık özelliği bulunan gruplardan müşteriler, beyaz yakalı çalışanlar ve yöneticiler olmak üzere üç tanesi belirlenmiştir. Bu paydaş gruplardan müşterilerin 254'üne, 64 beyaz yakalı çalışandan 36'sına ve yöneticiden 8'ine ulaşılmıştır.

Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında katılımcıların demografik yapısı Tablo 1'de görüldüğü gibi ortaya çıkmıştır. Katılımcıların cinsiyet dağılımına bakıldığında %52,7'sinin Erkek %47,3'ünün de Kadın olduğu görülmektedir. Buna göre cinsiyetlerin birbirlerin yakın aralıklarla dağıldığı görülmektedir.

Katılımcıların yaş durumuna bakıldığında 20 yaş altı ve 56 yaş üstünün toplam yüzdeleri sadece %5'tir. En çok katılım aralığı ise %70,8 ile 20 ila 40 yaşlar arasındaki kişiler tarafından gerçekleşmiştir.

Eğitim durumu incelendiğinde katılımcıların %73,8'ini lise, önlisans ve lisans mezunları oluşturmuştur. En çok katılım lisans ve lise mezunları tarafından gerçekleşmiştir.

Paydaşlık konumu incelendiğinde, en yüksek katılım %85,2 ile müşteriler ile oluşturulmuştur. Kütahya Porselen gibi tüketim ürünleri üreten bir işletmenin hem yurtiçi hem de yurtdışı müşteri sayısının çokluğu düşünüldüğünde bu durum oldukça normal gözükmektedir.

Kişilerin paydaşlık süreleri incelendiğinde ise 1974'te kurulmuş olan Kütahya Porselen'in araştırmaya katılan paydaşlarının 2/3'lük oranını %66,5 ile 10 yıla kadar ilişkisi olan paydaşlar oluşturmuştur.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

		Frekans	Geçerli Yüzde
Cinsiyet	Erkek	157	52,7
	Kadın	141	47,3
	Toplam	298	100
Yaş	19 ve Altı	4	1,3
	20-24	37	12,4
	25-30	77	25,8
	31-35	58	19,5
	36-40	39	13,1
	41-45	27	9,1
	46-50	16	5,4
	51-55	29	9,7
	56-60	8	2,7
	61-65	1	0,3
	66 ve Üzeri	2	0,7
	Toplam	298	100
Eğitim	Tahsili Yok	4	1,3
	İlköğretim	25	8,4
	Lise	89	29,9
	Ön Lisans	29	9,7
	Lisans	102	34,2
	Yüksek Lisans	34	11,4
	Doktora	15	5
	Toplam	298	100
Paydaşlık Konumu	Müşteri	254	85,2
	Yönetici	8	2,7
	Çalışan	36	12,1
	Toplam	298	100
Paydaşlık Süresi	1 Yıldan Az	55	18,5
	1-5 Yıl	81	27,2
	6-10 Yıl	62	20,8
	11-15 Yıl	42	14,1
	16-20 Yıl	29	9,7
	21 ve Üzeri	29	9,7
	Toplam	298	100

Araştırma Bulguları

İstatistiksel açıdan yapılan araştırmaların doğruluğunu ve tutarlılığını ortaya koymak için güvenirlik testinin yapılması gerekir. En yaygın olarak kullanılan modellerden biri de Cronbach Alpha modelidir. Güvenirlik testi sonucuna göre farklı paydaş grupların gözünde işletmenin kurumsal itibarının değerlendirilmesindeki farklılığın, finansal ve sosyal performans algısıyla ilişkisini ölçen anketin güvenirliği 0,956 olarak ölçülmüştür. Bu ölçüm yapılırken anketin ikinci bölümünü oluşturan 31 sorunun hepsi teste dahil edilmiştir. Tablo 2'de görülebilen bu oran, ölçeğin güvenirliliği bakımından oldukça yüksek bir orandır.

Tablo 2: Güvenirlik Ölçümü

Cronbach's Alpha	Öğelerin Sayısı (Soru Sayısı)
0,956	31

İki ya da daha fazla grup arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığının testi için Anova testi kullanılmaktadır (Şener Büyüköztürk, 2002, 44). Buna göre öncelikle Anova tablosundaki anlamlılık değeri (sig.) incelenmiştir. Anlamlılık değeri sig.<0,05 ise gruplar arasında incelenen özellik bakımından anlamlı bir fark olduğu anlaşılmaktadır. Tablo 3 ve 4'te görüldüğü üzere, yapılan çalışmada hem sosyal performans hem de finansal performans için Anova testinde sig.=,000 çıkmıştır. Sig. <0,05 olduğu için Kütahya Porselen'in paydaş gruplarının gözünde işletmenin kurumsal itibarının değerlendirilmesinde, sosyal performans ve finansal performans algılama düzeyleri arasında farklılık bulunmaktadır. Yapılan testler sonucunda elde edilen sonuçlar ileri sürülen hipotezlerin kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Sosyal Performans İçin Anova Testi

	Kareler Toplamı	**df**	**Ortalama Fark**	**F**	**Sig.**
Gruplar Arası	22,212	2	11,106	27,652	,000
Gruplar İçi	118,078	295	,402		
Toplam	140,290	297			

Tablo 4: Finansal Performans İçin Anova Testi

	Kareler Toplamı	**df**	**Ortalama Fark**	**F**	**Sig.**
Gruplar Arası	13,541	2	6,771	17,376	,000
Gruplar İçi	114,949	295	,390		
Toplam	128,490	297			

Bu aşamada ortaya çıkan farklılığın hangi grup veya gruplardan kaynaklandığını anlayabilmek amacıyla Post-hoc Testi uygulamalarından Scheffe Modeli uygulanmıştır. Bu testin sonuçları sosyal performans için Tablo 5'te, finansal performans için Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 5'te ortaya çıkan sonuçlara göre; paydaş gruplarından müşterilerle diğer paydaş gruplarını oluşturan çalışanlar ve yöneticiler arasında, Kütahya Porselen'in sergilediği sosyal performans algılama düzeyleri arasında negatif yönde farklılık bulunmaktadır (Ortalama Fark: -1,07785 ve -0,67904). Buna göre dış paydaş olan müşteriler Kütahya Porselen'in sosyal performansı hakkında iç paydaşlara göre olumsuz görüşlere sahiptir.

Ancak bu duruma çalışanlar ve yöneticilerin gözüyle bakılınca, iç paydaşlar arasında Kütahya Porselen'in sosyal performans algılama düzeyinde bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 5: Sosyal Performans İçin Çoklu Karşılaştırmaları Gösteren Scheffe Testi

Paydaşlık Konumu (I)	Paydaşlık Konumu (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Sapma	Sig.	%95 Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
Müşteri	**Yönetici**	-1,07785*	,22758	,000	-1,6377	-,5180
	Çalışan	-,67904*	,11289	,000	-,9568	-,4013
Yönetici	**Müşteri**	1,07785*	,22758	,000	,5180	1,6377
	Çalışan	,39881	,24771	,275	-,2106	1,0082
Çalışan	**Müşteri**	,67904*	,11289	,000	,4013	,9568
	Yönetici	-,39881	,24771	,275	-1,0082	,2106
***Ortalama Fark 0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.**						

Tablo 6'da ortaya çıkan sonuçlara göre; müşteriler ile çalışanlar ve yöneticiler karşılaştırıldığında, araştırma yapılan işletmenin sergilediği finansal performans algılama düzeyleri arasında negatif yönde bir farklılık bulunmaktadır (Ortalama Fark: -0,98865 ve -0,46414). Buna göre müşteriler Kütahya Porselen'in finansal performansı hakkında diğer paydaş gruplara oranla farklı görüşlere sahiptir.

Ancak yine bu duruma çalışanlar ve yöneticilerin gözüyle bakılınca, bu paydaş grupların arasında araştırma yapılan işletmenin finansal performans algılama düzeyinde bir farklılık görülmemektedir.

Tablo 6: Finansal Performans İçin Çoklu Karşılaştırmaları Gösteren Scheffe Testi

Paydaşlık Konumu (I)	Paydaşlık Konumu (J)	Ortalama Fark (I-J)	Standart Sapma	Sig.	%95 Güven Aralığı	
					Alt Sınır	Üst Sınır
Müşteri	**Yönetici**	-,98865*	,22415	,000	-1,5401	-,4372
	Çalışan	-,46414*	,11117	,000	-,7376	-,1906
Yönetici	**Müşteri**	,98865*	,22415	,000	,4372	1,5401
	Çalışan	,52451	,24399	,101	-,0758	1,1248
Çalışan	**Müşteri**	,46414*	,11117	,000	,1906	,7376
	Yönetici	-,52451	,24399	,101	-1,1248	,0758
***Ortalama Fark 0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur.**						

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzün giderek artan rekabet ortamında kurumsal itibar konusu işletmeler için her geçen zamanda daha önemli hale gelmektedir. Çünkü olumlu bir itibar, "nitelikli çalışanların işletmeye kazandırılması, pazar payının artırılması, müşteri memnuniyetinin sağlanması gibi birçok konuda işletmelere fayda sağlamaktadır" (Uzunoğlu ve Öksüz, 2008: 120).

İtibar uzun sürede elde edilebilen bir değerdir. İnsanların da işletmelerin de olumlu bir itibar oluşturması uzun bir zaman almakta, üstelik bu zaman zarfında oluşturmak istedikleri itibar için birçok faaliyette bulunmaktadırlar. İşletmeler de gerek finansal varlıklarıyla gerek gerçekleştirdikleri sosyal sorumluluk faaliyetleriyle olumlu bir kurumsal itibar oluşturabilmek için uğraşmaktadır.

Kütahya Porselen'de yapılan bu çalışma sırasında, İtibar Katsayısı Ölçeği'nden (Gardberg ve Fombrun, 2002:306) yararlanılarak bir anket formu hazırlanmış ve farklı paydaşların işletmenin kurumsal itibarını değerlendirmelerinde sosyal ve finansal performans algılarının farklı olup olmadığı araştırılmıştır. Ele alınan paydaş grupları çalışanlar, yöneticiler ve müşteriler oluşturmaktadır. Çalışanlar ve yöneticiler, müşterilere göre hem sosyal hem de finansal performans yönünden işletmeyi daha olumlu değerlendirmişlerdir. Elde edilen sonuçlar paydaş gruplarının gözünde işletmenin kurumsal itibarının değerlendirilmesinde, sosyal performans ve finansal performans algılama düzeyleri

arasında farklılık olduğunu ortaya koyarak ileri sürülen hipotezlerin kabul edildiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durum çeşitli paydaş gruplar arasında bir işletmenin itibarının değerlendirilmesinde farklar olabileceğini göstermiştir.

İşletmelerin sahip oldukları itibarın tüm paydaşlarının gözünde aynı özelliklere sahip olması itibarın kuvvetlenmesini sağlayacaktır (Whetten, 1997:28). Paydaşları arasında farklı itibar değerlerine sahip olan işletmeler ise istedikleri ölçüde kuvvetli bir itibar oluşturamamış demektir. Bu nedenle işletmeler itibar oluşturma çalışmaları sırasında farklı paydaş gruplarında oluşan algı farklılıklarının neler olduğunu tespit etmeli ve bu farklılıkların eşit düzeye gelmesi için uğraşmalıdır.

Bu çalışmayı Kütahya Porselen açısından değerlendirecek olursak, Kütahya Porselen'in müşterilerine nazaran çalışanları ve yöneticileri arasında daha olumlu bir itibar çizdiğini ortaya çıkarmaktadır. Bu durumun sebepleri incelendiğinde Kütahya Porselen'in müşterilerine karşı kendisini yeterince tanıtamayan bir işletme olduğunu düşünebiliriz. Örneğin Kütahya Porselen 40 yıllık bir geçmişe sahip olduğunu anlatan reklamlarını –ki bu reklam bugüne kadar yayınlattıkları ilk televizyon reklamlarıdır- 2010 senesinde başlatmışlardır. Oysa halka açık bir şirket olan Kütahya Porselen kendini tanıtma yolunda çok da fazla bir çaba harcamamaktadır. Yine anket sorularına verilen cevaplara göre müşterilerin işletmenin büyüklüğü ve sektöründeki öncülüğü açısından diğer paydaş gruplara göre yeterli bilgiye sahip olmadığı görülmektedir. Kütahya Porselen'in çevreye duyarlılığı ve bulunduğu çevrenin gelişmesi için ürettiği projeler konusunda da yine müşteriler ve araştırmaya katılan diğer paydaş grupların görüşleri arasında olumsuz bir fark ortaya çıkmıştır. Tüm bunlar Kütahya Porselen'in kurumsal itibarını oluştururken, farklı paydaş gruplar arasında farklı düşünceler oluşturduğunu göstermektedir. Sosyal ve finansal alanda, çalışanlarının ve yöneticilerinin bildiği ve bu gruplar arasında oluşturduğu olumlu itibarın müşterilerde de oluşabilmesi için halkla ilişkiler faaliyetlerine daha çok destek vermesi gerekmektedir.

Günümüzde gerek akademik gerek özel sektöre ait işletmeler itibar kavramını daha yakından incelemeye ve olumlu bir itibar oluşturabilmek için daha fazla çalışmalarda bulunmaya başlamışlardır. Bu araştırmanın da yapılan ve ileride yapılacak olan çalışmalara katkısı olacağını düşünmekteyiz. Ancak araştırma mal üretiminde bulunan bir işletmede ve sınırlı sayıda paydaş grupları dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle hizmet işletmeleri gibi diğer işletme türlerinde ve daha değişik paydaşlar arasında işletmenin itibarı ile ilgili farklı değerlendirmelerin olup olmadığı yeni yapılacak çalışmaları gerekmektedir. Ayrıca paydaşlar arasında farklı itibar değerlendirmelerinin eşitlenebilmesi için yapılacak çalışmaların neler olması gerektiği ve etkilerinin ne olacağını gösteren çalışmalara da ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

FOMBRUN, C. J. (1996). Reputation: Realizing Value From The Corporate İmage. Boston: Harvard Business School Press.

YILMAZ, S. (2009). Eskişehir: Kurumsal İtibar, Yönetim Yaklaşımlarıyla Kurumsal Sürdürülebilirlik. Editör: Senem Besler.

KARAKÖSE, T. (2007). "Örgütlerde İtibar Yönetimi", Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 11, http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/itibar.pdf.

FREEMAN, R. E., HARRISON, J. S. ve WICKS, A. C. (2008). Managing For Stakeholders : Survival, Reputation, And Success. New Haven: Yale University Press.

AKTAN, C. C. ve BÖRÜ, D. (2010). "Önemli Bir Tanımlama Öğesi: Paydaşlar (Stakeholders)", www.canaktan.org/yonetim/kurumsal-sosyalsorum/kurumsal-sosyal/paydaslar.htm

ÖZALP, İ., TONUS, H. Z. Ve SARIKAYA, M. (2008). "İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Algılamaları Üzerine Bir Araştırma", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı/No: 1, 69-84.

HELM, S. (2007). “One Reputation or Many? Comparing Stakeholders’ Perceptions of Corporate Reputation”, Corporate Communications: An International Journal, Cilt 12, Sayı: 3, 238-254.

tdkterim.gov.tr

http://dictionary.cambridge.org

WEIWEI, T. (2007). “Impact Of Corporate Image and Corporate Reputation On Customer Loyalty: A Review”, Management Science and Engineering, Cilt 1, Sayı 2, 57-62.

TUSTIN, D. H. (2007). “Strategies Moulding Brand Reputation Building İn The Early 21st Century”, Corporate Communications: An International Journal, Cilt. 14 Sayı: 3, 333-344.

KADIBEŞEGİL, S. (2007). İtibar Yönetimi, İstanbul: MediaCat.

Uzunoğlu, E. ve ÖKSÜZ, B. (2008). “Kurumsal İtibar Riski Yönetimi: Halkla İlişkilerin Rolü”, Selçuk Üniversitesi, İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 111-123.

NEVİLLE, B. A. BELL, S. J. ve MENGÜÇ, B. (2005) “Corporate Reputation, Stakeholders and The Social Performans- Financial Performance Relationship”, European Journal Of Marketing, Cilt: 39, No, 9/10, 1184-1198.

SÖNMEZ, C. (2009) “Kurumsal Sosyal Performans ve Gelecekteki Çalışanlar için Şirket Çekiciliği” http://www.kssrehberi.org/?p=48#more-48

ÖZALP İ.ve TONUS, H.Z., (2003). “Paydaş Teorisi (Stakeholder Thcory) ve Freeman, Don al d s on-Preston, Mıtchell-Angle- Wood ve Arroll'un Paydaş Teorisine Yaklaşımlarının incelenmesi”, 11. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 161-177.

UZKESİCİ, N. (2005). “Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmelerde Paydaş Beklentilerinin Karşılanmasında Yeni Fırsatlar Ve Tuzaklar”, Kurgu, Sayı: 21, 69-84.

IDOWU, S. O. ve FİLHO, W. L. (2009) Professionals’ Perspectives of Corporate Social Responsibility, Berlin: Springer.

ÖZDOĞAN, O. N. (2006). Otel İşletmelerinde Faaliyet Alanları Açısından Dış Kaynak Kullanımı (Outsourcing) Ve Finansal Performans Üzerine Etkileri, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

BÜYÜK, S. S. (2003). “İtibar Her Zaman Kazandırıyor”, http://www.capital.com.tr/haber.aspx?HBR_KOD=628

YÜZER, A. F. (2009). İstatistik, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No:1448, Açık Öğretim Fakültesi Yayını No:771.

GARDBERG, Naomi A ve FOMBRUN, Charles J. (2002) "The Global Reputation Quotient Project: First steps towards a cross-nationally valid measure of corporate reputation", Corporate Reputation Review, 4. 4, 303-307.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2002). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı-İstatistik, Araştırma Deseni SPSS Uygulamaları ve Yorum, Ankara: PeGem A Yayıncılık

WHETTEN, David A., (1997) "Theory Development and the Study of Corporate Reputation", Corporate Reputation Review, 2. 3, 26-46.

UNDERSTANDING KIDS/TEENS' CONSTRUCTION OF POLICE AND CRIME CONCEPTS AS A COMMUNITY POLICING APPROACH: SOCIAL GROUNDED THEORY APPLIED

Murat ÖNDER
Associate Professor, Yıldırım Beyazıt University, Political Science & Public Administration, monder@ybu.edu.tr

ABSTRACT: There has been a growing interest among academicians, researchers and policy-makers in promoting community policing as a modern way to deal with crimes and community problems. Community policing is a philosophy of policing based on the concept that police officers and citizens working together in creative ways to control crimes. The purpose of this research is to get the perspectives of kids/teens regarding crime and police since this segment of society is most vulnerable to crimes. This will enhance youth's participation to the community policing and the police can be informed how teens/kids think about them. This research seeks explanations for the question of "What and how do kids/teens define and construct the police and crime?" The perspectives of kids/teenagers were examined in a small Southern City, Tallahassee, Florida and the data gathered through both the eyes of staff who have working experience with kids/teens and kids/teens directly. A variety of empirical data through personal observations, others' experiences, field notes, and interviews were collected to analyze the issue by social grounded theory as a qualitative research paradigm.
Key Words: Community policing, police, crime, social grounded theory, qualitative research methods.

TOPLUM POLİSLİĞİ YAKLAŞIMINDA ÇOCUKLARIN POLİS VE SUÇ KAVRAMLARINI OLUŞTURMALARINI ANLAMA: TEMELLENDİRİLMİŞ SOSYAL TEORİ UYGULAMASI

ÖZET: Akademisyenler, araştırmacılar ve siyasa yapımcılar arasında, suç ve toplum sorunlarının çözümünde modern bir yaklaşım olan toplum polisliğini yaygınlaştırma konusunda artan bir ilgi gözlenmektedir. Toplum polisliği, polis ile vatandaşların suçları kontrol etmede ortaklaşa geliştirdikleri yaratıcı yaklaşımları içeren bir felsefedir. Bu araştırmanın amacı, suça en çok maruz toplumdaki çocukların suç ve polis ile ilgili görüşlerini anlamaktır. Bu da, gençliğin toplum polisliğine katılımını sağlayacak ve polisi, çocukların kendileri hakkında ne düşündükleri konusunda bilgilendirecektir. Bu çalışma "çocuklar polis ve suç kavramını nasıl tanımlar ve inşa ederler" sorusuna açıklamaları araştırıyor. Çocukların bakış açıları Florida'nın güneyindeki küçük bir şehir olan Tallahassee'de incelenmiş ve veriler çocuklarla çalışan personelin bakış açılarıyla ve kendileriyle doğrudan görüşülerek derlenmiştir. Konu, nitel bir araştırma metodu olan temellendirilmiş sosyal teori uygulanarak kişisel gözlemler, alan notları, başkalarının deneyimleri ve görüşmeler aracılığıyla derlenen çok farklı veriler ile irdelenmiştir.
Anahtar Kelimeler: Toplum polisliği, polis, suç, sosyal temele dayanan teori, nitel araştırma yöntemleri.

INTRODUCTION

The problems regarding crime, fear of crime, and social disorder etc, are becoming increasingly important in the public agenda. Solving these problems is not so simple because they have extensions/implications to the problems and crime in the society. Community policing was suggested as a solution to deal with existing problems in a broader perspective. The interest in community policing has to do with the recognition that traditional policing has failed to solve some crime-related problems we face in today's society. Policy-makers after recent incidents increasing crime rates have further emphasized the interest in improving community policing. The study of community policing is especially important for public administration and policy researchers because it emphasizes such issues as the change of organizations from a centralized and bureaucratic model to a decentralized and open model, the improvement of the relationship between public employees and their clients (Swiss, 1992:355). And also recent the emphasis on governance philosophy, the quality of public services and the satisfaction of citizens make subject more interesting for further research.

Community policing is a relatively recent philosophy of policing based on the concept that police officers and private citizens working together in cooperative and creative ways. Researches indicate that kids and youth are most at risk for violence and serious delinquency. To do something good for the youth, community policing tries to communicate with youth organizations and encourage their activities, and get support from the community for the youth organizations. Police are advised to understand first how kids/teens construct their views about police and crime to communicate better with these segments of communities.

The purpose of this research is to get the perspectives of kids/teens regarding crime and police so that the police can be informed how teens/kids think about themselves and enhance their participation to the community policing. The perspectives of teenagers regarding police and crime were examined in a small Southern City, Tallahassee, Florida in 2005. The perspectives of kids/teenagers were studied and gathered through both the eyes of staff who have working experience with kids/teens and kids/teens directly. A variety of empirical materials; personal observations and experiences, field notes, interviews and other participatory observations were collected to analyze and understand the issue by using a qualitative research method of social grounded theory. Outcomes of research were discussed and strategies were suggested to improve the relations based on the findings.

Emergence of Community Policing

The emergence of community policing were evaluated in two main categories; (1) traditional professional policing and its problems, and (2) philosophical foundations and contributions of various disciplines and perspectives.

Traditional Professional Policing

The development of policing was described in few stages as the legalization, the militarization, and the professionalization of the police function. However, this process was also evaluated in terms of development of professional policing. Historically, local law enforcement in the 1930s and 1940s was characterized by the "beat cop," who knew every resident and business owner in an assigned area. Likewise, this officer was aware almost immediately when a crime occurred and generally found out crimes quickly from members of the community. This timely apportionment of justice helped to create a strong bond between members of the community and the officers who patrolled their districts (Bobinsky, 1994:15). However, this policing model harbored significant drawbacks. Officers often gained something through corrupted political deals, were poorly trained, and rarely displayed positive appearance or demeanor (Patterson, 1995:5-6).

The professional policing model gained its significance in order to reduce corruption and increase efficiency in policing. Considering the vast areas covered by a limited number of officers, response times were exceptionally quick. Such areas as recruiting practices, training, and professionalism were vastly improved. Nonetheless, the professional policing model possessed its own inherent shortcomings (Bobinsky, 1994:16). Officers became less a part of the communities they served. In fact, they were intentionally placed "outside" of the community as a reaction to the potential for corruption that existed in prior policing models. The "incident-oriented" policing model placed an impressive array of resources at officers' disposal to locate offenders, but made little attempt to reduce actual crime numbers.

Philosophical Foundations

There are several disciplines and approaches that have an impact on formation of community policing such as communitarianism, new public management, governance, and similar other approaches. Communitarianism, mainly drawn from the writings of sociologists, focused on themes of balancing rights and responsibilities, nurturing moral ties of family, neighborhood, workplace and citizenship as a basis for bringing about a better society (Stillman II, 1995:24-27). And consequently their concerns can be placed upon collective responsibility, or moral values of citizenship which translate into specific policy proposals such as national public service programs, improved crime control, health care, job retraining, child-day care for working mothers, welfare reform, and the like.

Police involvement with the community in a new, proactive, positive relationship is a key element of the emerging political role. The administrative changes necessary to facilitate this "reengineering" are fundamental to internal political problems which must be resolved. This is not occurring in a vacuum but is representative of a broader "community movement" signified by recent managerial trends and more vocal grass roots concerns voiced by citizens from the community. The philosophical changes in management practices directed towards customers -or a constituency in political terms- coupled with a new vision of policing which offers hopes to deal with crime effectively.

Concept and Basics of Community Policing

The concept of community policing has been referred to various terms such as neighborhood-oriented policing, community oriented policing and community-based policing. Many policing researchers consider community policing as "modern," "progressive," or "contemporary" policing. The concept of community policing is closely related to the community relations programs of the 1950s and 1960s which developed to increase interaction between the community, especially the minority community, and the police and continued through the 1970s with the team

policing concept (Greene, 1987:1-3). In spite of the failure of the team policing concept in some agencies, the idea of a "community concept of policing" has remained in the agenda for the fact that the bureaucratic model and conventional police practices have not been effective in the long run (Greene, 1987:5).

The U.S. Justice Department's Community Oriented Policing Services defines the term broadly as “any policing aimed more at crime prevention than on chasing and catching bad guys; those tactics can include working with the community, decentralizing command, or simply increasing the number of beat police officers in a community” (Oliver, 2001:25). The philosophy (Carter, 1995:10-12) is predicated on the belief that achieving these goals requires that police departments develop a new relationship with the law-abiding people in the community, allowing them a greater voice in setting local priorities, and involving them in efforts to improve the overall quality of life in their neighborhoods.

This philosophy encourages officers to get out of their desks and on to the beat, where their visibility will reassure the public that they are there for a good. It shifts the focus of police work from handling random calls to long term solutions. Community policing calls for a new breed of police officer operationalizing a new professionalism based on democratic values such as participation and openness, rather than on technological values rooted in substantive expertise (Gerasimos and Davis III, 1998:486). Officers are becoming more actively involved with residents, youth organizations, schools and other local civil society organizations.

Community policing especially emphasizes a full partnership between the community and its police in identifying local crime and disorder problems. It claims that crime and disorder problems are the joint property of the community (as client) and the police (as service deliverer). Therefore, the community members need to participate in shaping public police policy based on interactive and cooperative relationships. Officers are not and should not be solely responsible for reducing crime. The entire community –citizens, business and industry leaders, schools, churches, civic organizations, police, and others- must share that responsibility (Inman, 1994).

Despite various forms applied by police agencies, community policing has some foundational goals and principles, including: 1) goals -fear reduction among citizens, increased citizen satisfaction with the police, and development of techniques to address the problems of the community and 2) principles -community building, trust, and cooperation. To achieve these goals in accordance with principles, following general operations strategies can be provided (Travis, 1995:7-16):

- permanent neighborhood-based offices or stations,
- designation of community or neighborhood officers,
- foot patrol as a specific assignment or periodic expectations,
- regularly scheduled meetings with community groups,
- specific training and interagency involvement in problem identification and resolution,
- use of regulatory codes to combat drugs/crime.

Problems of Community Policing

In order to successfully implement their community policing programs, most researchers state that police organizations should adopt an "organic" organizational structure, a participatory management style, new reward structures, new training programs and selection criteria, and new control systems. Community policing entails the formal enrichment or enlargement of the job of patrol officer, and increasing the autonomy of the patrol officer calls for the enlargement of citizen participation as oversight to prevent potential abuses. Hence, the community policing model makes a host of demands on the hierarchical, military model, which has been largely closed to public participation. This may be the reason that in 1994, it was reported (Gerasimos and Davis III, 1998:493-495) that "in practice, no department has yet fully implemented community policing as an overall philosophy".

Community policing often entails putting more officers on foot or on bicycle patrol, or operating out of storefront substations on long term assignment to a particular neighborhood so the officers become readily accessible to and intimately familiar with the residents and their concerns. Buermann says "a large percentage of law enforcement agencies who say they're doing community policing aren't doing it, because they're not really sure what it means" (Weber, 1999:33). There are other problems in the implementation of community policing (Stevens and Yach, 1995) such as; diverse communities have conflicting demands, community’s understanding of community policing, working

with other agents which have their own specific goals sometimes may contradict with the benefits of community, alienation between community oriented police officers and patrol officers (Henderson, 1999:5-11), and current culture and hierarchical tradition of policing.

The researches postulate that problems of the youth such as abuse, delinquency, teen pregnancy, truancy and violence have been increasing. These factors include availability of drugs and guns, low neighborhood attachment, extreme economic deprivation, family conflict, early antisocial behavior in school, academic failure, alienation, rebelliousness and so forth. But those risks can be mitigated, they argue, by strengthening the factors that research has shown prevent young people from resorting to destructive behaviors: a resilient temperament and positive social orientation, bonding with good adult role models and development of healthy beliefs, all inculcated within a framework of clear standards of right and wrong (Chaiken, 1998:485). To do something for the youth, community policing tries to communicate with youth organizations and encourage their activities, and get support from the community for the youth organizations.

There are many reasons why community policing is not working well (Greene, 1987:3-4; Bracey, 1997:29). One of the important barriers to community policing is community's understanding of community policing (Stevens and Yach, 1995). However, current studies, focusing mostly on results, neglect what members of communities think about police and crime. This situation prevents to capture the picture as a whole and hence inevitably leads community-policing efforts to end up with less successful. For that reason, this study aims to explore what this young segment of community think about police and crime first.

Research Design

Researches indicate the kids/youth are most at risk for a violence and serious delinquency. Therefore, one of social groups in a community is kids/teens[1] whom community policing wants to cooperate. Simply one cannot improve relations with another one without knowing what s/he thinks about him/her. The aim of this study is to explore what younger members of communities think about police and crime. However, rather than all community groups only kids/teens were chosen as a focus for the study. Kids/teens' perspectives was considered as reflections and implications of community's understanding. The perspectives of teenagers regarding police and crime were examined in Tallahassee in 2005. The perspectives of kids/teenagers were both studied and gathered through the eyes of staff that have working experience with kids/teens and their own experiences.

Research Question

The purpose of this research is to get the perspectives of kids/teens regarding crime and police so that the police can be informed how teens/kids think about themselves and enhance their participation in community policing. The question of "What and how do kids/teens define and construct "the police" and "crime?" was explored. The concepts of police and crime were considered together because the police are the ones that have direct involvement with crime issues. They are legally responsible for controlling and reducing crime particularly in physical actions. Separating both of these very interrelated concepts would downgrade understanding of multi-dimensional phenomena.

Data Collections and Analysis Methods

A variety of empirical data; personal experience, field notes, interviews and other participatory direct observations were collected to analyze and understand the issue using a qualitative research paradigm. Because quantitative methods are insufficient and/or inappropriate, qualitative method was chosen to be able to capture meanings and feelings in detail.

Data Collection

The information for this research was gathered by using these methods: observations, and interviews with the staff from "Boys and Girls Club", and a staff who has a work experience with kids/teens. The perspectives of kids/teenagers on crime and police were gathered through both the eyes of those staff and direct interview with them. There are several reasons why adults rather than only kids/teens themselves were used as sources of information. There are legal limitations for interviewing with kids/teens and permission of parents is required. On the other hand, both because of complexity of the method and the phenomenon used required the researcher to interview with adults who can better understand the subject.

Participatory/Direct Observations

[1] The definition of kids/teens covers the age between 6 and 18.

The data based on the field notes were gathered in the natural settings of several Boys and Girls Club in Tallahassee. In fieldwork activity, as a participant observer and/or in some extent as a covered observer, the observations were made. Researcher took advantage of being a foreigner when interpreting various perspectives since most of those behaviors was taken granted by the natives.

After a certain period, having learned more about the club and networks of relations helped the researcher in choosing the interviewees. This was very important either choosing interviewee or interpreting the results since thoughts of kids/teens were also learned through the eyes of people worked and knew them. The focus of researcher in these field observations was on communication and relations between staff and kids/teens in order to infer how much knowledgeable they are and their capacity to convey the perspectives of kids/teens. The interviewees were chosen to represent the general attitudes and deviations from groups.

Interviewing

After field observations, main form of data gathering was semi-structured interviewing. Semi-structured interviewing involves a combination of structured and unstructured interviewing techniques. Semi-structured interviewing allows a researcher to tap into the meaning with depth and diversity, and stress a natural expression of the life world. One has a guideline of questions prepared in advance but s/he is not rigidly stick on them because of not knowing what to anticipate. This flexibility gives researcher to be active listener, match and change questions according to the context, form non-threatening questions, encourage participation from subject, acknowledge wishes of the subject, keep interview on its course, and help to handle emotional subjects (Patton, 1987:7-12; Rubin and Rubin, 1995:1-9).

Semi-structured interviewing is more suitable for grounded theory since the researcher should be interactive with data gathering and in different coding stages and analyzing. Data collection, analysis, and theory stand in reciprocal relationship with each other (Strauss and Corbin, 1990:102-104).

The interviewees were chosen from the people who worked in a job directly related kids/teens. Four interviews were held from three different "boys and girls clubs" in Tallahassee[2]. One interview was done with a former staff worked in juvenile delinquency and police officer. One interview in Magnolia Boys and Girls Club was held among the kids in a way that sometimes kids/teens participated and answered the questions directly.

In question form, the concept of "community policing" was not used since people generally do not know much about community policing. However, contents of the questions are directly related with the philosophy of community policing. For example, the question of "how can community-police relations be improved?" and others explicitly illustrated the thoughts and expectations about community policing.

Analysis Method

Social grounded theory was used to investigate the perspectives of kids/teens regarding crime and police to be able to better understand them, and so that both we can inform the police how teens/kids think about themselves and enhance their participation to the community policing by improving positive meaning of police and policing. Grounded theory is a qualitative research method that uses a systematic set of procedures to develop an inductively derived grounded theory about a phenomenon (Strauss and Corbin, 1990: 90). Data collection, analysis, and theory stand in reciprocal relationship with each other. One does not begin with a theory and then prove it but end up with a theory.

[2] These boys and girls clubs are Springfield Boys and Girls Club, Miccosukee Boys and Girls Club, and Magnolia Boys and Girls Club.

Table: 1 Interview Questions with Adults about Teenagers

The purpose of our interview is to learn the perspectives of kids/teenagers in terms of crime, police, and police-teenagers relations in order to enhance their participation to the community policing activities.
1- Could you describe what you do here in this club? Or what are your responsibilities? 2- What do you like most in working with kids? (what do you like most in your job) And why? 3- What is the greatest difficulty you have in working with these kids? And why? 4- How could you describe a fairly typical kid before working here and after working here? 5- Do you have any fear (regarding job or environment) when you come here? If yes, explain. 6- Tell me about your neighborhood? What? Why? 7- In working with these children, do you gain any sense of their awareness of crime? What kinds of crime related things do they talk about? Can you give some examples? 8- How do kids define crime? 9- How do adults (who come here or work here) define crime? 10- How does the typical police officer you interact with define crime? 11- Do you live in this area? If yes, Q12. 12- How safe do you feel while walking alone in this area after dark? Or are there things you avoid doing at night in this area? 13- Have you experienced or observed crime in this area? If yes, Q14. 14- Can you describe what it was like? 15- Do you ever observe interactions between children and police? If yes, Q16. 16- How do they interact with each other? Or what works well in this interaction? And what doesn't work in this interaction so well? 17- How do kids seem to feel about police? 18- How do you know that? Could you give me some examples to illustrate how do they feel about police? 19- What do you suggest to improve relations between police and teenagers?

Theories should be grounded in data from the field, especially in actions, interactions, and social process of people. In order to illustrate how people act and react to phenomenon, the researcher collects data, develops and interrelates categories of information, and writes theoretical propositions or hypotheses or presents a visual picture of the theory (Creswell, 1998:150). The aim is to generate theory; the theory is articulated at the end of the study in the form of a narrative statement, a visual picture, or a series of hypothesis or propositions. Literature review is used to show gaps and/or bias in existing literature to provide rationale for a grounded theory. The language is expected to be scientific and objective.

Analytical process in grounded theory follows mainly three stages (Strauss and Corbin, 1990:97): open, axial, and selective coding. Grounded analysis starts with data from the field, which are systematically broken down with open coding to build up a scheme of categories, dimensions, and properties. This is done with a rigorous analysis line by line of the data collected. Memos are used to record the researcher's interpretations of the data's meaning and as reference for later comparisons of new categories and themes.

The next step is axial coding where the researcher interconnects related categories and themes as well as removes spurious elements. This serves to compact the analytical scheme. In axial coding stage, a researcher explores causal conditions, specifies strategies, identifies intervening conditions, and delineates the consequences for the phenomenon. The interconnecting axial coding pushes towards a central concept or core status category or categories. This process continues until all categories are saturated so that is when no new information about it emerges.

In selective coding stage, the new centralized categories, themes and concepts are integrated until theoretical saturation occurs. This is a saturation in which no new properties and dimensions have emerged from the data and the analysis has accounted for as much of the variability as possible It is at this point theory, conditional propositions, and models emerge from the exhaustive saturation of all the central themes. A story line is then constructed to present, explain, and describe the emerging theory.

A highly simplified model of grounded theory model may look like as in the following (Strauss and Corbin, 1990:99):

(A) Causal Conditions → (B) Phenomenon → (C) Context →
(D) Intervening Conditions → (E) Action/Interaction Strategies →
(F) Consequences

Constructing Police and Crime (Outcomes)

There are many factors shaping individuals' understanding and behavior about police and crime. Firstly, the concept of police and crime were studied in a way that how kids/teens define these concepts. And then a process or factors that shape their understanding of phenomenon was considered. To be able to simplify the understanding of the phenomenon, these factors were classified into several categories and sub-categories. Nonetheless, since they are interrelated to each other suggesting clear-cut categorization were not possible.

Defining Crime and Police

The definition of crime and police changes according to each person depending on his/her perspectives and/or cultural settings.

The Concept of Crime

There are several questions regarding crime such as if kids have had experience of crime, how kids, adults and typical police officer define crime. Crime is mostly defined in a general meaning of wrongdoing and breaking law. However, there are differences in understanding of wrongdoing and breaking law, which can be related to both socialization process and the applications or enforcement of rules and regulations by the police[3].

There are some other definitions emerged out of conversations. A female teen in a group discussion defined crime as "getting problem with others." However, when examined in depth[4], one can see that this definition also has implication for breaking law and then getting trouble with the police.

For African American kids/teens, crime has been seen as a usual way of life. They argue that this is because of discrimination against the African American Community. According to them, police treat African American as potential criminals. If everybody is a potential criminal, it is usual way of life but not real crime. Therefore, the crime is not a big deal something one faces daily. Common types of crime kids/teens commit are fighting, stealing, and drugs. On the other hand, they are generally subject to fight, oppression, child abuse, rape etc.

The Concept of Police

Although police has been defined as law enforcement agency in a very general meaning, people attach various negative meanings and feelings to the concept. Almost none of the interviewee told something positive about the

[3] These issues were evaluated in the sub-title of "factors influencing constructs of crime and police."
[4] In follow-up questions, interviewee restricted her definition only to include illegal problems.

police. They generally stay away from police, and find them cold, unfriendly in best. They define and/or know police mostly as aggressive and oppressive. On the other hand, for the African American teens, police gain the meaning as a discriminatory agent. In short, the police have many negative meanings in the eyes of adults, and hence kids/teens' since they are reflections of adults. These characteristics may be given as aggressive, oppressive, cold and unfriendly, untrustworthy, corrupted, and discriminatory faces of police understanding.

Factors Affecting Constructs of Police and Crime

The main factors influencing kids/teens' understanding and behavior about police and crime may be given as; institutions that socialize kids/teens, peers[5], self learning or life experiences, police organization itself, and social problems.

Institutions that Socialize Kids/Teens

Socialization process of kids/teens play crucial role in their constructs of crime and police. The important institutions in kids/teens socialization are family, school, media particularly TV, religious institutions, and other civic organizations/clubs. How do these institutions affect the understanding of crime and police? The institutions are especially important in defining right and wrong, which supports and reinforce legal regulations and norms. Legal regulations without social background and support are not enough to maintain social order. Individuals who do wrong are categorized as criminals if it is particularly regulated by law. Conversely, police may be introduced from negative or positive viewpoints of these institutions depending on the perspectives and experiences with the police.

Chronologically, family is the first most important institutional factor shaping behaviors or attitudes of kids toward everything and so police and crime. These kids seem to accept what their parents teach or tell them almost like an ultimate truth. The extent of family influence in teaching the values of society in a normative way may be seen from the following example in one group discussion:

"R: What is crime?
14-15 years old girl: Wrongdoing.
R: What is wrongdoing?
Girl: Hmm…
R: What is wrong?
Girl: What my mom says so…"

Most of the kids/teens do not have problems with police and even though they have not faced or met police in person, they nearly hate police since what they have been told from other members of the family. Even though parents do tell their children to go to police if they have any problems, the kids/teens still do not have positive images of police.

Interestingly, while parents want to control and/or do kids submissive, they use a police metaphor to scare them beginning from infancy. Therefore, children intentionally or unintentionally gain negative feeling and meaning of police. The kids/teens' reaction becomes "stay away from police." One explains this situation as in the following example:

> "By the way, when you are small, parents make kids scare by using police metaphor… I will call a cop and he will get you. "I will go over, get the police officers, and they will lock you up." People do it. We don't give good concept of cops."

If kids are from criminal family, they see crime as a way of life. The same understanding was seen in case of African American kids/teens, but they argue that this is because of discrimination against the African American Community. Hence, if everybody is a potential criminal, it is usual way of life but not real crime. However, juvenile delinquents are not only from these kinds of criminal families, which suggest searching factors other than these kinds of family relations in crime.

The role of media is important in shaping understanding of kids/teens either directly or indirectly and negatively or positively. Media news and TV movies about corruption, discrimination, and aggressive aspects of police and policing repeatedly present spread the image of bad police. TV is the well-known media tool that has impact on children, particularly if it baby sits kids. The kids/teens sympathize the life style they see in TV movies and tend to imagine it in their real life, which most likely to motivate and increase aggressiveness, violence, and other kinds of crime among them. Fights, vandalism, stealing, drug-selling may influence the kids/teens in some extent.

---

[5] Even though peers also play a role in socialization process, another category was created since they are not institutions.

For instance, one of the interviewees underlines the importance of media in shaping what kids/teens think about police and how TV affects them. The nickname they use for police comes from TV program;

> "I: Children don't do well with the police. As a matter of fact, they don't call them police. They have nickname for them.
> R: What is that?
> I: They call them five oh –50-
> R: Where does it come from?
> I: It comes from old 1970's TV program "Hawaii 502." They do not call them as police."

Media in short, both cause to increase and worsen crime rates, which increase responsibility of police, and spread the negative image of police. In turn, all these together aggravate the negative understanding and image of police.

Schools in many respects substitute and/or complement the role of family in educating kids/teens. "Schools are doing very good job of socializing kids. They spend seven hours a day on average in schools, they are in school more than staying with us" says one of interviewees. They get to know more about the real life/world around them, start learning others' rights and wrongs; norms of the society. Schools criminalize many usual activities to be able to control students. In schools, kids/teens learn that if anyone violates rules and harm others they deserve punishment in various ways even get caught by police.

Religious organizations contribute in teaching the individuals about what is right or wrong and linking the relations between sins and crime. These institutions talk about the sanction hereafter in "The Other World by God" rather than sanctions in this life. Most of the interviewees argue that religion is important in socializing kids/teens in this respect. On the other hand, churches organize different kinds of events for kids/teens to attract them. However, it has been argued that religious sanctions and arguments don't work well for kids/teens, because they are not very interested in these themes since they even cannot recognize the phenomenon of death. One of the interviewee says that:

> "R: But you see kids are asking so many questions about religious concepts like hell, heaven, angel etc?
> I: But they are not important at that age. They are asking a lot of questions but they even do not think and understand how death will happen. They cannot recognize death. Some of them may think that they may have so much time to correct old things."

There are other types of organizations deal with kids/teens. The clubs serve to teens with different kinds of activities; mostly sports activities. Kids/teens may start to see the whole world from viewpoint of a club based on how important club/s for them. However, it is not easy to generalize what kinds of effect these civic organizations do make on understanding of crime and police.

Peers

The proverb of "Tell about your friend, I will tell who you are" may be most valid to explain the influences of friends on kids/teens. Peer pressure rather than defining meaning of crime emerges as real life/ practical problems in terms of crime. Peer pressure from negative aspects creates and increases crime among teens. Generally crime for this age emerges out of proving oneself to other/s in form of fighting stealing, drug-dealing etc.

One-interviewee who worked ten years with kids/teens emphasizes the influence of peer by saying that "It took me while to understand how important peer pressure was on kids. I figured out that if you talk them logically and show them what to do rationally, you think they would see what you want to say, but that was not sold actually…but peers." Another interviewee explained her experience about peer pressure as in given in the following;

> "R: Do you have any experiences or do you remember one regarding this peer issue?
> I: Oh yeah...two case I remember. They were out of two good houses and both of their fathers were police officers. But they committed crime. One beat another small kid up and put dead rat in his mouth. This is son of police officers. You know he must know what crime is, this was wrong. But his friend influenced him. They told he couldn't do these kinds of things."

Why do kids/teens fight? Fighting kids/teens are sometimes from good and educated families but their peers manipulate them to do certain things. What they tell is that they do not want to allow anybody take advantage of

himself. But main thing is that kids or teens do not have any conflict resolution skills, and when they feel threatened, they respond physically; fighting. “They try to prove something to each other to get credit and social acceptance” quotes one interviewee.

Police

Police function like a paramilitary organization. This reflects in policing activity to see people as their enemy or in terms of potential crime. The professionalism in policing disregards social aspects of policing. They do not feel like they should do something to change the minds of people about them. They want an image of tough guy. Police also suffer from another mentality, others and us mentality. All public is them, only people you can trust are us (police). One interviewee who worked as a deputy sheriff says, “You and your life style starts to become force, everybody else is not force. We are going out, seeing everybody as an object, threat or potential criminals, all right… We are the ones catch those others.”

“Being a black is a crime for police” said some of the interviewees. Reinforcing this argument, another one added, “The African-American man driving a car is more likely to be stopped by police.” When background of this discriminatory perspective is researched, it has been seen that the problem of this discriminatory action and African-American dislike of police goes back to the slavery and segregation period. Kids/teens learn from history or from their parents how they were discriminatory.

> “For African-American they have strange relationship with police…
> R: What kind of relationships do they have?
> I: African-Americans’ feelings about the police have to do with slavery and segregation. In minds of African-American, it is very difficult to see police out of that. They were the ones enforcing the rules of slavery, and African-Americans interacted with them rather than other civilians. They all were learning from their parents how oppressive they were.”

The others argue that police is no more discriminatory than the other segment of the society; racial profiling.

Social Problems

Many other social problems are likely to shape the understanding of crime and police. Most important issues raised were poverty, oppression, fighting, drug dealing, and race issues. Individual self-experiences of crime and so getting trouble with the police are more likely to change their views of police. Common types of crime kids/teens commit are fighting, stealing, and drugs. On the other hand they are generally subject to fight, oppression, child abuse, rape etc. It can be argued that active side in crime has more negative attitude about police. On the other hand, one subject to crime less likely to have negative feeling about police.

Strategies to Improve Positive Meaning of Police

One of interviewee says, “They do always talk about community policing but they are not good about it.” However, communities are changing. The old and tried methods of policing are not working properly. Citizens have different needs and expectations from governments. To face those needs and expectations, police organization should change its organizational culture. Organization’s culture in this context refers to a set of expectations and norms that guide employees’ behavior (Glensor, 1996:15). Organizations base their culture largely on history, officer experiences, organizational structure, routines and old way of doing things.

The people suggest many alternatives to do something to improve positive meaning of police and policing and so improve relations between community and kids/teens. Some of them were inferred from the data analysis as in the following:

a) Structural change;

-Changing paramilitary structure

-Decentralization of organization; stations in the community

b) Changing organizational culture

-Change image of tough guy

-Get skills to communicate youth; social work class

c) Communicate with the communities

-Involve with community

-Mutual problem solving with community

-Aware of general and community's problems

-Get support from the community for the youth organizations

-Incorporate joint activities with different groups to increase communication

-Support family values

-Establish well-working network between various organizations to get their support

d) Communicate with kids/teens (youth)

-Communicate with youth organizations and encourage their activities

-Develop alternative training programs for after-school hours

- Talk with teens; give them pad

-Set up/Organize programs with kids/teens

-Gain skills to understand kids/teens; social work classes

-Aware of social problems kids/teens have; Try to see the world of kids in certain age; hair, peer, car, dress style

Conclusion

There are many factors shaping individuals understanding and behavior about police and crime. The definition of crime and police changes from one to another according to each person's own experiences and/or the range of different institutional effects on them. Crime is mostly defined in a general meaning of wrongdoing and breaking law. Although police has been defined as law enforcement agency in a very general meaning, people attach various negative meanings and feelings to the concept such as being aggressive, oppressive, cold and unfriendly, untrustworthy, corrupted, and discriminatory. Almost none of the interviewee talked something positive about the police.

The main factors influencing kids/teens' understanding and behavior about police and crime may be given as; institutions that socialize kids/teens, peers, self learning or life experiences, police organization itself, and social problems. These factors important in defining right and wrong, which supports and reinforce legal regulations and norms. Individuals who do wrong are categorized as criminals if it is also regulated by law. On the other hand, police may be introduced from negative or positive viewpoints of these processing factors depending on the perspectives and experiences with the police.

Many strategies are suggested to do something to improve positive meaning of police and policing and thereby improve relations between community and kids/teens. Main categories may be given as it follows:

- Structural and cultural change in police organization;
- Communicate with the communities
- Communicate with kids/teens (youth).

In short, it can be inferred from these recommendations that problems regarding crimes, police brutality, and distrust between police and citizens of their communities can be handled by all segments of society together. Nobody should expect that police alone could solve problems of crime and their image since any social issue is one-dimensional. Crime is not alone racial, youth, urban, poverty, media, peer, school problems, but mixture of all as a social problem. The entire community; citizens, business leaders, schools, religious organizations, civic organizations, and police organizations must share that responsibility. Additionally, police can and should also do some changes in organizational level.

REFERENCES

Bobinsky, Robert (1994), "Reflections on Community Oriented Policing", The FBI law Enforcement Bulletin,63:3, pp.15-20.

Bracey Doroty H. (1997), "Police Corruption and Community Relations: Community Policing", in McShane, M and Williams III F.P. (1997), Law Enforcement Operations and Management, New York: Garland Publishing, Inc., pp. 29-34.

Buerger, Michael E. (1994), "The Limits of Community", In Dennis P. Rosenbaum, (ed.) The Challenge of Community Policing, CA: Thousand Oaks., pp. 29-34.

Carter, David L. (1995)," Politics and Community Policing: Variables of Change in the Political Environment", Public Administration Quarterly, 19:1 , pp. 6-20.

Chaiken, Marcia R. (1998), Kids, COPs, and Communities, "The Case of Community Oriented Policing", Public Administration Review, 58:6, pp. 485-498.

Creswell, John W. (1998), Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Traditions, London: Sage Publications.

Denzin, N.K. and Lincoln, Y.S. (Eds.), (2000), Handbook of qualitative research (2nd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Gerasimos A. Gianakis and G. John Davis (1998). "Reinventing or Repackaging Public Services? the Case of Community-Oriented Policing" Public Administration Review. 58/6:485-498.

Glensor, Ronald W. (1996), Implementing Change. The FBI Law Enforcement Bulletin, 65:7, p.14-22.

Greene, Jack R (1987), "Foot Patrol and Community Policing: Past Practices and Future Prospects", American Journal of Police 6:1 ,pp.1-15.

Henderson, Cal (1999)," Best Practices in Community Policing", Executive Summit: The Future of Florida Policing, Tampa Hyatt Regency Westshore Hotel, May 24-25.

Inman, Wayne R. (1994)," Making Communities Safer: Strengthening Ties Between police", Citizens Reduces Crime, Corrections Today, 56:5, pp.138-143.

Liou, K. T. and Savage, E.G. (1996), "Citizen perception of community policing impact", Public Administration Quarterly, 22:2 , pp.163-179.

Maung, Natalie Aye (1996), Young People, Victimization and the Police: British Crime Survey Findings on Experiences and Attitudes of 12 to 15 Year Olds. London: Home Office Research Study.

McShane, M and Williams III F.P. (1997), Law Enforcement Operations and Management, New York: Garland Publishing, Inc.

Oliver, W.M. (2001). Community-oriented policing: a systemic approach to policing. (2nd.) Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall, Inc. Patterson, Jeffrey (1995)," Community Policing: the Learning the Lessons of History", The FBI law Enforcement Bulletin, 64:11, pp.5-11.

Patton, M.Q (1987), How to use qualitative methods in evaluation, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Peak, K.J. and Glensor R.W. (1996), Community Policing and Problem Solving: Strategies and Practices, New Jersey: Prentice Hall.

Reno, Janet (1998),"Youth living in hopeless indifference: Does the government know best? " Vital Speeches of the Day, New York; Sep 1. 64:22 , pp.674-679.

Rubin and Rubin (1995), Qualitative interviewing: the art of hearing data, Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Stevens, Peter and Dianna M. Yach. (1995), Community policing in action: A practitioner's guide, Kenwyn : Juta and Co.

Stillman, II Richard J. (1995), "The Refounding Movement in American Public Administration" Administrative Theory and Praxis, 17:1, pp. 24-45.

Strauss, Corbin and Juliet Corbin (1990), Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques, London: Sage Publications.

Swiss, James E. (1992), "Adopting Total Quality Management (TQM) to Government." Public Administration Review 52:4 , pp.355-362.

Travis, Jeremy (1995), Community Policing Strategies, "National Institute Of Justice Research Preview", November.

Weber, David O. (1999)," Policing the 21st century", Health Forum Journal, 42:5 ,pp.33-39.

Zinekwicz, Phil (1999)," Working with Schools to Prevent Crime", Rough Notes, 142:8, pp.15-17.

MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ ÇIKTI AÇIĞINA ETKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ*

Bülent DOĞRU
Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yasal ve fiili bağımsızlığının çıktı açığını istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkileyip etkilemediğini 1997 ve 2011 arasındaki çeyrek dönemlik verilerle ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. İlişkinin, varsa, yönü ve şiddeti kontrol değişkenleri yardımıyla kurulacak ekonometrik model üzerinden analiz edilmektedir. Tahmin edilen modelin çıktılarına göre, Türkiye'de merkez bankası bağımsızlığının çıktı açığı üzerine pozitif yönde oldukça önemli bir etkisi vardır. Yani yasal bağımsızlık arttıkça reel büyüme incelenen dönem boyunca artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Merkez Bankası Bağımsızlık Endeksi, Çıktı Açığı, Merkez Bankası Bağımsızlığı

EFFECT OF CENTRAL BANK INDEPENDENCE TO OUTPUT GAP: CASE OF TURKEY

ABSTRACT: This paper tries to figure out whether legal and actual independence of Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) affect the output gap statistically significant with quarterly macroeconomic variables between 1997 and 2010 time period. Direction and intensity of the relationship, if any, is examined by econometric model established with the help of control variables. According to estimated model outputs, central bank independence in Turkey has a positively important impact on output gap; namely, as legal independence has risen, real growth in Turkey has also risen during period analyzed.

Keywords: Legal Measures of Central Bank Independence, Output Gap, Central Bank Independence

GİRİŞ

Para politikalarının yönetici konumundaki merkez bankalarının (MB) reel büyüme üzerindeki etkileri tartışmasızdır. Hem fiyatlarda istikrar hem de büyümede istikrar sağlanması için yasal ve siyasal anlamda bağımsız bir MB günümüzde olmazsa olmazlardandır. Ancak yine de ülkelerin yönetim şekillerine, uyguladıkları iktisadi rejimin durumuna, demokratik olup olmadıkları ve gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke olmasına göre reel büyüme ile merkez bankası bağımsızlığı arasında farklı sonuçlar söz konusudur. Örneğin İsviçre ya da Japonya merkez bankası çok bağımsız olmalarına rağmen, bu ülkelerin büyüme oranları oldukça düşüktür. Fakat merkez bankaları hükümete bağımlı olan İsveç ve Norveç'te de büyüme oranları yavaştır (Kongar, 2005; Afşar 2006:8). Bu durumda acaba bağımsızlık etkisiz (free lunch) bir değişken midir? Az kalkınmış ülkeler için de benzer durum söz konusudur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda MB bağımsızlığının gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için farklı sonuçlar vermesi yüzünden MB bağımsızlığı ile büyüme arasında her ülke için geçerli olacak bir Taylor benzeri kural ortaya çıkamamıştır.

Merkez bankasının bağımsızlığı, bankanın temel amacı olan fiyat istikrarını korurken uygulayacağı politikanın seçiminde ve buna uygun kullanılacak araçların tespitinde kendisinin tek başına karar almasını ifade eder (Alparslan ve Erdönmez, 2000:14). Diğer bir deyişle merkez bankası bağımsızlığı, para politikalarının oluşturulması bağlamında, para otoritesinin, siyaset ve hükümetin etkisinden bağımsız olması ve bağımsız hareket etmesi anlamına gelmektedir (Walsh, 2005:1). Ancak, bağımsız merkez bankacılığı, hükümetten tamamen ayrı hareket etmek olarak anlaşılmamalıdır; ekonomik şartlara uygun politika geliştirme ve uygulama esnekliğine sahip olmak anlaşılmalıdır (Gül vd., 2006:78).

Enflasyon ve merkez bankası bağımsızlığı üzerine yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar gelişmekte olan ülkeler için daha yol göstericidir. Merkez bankası (MB) bağımsızlığı ve enflasyon ilişkisi üzerine yapılan

* Bu çalışmadaki bazı teorik bilgiler, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2012 Şubat ayında kabul edilen doktora tezimden alınmıştır.

çalışmaların çoğunda merkez bankasının bağımsız olmasının gelişmekte olan ülkelerde doğrudan enflasyonun aşağılara çekilmesinde etkili olduğu deneysel olarak ortaya çıkartılmıştır. Fakat MB bağımsızlığının çıktı açığına etkisini ölçen az sayıda çalışma vardır.

Bu çalışma TCMB'nin yasal bağımsızlık endeksinin çıktı açığını istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkileyip etkilemediğini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. İlişkinin, varsa, derecesi ve şiddeti kontrol değişkenleri yardımıyla kurulacak ekonometrik model üzerinden analiz edilecektir. Çalışmamız 1997-2011 arası çeyrek dönemlik Türkiye verilerini kapsamaktadır. Çünkü 1990 ortalarına kadar merkez bankası bağımsızlığı bağlamında Türkiye'de ciddi bir adım atılmamıştır. Ancak 1997'de hazine ile yapılan protokol ve sonrasında meydana gelen gelişmeler MB bağımsızlığını artırmıştır. Tahmin edilen modelin sonuçlarına göre Türkiye'de merkez bankası bağımsızlığının çıktı açığı üzerine pozitif yönde oldukça önemli bir etkisi vardır.

MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞINA TEORİK BAKIŞ[1]

Enflasyon ve çıktı arasında kısa dönemde bir değiş tokuş paradoksu varken, para politikasının enflasyonu düşürmek için nasıl kullanılacağı (Philips Eğrisi kısıtı altında) önemli iktisadi sorunlardan bir tanesidir. Bu sorunu çözmenin yolu geliştirilecek bir toplumsal refah fonksiyonun eş anlı olarak maksimum kılınmasıdır (bkz. Kydland ve Prescott, 1977; Barro ve Gordon, 1983). Böylece enflasyon ve çıktı arasındaki fedakarlık ya da değiş tokuşun optimum düzeyi de ortaya çıkarılmış ve merkez bankaları için bir faiz haddi belirlenmiş olur. Fakat bunu uygulayacak merkez bankasının hükümetin çıktıyı arttırma baskısına boyun eğmeyecek şekilde rasyonel hareket etmesi için yasayla bağımsız olması gerekmektedir. Çünkü hükümetler merkez bankası politikalarında söz sahibi olduklarında istihdamın artması için iktisadi çıktıya daha fazla önem vermek istemektedirler. O halde çıktı açığının merkez bankası bağımsızlığı ile enflasyon üzerinden dolaylı bir biçimde ilişkili olduğunu söylemek mümkündür.

Ayrıca hazinenin finansman ihtiyacının merkez bankası tarafından kısa vadeli avanslarla karşılanması, merkez bankasının bağımsızlığına vurulan en ciddi darbedir. Karşılıksız para basmasının uzun vadede enflasyonist bekleyişleri doğurarak ekonomik istikrara zarar vereceği ve parasallaşma hızından daha yüksek bir enflasyon oranına erişildiğinde de reel gelir kayıplarına yol açacağı aşikârdır. Bundan dolayı da birçok ülke 1990'dan sonraki dönemde avans verme uygulamasına kanunlarla son vermiştir.

David Ricardo "bir ulusal bankanın kurulması planı" üzerine yazdığı kitapta bankanın bağımsızlığını şöyle tarif etmektedir (Ricardo, 1824: 10-11):

> "….Ulusal bankanın bünyesinde bir komisyon kurulmalıdır ve bu komisyon tamamen bağımsız olmalıdır. Öyle ki bakanlığın bu komisyonun yönetimi üzerinde şimdiki gibi söz hakkı olmasına engel olunmalıdır. Bu komisyondaki görevliler asla hükümete borç para vermemelidir."

Ricardo açıkça hem merkez bankasının hükümete karşılıksız avans vermemesi gerektiğini vurgulamakta, hem de hükümetin merkez bankası politikalarına müdahale etmemesi gerektiğine inanmaktadır. Keynes'in merkez bankası bağımsızlığına bakış açısı Ricardo'dan farklıdır. Ona göre merkez bankaları ile hükümetler arasında her zaman bir ilişki olmak zorundadır. Zaten yasama erki tarafından merkez bankası başkanı atandığı için de merkez bankaları tamamen hükümetten ayrı sayılamazlar. Ricardo merkez bankalarının hükümetin güdümünde hareket etmemesi gerektiğini 1824 yılında söylemesine rağmen merkez bankalarının politik ve ekonomik bağımsızlığa kavuşmaları yakın geçmişe dayanmaktadır. Bunun nedenleri olarak da merkez bankalarının fiyat istikrarı için nominal çapa olarak kabul ettikleri parasal sistemlerin birbiri ardına çökmesi ve siyasi güven ortamının tesis edilememesi gelmektedir. Cukierman'a göre merkez bankalarının bağımsızlığının gündeme gelmesinin sebebi Bretton Woods ve Avrupa Para Sistemi'nin başarısızlıkla sonuçlanmasıdır. Bu iki para sistemi çökünce ülkeler fiyat istikrarını koruma amacıyla farklı alternatiflere yönelmişlerdir ve buldukları çözüm merkez bankalarını yasalarla bağımsızlığa kavuşturmak olmuştur. Ancak bu bağımsızlığı bir şarta bağlamışlardır: Fiyat istikrarını temel amaç yapmak. Global ve bölgesel faktörler sonucunda 1990'larda MB'lerin hem yasal hem de fiili bağımsızlıklarında

[1] Bu kısımda anlatılan teorik bilgiler Doğru,B. (2012). Merkez Bankası Politikalarının Fiyat İstikrarı ve Diğer İktisadi Olgular Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'de Enflasyon Hedeflemesi Örneği, *Basılmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2012'den alınmıştır.

kayda değer bir artış meydana geldiğini görüyoruz. Özellikle globalleşmenin etkisiyle, uluslararası sermaye piyasalarının genişlemesi sonucu tüm dünya da sermaye akımları üzerindeki kontrollerin kalkması merkez bankalarının giderek daha da bağımsız olması sonucunu doğurmuştur. (Cukierman, 1998; 2004:726).

Türkiye'de merkez bankasının bağımsızlığı 1980'li yılların kronik enflasyon dönemlerine dayanmaktadır. Bu yıllarda hükümetler iç ve dış borçlanmaları karşılamak için sürekli olarak parasallaşma (monetizasyon) yoluna başvurmakta ve sürdürülebilir bütçe dengesinden olabildiğince uzaklaşmaktaydı. Makroekonomik istikrarsızlıklar ekonomik sistemin istikrarlı bir yapısı haline gelmişti. Bu dönemde merkez bankasının bağımsızlığı, hükümetlerin popülist ekonomik yaklaşımlarının siyasi süreçten ayrılmasıyla gündeme gelmiştir (Eroğlu ve Altıntaş, 1997: 50). 1990'dan sonra sermaye akımların da serbestleşmesi ile birlikte gündeme gelen merkez bankasının bağımsızlaştırılması olgusu, kronik yüksek enflasyonu sürdürülebilir düşük düzeylere çekmek için başvurulan bir yöntem olmuştur. Bu amaçla Türkiye'de 1991 yılında TCMB'nin hazineye verdiği avanslar kademeli olarak sınırlandırılmış 2001 yılında ise yasayla tamamen yasaklanmıştır. Böylece TCMB tam bağımsız bir merkez bankası haline gelmiştir.

Bir merkez bankasının bağımsızlık ölçütü iki temel unsurla belirlenmektedir: Yasal bağımsızlık ve fiili bağımsızlık. Yasal bağımsızlık da kendi içinde ekonomik bağımsızlık ve politik bağımsızlık olarak ayrılmaktadır.

Yasal Bağımsızlık

Yasal bağımsızlık, merkez bankasının siyasi baskılardan uzak, hem yönetim hem de yürütme anlamında uygulamak istediği kararları özgürce almasını kanunla teminat altına almayı ifade etmektedir. Merkez bankası yasası ile sağlanan yasal bağımsızlık; bankanın başkanının atanma şekli, görev süresinin belirlenmesi görevden alınması, para politikasının işleyişi gibi konularda merkez bankasının hangi düzeyde sorumlu olacağı, hükümete açılacak krediler için gerekli şartların ne olacağının belirlenmesi konularını ihtiva etmektedir (Eroğlu, 2009:92). Ancak bunun yanı sıra gelişmekte olan ülkelerde genellikle bir kriz olunca hukuki kurallar rafa kaldırılmakta ve geçici yollara başvurularak merkez bankası yasal bağımsızlığına darbe vurulmaktadır (Barışık, 2004:3). Örneğin Arjantin'de 1950-1989 arası dönemde merkez bankası başkanlarının yasadaki görev süreleri dört yıl olmasına rağmen buna hiç uyulmamıştır. Çünkü kanunlarla görev süreleri belirlenmesine rağmen her hükümet ya da maliye bakanı değişikliğinde başkanın istifa etmesi zaman içinde teamül olmuştur. O halde yasadaki kuralları sadece bankanın değil; aynı zamanda siyasilerin de içselleştirmiş olmaları, fiyat istikrarı bağlamında önem arz etmektedir (Özatay, 2011:315).

Politik ve Ekonomik Bağımsızlık

Merkez bankasının siyasi grupların ya da toplumdaki diğer baskı gruplarının etkisinde olmaksızın serbestçe karar alabilmesi siyasi bağımsızlığı adına önem arzetmektedir. Grilli ve Tabelli, 1991 yılında merkez bankası bağımsızlığı için siyasi ve ekonomik bağımsızlık ayrımı yapmışlardır. Buna göre siyasi bağımsızlık denince merkez bankasının, hükümetin etkisi altında kalmaksızın, politika hedeflerini özgürce seçebilme yeteneği anlaşılmaktadır. Grilli ve Tabelli'nin yaptığı araştırma sonuçlarına göre siyasi bağımsızlık için bakılacak parametreler şunlardır: Merkez bankası başkanının ve yönetim kurulunun hükümet tarafından seçilip-seçilmediği, merkez bankası başkanının ve yönetim kurulunun görev süreleri, bankanın yönetim kurulunda hükümet temsilcisinin bulunup bulunmadığı, para politikası kararları için hükümetin onayının gerekip gerekmediği ve merkez bankası kanununda fiyat istikrarı amacının doğrudan ve belirgin bir biçimde belirlenip-belirlenmediğidir (Grıllı ve Tabellini, 1991). Daha açık bir ifade ile siyasi yönden bir merkez bankasının bağımsız olması; merkez bankasının para politikasını siyasi erkin baskısına maruz kalmadan gerektiği zaman ve gerektiği araçlarla kendisinin belirleyebilmesi, taahüt ettiği hedefleri yeri geldiğinde değiştirebilme hakkına sahip olması demektir (Oktar, 1996:84).

Ekonomik bağımsızlık ise; izlenecek hükümet politikalarına kredi verilmemesi ya da avans desteği sağlanmamasını ifade eder. Ancak ekonomik bağımsızlığı kesinleştiren olgu yasa ile merkez bankasının kamu kesimine kredi açmasının yasaklanmasıdır. Ekonomik bağımsızlık için bakılacak en iyi gösterge değer kamu harcamalarının finansmanında merkez bankası kredilerinin ne ölçüde kullanıldığıdır. Hükümet merkez bankasına avans desteği için ne kadar çok başvurursa bankanın ekonomik bağımsızlığı o ölçüde zedelenmiş olacaktır (Serdengeçti, 2003).

Fiili Bağımsızlık
Kendi içinde araç ağımsızlığı ve amaç bağımsızlığı olarak iki alt kategoride analiz edilebilir.

Araç Bağımsızlığı
Araç bağımsızlığı, merkez bankasının para politikası araçlarını sınırlamaya tabi tutulmaksızın kullanabilmesi olarak tarif edilmektedir. Bir anlamda merkez bankasının görev ve yetki bakımından kazandığı yasal bağımsızlığını uygulama aşamasına geçirmesidir. Bu sayede merkez bankası ekonomik şartlara ve hükümetin belirlediği hedeflere uyumlu olarak hangi para politikası aracını ne oranda kullanacağına karar verirken tekil davranabilmektedir. Temel amacı fiyat istikrarını sağlamak olan merkez bankası, kanunda geçen "fiyat istikrarını sağlamak için uygulayacağı para politikasını ve kullanacağı para politikası araçlarını doğrudan kendisi belirler" ifadesi ile aynı zamanda araç bağımsızlığına kavuşmuş olmaktadır (Çolakoğlu,2002;19). Böylelikle, merkez bankası, amaçlanan hedefe ulaşmak için temel politika aracı olan kısa vadeli faiz oranlarını özgürce belirleyebilme hakkına sahip olmakta; hükümete de ayrıca bu konuda danışma ihtiyacı duymamaktadır. Araç bağımsızlığı hem para politikalarının kredibilitesini arttıran bir unsur hem de piyasalara kısa dönemli siyasi çıkarlar için para politikası uygulanmayacağını taahhüt eden bir emniyet sübabıdır (Karasaoy, Saygılı ve Yalçın, 1998;31). Ancak Türkiye gibi bazı gelişmekte olan ülkelerde para politikaları maliye politikalarının gölgesinde kalabilmektedir. Bu da MB bağımsızlığı ile hükümetin büyüme hedefi arasında zaman içinde değiş tokuş olmasına neden olmaktadır.

Amaç Bağımsızlığı
Merkez bankasının tam istihdam, fiyat istikrarı, finansal istikrar, büyüme gibi makroekonomik değişkenlerden temel hedef doğrultusunda seçim yapma bağımsızlığı, amaç bağımsızlığı olarak ifade edilmektedir (Serdengeçti, 2005;6). Yani; merkez bankası amacını tek başına belirleyebiliyorsa amaç bağımsızlığına sahip demektir. Diğer durumlarda merkez bankası ya hükümetle ortaklaşa bir amaç belirliyordur; ya da hükümet tek başına bu amacı belirlemekte ve merkez bankasından bunu gerçekleştirmesini beklemektedir.

Demokratik toplumlarda yasa ile merkez bankalarına ya amaç bağımsızlığı verilmekte ya da amacın nasıl saptanacağı belirtilmektedir. Hükümetle birlikte amaç belirlemek bu bakımdan anti-demokratik görülmemelidir. Türkiye'deki uygulama, merkez bankasının hükümetle beraber bir enflasyon oranı belirlemesi şeklindedir. Birçok gelişmekte olan ülkede merkez bankaları yasa ile oldukça yüksek bağımsızlık oranlarına kavuşmuş olsalar bile, uygulamada bu oranların oldukça altına düşüldüğü görülmektedir (Cukierman, 2008:722).

MERKEZ BANKASI BAĞIMSIZLIĞININ ÖLÇÜLMESİ

Merkez bankası bağımsızlığını ölçmenin geçmişi 1980'lerin başına dayanmaktadır. Bade ve Parkin (1982), 12 gelişmiş ülke için merkez bankası bağımsızlığını ölçen bir endeks oluşturmuşlardır (Bade and Parkin, 1988). Daha çok siyasi yönden bağımsızlığı inceleyen bu çalışmayı Grilli ve diğerleri (1991)'nin ekonomik bağımsızlığı da kattığı endeksleme çalışması izlemiştir (Grilli ve Tabellini, 1991). 1992 yılında Cukierman, Webb ve Neyaptı, 21 gelişmiş ve 51 de gelişmekte olan ülke için yasal bağımsızlıkla beraber para politikasının uygulanma yöntemini incelemiş ve üç ana kategoride yasal bağımsızlık endeksini oluşturmaya çalışmışlardır (Cukierman, Webb ve Neyaptı, 1992:358-360).

Birinci kategori "siyasi bağımsızlık" olup, toplam bağımsızlık endeksinin yüzde 20'lik kısmını teşkil etmektedir. Bu grup ta kendi içinde;

- Başkanın görev süresi,
- Başkanı kimin atadığı,
- Kamuda başka görev yapıp yapmadığı
- -Ve gerektiğinde görevden alınabilmesi gibi dört alt kategoride farklı yüzdelerle temsil edilmektedir.

Her bir kategori merkez bankası bağımsızlığı açısından tam olumlu katkı sunuyorsa '1'puanını, tam negatif katkı sunuyorsa '0' puanını almaktadır. Diğer durumların bağımsızlık endeksine sunduğu katkının gücüne göre bir $p \in [0,1]$ değeri atanmaktadır.

İkinci kategori, para politikasının uygulanma biçimine ilişkindir. Bu grubun endeksteki ağırlığı yüzde 15 olup, üç adet alt kategoriden oluşmaktadır:

- Para politikasını kimin belirlediği,
- Banka ile hükümet arasındaki anlaşmazlıkta son sözün kimde olduğu,
- Ve bankanın maliye politikası hakkında görüş belirtip belirtmediği.

Para politikasını merkez bankası tek başına oluşturuyorsa ‘1’ değerini, politika oluşumuna hiç müdahil olamıyorsa ‘0’ değerini almaktadır. Diğer muhtemel durumlar için 0,67 ve 0,33 değerleri atanmaktadır. Bankanın maliye politikası hakkında fikir beyan etmesi ‘1’; etmemesi ‘0’ değeri ile temsil edilmektedir.

Üçüncü kategori, amaç değişkeninden oluşmaktadır. Bunun endeksteki ağırlığı yüzde 15’dir. Fiyat istikrarı tek amaç ise ‘1’, yasal amaçlar arasında fiyat istikrarı yoksa ‘0’ ataması yapılıyor. Fiyat istikrarının kendisiyle çelişen ya da çelişmeyen diğer politikalarla beraber amaçlanması durumunda ise 0,60 ve 0,40 değerleri atanmaktadır.

Yukarıda sayılan üç kategori toplam endeksin yüzde 50’sini oluşturmaktadır. Kalan yüzde 50’lik dilim de merkez bankasının “ekonomik bağımsızlığına” ilişkindir; yani hükümetle ve diğer kamu kurumları ile olan ekonomik ilişkilere dairdir. Buna göre merkez bankasının hükümete kredi vermesi yasaksa ‘1’; değilse ‘0’ değeri atanmaktadır. Bu alt sınıfın toplamdaki payı da yüzde 15’dir. Tahvil karşılığı kredi vermesi serbestse ‘0’ değilse ‘1’ değeri verilmektedir. Bunun da toplam endekse katkısı yüzde 10 kadardır. Kredilerin miktar, vade ve faizini merkez bankası belirliyorsa’1’, banka bunları belirleyemiyorsa ‘0’ değerini almakta olup bu kategorinin de toplam endeksteki ağırlığı yüzde 10 dur. Merkez bankasının kamu tahvillerini birincil piyasalardan temin etmesi ‘1’ edememesi ‘0’ değeri ile gösterilmekte ve toplamda da yüzde 2.5 ile gösterilmektedir. Merkez bankası nezdindeki mevduatların vade durumu toplam endekse yüzde 2.5’luk katkı yapmakta olup, mevduatların bankada kalma süresi 6 aydan kısa ve yasada bu belirtilmişse ‘1’, diğer durumlarda ‘0’ değerini atamaktadır. Diğer kalan özellikler de toplam endeksin yüzde 10 kadarını temsil etmektedir.

Cukierman, Webb ve Neyaptı (CWN) oluşturdukları bu ölçüm tekniğini 1980-1989 dönemini kapsayan süreçte 72 farklı ülkeye uygulamışlardır. CWN’nin ulaştığı sonuçlara göre, Avusturya, İsviçre ve Almanya merkez bankaları sırasıyla 0.69, 0.64 ve 0.61 puanlarını alarak en bağımsız bankalar çıkmıştır. Bu tekniğe göre en az bağımsız bankalar da Yugoslavya, Fas ve Polonya merkez bankalarıdır. Aldıkları puanlar sırayla 0.17, 0.14 ve 0.10 dur. Türkiye bu liste’nin ortalarında 0,46’lık bağımsızlık endeksi ile yer almaktadır. CWN’nin bu 72 ülke için yaptığı panel veri çalışması sonuçlarına göre de merkez bankasının bağımsızlığı yüzde bir arttığında, ortalama enflasyon yüzde 0.46 kadar düşmektedir. Ayrıca merkez bankası başkanının sık sık görev değiştirdiği bir ekonomide de enflasyon oranının 0.57 kadar arttığı tahmin edilen modelden görülmektedir. Bu konuda gelişmiş ülkeler için yapılan ampirik çalışmalardan ortaya çıkan sonuçlara göre merkez bankasının bağımsızlığı (çeşitli göstergelerle ölçülen sayısal yüzde değer) arttıkça enflasyon haddi düşmekte, işsizlik ve GSYİH hızı ise değişmemektedir (Grilli vd., 1991; Eijfinger ve Schaling, 1992; Debelle ve Fischer, 1994). Çalışmalar sonucunda MB bağımsızlığını arttıran dört ana unsurun, başkanın uzun süre görevde kalması, bütçenin hazırlanmasında MB’nın aktif rol oynaması, kamu kesimine açılan kredilerin sınırlandırılması ve merkez bankasının fiyat istikrarı dışında başka bir amaca yönelmemesi olduğu görülmektedir.

Hesaplanan bu bağımsızlık endekslerine göre en bağımsız merkez bankasına sahip ülkeler olan Almanya ve İsviçre, aynı zamanda en düşük enflasyon oranlarına da sahip ülkeler olmuşlardır. Fakat İspanya ve Yeni Zelanda en düşük merkez bankası bağımsızlık endeksine sahip olmalarına rağmen enflasyon oranları bu iki ülkede de oldukça yüksek çıkmıştır (Romer, 2006:518). Bu durum ekler kısmında yer alan Grafik 1 ve Tablo 1’de görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yasal bağımsızlık endeks değerleri ile yıllık ortalama logartimik enflasyon oranlarının verildiği tablo Tablo 1’de üç farklı ülke sütünü vardır. Dünya Bankası’nın kişi başı gelir düzeyine göre yaptığı bu sınıflandırmada üst, orta ve düşük gelir grupları birlikte analiz edilmiştir. Hepsi sanayileşmiş Avusturya, Almanya ve İsviçre’de en yüksek yasal bağımsızlık değerleri gözlenirken, Fas ve Polonya gibi gelişmekte olan ülkelerde ise en düşük endeks değerleri görülmektedir. Tabloda Türkiye’nin bağımsızlık endeksi 0.46 iken ortalama enflasyon oranı % 41 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 1’e dikkatle bakıldığında ortalama enflasyon oranı ile bağımsızlık arasındaki negatif ilişkinin sadece gelişmiş ülkeler için geçerli olduğu görülebilmektedir. Ancak gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkelerde yasal bağımsızlık endeksi artsa bile enflasyon oranında bir düşme olmadığı; yani ilişkisizlik durumu olduğu grafikten görülmektedir.

Çeşitli endekslerle MB bağımsızlığını ölçen bu deterministik yaklaşıma göre, her ülke merkez bankası için geçerli olmasa da genel olarak, MB bağımsızlığı arttıkça ortalama enflayon oranı düşecek ve fiyat istikrarı sağlanmış olacaktır. Ancak bu konuda kesin bir bilgi yoktur. Alesina (1988), Grill, Masciandaro ve Tabellini (1991),

Loungani ve Sheets (1997)'ye göre merkez bankası bağımsızlık düzeyi ile enflasyon oranı arasında negatif bir ilişki vardır. Ancak Daunfelt ve De Luna (2008) ve Campillo ve Miron (1997)'ye göre de merkez bankası bağımsızlığının enflasyonun aşağı çekilmesine hiç etkisi yoktur (Huang, 2011:2).

TCMB'nin bağımsızlık endeksinde tarihsel süreçte meydana gelen değişmelere baktığımızda, hukuksal altyapısında 1991 ve 2001'de yapılan bir dizi değişiklikle bankanın daha bağımsız hale geldiği görülmektedir. CWN tarafından oluşturulan bağımsızlık ölçüm tekniğine göre Berument ve Neyaptı (2000) TCMB'nin bağımsızlık endeksini 1970 yılı için 0.46, 1992 için ise 0.50 olarak hesaplamışlardır. 2001 yılında avans verme uygulamasının yasaklanması ile bu endeks değeri 0.86'ya yükselmiştir (Günsoy, 2000). Günümüzde yapılan çalışmalarda TCMB'nin 0.85 oranında bir bağımsızlık endeksine sahip olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bu da bankanın önemli ölçüde bağımsız olduğunu göstermektedir (Kaya, 2007). Ancak Türkiye için 1960-2010 dönemine ait çıktı açığının yüzdesel değişimini gösteren Ek- Grafik 2'den açıkça görüldüğü gibi Türkiye'de, MB bağımsızlığının artmaya başladığı 1991'den sonraki süreçte çıktı açığında ciddi bir dalgalanma meydana gelmiştir. Dikkatle bakıldığında 1994, 2000, 2001 ve 2008 krizlerinde çıktı açığı -% 200'leri geçmiştir. Bu dalgalanmaların ne kadarının bağımsızlıkla ilişkili olduğu ampirik kısımda analiz edilmektedir.

LİTERATÜR

Yuan ve Miller (2010), merkez bankası bağımsızlığının çıktı açığına maliye kanalı ile etki ettiğine dikkat çekerek hükümetin çıktı açığındaki dalgalanmayı azaltmak için merkez bankası bağımsızlığını en optimal düzeye getirdiğine vurgu yapmışlardır. Yazarlara göre, daha sonra hükümetle merkez bankası arasında maliye ve para politikası seçimleri konusunda işbirlikçi olmayan bir oyun oynanmaya başlamaktadır. Hem hükümet hem de merkez bankası diğer tarafın mevcut durumunu koruyacağını düşünerek politikalar üretmeye başlamaktadır.

Susanna Kadyrova (2009), Türkiye'de merkez bankası bağımsızlığının makroekonomik değişkenlere etkisini bir doktora çalışması çerçevesinde incelemiştir. Çalışmaya göre Türkiye'de merkez bankası bağımsızlığı sadece 1980-2006 arası dönemi kapsayan enflasyon ile anlamlı ve negatif ilişkilidir. GSYİH büyümesi ile merkez bankası bağımsızlığı arasında 1980-2006 arası dönemde anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Haan ve Kooi (2000), 82 gelişmekte olan ülke merkez bankası için başkanın görev süresine göre tanımladığı MB bağımsızlığı ile enflasyon, bütçe açığı ve reel büyüme arasındaki ilişkiyi 1980-1989 yılları arası için incelemişlerdir. Deneysel çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, MB bağımsızlığı ancak yüksek enflasyona sahip ülkelerde enflasyonun düşürülmesi noktasında anlamlı bir sonuç verirken, bütçe açığı ve reel büyümenin bağımsızlık ile anlamlı bir ilişkisi bulunamamıştır. Sturm ve Haan (2001) da çalışmalarında benzer bir sonuca ulaşmışlardır. Sturm ve Haan (2001), MB bağımsızlığı ve enflasyon arasındaki ilişkiyi gelişmekte olan ülkeler için 1980-1989 ve 1990-1998 yıllarını kapsayan iki ayrı dönem için analiz etmişlerdir. Bu çalışmada da yüksek enflasyonlu ülkelerde MB bağımsızlığının-ki bu başkanın görevde kalma süresidir- enflasyonun aşağı çekilmesine anlamlı etkide bulunduğu sonucu çıkmıştır.

Ayrıca Wagner (1999) geçiş ekonomileri merkez bankaları için teorik bir çalışma, Ratfai (1999) de Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya merkez bankaları için tanımsal bir çalışma yapmışlar ve bu çalışmalarda ekonomik performansın sürdürülebilmesi için kurumsal dönüşümler çerçevesinde MB bağımsızlığının da yasal olarak garanti altına alınması gerektiğine vurgu yapmışlardır.

Cukierman, Webb ve Neyapti (1992), 72 farklı gelişmiş ve gelişmekte olan ülke merkez bankaları için yasal bağımsızlık endeksini dört alt kategoride ölçmüş ve bu kategorilerin enflasyona olan etkisini analiz etmişlerdir. MB başkanının değişim sıklığı yasal durum ve MB görevlerinin hükümetle beraber kullanımı olmak üzere üç unsurda ölçülen MB bağımsızlık endeksi sonuçlarına göre, gelişmiş ülkelerde yasal bağımsızlık ve enflasyon arasında negatif bir ilişki olmasına rağmen, gelişmekte olan ülkelerde böyle bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Alesina ve Summers (1993), MB bağımsızlığının fiyatlarda istikrar elde edilmesine yardımcı olduğunu ancak diğer makroekonomik değişkenlerle herhangi bir etkileşim içinde olmadığı sonucuna varmışlardır. Sikken ve Haan (1998), gelişmiş ülkeler için MB bağımsızlığının artmasının düşük bütçe açıkları ile korelasyon içinde olduğunu göstermişlerdir. Ancak bütçe açıkları ile merkez bankası bağımsızlığı arasında doğrudan bir ilişki elde edilememiştir. Sadece MB bağımsızlığını bir alt unsur olan başkanın değişim sıklığı şeklinde ele aldıklarında bütçe açıkları ile bağımsızlık arasında gelişmiş ülkelerdekine benzer şekilde negatif bir bağlantıya ulaşmışlardır.

METODOLOJİ

Cukierman, Webb ve Neyaptı (1992), Berument ve Neyaptı (2000), Cukierman (2004) ve Huang (2011)'in merkez bankası bağımsızlığı ve makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarında kullandıkları metodoloji bu çalışmanın da yöntemi olacaktır. Bu literatüre göre, merkez bankası bağımsızlığı arttıkça gelişmekte olan ülkelerde çıktı açığında kayda değer bir dalgalanma olmamakta; gelişmiş ülkelerde ise MB bağımsızlığı çıktı açığını etkileyen bir faktör olarak anlamlı bulunmuştur. Ancak tüm ülkeleri kapsayan genel çalışmada MB bağımsızlığı anlamlı çıkmamıştır. Yukarıda zikredilen literatürde ve diğer çalışmalarda MB bağımsızlığı ve çıktı açığı arasındaki ilişki birinci derece otoregresif bir regresyon denklemi çerçevesinde aşağıdaki gibi yazılır:

$$y_t = \beta_0 + \beta_t cbi_t + \beta_{1t} X_{it} + \omega_t \quad (2)$$

Denklemde β_0 sabit terimi, y_t t zamanındaki çıktı açığını, β_t MB bağımsızlığının çıktı açığı üzerine olan etkisini temsil eden ve bu makalede araştırılan parametreyi, cbi_t MB için hesaplanan t anındaki bağımsızlık endeksini, X_{it} Türkiye'de çıktı açığını açıklaması beklenen kontrol değişkenleri setini ve, ω_t ise hata terimini göstermektedir. Bu kontrol değişkenleri kur, mevduat faiz oranı, faiz, enflasyon açığı ve ticari açıklıktır.

VERİLER VE AMPİRİK SONUÇLAR

Çalışmada kullanılan büyüme, enflasyon, mevduat faizi (gecelik faiz yerine), kur, sermaye hareketleri, ticari açıklık ve MB bağımsızlığı verileri 1997-2011 arasında çeyrek dönemlik verilerdir. Kullanılan zaman serileri yüzdelik değişimler olarak tabloda gösterilen ilgili yerlerden temin edilmiştir.

Tablo 1. Ampirik Analizde Kullanılan Zaman serileri

Zaman serisi	Testteki adı	Tanımı	Dönem	Kaynak
Çıktı açığı	GAP	Uzun dönem büyüme potansiyelinden sapma	1997-2011	TCMB
MB bağımsızlığı	CBI	Yasal ve fiili bağımsızlık durumu için hesaplanan endeks değeri	1997-2011	Berument ve Neyapti (2000); Eroğlu ve Abdullayev (2005); Kadyrova (2009) ve TCMB
Enflasyon açığı	IGAP	Uzun dönem enflasyon oranından sapma	1997-2011	TCMB
Ticari açıklık	OPEN	Ihracat (x) ve ithalat (M) hacimlerinin toplamının GSYİH'ya oranı	1997-2011	TCMB
Döviz kuru	KURREJİMİ	Nominal Dolar/TL değeri artış hızı	1997-2011	TCMB
Mevduat faiz oranı	FAIZ	Çeyrek dönemde mevduat faiz oranları artış hızı	1997-2011	TCM

Yukarıdaki zaman serisi verilerine ilave olarak Türkiye 2001 bankacılık krizinin ve 2008 küresel krizinin varsa şok etkilerini göstermesi için ayrıca modele kukla değişkenler ilave edilmiştir. 2001 Şubat krizinin etkisi D2001 kukla değişkeni ile, 2008 krizinin etkisi de D2008 kuklası ile ölçülmeye çalışılmaktadır.

Uzun dönem büyüme hızı olarak kabul edilen potansiyel çıktı düzeyi Hodrick –Prescott filtreleme tekniği ile elde edilmiştir. Çıktı açığı, fiili çıktının potansiyel çıktıdan yüzdelik sapması olarak hesap edilmiştir. Çıktı açığı için Taylor (1993) referans hesaplama yöntemi ele alınmıştır yani;

$$y=GAP=\frac{100(Y-Y^*)}{Y^*} \quad (3)$$

Bu denklemde Y:Reel GSYİH büyümesi; Y*: Potansiyel GSYİH büyümesini göstermektedir. (3)'den elde edilen y, yüzdesel çıktı açığını göstermekte olup işareti ekonominin daralma ya da genişleme yaşadığını göstermektedir:$y < 0$ ise ekonomide daralma, $y > 0$ ise ekonomide genişleme vardır. Enflasyon açığını elde etmek için de Hodrick-Prescott Filtreleme tekniği kullanılmıştır. Çünkü TCMB 2001 yılından itibaren beklenti anketi ile beklenen enflasyonu ölçmeye başlamışsa da bu veriler çalışma için yeterli değildir.

Bu çalışmada zaman serileri durağanlık sınamasına tabi tutulmaktadır. Durağanlık sınaması için Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi tercih edilmiştir. Modelde kullanılan zaman serileri yüzde değişimler cinsinden alındığı için çoğunlukla durağandır, yani birim kök içermemektedir. Zira bir regresyonda durağan olmayan değişkenler arasında anlamlı ancak sahte (spurious) ilişkiler ortaya çıkabilmektedir (Griffiths vd., 2010:219). Bu yüzden durağan olmayan yani birim kök içeren değişkenlerin durağanlaştırılması yoluna gidilmiştir. Test için maksimum gecikme uzunluğu 12 olarak alınmış ve gecikme uzunluğunun seçiminde Akaike Bilgi Kriteri (AIC) kullanılmıştır. Birim kök denkleminde serilerin "trendli+sabitli" ,"sabitli" veya "hiçbiri" şeklinde teste tabi tutulup tutulmayacaklarına t-test sonuçlarına göre bu katsayıların anlamlı olup olmamasına bakılarak karar verilmiştir. %5 anlamlılık düzeyinde trendli veya sabitli terim anlamlı çıkmışsa denkleme alınmış ve ADF testi sonuçları buna göre raporlanmıştır. Düzey değerinde durağan olan seriler modele aynen, durağan olmayan seriler de fark alma operatörü ile durağanlaştırılarak modele dâhil edilmiştir. Bu amaçla oluşturulan Tablo 2 zaman serilerine ait birim kök testi sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2. ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişken	**Birim kök testi Seviye**	**Birim kök testi Birinci fark**
FAİZ	-3.45(0.25)	-1.98(0.05)
KURREJİMİ	-	-
CBI	-4.78 (0.22)	-6.56(0.01)
OPEN	-7.90(0.95)	-7.12(0.00)
IGAP	-12.33(0.43)	-2.39(0.03)
GAP	-7.77(0.41)	-2.23(0.00)
-*:ADF testi Augmented Dickey Fuller birim kök testidir. Test edilen denklemler birim kök testinde sabitin katsayısı anlamlı ise sabitli trendin katsayısı da anlamlı ise sabitli ve trendli şekilde tahmin edilerek tabloya aktarılmıştır. Buna göre nom_kur değişkeni *trendli ve sabitli* (*intercept and trend*) halde birim kök testine tabi tutulurken, open değişkeni *sabitli* (intercept) diğerleri ise *trendsiz ve sabitsiz(none)* test edilmiştir. Parantez içindeki değerler olasılıklardır.		

Tabloya göre bütün değişkenler seviye değerlerinde durağan değildir, yani birim kök içermektedirler. Değişkenlerin hepsi birinci dereceden bütünleşik çıktıkları için bu değişkenler arasında uzun dönemde bir nedensellik ilişkisi olup olmadığının eş-bütünleşme analizi ile belirlenmesi gerekmektedir. Eş-bütünleşme ilişkisi Johansen ve Engle-Granger yöntemleri ile incelenmektedir. Johansen Cointegration Test (JCT) sonucunda değişkenler arasında bir eş-bütünleşme ilişkisi ortaya çıkarsa, bu durum durağan olmayan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin gerçekte var olduğunu ispatlayacaktır. Değişkenler arasında eş-bütünleşme ilişkisi ortaya çıkmasa ilgili zaman serilerinin farkı alınarak model tahmin edilmeye çalışılacaktır (Kadılar, 2000).

Tablo 3. Eş-bütünleşme Testi Sonuçları

Vektör sayısı	Maksimum özdeğer	İz İstatistiği	% 5 kritik değer	Olasılık.**
0 *	0.864900	91.70274	69.81889	0.0004
En çok 1 *	0.694929	53.66972	47.85613	0.0129
En çok 2 *	0.633112	31.11274	29.79707	0.0351
En çok 3 *	0.446308	12.06146	15.49471	0.1540
En çok 4	0.042727	0.829662	3.841466	0.3624
En çok 5	0.017333	1.343563	4.235009	0.1206

Tablo 3'te İz istatistiği ile hesaplanan eş-bütünleşme ilişkisine göre ençok 3 eş bütünleşik vektör mevcuttur. Eş bütünleşmenin varlığına ilişkin elde edilen bu sonuçlardan sonra değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkileri araştırılacaktır. En uygun gecikme uzunluğu Akaike Bilgi Kriteri (AIC), Schwarz Kriteri (SC), Hannan-Quinn Bilgi Kriteri (HQ), Son Tahmin Hatası-Final prediction error (FPE) ve Olabilirlik Oranı (LR) kriterlerine göre belirlenmiştir. Tablo 4 'te sunulan bu kriterlerin sonuçlarına göre en uygun gecikme değeri birdir.

Tablo 4. Uygun gecikme Uzunluğu Belirleme

Gecikme	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-187.8901	7.125609	0.022468	1.880100*	1.912855	1.893353
1	-184.0278*	7.609921*	0.022499*	1.881463	1.979728*	1.921221
2	-180.1607	7.542708	0.022529	1.882779	2.046555	1.949043*
3	-178.1911	3.802623	0.022987	1.902882	2.132168	1.995652
4	-177.9645	0.433079	0.023864	1.940243	2.235039	2.059518

Uzun dönem ilişkisini 1997 yılından sonra başlatmamızın nedeni merkez bankası bağımsızlığının gerçek manada artmaya başladığı yılın 1997 ve sonrası dönem olmasıdır. 1997 yılında merkez bankası ile hazine arasında imzalanan protokol gereği hazineye avans verme uygulamasının kademeli olarak azaltılmış olması ve 2001 yılında merkez bankasının yasal bağımsızlığına kavuşmuş olmasıdır. Bu zaman sürecini tercih etmemizin bir diğer nedeni de merkez bankasının 2006 yılında açık enflasyon hedeflemesi rejimine geçmiş olması ve parasal programlamayı tamamen terk etmesidir. Merkez bankası 2006 yılından sonra fiyat istikrarı temel hedefi doğrultusunda araç değişkenler kullanmadan, enflasyonun bizzat kendisini hedeflemiştir. Değişkenlerin uzun dönem ilişkilerine ait katsayı tahminleri Tablo 5'te, kısa dönem dinamik ilişkilere ait hata düzeltme modeli ise (ECM) tablo 6'da sunulmaktadır. Kukla değişkenler modele dışsal değişkenler olarak dâhil edilmiştir.

Tablo 5'te eş-bütünleşme ilişkisini gösteren katsayıların anlamlı çıkmamıştır. OPEN ve KURREJİMİ değişkenler anlamsız çıkarken, CBI, IGAP ve FAİZ değişkenleri % 95 güven düzeyinde anlamlı çıkmışlardır. Merkez bankası bağımsızlığı ve enflasyon açığı ile çıktı açığı arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur. Çıktı açığı ile merkez bankası bağımsızlığı arasındaki ilişki güçlü ancak pozitif yönlü bulunmuştur (eş-bütünleşme modelinde tüm değişkenler aynı tarafta yer aldıkları için). Bu durum merkez bankası bağımsızlaştıkça çıktı açığının arttığını, üretim hacminin genişlediğini göstermektedir. Yani çıktı merkez bankası bağımsızlığı ile artmaktadır. Bu da istikrarsızlıktır. Çünkü çıktı açığı arttığına göre cari dönemdeki çıktı artmış demektir. Doğal büyüme düzeyinden uzaklaşıldığı görülmektedir. Merkez bankası bağımsızlığı % 1 daha fazla olursa, cari dönem çıktı düzeyi de uzun dönem ortalama düzeyinden % 16 sapma gösterecektir. Dışa açıklık, faiz ve enflasyon açığı çıktı açığı ile negatif ilişkili bulunmuştur. Yani faiz arttıkça çıktı açığının, $(Y-Y^*)/Y^*$, yani cari üretimin azalması beklenmektedir ki bu iktisat teorisine uygundur. Aynı şekilde enflasyonda artış olması enflasyon açığını arttırmakta ve bu da çıktı açığını azaltmaktadır. Dışa açıklık ve kur rejimleri modelde anlamlı çıkmamıştır.

Tablo 5. Eş-bütünleşme İlişkisi (uzun dönem ilişki)

Değişkenler	Katsayılar
GAP	1.0000
CBI	-16.4789
	[11.2296]
IGAP	8.1358
	[4.3890]
OPEN	0.0050
	[0.0015]
FAIZ	0.9594
	[1.8525]
KURREJIMI(-1)	-0.00599
	[0.0034]

Not: t-istatistikleri köşeli parantez içinde gösterilmektedir.

Çıktı açığı ve diğer değişkenlerin eş bütünleşik olması, bu değişkenler arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin olduğu anlamına gelmektedir. Fakat kısa dönemde bir dengesizlik olmadığını anlamak için bulunan hata düzeltme terimi ($e_t = GAP_t - \widehat{GAP_{t-1}}$) ile çıktı açığının uzun ve kısa dönem değerleri arasında uyarlama süresi hesap edilebilmektedir. Hata düzeltme terimi ile uzun dönem denge düzeyinden sapmaların varlığı ve dengeden sapmaların ne kadar süre sonra dengeye geleceği hesaplanabilmektedir. Tablo 6'da bulunan hata düzeltme modeline göre hata düzeltme teriminin katsayısı yaklaşık -0.24'dir. Bu katsayı aynı zamanda ayarlama ya da uyarlama hızlarını da göstermektedir. Modelde bulunan bu katsayı istatistiksel olarak hem anlamlı hem de negatif olduğundan hata düzeltme mekanizması uzun dönemde denge değerine yaklaşacak şekilde çalışmaktadır. Buna göre modelde hata düzeltme mekanizması dengeden sapmaları % 24 azaltmakta ve yaklaşık 5 yıl sonra uzun dönem denge değerine ulaşmaktadır. Bir diğer deyişle modelde çıktı açığı serisinin gerçek gözlem değerleri ile uzun dönem değerleri arasındaki farkın 0.24'ü bir yıl içinde ortadan kalkmaktadır ya da düzelmektedir.

Tablo 6. Hata Düzeltme Modeli (ECM)

	Model katsayıları
CointEq1	-0.2497 [-1.90488]
D(GAP(-1))	-0.02047 [-2.459802]
D(CBI(-1))	-81.79056 [-0.70988]
D(IGAP(-1))	0.012777 [1.86606]
D(OPEN(-1))	-73.93456 [-3.134056]
D(FAIZ(-1))	-0.0016547 [-0.02847]
D(KURREJIMI(-1))	-8005673 [-0.69050]
C	0.13456 [3.54788]
R^2	0.497988
Adj. R^2	0.445666

Not: t-istatistikleri köşeli parantez içinde gösterilmektedir

SONUÇ

Bu çalışma Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) yasal ve filli bağımsızlığının çıktı açığına olan etkisini analiz etmektedir. Cukierman, Webb ve Neyaptı'nın (1992) önerdiği bağımsızlık ölçme tekniğine uygun olarak TCMB için hesaplanan bağımsızlık endeksi, çıktı, faiz, döviz kuru ve ticari açıklık değişkenleri ile kurulan ekonometrik, model eş-bütünleşme ve hata düzeltme modeli ile 1997 ve 2011 arasında çeyrek dönemlik verilerle tahmin edilmiştir.

Tahmin sonuçlarından, çıktı açığı ve merkez bankası arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yani, uzun dönemde merkez bankası bağımsızlaştıkça çıktı hacminde de artış olmuştur. Merkez bankası bağımsızlığında % 1 oranında artış meydana gelmesi halinde, çıktı açı yani cari dönem üretim düzeyinin uzun dönem üretim düzeyinden yüzdelik sapmasının % 16 olması beklenmektedir.

Bu çalışma merkez bankası bağımsızlığının sadece fiyat istikrarı için değil, üretim için de önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

AGHION, P., BACCHETTA, P., ve RANCİERE , R. (2006). Exchange Rate Volatility and Productivity Growth:The Role of Financial Development. NBER Working Paper.

AFŞAR, B. (2006). "Merkez Bankası Bağımsızlığını Etkileyen Unsurlar", Araştırma Raporu, Konya Ticaret Odası.

ALESINA, A. ve SUMMERS, L.H. (1993). "Central Bank Independence and Macroeconomic Performance: Some Comparative Evidence", Journal of Money Credit and Banking, vol.25, No.2.

ALPARSLAN, M. VE ERDÖNMEZ, P.A. (2000). “Enflasyon Hedeflemesİ”, Bankacılar Dergisi, Sayı.35.

ARSLAN, Ö. (2003). “Avrupa birliğini oluşturan ülkelerde Merkez bankası bagımsızlıgı, enflasyon ve diğer Makro Ekonomik Büyüklükler Arasındaki İlişkiler: 1980-2001 Dönemi, Uzmanlık Tezi, TCMB,
BADE, R. ve PARKIN, M. (1988). “Central Bank Laws and Monetary Policy”, University of Western Ontario.

BARIŞIK, S. (2004). “Merkez Bankası Bağımsızlığı, Makroekonomik Etkileri ve 2001 Tarihli TCMB Kanununun Yansımaları”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt.59, Sayı.3.

BARRO, R. (1995). “Inflation and Economic Growth”, NBER Working Paper, No.5326.

BARRO, R.ve DAVİD, B. G. (1983). “Rules, Dıscretıon and Reputatıon In A Model of Monetary Polıcy”, NBER Working Paper, No. 1079..

BORRERO M.A. (2001). “On the Long and Short of Central Bank Independence, Policy Coordination and Economic Performance”, IMF Working Paper.

CUKIERMAN, A. (1998). “The economics of central banking”. In:Wolf, H. (Ed.), IEA, Contemporary Economic Issues—Macroeconomics and Finance. The MacMillan Press, London, P. 37–82.

CUKIERMAN, A. (2008). “Central bank independence and monetary policymaking institutions — Past, present and future”, European Journal of Political Economy No.24, p.722–736
CUKİERMAN, A. , WEBB, S. ve NEYAPTİ, B. (1992). "Measuring the Independence of Central Banks and It's Effect on Policy Outcomes", The World Bank Economic Review, Vol: 6, No: 3, P.353-398.

CUKIERMAN, A. (1994). Central Bank Strategy, Credibility, and Independence: Theory and Evidence, The MIT Press, 1994

ÇOLAKOĞLU, B. (2002). “Enflasyon Hedeflemesi Stratejisine Geçiş Bağlamında TC Merkez Bankası Bağımsızlığının Fonksiyonelliği”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, No.2, p.17-31.

DEBELLE, G. ve FISCHER, S. (1994). "How Independent Should a Central Bank Be?", Working Papers in Applied Economic Theory, p.94-05.

EIJFINGER, S. C.W. ve SCHALING, E.(1992). “Central Bank Independence: Criteria and Indices”, Reserarch Memorandum, No 548.

EROĞLU, N. (2011). İktisatta Rasyonalite ve Para Politikası, Derin Yayınları, İstanbul 2011

EROĞLU, Ö.ve ALTINTAŞ, H. (1997). “Merkez Bankasının Bağımsızlığı Sorunu: Enflasyon ve Ekonomik Performans Üzerine Bir Değerlendirme”, İktisat İşletme ve Finans Dergisi, C:12, S.135.

EROĞLU, İ. (2009).“Enflasyon Hedeflemesi Rejimi ve Türkiye Uygulamasının Performans Analizi”, , Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış doktora tezi.

GRILLI, V. D. ve TABELLINI,, G. (1991). “Political and Monetary Institution and Public Financial Policies in Industrial Countries”, Economic Policy, Vol. 6, No. 13.

GRIFFITHS, WILLIAM E., HILL, R.C. ve LİM, GAUY C. (2010), Using Eviews for Principle of Econometrics, 3rd Ed., Jonh Willey.

GÜL, E., EKİNCİ, A VE GÜRBÜZ ,A. A. (2006). Enflasyonla Mücadelede Enflasyon Hedeflemesi, Ekin Yayınları.

GÜNSOY, B.(2000). “Hukuksal Yapı ve İktisadi Başar: TCMB Örneği”, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No: 23-24

HUANG, T. (2011). "Effects of Central Bank Independence Reforms on Inflation in Different Parts of the World", Högskolan Dalarna.

KADILAR, CEM. (2000), Uygulamalı Çok Değişkenli Zaman Serileri Analizi, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayınları.

KARASOY, A. VD. (1998). "Enflasyonun Doğrudan Hedeflenmesi Politikası ve Bazı Ülke Deneyimleri", TCMB Tartışma Tebliği, Ankara, No. 9801.

KAYKUSUZ, M. (2011). "Merkez Bankasının Bağımsızlığı ve Enflasyon Arasındaki İlişki",(Çevrimiçi),http://kaykusuz.tripod.com/id44.html., Erişim: 23.04.2011

KOOI, J. ve WILLEM. VE DE HAAN, J.(2000) "Does Central Bank Independence Really Matter? New Evidence for Developing Countries Using A New Indicator.", Journal of Banking and Finance, v. 24 iss.4, P.643-664.

KYDLAND, F.E. ve PRESCOTT, E.C. (1977). "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans", The Journal of Political Economy, Vol. 85, No. 3, P. 473-492.

OKTAR, S. (1998). Enflasyon Hedeflemesi, Bilim Teknik Yayınevi.

OKTAR, S.(1996). Merkez Bankasının Bağımsızlığı, Birinci Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınları.

ÖZATAY, FATİH. (2011). Parasal İktisat Kuram ve Politika, Efil Yayınevi, Ankara.

RATFAI, A. (1999). "A Note on the Independence of Central Bank in the Czech Republic, Hungary, and Poland", University of Southampton and Institute of Economics, Hungarian Academy of Sciences.

ROMER, D. (2006). Advanced Macroeconomics, Third Edition, The McGraw-Hill.

RICARDO, D. (1824). Plan for the Establishment of a National Bank, Bell Yard, London

SERDENGEÇTİ, S. (2003). "Merkez Bankası Bağımsızlığı", Finansal Politik Ekonomik Yorumlar Dergisi, Yıl:3, S:477.

SIKKEN, B.J. VE DE HAAN, J. (1998). "Budget Deficits, Monetization and Central Bank Independence in Developing Countries", Oxford Economic Papers, v.50, iss.3, p. 493-511.

STURM, J.E., ve DE HAAN, J.(2001). "Inflation in Developing Countries: Does Central Bank Independence Matter? New Evidence Based on A New Data Set", Ifo Studien, v.47, iss.4, P. 389-403

ŞAHİN, B. (2007). "Alternatif Bir Para Otoritesi Olarak Para Kurulu Dünya Örnekleri ve Türkiye'de Uygulanailirliği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır.

TAYLOR, JOHN B. (1993). "Discretion Versus Policy Rules in Practice" Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, No.39, p.195-214.

WAGNER, H. (1999). "Central Bank Independence and the Lessons for Transition Economies from Developed and Developing Countries", Comparative Economic Studies, v.41, iss.4, p. 1-22.

WALSH, CARL E. (2005). "Central Bank Independence Prepared for the New Palgrave Dictionary,"(çevrimiçi), http://people.ucsc.edu/~walshc/MyPapers/cbi_newpalgrave.pdf,

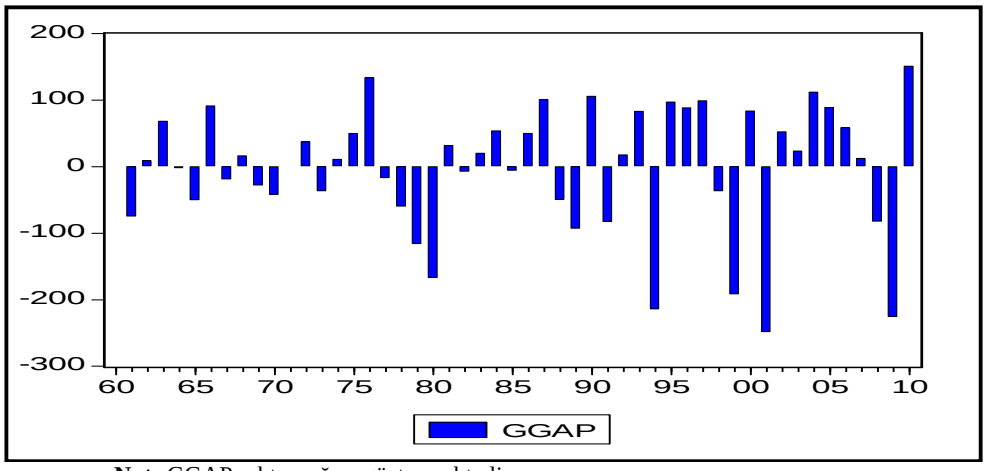
EKLER:

Tablo 1. Merkez Bankası Yasal Bağımsızlık Endeksi* ve Yıllık Enflasyon Oranları Arasındaki İlişki

Ülke	Merkez Bankası Yasal Bağımsızlık Endeksi	Ortalama Enflasyon 1980-1989 (Yüzde)	Ülke	Merkez Bankası Yasal Bağımsızlık Endeksi	Ortalama Enflasyon 1980-1989 (Yüzde)	Ülke	Merkez Bankası Yasal Bağımsızlık Endeksi	Ortalama Enflasyon 1980-1989 (Yüzde)
Almanya	0.69	3	Yunanistan	0.55	18	Botsvana	0.33	10
İsviçre	0.69	3	Mısır	0.49	16	Zambiya	0.33	25
Avusturya	0.61	4	Kostarika	0.47	23	Gana	0.31	37
Danimarka	0.50	7	Şili	0.46	19	Romanya	0.30	4
ABD	0.48	5	Türkiye	0.46	41	Bolivya	0.30	119
Kanada	0.45	6	Nikaragua	0.45	128	Samoa Adaları	0.30	12
İrlanda	0.44	9	Malta	0.44	3	Çin	0.29	8
Hollanda	0.42	3	Tanzanya	0.44	27	Singapur	0.29	3
Avustralya	0.36	8	Kenya	0.44	10	G. Kore	0.27	8
İzlanda	0.34	32	Filipinler	0.43	13	Endonezya	0.27	9
Lüksemburg	0.33	5	Zaire	0.43	45	Kolombiya	0.27	21
İsveç	0.29	8	Peru	0.43	108	Tayland	0.27	6
Finlandiya	0.28	7	Honduras	0.43	7	G. Afrika	0.25	14
İngiltere	0.27	7	Venezuella	0.41	6	Macaristan	0.24	9
İtalya	0.25	11	Bahamalar	0.41	6	Uruguay	0.24	45
Yeni Zelanda	0.24	12	Portekiz	0.41	16	Panama	0.22	3
Fransa	0.24	7	Arjantin	0.40	143	Pakistan	0.21	7
İspanya	0.23	10	Habeşistan	0.40	4	Brezilya	0.21	419
Japonya	0.18	3	Lübnan	0.40	NA	Tayvan	0.21	5
Norveç	0.17	8	İsrail	0.39	72	Zimbabve	0.20	12
Belçika	0.17	5	Barbados	0.38	7	Katar	0.20	4
			Uganda	0.38	72	Nepal	0.18	10
			Nijerya	0.37	18	Yugoslavya	0.17	73
			Malezya	0.36	4	Fas	0.14	7
			Meksika	0.34	50	Polonya	0.10	36
			Hindistan	0.34	9			

Kaynak: Alex Cukierman, Steven B. Webb and Bilin Neyapti, "Measuring the Independence of Central Banks and It's Effect on Policy Outcomes", The World Bank Economic Review, Vol. 6, No. 3: 353-398, September, 1992, .362.

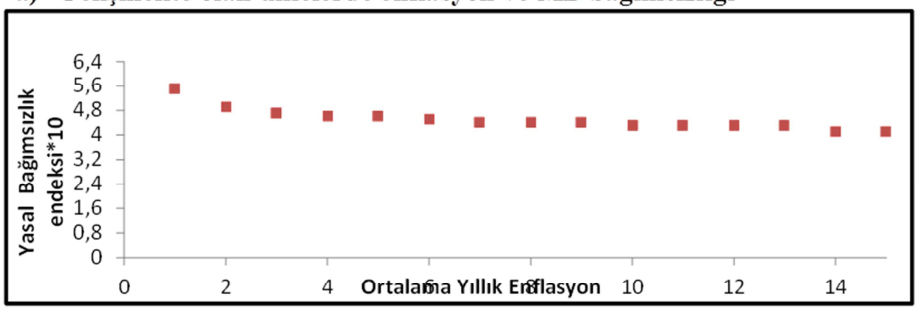
Grafik 2. Türkiye'de Çıktı Açığı: 1960-2010 Dönemi

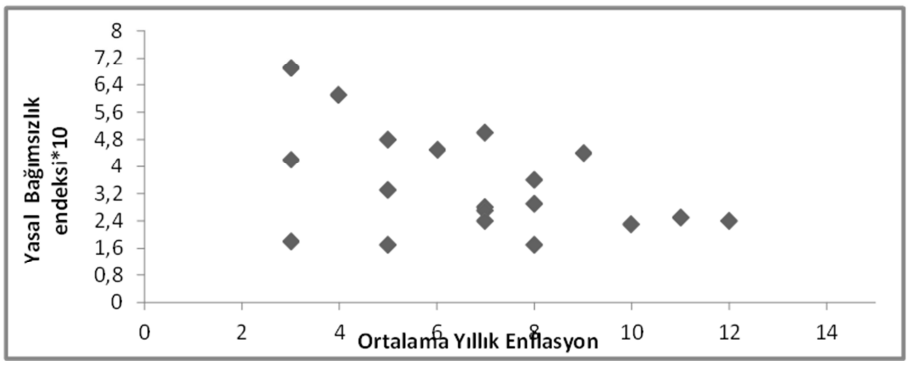
Not: GGAP çıktı açığını göstermektedir.

Grafik 1. Gelişmiş, Gelişmekte olan ve Az Gelişmiş Ülkelerde Merkez Bankası Bağımsızlığı ve Ortalama Enflasyon İlişkisi*

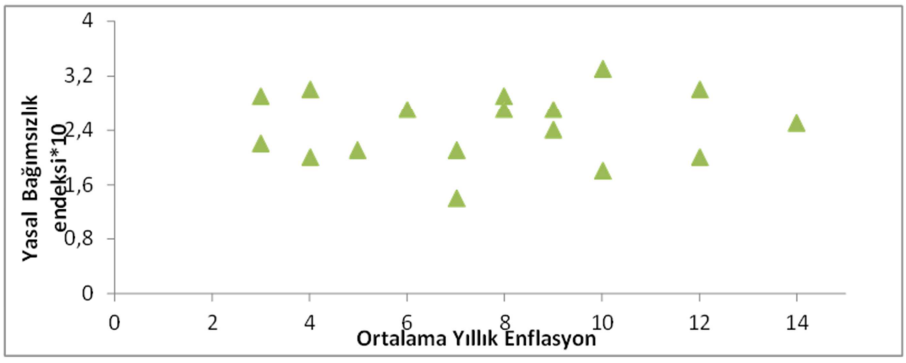
a) Gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve MB bağımsızlığı

b) Gelişmiş ülkelerde enflasyon ve MB bağımsızlığı

c) Az gelişmiş ülkelerde enflasyon ve MB bağımsızlığı

Kaynak: Cukierman, A. vd. (1992). Measuring the Independence of Central Banks and It's Effect on Policy Outcomes., *The World Bank Economic Review*, Vol.6, No.3. P, s.362 verilerden yazarın kendi çizimidir.

40

ULUSLARARASI GÖÇÜN İŞGÜCÜ PİYASASINDAKİ ÜCRET DÜZEYİ ÜZERİNE ETKİLERİ: BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Taner GÜNEY
Öğr.Grv., Dumlupınar Üniversitesi Emet MYO

Güner TUNCER
Arş. Grv., Dumlupınar Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü

Ramazan KILIÇ
Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü

ÖZET: Bu çalışmanın amacı, uluslararası göçün ücret düzeyi üzerindeki etkilerini literatürde yer alan çalışmalar yardımıyla ortaya koymaktır. Bu amaçla, çalışmada öncelikle uluslararası göç ve ücret dengesine ilişkin teorik yaklaşımlar sunulmuştur. Daha sonra uluslararası göçün ücret düzeyi üzerindeki etkileri bu yönde yapılan ampirik çalışmalar yardımıyla incelenmiştir. Yapılan çalışmalara göre, uluslararası göç, göç veren ülkelerde ücret düzeyinin yükselmesine neden olurken, göç alan ülkelerde milli geliri ve ülke refahını arttırmakta, çevre kirliliği ve yerli işgücü işsizliğinin genişlemesine sebep olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göç, ücret düzeyi, işgücü arzı, işgücü talebi, refah

THE EFFECTS OF INTERNATIONAL MIGRATION ON WAGE LEVEL IN LABOR MARKET: A LITERATURE STUDY

ABSTRACT: The purpose of this paper is to reveal the effects of international migration on wage levels, with the help of studies in the literature. For this purpose, theoretical approaches are presented about the balance of international migration and wages at first. Then the effects of international migration on the wage level are examined with the help of the empirical studies which in this direction. According to recent studies, international migration increases national income and welfare, expands pollution and unemployment of domestic labor force in the immigrant countries while causes increase of wage level in the emigrant countries.

Keywords: International migration, wage level, labor supply, labor demand, the welfare

GİRİŞ

Uluslararası göç, daha iyi bir yaşam sürmek isteyen insanların, görece fakir olan ülkelerden ayrılarak daha zengin olan ülkelere yerleşmesidir. On dokuzuncu yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın başlarına kadar dünyada büyük miktardaki göç hareketi görülmüştür. Bu dönemde, uluslararası pazarların birleşmesi sonucu, ülkeler arasındaki faktör fiyatlarının farklılaştığı görülmüş ve bu nedenle, emek gücü görece fakir olan ülkeleri terk ederek daha zengin ülkelere yönelmiştir. Yirminci yüzyılda yaşanan uluslararası savaşlar ise, ülkeleri göçe karşı önlemler almaya zorlamış, bu önlemler uluslararası ticaretin de azalmasına neden olmuştur.

Günümüzde göç her zamankinden daha fazla global bir konu haline gelmiştir (Basu, 2004). Her sene iş imkânı arayan, yüksek ücretle çalışmak isteyen, kendisi ve çocukları için iyi eğitim fırsatları arayan, şiddetten ve kısıtlanmışlıktan kaçan milyonlarca insan uluslararası sınırlardan geçmektedir. Geçmişte büyük oranda göç alan ülkelerde göç eden nüfus artarak devam etmektedir (Chandra, 2000; Iregui, 2005). Neredeyse her bir büyük kent göç eden insanların milliyetiyle anılmaktadır. Frankfurt'ta Türkler, Vancouver'de Çinliler, Marsilya ve Paris'te Cezayirliler, Londra, Dubai, Abu Dabi ve Kuveyt'te Hintliler, New York'ta Rus Yahudiler ve Tokyo'da İranlılar bunlara örnek olarak gösterilebilir. Günümüzde yüz milyondan fazla insan doğdukları ülke dışında yaşamaktadır. Endüstrileşmiş toplumlarda vatandaş olmayanların toplam nüfusa oranı %5 civarındadır. Bu oran ABD ve Almanya'da % 8,5, Kanada'da % 15'ten fazladır (Weiner, 1996). Avrupa birliğinde ise serbest dolaşıma sahip emek miktarı 370 milyondur. Yapılan müzakereler sonucunda bu miktara 100 milyon kişinin daha eklenmesi beklenmektedir. Almanya Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü, Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi

durumunda 150 bin ile 335 bin arasında çalışanın, Avrupa Birliği ülkelerine göç edeceğini gerçek değere yakın bir biçimde tahmin etmiştir (Thum, 2004: 425).

OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)'nün hazırladığı International Migration Outlook (2011) raporuna göre, 2009 yılında uluslararası göç yüzde 7 oranında düşerken, bir önceki yılın verilerinde daha da büyük bir düşüş yaşanmıştır. Rapora göre, küresel mali kriz uluslararası göç oranlarını da etkilemiş durumdadır. Buna göre, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşanan iç savaşlar son dönemde uluslararası göçü tetiklemiş olmasına rağmen, dünya ölçeğinde, göçle ilgili son veriler düşüş eğilimindedir, bunun nedeni de küresel mali krizdir. Aynı rapora göre uluslararası göçün yarısı Çin ve Hindistan başta olmak üzere artık yeni gelişen ekonomilerde görülmektedir. Rapordaki diğer verilere göre geçici işçi göçü 2009'da yüzde 17 düşmüş, Latin Amerika'dan ABD'ye kaçak girişler azalmıştır. Ancak bununla birlikte Amerika, Kanada ve Avustralya'ya yasal göç oranında artış kaydedilmiştir. Raporda vurgulanan bir başka sonuç da Arap Baharı'nın etkisidir. Arap Baharı İtalya ve Fransa'ya olan göçü arttırırken, Afrika ülkeleri içinde de artan miktarda göçün yaşanmasına neden olmaktadır.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nin hazırladığı World Migration Report (2011) raporuna göre global ekonomik krizin etkisine rağmen dünya genelinde uluslararası net göç oranı 2010 yılında azalmamıştır. Göçmenler ABD gibi ekonomik krizin etkisinde olan gelişmiş ülkelere göç etmeye devam etmişlerdir. Fakat bu ülkelere göç edenlerin miktarı az olsa azalmıştır. Örneğin ABD'de 2009 yılındaki göç miktarı 1,13 milyondan 2010'da 1,04 milyona; İngiltere'de 505 binden 470 bine; İspanya'da 692 binden 469 bine; İsveç'te 83 binden 79 bine ve Yeni Zelanda'da 63 binden 57 bine düşmüştür. Rapora göre 2010 yılında dünya genelinde uluslararası göç miktarı 214 milyon kişi olarak tahmin edilmiştir. Aynı rapora göre ülke içi göç miktarı ise 740 milyon kişi olarak tahmin edilmiştir.

Uluslararası göçün sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik açıdan neden olduğu sonuçlar, sebepleri, yararları ve maliyetleri birçok bilimsel çalışmaya konu olmuştur. Ekonomik açıdan göçü ele alan çalışmalardan bir kısmı, göç alan ve veren ülkeler için, göçün ekonomik değişkenleri olumlu etkilediği yönünde iyimser düşüncelere yer verirken, bir kısım çalışmalarda ise; kötümser düşünceler yani göçün ekonomik değişkenleri olumsuz etkilediği fikri öne çıkmaktadır. Bu görüş ayrılığına örnek olarak, ekonomik kalkınma ve göç ilişkisi verilebilir (Papademetriou and Martin, 1991). Diğer yandan kalkınmış ülkelerdeki her ekonomik büyüme, bu ülkelere iş umuduyla gelecek insan sayısının ve sermaye akışının artmasına neden olabilecektir. Sermaye girişi üretim faktörlerinin talebini artırarak ülkenin faktör piyasası üzerinde pozitif veya negatif yönlü bir etkiye neden olacaktır. Emeğin daha yüksek gelir ve yaşam düzeyi için göç etmesi de, benzer şekilde, emek arzını arttırarak gittiği ülkedeki emek piyasasını etkileyecektir (Gerschenkron, 1962). Göç veren ülkelerde ise göç nedeniyle ücret düzeyi yükselirken, işsizlik oranı yerli işgücü için düşecektir. Bu çalışmada, uluslararası göç ve ücret düzeyine ilişkin teorik yaklaşımlar ve göçlerin ücret düzeyi üzerindeki etkileri literatür temelinde incelenmektedir.

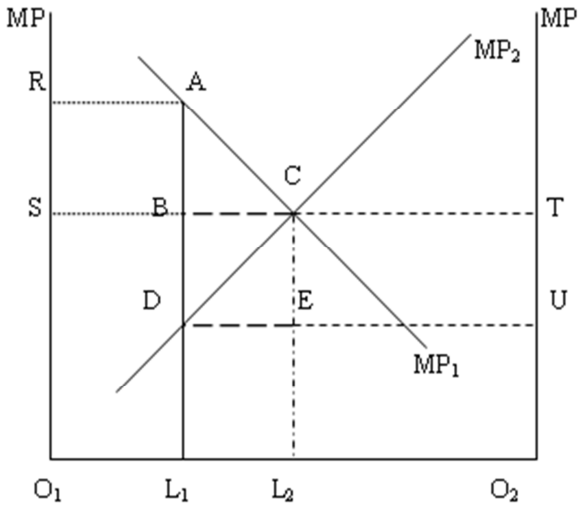
Uluslararası Göç ve Ücret Düzeyine İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Neoklasik teori uluslararası göçe ilişkin teoriler arasında en çok ilgi duyulan en eski teoridir (Lewis, 1954). Bu teoride uluslararası göçlerin hem göç veren hem de göç alan ülkelerde ücret düzeyi üzerinde etkili olduğu yapılan çalışmalarla ortaya konulmuştur (Bhagwati vd., 1998; Blancflower and Shadforth, 2009). İki ülke arasındaki göçün ücret düzeyi üzerindeki etkisini açıklamak için Şekil 1 kullanılmıştır. Şekle göre O_1 O_2 toplam göçü gösterirken, L_1O_1 ülke 1'den gelen göç miktarını, L_1O_2 ülke 2'den gelen göç miktarını göstermektedir. Emeğe marjinal ürününün değeri ödenmekte ve işgücü dışındaki üretim faktörleri hareketsizdir. MP_1 eğrisi ülke 1'den gelen emeğin marjinal ürününü göstermektedir. MP_2 ise ülke 2'den gelen emeğin marjinal ürününü göstermektedir. Eğrilerin altında kalan alan her bir ülkedeki toplam çıktı miktarını göstermektedir. Emek iki ülke arasında eşit dağılmadığı için ülke 1'deki emeğin marjinal ürünü ülke 2'dekine göre daha yüksektir. Göç ile ilgili kısıtlamalar kaldırılmış olsaydı L_1L_2 arasındaki çalışanlar ücret düzeyi C noktasındaki ücrete ulaşana kadar göç edeceklerdir. Bu durumda bu göçten kaynaklanan toplam kazanım ACD alanı kadar olacaktır. Göç edenlerin kazanımı BCED alanı kadar, göç alan ülkenin kazanımı ise ABC alanı kadar olacaktır.

Ülkelerin kazanç ve kayıpları için kendi çalışanlarının kazanç ve kayıplarına bakılmamaktadır. Örneğin herhangi bir ülkenin kazanç alanı, göç alması sonucu ücretin AB kadar düşmesiyle, yerli çalışanların uğradıkları RABS alanı kadar kayba eşittir. Herhangi bir ülkenin kayıp alanı ise, göç vermesi nedeniyle ücretlerin AB kadar yükselmesi sonucu, yerli çalışanların kazançları olan CEUT alanına eşittir. Böylece göç alan ülkedeki yerli çalışanların kaybı, göç veren ülkedeki yerli çalışanların kazancı olmaktadır. Açıkçası ülke 1'deki diğer faktörlerin üretim kazancı RACS ve ülke 2'deki diğer faktörlerin üretim kaybı CDUT alanıdır. Göç alan ülke bu durumdan fayda sağladığına göre niçin göçü engellemeye çalışmaktadır? Bunun önemli nedeni ABC ve RABS alanlarının karşılaştırılmasıyla ortaya

çıkmaktadır. O_1L_1 mesafesi olan yerli çalışanlar göreceli olarak göç miktarı olan L_1L_2 mesafesinden geniştir ve bu nedenle RABS alanı ABC alanından çok büyük olmalıdır. Yerli kazançların kaybı böylece ülkenin toplam kazancından çoktur. Bu durumda kazançlı çıkacak olanlar diğer faktör sahipleri özellikle de sermaye sahipleri olacaktır. Yani göç alan ülkede emekten sermaye doğru bir gelir aktarımı olmakta ve bu aktarım gizlenmiş olmaktadır.

Şekil 1: Uluslararası Göç İçin Bir Model

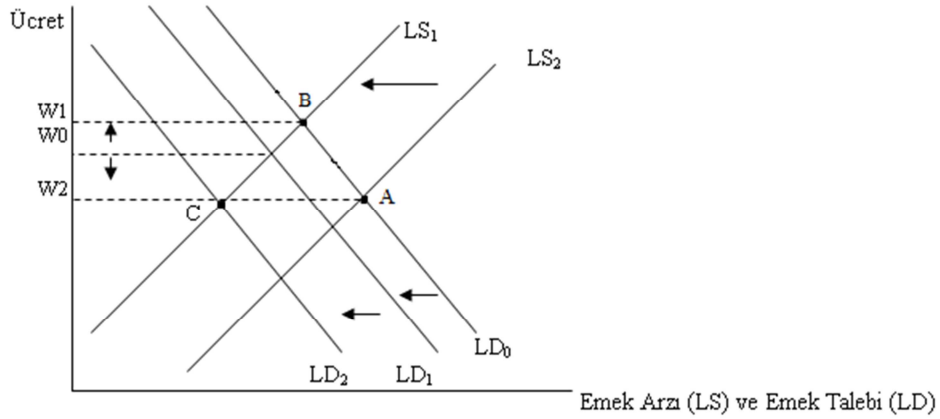

Kaynak: Bhagwati,1998

Taylor vd. (1996), uluslararası göçler ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada göçlerin ücretler üzerindeki etkisini neoklasik bir modelle incelemiştir. Çalışmaya göre, göç alan ülkedeki ücretler göç veren ülkedeki ücret seviyesine inene kadar iki ülke arasındaki göç akışı devam edecektir. Bu bakış açısına göre göç, terk ettiği ülkede ciddi ekonomik sonuçlar doğuracak ve emek arzının kısa dönem etkisini azaltacaktır. Uzun dönemde ise teknolojinin gelişmesi ile üretim bileşimi değişecek ve emeğin uzun dönem maliyeti artacaktır.

Neoklasik yaklaşıma göre, göç veren ülkede uluslararası göç sonucu ücretler yükselecektir. Yüksek ücretler, sırayla, emek tasarruflu teknolojik değişimi azaltacak, uzun dönemde ise mal üretiminde kullanılan emek miktarının azalmasına neden olacaktır. Bu değişim Şekil 2'de gösterilmiştir. Göç veren ülkedeki emek talebinin sola kaydığı durumun gösterildiği şekilde, uluslararası göçten kaynaklanan üretim, ücretler ve kar düzeyi etkileri incelenmiştir. Eğer işçi göçü sermayenin uluslararası hareketliliği ile birlikte değişiyorsa, makro düzeyli modellerde öngörüldüğü gibi, hem göç veren hem de sermaye ihraç eden bir ülkede emek talebi ve onunla birlikte emek arzı sola kayacaktır. Bu durumda ücret dengesi A noktasından B noktasına kayacak ve göç etmeyen işçiler için ücret düzeyi yükselecektir. Fakat firma için emek maliyeti artacağı için emek talebi bir kez daha azalarak LD_2 konumuna gelecektir. Böylece yeni ücret dengesi C noktasında sağlanacaktır. Bu denge noktasında ücretler daha düşük ve üretim bileşiminde emeğin katkısı sermayeye göre daha az olacaktır.

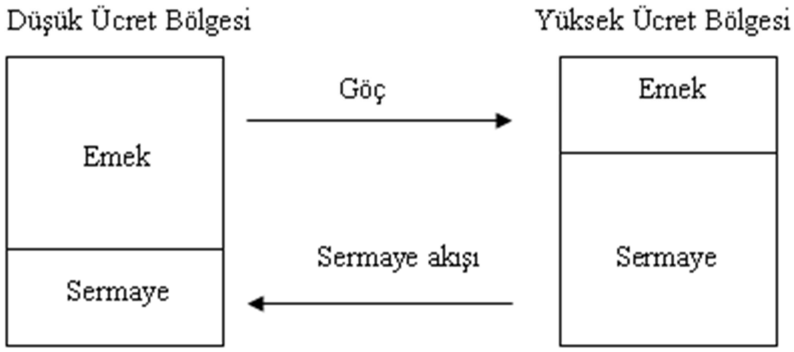
Şekil 2: Göç Veren Bir Ülkede Ücret Dengesi

Kaynak: Taylor vd.,1996

Neoklasik teoriye göre emek, ücret düzeyi daha yüksek bir ülkeye göç etmek isterken, sermaye hareketliliği ücret düzeyi yüksek olan ülkeden ücret düzeyi düşük olan ülkeye doğru olacaktır. Bu hareketlilik Öberg (1995)'in anlatımıyla Şekil 3'te gösterilmiştir. Şekle göre, ilk hareketlilik düşük vasıflı emeğin ücret düzeyi düşük olan ülkeden ücret düzeyi yüksek olan ülkeye geçmesiyle başlayacaktır. İkinci hareketlilik ise, yüksek ücret düzeyine sahip ülkedeki sermayenin düşük ücretli ülkeye geçmesiyle oluşacaktır. Bu endüstriyel sermaye esasında emek yoğun üretim yapan sermayedir ve yüksek vasıflı emek göçü ile birlikte hareket edecektir.

Şekil 3: Neoklasik Açıdan Genel Denge Mekanizması

Kaynak: Öberg, 1995:2

Öberg (1995)'e göre hem işgücü göçü hem de sermaye akışı sıfır değerine ulaşıncaya kadar devam edecek ve her iki üretim faktörü akışı sıfır değerini aldığında yeni bir dengeye ulaşılmış olacaktır. Bu bakış açısına göre net uluslararası işgücü göçü geçici bir durumdur. Bu nedenle, işgücü göçünün sebep olduğu sonuçlar da geçici olmaktadır.

Son yıllarda "emek göçünün yeni ekonomisi" teorisi, neoklasik yaklaşımın varsayımlarına ve sonuçlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır (Stark and Bloom, 1985). Bu yeni yaklaşımın önemli bir farklılığı göçü sadece yalnızlaşmış bireylerin verdiği bir karar olarak kabul etmemesidir. Göç kararı gelirini arttırmanın yanı sıra risk almasını da seven birbiriyle ilişkili bir yığın bireyin piyasa başarısızlığının neden olduğu kısıtlamalardan kaçınmak için verdiği bir karardır (Stark and Levhari, 1982; Stark, 1984). Bireyler gibi hane halkı da ekonomik durumlarını düzeltmek ve sahip oldukları riskleri en aza indirmek için kaynaklarını verimli şekilde dağıtmayı düşünen bir aile işgücü topluluğudur. Bu topluluktan bazı bireyler yerel ekonomide çalışabilir durumdayken, diğer bireyler kendi ülkelerinin ücret ve istihdam koşullarına benzemeyen yabancı bir ülkede iş arıyor olabilirler. Bu durumda, eğer yabancı ülke koşulları kendi ülkelerinin koşullarından daha kötü ise aile bireyleri onların yabancı bir ülkede çalışmasını istemeyecektir (Katz and Stark, 1986). O halde emek göçünün yeni ekonomisi teorisine göre aileler, hane halkı veya başka bir

biçimde tanımlanan üretim ve tüketim grupları özerk bireylerden oluşmamaktadır. Bu nedenle sadece ülkeler arasındaki ücret farklılığı uluslararası göçün gerçekleşmesi için geçerli değildir (Lauby and Stark, 1988).

Emek göçünün yeni ekonomisi teorisine göre, uluslararası göç ve yerel istihdam veya yerel üretim birbirlerini dışlayan olgular değildir. Çünkü hane halkının göçe ve yerel iş olanaklarına başvurma isteği arasında güçlü bir bağ vardır. Yerel çalışma koşulları ve ücret düzeyi hane halkı için tatmin edici düzeyde ise bireyler uluslararası göçe başvurmak yerine kendi ülkelerinde çalışmayı tercih edecek ve böylece göç miktarı azalacaktır. Bu nedenle uluslararası göçün sona ermesi için ülkeler arasındaki ücretlerin eşitlenmesi gerekli değildir. Aksine hane halkı davranışları nedeniyle uluslararası göçün azalması veya çoğalması piyasalardaki başarısızlığın devam etmesine neden olabilir. Bu başarısızlık nedeniyle de gelir dağılımının farklı bölgelerinde bulunan hane halkları için, uluslararası göç aynı oranda gelir elde edilmesini sağlamayabilir. Sonuç olarak uluslar arası göç neoklasik teorinin savunduğu biçimde sonuçları belli ve geçici bir olgu değil daha karmaşık ve sonuçlarının kesin olarak kestirilmesi daha güç bir olgudur (Massey vd., 1993).

Uluslararası göç ile ilgili diğer bir teori "ikili işgücü piyasası" yaklaşımıdır. Bu yaklaşım işgücü piyasasını birincil ve ikincil düzey olarak ikiye ayırmaktadır. Birincil düzey işgücü piyasasında sermaye yoğun üretim biçimi yaygın iken, ikincil düzey işgücü piyasasında emek yoğun üretim yapılmaktadır. Birincil düzeydeki ileri teknoloji ürünleri ile çalışmayı bilen yetenekli işgücünün sosyal statüsü, gelir düzeyi ve istihdam koşulları ikincil düzeyde çalışan işgücünden daha iyidir. Bu nedenle işgücü piyasasında düşük ücretli işler genelde ikincil düzey işgücü piyasası için geçerlidir. Bu varsayımlara göre modern endüstriyel toplumlara diğer ülkelerden göç eden insanların talip olduğu işler ve bu ülkelerin yabancı ülkelerden göç almaya istekli olmasının nedeni düşük ücretli işlerdir. Çünkü yetenekli yerli işgücü üst düzey işleri yapmayı ve daha iyi koşullarda çalışmayı düşündüğü için alt düzeyli işlere rağbet göstermemektedir. Bu nedenle alt düzeyli işlerde işgücü kıtlığı yaşanmaktadır. Bu kıtlığın giderilmesi için göçe ihtiyaç vardır (Piore, 1979).

İkili işgücü piyasası yaklaşımına göre modern endüstriyel toplumlar uluslararası göçün başlamasına neden olan önemli bir etkendir. Bu nedenle uluslar arası göç endüstriyel toplumun işçileri yerine işe alınan veya bu işçiler adına devlet tarafından işe yerleştirilen yabancı işçi miktarıdır. O halde, ekonomik yapının sürdürülmesi için talep edilen uluslararası göç, ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklanan bir olgu olarak tanımlanamaz. Diğer yandan işverenler yerli işçilerden daha düşük ücretle çalışmaya istekli yabancı işçileri çalıştırmayı tabii ki isteyeceklerdir. Düşük ücretli işçilerin işverenler tarafından işe alınması endüstriyel toplumlarda herhangi bir olumsuzluğa neden olmayacaktır. Çünkü düşük ücretli işgücü göçü alan toplumlarda ekonomik yapının sürdürülmesi, sosyal ve kurumsal düzenin işleyebilmesi için uluslararası göçe ihtiyaç vardır. Modern toplum hükümetleri de ekonomik gelişmenin arttırılması, işgücü talebinin karşılanması ve karşılanan bu talebin etkisiyle ekonomik organizasyonlarda büyük çapta gelişme sağlanması için işgücü ücretleri ve istihdam oranlarında küçük çaplı değişiklikler yapılabilir. Sonuç olarak ikili işgücü piyasası teorisi uluslararası göçe yaklaşım açısından neoklasik teoriyle çatışma içinde değildir. Sadece tanımlamada farklılaşmaktadır (Massey vd., 1993).

Uluslararası göçle ilgili diğer bir yaklaşım "Dünya Sistemleri Teorisi"dir. Bu teorinin önderlerinden olan Wallerstein (1974)'e göre uluslararası göçün temelinde ulusal ekonomilerin birbirinden ayrışması değil 18.yy birlikte dünya ekonomisinin yapısal olarak kalkınması ve genişlemesi yatmaktadır. 18.yy birlikte dünya ekonomisinde kapitalist ülkelerin ortaya çıkması, kapitalist olmayan ülkeleri bu ülkelere gidecek hareketli bir nüfus oluşturmaya itmiştir. Daha yüksek kar ve büyümeyi hedefleyen kapitalist firma ve yöneticiler de bu fırsatı değerlendirerek fakir ülkelerin işgücünü, yer altı zenginliklerini ve tüketici piyasalarını kullanmaya başlamışlardır (Portes and Walton, 1981). Geçmişte bu piyasa kullanımını fakir ülkeleri ekonomik karları doğrultusunda yöneten sömürgeci rejimler yapmaktaydı. Bugün ise aynı işi kapitalist toplumun bir parçası olan elitlerin yönettiği neosömürgeci hükümetler ve çokuluslu şirketler ile onlara ülke kaynaklarını sunan yerel birimler yapmaktadır (Castells, 1989).

Dünya sistemleri teorisine göre uluslararası göç, kapitalist kalkınmanın neden olduğu yağmalama ve bozulmanın önlenemez bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kapitalizm Batı Avrupa'dan başlayarak Kuzey Amerika, Okyanusya ve Japonya'ya nüfuz etmiş, insan nüfusunun artması ile giderek dünyanın daha büyük bölümüne yayılarak dünya piyasa ekonomisinin birleşmesini sağlamıştır. Ülkelerin işgücü, arazileri ve yer altı kaynakları piyasaların kontrolü ve etkisi altına girmesi nedeniyle göçler kaçınılmaz hale gelmiş ve bazıları sürekli ülke değiştirmek zorunda kalmıştır (Massey, 1989). Dünya piyasaları teorisi için göç global piyasaların politik ve ekonomik yönden genişlemesini takip

etmektedir. Bu nedenle ülkeler arasındaki ücret farklılıklarından ziyade global ekonomideki kapitalist ülkeler ile kapitalist olmayan ülkelerin oluşturduğu piyasa dinamiklerine göre hareket etmektedir (Massey vd., 1993).

Keynesyen teori neoklasik teoriyi uluslararası göç konusunda eleştiren bir yaklaşımdır. Keynesyen teoriye göre uluslararası göç sadece reel ücretlerin değil aynı zamanda nominal ücretlerin de bir fonksiyonudur. Neoklasik teoriden ayrılan bu temel düşünce nedeniyle Keynesyen yaklaşımda paranın ekonomi üzerindeki etkisi neoklasik teoriden farklıdır. Neoklasik teoride para sadece bir değişim aracıdır. Keynesyen teoriye göre ise para sadece değişim aracı değil aynı zamanda bir tasarruf aracıdır. Paranın bu fonksiyonu nedeniyle bireyler nominal ücret düzeyi yüksek olan ülkelere göç etmek istemektedirler. Ayrıca yeniden göç etmek isteyenler veya ülkelerindeki yakınlarına döviz gönderenler sayesinde nominal ücretler reel ücretlere göre göç üzerinde daha etkili olmaktadır. Dolayısıyla neoklasik teoride öne sürüldüğü gibi uluslararası göç sonucu bir ücret dengesinin oluşması söz konusu olmayabilir. Reel ücretlerin aksine nominal ücretlerin farklılığı ülkeler arasındaki göçe ve denge ücret düzeyinin oluşmasına daha çok yardım edecektir (Jennissen, 2005).

Uluslararası Göçün Ücret Düzeyi Üzerine Etkileri: Literatür İncelemesi

Uluslararası göçün ekonomideki diğer etkileri gibi emek piyasası üzerindeki etkileri de araştırmacılar tarafından merak edilen konulardan biridir. Bu konudaki çalışmaların büyük bir kısmı göçlerin ABD ekonomisinde ücretler üzerindeki etkisini incelemeye dönüktür. Diğer ülkelerle ilgili çalışmalar daha çok iç göçle ilgilidir ve 2000'li yıllardan sonra artmaya başlamıştır (Card, 2005). Bu nedenle bu çalışmada daha çok ABD'deki ücretler ve uluslararası göç ilişkisini incelenmiştir.

Borjas (2003), ulusal işgücü piyasasını işgücünün eğitim düzeyi ve işgücünün piyasadaki deneyimi açısından tanımlar. 1960-2000 yıllarını dahil ettiği analizinde ABD'ye göç eden eğitimli işgücü arzının ücretlerdeki küçük yükselişe rağmen arttığını tespit etmiştir. Bu artış eğitim düzeyi veya iş tecrübesi açısından incelendiğinde de devam etmektedir. Göçlerden negatif yönlü etkilenen kesim düşük yetenekli yerli çalışanlardır. Bu bakış açısına göre diğer işgücü piyasası şokları ile birlikte uluslararası göç, tıpkı teknolojik gelişme gibi, düşük yetenekli yerli çalışanların işsiz kalmasına neden olmaktadır. İşgücü piyasası şoklarının incelendiği durumda ücret düzeyinin uluslararası göçler nedeniyle değiştiğini söylemek için yeterli kanıt yoktur. Bu çalışmaya benzer bir yaklaşımla Aydemir ve Borjas (2007) Kanada ekonomisinde ücret ve göç ilişkisini araştırmıştır. Yazarlar göçün ücretler üzerindeki etkisine ilişkin karşılaştırılabilir sonuçlara ulaşmıştır. Kanada'ya göç edenlerin beceri düzeyi üst seviyelere çıktıkça göç ile ücret düzeyi arasında, ülkedeki eğitimli ve deneyimli birimler için, negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca eğitim düzeyi daha yüksek yerli bireyler bu negatif yönlü ücret etkisinden en fazla etkilenen kesimdir. Kanada ve ABD üretim teknolojisi açısından birbirine çok benzediği için, göçlerin ücret düzeyi üzerindeki etkisinin, yaşanacak herhangi bir teknoloji şoku nedeniyle, iki ülke içinde benzer sonuçlar vereceğini söylemek zordur. Çünkü herhangi bir teknoloji şoku nedeniyle, ABD'ye olan göçün ücret düzeyi üzerindeki etkisine ilişkin veriler, bu etkinin aynı olacağını söyleyecek kadar net değildir.

Göç veren ülkelerde göç ücret etkisine ilişkin karşılaştırılabilir sonuçlar veren ulusal düzeyli çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan biri olan Mishra (2007), Meksika'da eğitimli ve deneyimli işgücü ile göç arasında pozitif yönlü bir korelasyon bulmuştur. Orta düzeyli yeteneğe sahip ve eğitimli düzeye yakın sayılabilecek yerli çalışanlar Meksika'nın göç vermesi ile oluşan ücret kazanımından en fazla yararlanan kesimdir. Aynı sonuçlara Aydemir ve Borjas (2007)'da ulaşmıştır. Yazarlar ayrıca Kanada, Meksika ve ABD'deki işgücü arzına bağlı ücret esnekliğinin kabaca benzer olduğunu tespit etmiştir. Üç ülkede de %10'luk göçten kaynaklanan bir işgücü arzı değişikliği, ücretlerde %4 ile %6 arasında bir değişime neden olmaktadır.

Fleisher (1963) 1947–1958 döneminde Porto Riko'dan ABD'ye olan göçün iki ülkedeki işsizlik oranını ve ücret düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre iki ülke arasındaki işsizlik oranının korelasyon katsayısı oldukça yüksektir. Diğer bir deyişle Porto Riko'daki işsizlik oranının artmasıyla bu ülkeden ABD'ye göç miktarı artmaktadır. İki ülke arasındaki göçün nedeni işgücünün ABD'de üretimden elde ettiği ücret kazancıdır ancak göç iki ülke arasındaki ücret farklılığı üzerinde beklenildiği kadar etkili değildir. İki ülke arasındaki ücret farklılığı ve işsizlik oranı ile göç arasındaki ilişkiyi inceleyen Maldonado (1976) ise göçün bu değişkenler üzerindeki etkisinin oldukça yüksek değerde olduğunu belirtmiştir. 1947-1967 dönemini kapsayan analiz sonuçlarına göre Porto Riko'daki işsizlik düzeyi ABD'ye oranla arttığında bu ülkeden ABD'ye olan göç artmaktadır. Bu göç nedeniyle Porto Riko'daki ücret düzeyi ABD'ye oranla yükselmektedir.

Frisbie (1975) Meksika ile ABD arasındaki göçün nedenlerini araştırdığı çalışmada Meksika'dan ABD göç edilmesinin altı nedenini tespit etmiştir. Bunlar Meksika'daki tarımsal verimlilik, tarımsal ürünler ve tarımsal işgücü ücretleri aynı şekilde ABD'deki tarımsal verimlilik, tarımsal ürünler ve tarımsal işgücü ücretleridir. Bu değişkenlerden Meksika'daki tarımsal verimlilik ve ücret düzeyi göreceli olarak arttığında Meksika'dan ABD'ye olan göç azalmaktadır. ABD'deki ücret düzeyi göreceli olarak yükseldiğinde ise ABD Meksika'dan daha fazla göç almaktadır. Göç böylece iki ülke arasındaki ücret düzeyine dolaylı olarak etki etmektedir. Meksika ve ABD arasındaki göçlerin iki ülke ücret düzeyini birbirine yaklaştırıp yaklaştırmadığını araştıran Bean vd. (1990) bu amaçla Meksikalı 15-30 yaş arası nüfusu, ABD ve Meksika'daki işsizlik oranını, ABD ve Meksika'daki tarımsal olmayan ücreti değişken olarak analize dahil etmişlerdir. Analiz sonuçlarına göre ABD'deki ücret düzeyi göreceli olarak yükseldiğinde bu ülkeye olan aylık Meksikalı göçmen sayısında artış gözlenmektedir. ABD'deki işsizlik oranı göreceli olarak yükseldiğinde ise Meksika'dan yasal ve yasal olmayan göçler önemli ölçüde azalmaktadır. Bu sonuçlara göre iki ülke arasındaki ücret farklılığı göçler nedeniyle azalmaktadır.

Uluslararası göçün vasıflı ve vasıfsız işgücü piyasasında ücretler üzerindeki etkisini araştıran Oladi ve Beladi (2007) oluşturmuş oldukları makroekonomik eşitlik sayesinde elde ettikleri bulgulara göre faktör yoğunluğu ve ticari olmayan sektör üretimi değişkenleri, vasıflı veya vasıfsız işgücü ücretlerinin değişimi üzerindeki etkinin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Uluslararası göç veren ülkenin sermaye yoğunluğuna bakmaksızın göç vasıflı veya vasıfsız işgücü ücretinin bu ülkelerde düşmesine neden olmaktadır. Bunun yanında ithalatçı durumundaki bir ülkede, eğer sermaye yoğunluğu yüksek ise, ülkenin vasıflı veya vasıfsız göç alması durumunda ücret düzeyi düşmektedir. Benzer bir yöntemle uluslararası göç ile ücret etkinliğini araştıran Shimada (2007), simetrik iki ülkeli makroekonomik model kullanmıştır. Modele para politikası uygulamasında piyasayla işbirliğine sahip bir ülke ile bu konuda işbirliği yapmayan bir diğer ülke dahil edilmiştir. Uluslararası göç, işbirliği yapan ülkedeki ücret düzeyi değişmelerine karşı daha duyarlıdır. Buna göre, uluslararası göç alan bir ülkede uygulanacak para politikasının başarılı olabilmesi için hükümetin piyasa oyuncuları ile işbirliği yapması gerekmektedir. Bu yöndeki bir sonuca Agiomirgianakis (1998) de ulaşmıştır.

Ruist ve Bigsten (2010), göç alan ve aynı zamanda iç göç yaşanan ülkelerde uluslararası sermaye hareketleri ile birlikte değişen uluslararası göçün ücret düzeyi üzerindeki etkisini araştırmıştır. Kuzey ve Latin Amerika, Avrupa, Afrika ve Pasifik ülkelerinin ele alındığı çalışmaya göre sermaye girişi ve göç bu tür ülkelerde ücret düzeyinin %3-4 ile %1-1.3 arasında düşmesine neden olmaktadır. Yalnızca iç göç eden bireyler bu ücret düşüşünden kaçabilmektedirler. Dolayısıyla bu durumdan sadece iç göç eden yerli işgücü kazançlı çıkmaktadır. Yomogida ve Zhao (2009), üretimde yabancı kaynak kullanımı ve uluslararası göçlerin ücret dengesizliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Makroekonomik eşitliğin kullanıldığı çalışmada, göç ve yabancı kaynak kullanımının ücret dengesizliği üzerindeki etkisi, otarşi görülen ülkelerde kaynak bolluğu yaşanan ülkelere göre daha fazladır. Yabancı kaynak kullanımı tüm ülkelerde ücret düzeyini yükseltirken, işgücünü cezbeden ülkelere olan göç ücret dengesizliğinin artmasına neden olmaktadır. Göç aynı zamanda ücretlerin uluslararası boyutunu da genişletmektedir. Anderson (2001), ABD ve Kanada'nın da yer aldığı sekiz kalkınmış (İngiltere, Fransa, Almanya, Avustralya, Danimarka, İsveç) ülke ekonomisinde globalleşmenin ücret dengesizliği üzerindeki etkisi incelemiştir. Araştırma dönemi olarak 1870–1970 yıllarının tercih edildiği çalışmada, 1914 yılına kadar ABD ve Kanada'da, uluslararası göç ücret dengesizliği üzerinde önemli ölçüde etkilidir. Vasıflı yerli işgücü arzındaki artış, vasıflı işgücü gerektiren yeni endüstrilerdeki artış ve toplam talepteki dalgalanmalar gibi değişkenler göz önüne alındığında, uluslararası göç neredeyse tüm dönem boyunca ücret dengesizliği üzerinde etkili olmaktadır.

Küreselleşme ile uluslararası göç arasındaki ilişkiyi inceleyen Bordo vd. (2003) 1600–2000 yıllarını kapsayan geniş bir dönemi ele almıştır. Yazarın ulaştığı sonuçlara göre, özellikle ondokuzuncu yüzyılının sonuna doğru yenidünya ülkeleri işgücü göçünü engellemek için kısıtlayıcı tedbirlerini arttırmamış bunun sonucunda da bu ülkelerde reel ücretlerdeki artış oranı yavaşlamıştır. İkinci dünya savaşından önce ise gelir dağılımının bozulması ve ücretlerdeki hızlı artış Avrupa ülkeleri ve gelişmiş ülkelerin izlediği göçü serbestleştirme politikalarının daha da hızlanmasına neden olmuştur. Fakat 1970'lerden sonra, bu ülkelerde, işgücü göçüne olan talebin artması ile birlikte ücret düzeyi düşmeye ve gelir dağılımı bozulmaya başladı. Bu yüzden bazı ülkeler göçün önündeki engelleri arttırmanın yanı sıra var olan engelleri sıkılaştırmışlardır. Sonuç olarak küreselleşme ile birlikte göçlerin ücret düzeyi üzerindeki etkisi özellikle ikinci dünya savaşından sonra azalmıştır. 1970'lerden sonra da kapitalizmin gelişmesi ile liberalleşen dünya piyasaları nedeniyle bu etki azalması devam etmiştir.

Chaudhuri (2001) makroekonomik eşitlik yardımıyla uluslararası göçlerin ücret dengesizliği ve refah düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre vasıflı beyin göçü alan gelişmiş ülkelerde vasıflı toplam çalışanların refah düzeyi artarken vasıfsız toplam çalışanların refah düzeyi azalmaktadır. Vasıflı veya vasıfsız göçün şehirlerdeki yerli istihdam oranını düşürdüğü bu ülkelerde, vasıflı ve vasıfsız işgücü ücreti arasındaki fark göçlerle birlikte artmaktadır. Diğer çalışmada Chaudhuri ve Banerjee (2008), gelişmekte olan ülkelerde vasıflı ve vasıfsız işgücü ücret dengesizliği ile uluslararası göç ilişkisini incelemiştir. Üç sektörün tanımlandığı çalışmada, vasıflı işgücü yüksek nitelikli sektörlerde çalışmakta ve yüksek ücret talep etmektedir. Diğer iki sektörde ise vasıfsız işgücü çalışmakta ve bunlar rekabetçi ücret almakta veya sendikalı oldukları için ücretleri yüksek tutulmaktadır. Böyle bir durumda, uluslararası göç ve üretim faktörü hareketliliği gelişmekte olan ülkelerdeki ücret dengesizliğini arttırmaktadır.

Friedberg ve Hunt (1995) göç alan bir ülkede göçlerin ücret düzeyi, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlara uyan biçimde, ABD ve ele alınan diğer ülkeler için, göç eden nüfusun yerli nüfusa oranı %10 iken ücret düzeyindeki düşüş %1 civarındadır. Bunun yanında göçle gelen işgücüne rakip olan yerli işgücünün göç nedeniyle zarar gördüğüne ilişkin anlamlı bir veri bulunmamaktadır. Göçlerin 1980'lerde ABD ekonomisindeki ücret dengesizliğinin dörtte birini oluşturduğunu kanıtlayacak veriler elde edilirken, tüm dönemler için bu etkinin daha düşük olduğu düşünülmektedir. Chiquiar ve Hanson (2002) Meksika'dan ABD'ye yapılan göçün ücret düzeyi üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmasında Meksika'dan göç eden işgücü ile ülkesinde kalan işgücünün performansını da incelemiştir. Buna göre ABD'deki işgücünden daha düşük eğitimli Meksikalı göçmenler Meksika'da kalan işgücünden daha eğitimlidir. ABD ve Meksika arasındaki ücret dengesizliğinin altında yatan temel unsurlardan biri iki ülke arasındaki bu eğitim farkıdır. Çünkü ABD'de ücret alan Meksikalı işgücü bu ücretle kendi ülkesindeki ücret dağılımının üst kısımlarında yer almaktadır. Bununla birlikte göç veren ülke olan Meksika'da bu nedenle ücret dengesizliğinin yükseldiğini gösteren herhangi bir veri bulunmamaktadır.

Portes ve Bach (1985), Küba ile ABD arasındaki göçün ABD'deki ücretler ve sektörler üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre, Kübalı göçmenler yüksek ücretle çalışılan sektörlerde eğitim düzeyleri yeterli olmadığı için ve diğer Kübalılar düşük ücretli sektörlerde çalıştığı için bu sektörlere yönelmektedirler. Kübalı göçmenler Kübalı işveren ve çalışanların egemen olduğu sektörlerde daha düşük vasfa, tecrübeye veya eğitime sahip olmalarına rağmen kolaylıkla iş bulmakta böylece etnik temele dayalı bir işgücü piyasasının oluşmasına neden olmaktadırlar. Bu piyasa diğer işgücü piyasalarından kendisini soyutlayarak ücret ve istihdam dengesini sağlamaktadır. Kübalı işgücü ve girişimcilerin yaygın olduğu Miami şehri üzerine araştırma yapan Portes ve Stepick (1993), Kübalıların bu şehirde etnik temele dayalı bir işgücü piyasası kurduklarını tespit etmiştir. Kübalı girişimcilerin düşük kaliteyle ürettiği kendi kültürlerine ait mal ve hizmetleri talep eden Kübalı yerleşimciler, Kübalı işverenler için işgücü arzının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Düşük ücretle çalışmayı etnik nedenlerle kabul ettikleri için bu çalışanlar Kübalı girişimcilerin diğer firmalara göre rekabet avantajı yakalamasına neden olmaktadır.

Neoklasik teoriyi takip etmelerine rağmen Hatton ve Williamsom (1994) dünya sistemleri teorisinin doğruluğunu anlamak için oluşturdukları hipotezleri test etmişleridir. 11 Avrupa ülkesinin dahil edildiği analiz 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlangıç dönemini kapsamaktadır. Çalışmada yıllık uluslararası göç ile dört değişken arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu değişkenler her bir ülkedeki tarım sektöründe çalışan erkek işgücünün toplam işgücü içindeki payı, göç edenlerin ülkesindeki ve göç ettikleri ülkedeki reel ücret oranı, her bir ülkedeki yirmi yıl öncesine ait nüfus artış oranı ve daha önceden her bir ülkeye göç eden nüfusun göreceli oranıdır. Analiz sonuçlarına göre, Avrupa ülkeleri göç oranı açısından, her bir sıkıntılı dönemi takip eden bir iyileşme döneminin yaşandığı göç döngüsü yaşamaktadır. Bu döngünün yaşanmasına neden olan faktörler her bir ülke için farklıdır. Göç döngüsünün başlarında endüstrileşme göç eden nüfusun artmasına neden olurken, göç eden nüfusun çok artması nedeniylede göç alan ülkedeki göç nüfusu artmaktadır. Döngünün duraklama ve düşüş dönemlerinde ise endüstrileşme ve demografik unsurlar göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki ücret aralığının genişlemesine neden olmaktadır.

Walker vd. (1993) ABD'ye olan uluslararası göç ve iç göçün emek piyasası üzerindeki etkilerini incelemiştir. İnceleme dönemi 1975–1980 dönemini kapsamaktadır. Düşük ücretli bölgelerden gelenlerin çalıştırıldığı işlere mavi işler denilmekte ve işgücü piyasası da şehirlerdeki gibi düşük ücretli ve yüksek ücretli işgücü diye ikiye ayrılmaktadır. Bu verilere göre ABD'ye gelen beyaz göçmenler şehirlerdeki mavi işleri daha çok tercih etmekte ve düşük ücretle çalışmaya razı olmaktadırlar. Bu göçlerle birlikte şehirlerdeki nüfus hızla artarak yaratılan katma değerin artmasına neden olmaktadır ve bu katma değerin büyük bölümü mavi işlerde çalışan beyaz göçmenlere aittir. Katma değer artışına rağmen gözlemlenen dönemde göçlerin ücret dengesi üzerinde kalıcı bir etkisinin olduğuna dair bir veri bulunmamaktadır.

İngiltere'deki işsizlik ve göçe bağlı işsizlik korkusu ile uluslararası göç ilişkisini inceleyen Blanchflower ve Shadforth (2007), bu ülkedeki nüfus miktarının bazı dönemlerde azalırken bazı dönemlerde arttığını tespit etmiştir. Nüfustaki bu dalgalanma işgücü piyasasına etki ederek emek arzının da dalgalanmasına neden olmaktadır. Emek talebinin karşılanması amacıyla İngiltere doğu Avrupa ülkelerinden göç almaktadır. Göç edenlerin İngiltere'de çalışmak istedikleri süreye bakıldığında, bu işçilerin sadece %9'u İngiltere'de iki yıldan daha fazla çalışmaya gönüllü olduklarını ortaya koymuştur. Göçmenlerin geçici süreyle çalışmak istemelerine rağmen, yerli işçiler yabancı işgücünün işlerini ele geçirmesinden korktukları için ücret konusunda işverenlere fazla baskı yapamamaktadır. Bu nedenle ücretler üzerindeki aşağı yönlü baskı artmaktadır. Ücretlerin aşağı yönlü baskılanmasına rağmen İngiltere'deki işsizlik oranı yabancı göç korkusu nedeniyle artmamaktadır. Iregui (1999) uluslararası göçlerin önündeki sınırlandırmaların değiştirilmesi sonucu dünya genelinde elde edilen kazanımları incelemiştir. Makroekonomik eşitliğin kullanıldığı modelin önemli özelliklerinden biri işgücü piyasasını bölümlendirmesidir. Buna göre işgücü piyasası vasıflı ve vasıfsız olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İşgücü piyasası vasıflı ve vasıfsız işçilerden meydana geldiğinde, vasıflı ve vasıfsız işgücünün göç etmesi ile sadece vasıflı işgücünün göç etmesi ele alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre işgücü göçü önündeki kısıtlamaların varlığı nedeniyle ülkeler arasındaki ücret farklılığı artmaktadır. İşgücü göçü önündeki engellerin kaldırılması ise ülkeler arasındaki ücret farklılığının giderilmesine serbest ticaretten daha fazla katkı yapmaktadır. Göçün önündeki engellerin kaldırılması dünya GSYİH'nin %15 ile %67 arasında artmasına neden olmaktadır.

İşçilere verilen primler onların çalışma isteğini arttırdığı gibi o ülkenin göç almasına ve ücret piyasasının bundan etkilenmesine de neden olabilir. Clemens vd. (2008) bu yönde bir araştırma için ABD dahil 43 ülke ekonomisindeki primleri ve göç ilişkisini araştırmıştır. Araştırmaya dahil edilen değişkenler verilen prim miktarı, eğitim alınan ülke, eğitim süresi, iş tecrübesi, verimlilik, cinsiyet, yerel ve kırsal yerleşimdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre eğitim düzeyi 9 yıldan az vasıfsız 35 yaş civarındaki işgücünün satın alma gücü paritesine göre yıllık geliri gelişmekte olan ülkelerde ortalama 15.400 dolardır. Diğer bir ülkede bu ücretin artı gelir veya tasarruf iadesi gibi nedenlerle arttığını bilen bu işçiler, gelir düzeylerini arttırmak için göç kararı almaktadırlar. Diğer yandan, ücret farklılığının piyasalara yansıdığı 9 ülkeye göç eden bireylerin elde ettikleri ücret kazancı analiz tahmininde abartılmış olabilir. Çünkü ücreti arttırıcı ek gelirlerin verildiği ülkelere göç etmek isteyen işgücünün bu ülkelerdeki aynı işgücüne göre verimliliği sadece 1,5 puan fazladır. Verimlilik farkının düşük olması nedeniyle göç eden işgücünün elde etmeyi umduğu ek kazanç düşündüklerinden daha düşük olacaktır. Bu nedenle de göç alan ülkedeki ücret düzeyi göçlerden daha az etkilenmektir.

Kar ve Beladi (2004) vasıflı işgücü dönüşümü diğer bir deyişle işgücünün vasıflı hale gelmesi ile uluslararası göç ilişkisinin gelişmekte olan ülkelerde refah düzeyini nasıl etkilediğini belirlemek amacıyla makroekonomik bir eşitlik oluşturmuştur. Heckscher-Ohlin-Samuelson faktör eşitliği modelinden türetilen eşitlikte gelişmekte olan ekonomideki bir sektörün vasıflı işgücüyle üretim yaptığı varsayılmıştır. Diğer sektörler geleneksel mal ve hizmetleri üretmektedir. Böyle bir durumda ticari açıklık, ticaret birlikleri ile vasıflı ve vasıfsız işgücü göçünün ülkenin refah düzeyi üzerindeki etkisi görülmektedir. İşgücü dönüşümü ticari açıklık ile birlikte geleneksel mal fiyatlarının düşmesine neden olmaktadır ve ticaret miktarının artması ile ülkeye gelen göç miktarı birbirinin tamamlayıcısıdır. İşgücü dönüşümünün artması başarılı bir şekilde ücret düzeyini arttırarak göçün de artmasına neden olmaktadır. Artan vasıflı göç miktarı ile ülke refahı ticaret hacminin genişlemesiyle artarken, uzun dönemde, piyasadaki ücret düzeyi artma eğilimini kaybetmektedir.

Carrington vd. (1996), uluslararası göçün gittiği ülkede verimlilik ve ücret düzeyi üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre vasıfsız işgücü göçü, birlikte göç eden işgücünün aynı dönemdeki marjinal ürününün azalmasına neden olmaktadır. Çünkü vasıflı işçilere oranla daha verimsiz çalışmaktadırlar. Bu nedenle tüm vasıfsız işçi ücretleri azalmaktadır. Diğer yandan vasıflı işgücü vasıfsız işgücü ile birlikte işgücü arzını oluşturmasına rağmen daha yüksek verimlilik nedeniyle daha yüksek ücretin keyfini çıkarmaktadır. Böylece kümülatif olarak göç eden işgücünün geliri artar ve artan gelir nedeniyle de ülkeye gelen göç miktarı artar. Ancak, göçle gelen işgücü içinde sadece vasıflı işçilere olan talep artmaktadır. Sonuç olarak göçle gelen işgücünün büyük bölümü vasıflı işçilerden oluşmakta ve vasıfsız işçi göçü giderek azalmaktadır. Ülke ekonomisinin işgücü talebi sabitken artan vasıflı işgücü göçü ücret düzeyini yükseltirken işgücü talebinin artışı bu ücret yükselişini önlemektedir.

Kondoh (2006) uluslararası göçün, refah etkisi nedeniyle, göç alan ülkedeki üretimden kaynaklanan çevre kirliliğinin artıp artmayacağını incelemiştir. Buna göre Çin'de nüfus Japonya'dakinden on kat fazladır ve reel işgücü ücretleri

Çin'de çok daha düşüktür. Çin'den Japonya'ya işgücü göçü yaşanması durumunda üretimden kaynaklanan çevre kirliliğinin yönü Çin'den Japonya'ya olacaktır. Japonya her ne kadar çevre kirliliğini azaltan teknolojiye sahip olsa da, yüksek reel ücretler Çinli işgücünün bu ülkeye daha fazla göç etmesi nedeniyle, Japonya'daki üretim hızla artacaktır. Bu üretim artışı dünya refahını sağlarken diğer yandan düşük ücretli ülkenin üretimden kaynaklanan çevre kirliliğini yüksek ücretli ülkeye ihraç etmesine neden olacak böylece dünya üretimden kaynaklanan çevre kirliliği de artacaktır. Uzun vadede göç nedeniyle Japonya'daki üretim ve çevre kirliliği artarken reel ücret düzeyi Çin seviyesine yaklaşacaktır. Sonuçta göçle artan dünya refahı beraberinde daha fazla kirlenmiş bir çevre getirecektir. Diğer bir çalışmada Kondoh ve Yabuuchi (2011) çevre kirliğinden alınan vergilerdeki artış, sabit üretim ücretlerindeki yükseliş ve göçle gelen işgücü artışının rekabetçi ücret düzeyi, istihdam ve çevre üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmaya göre çevre kirliliği vergisi arttığında ve şehirlerdeki ücret düzeyi arttığında işsizlik oranı artmaktadır. Bununla birlikte göçle gelen işgücündeki artış rekabetçi ücret düzeyinin yükselmesine neden olarak işsizlik oranının artmasına sebebiyet vermektedir.

Sonuç

Uluslararası göç ekonomik sebepleri ve sonuçları açısından araştırmacılarca incelemeye değer görülmüş konulardan biridir. Bu çalışmada uluslararası göçlerin işgücü piyasasındaki ücret düzeyine olan etkisi incelenmiştir. Neoklasik teori göç ve ücret dengesini ele alan ilk teorilerden biridir ve bilimsel açıdan en çok rağbet gören yaklaşımlar arasındadır. Uluslararası göçlerin göç veren ve alan ülkelerdeki ücret farklılığını gidereceğini savunan neoklasik görüş ampirik çalışmalarla da kanıtlanmaya çalışılmıştır. Emek göçünün yeni ekonomi teorisi, neoklasik varsayıma göçün sadece ülkeler arasındaki ücret farklılığından kaynaklanmadığı teziyle karşı çıkmaktadır. Bu görüşe göre, aile de bir işgücü topluluğudur ve ailesel nedenler de göçü belirlemektedir. Yine neoklasik yaklaşımı eleştiren Keynesyen yaklaşıma göre, sadece reel ücretler değil ülkeler arasındaki nominal ücret farklılıkları da göçün nedenleri arasındadır. İkili işgücü piyasası teorisi ise neoklasik yaklaşımı kabul ederek, gelişmiş toplumların düşük ücretli işleri yaptırmak için göç almaya razı olduklarını belirterek bu görüşe katkı yapmaktadır. Diğer yaklaşımlardan farklı olarak, dünya sistemleri teorisine göre, uluslararası göç kapitalist kalkınmanın neden olduğu yağmalama ve bozulmanın önlenemez bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Literatürde bu yaklaşımlardan daha çok neoklasik teori araştırmalara konu olmuştur ve bu araştırmalarda kullanılan ülke genelde ABD'dir. Yapılan araştırmalara göre uluslararası göç ülkelerdeki işgücü piyasasını etkileyerek ücret düzeyinin değişmesine neden olmakta ve böylece ülkelerin refah düzeyini etkilemektedir. Buna göre, göç veren ülkelerde işsizlik oranı düşerken, göç nedeniyle işgücü piyasasında oluşan ücret düzeyi yükselme eğilimindedir. Bu ücret yükselişi ise göç etmeyen vasıfsız işgücü lehinedir. Göç alan ülkelerde ise vasıflı işgücü göçünün etkisiyle GSYİH artarken, bunun karşılığında üretim artışından kaynaklanan çevre kirliliği de artma eğilimindedir. Reel ücret artışının yavaşladığı bu ülkelerde göç refah düzeyini arttırmakta ve yerli işgücü işsizliğinin yaygınlaşmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

Agiomirgianakis, G. M. (1998), "Monetary Policy Games and International Migration of Labor in Interdependent Economies", Journal of Macroeconomics, Sayı: 20, ss. 243-266.

Anderson, Edward (2001), "Globalisation and wage inequalities", European Review of Economic History, Sayı: 5, ss. 91-118.

Aydemir, Abdurrahman and George J. Borjas (2007), "A Comparative Analysis of the Labor Market Impact of International Migration: Canada, Mexico, and the US", National Bureau of Economic Research Working Papers, No: 12327, ss. 1-56.

Basu, Bharati (2004), "Efficiency wages, agglomeration, and a developing dual economy", The Annuals of Regional Science (38), ss. 607-625.

Bean, Frank D., Thomas J. Espenshade, Michael J. White, Robert F. Dymowski (1990), Post-IRCA changes in the volume and composotion of undocumented migration to the United States: An assessment based on apprehensions data, The Urban Institute Press, Washington.

Bhagwati, Jagdish N., Arvind Panagariya, T. N. Srinivasan (1998), Lectures on International Trade, 2. Baskı, MIT Pres, Londra.

Blanchflower, David G. and Chris Shadforth (2007), "Fear, Unemployment and Migration", National Bureau of Economic Research Working Paper Series, No: 13506, ss. 1-52.

Bordo, Michael D., Alan M. Taylor, Jeffrey G. Williamson (2003), "International Migration and the Integration of Labor Markets", Institute for the Study of Labor Discussion Papers, No: 559.

Borjas, George J. (2003), "The Labor Demand Curve Is Downward Sloping: Reexamining the Impact of Immigration on the Labor Market", Quarterly Journal of Economics, Sayı: 118, ss. 1335-1374.

Card, David (2005), "Is the new immigration really so bad?", The Ekonomic Journal, Sayı: 15, ss. 300-323.

Carrington,William J., Enrica Detragiache, Tara Vishwanath (1996), "Migration with Endogenous Moving Costs," American Economic Review, Sayı: 86, ss. 909–930.

Castells, Manuel (1989), The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring and the Urban-Regional Process, Basil Blackwell, Oxford.

Chandra, Amitabh. (2000). "Labor-Maket Dropouts and the Racial Wage Gap: 1940-1990." American Economic Review, Sayı: 90(2), ss. 333–338.

Chaudhuri, Sarbajit (2001), "International Migration and Unskilled Labour, Welfare and Skilled-Unskilled Wage Inequality: A Simple Model", EconWPA International Trade Series, No: 0511007.

Chaudhuri, Sarbajit and Dibyendu Banerjee (2008), "Fair Wage Hypothesis, International Factor Mobility and Skilled-Unskilled Wage Inequality in a Developing Economy", Munich Personal RePEc Archive Working Paper, No:9303, ss. 1-18.

Chiquiar, Daniel v and Gordon H. Hanson (2002), "International Migration, Self-Selection, and the Distribution of Wages: Evidence from Mexico and the United States", Journal of Political Economy, Sayı: 113, ss. 239-281.

Clemens, Michael, Claudio E. Montenegro, Lant Pritchett (2008), "The Place Premium: Wage Differences for Identical Workers across the U.S. Border", Center for Global Development Working Paper, No: 148, ss. 1-69.

Fleisher, Belton M. (1963), "Some economic aspects of Puerto Rican migration to the United States", Review of Economic and Statistics, Sayı: 45, ss. 2245-2253.

Friedberg, Rachel M. and Jennifer Hunt (1995), "The Impact of Immigrants on Host Country Wages, Employment and Growth", The Journal of Economic Perspectives, Sayı: 9(2), ss. 23-44.

Frisbie, W. Parker (1975), "Illegal migration from Mexico to the United States: A longitudinal analysis", International Migration Review, Sayı: 9, ss. 3-13.

Gerschenkron, A. (1962), Economic Backwardness in Historical Perspective, Harvard University Pres, Massachusetts.

Hatton, Timothy J. and Jeffrey G. Williamson (1994), "Whte drove the mass migrations from Europe in the late nineteenth century?", Population and Development Review, Sayı: 20(3), ss. 533-559.

Iregui, Ana Maria (1999), "Efficiency Gains From the Elimination of Global Restrictions on Labour Mobility: An Analysis Using a Multiregional CGE Model", World Institute for Development Economic Research Working Paper Series, No: 27, ss. 1-42.

Iregui, Ana Maria (2005), "Efficiency gains from the elimination of global restrictions on labour mobility", in Borjas, G. and J. Crisp (Eds.), Poverty, International Migration and Asylum, Palgrave, London.

IOM (2011), World Migration Report 2011, IOM Publications.

Jennissen, Roel (2005), Macro-Economic Determinants of International Migration in Europe, Purdue University Press, USA.

Kar, Saibal and Hamid Beladi (2004), "Skill formation and international migration: welfare perspective of developing countries", Japan and the World Economy, Sayı: 16, ss. 35–54.

Katz, E. and Oded Stark (1986), "Labor migration and risk aversion in less developed countries", Journal of Labor Economics, Sayı: 4, ss. 131-149.

Kondoh, K. (2006), "Trans-boundary Pollution and International Migration," Review of International Economics, Sayı: 14, ss. 248–260.

Kondoh, Kenji and Shigemi Yabuuchi (2011),"Unemployment, Environmental Policy, and Internatio- nal Migration", Institute of Economics, Chukyo University, Discussion Paper, No:1002, ss. 1-25.

Lauby, Jennifer and Oded Stark (1988), "Individual migration as a family strategy: Young women in the Philippines", Population Studies, Sayı: 42, ss. 473-486.

Lewis, W. Arthur (1954), " Economic development with unlimited supplies of labor", The Manchester School of Economic and Social Studies, Sayı: 22, ss. 139-191.

Maldonado, Rita (1976), "Why Puerto Ricans migrated to the United States in 1947-73", Monthly Labor Review, Sayı: 99(9), ss. 7-18.

Massey Douglas S. (1989), "International migration and economic development in comparative perspective", Population and Development Review, Sayı:14, ss. 383-414.

Massey, Douglas S., Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor (1993), "Theories of International Migration: A Review And Appraisal", Population Council, Sayı: 19, ss. 431-466.

Mishra, Prachi (2007), "Emigration and Wages in Source Countries: Evidence from Mexico", Journal of Development Economics, Sayı: 82(1), ss. 180-199.

OECD (2011), International Migration Outlook 2011, OECD Publications.

Oladi, Reza and Hamid Beladi (2007), " International Migration and Real Wages", Economics Bulletin, Sayı: 6(30), ss. 1-8.

Öberg, Sture (1995), "Theories on Interregional Migration: An Overview", International Institute for Applied Systems Analysis Working Paper, Sayı: 95(47), ss. 1-23.

Papademetriou, D. G. and P. L. Martin (1991), The Unsettled Relationship: Labor Migration and Economic Development, Greenwood Press, New York.

Piore, Michael J. (1979), Birds of Passage: Migrant Labor in Industrial Societies, Cambridge University Press, Cambridge.

Portes, Alejandro and John Walton (1981), Labor, Class, and the International System, Academic Press, New York.

Portes, Alejandro and Robert L. Bach (1985), Latin Journey: Cuban and Mexican Immigrants in the United States, University of California Press, Los Angeles.

Portes, Alejandro and Alex Stepick. (1993), City on the Edge: The Transformation of Miami, University of California Pres, Berkeley.

Ruist, Joakim and Arne Bigsten (2010), "Wage Effects of Labor Migration with International Capital Mobility", University of Gothenburg Working Paper in Economics, Sayı: 464, ss. 1-29.

Shimada, Akira (2007), "International Migration of Labor, Efficiency Wages, and Monetary Policies", Journal of Economic Integration, Sayı: 22(1), ss. 50-68.

Stark , Oded (1984), "Migration decision making: A review article", Journal of Development Economics, Sayı: 14, ss. 251-259.

Stark, Oded and D. Levhari (1982), "On migration and risk in LDCs", Economic Development and Culturel Change, Sayı: 31, ss. 191-196.

Stark, Oded and David E. Bloom (1985), "The new economics of labor migration", American Economic Review, Sayı: 75, ss. 173-178.

Taylor, J. Edward, Joaquın Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Douglas S. Massey, Adela Pellegrino (1996), "International migration and national development", Population Index, Sayı: 62, ss. 181-212.

Thum, Marcel (2004), "Controlling Migration in an Open Labor Market", Public Choice, Sayı: 119, ss. 425-443.

Walker, Robert, Mark Ellis, Richard Barff (1993), "Linked migration systems: Immigration and internal labor flows in the United States," Economic Geography, Sayı: 69, ss. 234-248.

Wallerstein, Immanuel (1974), The Modern World System , Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century, Academic Pres, New York.

Weiner, Myron (1996), "Ethics, National Sovereignty and the Control of Immigration", International Migration Review, Sayı: 30(1), ss. 171-197.

Yomogida, Morihiro and Laixun Zhao (2009), "Two-Way Outsourcing, International Migration, and Wage Inequality", Southern Economic Journal, Sayı: 77(1), ss. 161-180.

54

AVRUPA BİRLİĞİ'NE BEŞİNCİ GENİŞLEME SÜRECİYLE ÜYE OLAN ÜLKELERİN REKABET GÜÇLERİNDEKİ DEĞİŞİMİN ANALİZİ[1]

Hüseyin ALTAY
Yrd. Doç. Dr. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi i.İ.B.F İktisat Bölümü

Muharrem SAVAŞ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi S.B.E İktisat Bölümü

ÖZET: Ülkelerin bölgesel entegrasyon hareketlerine katılmalarının bir başka amacı da küresel rekabetten korunmak ve rekabet güçlerini artırmaktır. Ülke içerisinde gümrük tarifeleri ile korunan yerli üreticiler, entegrasyon sonrası ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasıyla beraber piyasa rekabetiyle karşılaşırlar. Dolayısıyla entegrasyon içi artan bir rekabet ortamı oluşur. Bu durum, birliğe üye ülkelerin rekabet güçlerinde olumlu ya da olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Buna göre, AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkelerin rekabet güçlerinin üyelik sonrası yapısal değişimi ekonometrik modeller vasıtasıyla incelenmiştir. Ekonometrik model olarak Dummy (kukla) değişkenlik testi, Chow kırılma noktası testi ve CUSUM testi kullanılmıştır. Yapılan analizlere göre, söz konusu ülkelerin AB'ye üye olmalarının rekabet güçlerini beklenen düzeyde artırmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ancak gelişmekte olan bu ülkelerin Araştırma Bazlı Mallar grubunda rekabet güçlerini artırmaları önem arz etmektedir.

Anahtar Sözcükler: Avrupa Birliği, Ekonomik Entegrasyonlar, Rekabet Gücü

MEMBERSHIP IN THE EUROPEAN UNION ACCESSİON STATES AFTER THE FIFTH ENLARGEMENT PROCESS ANALYSIS COMPETITIVENESS

ABSTRACT: Another purpose of participation of the countries in the regional integration movements is to be protected against global competition and to increase competitiveness. However domestic producers protected by tariffs in the country, encounter the market competition with the abolition of trade restriction after integration. Thus, integration intra occurs an increasingly competitive environment. This case can lead to positive or negative effects on competitiveness of member states. Accordingly, the fifth enlargement of the EU accession process and after the structural change in the competitiveness of EU member states were investigated by means of econometric models. Dummy variability in test an econometric model, Chow break point test and the CUSUM test. These are the EU member states does not increase the desired level of competitiveness has been concluded. But, this emerging group of countries, Research-Based Goods is important to increase their competitiveness.

Key Words: European Union, Economic Integrasyon, Competitiveness.

GİRİŞ

Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte ülkeler ulusal ekonomilerini dünyaya açmaya çalışmakta; mal, emek ve sermaye hareketlerinin sınır tanımadığı dünyada, bir yandan uluslararası rekabet yarışında öne geçmeye, diğer yandan da rekabet güçlerini arttırmak için ekonomik işbirliklerine ve bölgesel birleşmelere ağırlık vermeye başlamışlardır (Özkıvrak ve Dileyici, 2001:1). Zira yeni ekonomik düzende kendilerine yer edinemeyen ülkelerin rekabet açısından pek şansları yoktur (Kona, 2005:3). Dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahip ülkeler hızlı değişim karşısında rekabet güçlerini koruma ya da arttırma konusuna önem vermişlerdir (Çivi, 2001:21). Bu önemden hareketle oluşturulmaya çalışılan ekonomik entegrasyonlar, bu ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini geliştirmelerine ve artan küresel rekabetten daha fazla faydalanmalarına imkan sağlamaktadır (Aktan ve Şen, 1999:14). Gelişmekte olan ülkeler de bu rekabet yarışına katılmak ve ayakta kalabilmek amacıyla birliktelikler kurmaya ya da üye olmaya çalışmaktadırlar (Sabır, 2002:2).

[1] Bu çalışma, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü öğrencisi Muharrem Savaş'ın Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Altay'ın danışmanlığında hazırlamış olduğu "*Ekonomik Entegrasyonların Rekabet Gücüne Etkisi: Avrupa Birliği'ne Beşinci Genişleme Süreciyle Üye Olan Ülkelerin Rekabet Güçlerindeki Değişimin İncelenmesi*" adlı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

İktisadi literatürde sıkça kullanılmasına rağmen rekabet gücü (*Competitiveness*) kavramının ortak bir tanımı yoktur (Kösekahyaoğlu ve Özdamar, 2009:17). Bunun nedeni rekabet gücünün tek faktörden ziyade çok faktörden etkilenmesi olabilir. Ancak belli yaklaşımlara göre rekabet gücü tanımlanmaktadır. Buna göre rekabet gücü, firmaların ürettiği ürünlerde müşterilerin sürdürülebilir düzeyde memnuniyetinin sağlanmasıdır (Elmacı ve Kurnaz, 2004:1). Rekabet gücü en yeni ve kaliteli ürünleri en ucuz fiyatlarla en hızlı şekilde destekleyici hizmetlerle dünya pazarlarına ulaştırmaktır (Karaaslan ve Altay, 2002:4). Bir diğer tanıma göre firma, milli ekonomi ve yerel ekonomi seviyesinde performans değerlendirmesinin sağlandığı, seviye tespit analizi sonrası ortaya çıkan değerlendirmelerdir (Beceren, 2004:280). Buna göre bir firma veya ülkenin veya sektörün dünya piyasalarındaki satış yeteneği rekabet gücünün olduğunu gösterir. İhraç mallarının üretim ve satışının dış talebe uygunluğu da firmanın veya ülkenin rekabet gücünü gösterir (Altay, 2006:26). Rekabet gücü bir firma, endüstri veya ülkenin dış piyasadaki rakiplerine karşı fiyat ve fiyat dışı faktörlerde üstünlüğünü ifade eder (Çakmak, 2010:51). Ülkelerin küreselleşen ve şiddetlenen rekabette avantaj sağlama düşünceleri bölgesel işbirliklerinin hız kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Bunun en önde gelen örneği Avrupa Birliğidir. AB üyesi ülkeler siyasi askeri ve ekonomik çıkarları doğrultusunda birliğin büyümesi ve güç kazanması noktasında önemli kararlar almaktadırlar.

Bu açıdan 1980'lerin sonunda SSCB'nin dağılmasıyla serbest kalan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri AB'nin yeni genişleme sürecini oluşturmuştur. 1994-1996 döneminde Malta ve Güney Kıbrıs'ında dâhil olduğu birliğe katılım müzakereleri başlamış ve 2001-2002 yılları arasında müzakereler tamamlanmıştır. Sonuçta bu ülkeler 2004 yılının Mayıs ayında AB'ye katılması kararlaştırılmıştır. Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Litvanya, Letonya, Slovenya, Slovakya, G. Kıbrıs ve Malta'nın AB'ye katılımlarıyla birliğe üye ülke sayısı 25 olmuştur (Yiğit vd, 2007:84).

Ekonomik entegrasyonlara üye olan ülkeler, kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte entegrasyon içi artan bir rekabetle karşılaşırlar. Rekabet gücünden yoksun üye ülkeler ise refahlarını önemli ölçüde kaybedeceklerdir. Bu anlamda AB'ye beşinci genişleme sürecinde üye olan on ülkenin rekabet güçlerindeki değişimi incelememiz başlıca amacımızdır. Dolayısıyla sosyalist dönem sonrası üye olan bu gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücündeki değişimin incelenmesi; hem iktisadi literatüre katkısı açısından hem de Türkiye gibi üye olma yolundaki ülkelere fikir vermesi açısından önem arz etmektedir.

LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ekonomik entegrasyon teorilerine göre ülkeler arasında oluşturulan ortak pazarlar ve işbirlikleri öncelikle ülkelerin ticaret ve yatırım hacmini olumlu yönde etkilemektedir. Pazar genişlemesi ve yatırımların artışı uzmanlaşma ve ölçek ekonomileri üzerinde olumlu etkiler göstererek ülkelerin uluslararası rekabet güçlerinin artmasına katkıda bulunacaktır. Küreselleşme sürecinin hız kazanmasıyla şiddetlenen uluslararası rekabet de ekonomik büyüme ve kalkınmanın en asli temeli durumundadır. Bu açıdan ekonomik entegrasyonların ülke ekonomilerine özellikle de rekabet güçlerine etkileri bağlamında ciddi bir literatür mevcuttur. Bu literatürün önemli bir kısmı da Avrupa Birliği üzerinedir. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır[2]:

Uluslararası rekabette Litvanya, Letonya ve Estonya'yı 1996-2006 yılları arası Dünya Rekabet Forumu endeksi ve RCA endeksine göre değerlendiren Misztal (2009:21), sonuçta her üç ülkenin de GSYİH, ekonomik özgürlük, insani gelişme endeksi ve dış ticaretinde artan oranda gelişme gözlemlemiştir. Balassa'nın RCA endeksine göre ise, 1996-2006 yılları arası SITC değerlerinde artış olmasına rağmen Litvanya ve Estonya'nın herhangi bir ürün grubunda üstünlüğü bulunmazken, Letonya'nın ağaç ve ahşap eşyada üstünlüğü bulunmuştur.

Saboniene (2009:49,55), Litvanya'nın ihracatta rekabet gücünü Baltık Ülkeleri ile RCA endeksini kullanarak karşılaştırmıştır. 2001-2007 yılları arasını kapsayan çalışmasında Litvanya'nın yüksek teknolojiye sahip olmadığını ve teknolojik bağımlılığını belirterek Baltık Ülkeleri'ne canlı hayvanlar ve hayvansal ürünlerde, gıda maddelerinde, tekstil ürünlerinde, çeşitli mamul eşyada üstünlüğünü göstermiş, ağaç ve ahşap eşyada üstünlüğü Letonya almıştır.

Ferto ve Hubbard (2001:1,9), Macaristan'ın AB ülkeleriyle rekabet gücünü Balassa endeksini kullanarak karşılaştırmıştır. 1992-1998 yılları arasını kapsayan çalışmasında Macaristan'ın SITC iki basamaklı düzeyde 24 ürün grubunun 13'ünde üstünlüğü olurken 11 üründe dezavantajlı durumdadır. Macaristan geçiş ekonomisi konumunda

[2] Araştırma kapsamında incelenen tüm çalışmalar EK-1'de özetlenmiştir.

olmasına rağmen SITC 00 (*Canlı hayvanlar*), SITC 22 (*Yağlı tohumlar*) ve SITC 41 (*Hayvansal sıvı ve katı yağlar*) ürün gruplarında oldukça rekabet edebilir durumdadır.
İspanya'nın AET'ye üyeliğinin 1983-1996 yılları arası rekabet gücüne etkisini ekonometrik analizle inceleyen Siotis (2003:1,19), sonuç olarak birlik üyeliğinin İspanya üzerinde rekabet baskısı oluşturduğunu ve bu durumun da İspanya'nın refahını artırdığını belirtmiştir.

Smyth (2005:101,114), İrlanda'nın 1997-2002 yılları arası rekabet gücünü RCA endeksi ile incelemiştir. Buna göre, İrlanda'nın bu yıllarda rekabet gücünde artış kaydettiğini belirterek SITC 0 (Gıda ve canlı hayvanlar), SITC 1 (*İçecek ve tütün*), SITC 5 (*Kimyasal ürünler*), SITC 9 (*Sınıflandırılmamış eşya*) üstün olduğunu diğerlerinde üstün olmadığını belirtmiştir. SITC iki basamaklı düzeyde ise 13 üründe üstün olduğunu diğerlerinde ise üstün olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Rollings (1998:446), İngiliz sanayisini AB ilk üyelik sürecinde 1961-1973 yılları arası RCA endeksi ile incelemiştir. İngiltere'nin birlik öncesi var olan dış ticareti, ekonomik büyümesi, GSMH yanında rekabet gücünün de SITC 5 (*Kimyasal ürünler*), SITC 6 *(İşlenmiş mallar*), SITC 7 *(Makineler ve taşıt araçları*), SITC 8 (*Çeşitli mamul eşya*) ürün gruplarında yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Brülhart (1998:319,341), AB imalat sanayisini incelemiştir. 1961-1990 yılları arasını kapsayan çalışmasında AB imalat sanayinde endüstri içi ticaret artmış, sanayide ölçek ekonomilerinin rolü büyümüş, emek yoğun endüstriler dağınık olarak bulunurken teknoloji yoğun endüstrilerde kümelenmeler oluşmuştur.

Çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, ekonomik entegrasyonların özellikle de Avrupa Birliği'nin istihdam, üretim, ticaret, rekabet ve ekonomik büyüme gibi konularda üye ülkelere olumlu katkılar yaptığı sonucuna ulaşılabilir. Ancak, Avrupa Birliği beşinci genişleme sürecinde üye olan ülkelerin rekabet güçlerinin değişimi konusunda literatürde kanaat oluşturacak çalışmaların bulunmaması çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır. Eski doğu bloğunda yer aldıktan sonra piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yer alan (*geçiş ekonomileri*) Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovenya ve Slovakya gibi ülkelerin birliğe alınmasından sonra ekonomik entegrasyon teorilerinde ve bu kapsamda yapılan çalışmalarda belirtilen sonuçların özellikle geçiş sürecinde bulunan ülkeler için de geçerli olup olmayacağı incelenmeye değer bir konu olarak değerlendirilmiştir.

METODOLOJİ VE VERİ SETİ

Bu çalışma, 1999:01 ile 2011:10 yılları arasını kapsamakta, 2004:05 yılında beşinci genişleme süreciyle AB'ye üye olan on ülkenin rekabet güçlerindeki değişimi SITC bir basamaklı düzeyde incelemektedir. Çalışmada uluslararası ticaret ürün sınıflandırması olan SITC (*Standart International Trade Classification*) Rev.3 verileri kullanılmıştır. Buna göre araştırmamız SITC bir basamaklı ürün sınıflandırmasına ait 0-8 endüstri ya da ürün grupları tanımlarına göre yapılmıştır. SITC bir basamaklı ürün grupları şu şekildedir:

SITC 0: Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri
SITC 1: İçki ve Tütün Ürünleri
SITC 2: Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler
SITC 3: Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler
SITC 4: Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar
SITC 5: Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri
SITC 6: Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar
SITC 7: Makineler ve Taşıt Araçları
SITC 8: Çeşitli Mamül Eşya

AB (25) pazarında Euro değerli ihracat ve ithalat verileri www.eurostat.com adlı resmi internet sitesinden alınmıştır. SITC Rev.3 ürün sınıflandırmasını, kullanılan üretim faktörüne göre sınıflandıran Hufbauer ve Chilas (1974) ile Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2011:39) tarafından takip edilen sınıflandırma Tablo1' de gösterilmiştir.

Tablo1: Kullanılan Üretim Faktörüne Göre SITC Rev.3 Sınıflandırması

Grup no	Kullanılan Üretim Faktörü	SITC Rev.3
1	Hammadde yoğun mallar	SITC0,SITC2,SITC3, SITC4
2	Emek Yoğun Mallar	SITC 6, SITC 8
3	Sermaye Yoğun Mallar	SITC 1
4	Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar	SITC 5
5	Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar	SITC 7

Kaynak: Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2011:39), Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, C.30, S.2, ss. 29-49.

Çalışmada öncelikle AB'ye beşinci genişleme sürecinde üye olan on ülkenin 1999:01-2011:10 zaman aralığındaki SITC bir basamak kapsamında yer alan ürün gruplarına ait ihracat ve ithalat verilerini kullanarak rekabet güçleri hesaplanacaktır. Bir ülkenin ihracat ve ithalat verilerinden hareketle uluslararası rekabet gücünün hesaplanmasında Balassa'nın geliştirmiş olduğu Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi kullanılmaktadır.

Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA)

Balassa bir ülkenin belirli mal ya da endüstri ticaretinin karşılaştırmalı üstünlüğünü ölçmek için endeks geliştirmiştir. Bu endeks aynı zamanda entegrasyon içi ticarette bir ülkenin diğer üye olan ülkelere karşı belirli mal ve endüstri grubundaki üstünlüğünü ölçmede de kullanılabilmektedir. Buna göre, AB'ye beşinci genişleme süreciyle üye olan ülkelerin AB (25) pazarındaki rekabet güçlerini ölçmede kullanılacak endeks şu şekilde formüle edilmiştir:

$$\mathrm{RAC_{AB}} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(M_{nj}/M_{nt})}$$

Denklemde ifade edilen RCA_{AB} AB entegrasyonunda, 'i' ülkesinin 'j' ürün ya da ürün grubu için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksini göstermektedir. Buna göre 'X', ihracatı, 'i', AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkeyi, 'j', bir basamaklı SITC ürününü, 't', ilgili endüstrinin bir basamaklı SITC ürünleri toplamını, 'M', ithalatı, 'n', AB (25) ülke grubunu göstermektedir. Eşitliğin bileşenleri ise şu şekildedir:

X_{ij} = Belirli bir dönemde AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkenin bir basamaklı SITC ürününde AB (25) ülkelerinde gerçekleştirdiği ihracatı
X_{it} = Belirli bir dönemde AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkenin bir basamaklı SITC ürününde AB (25) ülkelerinde gerçekleştirdiği toplam ihracatı
M_{nj} = Belirli bir dönemde AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkenin bir basamaklı SITC ürününde AB (25) ülkelerinden gerçekleştirdiği ithalatı
M_{nt} = Belirli bir dönemde AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ülkenin bir basamaklı SITC ürününde AB (25) ülkelerinden gerçekleştirdiği toplam ithalatı göstermektedir.

Buna göre, Avrupa Topluluğu sanayilerinin gözden geçirilmesinde eğer bir sektörün RCA katsayısı 1,25-1,50 aralığında ise orta düzeyde, bu değerin altında ise düşük düzeyde, RCA katsayısı >1,51 ise yüksek düzeyde rekabet gücü olduğu kabul edilmektedir.

Asimetri Sorunu

Balassa'nın geliştirdiği karşılaştırmalı üstünlükler endeksi değerleri 0 ile + ∞ arasında olmakta ve bazı RCA değerleri çok yüksek çıkmaktadır. Dolayısıyla oluşan bu yüksek değerler ekonometrik analizlerde sapmalara yol açmaktadır. Ekonometrik analiz kullanılan ölçüm metotlarında bu sorunun halledilmesi gerekmektedir. Bunun için kullanılan yöntemlerden bir tanesi oluşan RCA değerlerinin logaritmasının alınmasıdır. Alınan logaritma şu şekilde ifade edilmektedir:

$$RCA_{AB} = ln\left(\frac{(X_{ij}/X_{it})}{(M_{nj}/M_{nt})}\right)$$

Asimetri sorununun aşılmasında kullanılan RCA endeksinin logaritmasının alınması bazı sorunlara yol açmaktadır. Örneğin çok düşük RCA değerlerinin logaritması negatif lnRCA yüksek değerli çıkmaktadır.

Bir başka yöntemde ise, asimetri sorunu Dalum, Laursen ve Villumsen (1998)'e göre, RCA değerlerinin simetrisinin alınmasıyla çözümlenmektedir. Dolayısıyla oluşan simetrik karşılaştırmalı üstünlükler endeksi RSCA şu şekilde formüle edilmiştir:

$$RSCA = \frac{(RCA-1)}{(RCA+1)}$$

Denklemde ifade edilen endeks değerleri (-1, +1) arasında gerçekleşeceğinden asimetri sorunu ortadan kalkmış olacaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında, ülkelerin SITC kapsamındaki ürün gruplarına ait rekabet güçleri hesaplandıktan sonra, bu ülkelerin AB'ye üye oldukları 2004:04 tarihinden sonra rekabet güçlerinde harhangi bir değişimin olup olmadığı ilk olarak Dummy Değişken Testi kullanılarak araştırılacaktır.

Dummy (kukla) Değişken Testi

Bazı ekonometrik modellerde ölçülemeyen fakat sayılabilen değişkenler kullanılabilir. Bu tür değişkenlere kukla değişken denmektedir (Güriş vd., 2011:357). Bu kukla değişkenler '0' ve '1' değerleri alırlar (Tarı, 2005:219). Ekonometrik modelimizde AB'ye beşinci genişleme ile üye olan ülkelerin 1999:01 yılı ile üyelik tarihi 2004:5 arası '0', üyelik sonrası 2004:5 ile 2011:10 arası '1' kabul edilerek kukla değişkenler oluşturulmuştur. Kukla değişkenleri Gujarati (2001:500) şu şekilde formüle etmiştir:

$$Y_i = \alpha + \beta D_i + u_i$$

Denklemde ifade edilen Y_i 'i' ülkesinin SITC ürünündeki yapısal değişmeyi ifade etmektedir.

$D_i = 0$ 1999:01 ile 2004:5 yılları arası RCA değerlerini
$D_i = 1$ 2004:05 ile 2011:10 yılları arası RCA değerlerini ifade etmektedir.

Modelimizde kukla değişkenler aracılığıyla 2004:5 sonrası rekabet gücünde değişimin olup olmadığının test edilmesi şu formüllerle ifade edilmiştir:

$E(Y_i / D_i = 0) = \alpha$ 1999:01 yılı ile 2004:5 yılları arası RCA değişimi sabit olanlarını,
$E(Y_i / D_i = 1) = \alpha + \beta$ 2004:5 ile 2011:10 yılları arası RCA değişimlerini göstermektedir.

Ekonometrik modellerimizin analiz aşamasında Eviews 6 programı kullanılarak, D_i için program işletildiğinde:

Prob > 0,10 ise ülkenin ilgili SITC ürününde rekabet gücünde değişimin olmadığı,

0,05<Prob<0,10 ise ülkenin ilgili SITC ürününde rekabet gücünde %10 (*) anlamlı yapısal değişimin olduğu,

0,01<Prob<0,05 ise ülkenin ilgili SITC ürününde rekabet gücünde %5 (**) anlamlı yapısal değişimin olduğu,

Prob<0,01 ise ülkenin ilgili SITC ürününde rekabet gücünde %1 (***) anlamlı yapısal değişimin olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Çalışmalarda kullanılan serilerdeki yapısal değişim ya da yapısal kırılmaların tespitinde kullanılan bir diğer analiz yöntemi de Chow Kırılma Noktası Testi'dir. Çalışmamızda Dummy Değişken Testi'nden sonra Chow Kırılma Noktası Testi de uygulanacaktır.

Chow Kırılma Noktası Testi

F testi ile alakalı bir sınamadır. Bu test iki döneme ait veriler arasındaki uyum ilişkisini incelemektedir (Kutlar, 2005:95). Ancak Chow sınaması iki dönem arasında hangi katsayının; sabit terim mi, eğimin mi ya da her ikisinin mi farklı olduğunu açıkça söylememektedir. Dolayısıyla yalnız sabit terimler farklı, yalnız eğimler farklı ya da her ikisi de farklı olduğunda Chow sınaması anlamlı çıkabilir. Bu bakımdan kukla değişken yaklaşımı Chow yaklaşımına göre açık bir üstünlük taşımaktadır (Gujarati, 2001:513).

İncelenen seride yapısal değişiklik, örneğimizde 2004:5 öncesi ve sonrası tahmin edilen modellerin hata terimlerinin kareleri toplamı ile kırılmanın olmadığı varsayımı ile hata kareleri toplamı birbirine eşit olacaktır. Varyansların eşitliği F testi ile analiz edilerek birinci parçanın σ_1^2 ile ikinci parçanın σ_2^2 varyanslarının ifade edildiği hipotez şöyle ifade edilmektedir (Güriş, 2011:419,420);

$$H_0 : \sigma_1^2 = \sigma_2^2$$

Temel hipotezin geçerli olmadığı durumda ise;

$$H_1 : \sigma_1^2 \neq \sigma_2^2$$

olacaktır. Bu durumda test istatistiği:

$$F= \frac{\sigma_1^2}{\sigma_2^2}$$

olarak hesaplanır. Hata terimi varyansları bilinemediğinden tahminleri olan S_e^2'ler test için kullanılır. Bu durumda test istatistiği şu şekilde ifade edilir:

$$F= \frac{S_{e1}^2}{S_{e2}^2} = \frac{\sum e_1^2/(n_1-k)}{\sum e_2^2/(n_2-k)}$$

F test istatistiği tablo değerinden büyük ise H_1, küçük ise H_0 hipotezi kabul edilir. H_0 hipotezi kabul edilirse Chow testi yapılabilir. İki ayrı alt modelin tahmin edilmesi durumunda test istatistiği şu şekildedir:

$$F= \frac{\sum_{i=1}^{n} e_{tR}^2 - \left(\sum_{i=1}^{n_1} e_{t1}^2 + \sum_{i=1}^{n_2} e_{t2}^2\right)/k}{\left(\sum_{i=1}^{n_1} e_{t1}^2 + \sum_{i=1}^{n_2} e_{t2}^2\right)/(n-2k)}$$

Denklem (24)'de ifade edilen $\sum_{i=1}^{n} e_{tR}^2$ artıkların kareleri toplamını $\sum_{i=1}^{n_1} e_{t1}^2$ ve $\sum_{i=1}^{n_2} e_{t2}^2$ parçaların artıkların kareleri toplamını ifade eder. Paydanın serbestlik derecesi n -2k, payın serbestlik derecesi k'dır.
Hesaplanan Chow olasılık değeri < 0,05 olduğunda yapısal değişiklik olduğu anlamına gelirken, olasılık değeri > 0,05 olduğunda yapısal değişiklik olmadığı anlamına gelmektedir.

Yapısal değişim ya da kırılma analizlerinden bir başkası da CUSUM Testidir. Çalışmamızda en doğru sonuçlara ulaşabilme düşüncesiyle Dummy Değişken Testi ve Chow Kırılma Noktası testinden sonra üçüncü olarak CUSUM Testi de uygulanacaktır.

CUSUM Testi

Chow testi gibi katsayıların kararlılığını test eder. Yapısal değişiklik öncesi katsayıları yapısal değişiklikten sonra etkilenirse yapısal değişiklik olduğuna karar verilir. Bu testte ardışık artıklar kullanılır. Temel hipotez şöyle ifade edilir (Güriş vd., 2011:429):

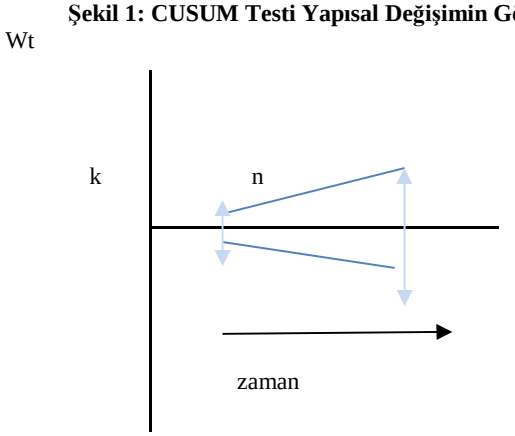
$$H_0 : \beta_1 = \beta_2 = ... = \beta_k = \beta$$
$$\sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \ldots = \sigma_n^2 = \sigma^2$$

şeklinde oluşturulur. Alternatif hipotez, temel hipotezin doğru olmadığını belirtir. CUSUM testi için:

$$W_t = \sum_{s=k+1}^{t} \frac{w_t}{\hat{\sigma}} \qquad t = k + 1, k + 2, \ldots, n$$

hesaplanarak zamana göre grafiği çizilir.

Şekil 1: CUSUM Testi Yapısal Değişimin Gösterimi

Kaynak: Güriş vd.,(2011:430), '' Eviews ile Temel Ekonometri'', Der Yayınları, İstanbul.

Daha sonra alt ve üst güven sınırları oluşturulur. Şekil 1'de ifade edildiği gibi yatay eksende t, düşey eksende w_t ile gösterilir. Wt çizilen sınırlar dışına çıkarsa H_0 yapısal değişiklik vardır hipotezi, sınır içinde kalırsa yapısal değişiklik yoktur hipotezi kabul edilir.

UYGULAMA VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

AB'ye beşinci genişleme süreci ile 2004:05 yılında üye olan ülkelerin üyelikleri sonrası rekabet güçlerindeki değişimi incelediğimiz araştırmamızda öncelikli olarak SITC bir basamaklı ürünlerde RCA endeksi oluşturulmuştur. 1999:01 ile 2011:10 yılları arasında oluşturduğumuz RCA endekslerini ekonometrik modellerde kullanmak üzere asimetri sorunu Dalum, Laursen ve Villumsen'in RSCA endeksi ile çözülmüştür. Ekonometrik araştırmamız, analiz aşamasında Eviews 6 Programından yararlanılmış ve modeller en küçük kareler (EKK) yöntemine göre tahmin edilmiştir. Uygulama yapılırken aylık bazlı olan veriler mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. AB'ye üye olan on ülkenin 2004:05 yılı baz alınarak ekonometrik modeller oluşturulmuştur. Ekonometrik yapısal değişim testleri olarak, Dummy (kukla) değişkenler testi, Chow kırılma noktası testi ve CUSUM testi kullanılmıştır.

Modellerin sınanmasında, otokorelasyon testi, değişen varyans testi ve normallik testi uygulanarak sağlıklı tahminlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Otokorelasyon testi için Durbin-Watson testi ile Breusch-Godfrey (LM) testleri uygulanmıştır. Bazı modellerde sadece AR (1), bazı modellerde ise AR (1) ve AR (2) süreçleri işletilerek otokorelasyon sorunu giderilmiştir. Değişen varyans testi için ise White test ve Breusch-Pagan-Godfrey testleri uygulanmıştır. Değişen varsans sorununu ortadan kaldırmak için ise White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart

Tahmini ve Kovaryans Test yöntemi uygulanmıştır. Son olarak Normallik testi için de Jarque-Bera testi kullanılarak modeller sınanmıştır[3]. Bu uygulanan ekonometrik testler vasıtasıyla araştırma için belirlenen üç farklı hipotez oluşturulmuştur. Hipotez sonuçları tablo1'de gösterilerek şöyle ifade edilmiştir:

H1: AB entegrasyonu SITC ürününde rekabet gücünü pozitif etkilemiştir.
H2: AB entegrasyonu SITC ürününde rekabet gücünü negatif etkilemiştir.
H3: AB entegrasyonu SITC ürününde rekabet gücünü etkilememiştir.

Bazı ekonometrik modellerin birbirleriyle uyumsuzluğu veya modellerin sınanması sonucu oluşan tutarsızlıklar, tahmin edilemez sonuçlar meydana getirmiştir. Bu durumu ifade etmek için ''&'' simgesi kullanılmıştır.

Tablo 2:AB'ne Beşinci Genişleme Süreci ile Üye Olan Ülkelerin Rekabet Gücü Yapısal Değişimi

	SITC0	SITC1	SITC2	SITC3	SITC4	SITC5	SITC6	SITC7	SITC8
Macaristan	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**&**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**
Çek Cum.	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H1 (+)**	**H2 (-)**
Estonya	**H1 (+)**	**&**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**&**	**&**
Letonya	**&**	**&**	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H2 (-)**
Litvanya	**H2 (-)**	**H1 (+)**	**H2 (-)**	**&**	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**&**	**H3 (0)**	**H3 (0)**
Polonya	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**&**	**H1 (+)**	**H2 (-)**
Slovenya	**H1 (+)**	**&**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**H2 (-)**
Slovakya	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H2 (-)**	**H2 (-)**	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H2 (-)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**
G. Kıbrıs	**H2 (-)**	**H2 (-)**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**	**H2 (-)**	**H3 (0)**	**H3 (0)**
Malta	**&**	**&**	**H1 (+)**	**H1 (+)**	**Değer Yok**	**&**	**H3 (0)**	**H1 (+)**	**H3 (0)**

Tablo2'de AB entegrasyonuna beşinci genişleme süreci ile üye olan on ülkenin SITC bir basamaklı ürün ya da ürün gruplarının ekonometrik model testleri sonrası hesaplanan yapısal değişimleri gösterilmektedir. Buna göre söz konusu ülkelerin toplam hesaplanan '90' SITC ürün ya da ürün grubunun '28' SITC ürününde rekabet gücü yapısal değişimi artış göstermiştir. '19' SITC ürününün rekabet gücünde ise azalış olmuştur. '29' SITC ürünün rekabet gücünde ise yapısal değişiklik olmamıştır. '13' SITC ürününde rekabet gücü tahmin edilemez sonucu çıkmıştır.
Malta'nın SITC -4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) RCA değerleri hesaplanamadığından yapısal değişim sonucu bulunamamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde AB'ye beşinci genişleme ile üye olan ülkelerin rekabet güçlerinde istenilen düzeyde artış olmamıştır.

Ülkeler bazında ise ***Macaristan***'ın *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Yine *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış meydana gelmiştir. Ancak *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda da %10 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*), SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*), SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*), SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün gruplarında entegrasyon sonrası rekabet güçlerinde yapısal

[3] Tüm analiz sonuçları Ek 2 kısmında yer almaktadır.

değişim olmamıştır. SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ürün ya da ürün grubunda yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Çek Cumhuriyeti'nde ise, *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Ancak *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. Yine *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda ve *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ile SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*), SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*), SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ve SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün gruplarının rekabet güçlerinde yapısal değişim olmamıştır.

Estonya'da ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*) ve SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Yine *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ile *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ve SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün gruplarının rekabet güçlerinde yapısal değişim olmamıştır. SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*), SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*), SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün gruplarında yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Letonya'nın rekabet gücü yapısal değişim analizinde ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde ve SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Yine *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde artış olmuştur. *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ile *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün grubunun rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*) ve SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ürün ya da ürün gruplarında yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Litvanya'da ise, *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ile *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün gruplarında %5 anlam düzeyinde artış olmuştur. Ancak *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*) ürün ya da ürün grubunda %10 anlam düzeyinde ve SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*), SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ve SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün gruplarında rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır. SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ile SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün gruplarında yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Polonya'nın yapısal değişiminde ise, *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ve *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Ancak *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda %10 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*), SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*), SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*), SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ve SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün gruplarında rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır. SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Slovenya'da ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*) ürün ya da ürün grubunda %10 anlam düzeyinde ve SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün gruplarında %1 anlam düzeyinde artış olmuştur. Yine *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ile SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ürün ya da ürün gruplarında %1 anlam düzeyinde artış olmuştur. Yine rekabet gücünde artış olan, *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ile *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. Ancak *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda %10 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır. SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ürün ya da ürün grubunda yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

Slovakya'nın rekabet gücü yapısal değişim analizinde ise, *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. Yine *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde ve SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. Yine *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün grubunda %5 anlam düzeyinde ve *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda %10 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*), SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*) ve SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır.

G. Kıbrıs'da ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün gruplarında %5 anlam düzeyinde ve SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artma olmuştur. Ancak *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. Yine *Sermaye Yoğun Mallar* grubundaki SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ile *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde azalma olmuştur. SITC-4 (*Hayvansal, Bitkisel Katı ve Sıvı Yağlar, Mumlar*), SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*), SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ve SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır.

AB'nin küçük ülkelerinden ***Malta***'nın ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubundaki SITC-2 (*Akaryakıt Hariç Yenilmeyen Hammaddeler*) ürün ya da ürün grubunda ve SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artma olmuştur. Yine *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubundaki SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ürün ya da ürün grubunda %1 anlam düzeyinde rekabet gücünde artış olmuştur. *Emek Yoğun Mallar* grubundaki SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ve SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*) ürün ya da ürün grubunda rekabet gücünde yapısal değişim olmamıştır. SITC-0 (*Canlı Hayvanlar ve Gıda Maddeleri*), SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ve SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ürün ya da ürün gruplarında yapılan ekonometrik analiz sonucu tahmin edilemez çıkmıştır.

AB'ye beşinci genişleme ile üye olan on ülkenin rekabet gücündeki yapısal değişimleri en fazla artıran ülkeler sırasıyla; '6' SITC üründe Slovenya, '5' SITC üründe Letonya ve '4' SITC üründe Estonya olmuştur. Birliğin önemli ülkelerinden Polonya ve Macaristan'ın her biri sadece '2' SITC üründe rekabet gücünü artırmıştır. Slovenya, en fazla *Hammadde Yoğun Mallar* grubunda ve *Kolay* ile *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda rekabet gücünü artırmıştır. Letonya ise, *Hammadde Yoğun Mallar* grubunda ve *Kolay* ile *Zor Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunun yanında *Emek Yoğun Mallar Emek* grubunda rekabet gücünü artırmıştır. Estonya, *Hammadde Yoğun Mallar*, Kolay *Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* ve *Emek Yoğun Mallar* gruplarında rekabet gücünü artırmıştır

AB'ye beşinci genişleme ile üye olan on ülkenin rekabet gücü en fazla azalan ülkeler sırasıyla; '5' SITC üründe Slovakya, '4' SITC üründe Çek Cumhuriyeti ve '3' SITC üründe G. Kıbrıs olmuştur. Slovakya'nın *Sermaye Yoğun Mallar, Hammadde Yoğun Mallar, Emek Yoğun Mallar* ve Kolay *Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda rekabet gücü azalmıştır. Çek Cumhuriyetinde ise, *Sermaye Yoğun Mallar, Hammadde Yoğun Mallar* ve *Emek Yoğun*

Mallar rekabet gücü azalmıştır. G. Kıbrıs'ın *Sermaye Yoğun Mallar*, *Hammadde Yoğun Mallar* ve *Emek Yoğun Mallar* rekabet gücü azalmıştır.

SITC bir basamaklı ürünlerde rekabet gücü en fazla **artan** ürünleri ise; '6' ülkenin Zor *Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*), '5' ülkenin *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*), '4' ülkenin *Hammadde Yoğun Mallar* grubunda SITC-3 (*Mineral Yakıtlar, Yağlar ve Alkali Ürünler*) ürün ya da ürün grubunun rekabet gücünde artış olmuştur.
SITC bir basamaklı ürünlerde rekabet gücü en fazla **azalan** ürünleri ise; '4' ülkenin *Emek Yoğun Mallar* grubunda SITC-8 (*Çeşitli Mamül Eşya*), '4' ülkenin *Sermaye Yoğun Mallar* grubunda SITC-1 (*İçki ve Tütün Mamülleri*) ve '3' ülkenin *Emek Yoğun Mallar* grubunda SITC-6 (*Başlıca Sınıflara Ayrılmış İşlenmiş Mallar*) ürün ya da ürün grubunun rekabet gücünde azalma olmuştur.

SONUÇ

Ülkeler ulusal ekonomilerini dünyaya açarak küreselleşmekte aynı zamanda uluslararası rekabet yarışında da öne geçmeye çalışmaktadırlar. Dolayısıyla artan rekabetten korunmak ve rekabet güçlerini artırmak için ekonomik işbirliklerine ve bölgesel entegrasyonlara katılmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler küresel rekabetten daha fazla etkilenmektedirler ve karşılaştırmalı üstünlüklerini artırmak amacıyla bölgesel entegrasyonlara katılmaktadırlar. Zira rekabet gücünden yoksun devletlerin ayakta kalmaları zor görünmektedir.

AB'ye üyelik sonrası rekabet gücünü artıran ülkeler sırasıyla; '6' SITC üründe Slovenya, '5' SITC üründe Letonya ve '4' SITC üründe Estonya olmuştur. Rekabet gücü en fazla azalan ülkeler ise; ; '5' SITC üründe Slovakya, '4' SITC üründe Çek Cumhuriyeti ve '3' SITC üründe G. Kıbrıs olmuştur. Birliğin önemli ülkelerinden Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti rekabet gücünde istenilen düzeyde artış sağlayamamıştır. Genel olarak bu on ülke, Araştırma Bazlı Mallar Grubunda rekabet güçlerini artırırken Emek Yoğun ve Sermaye Yoğun Mallar Grubunda rekabet güçleri azalmıştır.

AB'ye beşinci genişleme süreci ile üye olan ve 1999:01-2011:10 yılları arasını kapsayan araştırmamızda söz konusu ülkelerin rekabet gücünde beklenen düzeyde artış sağlanamadığı kanaati ağır basmaktadır. Ancak *Kolay Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda SITC-5 *(Başka Yerde Belirtilmeyen Kimya Sanayi ve Buna Bağlı Sanayi Ürünleri*) ve Zor *Taklit Edilebilen Araştırma Bazlı Mallar* grubunda SITC-7 (*Makineler ve Taşıt Araçları*) ülkelerin rekabet güçlerini artırmaları entegrasyonların geçiş ve gelişme döneminde olan ülkeler açısından değerini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

Aktan, C.C., Şen,H., (1999), ''Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye'', *TOSYÖV Yayınları*, Ankara, ss10-35.

Altay, B., (2006), ''Avrupa Birliğinde Rekabet Politikaları, Türkiye ve Avrupa Birliğinin İhracatta Rekabet Gücünün Ölçülmesi'', *Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü yayınlanmamış Doktora Tezi*, ss.1-170.

Altın, O., S. Demirci, O. Çakır, H. Semiz, (2006), ''AB Genişleme Sürecinin Üye Ülkelerinin İktisadi Büyümesi ve Dış Ticareti Üzerine Etkileri: Panel Data Analizi'', *TCMB, http//www.tcmb.gov.tr.pdf*, Erişim(28.10.2011).

Atik, H., (2006), ''Beşinci Genişlemenin Avrupa Birliğinde Yol Açtığı Ekonomik Dönüşümler ve Türkiye'', *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.21, Y.2006, Kayseri, ss.173-189.

Beceren, E., (2004), ''Bölgesel Rekabet Gücü'', *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.9, S.2, Isparta, ss.279-302.

Bender, S. and K.W. Li, (2002), ''The Changing Trade and Revealed Comparative Advantages of Asian and Latin American Manufacture Exports'', Economic Growth Center Discussion Paper Series N.843, pp.1-26.

Borota, T. ve A.M. Kutan, (2008), ‘‘Regional Integration and Economic Growth: The Case of the European Union’’, *The Journal of International Trade and Diplomacy*, Vol.2, pp.93-113.

Brülhart, M.,(1998), ‘‘Trading Places: Industrial Specialization in the European Union’’, *Journal of Common Market Studies*, Vol.36, N.3, pp.319-346.

Çakmak, Ö.A., (2010), ‘‘Türk Sanayisinin Avrupa Birliği Piyasasında İhracatta Rekabet Gücü’’, *Dosya Ankara Sanayi Odası Yayın Organı*, Eylül/Ekim 2010, Ankara, ss.51-61.

Çivi, E., (2001), ‘’Rekabet Gücü:Literatür Araştırması,Yönetim ve Ekonomi’’, *CBÜ İİBF Dergisi*, Y.2001, C.8, S.2, ss.21-38.

Dee, P., (2007), ‘‘East Asian Economic Integration and its Impact on Future Growth’’ *The World Economy*, Vol.30, N.3, pp.405-423.

Diadie, D. and T.T. Dao, (2008), ‘‘Regional Integration and Economic Development: The Case of Senegal in the WAEMU’’, Centre for Analysis and Research in Economics CARE-EA 2260 University of Rouen, pp.1-24.

Dion, D.P., (2004), ‘‘Regional Integration and Economic Development: A Theoretical Approach’’, *Governance and the Efficiency of Economic Systems Discussion Paper* N.20, pp.1-36.

Duruel, M. ve M. Kara,(2009), ‘‘Yeni AB Üyesi Ülkeler ile Türkiye İşgücü Piyasasının Karşılaştırmalı Analizi’’, *Kocaeli Üniversitesi SBE Dergisi*, C.17, S.1, Kocaeli, ss.53-76.

Elmacı, O., ve N. Kurnaz, (2004), ‘’Sürdürülebilir Rekabet Gücüne Yönelik Vizyon Arayışlarında Faaliyet Tabanlı Maliyetleme (FTM) Yaklaşımı’’, *Selçuk Üniversitesi, ÜAS’04, 4.Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu Günay Ofset Matbaacılık ve Tic. Ltd. Şti, (08-10 Ekim 2004)*, Konya ,ss.1-7.

Ferto, I., ve L.J. Hubbard, (2001), ‘‘Regional Comparative Advantage and Competitiveness in Hungarian Agri-food Sectors’’, *77th EAAE Seminar/NJF Seminar* N.325, Helsinki, pp.1-13.

Fukasaku, K., (1992), ‘‘Economic Regionalisation and Intra-Industry Trade: Pacific-Asian Perspectives’’, *OECD Development Centre Working Paper* N.53, pp.1-53.

Geda, A. ve H. Kebret, (2007), ‘‘Regional Economic Integration in Africa: A Review of Problems and Prospects With a Case Study of COMESA’’, *Journal of African Economics*, V.17, N.3, pp.357-394.

Gujarati, D. N., (2001), ‘‘ *Temel Ekonometri’’*, (çev.) Ü. Şenesen ve G. G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.

Güriş, S., E. Çağlayan, B. Güriş (2011), ‘‘ *Eviews ile Temel Ekonometri’’*, Der Yayınları, İstanbul.

Kamau, L.N., (2010), ‘‘The Impact of Regional Integration on Economic Growth: Empirical Evidence From COMESA, EAC and SADC Trade Blacs’’, *American Journal of Social and Monogement Sciences*, V.1(2), pp.150-163.

Karaaslan, A., ve H. Altay, (2002), ‘‘Uluslararası Mali ve Parasal Sisteme Entegrasyon Sürecinde Türkiye Ekonomisinin Küresel Rekabet Gücü’’, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık 2002, S.7, Kütahya, ss.1-27.

Kona, G. G., (2005), ‘’Avrasya Ekonomileri’’, *Jeopolitik Hakemli Dergi* ,Y.4, S.17, Haziran 2005,ss.1-9.

Kösekahyaoğlu, L., ve G. Özdamar, (2009), ‘’Avrupa Birliğine Üyelik Sürecinde Türk İmalat Sanayiinin Rekabet Gücündeki Değişimler’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.14, S.1, Isparta, ss.17-30.

Kösekahyaoğlu, L., ve G. Özdamar, (2011), ‘‘Türkiye, Çin ve Hindistan'ın Sektörel Rekabet Gücü Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme’’, Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi, C.30, S.2, Bursa, ss. 29-49.

Kutlar, A., (2005), ‘‘*Uygulamalı Ekonometri*’’, Nobel Yayınları: 769, Ankara.

Lee, S.C., (2003), ‘‘Pattens of Canada's Revealed Comparative Advantage in the United States’’, *University of Regina Department of Economics Discussion Paper* N.104, pp.1-22.

Mıhçı, S.,ve A.A. Wigley, (2003), ‘’Avrupa Birliği ile Gümrük Birliğinin Türkiye İmalat Sanayi Alt Sektörleri Üzerindeki Yoğunlaşma ve Karlılık Etkileri’’, *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, S.3, Ankara, ss.77-91.

Misztal, P., ‘‘International Competitiveness of the Baltic States in the Transformation Period: Lithuania, Latvia and Estonia’’, *Transformations in Business Economics*, Vol.8, N.3, pp.21-35.

Mothana, S., (2002), ‘‘Globalization and the Competitiveness of Developing Countries’’, *Ekonomicky Cosopis*, C.3, pp.397-420.
Movsluk, O., (2001), ‘‘International Trade, Teknology and Changing Comparative Advantage: A Comparative Study of Transition Economies(1988-1998)’’, *Working Paper Series*, Vol.2001-07, pp.1-29.

Negasi, M.Y., (2009), ‘‘Trade Effects of Regional Economic Integration in Africa’’, *Services Sector Development Thematic Working Group*, TIPS, pp. 1-54.
Özkıvrak, Ö. ve D. Dileyici , (2001), ‘’Globalleşme, Bölgeselleşme, Mega Rekabet Ve Türkiye’’, *Dış Ticaret Dergisi*, Y.6,S.20, ss.1-16.

Rollings, N., (1998), ‘‘British Industry and European Integration 1961-73: From First Application to Final Membership’’, *Business and Economic History*, Vol.27, N.2, pp.444-454.

Sabır, H., (2002), ‘’Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: MERCOSUR Örneği’’, *Dış Ticaret Dergisi*, Temmuz 2002, Y.7, S.25, ss.1-9.

Saboniene, A., (2009), ‘‘Lithuanian Export Competitiveness: Comparison With Other Baltic States’’, *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics* 2(62), pp.49-57.

Simeh, A.M., (2004), ‘‘Comparative Advantage of the European Rapeseed Industry Vis-a-vis Other Oils and Fats Producers’’, *Oil Palm Industry Economic Journal*, Vol.4, N.2, pp-14-22.

Siotis, G., (2003), ‘‘Competitive Pressure and Economic Integration: An Illustation for Spain, 1983-1996’’, *Universidad Carlos III de Madrid Departmento de Economia*, Vol.126, pp.1-32.

Smyth, D.A., (2005), ‘‘Ireland's Revealed Comparative Advantage’’, *Article Provided by Central Bank of Ireland in its Journal Quarterly Bulletin Articles*, N.1, pp.101-114.

Tarı, R., (2005), ‘‘ *Ekonometri*’’, Kocaeli Üniversitesi Yayın No: 172, İzmit.

Trung, N.T., (2002), ‘‘Vietnam's International Trade Regime and Comparative Advantage’’, *Centre for Asian Studies Discussion Paper Series* N.37, pp.1-19.

Yap, T.J., (2005), ‘‘Economic Integration and Regional Comperation in East Asia: A Pragmatic View’’, *Philippine Institute for Development Studies Discussion Paper Series* N.2005-32, pp.1-24.

Yiğit, M., H. İnaç, Ü. Güner, (2007), ‘’Genişleme, Mali Yardım ve Ekonomik Büyüme Perspektiflerinden AB'nin İlk Dört Genişlemesinin Analizi’’, *C.Ü.İİBF Dergisi*, C.8, S.2, Sivas, ss.81-96.

Ek1:Literatür Taraması

Yazar adı	İncelediği konu	Kullandığı metot	Elde edilen sonuç
Mothana (2002:413,416)	Küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerin rekabet gücüne etkisini incelemiştir.	RCA endeksi	1997 yılını kapsayan çalışmada ele aldığı gelişmiş ülkelerden ABD, Hollanda, Almanya, Belçika, gelişmekte olan ülkelerden Arjantin, Türkiye, Hindistan ve Çin ülkelerinin SITC değerlerini karşılaştır- mıştır. Buna göre, GOÜ’in SITC0, SITC3, SITC5, SITC6, SITC8 ürünlerinde rekabet edebildiğini ve küreselleşmenin rekabet artışına neden olduğunu belirtmiştir.
Dion (2004:1,31)	Ekonomik entegrasyonlar ile iktisadi büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.	Ampirik metot	Birliğe üyen olan ülkelerin büyüme, bilgi ve ticaretteki artışın üye olmayanlardan fazla olduğu belirtilmiştir.
Kamau (2010:150,161)	Ekonomik entegrasyonlar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir.	Ampirik metot	1980-2005 yılları arasında COMESA, EAC ve SADC Afrika entegrasyonlarının birlik üyelerinde dış ticareti artırarak büyüme üzerinde olumlu etkilerinin olduğu belirlenmiştir
Movsluk (2001:1,17)	Teknolojik ürünlerde geçiş ekonomileri ile OECD ülkelerinin rekabet gücü analizi yapılmıştır.	RCA endeksi	1988-1998 yılları arası yapılan incelemede geçiş ekonomilerinin teknolojilerini geliştirmedikleri görülmüştür. Macaristan Estonya ve Çin için teknolojik ürünlerde ihracatın arttığı saptanmıştır.
Yiğit vd (2007: 81)	AB genişlemesi ve sağladığı mali yardımlarla üye ülkelerin ekonomik büyümelerine etkisi incelenmiştir.	Ekonometrik analiz	Sağlanan mali yardım ve genişlemenin üye ülkelerin ekonomik büyümelerini artırdığı bulunmuştur.
Borota ve Kutan (2008:107)	AB entegrasyonunun ekonomik büyüme üzerine etkisini incelemiştir.	Regresyon analizi	1973-2002 yılları arasını kapsayan çalışmasında AB15 ülkelerinin entegrasyon sonrası ekonomik büyüme kaydettiğini belirlemiştir.
Altın vd (2006: 22)	AB genişleme sürecinin üye ülkelerin iktisadi büyüme ve dış ticaretine etkisini incelemiştir.	Panel Data Analizi	1970-2004 yılları arasını kapsayan çalışmada AB genişlemesinin üye ülkelerin büyümesinde %1’lik artış sağladığı tespit edilmiştir. Aynı dönemde dış ticarette anlamlı şekilde artış olmuştur.
Atik (2006a: 179, 188)	AB’ne beşinci genişleme ile üye olan 10 ülkenin ekonomik yapılarındaki değişimi incelemiştir.	Ampirik metot	2000-2006 yılları arasını kapsayan çalışmada, söz konusu ülkelerin üyelikleriyle beraber birlik nüfusta, milli gelirde, büyümede ve istihdamda artış olmuştur.
	AB’ne beşinci ve altıncı genişleme ile üye olan		Söz konusu üye olan ülkelerin üyelikleri sonrası işgücü

Duruel ve Kara (2009:53,66)	ülkelerin işgücü piyasalarına etkisi incelenmiştir.	Ampirik analiz	piyasalarında verimliliklerinin arttığı belirlenmiştir.
Brülhart(1998:319,341)	AB imalat sanayisinin ticaret yapısını incelemiştir.	Ampirik metot	1961-1990 yıllarını kapsayan çalışmasında AB endüstri içi ticarette artışın olduğu, sanayide ölçek ekonomilerinin arttığı, teknoloji yoğun endüstrilerde kümelenmelerin olduğu, emek yoğun endüstrilerin dağınık olarak bulunduğu belirtilmiştir.
Misztal (2009:21)	Uluslararası rekabette Litvanya, Letonya ve Estonya ülkelerini dünya rekabet gücündeki yerini araştırmıştır.	RCA endeksi, WEF yaklaşımı	1996-2006 yılları arası söz konusu ülkelerin GSYİH, ekonomik özgürlük, insani gelişme endeksi ve dış ticaretinde artış olmuştur. SITC değerlerinde Litvanya'nın ve Estonya'nın üstünlüğü bulunmazken, Letonya'nın SITC 2 ürününde üstünlüğü olmaktadır.
Saboniene (2009:49,55)	Litvanya'nın rekabet gücünü Baltık ülkeleriyle karşılaştırma yapmıştır.	RCA Endeksi	2001-2007 yıllarını kapsayan çalışmada Litvanya'nın yüksek teknolojiye sahip olmadığını bu yüzden ihracatının bağımlı olduğunu belirterek, Baltık ülkelerine karşı SITC bir basamaklı ürünlerin 3'ünde üstün olurken diğer ürünlerde üstün olamamıştır.
Ferto ve Hubbard (2001:1,9)	Macaristan'ın rekabet gücünü AB ülkeleriyle karşılaştırmıştır.	RCA endeksi	1992-1998 yılları arsını kapsayan çalışmada SITC iki basamaklı 24 ürünün 13'ünde avantajlı 11'inde dezavantajlı olduğunu belirtmiştir. Geçiş ekonomisi olmasına rağmen Macaristan SITC00, SITC01, SITC22, SITC41 ürün gruplarında rekabet edebilirdir.
Siotis (2003:1,19)	İspanya'nın AB üyeliği sonrası rekabet gücündeki değişimi incelemiştir.	Ekonometrik analiz	1983-1996 yılları arasındaki çalışmada, İspanyanın AB üyeliğinin rekabet gücünde ve ekonomik refahında artışa neden olduğu belirlenmiştir.
Smyth (2005:101,114)	İrlanda'nın rekabet gücünü incelemiştir.	RCA Endeksi	1997-2002 yılları arası yapılan çalışmada, İrlanda'nın rekabet gücünde artış olmuştur. SITC bir basamaklı ürünlerin 5'inde SITC iki basamaklı ürünlerin 13'ünde üstün olurken diğerlerinde üstün olamamıştır.
Rollings (1998:446)	İngiltere sanayisini AB'ne üyelik sonrası rekabet gücünü incelemiştir.	RCA Endeksi	1961-1973 yıllarını kapsayan çalışmada İngiltere'nin birlik öncesi var olan dış ticareti, GSMH yanında rekabet gücünün SITC5, SITC6, SITC7, SITC8 ürünlerinde yüksek olduğu belirtilmiştir.
Simeh (2004:19)	Avrupa bitkisel yağ ürününde dünya yağ üreticileri ülkeleriyle karşılaştırmalı analiz yapmıştır.	RCA Endeksi	1990-2002 yılları arasında kanola ve soya yağında Almanya, diğer yağlarda Malezya'nın üstünlüğünü belirtmiştir. Bu ülkeleri Kanada, Brezilya, Hindistan ve Çin yakın takip etmektedir.
Mıhçı ve Wigley	AB ile gümrük birliği	Ekonometrik	1996-2000 yılları arasındaki çalışmada Türk imalat sanayi ticaretinin arttığı ve rekabetçi etki nedeniyle fiyat maliyet

(2003:86)	anlaşması yapan Türkiye'nin imalat sanayisindeki etkileri incelenmiş	analiz	marjlarında azalma olduğu belirlenmiştir.
Kösekahyaoğlu ve Özdamar (2009:17)	AB'ne üyelik yolundaki Türkiye'nin rekabet gücünü Avrupa pazarında ölçmüştür.	RCA endeksi ve Regresyon analizi	1991-2005 yılları arasındaki çalışmada SITC bir basamaklı ürünlerde SITC6 ve SITC8 ürün grubunda üstün olduğu diğerlerinde üstün olamadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Negasi (2009:1)	Afrika Bölgesel Ekonomik Entegrasyonunun (SADC) Dış Ticarete olan etkisi	Panel Data Veri Analizi	2000-2007 yılları arasını kapsayan çalışmada entegrasyonun ticareti artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Diadie ve Dao (2008:1,22))	WAEMU ile üyesi Senegal'in rekabet gücünü incelemiştir.	RCA endeksi ve İhracatta benzerlik endeksi	1990-2005 yılları arasındaki çalışmada, ticaretin ve birliğin uluslararası rekabetinde arttığı görülmüştür. Senegal'in rekabet gücünde ve ticaretinde artış meydana gelmiştir.
Geda ve Kebret (2007:357,370)	Afrika entegrasyonundan COMESA'yı ekonomik yönden incelemiştir.	Ampirik analiz	1980-2004 yılları arasını kapsayan çalışmada entegrasyonun ekonomik olarak olumlu katkı yapsa da ticaret hacminde istenilen düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Özellikle AB'ne karşın rekabet gücü yok denecek kadar azdır. Yinede ayakta kalabilmek için birleşmelere ihtiyaç vardır.
Lee (2003:1,9)	NAFTA üyesi ABD ile Kanada'nın rekabet gücünün analizi yapılmıştır.	RCA Endeksi	1985-1999 yılları arası incelemede Kanada'nın dış ticaretindeki artışın yanı sıra, bir ve iki basamaklı SITC ürün gruplarındaki toplam 89 ürün grubunun, SITC0, SITC2, SITC3, SITC4, SITC6 ürünlerde Kanada'nın üstünlüğü olurken, diğerlerinde ABD üstündür. SITC iki basamaklı ürünlerin 31 ürününde Kanada, 49 üründe ABD üstünlüğü olmuştur.
Sabır (2002:7)	Gelişmekte olan ülkeler arasındaki entegrasyon olan MERCUSOR'u incelemiştir.	Ampirik metot	1990-1999 yılları arasını kapsayan çalışmasında MERCUSOR'un GSMH'sı ikiye katlandığını, ihracatın sürekli arttığını belirtmiştir.
Dee (2007:421)	Doğu Asya Ekonomik entegrasyonunun büyüme üzerine etkisi incelenmiştir.	Ampirik metot	Entegrasyonun üye ülkelerde büyüme üzerinde olumlu etkilemiştir
Yap (2005:1,8)	Doğu Asya Ekonomik entegrasyonunun dış ticaretini incelemiştir.	Ampirik metot	1980-2003 yılları arasını kapsayan çalışmasında bölge içi ticaretin %34'ten %54'e yükseldiğini belirterek mevcut yıllarda bölge içi ticaretin arttığı sonucuna varmıştır.
Bender ve Li	Asya ve Latin Amerika ülkelerinin karşılaştırmalı		1981-1997 yılları arasını kapsayan çalışmada Doğu Asya ülkelerinin Latin Amerika karşısında üstünlüklerini kaybettiğini, bunun nedeni olarak MERCUSOR'un etkisinin yanında Kuzey Amerika olan ticaretten

(2002:1,18)	üstünlüğünü incelemiştir.	RCA Endeksi	kaynaklandığı belirtilmektedir.
Fukasaku (1992:9)	Asya Pasifik entegrasyonunun endüstri içi ticaretini ölçmüştür.	Grubel-Lloyd Endeksi	1979-1988 Yıllarını kapsayan çalışmada birliğin endüstri içi ticaretinin artan oranlı olarak arttığını saptamıştır.
Trung (2002:18)	ASEAN üyesi olan Vietnam'ın rekabet gücünü ölçmüştür.	RCA Endeksi	1995-1998 yılları arasını kapsayan araştırmada SITC 2 basamaklı düzeyde toplam 56 ürünün emek yoğun ürün olan 19'unda üstünlüğü bulunurken 37'inde üstünlüğü olmamıştır. Ayrıca entegrasyon Vietnam üzerinde ticaret etki yapmıştır.

Ek 2: Analiz Sonuçları

Ülke	Macaristan								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	0,008 [1,255]								
SITC 1		-0,160*** [-3,745]							
SITC 2			0,004 [0,305]						
SITC 3				-0,083* [-1,866]					
SITC 4					0,005 [0,461]				
SITC 5						0,086*** [9,116]			
SITC 6							0,052** [2,145]		
SITC 7								-0,001 [-1,078]	
SITC 8									0,002 [0,637]
AR(1)	-0,145* [-1,820]	0,707*** [9,965]	0,451*** [5,856]	0,708*** [12,362]	-0,315** [-2,391]	0,470*** [6,546]	0,735*** [13,858]	-0,377*** [-4,889]	-0,181* [-1,677]
AR(2)		0,221*** [3,493]							

I	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)
R^2	0,030	0,922	0,206	0,543	0,092	0,747	0,758	0,145	0,034
D. R^2	0,017	0,920	0,195	0,537	0,080	0,743	0,754	0,133	0,021
F test	0,100	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,072
Gözlem S.	152	152	153	153	152	153	153	152	152
D - W	2,022	2,093	2,143	2,090	1,912	2,112	2,274	2,122	2,006
B-G LM test	0,574	0,001	0,067	0,142	0,583	0,088	0,004	0,002	0,798
White test	0,170	0,114	0,252	0,568	0,448	0,000	0,000	0,160	0,569
B – P – G test	0,008	0,099	0,042	0,106	0,166	0,778	0,750	0,026	0,722
Jarque - Bera	0,769	0,872	0,529	0,483	0,000	0,626	0,606	0,885	0,137
Chow Test	0,205	0,000	0,501	0,000	0,777	0,000	0,000	0,268	0,403
CUSUM	0	-	0	0	?	+	+	0	0
TAHMİN	H3	H2	H3	H2	?	H1	H1	H3	H3

1) * %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerini,**

2) […] t-istatistik değerlerini,

3) I(.) serilerin durağanlık düzeylerini göstermektedir.

Ülke	Çek Cumhuriyeti								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	0,028 [0,746]								
SITC 1		-0,182*** [-4,642]							
SITC 2			0,002 [0,569]						
SITC 3				-0,058*** [-2,797]					
SITC 4					0,106 [1,240]				
SITC 5						0,002 [1,249]			
SITC 6							-0,038*** [-4,045]		
SITC 7								0,024*** [6,453]	
SITC 8									-0,056*** [-5,774]
AR(1)	0,425** [2,069]	0,539*** [5,264]	-0,444*** [-6,633]	0,467*** [6,580]	0,784*** [13,374]	-0,431*** [-3,113]	0,882*** [23,399]	0,939*** [30,922]	0,375*** [5,050]
AR(2)	0,348** [2,162]		-0,247*** [-2,691]			-0,216 [-1,566]			0,367*** [4,655]
I	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)

R^2	0,556	0,506	0,185	0,349	0,667	0,168	0,871	0,925	0,833
D. R^2	0,547	0,499	0,168	0,340	0,662	0,151	0,869	0,924	0,830
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem S.	153	154	152	154	154	152	154	154	153
D - W	2,087	2,004	2,071	2,135	2,015	2,037	2,298	2,144	1,964
B-G LM test	0,120	0,318	0,003	0,080	0,104	0,263	0,030	0,007	0,888
White test	0,000	0,000	0,163	0,014	0,038	0,000	0,994	0,803	0,102
B – P – G test	0,523	0,351	0,446	0,199	0,011	0,853	0,760	0,636	0,010
Jarque - Bera	0,887	0,201	0,759	0,937	0,158	0,241	0,388	0,116	0,131
Chow Test	0,000	0,000	0,893	0,000	0,000	0,468	0,000	0,000	0,000
CUSUM	0	-	0	-	0	0	-	:+	-
TAHMİN	H3	H2	H3	H2	H3	H3	H2	H1	H2

Ülke	Estonya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-11								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	0,110*** [3,056]								
SITC 1		-0,000 [-0,079]							
SITC 2			0,003 [0,624]						
SITC 3				0,040 [0,887]					
SITC 4					0,511*** [4,232]				
SITC 5						0,088*** [4,909]			
SITC 6							0,079*** [5,495]		
SITC 7								0,003 [0,114]	
SITC 8									-0,000 [-0,227]
AR(1)	0,431*** [4,284]	-0,257** [-2,060]	-0,455*** [-5,480]	0,291*** [3,631]	0,285*** [3,866]	0,493*** [7,400]	0,551*** [8,796]	0,566*** [4,117]	-0,417*** [-3,892]
AR(2)	0,252*** [2,813]	-0,240*** [-3,656]	-0,237*** [-2,625]	0,204** [2,546]	0,436*** [5,383]			0,211 [1,546]	-0,317*** [-3,757]
I	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)
R^2	0,664	0,099	0,185	0,196	0,734	0,477	0,567	0,570	0,192

D. R^2	0,657	0,080	0,168	0,180	0,728	0,470	0,561	0,562	0,175
F test	0,000	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem S.	153	152	152	153	153	154	154	153	152
D - W	2,084	1,944	2,054	2,000	2,165	2,144	2,070	2,067	2,064
B-G LM test	0,034	0,287	0,329	0,841	0,024	0,056	0,172	0,100	0,008
White test	0,074	0,949	0,182	0,002	0,148	0,468	0,422	0,000	0,141
B – P – G test	0,934	0,414	0,276	0,594	0,238	0,188	0,330	0,005	0,686
Jarque - Bera	0,642	0,000	0,390	0,234	0,156	0,590	0,102	0,000	0,000
Chow Test	0,000	0,929	0,694	0,014	0,000	0,000	0,000	0,000	0,993
CUSUM	+	?	0	0	+	+	+	?	0
TAHMİN	H1	?	H3	H3	H1	H1	H1	?	?

Ülke	Letonya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-11								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	-0, 000 [-0,,059]								
SITC 1		-0,008 [-0,754]							
SITC 2			-0,000 [-0,066]						
SITC 3				0,193** [2,225]					
SITC 4					0,444*** [5,627]				
SITC 5						0,120** [2,337]			
SITC 6							0,073*** [3,866]		
SITC 7								0,034*** [-4,655]	
SITC 8									-0,141** [-2,541]
AR(1)	-0,361*** [-4,209]	-0,485*** [-4,535]	-0,403*** [-4,230]	0,644*** [8,255]	0,434*** [3,510]	0,396*** [4,540]	0,592*** [6,024]	0,529*** [5,888]	0,590*** [7,925]
AR(2)	-0,231** [-2,433]	-0,258*** [-3,368]	-0,024 [-0,326]		0,181 [1,589]	0,426*** [5,421]	0,230*** [2,684]	0,454*** [4,891]	0,236*** [3,268]
I	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)
R^2	0,133	0,207	0,155	0,546	0,792	0,731	0,719	0,963	0,814
D. R^2	0,115	0,191	0,138	0,540	0,788	0,725	0,714	0,962	0,810
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem S.	152	152	152	154	153	153	153	153	153

D - W	2,027	2,051	1,989	1,861	1,970	2,084	1,970	2,016	2,005
B-G LM test	0,134	0,025	0,014	0,266	0,380	0,443	0,807	0,500	0,085
White test	0,000	0,338	0,023	0,007	0,000	0,002	0,049	0,021	0,818
B – P – G test	0,617	0,407	0,353	0,001	0,163	0,006	0,547	0,595	0,383
Jarque - Bera	0,000	0,000	0,571	0,256	0,068	0,663	0,060	0,963	0,142
Chow Test	0,915	0,557	0,747	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
CUSUM	0	0	0	+	+	+	+	+	-
TAHMİN	?	?	H3	H1	H1	H1	H1	H1	H2

Ülke	Litvanya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	-0,010* [-1,715]								
SITC 1		0,128** [2,076]							
SITC 2			-0,078** [-2,277]						
SITC 3				-0,002 [-0,158]					
SITC 4					-0,002 [-0,246]				
SITC 5						0,097** [2,252]			
SITC 6							0,000 [0,270]		
SITC 7								-0,034 [-0,948]	
SITC 8									-0,004 [-1,221]
AR(1)	-0,347*** [4,310]	0,345*** [3,453}	0,435*** [3,714]	-0,313** [-2,296]	-0,318*** [-3,186]	0,723*** [13,100]	-0,558*** [-7,143]	0,541*** [6,422]	-0,477*** [-6,911]
AR(2)		0,264** [2,410]	0,318*** [2,977]		-0,083 [-0,982]		-0,191** [-2,568]	0,156* [1,755]	-0,373*** [-4,148]
I	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
R^2	0,129	0,374	0,590	0,098	0,092	0,630	0,248	0,467	0,247
D. R^2	0,118	0,361	0,582	0,086	0,074	0,625	0,233	0,456	0,231
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	152	152	152	152	151	153	151	152	151
D - W	2,098	2,085	2,040	2,058	2,035	2,419	1,977	2,053	2,020

B-G LM test	0,147	0,096	0,678	0,151	0,041	0,000	0,260	0,105	0,900
White test	0,360	0,009	0,005	0,374	0,090	0,124	0,888	0,456	0,018
B – P – G test	0,027	0,421	0,285	0,053	0,002	0,011	0,137	0,045	0,086
Jarque - Bera	0,058	0,061	0,769	0,000	0,009	0,955	0,000	0,051	0,708
Chow Test	0,000	0,000	0,000	0,961	0,896	0,000	0,972	0,000	0,557
CUSUM	-	+	-	0	0	+	0	0	0
TAHMİN	H2	H1	H2	?	H3	H1	?	H3	H3

Ülke	Polonya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	-0,002 [-0,704]								
SITC 1		0,332** [2,469]							
SITC 2			0,000 [0,186]						
SITC 3				-0,000 [-0,061]					
SITC 4					0,012 [1,404]				
SITC 5						0,002 [1,155]			
SITC 6							-0,008 [-1,024]		
SITC 7								0,035** [2,034]	
SITC 8									-0,081* [-1,947]
AR(1)	-0,327*** [-2,705]	0,774*** [15,114]	-0,397*** [-3,333]	-0,274*** [-3,296]	-0,399*** [-3,967]	-0,480*** [-5,768]	0,802*** [13,651]	0,576*** [5,777]	0,676*** [8,075]
AR(2)	-0,192** [-2,091]					-0,115 [-1,599]		0,274*** [3,016]	0,296*** [3,226]
I	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)	I(1)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)
R^2	0,112	0,806	0,158	0,075	0,160	0,196	0,664	0,812	0,965
D. R^2	0,093	0,803	0,146	0,062	0,149	0,180	0,660	0,809	0,964
F test	0,000	0,000	0,000	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	151	153	152	152	152	151	153	152	152
D - W	2,031	2,158	2,081	2,075	2,106	1,996	1,947	2,107	2,121
B-G LM test	0,064	0,368	0,054	0,100	0,201	0,653	0,133	0,006	0,010
White test	0,023	0,001	0,327	0,348	0,000	0,012	0,600	0,032	0,000
B – P – G test	0,000	0,003	0,555	0,629	0,000	0,095	0,576	0,013	0,397

Jarque - Bera	0,124	0,070	0,525	0,217	0,099	0,872	0,000	0,858	0,690
Chow Test	0,541	0,000	0,897	0,942	0,406	0,561	0,007	0,000	0,000
CUSUM	0	+	0	0	0	0	-	+	-
TAHMİN	H3	H1	H3	H3	H3	H3	?	H1	H2

Ülke	Slovenya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	0,020* [1,755]								
SITC 1		-0,004 [-0,314]							
SITC 2			0,150*** [5,315]						
SITC 3				0,222*** [7,684]					
SITC 4					0,202** [2,364]				
SITC 5						0,050*** [5,782]			
SITC 6							-0,000 [-0,167]		
SITC 7								0,049*** [2,766]	
SITC 8									-0,002* [-1,682]
AR(1)	0,664*** [6,042]	-0,191** [-1,974]	0,355*** [3,367]	0,492*** [6,594]	0,521*** [5,547]	0,069 [0,882]	-0,457*** [-6,235]	0,566*** [6,130]	-0,491*** [-5,486]
AR(2)	0,318*** [2,928]		0,261*** [2,815]		0,214** [2,343]		-0,331*** [-4,684]	0,295*** [3,540]	-0,266*** [-2,829]
I	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
R^2	0,959	0,037	0,597	0,617	0,619	0,215	0,214	0,836	0,213
D. R^2	0,959	0,024	0,588	0,612	0,611	0,205	0,198	0,832	0,197
F test	0,000	0,060	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	152	152	152	153	152	153	151	152	151
D - W	2,058	1,998	1,987	2,043	1,949	2,013	2,199	2,170	2,003
B-G LM test	0,073	0,763	0,167	0,077	0,386	0,462	0,000	0,002	0,971
White test	0,469	0,087	0,000	0,038	0,000	0,518	0,191	0,066	0,124
B – P – G test	0,016	0,012	0,216	0,001	0,000	0,514	0,349	0,846	0,025
Jarque - Bera	0,072	0,000	0,059	0,067	0,000	0,315	0,056	0,880	0,097
Chow Test	0,000	0,751	0,000	0,000	0,000	0,000	0,579	0,000	0,000

CUSUM	+	0	+	+	+	+	0	+	-
TAHMİN	H1	?	H1	H1	H1	H1	H3	H1	H2

Ülke	Slovakya								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	-0,002 [-0,417]								
SITC 1		-0,220*** [-7,222]							
SITC 2			-0,052** [-2,395]						
SITC 3				-0,132*** [-3,200]					
SITC 4					-0,005 [-0,936]				
SITC 5						-0,044** [-2,088]			
SITC 6							-0,024* [-1,949]		
SITC 7								0,074*** [4,653]	
SITC 8									-0,002 [-0,691]
AR(1)	-0,390*** [-4,466]	0,396*** [4,083]	0,833*** [18,172]	0,567*** [6,969]	-0,598*** [-7,680]	0,477*** [6,996]	0,539*** [6,269]	0,707*** [12,137]	-0,635*** [-5,473]
AR(2)	-0,043 [-0,463]			0,188*** [2,664]	-0,264*** [-3,510]	0,330*** [4,875]			-0,285*** [-3,334]
I	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)
R^2	0,141	0,568	0,767	0,658	0,279	0,738	0,347	0,768	0,306
D. R^2	0,123	0,562	0,764	0,651	0,264	0,733	0,338	0,765	0,292
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	151	153	153	152	151	152	153	153	151
D - W	2,010	1,978	2,181	2,033	2,001	2,113	2,259	2,458	2,047
B-G LM test	0,025	0,741	0,287	0,082	0,042	0,128	0,000	0,000	0,523
White test	0,201	0,174	0,389	0,855	0,518	0,921	0,005	0,007	0,000
B – P – G test	0,888	0,222	0,042	0,148	0,0263	0,676	0,032	0,001	0,568
Jarque - Bera	0,310	0,080	0,377	0,406	0,280	0,993	0,173	0,150	0,064
Chow Test	0,692	0,000	0,000	0,000	0,685	0,000	0,000	0,000	0,721
CUSUM	0	-	-	-	0	-	-	+	0
TAHMİN	H3	H2	H2	H2	H3	H2	H2	H1	H3

Ülke	Güney Kıbrıs								
Yöntem	EKK.								
Dönem	1999-01/ 2011-10								
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi								
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8	M-9
SITC 0	-0,256*** [-5,095]								
SITC 1		-0,688*** [-10,320]							
SITC 2			0,057** [2,094]						
SITC 3				0,840 *** [10,726]					
SITC 4					-0,097 [-1,320]				
SITC 5						0,003 [0,435]			
SITC 6							-0,264*** [-5,154]		
SITC 7								0,001 [0,160]	
SITC 8									0,003 [0,576]
AR(1)	0,358*** [4,296]	0,370*** [4,927]	0,559*** [8,014]	0,140 [1,106]		-0,621*** [-8,253]	0,213*** [3,135]	-0,559*** [-4,451]	-0,570*** [-5,335]
AR(2)	0,225*** [2,799]		0,390 [5,124]			-0,404*** [-6,462]	0,393 *** [4,135]	-0,176 [-1,623]	-0,272*** [-2,938]
I	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(1)
R^2	0,703	0,702	0,865	0,598	0,014	0,325	0,637	0,249	0,263
D. R^2	0,697	0,698	0,862	0,593	0,007	0,312	0,629	0,234	0,248
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,075	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	152	153	152	153	138	151	152	151	151
D - W	2,016	2,141	2,142	2,052	1,570	2,078	2,069	2,032	2,054
B-G LM test	0,191	0,066	0,040	0,083	0,073	0,427	0,275	0,346	0,322
While test	0,000	0,002	0,000	0,000	0,172	0,018	0,036	0,003	0,000
B – P – G test	0,906	0,036	0,918	0,000	0,172	0,322	0,215	0,540	0,246
Jarque - Bera	0,955	0,432	0,062	0,071	0,000	0,168	0,256	0,000	0,000
Chow Test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,152	0,874	0,000	0,884	0,722
CUSUM	-	-	+	+	0	0	-	0	0
TAHMİN	H2	H2	H1	H1	H3	H3	H2	H3	H3

Ülke	Malta

Yöntem	EKK.							
Dönem	1999-01/ 2011-10							
Uygulama	White'ın Değişen Varyans- Tutarlı Standart Tahmini ve Kovaryans Testi							
Değişkenler	M-1	M-2	M-3	M-4	M-5	M-6	M-7	M-8
SITC 0	0,047** [2,365]							
SITC 1		0,038 [1,072]						
SITC 2			0,310*** [6,838]					
SITC 3				0,152*** [4,101]				
SITC 5					0,360* [1,912]			
SITC 6						0,001 [0,217]		
SITC 7							0,091*** [4,356]	
SITC 8								0,000 [0,020]
AR(1)	0,422 *** [3,408]	0,231 ** [2,391]	0,125 [1,546]	0,183* [1,889]	0,445*** [4,637]	-0,694*** [-8,092]	0,268*** [2,820]	-0,648*** [-8,507]
AR(2)		0,264 *** [2,867]			0,365*** [3,839]	-0,383*** [-5,605]	0,244*** [3,186]	-0,218*** [3,043]
I	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
R^2	0,240	0,171	0,273	0,143	0,747	0,358	0,388	0,316
D. R^2	0,230	0,155	0,263	0,132	0,742	0,345	0,376	0,302
F test	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Gözlem Sayısı	153	152	153	153	152	151	152	151
D - W	2,107	2,092	1,965	2,050	2,071	2,119	1,925	2,042
B-G LM test	0,302	0,004	0,029	0,013	0,003	0,044	0,977	0,121
White test	0,024	0,323	0,107	0,561	0,004	0,001	0,211	0,132
B – P – G test	0,014	0,080	0,004	0,060	0,000	0,886	0,051	0,024
Jarque - Bera	0,000	0,000	0,489	0,061	0,025	0,431	0,969	0,592
Chow Test	0,001	0,107	0,000	0,000	0,000	0,932	0,000	0,846
CUSUM	+	0	+	+	+	0	+	0
TAHMİN	?	?	H1	H1	?	H3	H1	H3

EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ'NDEKİ SİMAV KAPLICALARI VE HAMAMLARI

Ahmet DEMİRCAN
Halk Edebiyatı Bilim Uzmanı - Bozüyük 70. Yıl Anadolu Sağlık Meslek Lisesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni - demircan_106@hotmail.com

ÖZET: Evliya Çelebi, 1611–1682 yılları arasında yaşamış en önemli Türk seyyahlarındandır. Gördüğü bir rüya üzenine gezmeye karar veren Evliya Çelebi, neredeyse tüm yaşamı boyunca Osmanlı coğrafyasını gezmiştir. Gezdiği yerler hakkında vücuda getirdiği on ciltlik seyahatname, birçok bilim dalına bilgi ve belge sağlayabilecek niteliktedir. Evliya Çelebi, 1671 yılında Kütahya'nın Simav ilçesini de gezmiştir. Simav hakkında birçok izlenim edinmiş ve bu izlenimlerini seyahatnamesine kaydetmiştir. Simav ile ilgili kısım seyahatnamenin 9. cildinin 23. ve 24. sayfalarındadır. Simav'ın hamam ve kaplıcalarını gezerek bunları tek tek kaydetmiştir. Bu yazıda, Evliya Çelebi'nin seyahatnamesindeki Simav hamamlarının ve kaplıcalarının yerleri tespit edilerek bunlar hakkında bilgi verilmiştir. Çalışma esnasında, bölgedeki yer adlarından, canlı kaynaklardan ve Osmanlı arşivlerinden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Simav, Evliya Çelebi, kaplıca, hamam, Naşa, Eynal, Çitgöl

SİMAV'S TURKISH BATHS AND THERMAL SPRINGS IN EVLİYA ÇELEBİ'S TRAVELBOOK

ABSTRACT: Evliya Çelebi was one of the most important Turkish travelers who lived between 1611 and 1682. He decided to travel after a dream and during his life time he travelled almost entire Ottoman lands. 10 volume travel book which he wrote during these journeys can be used as a useful document and information for many fields. He also travelled Simav which is one of the towns of Kütahya in 1671. He got many impressions about Simav and recorded them into his travel book during this journey. This section which is about Simav is on page 23 and 24 of 9th volume of the travel book. Visiting the Turkish baths and thermal springs of Simav, he recorded them one by one. In this article, the locations of Simav's Turkish baths and thermal spring were determined and information was given about them. During the study, some place locations, alive sources and Ottoman archives were utilized.

Keywords: Simav, Evliya Çelebi, thermal spring, Turkish bath, Naşa, Eynal, Çitgöl

GİRİŞ

Aslen Kütahyalı olan Evliya Çelebi 1611–1682 yılları arasında yaşamış Türk tarihinin en ünlü seyyahlardandır. Gördüğü bir rüya üzerine gezmeye başlamış ve ömrünün önemli bir kısmını yollarda geçirmiştir. Birçok gezginden farklı olarak tüm Osmanlı coğrafyasını gezmiştir. Elli yılı kapsayan bir zaman dilimi içinde gezdiği yerlerdeki toplumların yaşam düzenini ve özelliklerini yansıtan gözlemler yapmış ve bu gözlemlerini on ciltlik bir seyahatnamede toplamıştır. Bu geziler yalnız gözlemlere dayalı aktarmaları ve anlatıları içermez, araştırıcılar için önemli bir inceleme sahası da sağlar. Seyahatname'nin içerdiği konular, belli bir çalışma alanını değil, insanla ilgili olan her şeyi kapsar. Evliya Çelebi gezdiği yerlerde gördüklerini ve duyduklarını aktarmakla kalmamış, onlara kendi yorumunu düşüncelerini de katarak gezi yazısına yeni bir içerik kazandırmıştır.

Seyahatname'de, yazarın gezdiği, gördüğü yerlerle ilgili izlenimler sergilenirken, başlı başına birer araştırma konusu olabilecek bilgiler, belgeler ortaya konur. Bunlar arasında öyküler, türküler, halk şiirleri, söylenceler, masal, mani, ağız özellikleri, halk oyunları, giyim-kuşam, düğün, eğlence, inançlar, komşuluk bağlantıları, toplumsal davranışlar, sanat ve zanaat varlıkları önemli bir yer tutar.

Evliya Çelebi gezmeye karar verdikten sonra, 1635'te İstanbul'u dolaşmaya, gördüklerini, duyduklarını yazmaya başlamıştır. Osmanlı coğrafyasında neredeyse adım atmadık yer bırakmamış, gözlemlerini en ince ayrıntısına kadar ve heyecanını hiç kaybetmeden kaleme almıştır.

Evliya Çelebi Osmanlı coğrafyasını gezerken **1671** yılında Simav'a da gelmiştir. Gediz yönünden Simav'a gelmiş ve Simav hakkındaki görüşleri için iki sayfalık bir bölüm ayırmıştır. Simav ile ilgili bölüm Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin **9. cildinin 23–24. sayfaları**ndadır. Evliya Çelebi bu bölümde Simav hakkında birçok bilgi

vermektedir. Simav'ın camileri, evleri, kalesi, gölü vb. hakkında bilgi verirken hamamlarından ve ılıcaları hakkında da bilgi vermiştir.

Evliya Çelebi, Simav'ın hamamları ve kaplıcaları hakkında şunları aktarır: "***Ve iki hammâmı var. Biri çârşû meydanında Babık Beğ Hammâmı ve biri Karaca Ahmed Beg hamamı. Ve şehirden nîm sâ'at ba'îd şimâl tarafında Germâb hammâmı. Yed-i kudret eyâle-i Anatolu'da çok germâb ılıcalar vardır, ammâ bu Simav ılıcaları gibi rub'-ı meskûnda yokdur. Ahâlî-i şehrin sâhib tab' olan kimesneleri bu âbdan getirdüp nûş ederler. Cemî'i ılıca sularında kükürd râhiyası vardır, ammâ bunda aslâ eyle bir ta'am yokdur, gayet lezzizdir. Ve cemî'i emrâz'ı muhtelifeye dâ-i devâdır. Büyük ılıcanın iki havzı vardır. Ve ana karîb çifte Osim germâbı ve ana karîb Naşlı ılıcası ve ana karîb Cennet köy ılıcası. Ve'l-hâsıl yedi hammâm yed-i kudret ile halk olunmuş germâblardır. Her biri bir gûne hâssıyeti vardır. Cümle ahâlî-i şehir yılda bir kerre mâh-ı Temmûz'da haymeleri ile gelüp meks edüp zevk u safâ edüp hammâm faslı ederler[1] ve her kes tendürüst olup şehre avdet ederler. Böyle bir nâfi' germâblardır. Ve şehr-i Simav'da bir mu'attal hammam dahi vardır.***" (Evliya Çelebi, c.9:s.24)

Evliya Çelebi'den Simav'ın, iki hamamının ve dört kaplıcasının olduğunu öğrenmekteyiz. Simav'ın hamamları şehir merkezinde olan Babık Bey Hamamı ve Karaca Ahmet Bey Hamamıdır. Bunların yanında şehir içinde kullanımda olmayan bir hamam daha vardır. Kaplıcaları ise Büyük Ilıca, Çifte Osim Ilıcası, Naşlı Ilıcası ve Cennet Köyü Ilıcasıdır. Günümüzde Simav'ın; Eynal, Çitgöl ve Naşa kaplıcaları olmak üzere üç tane kaplıcası vardır. Bu üç kaplıca faaliyette olmasına adı geçen diğer kaplıca ve hamamlar kullanımda değildir.

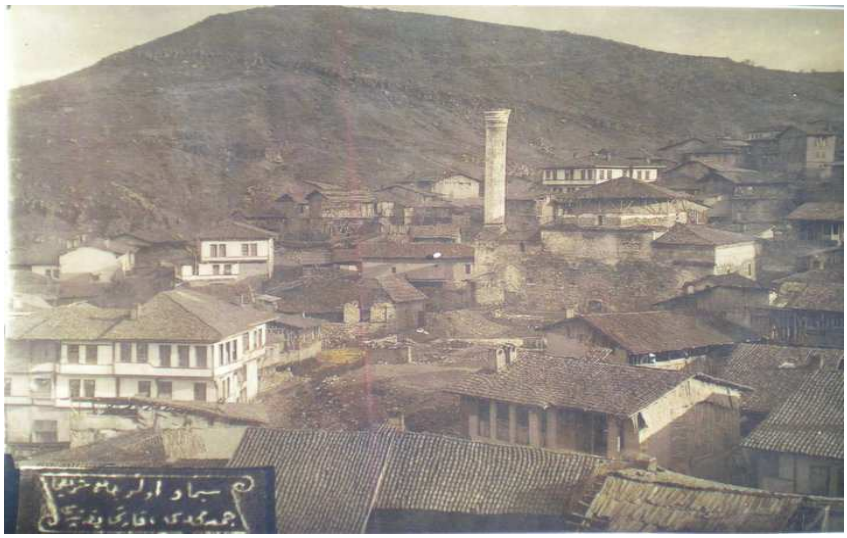
HAMAMLAR

Babık Bey Hamamı

Simav'ın bilinen en eski hamamı "**Babık Bey Hamamı**"dır.[2] Hamam, Cuma Mahallesi'nde, daha eski adıyla Yukarı Mahalle'deydi. Bu nedenle hamama halk arasında "Yukarı Hamam" denmekteydi. Bu hamam, Evliya Çelebi'ye göre; Simav'ı **Simavna** adlı Rum beyinin elinden alarak fetheden **Germiyan Beyi Babık Bey**'in adını taşımaktadır. Babık Bey, hala kullanımda olan Ulu Camii'nin (Babık Bey Cami) ve günümüzde mevcut olmayan Babık Bey Hanı'nın da banisidir. Caminin bitişiğinde II. Abdülhamit'in bina ettirdiği bir de kütüphane mevcuttur. Kütüphane hariç, han, hamam ve cami bir külliyedir. Han 1965 yılında belediye tarafında yıkılmıştır. Şuan yerinde Atatürk İlköğretim Okulu vardır. Külliyenin yapım tarihi kesin olmamakla birlikte 1400–1450 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır (Uysal,2006:172).

[1] Kaplıcalar kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Türklerde olan temizlik anlayışı, sıcak suyun olduğu her yerde kendini bir hamam olarak göstermiştir. Ecdadımız, mimari kültür değerlerimiz açısından da önemli bir yer teşkil eden hamamları yaparken onu sadece temizlik yeri olarak görmemiş, aynı zamanda orayı bir eğlence ve fizik tedavi merkezi haline getirmiştir. Her kaplıcanın etrafı aynı zamanda sosyal içerikli bir tesistir. Yani her kaplıcanın etrafında kendine has bir kültür gelişir ve yaşar. Günümüzde olduğu gibi XVII. yüzyılda da bu durum aynı olmalıdır. Evliya Çelebi burada bu durumu açıklamış olmalıdır.

[2] Hamama "Fındık Hamamı" da denmekteydi. Hamamın, Babık Bey Cami'nin inşaatı sırasında işçilerin temizlik ihtiyacını karşılamak için yaptırıldığına inanılmaktadır.(Bozyiğit, 2000:231)

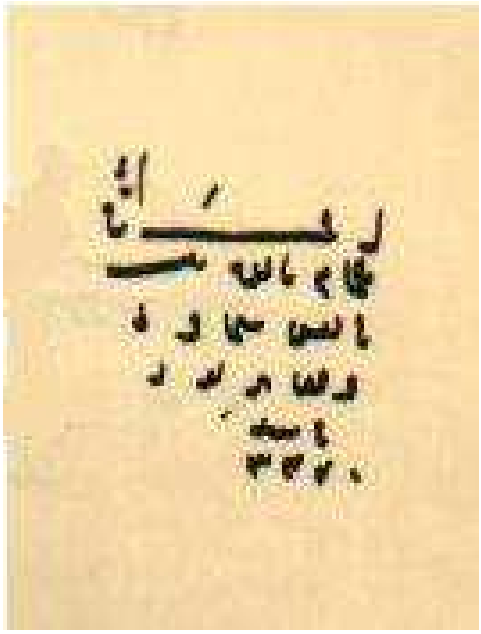
Resim 1: Simav Ulu Cami-i Şerifi-Cuma Mahallesi Karşıyaka Tepesi(1913)

Resim 2: Günümüzde Babık Bey Cami

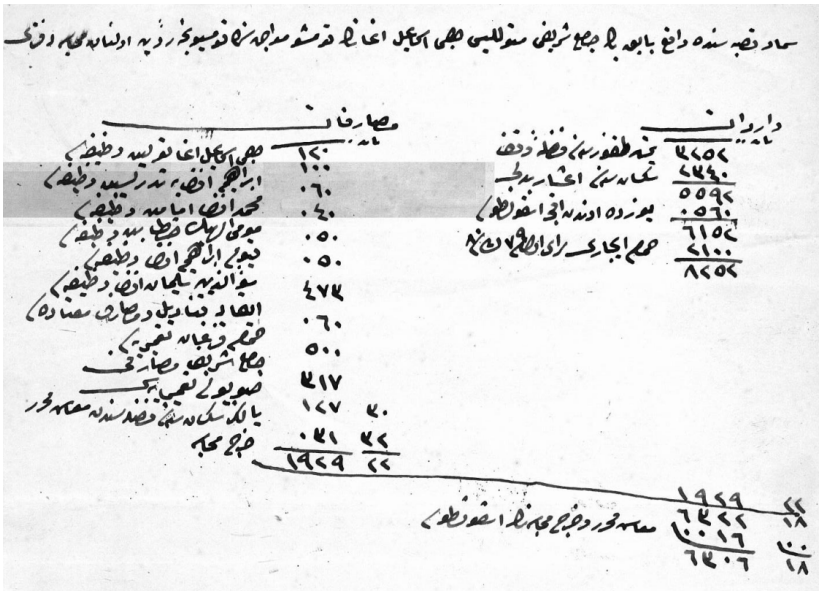
Hamam, caminin doğu tarafında olup; 1947 yılında etraflıca tamir edilmiştir. 1950 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü hamamı satışa çıkarınca Simav Belediyesi satın almıştır. Bu tarihten sonra belediye tarafından işletilmeye başlanmış ve 2008'de yıktırılmıştır. "Babık Bey Hamamı, kısmen tadilat görmüş olan iki bölmeli sıcaklık mekânı; ılıklık fonksiyonu gören holü ve bunun iki yanındaki hücreleriyle küçük mütevazı bir yapıdır. Batı tarafındaki soyunmalık kısmı 1948 yılında yapılmıştır."(Uysal,2006:171)

Hamam, Osmanlı döneminde Babık Bey Cami'nin vakfıdır. Bununla ilgili en erken belge 1530 tarihli 438 numaralı muhasebe-i vilayet-i Anadolu defteridir. Defterde, Simav vakıflarının sıralandığı 121. Sayfada, Simav camii (Babık Bey Camii) vakfının akarları arasında "Hammâm-ı Babık Beğ Nefs-i Simav" adı ile Babık Bey hamamı da bulunmaktadır.

Hamam kiralanmak suretiyle vakfa akar sağlanmıştır. Kira bedeli 3440 akçedir. 650 akçelik diğer gelirle beraber vakfın toplam geliri 4090 akçedir.

Eldeki vakıf kayıtlarından M.1862–1863 (H. 1279) yıllarına ait bir belgeye göre 1530 yılındaki gibi hamam yıllık usul ile kiralanarak camiye gelir sağlanmıştır. Hamamdan elde edilen gelir caminin büyük bir gelir kalemini oluşturmaktadır.

Resim 3: H.1279 Babık Bey Camii Vakıf Defteri 2. Sayfa İlk Kısım (EV.d.18426.00002)

Belgenin Çevirisi:

Simav kazasında vaki Babık Bey Camii şerifi mütevellisi Hacı İsmail Ağa'nın tutuğu muhasebe defteri.

Vâridât (Gelir)		
Yetmiş dokuz senesinde fazla-i vakıf		*3252*
Seksen senesinde aşâr bedeli		*2340*
		5592
Yüzde ondan akçe ıskontosu	*560*	
		6152
Hamam icarı 79-80 senesi		*2100*
		8252
Masarifat (Masraflar)		
Hacı İsmail Ağa tevliyet vazifesi		*120*
İbrahim Efendi tedrisat vazifesi		*100*
Mehmet Efendi imamet vazifesi		*60*
Kayyum ve hitabet vazifesi	*40*	
Yevmi İbrahim Efendi vazifesi		*50*
Müezzin Süleyman Efendi vazifesi		*50*
Abkar kandil ve masarif		*473*
Hamam kazan tamiratı		*60*
Cami-i şerif masarifi		*500*
Suyolu tamiratı		*317*
Seksen senesi maaş-ı miri		*127*
Hâce muhasebe		*31*
		1929
		6322
Maaş-ı miri ve hâce muhasebesinin ıskontosu		*0016*
		6302

Resim 4: Babık Bey Hamamının Yıkılmadan Önceki Son Hali

Karaca Ahmet Bey Hamamı

Evliya Çelebi'nin Simav'da kaydettiği diğer hamam "**Karaca Ahmet Bey**" hamamıdır. Hamam 1965 yılında, belediye binasının önünü kapatıyor gerekçesi ile belediye tarafından yıktırılmıştır.[3] "Hamamın, yıkılmadan önceki son haline bakılınca birçok tamirden geçtiği anlaşılmaktaydı. Hamam önceleri Simavlı "Kıncılar" ve "Defterler" ailelerine aitken daha sonra "Gülümler" ailesi satın almıştır."(Bozyiğit, 2000:232) Hamam son dönemlerinde, işleten aile sebebiyle "**Gülümlerin Hamamı**" olarak anılmıştır. Yeri Simav itfaiye binasının karşısındaki belediye parkıdır.

Hamama adını veren "Karaca Ahmet", Fatih Sultan Mehmet'in en büyük komutanlarından olan, "Dayı Karacabey" adıyla da bilinen ve Bursa'nın Karacabey ilçesine adını veren "Karacabey"dir.[4] Osmanlı döneminde Simav'da, Karacabey'in eşi olan "Bülbül Hatun" adına bir vakıf bulunmaktadır.[5] Karaca Ahmet Bey hamamını da bu vakıf yaptırmıştır.

"Hamam sade bir mimariye sahiptir. Etrafı yol ile çevrilidir. Dikdörtgen biçimli olup eni doğu-batı, boyu kuzey-güney yönündedir. Üç kapısından batı tarafındaki aileler içindi. Ana kapısı kuzey cephede olup çift kanatlıydı. Güney cephesinde külhanı vardır." (Bozyiğit, 2000:232)

"Hamamın soyunma odalarındaki ağaç işçiliği muazzamdı. Soyunma odalarının ortak alanında fıskiyeli bir havuz mevcuttu. Hamamda üçer dörder kurnalı iki büyük yıkanma odası, üç tıraş alanı ve bir tuvalet yer almaktaydı. Hamam iki kısımdan oluşmaktadır. Doğu kısmındaki küçük bölüm erkekler için ayrılmıştır. Bu kısım iç içe geçilen iki bölümdü ve ikinci bölümde bir küvet yer almaktaydı. Bu kısımlar çok dar olup sadece erkekler için gündüzleri açılıyordu. Diğer büyük bölüm ise gündüzleri kadınları geceleri erkekler içindi." (Bozyiğit, 2000:233)

[3]Karaca Ahmet Bey hamamının yanında "**Karaca Paşa Camii**"nin de olduğu rivayet edilmektedir. Fakat bununla alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Eğer bu doğru ise hamam caminin vakfı olmalıdır. Evliya Çelebi Karaca Ahmet Paşa Hanı'ndan da bahsetmektedir.

[4]**Karaca Bey**, "Karaca Paşa" ve "Dayı Karaca Bey" isimleriyle de bilinir. Bursa'nın Karacabey ilçesine adını veren kişidir. **Osman Gazi**'nin silah arkadaşlarından **Emir Karaca Ali**'nin torunudur. II. Murat'ın önemli komutanlarındandır. Fatih Sultan Mehmet tahta geçince de onun yanında yer almış, İstanbul'un fethinde önemli görevler üstlenmiştir. 1456 yılında Belgrat kuşatması sırasında şehit düşmüştür. Mezarı Bursa/Karacabey'de **İmaret Camii** avlusundadır.

[5]Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Cevdet Paşa Evkaf Arşivi'nde kayıtlı olan iki belge, Simav'da Bülbül Hatun adına kayıtlı bir vakfın olduğuna dairdir. **21 Mayıs 1765** tarihli, 301 dosya, 15317 gömlek numaralı ilk belge; Bursa'da, Karacabey'in yaptırdığı **Gelincik Çarşısı** yakınında, otuz iki oda ve on bir dükkânın kira bedellerinin vakfa ait olduğunu gösterir. **8 Ağustos 1827** tarihli, 130 dosya, 6451 gömlek numaralı belgeden de, Bülbül Hatun'un Karaca Paşa'nın eşi olduğu anlaşılmaktadır. Bu belgede "***Karaca Paşa zevcesi Bülbül Hatun***" diye kayıt düşülmüştür. Yukarıda bahsi geçen 8 Ağustos 1827 tarihli belge, "*Mihaliç(Karacabey/Bursa) ve Simav'da kâin* ***Karaca Paşa Zevcesi Bülbül Hatun Vakfı****'nın tevliyet ve sairesine dair*" şeklinde tasnif edilmiştir. 740 numaralı Kütahya evkaf defterine göre vakfı Bülbül Hatun bizzat kendisi kurmuştur. Ölümünden sonra mezarında Kuran okuyanlara ve Naşa köyü camii imamına birer akçe vermek için kurulmuş bir vakıftır. Bu vâkıf, Simav'ın Naşa köyüne, Bülbül Hatun'un adını taşıyan bir cami yaptırmıştır. İlgili kayıt Başbakanlık Osmanlı arşivlerinde, 577 dosya, 29123 gömlek numaralı 29 Muharrem 1181 (**27 Haziran 1767**) tarihli olup, "***Naşa Bülbül Hatun Camii*** *Hatipliğinin tevcihi*" şeklindedir. Fakat bu belgelerden Karacabey'in adında "Ahmet" isminin olmadığı görülecektir. Buna mukabil 15 Muharrem 1243 tarihli 130 dosya, 6451 gömlek numaralı "*Mihaliç'te* ***Karaca Ahmet Paşa Camii ve İmareti Vakfı****'nın Simav kazasındaki iltizam bedeli bakiyesinin tahsil ettirilmesi*"ne dair olan belge bize Karacabey'in isminde "Ahmet" isminin de olduğunu göstermektedir. Belgede bahsi geçen Karaca Ahmet Paşa Cami Bursa Karacabey'dedir. Karacabey'in mezarı da bu caminin bahçesindedir. Cami günümüzde İmaret Cami olarak anılmaktadır.

Resim 5: Karaca Ahmet Bey Hamamı'nın Son Dönemleri

KAPLICALAR

Evliya Çelebi'nin kaydına göre kaplıcalar, en yakını yarım saat mesafede olmak üzere şehrin dışındadır. Bu kaplıcalar, Simav-Bursa yolu boyunca, Naşa kasabasına kadar uzanmaktadır.

Büyük Ilıca

Evliya Çelebi'nin "***Ve şehirden nîm sâ'at ba'îd şimâl tarafında Germâb hammâmı. Yed-i kudret eyâle-i Anatolu'da çok germâb ılıcalar vardır, ammâ bu Simav ılıcaları gibi rub'-ı meskûnda yokdur. Ahâlî-i şehrin sâhib tab' olan kimesneleri bu âbdan getirdüp nûş ederler. Cemî'i ılıca sularında kükürd râhiyası vardır, ammâ bunda aslâ eyle bir ta'am yokdur, gayet lezzizdir. Ve cemî'i emrâz'ı muhtelifeye dâ-i devâdır. Büyük ılıcanın iki havzı vardır.***" şeklinde anlattığı büyük ılıca günümüzde de Simav'ın en büyük kaplıcası olan Eynal Kaplıcalarıdır.[6] Şehre yarım saat uzaklıkta olması, büyük ılıca şeklinde bahsedilmesi ve kalabalık nüfusa yakınlığından hareketle olsa gerek iki havuzlu olması büyük ılıcanın Eynal olduğunu gösterir. Günümüzde de birçok yerli ve yabancı turist için tatil merkezi olan Eynal kaplıcalarının suyunun Evliya Çelebi tarafından övülmesi dikkat çekicidir. Kaplıcanın suyu o dönemlerde olduğu gibi günümüzde de kokusuz ve lezzetlidir.

Kaplıca, Simav-Emet yolunun 5. Kilometresinde olup, Bakanlar Kurulunun 23 / 03 / 1989 gün 88 / 13900 sayılı kararı ile turizm merkezi ilan edilmiştir. Günümüzde Simav Belediyesi tarafından işletilen Eynal Kaplıcaları; 192 apart otel, 2 otel ve özel aile banyoları olmak üzere toplam 1061 yatak kapasitesine sahip bir kaplıcadır. Ayrıca kaplıca bünyesinde; termal havuzlu 2 Türk hamamı, 1 kapalı termal yüzme havuzu ve 4000 m² alan üzerine kurulmuş su oyunları havuzu bulunmaktadır. Kaplıca, misafirlerin sportif, kültürel ve sosyal tüm ihtiyaçlarını karşılamak için her türlü imkâna sahiptir. Kaplıcadan jeotermal olarak yararlanılmakta, Simav merkezdeki sekiz bin konut bu yolla ısıtılmaktadır. Yine kaplıca suyunun sıcaklığı ile bölgede büyük çapta seracılık faaliyeti yapılmaktadır.

[6] Eynal, 438 numaralı muhasebe-i vilayet defterinin 121. sayfasında "Karye-i Eynal" ismi ile kayıtlıdır. Eynal bu dönemde 63 hane 20 mücerretten oluşan vakıf bir köydür. Buna göre aşağı yukarı 335 nüfusu vardır. Günümüzde kaplıca yerleşimi dışında bir yerleşim yoktur.

Resim 6: Eynal Kaplıcalarının Güneyden Görünüşü

Resim 7: Eynal Kaplıcalarının Kuzeyden Görünümü-Arkada Simav ve Simav Dağları

Çifte Osim Ilıcası

Evliya Çelebi'nin takip ettiği sıra ile devam edersek; "Çifte Osim Ilıcası" [7], Simav-Bursa yolunun 5. Kilometresinde ve Naşa ve Çitgöl kaplıcalarının arasında yer almaktadır.

Eynal Kaplıcaları'nın batısındaki Hüsüm köyü kaplıcanın ismini aldığı köydür. Osim köyü, Simav'a ait 45 numaralı tahrir defteri (Dalgalı, 2008:74), 47 numaralı tahrir defteri (Atlı, 2008:84)[8] ve 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet

[7] Evliya Çelebi'nin Osim Ilıcası'na "çifte" demesinin nedeni, burada iki tane hamam olmasından kaynaklanmaktadır. Çifte ılıcalar, biri erkekler için biri de kadınlar için olmak üzere iki hamamdan oluşan kompleks bir yapının birleşimidir. Burada da böyle bir yapının varlığı söz konusudur. Evliya Çelebi'nin "velhasıl yedi" şeklinde verdiği hamam sayısı, tek tek sayıldığında altı olarak çıkacaktır. Çifte Osim Ilıcası'nın, ayrı iki hamam olarak düşünülerek kaydedildiği gerçeği bu durumu aydınlatacaktır.(Doç. Dr Mustafa Alkan, görüşme, 24 Ocak, 2009) (Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi)

[8] 45 numaralı tahrir defteri II. Beyazıt dönemine (1481–1512) aittir. O dönemde Hüsüm, 51 haneli 260 nüfuslu bir köydür. 47 numaralı tahrir defteri II. Selim dönemine ait olup 1571 tarihlidir.

Defterinde[9] "Karye-i Osum" olarak kayıtlıdır. 1261 tarihli Hüsüm köyüne ait temettuat defterinde ise "Karye-i Hüsüm" olarak karşımıza çıkar.[10] Yani Hüsüm Köyü'nün, Osum (1481–1512) › Osum (1571) › Osim (1671) › Hüsüm (1845) › Hüsüm (2012) şeklinde bir ad değişimine uğradığı görülmektedir. Köyün halk arasındaki ismi Üsüm'dür. Halk köyün adını "Osim" ve "Osum" şekillerine daha yakın kullanmaktadır.

Ilıca, Naşa ile Hüsüm köyleri arasındaki "Karaağaç Çayırı" mevkiindedir. Halk arasında "Garaş Çayırı" adıyla anılan mera günümüzde Naşa köyü sınırları içinde kalmaktadır. Fakat Osmanlı döneminde, 45 ve 47 numaralı tahrir defterlerinde "Çayır-ı Karaağaç" başlığı altında kayıtlı olan bu meranın Hüsüm köyüne ait olduğu görülecektir. Bu nedenle o dönem içinde hamam da alanla birlikte Hüsüm köyü sınırlarında kalmaktadır.

Hamamın ayakta kalan yapısı bulunmamaktadır. İki hamam bileşeninden sadece bir tanesinin havuz kısmı, bir tane çamur ya da ayak banyosu olduğunu düşündüğümüz bir yapının temeli ve birçok dağınık taştan müteşekkil temel kalıntısı günümüze ulaşmıştır. Havuz kısmı 1980'li yıllara kadar halk tarafında kullanıldığı için daha iyi korunabilmiştir. Günümüzde suyu çekilmiştir.

Havuzun batı tarafında, sıcak su gözesinden çıkan suyun havuza ulaşabilmesi için yapılmış su arkı mevcuttur. Ark tuğla oluklardan yapılmış olup bazı kısımları hala görünürdür. Fakat tarla kenarına denk geldiği için çok tahrip olmuştur. Havuzun zemini düz taşlarla kaplıdır. Havuz duvarlarının alt kısmına konulan taşlar ile üst kısımlardaki taşlar karşılaştırılırsa üst tarafın sonradan tamir gördüğü, alt kısımların daha eski bir yapının temelleri olduğu anlaşılacaktır. Havuzun kuzey tarafında büyük kesme taşlardan oluşan basamaklar mevcuttur. Bu kısmın üstündeki taşların konumlarına bakılırsa burada eskiden bir soğukluk olduğu anlaşılacaktır. Fakat dış duvarların nereden başladığını tam olarak bilmediğimizden bu husus kesinlik arz etmez.

Resim 8: Çifte Osim Ilıcası'nın Havuzu

Mevcut havuzun kuzeydoğusundaki yaklaşık iki dönümlük alanda birçok temel kalıntısının olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanın bir bina için büyüklüğü düşünülürse hamamın çifte olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Alanın etrafı hendeklerle çevrilidir. Bu alanın ortasına düşen bir yerde muhtemelen çamur ya da ayak banyosu olan bir kısım vardır. Etrafı taşlarla örülü olup yaklaşık bir buçuk metre derinliğindedir. İçeri girenin oturması ya da yaslanması için ise, giriş

[9] 1530 tarihli bir defter olup Kanuni Sultan Süleyman döneminde tutulmuştur. Bu defterin 75 ve 79. Sayfalarında Hüsüm köyü Karye-i Osum adı ile kayıtlıdır. Köy 65 hanelidir. Defterin 121. sayfasında köydeki Şeyh Halil çiftliğinden söz edilir.

[10] ML. VRD. TMT. d. 9210

kısmı olduğu belli olan yere kesme bir taş konulmuştur. Fakat bu taş yerinden çıkarılarak harap edilmiş, daha sonra eğreti şekilde eski yerine konmuştur.

Resim 9: Çifte Osim Ilıcası'nın Ayak ya da Çamur Banyosu

Naşlı Ilıcası

"Naşlı Ilıcası" Naşa kasabasının sınırları içerisindedir. Şimdiki Naşa kaplıcaları bu kaplıcanın devamıdır.

"Naşlı" adına bakılınca, bu adın "Naşa" şekline dönüştüğü düşünülebilir. Fakat Naşlı, Naşa köyünün o dönemki adı değildir. [11] Sadece köyün adından hareketle kaplıcaya bu işim verilmiş olmalıdır. Naşa, adını kurcusu olan Türk boyundan almıştır. Naşa, 438 numaralı muhasebe-i vilayet defterinin, Simav kazası ile ilgili kısmının 78. Sayfasında, "**Karye-i İnanşa Yörükleri cemaati**" olarak kayıtlıdır. Buradan da Naşa'nın bir Yörük cemaati tarafından kurulduğu anlaşılacaktır. İnanşa ismi hakkında inceleme yapılırsa, karşımıza Oğuz boyuna bağlı **İNANLU/İNALLU** obası çıkacaktır. Bu oba Oğuz boylarından "**Beğdili**" boyuna mensuptur.

İnanşa adının Naşlı adına, bu adın da Naşa adına dönüşmesi zor görünmektedir. Tarihi seyir içerisinde Naşa adının değişimi şu şekildedir: **İnanşa(1481-1512)**[12] **> İnanşa(1530)**[13] **> İnanşa(1571)**[14] **> Naşa(1767)**[15] **> Naşa(1843)**[16] **> Naşa(2012).** Bu değişim özetle **İnanşa>Nanşa>Naşa** şeklinde olmalıdır.

Yukarıda bahsini ettiğimiz defter kayıtlarına ayrıntılı bakılınca, Naşa köyünde o dönem için herhangi bir ılıca kaydı yoktur. Fakat Naşlı ılıcasının günümüzdeki Naşa kaplıcaları olduğu açıktır.

Gözden kaçırılmaması gereken düşük olasılıklı ikinci bir durumdan da bahsetmeliyiz. Buna göre; Naşlı ılıcası, Naşa kasabasının kuzeyinde, "**Örenarası**", "**Ilıca**", "**Ilıcak Su**", "**Ilıcalar**", "**Sabınlık**" diye adlandırılan bölgelerde de

---

11 "Naşlı" adı bize göre sadece kaplıcanın adıdır. Hiçbir belgede Naşlı adı köyün adı olarak geçmemektedir. Bu isim köyde yaşayan birinin lakabından hareketle verilmiş olmalıdır. Naşa köyü mezarlığında karşımıza çıkan bir mezar taşında şunlar yazılıdır: "***Hüvelbaki Merhum Naşlı Yakup Oğlu Ahmet Ağa Ruhuna Fatiha 1239***". Bu mezar taşı, Evliya Çelebi seyahatnamesiyle birlikte "Naşlı" adının geçtiği iki belgeden biridir. "Naşlı Yakup Ağa", adından ve mezar taşı başının gösterişinden anlaşıldığına göre önemli bir kişi olup Naşa'nın o dönemki zenginlerindendir. "Naşlı" adı "Naşalı"dan galat olmalıdır. Bu durumda Evliya Çelebi'nin Simav'a geldiği dönemde, Naşlı lakaplı bu aile hamamı işlettiği için hamam bu ismi almış olabilir. Zaten "Naşlı Ahmet Ağa"nın yaşadığı dönemde köyün adı Naşa'dır Naşlı değil. Bu da Naşlı adının bir lakap olduğunu kuvvetlendirir.

12 45 numaralı tahrir defteri

13 438 numaralı muhasebe-i vilayet defteri

14 47 numaralı tahrir defteri

15 C. EV. 29123

16 ML. VRD. TMT.d.09237 s.1

olabilir. Bu tarihi ören yerine yakın olan alanlara su ve ılıca ile alakalı isimlerin verilmiş olması manidardır.[17] Ilıca yakınlarındaki "**Yenisu**"[18] denilen bölgenin sulak ve buradan çıkan suyun ılık olması da burasının bir ılıca bölgesi olma olasılığını düşündürür. Bir diğer nokta ise, yine bu bölgeye çok yakın olduğunu düşündüğümüz, tarihi kaynaklarda da adı geçen "**Bazar-ı Avdan**"[19] ile ilgilidir. Avdan Pazarı, Naşa ile Güney kasabaları arasında, Naşa halkı tarafından "Örenarası" denilen bölgede bulunan eski bir yerleşimdir. "Avdan"[20] kelimesi Farsça "âb-dân" kelimesinden bozma bir kelimedir. Âb-dân, su kabı anlamına gelmektedir. Bu durum Avdan Pazarı'nın su kaynakları bakımından zengin olduğunu aklımıza getirmektedir. Bölgenin eskiden Simav Gölü'nün ayağı olması ve gölün fazla suyunun Hamzabey Deresi yolu ile tahliye edilmesi de avdan ismini alma sebebi olabilir ki günümüzde İran'da âb-dân kelimesi yağmur suyunu çatıdan aşağıya indiren su borusu anlamında da kullanılmaktadır. Avdan, Ilıca, Yenisu, Asar ve Örenarası diye su ile ilgili anlam içeren ve eski yerleşim alanı olan bölgelerin ve yer adlarının bir arada bulunması tesadüfî olmamalıdır. Bu durumda sözünü ettiğimiz bölgede bir ılıcanın olması ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu konu araştırılmaya muhtaçtır.

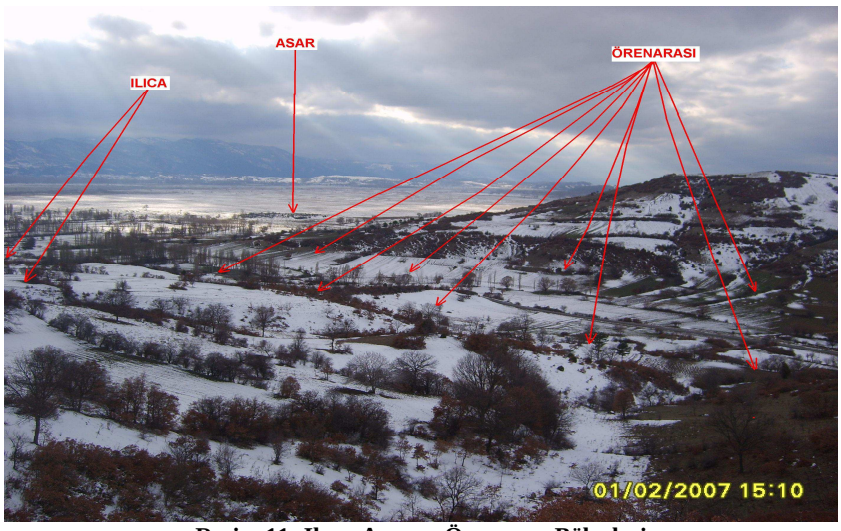
Resim 10: Yenisu

[17] Naşa halkı arasındaki bir söylentiye göre, köy ilk kurulduğu zamanlar bu bölgedeydi. Fakat sel felaketleri nedeniyle şimdiki olduğu yere taşınmak zorunda kaldı. Bu isimler belki de bahsedilen bu dönemlerde var olan bir kaplıcadan yadigâr kalmış olabilir.

[18] Yenisu bölgesindeki suyun, isminden de anlaşılacağı üzere, yakın bir zamanda yeryüzüne çıktığı fikrini aklımıza getirmektedir. Bu kaynağın "yeni" adı ile anılması, bu kaynaktan önce eski bir su kaynağının olmasından kaynaklanabilir. Yenisu bölgesinden çıkan su günümüzde hala Naşa halkı tarafından tarla sulamasında kullanılmaktadır. Bu bölgeden çıkan su arklar yolu ile tarlalara ulaştırılmaktadır. Bu bölgedeki sulama sistemi yıllardır aynı şekilde ve eski arklar yolu ile devam etmektedir. Yenisu'nun batı tarafındaki, Örenarası bölgesine yakın bir alanda bazı sulak bölgeler de bulunmaktadır. Bu bölgeler ılıca bölgesine daha yakın konumdadır.

[19] 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet Defteri'nin Kütahya Livası, Simav Kazası bölümü sayfa 77. sayfasında adı geçmektedir. "Bazar-ı Avdan, 45 numaralı Kütahya tahririnde de "ân- Kıst-ı bâc-ı bâzâr-ı Avdan gayr ez-dekâkîn-i müteallık-ı câmi' fi sene: 7.000" (Avdan Pazarı'ndaki Camiye bağlı dükkânların senelik vergi taksiti 7.000 akçedir.) şeklinde geçmektedir." (Albayrak, 1997:121)

[20] Avdan kelimesi Naşa'da halen kullanılmaktadır. Fakat kelime anlam değişimine uğramıştır. Avdan iki anlamda kullanılmaktadır: 1. Pazar günü. 2. Düğün bittikten iki gün sonra kız evinde yapılan eğlence.
Sadece ilk anlamı Bazar-ı Avdan ile alakalıdır. Muhtemeldir ki Avdan Pazarı adlı yerleşim yerinde bölge halkının alış veriş yaptığı büyük bir pazar kurulmaktaydı. Bu nedenle Naşa halkı tarafından Pazar günlerine "avdan", Pazartesi günlerine ise "avdanertesi" denilmektedir.

Resim 11: Ilıca, Asar ve Örenarası Bölgeleri

Günümüzde Naşa kaplıcaları, Simav-Bursa yolunun 6. Kilometresinde, 36 apart otel, 1 Türk hamamı, çamur banyosu ve sosyal alanları ile hizmet vermeye devam etmektedir. Bünyesinde bulunan çamur banyosu Simav'da tek olmakla birlikte birçok hastalığa iyi geldiğine inanılır. Kaplıcayı Naşa belediyesi işletmektedir.

Resim 12: Naşa Kaplıcaları

Cennet Köyü Ilıcası

Evliya Çelebi'nin verdiği ılıca sırasının sonuncusu "Cennet Köyü Ilıcası"dır. Günümüzde ne böyle bir kaplıca ne bir yerleşim yeri ne de bir bölge ismi mevcuttur. Tarihi hiçbir vesikada Cennet Köyü ismi geçmemektedir. Bu nedenle bu ılıcanın Çitgöl kaplıcası olduğuna inanılmaktadır. Buna karşın Çitgöl adı, adını ettiğimiz tüm vesikalarda "Karye-i Çit" olarak geçmekte ve "Cennet" ismi ile uzak yakın bağlantısı bulunmamaktadır. Evliya Çelebi'nin köyün adını yanlış kaydetme ihtimali de düşünülebilir.

Resim 13: Çitgöl Kaplıcaları

Çitgöl kaplıcası 18. yüzyılda Hekim Ali Paşa[21] tarafından yaptırılmıştır. Koca Hamam olarak bilinen bu hamam zamanla yok olmuş olup sadece yapıldığı yer bilinmektedir(Dinçel, 2009:48). 1316 Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi'nin 352. Sayfasında şöyle denmektedir: "*Bunların dahi üç kilometre garbında yolcuların istihmamına mahsus ve (Çingen Hamamı) dinmekle ma'rûf diğer bir ılıca bulunduğu gibi kasabanın bir saat garbında kâin Çit karyesi civarında dahi karye-i mezkûre ismiyle mevsum olup Hekim Ali Paşamız ihya gerdesi bulunan bir ılıca daha mevcuttur.*"[22] Burada açıkça söylendiği gibi Çitgöl kaplıcasını Hekim Ali Paşa yaptırmıştır. Fakat Hekim Ali Paşa'nın yaşadığı ve kaplıcayı yaptırdığı zaman aralığı ile Evliya Çelebi'nin Simav'a geliş tarihi göz önüne alınırsa, Cennet köyü ılıcası ile Çitgöl kaplıcasının farklı kaplıcalar olduğu görülür. Eski kaplıcanın yerine yenisinin yapılmış olması ihtimal olabilir. Fakat elimizde bu belgeden başka belge olmadığı gerçeğini de göz önünde bulundurursak Cennet köy ılıcasının Çitgöl kaplıcaları olduğu bir inanıştan öte gitmeyecektir. Bu nedenle Cennet köy ılıcasının tam olarak nerede ve neresi olduğu konusu şimdilik bir muamma olarak kalacaktır.

Salnamede adı geçen Çingen Hamamı'nın en az yüz on dört yıllık bir yapı olduğunu görmekteyiz. Bu hamam Naşa köyünün sınırları içerindedir. Yolcular için yapılmış bu hamam Çifte Osim ılıcasının iki yüz metre kadar batısında kalmaktadır. Yirmi beş yıl öncesine kadar kullanımda olan bu hamam bir yıl önce yıktırılmıştır. Hamamın, kubbesi tuğla örülüdür. Havuzunun yanı sıra, soğukluk ve soyunmalık kısmının birlikte olduğu bir alanı da mevcuttur. Bu kısmın üstü açıktır. Soğukluk kısmının kenar duvarları boyunca oturacak yerler vardır. Bütün duvarları yığma taştandır.

[21] Hekim Ali Paşa, 1689-1758 yılları arasında yaşamış Osmanlı devlet adamıdır. 1758 yılında Kütahya'da Anadolu valisi iken vefat etmiştir.

[22] Bu salname dışında, 1287 yılı Hüdavendigâr salnamesinin 167. Sayfa ve 1288 yılı Hüdavendigâr salnamesinin 131. sayfalarda Simav kaplıca ve hamamlarından şöyle bahsedilmektedir. "*Simav Kâ'im-makamlığının merkezi bulunan nefs-i Simav Kasabasının cihet-i şimâlîsinde ve kasaba-i mezkûra bir sa'at mesâfede vâki' olup ve be-heri yek-diğerine birer ikişer çârik ba'dinde 6 aded ılıca olup bunlar 'ilel-i erâha ve emrâz-ı batniyeye pek nâfi'dir. Mezkûr ılıcalardan Egnal ta'bîr olunur ılıcanın civârında beheri bir buçuk, ikişer arşun kutrunda mâ'-i âra cereyân ider. Yirmiden mütecâviz 'uyûn olup bunların suyunun harâreti temür taşı tunç eder derecede 'uyûn-ı mezkûre kasaba-i mezbûre ve civâr kara ahâlîsinden ekserîsinin çamaşur-hânesi makâmındadır.*" 1289(s. 125), 1290 (s. 142), 1291 (s. 141), 1292 (s. 146), 1293 (s. 137), 1294 (s. 134), 1295 (s. 134), 1296 (s. 212) ve 1297 (s. 170) tarihli Hüdavendigâr salnamelerinde ise Simav kaplıca ve hamamları kısmı yukarıdaki ile aynı şekilde geçmekle birlikte "*harâreti temür taşı tunç eder*" kısmı "*yumurtayı tabh eder*" şeklinde farklılık gösterir.

Resim 14: Çingen Hamamı (Batıdan)

Günümüzde Çitgöl kaplıcaları Simav-Bursa yolunun 4. Kilometresindedir. Çitgöl belediyesi tarafından işletilen kaplıca, 1 Türk hamamı, 72 apart otel ve çeşitli sosyal tesislerle tüm yıl hizmet vermektedir. Simav'a daimi otobüs ulaşımı bulunmaktadır.

SONUÇ

Sonuç olarak; o dönemde Simav'da, şehir içinde iki hamam, şehir dışında ise dört kaplıca vardır. Bu kaplıcalar her yıl temmuz ayında en faal dönemini yaşayarak halkın akınına uğrarlar. İki havuzu olan Büyük Ilıca günümüzdeki Eynal kaplıcalarıdır. Çifte Osim Ilıcası; Naşa Kasabası ile Hüsüm Köyü arasında olup günümüzde sadece temelleri bulunmaktadır. Naşlı Ilıcası günümüzdeki Naşa kaplıcalarıdır. Cennet Köyü ılıcası, Çitgöl kaplıcaları olduğuna inanılmakla birlikte kesin kanıtları olmadığı için kayıp bir kaplıcadır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

TC. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı (1993). 438 numaralı Muhasebe-i Vilayet Defteri. Ankara: Yayın No: 13

ÇELEBİ, E. (1971). Seyahatname Dokuzuncu Kitap (Hazırlayan: M. Zıllıoğlu. Çev: Zuhuri Danışman). İstanbul: Zuhuri Danışman.

DEVELLİOĞLU, F. (2006). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın.

Yudahin, K.K.(1988). Kırgız Sözlüğü. Ankara: TDK.

KOÇ, K., BAYNİYAZOX, A., BAŞKAPAN V. (2003). Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Akçağ.

ALBARAK, R. (1997). Simav Türküleri ve Osmanlı Döneminde Simav. Ankara.

TDK (1998), Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu.

UYSAL, A. O. (2006). Germiyanoğlu Beyliğinin Mimari Eserleri. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

DİNÇEL, Ö. F. (2009). Kütahya-Simav İlçesi Çitgöl Beldesi. Ankara: T.C. Çitgöl Belediyesi.

BOZYİĞİT, Y. (2000). Simav'da Ahilik ve Ahiler. Kütahya: Erkam.

Arşiv Belgeleri
ML. VRD. TMT.d.09237 (Naşa Karyesi Temettuat Defteri)
EV.d.18426.00002 (1279-1291 yılları arası Babık Bey Camii vakıf defteri)
ML.VRD.TMT.d.9210 (Hüsüm Karyesi Temettuat Defteri)
1287 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1288 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1289 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1290 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1291 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1292 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1293 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1294 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1295 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1296 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1297 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi
1316 Yılı Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi

Yayınlanmamış Tezler
ATLI, H. H. (2008). 47 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi. Kütahya: Dumlupınar üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

DALGALI, F. (2008). 45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.

İnternet
(www.netfotograf.com/fotograf.asp?foto_id=318868 ,2011)
(www.karacabey.bel.tr/haber_detay.asp?haberID=148,2010 , 2011)
(www.eynalkaplicalari.com.tr/ , 2012)
(www.devletarsivleri.gov.tr/katalog/ , 2012)

GİRİŞİMSEL PAZARLAMANIN FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANSINA ETKİSİ

S. Selim EREN
Yrd. Doç. Dr. Çanakkale 18 Mart Üniv. İİBF İşletme

Hale ÇELİKKAN
Arak. Gör. Çanakkale 18 Mart Üniv. İİBF İşletme

Güngör HACIOĞLU
Arak. Gör. Çanakkale 18 Mart Üniv. İİBF İşletme

ÖZET: Birbirinden farklı iki alanı bir araya getiren girişimsel pazarlama kavramı, sınırlı kaynaklarla belirsiz pazar ortamlarında fırsatları kovalayan firmaların pazarlama süreçlerini tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı girişimsel pazarlamanın firmaların finansal performansı üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Girişimsel pazarlamanın boyutları ve finansal performans arasındaki ilişkiye dair öne sürülen hipotezler, Türkiye'de üretim sektöründe faaliyet gösteren 560 KOBİ yöneticisinden yapılandırılmış anket yoluyla elde edilen verilerle test edilmiştir. Yapılan analizler göstermiştir ki, proaktiflik ve yenilikçilik boyutları finansal performans ile pozitif ilişkilidir. Son olarak, çalışmanın sınırlılıkları ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimsel pazarlama; Finansal performans; KOBİ

THE EFFECT OF ENTREPRENEURIAL MARKETING ON FIRMS' FINANCIAL PERFORMANCE

ABSTRACT: Merging two formerly distinct disciplines, the term entrepreneurial marketing is used to describe the marketing processes of firms pursuing opportunities in uncertain market circumstances, often under constrained resource conditions. The aim of the study is to identify the effect of entrepreneurial marketing on firms' financial performance. The hypothesized relationships between dimensions of entrepreneurial marketing and financial performance are tested with data collected through structured questionnaires administered face-to-face to managers of 560 SMEs in the Turkish manufacturing industry. Analyses results revealed that proactiveness and innovativeness dimensions of entrepreneurial marketing are positively related with financial performance. Finally, the limitations of the study and the suggestions for future research will be presented.

Keywords: Entrepreneurial marketing; Financial performance; Small and medium-sized enterprises.

GİRİŞ

Birbirinden farklı iki alanı bir araya getiren girişimsel pazarlama kavramı, sınırlı kaynaklarla belirsiz pazar ortamlarında fırsatları kovalayan firmaların pazarlama süreçlerini tanımlamak için kullanılmaktadır (Becherer vd., 2006:19). Morris vd. (2002:5) girişimsel pazarlamayı "risk yönetimi, kaynak kaldıraçı ve değişim yaratmada yenilikçi yaklaşımlar yoluyla karlı müşterilerin elde edilmesi ve elde tutulmasını için fırsatların belirlenmesi ve değişimlendirilmesi" olarak tanımlamaktadır. Girişimsel pazarlama yedi boyutu olan bir örgütsel yönelim olarak görülmektedir. Bu boyutlar proaktiflik, fırsat odaklılık, hesaplanmış risk alma, yenilikçilik, müşteri yönlülük, kaynak kaldıraçı ve değişim yaratmadır (Morris vd., 2002:5). Girişimsel pazarlamanın özellikle küçük ölçekli işletmeler için uygun olduğu fikrinden hareketle, bu çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli üretim işletmelerinin girişimsel pazarlama yönelimleri ile finansal performanslarına arasındaki ilişkinin araştırılmasıdır.

Çalışmanın yapısı şu şekilde düzenlenmiştir. İlk olarak girişimsel pazarlama kavramına ilişkin literatür gözden geçirilmekte ve girişimsel pazarlamanın boyutları ile finansal performans arasındaki ilişki ile ilgili hipotezler oluşturulmaktadır. Sonrasında, oluşturulan hipotezler Türkiye'de üretim sektöründe faaliyet gösteren 560 KOBİ yöneticisinden yapılandırılmış anket yoluyla elde edilen verilerle test edilmektedir. Ayrıca veri toplama yöntemi ve veri toplama aracı ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Son olarak ise, araştırmanın bulguları paylaşılmakta ve uygulamacılar ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmaktadır.

YAZIN TARAMASI

Girişimsel Pazarlama

Kraus vd. (2009:1), Amerikan Pazarlamacılar Derneği'nin pazarlama ve girişimcilik tanımlarını bir araya getirerek yeni bir tanım önermektedir: Girişimsel pazarlama, müşteriler için değer yaratmak ve bu değeri aktarmak için ve müşteri ilişkilerini hem örgüt hem de paydaşların çıkarına olacak şekilde yönetmek için var olan süreçler kümesi ve bir örgütsel fonksiyondur ve yenilikçilik, risk alma, proaktiflik ile özdeşleştirilir ve elde olmayan kaynaklarla gerçekleştirilir. Kraus vd. (2009:1) girişimsel pazarlamanın tanımlanmasında iki bakış açısının varlığından söz etmektedir. Birincisi, işletmenin niceliksel özelliğine vurgu yaparak, bunun küçük veya yeni işletmeler için uygun olan pazarlama anlayışı olarak tanımlamaktadır. İkinci yaklaşım ise, girişimsel pazarlamanın niteliksel tarafını öne çıkararak, küçük veya büyük tüm firmaların tarafından girişimci ruh ile yapılan pazarlama olarak tanımlamaktadır. Bazı akademisyenler girişimsel pazarlamayı firmanın büyüklüğüne veya yaşına bağlı olmaksızın girişimsel zihniyetle gerçekleştirilen pazarlama faaliyetleri olarak tanımlasa da (Kraus vd, 2009), genellikle bu kavramın özellikle küçük işletmeler için daha uygun olduğu kabul edilmektedir (Jones ve Rowley, 2011; Gilmore ve Carson, 1991). Girişimciliğin öne çıktığı ortamlarda faaliyet gösteren firmalar için genel kabul görmüş pazarlama kuramları, süreçleri ve araçları yeterli olmamaktadır (Hills vd., 2008:108) ve KOBİ'lerin pazarlama yaklaşımları mevcut kuramlarla uyuşmamaktadır (Jones ve Rowley, 2011). Bjerke ve Hultman'a (2002:17) göre de, girişimsel pazarlama girişimcilik ile büyüyen küçük firmaların pazarlaması olarak görülmektedir. KOBİ'ler müşteri sayısının azlığı, pazarlama kaynaklarının kısıtlılığı, girişimcinin etkisi, formal bir örgüt yapısının veya formal bir iletişim sisteminin yokluğu gibi sınırlılıklarla karşılaştığı için (Jones ve Rowley, 2011; Kolabi vd., 2011), girişimsel pazarlamanın küçük firmalar için daha uygun olduğu düşünülmektedir. Girişimcilik odaklı firmaların aynı zamanda pazar odaklı olduklarını ve bu ikisinin örgüt kültürü, girişimcinin veya yöneticinin kişiliği ve firmanın içinde bulunduğu çevre ile ilişkili olduğu öne sürülmektedir (Carson ve Cromie, 1989).

Morris vd. (2002:5) girişimsel pazarlamanın yedi temel boyutu olduğu öne sürmüştür: proaktiflik, fırsat odaklılık, hesaplanmış risk alma, yenilikçilik, müşteri yoğunluğu, kaynak kaldıraçı ve değer yaratma. Bu boyutlar girişimsel pazarlamayı geleneksel pazarlamadan ayırmaktadır (Hills vd., 2008: 106). İlk beş boyut girişimcilik odaklılık boyutlarıdır ve son iki boyut ise pazar odaklılık boyutlarıdır.

Proaktiflik

Proaktiflik boyutu üst yönetimin rekabetçiliği arttırma arayışında olma eğilimini yansıtır ve öncü olma ve risk alma ve rekabetçi agresiflik ve cesareti içerir. Proaktif olan bir firma yaptığı deneyler yoluyla risk almaya eğilim göstermektedir. Böyle bir firma fırsatları takip ederken öncü olmakta, cesur ve atak davranmaktadır (Antoncic and Hisrich, 2001: 499). Proaktiflik firma performansını arttırmada önemli bir unsurdur (Lumpkin ve Dess, 2001:445). Proaktiflik, pazarda rakiplerden önce yeni ürün, hizmet ve süreçlerin ortaya konmasını sağlayan tutum ve yetenekleri kapsamaktadır (Liu et al., 2002: 370).

Fırsat Odaklılık

Fırsatlar, sürdürülebilir kar potansiyelinin kaynağı olan fark edilemeyen pazar durumlarını yansıtmaktadır (Morris vd., 2002:6). Fırsatın farkında ve peşinde olmak girişimciliğin temel unsurudur ve girişimsel pazarlamanın da ana boyutudur. Fırsatlar, sürekli potansiyel kar elde etmek için alınan daha önceden fark edilmemiş pazar pozisyonları olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Fırsatların elde edilmesi ve bulunması çevresel değişimin hızıyla ve firmadaki pazarlama çalışanlarının hem aktif araştırma hem de bulguların geliştirilmesi ihtiyacı ile doğru orantılıdır. Bununla birlikte, fırsatı devam ettirme, yenilikçilik olgusunu uygulama öncesinde, uygulama süresince ve sonrasında sürekli öğrenme ve süregelen adaptasyonu gerektirir. Çevresel fırsatı arama çabalarını trend ve gelişimleri belirlemede önemli rol oynarken, fark edilmemiş pazar pozisyonları veya pazar kusurlarını anlamak yaratıcı bir görüş gerektirir (Morris vd., 2002:6).

Hesaplanmış Risk Alma

Risk, bir organizasyon tarafından çeşitli kaynakların yönetilmesi, önemli ürün-servis ve pazarların seçimi konularında önemli rol oynar. Girişimsel pazarlama, firmanın risk profili yönetimini sağlamada etkilidir. Bu yüzden pazarlamacıların, ortam belirsizliğini azaltmasına, firmanın başarılı olmasını minimize etmesi için dışsal ortamın unsurlarını yeniden tanımlamaları gerekmektedir. Bunlara örnek olarak, diğer firmalarla birlikte pazarlama programları yapma gibi ortaklaşa geliştirme projelerinde yer alınabilinir, pazarı sistematik şekilde test edebilir, öncü

konumdaki müşterilerle çalışabilir, stratejik ortaklıklar kurabilir ve önemli pazarlama aktivitelerini başka firmalar aracılığıyla yapabilirler (Morris vd., 2002:7).

Girişimcilik risk faktörlerini belirleme ve azaltma anlamına gelen hesaplanmış risk alma ile ilişkilidir. Girişimsel pazarlama, pazarlamanın firmanın risk profilini yönetmedeki aleni rolünü ortaya koymaktadır (Srivastava vd., 1998; Morris vd., 2002:7).

Yenilikçilik

Yenilikçilik, özellikle kaynakları sınırlı küçük girişimci firmalar için büyük önem taşımaktadır ve işletme performansının da önemli bir göstergesidir (Cooper, 2000:17). Yenilikçilik odaklı pazarlama davranışı firmanın yeni pazar, ürün ve süreçlere odaklanmasına olanak sağlar. Firmaların ortaya çıkardıkları yeniliği pazar davranışlarına dönüştürebilme düzeyindeki başarısı ki bu eğer çok önemli bir yenilik ise firmayı pazar yaratan ya da adım adım yaratan konumuna getirebilir. Pazar yaratan hale gelindiğinde ise firma müşteriyi yönlendirebilir, böylece eskiden ortaya konmuş hizmetlerin yerine radikal farklı bir değer yaratılmış olunur. Adım adım yenilik yapanlardaki durum ise kurulmuş olunan müşteri ilişkilerinin ve pazar bilgisinin üzerine bu yenilikleri yapıyor olmalarıdır. Yani ürünün tamamen farklı bir yapıya dönüştürülmesi değil ona katılacak küçük değişiklikler söz konusu olmaktadır. KOBİlerin kısıtlı kaynakları göz önüne alındığında, yenilikçi yaklaşımlarını pazarlama alanında yoğunlaştırmaları ve kullanmaları onlar açısından daha iyi olacaktır (Becherer vd, 2008).

Müşteriye Yoğunlaşma

Girişimsel pazarlama, pazar odaklılık ve girişimsel odaklılığın kesişimidir. Bu iki stratejik yönelim birbirini etkilediği içindir ki, araştırmacılar bu iki yönelimin birleşiminin tek başına organizasyonun temel görüşüne etkisinin yok sayılamayacak olduğunu savunurlar. Pazar odaklılık ve müşteri odaklılık konusundaki geleneksel perspektiflerin aksine, girişimsel pazarlama müşteri değeri, içten ilişki ve firmaların pazarlama çabalarının duygusal boyutuna önem verir. Girişimsel pazarlama ve ilişki pazarlaması birbiriyle alakalı iki konseptir. Her ikisi de pazarlamayla ilgilidir. Yalnız, ilişki pazarlaması her zaman girişimsel olmak zorunda değildir ve girişimsel pazarlama ilkesel başlamda da uygulanabilir. Aralarında benzerliklerin olmasıyla birlikte farklılıklar da mevcuttur. En önemli farklılık ise ilişkisel pazarlamanın mevcut ilişkileri yönetmek üstüne kurulmasıyken, girişimsel pazarlamanın yeni ilişkiler yaratmak ya da mevcut ilişkileri kullanarak yeni pazarlar yaratmak için yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesidir. Müşteri yoğunluğunun önemli bir diğer özelliği de firma ve müşteri arasında içten başlanan kurulmasıdır (Morris vd., 2002:7).

Kaynak Kaldıraçı

Girişimci pazarlamacılar kaynak kaldıraçı için yaratıcı yollar bulurlar. Uygun şekilde kullanılmayan bir kaynağın farkına varılarak bu kaynağın geleneksel yollar dışında nasıl kullanılabileceği belirlenmeli ve kaynağı elinde tutan kişiler bu kaynağın pazarlamacılar tarafından kullanılmasına için ikna edilmelidir (Morris et al., 2002:8). Kaynak kaldıraçı boyutu yaratıcı bir süreçtir hatta kimi durumlarda başkaları tarafından fark edilmeyen bir kaynak olarak da düşünülebilinir. KOBİlerin kısıtlı kaynaklarından dolayı sınırlanmasına söz konusu olduğu için yenilikçi pazarlama davranışına yönelmeleri uygun olacaktır. Bu durumda, firma kaynaklarını daha azıyla daha çok yapabilir hale gelecektir.

Değer Yaratma

Dinamik pazarlarda değer denklemi sürekli yeniden tanımlanmaktadır. Bu yüzden pazarlamacılar müşteri değerinin yeni kaynaklarını belirlemek için pazarlama karmasının elemanlarını sürekli gözden geçirmelidirler. Çünkü bu pazarlama faaliyetlerinin değerlendirilmesinde önemli bir göstergedir (Morris et al., 2002:8).

Araştırma Modeli ve Hipotezler

Girişimsel pazarlama ile ilgili yapılan araştırmaların birçoğu küçük firmaların geleneksel pazarlama teorilerinin veya büyük organizasyonlarda yürütülen pazarlama prensiplerinin dışına çıktıklarını göstermiştir. Küçük firmaların sahip oldukları özellikler bazen kalıcı girişim etkisinden, bazen pazarın konum ve büyüklüğünden ve bazen de geleneksel endüstri denemelerinden etkilenerek ortaya çıkabilmektedirler. Bu yüzünden küçük firmalarda girişimsel pazarlama reaktif, resmi olmayan, doğal, gelişigüzel ve plansız olmaya dayanarak varlığını sürdürmektedir (Gilmore, Carson, 1991).

Proaktiflik eğiliminin, risk alma ve yenilikçilik eğilimleriyle etkileşim halinde olmasé dolayısıyla firma performansını etkilemesi kaçınılmazdır. Proaktiflik eğilimi, daha önce bakkalarıı tarafından fark edilmemiş potansiyel ihtiyaçlarıı tatmin etmek üzere firmanın insiyatif kullanarak harekete geçmeye, yeni bir rekabet çevresi veya pazar oluşturmaya yönelik davranışlarıdır (Bulut vd., 2008). Proaktivitenin, risk alma ve yenilikçilik unsurlarıı ile etkileşim halindeyken işletmenin performansı üzerindeki etkileri olumlu yönde olmaktadır (Bulut vd., 2008). Çünkü piyasanın öncülüğünü sağlamak ancak yenilikçi bakış açısına sahip olma ve bunu uygulamaya geçirebilmek için her şeyden önce riski göze almayla mümkün olacaktır. Risk alma da yenilikçi beceriye sahip olma da proaktiflik de birbirine destek veren, birbirleriyle çok ilişkili ve firmayı geliştirecek hatta ona değer katacak unsurlardır. Bu bilgilerden hareketle; *Proaktiflik (H1), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Fırsatların farkına varma ve kovalama KOBİ tarzındaki (küçük ölçekli) firmaların pazarlama faaliyetlerinin başarısında çok önemli bir yer tutmaktadır. Çoğu zaman firmaların pazar potansiyelleri, sahip oldukları kaynakların ve becerilerinin arasında var olan bağın kuvvetiyle değerlendirilir. Bir firmanın başarısını belirleyen şey, doğru fırsat seçimine yönelik bir yeteneğe sahip olmasıdır ve bunu kullanabilmedeki becerisidir (Hamel ve Prahalad, 1994). Değerli işe fikirlerinin çoğunun ansızın ortaya çıkan fikirlerle oluşmadığını da söylemek mümkündür. Girişimcinin sahip olduğu özellikten dolayı değişiklik yaratabilecek ve uygulanabilinecek tüm olasılıklara karşı uyanık davranmasıdır ve olası fırsatların değerlendirilerek uygulamaya geçirilmesi onun başarısını arttıracak bir unsur olacaktır. Bu bilgilerden hareketle; *Fırsat odaklılık (H2), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Fırsatların potansiyel başarıyı ortaya çıkarmakla birlikte, başarının peşinde koşmanın kimi zaman yapılan yanlış hesaplamalar neticesinde ortaya çıkardığı gereksiz ve zaman alıcı çabalardan dolayı kaybetme riskini taşıyabileceği de unutulmamalıdır. Girişimsel çerçevede risk alma sadece fırsatı yakalamak için koşmanı denemek değil aynı zamanda başarıya ulaşmak için hesaplanmış riskleri alabilme kabiliyetidir. Patronlar risk almada çok önemli bir rol oynarlarken, girişimciler de risk almayı işlerinin bir parçası olarak görürler. Bakkalarının yüksek riskli olarak gördüğü hareketleri girişimciler sahip olduklarıı özelliklerinden dolayı daha az riskli olarak görmektedirler. Genellikle KOBİler bütün riski bir anda almak yerine daha küçük ve az riskli getirileri tercih ederler (Becherer, Haynes ve Helms, 2008). Büyük ölçekli firmaların ise ölçek ekonomisinden sağladıklarıı avantaj nedeniyle risk almalarıı daha kolay olmaktadır. Alınacak risk karşılığında gözden çıkarılan miktarın büyüklüğü firmaların finansal yapılarıı, yönetimin bakış açısıı ve birçok faktöre göre değişkenlik göstermektedir. Bu bilgilerden hareketle, *Hesaplanmış Risk Alma (H3), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Yenilikçilik denildiğinde öncelikli olarak mevcut veya yeni ürünün geliştirilmesi olarak tanımlayabileceğimiz teknolojik yenilik akla gelmektedir. Oysaki teknolojik yenilik tek başına anlam ifade etmemektedir. İş süreçlerinin geliştirilmesi olarak özetleyebileceğimiz organizasyonel yenilik ve tasarımın yanında pazarlamada kullanılan yöntemlerdeki değişikliği ifade eden sunumsal yeniliğin, teknolojik yeniliğin meydana getirilmesindeki katkısı göz ardı edilemez. Bu nedenledir ki ister teknoloji yoğun firmalarda ister teknolojinin yoğun kullanılmadığı firmalarda organizasyonel ve sunumsal yenilik mevcuttur. Sadece farklılık, firmanın sahip olduğu özelliğe göre bu yeniliklerin her birinin oranlarındaki değişikimdir. Araştırma-geliştirme de yenilik için gerekli ve ihtiyaç duyulan faaliyetlerden birisidir. Girişimsel yenilik yoksa değerin yaratılmasıı ve çalışmalarda elde edilen sonuçların yeniliğe dönüştürülmesinde zorluk yaşanabilir. Bu nedenle ARGE çalışanlarının girişimcilik özelliğine ve niteliğine sahip kişiler olmasına, hatta işe alımlarda karar verici konumda olan yöneticilerin girişimci yetenekleri ağır basan kişileri seçim esnasında tercih etmesine ihtiyaç duyulacaktır. Bu bilgilerden hareketle, *Yenilikçilik (H4), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

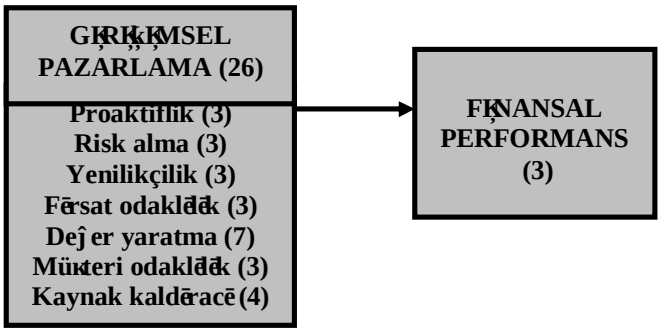
Müşteriye yoğunlaşma müşteri odaklılık üzerine kurulmuş bir kavram olup müşteriye yoğunlaşmanın temelinde müşteri odaklılık yatmaktadır. Bu nedenle yenilikçi yaklaşımlar yaratmaya ve müşteri ilişkilerini kalıcı hale getirmeye odaklanan bir tutum söz konusudur. Birçok çalışma başarılı şirketlerin müşteri yoğunluğuna çok büyük önem veren firmalar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bilgilerden hareketle, *Müşteri Yoğunluğu (H5), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Kaynak kaldıraçı boyutu yaratıcı bir süreçtir hatta kimi durumlarda bakkalarıı tarafından fark edilmeyen bir kaynak olarak da dükünülebilinir. KOBİlerin kısıtlı kaynaklarından dolayı sınırlanmasıı söz konusu olduğu için yenilikçi pazarlama davranışına yönelmeleri uygun olacaktır. Bu durumda, firma kaynakların daha azıyla daha çok yapabilir hale gelecektir. Bu bilgilerden hareketle; *Kaynak kaldıraçı (H6), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Değer yaratma boyutu, genelde girişimcilik aktivitesi merkezlidir. Bir yandan da pazarlama organizasyonunun bütünü olarak görülür. Girişimsel aktivitenin tanımında değer yaratma vardır. Aynı zamanda pazarlama odaklılığın da bütünleyici parçasıdır. Karlılık ilişkilerin oluşmasının için değer yaratma önemli bir durumken bakarılı firmalar rekabet alanlarında stratejik eğilimlerine göre değer yaratma aktivitelerine önem verirler (Becherer vd., 2008). Buna göre, *Değer Yaratma (H7), finansal performans ile pozitif ilişkilidir.*

Çalışmanın uygulama aşamasında girişimsel pazarlamanın finansal performansa etkisini inceleyen bir araştırma modeli geliştirilmiş ve hipotezler test edilmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli

Bu çalışmanın amacı girişimsel pazarlamanın boyutlarıyle firmaların finansal performansı arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Öne sürülen hipotezlerin test edilmesi için literatürden elde edilen ölçüm araçları kullanılarak oluşturulan yapılandırılmış anket ile verilerin toplandığı saha çalışması yapılmıştır. Verilerin toplamasının için Türkiye'de faaliyet gösteren KOBİ yöneticileriyle yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Bu yolla 560 KOBİ yöneticisinden veri toplanmıştır.

Çalışmada var olan değişkenleri ölçmek için konu ile ilgili literatürden elde edilen ölçüm araçları kullanılmıştır. Tüm ölçümler 1'in kesinlikle katılmıyorum ve 5'in kesinlikle katılıyorum anlamına geldiği bir likli Likert ölçeği kullanılarak yapılmıştır. Girişimsel pazarlama ölçeği için Becherer vd. (2008) tarafından oluşturulan sorular kullanılmıştır. Proaktiflik (3 ifade), fırsat odaklılık (3 ifade), hesaplanmış risk alma (3 ifade), yenilikçilik (3 ifade), müşteri yoğunluğu (3 ifade), kaynak kaldıraçı (4 ifade) ve değer yaratmadan (7 ifade) oluşan yedi boyutu olan ölçek toplam 26 ifade içermektedir.

Proaktiflik değişkenini ölçmek için şu ifadelere yer verilmiştir: "Bir yönetici olarak, sorunlardan çok fırsatlar üzerine konuşma eğilimi gösteririm"; "Başarılı olabilmek için, firmamda proaktif olmamız gerektiğine inanmam (ters soru ®)"; "Pazardaki bir değişikliğin, firmam için olumlu bir fırsat yarattığına inanırım". Fırsat Odaklılık değişkenini ölçmek için şu ifadelere yer verilmiştir: "Yönetim yaklaşımım, firmamız için daha fazla fırsatlar elde etmede mevcut müşteri ve pazarlarımızın ötesine bakmaya dayanır"; "Firmamın sahip olduğu kaynaklar açısından uygun olmayan fırsatları genellikle dikkate almam "; "Firmam için fırsatları fark etmede ve izlemede iyiyimdir".

Hesaplanmış risk alma değişkenini ölçmek için ise şu ifadelere yer verilmiştir: "Yalnızca işe yarayacağını bildiğim planları uygularım"; "Değişim için liderlik insiyatifleri kullanmadan ziyade, düzenli ve risk azaltan yönetim sürecine değer veririm"; "Yönetim tarzım risk açısından dikkatli davranmaya dayanır".

Yenilikçilik değişkenini ölçmek için şu ifadeler kullanılmıştır: "Bir kısmının başarısız olacağını bilsem de, yenilikçi stratejilere önem vermek yönetim tarzımdır"; "Yeniliğin firmamda o kadar da önemli olmadığına inanıyorum"; "Problem çözmeye ilişkin olarak yaratıcı yeni çözümlere, sağduyuya dayanan çözümlerden daha fazla değer veririm".

Müşteriye Yoğunlaşma değişkenini ölçmek için geliştirilen ölçekte şu ifadelere yer verilmiştir:"Firmamdaki tüm departmanların müşterilerimizin tatmin edilmesinin öneminin farkında olmalarını beklerim"; "Çalışanlarımın

müşterileri ilişkilerinde yenilikçi yaklaşımlar göstermeleri için teşvik ederimö; ñFirmam müşterilerimiz için iyi bir iş ortaya koymaktadır, ancak müşterilerimizin firmamızla özel bir ilişkisi var gibi görünmemektedirö.

Kaynak kaldıraçı değişkenini değerlendirmek için oluşturulan ölçekte şu ifadeler kullanılmıştır:ñNadiren firmamda çalışanlardan, iş saatleri dışında çalışmalarını ya da iş tanımlarının gerçekten parçası olmayan faaliyetleri yerine getirmelerini isterimö; ñFirmamız için ihtiyaç duyduğumuz kaynakları satın almaktansa kiralamayı tercih ederimö; ñFirmamda aşırı oluşturma ve/veya yardımlaşma anlayışının avantajlarından doğrultusunda kullanırımö; ñKaynaklarımızı takas (barter) ya da alışveriş yoluyla arttırabilirimö.

Son olarak değer yaratma değişkenini ölçmek için: ñFirmamızın müşteriler için yarattığı temel değerin, ürünlerimiz/ hizmetlerimiz üzerinden olduğuna inanıyorumö; ñFirmamızın mükemmel müşteri hizmeti ile müşterileri için değer yarattığından emin olmak adına gerekeni yaparımö; ñFirmamızın müşteriler için değer yaratmada mükemmel bir iş ortaya koyduğundan emin olmaya çalışırımö; ñFirmamızdaki teknoloji müşteri değeri yaratmanın önemli bir kaynağıdırö; ñFirmamızın müşterileri, bizim onlar için rakiplerimizden daha fazla değer yarattığımızı hissetmezlerö; ñÜstün müşteri değeri sağlamak, firmamızın asıl hedeflerinden biri değildirö; ñFirmamızın fiyatlandırma yapısının müşteriler için yaratılan değeri yansıttığından emin olmaya çalışırımö ifadelerine yer verilmiştir.

Firmaların finansal performansını ölçmek için, nesnel performans göstergeleri yerine işletme araştırmalarında sıklıkla yapıldığı gibi yöneticilerin öznel değerlendirmelerine başvurulmuştur. Yöneticilerden, literatürden (Bulut vd., 2009) elde edilen üç performans unsuru başlamında kendi firmalarının durumunu sektördeki rakipleriyle kıyaslanması istenmiştir. Ciro karlılığı (kar/toplam satışlar), aktif karlılığı (kar/toplam varlıklar) ve firmanın genel karlılık durumu unsurlarından oluşan ölçekte, 1'in çok daha kötü ve 5'in çok daha iyi anlamına geldiği beşli Likert ölçeği ile değerlendirme yapılmıştır.

ANALİZ VE SONUÇLAR

Kullanılan ölçekler için keşfedici faktör analizi yapılmış ve sonuçlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, müşteriye yoğunlaşma boyutundan 1 ve değer yaratma boyutundan 4 soru düşük faktör yükleri veya birden fazla faktöre yüklendiği için ölçekten çıkartılmıştır. Diğer tüm soruların beklendiği şekilde boyutlara yüklendiği görülmektedir. Faktör analizi sonrasında girişimsel pazarlamayı ölçen 21 soru ve finansal performansı ölçen 3 soru ile analize devam edilmektedir.

Tablo 1: Keşfedici Faktör Analizi

Boyutlar	Faktör Yükleri		Ŭ
1 Proaktiflik			0.65
Pro_1	0.751		
Pro_2	0.823		
Pro_3	0.653		
2 Fırsat Odaklılık			0.61
FO_1	0.627		
FO_2	0.780		
FO_3	0.628		
3 Risk Alma			0.64
Risk_1	0.544		
Risk_2	0.757		
Risk_3	0.843		
4 Yenilikçilik			0.65
Yeni_1	0.748		
Yeni_2	0.816		
Yeni_3	0.586		
5Müşteriye Yoğunlaşma			0.72
Müşteri_1	0.840		
Müşteri_2	0.844		
6 Kaynak Kaldıraçı			0.62
Kaynak_1	0.799		
Kaynak_2	0.575		
Kaynak_3	0.534		
Kaynak_4	0.719		
7 Değer Yaratma			0.66
Değer_1	0.404		
Değer_2	0.821		
Değer_3	0.825		
8 Finansal Performans			0.80
Perf_1	0.927		
Perf_2	0.919		
Perf_3	0.910		
Toplam Açıklanan Varyans			% 65.68
KMO Örneklem Yeterliliği			0.736
Bartlett Küresellik Testi	Ki-Kare		3261.58
	Df		276
	Sig.		0.000

Kullanılan ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için içsel tutarlılık katsayıları kullanılmaktadır. Tablo 1'de ayrı ayrı gösterilmekte olan güvenilirlik katsayılarının (Ŭ) 0.61 ile 0.80 arasında değiştiği görülmektedir. Tüm değerlerin 0.60'ın üzerinde olduğu ve ölçeklerin güvenilir kabul edilebileceği söylenebilir. Girişimsel pazarlamanın boyutları ve finansal performans değişkenine ait ortalama değerleri, standart sapmaları (SS) ve tüm değişkenler arasındaki korelasyon katsayıları hesaplanmış ve Tablo 2'de gösterilmiştir. Girişimsel pazarlamanın boyutları içinde en yüksek ortalama değerine sahip olan müşteriye yoğunlaşma boyutudur. Bunu değer yaratma takip etmektedir. En düşük ortalama değer ise hesaplanmış risk alma boyutunda gözlenmiştir. Hesaplanmış risk alma dışındaki tüm boyutlar birbiriyle pozitif yönlü ilişkilidir. Risk alma boyutunun diğer boyutlar ile negatif yönlü ilişkili olduğu, sadece yenilikçilik ile pozitif yönlü ilişkisi olduğu görülmektedir. Ancak bu ilişki de istatistikî olarak anlamlı bir ilişki değildir. Benzer şekilde fırsat odaklılık dışındaki tüm boyutlar ile finansal performans arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğu ancak risk alma ile finansal performans arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı gözlenmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı İstatistikler ve Korelâsyonlar

	Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4	5	6	7
1	Proaktiflik	3.65	0.78	1						
2	Fırsat odaklılık	4.07	0.48	,26	1					
3	Risk alma	2.11	0.73	-,16	-,31	1				
4	Yenilikçilik	3.87	0.73	,14	,17	,02	1			
5	Müşteriye yoğunlaşma	4.29	0.59	,17	,28	-,14	,24	1		
6	Kaynak kaldıraçı	3.49	0.69	,19	,22	-,22	,21	,09	1	
7	Değer yaratma	4.19	0.57	,11	,20	-,09	,10	,23	,07	1
8	Finansal Performans	3.79	0.65	,24	,08	,00	,19	,10	,14	,12

Bu çalışmada hipotezlerin test edilmesi için doğrusal regresyon analizi yapılmaktadır. Tablo 3'ten görüleceği üzere, düzeltilmiş R^2 değeri 11,1'dir ve girişimsel pazarlama finansal performanstaki varyansın yaklaşık yüzde 11'ini açıklamaktadır. Bunun yanı sıra girişimsel pazarlamanın sadece iki boyutunun finansal performans üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Proaktiflik (b=,244; p= ,000) ve yenilikçilik (b=,123; p=,008) finansal performans üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Regresyon analizi sonuçları H1 ve H4 hipotezlerinin kabul edilmesini desteklemektedir. Diğer taraftan H2, H3, H5, H6 ve H7 hipotezleri desteklenmemektedir.

Tablo 3: Regresyon Analizleri

Bağımsız değişkenler	S. Beta	T	p
Proaktiflik	,244	5,214	,000
Fırsat odaklılık	-,038	-,771	,441
Risk alma	,020	,424	,672
Yenilikçilik	,123	2,645	,008
Müşteriye yoğunlaşma	,046	,965	,335
Kaynak kaldıraçı	,040	,851	,395
Değer yaratma	,080	1,770	,077
F= 8.398 Düz. R^2 = 0.111 p = 0.000			

SONUÇ

Hızlı bir biçimde değişime uğrayan ve rekabetin giderek hız kazandığı günümüz dünyasında firmaların pazarda varlığını sürdürmesi ancak yenilikçi bakış açısını ve yenilikçi kişiket içi girişimcileri destekleyen firmalarla mümkün olacaktır. Müşterileri için katma değer yaratmayan firmalar varlıklarının sona ermesi sonucuyla karşılaşacaktır. Çünkü artık müşterilerin de bilinç seviyesi artmıştır ve müşteriler kendileri için daha fazla değer yaratan ve onlara minimum fiyatla maksimum kalite ve hizmeti sunan hatta bunla da yetinmeyip müşteri odaklı yaklaşımını ortaya koyduğu faaliyetleri ile kanıtlayan firmaları tercih etmektedirler. Daha da ileri boyutta sosyal sorumluluk projelerine destek veren firmalar günümüzde daha fazla tercih edilen firmalar olmaktadırlar. Durum böyleyken firmalar için girişimsel pazarlamanın anlamı ve önemi artmaktadır. Çünkü girişimsel pazarlama bu bahsettiklerimizin tümünü kapsayan hatta onu daha da ileri bir boyuta çıkaran bir yaklaşımdır.

Girişimsel pazarlama özellikle küçük işletmeler için uygun görülen bir stratejik yönelimdir. Bu çalışmada da girişimsel pazarlamanın finansal performansa etkisi araştırılmaktadır. Üretim sektöründe faaliyet gösteren 560 KOBİ yöneticisinden anket yoluyla toplanan veriler analiz edilerek hipotezler test edilmiştir.

Türk firmaları müşteriye ve değer yaratmaya büyük önem vermektedir. Ancak önem verilen bu boyutlar finansal başarı elde etmeyi sağlamamaktadır. Bu noktada firmaların değer yaratmada sağlam müşteri ilişkilerine önem vermesi, sağlanan ürün ve hizmetlerin müşteri açısından takdir değeri değer hakkında bilgi sahibi olunması, varolan ve

potansiyel müşteriler için yeni ürün ve hizmetler sunularak değer yaratılmasıve sadece bununla yetinmeyip satış öncesi hizmetlerle de bunların desteklenmesi ve yine bu konuda tedarikçilerle işbirliği i yapılmasıyerinde olacaktır.

Proaktiflik değiliminin, risk alma ve yenilikçilik değilimleriyle etkileşim halinde olmasıdolayısıyla firma performansını etkilemesi kaçınılmazdır. Analiz sonuçlarına göre, görece olarak daha düşük ortalama değere sahip olan proaktiflik ve yenilikçilik boyutlarıfinansal performansı olumlu etkilemektedir. Diğer taraftan, bu çalışma göstermiştir ki, Türk KOBİleri risk almaktan kaçınmaktadır ve risk almayı finansal başarıelde etmek için iyi bir araç olarak görmemektedir.

Bu araştırma küçük ve orta büyüklükteki işletmeler ile yapıldığından elde edilen sonuçları tüm işletmelere genelleştirmek zor olabilir. Büyük ölçekli işletmelerle de çalışmalar yapılmasıdaha genel sonuçlar elde etmeyi sağlayacaktır. Ayrıca girişimsel pazarlama ile diğer performans göstergeleri arasındaki ilişkiler de araştırılarak, girişimsel pazarlamanın finansal performansın öncülü olabilecek diğer göstergeler üzerindeki etkisi ortaya konulabilir.

KAYNAKÇA

Antoncic, B. ve Hisrich, R.D. (2001). ñIntrapreneurship Construct Refinement and Cross- Cultural Validationò, *Journal of Business Venturing*, 16(5): 495- 527.

Baker, W.E. ve Sinkula, J.M. (2009). ñThe Complementary Effects of Market Orientation and Entrepreneurial Orientation on Profitability in Small Businessesò, *Journal of Small Business Management*, 47(4): 443-464.

Becherer, R.C., Haynes, P.J. ve Helms, M.M. (2008). ñAn Exploratory Investigation of Entrepreneurial Marketingò, *Journal of Business and Entrepreneurship*, 20: 44-64.

Becherer, R.C., Haynes, P.J. ve Fletcher, L.P. (2006). ñPaths to Profitability in Owner-Operated Firms: The Role of Entrepreneurialò, *Journal of Business and Entrepreneurship*, 18(1): 17-31.

Bjerke, B. ve Hultman, C.M. (2002). *Entrepreneurial Marketing: The Growth of Small Firms in the New Economic Era*, Edward Elgar Publishing Limited, UK.

Bulut, Ç., Fık, A.M, Aktan, B. ve Yılmaz, S. (2008). ñKurumsal Girişimcilik: Kavramsal Yapı Üzerine Bir Tartışmaò, Journal of Yasar University, 3(10): 1389-1416.

Bulut, Ç., Yilmaz, C. ve Alpkan, L. (2009). ñPazar Oryantasyonu Boyutlarının Firma Performansına Etkileriò, *Ege Akademik Bakış*, 9(2): 513-538.

Carson, D. ve Cromie, S. (1989). ñMarketing planning in small enterprises: a model and some empirical evidenceò, *Journal of Marketing Management*, 5(1): 33-49.

Cooper, R.G. ve Kleinschmidt, E.J. (2000). ñNew product performance: what distinguishes the star productsò, *Australian Journal of Management*, 25(1): 17-45.

Gilmore, A. ve Carson, D. (1991). ñEntrepreneurial Marketing by Networkingò, *New England Journal of Entrepreneurship*, 12(2): 31-38.

Hills, G. E., Hultman, C.M. ve Miles, M.P. (2008). ñThe Evolution and Development of Entrepreneurial Marketingò, *Journal of Small Business Management*, 46(1): 99-112.

Jones, R. ve Rowley, J. (2011). ñEntrepreneurial Marketing in Small Businesses: a Conceptual Explorationò, *International Small Business Journal*, 29(1): 25-36.

Kirca, A.H., Jayachandran, S.ve Bearden, W.O. (2005). ñMarket Orientation: A Meta-Analytic Review and Assessment of Its Antecedents and Impact on Performanceò, *Journal of Marketing*, 69(2): 24-41.

Kolabi, A.M., Hosseini, H.K., Mehrabi, R. ve Salamzadeh, A. (2011). ñDeveloping Entrepreneurial Marketing Mix: Case Study of Entrepreneurial Food Enterprises in Iranò, *Journal of Knowledge Management Economics and Information Technology*, 5: 1-17.

Kraus, S., Harms, R. ve Fink, M. (2009). ñEntrepreneurial Marketing: Moving beyond Marketing in New Venturesò, *International Journal of Entrepreneurship and Innovation Management*, 11(1): 19-34.

Liu, S.S., Luo, X. ve Shi, Y. (2002). ñIntegrating Customer Orientation, Corporate Entrepreneurship, and Learning Orientation in Organizations-in-Transition: An Empirical Studyò, *International Journal of Research in Marketing*, 19: 367- 382.

Lumpkin, G.T. and Dess G.G. (2001), ñLinking Two Dimensions of Entrepreneurial Orientation to Firm Performance: The Moderating Role of Environment and Industry Life Cycleò, Journal of Business Venturing, 16: 429-451.

Merlo, O. ve Auh, S. (2009), ñThe Effects of Entrepreneurial Orientation, Market Orientation, and Marketing Subunit Influence On Firm Performanceò, *Marketing Letters*, 20(3): 295-311.

Morris, M.H., Schindehutte, M. ve LaForge, R.W. (2002). ñEntrepreneurial Marketing: A construct for Integrating Emerging Entrepreneurship and Marketing Perspectivesò, *Journal of Marketing Theory Practice*, 10(4): 1-19.

Santos-Vijande, M. ve Alvarez-Gonzalez, L. (2007). ñInnovativeness and Organizational Innovation in Total Quality Oriented Firms: The Moderating Role of Market Turbulenceò, *Technovation*, 27(9): 514-532.

Srivastava, R.K., Shervani, T.A. ve Fahey, L. (1998). ñMarket-Based Assets and Shareholder Value: A Framework for Analysisò, *Journal of Marketing*, 62(1): 2-18.

Stokes, D. (2000). ñPutting Entrepreneurship into Marketing: The Processes of Entrepreneurial Marketingò, *Journal of Research in Marketing and Entrepreneurship*, 2(1): 1-16.

Van de Vrande, V., De Jong, J.P.J. Vanhaverbeke, W. ve De Rochemont, M. (2009). ñOpen innovative in SMEs: trends, motives and management challengesò, *Technovation*, 29: 423ï 437.

FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Ahmet GÖKGÖZ
Dr. **,**Yalova Üniversitesi, Yalova Meslek Yüksekokulu Muhasebe ve Vergi Bölümü,ahmetgokgoz83@gmail.com

ÖZET: İşletmeler faaliyetleri için gerekli olan iktisadi varlıkları, "satın alma" veya "kiralama" yollarından birisiyle edinebilmektedirler. Genel olarak işletmeler, başlangıçta önemli miktarda fonu uzun vadeli varlıklara yatırmak istemediklerinden veya satın alma için gerekli olan fonu bulmanın zorluğundan, kiralama yolunu tercih etmektedirler. Günümüzde kiralamanın en yaygın olarak kullanılanı ise finansal kiralama şeklinde olanıdır. Bir nevi finansman sağlama tekniği olarak görülen finansal kiralama işlemleri ile ilgili olarak son zamanlarda birçok düzenleme yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı, finansal kiralama işlemlerini vergi mevzuatı ve TMS 17 Kiralama İşlemleri standardı çerçevesinde inceleyerek, finansal kiralama işlemlerinin kiraya veren ve kiracı açısından nasıl muhasebeleştirileceğini açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Kiralama, Finansal Kiralama, TMS 17, Muhasebeleştirme.
Jel Sınıflandırması: M40, M41, M49.

ACCOUNTING OF FINANCIAL LEASING

ABSTRACT: Companies acquire economic assets which required for their activities by one of the "purchasing" or "hiring" ways. Generally companies choose leasing way, because they don't want to invest important amount of funds to long term assets or because of the difficulties while finding funds for purchasing. Today, the most widely used type of hiring is financial leasing. Recently many arrangements have made about financial leasing that seen as a kind of funding technique. The purpose of this study is explaining accounting of financial leasing operations for the renter and the lessor by reviewing financial leasing operations within the framework of tax legislation and TAS 17 standards of leases.

Keywords: Hire, Finance Lease, TAS17, Accounting.
Jel Classification: M40, M41, M49.

GİRİŞ

İşletmeler faaliyetlerini yerine getirebilmeleri için bina, makine, demirbaş, teçhizat gibi bazı iktisadi varlıklara ihtiyaç duyarlar. İhtiyaç duyulan söz konusu iktisadi varlıklar işletmelerde büyük yekûn tutmakta ve bu varlıkların edinimi için önemli miktarda fona ihtiyaç duyulmaktadır. İhtiyaç duyulan fonlar çeşitli finansman şekilleri (borçlanma, hisse senedi-tahvil ihracı vs) ile karşılanabilmekte, ancak işletmeler sağlanan fonları uzun vadeli varlıklara (duran varlıklara) yatırmak istememektedirler. Bu durum ihtiyaç duyulan iktisadi varlıkların satın almadan ziyade kiralama suretiyle edinimini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla, varlıkların kiralama yoluyla edinimi, işletmeleri varlıkların finansmanı yükünden kurtarmakta ve mevcut olan fonlarını da duran varlıklara yatırmaya mecbur bırakmamaktadır. Bu bağlamda varlıkların kiralanması daha yararlı görünmektedir.

Literatürde leasing olarak bilinen uzun vadeli varlıkların kiralama yoluyla ediniminin en yaygın şekli finansal kiralamadır. En basit anlamıyla finansal kiralama; bir varlığın kullanma hakkının, belirlenen süre dâhilinde varlığın mülkiyetine sahip olan kiraya verenden kiracıya geçmesidir (Kocaağa, 1999:165). European Leasing Association tarafından ise finansal kiralama sözleşmesi; "belli bir süre için kiralayan ile kiracı arasında imzalanan, kiracı tarafından seçilip kiralayan tarafından satın alınan bir malın mülkiyetini kiralayanda, kullanımını belli bir kira ödemesi karşılığında kiracıda bırakan sözleşme" olarak tanımlanmıştır (Göker, 2004).

Sermaye kiralaması olarak da bilinen finansal kiralama, kiralanan varlığın mülkiyetinin kiraya veren tarafta, varlığın kullanımının ise kiracıda kaldığı bir kiralama yöntemidir. Finansal kiralama sözleşmesi ile kiracı, kiralanan varlığın ekonomik ömrünün önemli bir kısmını, hatta tamamını kullanma yetkisine sahiptir (Söyler, 2007:25).

Finansal kiralama işlemleri, iktisadi varlıkların yatırımlarında satın almaya alternatif olan ve esasen söz konusu bu kıymetlerin borçla edinilmesini sağlayan orta ve uzun vadeli bir finansman tekniğidir (Atakan ve Gökbulut, 2006:60-61). Son zamanlarda yaygın olarak kullanılan finansal kiralama sözleşmelerinin kiraya veren ve kiracı açısından

birçok yararı vardır. Ülkemizde finansal kiralama işlem hacminde göreceli olarak bir artış gözlense de istenilen seviyeye ulaştığı söylenemez. Bunun nedenleri arasında; ülkemizde uzunca süre yaşanan enflasyon, sermaye piyasalarının yeterli genişlik ve derinliğe ulaşmamış olması, mevzuattaki yetersizlikler nedeniyle yapılan sık değişimler ve kimi zaman kiralama maliyetlerinin mülkiyet edinme maliyetlerini aşması gösterilebilir (Özulucan ve Özdemir, 2009: 27).

Ülkemizde, finansal kiralama ile ilgili hukuki düzenlemeler, ilk olarak, 1985 yılında ve ardından 2003 yılında yapılmıştır. Ancak, 2003 yılından önce TMUDESK tarafından "TMS 17 Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi" adında bir standart yayınlanmıştır (Uçma, 2005). Daha sonra 2006 yılında finansal kiralama işlemlerinin finansal tablolarında gösterilmesini sağlamak amacıyla "TMS 17 Kiralama İşlemleri" standardı yürürlüğe girmiştir. TMS 17'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından, finansal kiralama şirketlerinin kuruluş ve faaliyet esaslarını belirleyen tebliğ ve yönetmelikler yayınlanmıştır. BDDK tarafından yapılan diğer bir düzenleme ise; 17.05.2007 tarih ve 26525 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan, Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerince Uygulanan Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi hakkındaki tebliğdir. Söz konusu tebliğ ile finansal kiralama, faktoring ve finansman şirketlerinde, muhasebeleştirme ve raporlama açısından tekdüzenin sağlanması amaçlanmıştır. Dolayısıyla, söz konusu tebliğ ile birlikte finansal kiralama şirketleri BDDK tarafından yayınlanan hesap planını kullanacaklardır.

Bu çalışmanın amacı, finansal kiralama işlemlerini vergi mevzuatı ve TMS 17 Kiralama İşlemleri standardı açısından inceleyerek, finansal kiralama işlemlerinin kiraya veren ve kiracı açısından nasıl muhasebeleştirileceğini açıklamaktır.

FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN VERGİ MEVZUATI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ülkemizde, finansal kiralama, ilk olarak 28.06.1985 tarih ve 18795 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile hukuki yapıya kavuşturulmuştur. Daha sonra kanundaki eksiklikleri gidermek ve finansal kiralama uygulamalarını Uluslararası Muhasebe Standartları'na uygun hale getirmek amacıyla 2003 yılında çıkartılan 4842 sayılı kanunun 25. maddesiyle Vergi Usul Kanunu'na "Finansal Kiralama İşlemlerinde Değerleme" başlığıyla mükerrer 290. madde eklenmiştir. Söz konusu bu maddeye istinaden 319 seri no.lu VUK Genel Tebliği ile 11 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği yayınlanmıştır.

VUK mükerrer 290. maddede finansal kiralama; "kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devredilip devredilmediğine bakılmaksızın, bir iktisadi kıymetin mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm riskler ile yararların kiracıya bırakılması sonucunu doğuran kiralamalardır" şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca söz konusu kanun maddesinde bir işlemin finansal kiralama işlemi sayılabilmesi için gerekli olan kriterler belirlenmiştir. Aşağıda verilen kriterlerden herhangi birinin varlığı durumunda kiralama işlemi finansal kiralama olarak kabul edilmektedir:

- İktisadî kıymetin mülkiyetinin kira süresi sonunda kiracıya devredilmesi,
- Kiracıya kira süresi sonunda iktisadi kıymeti rayiç bedelinden düşük bir bedelle satın alma hakkının tanınması,
- Kiralama süresinin iktisadi kıymetin ekonomik ömrünün % 80'inden daha büyük bir bölümünü kapsaması,
- Sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin toplamının iktisadî kıymetin rayiç bedelinin % 90'ından daha büyük bir değeri oluşturması.

Ayrıca ilgili kanun maddesinde; doğal kaynakların araştırılması veya kullanılmasına yönelik kiralama sözleşmeleri ile sinema filmleri, video kayıtları, patentler, kopyalama hakları gibi kıymetlerle ilgili lisans sözleşmeleri finansal kiralama olarak değerlendirilemeyeceği belirtilmiştir. Bunun yanında, arazi, arsa ve binalarla ilgili kiralama sözleşmeleri, sadece, sözleşmede kira süresi sonunda mülkiyet hakkının kiracıya devri öngörülmüşse veya kiracıya kira süresi sonunda kiralama konusu gayrimenkulü düşük bir bedelle satın alma hakkı tanınmışsa finansal kiralama olarak değerlendirilebileceği ifade edilmiştir. 1985 yılında çıkarılan 3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu'na göre üretim işletmelerinin finansal kiralama işlemi yapma yetkileri yok iken, 2003 yılında çıkarılan 4842 Sayılı kanun ile üretim işletmelerine finansal kiralama işlemi yapma yetkisi verilmiştir.

Finansal kiralama işlemleri ile ilgili yukarıda bahsi geçen mevzuatlarda finansal kiralama işlemlerinde değerleme, amortisman, KDV, kur farkı, faiz gideri, muhasebeleştirmede kullanılacak hesaplar hükme bağlanmıştır. Bu konular hakkında açıklayıcı bilgiler sunmak yerinde olacaktır.

Finansal Kiralama İşlemlerinde Değerleme ve Amortisman

Finansal kiralama işlemlerinde, finansal kiralamaya konu olan iktisadi kıymet ile sözleşmeden doğan hak, borç ve alacakların değerlemesine ve amortisman ayrılmasına ilişkin esaslar VUK Mükerrer 290. maddede ve 319 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği'nde kiracı ve kiralayan açısından ayrı ayrı belirlenmiştir. Söz konusu kanun maddesi ve tebliğe istinaden değerleme ve amortisman konusu aşağıda açıklanacaktır.

Kiracının, finansal kiralama işlemine konu iktisadi kıymeti kullanma hakkını ve sözleşmeden doğan borcunu değerlemesinde dikkate alacağı değer, kiralama konusu iktisadi kıymetin rayiç bedeli veya sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanıdır. Örneğin; işletme finansal kiralama yoluyla bir makine kiraladı. Değerleme günü itibariyle makinenin rayiç bedeli, yani piyasada alınıp satılan bedeli 10.000 TL, sözleşmeye göre yapılacak kira ödemelerinin bugünkü değeri ise 12.000 TL olsun. Bu durumda dikkate alınacak değer 10.000 TL'dir.

Kiracı tarafından aktifleştirilen finansal kiralamaya konu iktisadi kıymetin kullanma hakkı, yeniden değerleme ve amortismana tâbi tutulması gerekmektedir. Ayrıca, kiracı tarafından finansal kiralama sözleşmesine göre yapılan kira ödemeleri, her bir dönem sonunda kalan borç tutarına sabit bir dönemsel faiz oranı uygulanmak suretiyle, borç anapara ödemesi ve faiz gideri olarak ayrıştırılması gerekmektedir.

Kiralayan açısından, sözleşmeden doğan alacağın, kiralama süresi boyunca yapılacak kira ödemelerinin toplam tutarının ve kiralama konusu iktisadî kıymetin, değerlemesinde dikkate alınacak değer, iktisadî kıymetin net bilanço değerinden kira ödemelerinin bugünkü değerinin düşülmesiyle bulunan değerdir. Bulunan bu değerin sıfır veya negatif olması halinde, iktisadi kıymet iz bedeliyle değerlenir ve aradaki fark iktisadi kıymetin elden çıkarılmasından elde edilen kazanç olarak işleme tabi tutulur. Ayrıca, iktisadi kıymetin net bilanço aktif değerinden kira ödemelerinin bugünkü değerinin düşülmesiyle bulunan tutar pozitif çıkarsa, söz konusu fark kiralayan tarafından amortismana tabi tutulur.

Kiralayan tarafın, finansal kiralamaya konu iktisadi kıymetin üretimini veya alım satımını yapması halinde, iktisadi kıymetin net bilanço aktif değeri olarak rayiç bedel esas alınır. Rayiç bedel ile maliyet bedel arasındaki fark, bir satış işleminden elde edilen kâr veya zarar olarak işleme tabi tutulur.

Kiralayan tarafından aktifleştirilen alacak tutarı ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki fark, gelecek dönemlere ait faiz geliri olarak değerlendirilerek pasif hesaplara kaydedilir. Gelecek dönemlere ait faiz gelirleri, kiralanan iktisadî kıymetin finansal kiralamanın yapıldığı tarihteki rayiç bedelinden, her dönem sonunda yapılacak olan anapara geri ödemelerinin düşülmesi sonucu kalan tutar üzerinden sabit bir dönemsel faiz oranı ile hesaplanarak tahakkuk ettirilir.

Finansal kiralama işlemlerinde kullanılacak olan faiz oranı; kira ödemeleri ile garanti edilmemiş kalan değer toplamının bugünkü değerini, kiralamaya konu iktisadî kıymetin rayiç bedeline eşitleyen iskonto oranıdır. Eğer faiz oranı tespit edilemezse, kiracının kiralamaya konu iktisadî kıymeti satın almak için aynı vade ile alması gereken borçta katlanacağı faiz oranı dikkate alınır. Bunların yanında, kiracı ve kiralayan taraflar, finansal kiralamadan doğan borç ve alacalarını reeskonta tabi tutmaz.

Finansal Kiralama İşlemlerinde Katma Değer Vergisi ve Teşviklerden Yararlanma

2003 yılında yürürlüğe giren 4842 Sayılı Kanunda, daha önce uygulanan 3226 Sayılı Kanunda yer alan KDV uygulamaları ile ilgili olarak herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Bu durumda finansal kiralama şirketi tarafından malın satın alınması, finansal kiralama faturaları ve sözleşme bitiminde malın kiracıya teslimine ilişkin işlemler KDV'ye tabidir. Finansal kiralama faturalarında, anapara artı faiz tutarı üzerinden KDV hesaplanacaktır. Ancak, 3226 Sayılı Kanundaki eski uygulamaya göre finansal kiralama şirketleri dışındaki şirketlerin yaptığı ve finansal kiralama sayılan işlemlerde indirimli KDV oranları uygulanmaktaydı. Bu uygulama 4842 sayılı kanun ile kaldırılmıştır. Konuyla ilgili açıklama 319 Sıra Numaralı VUK Genel Tebliği'nde yapılmıştır.

24.03.2012 tarih ve 28243 Sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan mal ve hizmetlere uygulanacak katma değer vergisi oranlarının tespitine ilişkin kararda değişiklik yapılmasına dair karara istinaden belirlenen güncel KDV oranlarına göre; finansal kiralama işlemlerinde, işleme konu olan malın tabi olduğu KDV oranının uygulanacağı belirtilmiştir.

4842 Sayılı Kanuna istinaden 319 sıra numaralı VUK Genel Tebliği'nde finansal kiralama yoluyla gerçekleştirilen yatırımlarda, kiralayanın, finansal kiralama konusu iktisadi kıymetlerle ilgili olarak bunların satın alınması halinde uygulanan teşviklerden yararlanacağı belirtilmiştir. Bu nedenle finansal kiralama şirketleri 3226 Sayılı Kanunda belirtildiği gibi finansal kiralama yoluyla gerçekleştirilen yatırımlarda yatırımı indirimi ve diğer teşvik unsurlarından yararlanmaya devam edeceklerdir.

Finansal Kiralama İşlemlerinde Kur Farkları ve Faiz Giderleri

319 sıra numaralı VUK Genel Tebliği'nde finansal kiralama işlemlerindeki kur farkları ve faiz giderleri ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir. Finansal kiralama işlemlerinde, iktisadî varlığı kiralayan şirketler tarafından iktisadi kıymetin satın alınması sırasında Türk Lirası veya döviz cinsinden kredi kullanılmış ise, ilk yıl için ödenen kur farkları ve faiz giderleri, sözleşme yapılmadan önce iktisadi kıymetin maliyetine ilave edilebilecek olması halinde maliyete ilave edilir. Eğer maliyete ilave edilemezse diğer yıllarda gider kaydedilir.

FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNDE KULLANILACAK HESAPLAR

Maliye Bakanlığı tarafından finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde kullanılacak hesapları açıklamak amacıyla 31.07.2003 tarih ve 25185 sayılı Resmi Gazete'de 11 sıra numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'ni yayınlamıştır. İlgili tebliğde finansal kiralama işlemlerinin muhasebeleştirilmesinde kullanılabilecek Tekdüzen Hesap Planı'nda mevcut hesapların yanında yeni hesaplar da ilave edilmiştir. Söz konusu tebliğde yer verilen finansal kiralama işlemlerinde kullanılabilecek hesapları kısaca açıklamak yerinde olacaktır.

120/220 Alıcılar Hesabı: Finansal kiralama işlemlerinden doğan senetsiz alacakların izlendiği hesaptır.
121/221 Alacak Senetleri Hesabı: Finansal kiralama işlemlerinden doğan senetli alacakların izlendiği hesaptır.
124/224 Kazanılmamış Finansal Kiralama Faiz Gelirleri Hesabı (-): Finansal kiralamanın yapıldığı tarihte kiralama işlemlerinden doğan alacaklar ile kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki farkı gösteren henüz kazanılmamış finansal kiralama faiz gelirlerinin izlendiği hesaptır.
301/401 Finansal Kiralama İşlemlerinden Borçlar Hesabı: Kiracıların finansal kiralama yapanlara olan finansal kiralamadan kaynaklanan borçlarının izlendiği hesaptır.
302/402 Ertelenmiş Finansal Kiralama Borçlanma Maliyetleri Hesabı (-): Finansal kiralamanın yapıldığı tarihte kiralama işlemlerinden doğan borçlar ile kiralanan varlığa ilişkin kira ödemelerinin bugünkü değeri arasındaki farkı gösteren henüz ödenmemiş finansal kiralama borçlanma maliyetlerinin izlendiği hesaptır.

BDDK tarafından, 17.05.2007 tarih ve 26525 Sayılı Resmi Gazete'de Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerince Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi İle Kamuya Açıklanacak Finansal Tabloların Biçim ve İçeriği Hakkında bir tebliğ yayınlanmıştır. Söz konusu tebliğe göre, finansal kiralama şirketleri işlemlerini tebliğde yer verilen hesaplara göre muhasebeleştirmesi gerekmektedir. Yukarıda verilen hesapları ise, finansal kiralama şirketi dışında, finansal kiralama sözleşmesine taraf olan işletmeler kullanacaktır.

FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN TMS 17 AÇISINDAN İNCELENMESİ

Finansal kiralama işlemlerini konu alan standart, ilk olarak, TMUDESK tarafından 2003 yılından önce "TMS 17 Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi" adında yayınlanmıştır. Daha sonra, 31.12.2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere, 24.02.2006 tarih ve 26090 sayılı resmi gazete yayınlanan ve sonraki zamanlarda güncellemeler yapılan "TMS 17 Kiralama İşlemleri" standardı, kiralama işlemlerine ilişkin olarak kiracı ve kiraya veren tarafından uygulanması gereken muhasebe politikaları ve yapılacak açıklamaları düzenlemektedir.

TMS 17 standardı bazı istisnalar dışında her türlü kiralama işleminin muhasebeleştirilmesinde kullanılmaktadır. Standardın kapsamı dışında kalan işlemler şunlardan oluşmaktadır (TMS 17, md.2):

- Maden, petrol, doğalgaz gibi yeniden teşekkülü mümkün olmayan kaynakların araştırılması ve kullanılmasına ilişkin kiralama işlemleri,
- Sinema filmleri, videokasetler, oyunlar, el yazıları, patentler ve telif hakları gibi hak ve ürünlerin lisans anlaşmaları.

Ayrıca, TMS 17 standardı aşağıda yer alan varlıkların ölçülmesinde kullanılmamaktadır:

- Kiracılar tarafından yatırım amaçlı olarak elde tutulan gayrimenkuller,

- Kiraya verenlerin faaliyet kiralaması çerçevesinde kiraya verdikleri yatırım amaçlı gayrimenkuller,
- Kiracılar tarafından finansal kiralama çerçevesinde elde tutulan canlı varlıklar,
- Kiraya verenler tarafından faaliyet kiralaması çerçevesinde kiraya verilen canlı varlıklar.

Standart, kiralamayı, kiraya verenin bir varlığın kullanım hakkını, bir ödeme veya ödeme planı karşılığında, taraflarca kararlaştırılmış bir süre boyunca kiracıya devrettiği bir sözleşme olarak tanımlamıştır (TMS 17, md.4). Standartta, kiralama işlemleri temel olarak "finansal kiralama" ve "faaliyet kiralaması" olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Söz konusu sınıflama yapılırken, kiralanan varlığın mülkiyetine ilişkin risk ve yararların kiraya verende ya da kiracı da bulunma derecesi dikkate alınmıştır. Burada bahsi geçen riskler, atıl kapasiteden veya teknolojik eskimelerden kaynaklanan zarar olasılıklarını ve değişen ekonomik şartlar nedeniyle getirilerde meydana gelebilecek değişiklikleri kapsamaktadır. Yararlar ise, varlığın yararlı ekonomik ömrü içerisinde kârlı bir şekilde işletilmesi, değerinde artış meydana gelmesi suretiyle gelir elde edilmesinin beklenmesi ya da kalıntı değerinin nakde çevrilmesinin beklenmesinden oluşabilmektedir (TMS 17, md.7).
Standart gereği, bir varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan risk ve yararların tamamının kiracıya devredildiği kiralamalar finansal kiralama, söz konusu risk ve yararların tamamının kiracıya devredilmediği kiralamalar ise faaliyet kiralaması olarak sınıflanmaktadır (TMS 17, md.8).

Bir kiralama işleminin finansal kiralama veya faaliyet kiralaması olduğunun tespitinde, sözleşmenin şeklinden ziyade işlemin özü esas alınmalıdır. Bu bağlamda aşağıda yer alan kriterlerin birlikte ya da tek başlarına var oldukları kiralama işlemleri finansal kiralama olarak kabul edilmektedir (TMS 17, md.10):

- Kiralama sözleşmesinde, kiralanan varlığın mülkiyetinin kiralama süresi sonunda veya daha öncesinde kiracıya geçeceğinin öngörülmesi,
- Kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibariyle, kiracıya kiralanan varlığın gerçeğe uygun değerinden çok daha düşük bir bedelle satın alma opsiyonu tanınması ve kiracının da verilen opsiyonu kullanacağı beklentisinin olması,
- Kira sözleşmesi sonunda varlığın mülkiyeti kiracıya geçmeyecek olsa dahi, kira süresinin kiralanan varlığın ekonomik ömrünün büyük bir bölümünü kapsaması,
- Kiralama sözleşmesinin başlangıcı itibariyle, asgari kira ödemelerinin bugünkü değerlerinin, en az, kiralanan varlığın gerçeğe uygun değerine eşit olması,
- Üzerinde büyük değişiklikler yapılmadığı sürece, kiralanan varlığın, sadece kiracı tarafından kullanılabilecek özel bir yapıda olması.

Yine benzer şekilde, aşağıda yer alan kriterler birlikte veya tek başlarına var oldukları durumlarda, kiralama işlemi finansal kiralama olarak nitelendirilir (TMS 17, md.11):

- Kiracı, kira sözleşmesini feshetmesi halinde, kiraya verenin fesih işleminden kaynaklanan zararları karşılaması,
- Kalıntı değerin gerçeğe uygun değerindeki değişmelerden kaynaklanan kazanç ya da kayıpların kiracıya ait olması,
- Kiracının, piyasa fiyatının çok daha altında bir bedelle bir dönem daha kiralamayı sürdürme hakkının bulunması.

Yukarıda belirtilen ilk beş maddenin her biri finansal kiralama göstergelerinden birisi olarak kabul edilir. Sonraki üç madde ise finansal kiralamayı destekleyici nitelikte unsurlardır (Özerhan ve Yanık, 2012:403). Bir kiralama sözleşmesi yukarıda belirtilen şartları taşısa da, kiralanan varlığın mülkiyetine sahip olmaktan kaynaklanan tüm risk ve yararlar kiralama sözleşmesi aracılığıyla kiracıya devri mümkün değilse, söz konusu kiralama faaliyet kiralaması olarak sınıflandırılır (TMS 17, md.12).

Standartta, arazi ve binaların kiralama işleminin finansal kiralama mı yoksa faaliyet kiralaması mı olduğunu belirlenmesinde, arazinin sınırsız bir yararlı ekonomik ömre sahip olmasının göz önünde tutulması gerektiği belirtilmiştir (TMS 17, md.15A). Bu bağlamda arazinin sınırsız bir yararlı ömre sahip olması nedeniyle mülkiyetinin kiralama süresi sonunda kiracıya devredilmeyeceği tahmin edilmekte ise bu işlem faaliyet kiralaması kabul edilir (Özerhan ve Yanık, 2012:404).

Standartta finansal kiralama sözleşmesine konu olan işlemlerin muhasebeleştirilmesi ve ölçümü, kiraya veren ve kiracı açısından ayrı ayrı açıklanmıştır. Çalışmada da finansal kiralama işlemi ile ilgili hususlar, kiraya veren ve kiracı açısından ayrı ayrı ele alınacaktır.

Kiracı Açısından Finansal Kiralama İşlemleri

Kiracı taraf, kiralama süresinin başında, finansal kiralama işlemini, kiralama süresinin başı itibariyle tespit edilmiş olan gerçeğe uygun değer ya da asgari kira ödemelerinin bugünkü değerinden düşük olanıyla bilançosunda varlık ve borç olarak muhasebeleştirir. Asgari kira ödemelerinin bugünkü değeri hesaplanırken kullanılacak iskonto oranı; tespiti mümkünse kiralama işleminde zımnen yer alan faiz oranı, tespiti mümkün değilse, kiracının ek borçlanma faiz oranıdır (TMS 17, md.20).

Kiralama sözleşmesindeki zımni faiz oranı; kiralama sözleşmesi başlangıcında, asgari kira ödemeleri ve garanti edilmemiş kalıntı değerin bugünkü değeri toplamını, kiralama konusu varlığın gerçeğe uygun değeri ile kiraya verene ait her çeşit başlangıç doğrudan maliyetinin toplamına eşitleyen iskonto oranını ifade etmektedir. Asgari kira ödemesi; kiracının kiralama süresince, koşullu kira, hizmet maliyetleri ve vergiler dışında, kiraya verene garanti ettiği kira tutarları ile kalıntı değerinin toplamını ifade eder. Garanti edilmemiş kalıntı değer; kiralanan varlığın kalıntı değerinin kiraya verene ödenmesi garanti edilmemiş veya yalnızca kiraya verenle ilişkili taraflarca garanti edilmiş kısmıdır. Başlangıç doğrudan (direkt) maliyetleri ise; kiraya verenin üretici veya satıcı olduğu kiralamalarda, bunlar tarafından yüklenilenler hariç olmak üzere, kiralama sözleşmesinin müzakere ve tanzim edilmesiyle doğrudan ilişkilendirilebilen ek maliyetlerdir (TMS 17, md.4). Kiracının her çeşit başlangıç doğrudan maliyetleri, varlık olarak muhasebeleştirilen tutara eklenir (TMS 17, md.20).

Örnek: İşletme 01.01.2012 tarihinde finansal kiralama şirketi ile bir taşıtın kiralanması sözleşmesi yapmıştır. Taşıt 3 yıllığına ve eşit taksitlerle kiralanmıştır. Sözleşmenin yapıldığı tarihteki kiralanan varlığa ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir.

Varlığın gerçeğe uygun değeri : 50.000 TL
Toplam kira bedeli : 60.000 TL
Garanti edilmiş kalıntı değer : 5.000 TL
Sözleşme ek maliyetleri : 1.000 TL

Standarda göre, "asgari kira ödemelerinin bugünkü değeri + garanti edilmemiş kalıntı değerin bugünkü değeri = kiralanan varlığın gerçeğe uygun değeri + kiraya verene ait her çeşit başlangıç doğrudan maliyeti" eşitliğini sağlayan iskonto oranı, zımni faiz oranıdır. Bu bağlamda, yukarıda verilen bilgilere göre sözleşmede uygulanacak zımni faiz oranı aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$(50.000 + 1.000) = \left(\frac{20.000}{(1+i)^1}\right) + \left(\frac{20.000}{(1+i)^2}\right) + \left(\frac{20.000}{(1+i)^3}\right) + \left(\frac{5.000}{(1+i)^3}\right)$$

Eşitliği sağlayan iskonto oranı (i), zımni faiz oranıdır. Yukarıdaki formülde (i) değeri "iç verim oranı[1]" veya "enterpolasyon" yöntemlerinden birisi kullanılarak bulunabilir. Söz konusu formül çözümlendiğinde;

i = 0,126530691, yani %12,7 olarak bulunur.

Standarda göre, finansal kiralama işlemlerinin, kiracının bilançosuna hem varlık hem de gelecek kira tutarlarının ödeme yükümlülüğü şeklinde yansıtılması gerekmektedir. Kiralanan varlıklara ilişkin borçların, kiralanan varlığın bedelinden indirilerek gösterilmeleri standart açısından uygun görülmemiştir. Ayrıca, borçların bilançoda gösterilmesi açısından kısa ve uzun vadeli ayrımı yapılmışsa, aynı ayrımın kiralama işlemine ilişkin borçlar için de yapılması gerekmektedir (TMS 17, md.23-24).

İlk muhasebeleştirme esnasında anapara ve faiz gideri olarak ayrıştırılan asgari kira ödemeleri; izleyen dönemlerde finansman gideri ve borç anapara ödemesi şeklinde ayrıştırılması gerekmektedir. Finansman giderleri, kalan borç

[1] Excel'in finansal formüllerinden "iç verim oranı" seçilerek hesaplama yapılabilir.

tutarına sabit bir faiz oranı uygulanmak suretiyle kiralama süresi boyunca her bir döneme dağıtılır. Koşullu kiralar ise oluştukları dönemde gider olarak dikkate alınır. Koşullu kira; kira ödemelerinin sabitlenmeyerek varlığı elde bulundurma süresi dışındaki nedenlere bağlı olarak değiştiği kiralamadır. Örneğin; kira tutarının gelecekteki satışların yüzdesi, gelecekte piyasa faiz haddi gibi değişkenlere göre belirlenmesi (TMS 17, md.4, 25).

Finansal kiralama işleminde, amortismana tabi varlıkların amortismana tabi tutulması söz konusu olmaktadır. Kiracı, amortismana tabi varlığın amortismanını, işletme mülkiyetinde yer alan amortismana tabi varlıklarla uyumlu bir şekilde, TMS 16 Maddi Duran Varlıklar ve TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar standartlarına uygun olarak hesaplamalıdır. Amortismana tabi olan varlığın ne kadar zamanda itfa edileceğinde belirleyici unsur varlığın kira süresi sonunda kiracıya devredilip devredilmeme ihtimalidir. Varlığın kiralama süresi sonunda mülkiyetinin kiracıya devrinin kesine yakın olduğu durumlarda, varlığın tahmini kullanım süresi ile, mülkiyetin kiracıya devrinin kesin olmaması durumunda ise varlık, kiralama süresi ile yararlı ömürden kısa olanıyla itfa edilir (TMS 17, md.27-28).

Kiraya Veren Açısından Finansal Kiralama İşlemleri

Kiraya verenler, finansal kiralamaya konu olan varlıkları bilançolarında, net kiralama yatırımı tutarına eşit bir tutarda, alacak olarak gösterirler. Kiraya verenin alacak olarak kaydettiği kira ödemeleri, yatırmış olduğu anaparanın geri dönüşü ve finansman geliri şeklinde değerlendirilir (TMS 17, md.36-37).

Başlangıç doğrudan maliyetleri (komisyonlar, hukuki masraflar ve dâhili maliyetler gibi) kiralama sözleşmesinin müzakeresi ve tanzimine bağlı olarak ortaya çıkmakta olup genelde kiraya verenler tarafından üstlenilmektedir. Kiraya verenin üretici ve satıcı olmadığı finansal kiralama işlemlerinde başlangıç doğrudan maliyetleri, finansal kiralama gelirlerinin başlangıç hesaplamalarına dâhil edilerek kiralama süresi boyunca gelir kaydedilecek tutarlardan düşülür. Kiraya verenin üretici ve satıcı olduğu finansal kiralama işlemlerinde, kiralama sözleşmesinin müzakeresi ve tanzimi ile ilgili olarak katlanılan maliyetler, başlangıç doğrudan maliyetler tanımına girmez ve dolayısıyla söz konusu maliyetler kiralamaya ilişkin net yatırım tutarının tespitinde dikkate alınmayarak kiralama süresinin başlangıcında gider olarak dikkate alınır (TMS 17, md.38).

Kiraya veren taraf, finansal kiralamadan elde ettiği finansman gelirini, kiralama süresine sistematik ve rasyonel bir biçimde dağıtır. Gelir dağıtımını, finansal kiralamaya ilişkin net yatırımına ilişkin sabit bir dönemsel getiriyi yansıtacak bir esasa göre yapar. Ayrıca, kiraya veren, tahmini olarak belirlenen garanti edilmemiş kalıntı değerleri sürekli olarak gözden geçirir. Tahmini garanti edilmemiş kalıntı değerde eksilme olması durumunda, gelirlerin kiralama süresine dağılımı tekrar gözden geçirilir ve tahakkuk ettirilmiş olan tutarlarda meydana gelen eksilmeler derhal muhasebeleştirilir (TMS 17, md.40-41).

Üretici ve satıcılar, genel olarak müşterilerine bir varlığı “satın alma” veya “kiralama” seçeneğini sunmaktadırlar. Eğer bir varlık üretici ve satıcılar tarafından finansal kiralama yoluyla kiralanması durumunda; kiralanan varlığın normal satış fiyatına eşit tutarda kâr veya zarar ile kiralama süresince elde edilecek finansman geliri olmak üzere iki farklı gelir oluşmaktadır (TMS 17, md.43).

Üretici veya satıcı konumundaki kiraya veren tarafından, kiralama süresinin başında finansal tablolara yansıtılacak olan satış gelirinin belirlenmesinde; varlığın gerçeğe uygun değeri ya da bu değerin altında olmak koşuluyla piyasa faiz oranı kullanılarak hesaplanan elde edilecek asgari kira ödemelerinin bugünkü değeri dikkate alınır. Muhasebeleştirilecek olan satış maliyeti ise; kiralanan varlığın maliyetinden veya farklı ise defter değerinden, garanti edilmemiş kalıntı değerin çıkarılması sonucunda bulunan tutardır. Satış geliri ile satış maliyeti arasındaki farkı oluşturan tutar ise kârdır (TMS 17, md.44).

Üretici veya satıcı konumdaki kiraya verenler, çok düşük faiz oranları ile finansal kiralama işlemi yapabilmektedirler. Finansal kiralamada düşük faiz oranının kullanılması durumunda, satış tarihi itibariyle elde edilecek toplam gelirin normalden fazla bir kısmı gelir olarak muhasebeleştirilecektir. Düşük faiz oranlarının belirlendiği durumlarda, satış kârı, piyasa faiz oranlarının uygulanması sonucunda bulunacak tutar ile sınırlandırılır (TMS 17, md.45).

Satış ve Geri Kiralama İşlemleri

Satış ve geri kiralama işlemi, bir varlığın satışı ve yine satılan varlığın geri kiralanması demektir. Bu tür işlemlerde kira ödemeleri ve satış fiyatı, bir bütün olarak düşünüldüğünden, genel olarak birbirine bağımlıdırlar (TMS 17, md.58).

Bir varlığın satışı ve finansal kiralama işlemi ile tekrar kiralanması durumunda, satış gelirinin defter değerinin üzerindeki kısmı satıcı – kiraya veren tarafından hemen gelir olarak muhasebeleştirilmeyerek ertelenir ve kiralama süresi boyunca itfa edilir. Çünkü, yapılmış olan işlem, kiraya verenin kiracıya finansman sağlaması için yapılmıştır. Dolayısıyla, varlığın defter değerini aşan satış gelirlerinin gelir olarak görülmesi doğru değildir (TMS 17, md.59-60).

FİNANSAL KİRALAMA İŞLEMLERİNİN
MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖRNEK UYGULAMALAR

Buraya kadar olan kısımda, finansal kiralama işlemleri vergi mevzuatı ve TMS 17 standardı çerçevesinde değerlendirilmeye tabi tutuldu. Vergi mevzuatında finansal kiralama sözleşmesini düzenlemek için son zamanlarda çıkarılan kanun ve tebliğlerin TMS 17 standardında finansal kiralama işlemlerini düzenleyen maddelerle uyumlu olduğu görülmektedir. Bu kısımda finansal kiralama işlemlerinin kiraya veren ve kiracı açısından nasıl muhasebeleştirileceğini açıklayıcı nitelikte örnekler sunulacaktır.

Kiraya Veren Tarafından Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Finansal kiralama işlemleri kiraya veren açısından, kiraya verenin üretici - satıcı ve finansal kiralama şirketi olmasına göre farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla, iki durum için de örnek vermek yerinde olacaktır.

Örnek: ABC Finansal Kiralama Şirketi 01.01.2012 tarihinde maliyet bedeli 50.000 TL olan bir makineyi 3 yıllığına kiraya vermiştir. Kiraya verdiği makinenin kira ödemeleri 3 yıl boyunca eşit taksitler halinde yapılacaktır. Kiralama sözleşmesinde esas alınan faiz oranı % 20'dir. Varlığın kiralama süresi sonunda kiracı tarafından satın alınacağı kesine yakın olduğu tahmin edilmektedir. Bu durumda 3 yıllık eşit ödemelerin tutarının hesaplanabilmesi için anüitelerin bugünkü değer formülü kullanılır.

$$\text{ABD} = A \cdot \frac{\left(1-\left(\frac{1}{(1+i)^{n}}\right)\right)}{i}$$

(ABD: Anüitelerin Bugünkü Değeri, i: iskonto oranı, n: vade, A: yıllık taksit tutarı)

$$50.000 = A \cdot \frac{\left(1-\left(\frac{1}{(1+0,20)^{3}}\right)\right)}{0,20}$$

A = 23.736,26 TL

Finansal kiralama sözleşmesinin üç yıllık ödeme planı aşağıdaki gibi olur.

Yıllar	Taksitler	Faiz	Anapara	Kalan Alacak
01.01.2012				50.000,00
31.12.2012	23.736,26	10.000,00	13.736,26	36.263,74
31.12.2013	23.736,26	7.252,74	16.483,52	19.780,22
31.12.2014	23.736,26	3.956,04	19.780,22	0,00
Toplam	71.208,78	21.208,78	50.000,00	

Finansal kiralama işleminin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi yapılır.[2]

a) Finansal kiralama şirketi tarafından kiralanacak varlığı edinilmesi kaydı

226 KİRALAMA KONUSU YAPILMAKT.			
OLAN YATIRIMLAR – T.P.		50.000,00	
22600 Finansal Kiralama Konusu Yat.			
260 PEŞİN ÖDENMİŞ VERGİLER[3]		9.000,00	
26003 İndirilecek KDV			
010 KASA HESABI			59.000,00

b) Sözleşme tarihinde yapılacak kiralama kaydı

150 KİRALAMA İŞLEMLERİNDEN			
ALACAKLAR- T.P.		71.208,78	
15000 Finansal Kiralama Alacakları			
- 2012 Dönemi	23.736,26		
- 2012 Sonrası Dönemler	47.472,52		
150 KİRALAMA İŞLEML.			
ALACAKLAR – T.P.			21.208,78
15001 Kazanılmamış			
Finansal Kir. Gelirleri			
- 2012	10.000,00		
- 2012 +	11.208,78		
226 KİRALAMA KONUSU			
YAP. OLAN. YATIR.			50.000,00
22600 Finansal Kirala.			
Konusu Yatırımlar			

c) 2012 dönemine ait faiz gelirinin gelir kaydedilmesi

150 KİRALAMA İŞLEMLER. ALACAK.			
15001 Kazanılmamış Finansal		10.000,00	
Kiralama Gelirleri			
- 2012 Dönemi	10.000,00		
582 FİNANSAL KİRALA.			10.000,00
GELİRLERİ HESABI			

[2] İşletme, finansal kiralama şirketi olduğu için, muhasebe kayıtlarında, BDDK tarafından yayınlanan hesap planı kullanılmıştır.

[3] KDV oranı % 18 alınmıştır.

d) 2012 dönemine ait alacağın vade tarihinde tahsili kaydı

010 KASA HESABI	28.008,79	
150 KİRA. İŞLEM. ALAC.		
150000 Fin. Kir. Alacak. - 2012 Dönemi		23.736,26
380 ÖDENCK. VER. RES.[4]		
HARÇ PRİM VE FON. 380104 Ödenecek KDV		4.272,53

e) 2012 dönemine ait finansal kiralama gelirinin dönem kârına aktarılması kaydı

582 FİNANSAL KİRALAMA GELİRLERİ	10.000,00	
440 KÂR VE ZARAR		10.000,00
44001 Kâr		

2012 yılında yapılan kayıtlar, 2013 ve 2014 yıllarında tekrarlayacaktır.

Örnek: KLM üretim işletmesi[5], üretmekte olduğu mamullerin satışının yanında finansal kiralama sözleşmesi ile kiralamaktadır. KLM işletmesi 01.01.2012 tarihinde ürettiği bir makineyi müşterisine finansal kiralama sözleşmesi yaparak kiralamıştır. Söz konusu sözleşmeye göre kiralanan makinenin mülkiyetinden kaynaklanan risk ve getiriler kiracıya devredilmiştir. Kiralanan makinenin maliyeti 40.000 TL, garanti edilmiş kalıntı değeri 10.000 TL, yıllık faiz oranı % 10, kira süresi 3 yıldır. Makinenin sözleşme süresi sonundaki hurda değerinin 3.000 TL olacağı tahmin edilmektedir. Sözleşmeye göre kira ödemeleri kira süresi boyunca 3 taksit halinde 20.000 TL (3 x 20.000 = 60.000) şeklinde olacaktır.

Sözleşmeye göre 3 yıl boyunca ödenmesi gereken taksit tutarları belirlenmiştir. Bu durumda asgari kira ödemelerinin ve garanti edilmiş hurda değerinin bugünkü değerini hesaplanarak, %10 faiz uygulanacak borç tutarının tespit edilmesi gerekmektedir. Söz konusu bugünkü değer aşağıdaki gibi hesaplanır.

$$BD = \left(\frac{20.000}{(1+0,10)^1}\right) + \left(\frac{20.000}{(1+0,10)^2}\right) + \left(\frac{20.000}{(1+0,10)^3}\right) + \left(\frac{10.000}{(1+0,10)^3}\right)$$

BD = 57.250,19 TL

[4] Vergi mevzuatı gereği finansal kiralama işleminden elde edilen anapara ve faiz tutarının üzerinden KDV hesaplanır. Ayrıca KDV oranı % 18 alınmıştır.

[5] 1985 yılında çıkarılan 3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu'na göre üretim işletmelerinin finansal kiralama işlemi yapma yetkileri yok iken, 2003 yılında çıkarılan 4842 Sayılı kanun ile üretim işletmelerine finansal kiralama işlemi yapma yetkisi verilmiştir. Dolayısıyla, örnekteki kayıtlar 4842 Sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanarak yapılmıştır.

Finansal kiralama sözleşmesine ilişkin üç yıllık ödeme planı aşağıdaki gibi olur.

Yıllar	Taksitler	Faiz	Anapara	Kalan Alacak
01.01.2012				57.250,20
31.12.2012	20.000,00	5.725,02	14.274,98	42.975,22
31.12.2013	20.000,00	4.297,52	15.702,48	27.272,74
31.12.2014	20.000,00	2.727,26	17.272,74	10.000,00
Garanti Edilmiş Hurda Değeri	10.000,00		10.000,00	0,00
Toplam	70.000,00	12.749,80	57.250,20	

a) Sözleşme tarihinde yapılacak kiralama kaydı

120 ALICILAR HESABI		20.000,00	
220 ALICILAR HESABI		50.000,00	
	124 KAZANILMAMIŞ FİN.KİR.FAİZ.GELİR.		5.725,02
	224 KAZANILMAMIŞ FİN.KİR.FAİZ.GELİR.		7.024,78
	600 YURT İÇİ SATIŞLAR		57.250,20

b) Kiralanan varlığın maliyetinin muhasebeleştirilmesi kaydı

62X FİN.KİR.MALLARI MALİYETİ		40.000,00	
	152 MAMULLER HES.		40.000,00

KLM üretim işletmesinin üretmiş olduğu makineyi kiralamasıyla iki çeşit kâr ortaya çıkmıştır. Birinci kâr; varlığın satış kârı (57.250,20 – 40.000,00) olan 17.250,00 TL'dir. İkinci kâr ise; kiralama faiz geliri (70.000,00 – 57.250,20) olan 12.749,80 TL'dir.

c) 2012 dönemine ilişkin faiz gelirinin dönem geliri olarak muhasebeleştirilmesi kaydı

124 KAZ. FİN. KİR. FAİZ. GELİRLERİ		5.725,02	
	642 FAİZ GELİRLERİ[6]		5.725,02

d) 2012 dönemine ait alacağın vade tarihinde tahsili kaydı

102 BANKALAR HESABI		23.600,00	
	120 ALICILAR HESABI		20.000,00
	391 HESAPLANAN KDV		3.600,00

[6] İşletmenin esas faaliyet konusu finansal kiralama işlemi olmadığı için finansal kiralama işleminden elde edilen kiralama geliri "600 Yurt İçi Satışlar" hesabının yerine "642 Faiz Gelirleri" hesabına kaydedilir.

e) 2012 dönem sonu itibariyle yapılacak dönemsel aktarma kayıtları

224 KAZ.FİN.KİR.FAİZ.GELİRLERİ		4.297,52	
120 ALICILAR HESABI		20.000,00	
	124 KAZ.FİN.KİRALAMA FAİZ GELİRLERİ		4.297,52
	220 ALICILAR HESABI		20.000,00

2012 yılında yapılan kayıtlar, 2013 ve 2014 yıllarında tekrarlayacaktır.

f) 31.12.2014 itibariyle (üçüncü yılın sonu) kiralanan varlığın geri alınması durumu

157 DİĞER STOKLAR HESABI		3.000,00	
102 BANKALAR HESABI		7.000,00[7]	
	120 ALICILAR HESABI		10.000,00

Kiracı Tarafından Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi

Örnek: İşletme 01.01.2012 tarihinde, XYZ finansal kiralama şirketinden, gerçeğe uygun değeri 150.000 TL olan bir taşıtı 5 yıllığına kiralamıştır. Kiralanan taşıtın kira ödemeleri 5 yıl boyunca eşit taksitler halinde yapılacaktır. Kiralama sözleşmesinde esas alınan faiz oranı % 20'dir. Söz konusu sözleşmeye göre kiralanan taşıtın mülkiyetinden kaynaklanan risk ve getiriler devralınmıştır. Varlığın kiralama süresi sonunda satın alınacağı kesine yakın olduğu tahmin edilmektedir. Varlığın garanti edilmiş kalıntı değeri 30.000 TL'dir. Varlığın 31.12.2016 tarihi itibariyle beklenen hurda değeri 10.000 TL'dir. Bu durumda 5 yıllık eşit ödemelerin tutarının hesaplanabilmesi için anüitelerin bugünkü değer formülü kullanılır.

$$\text{ABD} = A \cdot \frac{\left(1-\left(\frac{1}{(1+i)^{n}}\right)\right)}{i}$$

(ABD: Anüitelerin Bugünkü Değeri, i: iskonto oranı, n: vade, A: yıllık taksit tutarı)

$$150.000 = A \cdot \frac{\left(1-\left(\frac{1}{(1+0,20)^{5}}\right)\right)}{0,20}$$

A = 50.156,96 TL

Ayrıca kiralama süresi sonunda garanti edilen 30.000 TL'lik kalıntı değer söz konusudur. Bu garanti değerin % 20 iskonto oranı üzerinden bugünkü değeri hesaplanarak faiz hesaplanacak borç tutarının üzerine eklenmesi gerekmektedir. Bu durumda garanti edilmiş kalıntı değer şöyle hesaplanır;

$$\text{BD} = \left(\frac{30.000}{(1+0,20)^{5}}\right) = 12.056,33$$

[7] Garanti edilmiş kalıntı değer (10.000) ile varlığı sözleşme sonundaki hurda değeri (3.000) arasındaki farkı ifade etmektedir.

Toplam Borç Tutarı = Asgari Kira Ödemelerinin Bugünkü Değeri +
Garanti Edilmiş Kalıntı Değerin Bugünkü Değeri

= 150.000,00 + 12.056,33 = 162.056,33

Finansal kiralama sözleşmesinin beş yıllık ödeme planı aşağıdaki gibi olur.

Yıllar	Taksitler	Faiz	Anapara	Kalan Borç
01.01.2012				162.056,33
31.12.2012	50.156,96	32.411,27	17.745,69	144.310,64
31.12.2013	50.156,96	28.862,13	21.294,83	123.015,81
31.12.2014	50.156,96	24.603,16	25.553,80	97.462,01
31.12.2015	50.156,96	19.492,40	30.664,56	66.797,45
31.12.2016	50.156,96	13.359,51	36.797,45	30.000,00
Kalıntı Değer	30.000,00		30.000,00	
Toplam	280.784,80	118.728,47	162.056,33	

Finansal kiralama işleminin muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi yapılır.

a) Sözleşme tarihinde yapılacak kiralama kaydı

254 TAŞITLAR HESABI[8]	162.056,33	
302 ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRA. BORÇLANMA MALİYETLERİ	32.411,27	
402 ERTELENMİŞ FİNANSAL KİRA. BORÇLANMA MALİYETLERİ	86.317,20	
301 FİNANS. KİRALAMA İŞLEM. BORÇLAR		50.156,96
401 FİNANS. KİRALAMA İŞLEM. BORÇLAR		230.627,84

b) 2012 dönemine ilişkin faiz giderinin dönem gideri olarak muhasebeleştirilmesi kaydı

780 FİNANSMAN GİDERLERİ HS.	32.411,27	
302 ERT.FİN.KİRALAMA BORÇL. MALİYETİ		32.411,27

c) 2012 dönemine ait borcun vade tarihinde ödenmesi kaydı

301 FİNANS.KİR.İŞLEM.BORÇLAR	50.156,96	
191 İNDİRİLECEK KDV HESABI	9.028,25	
102 BANKALAR HESABI		59.185,21

[8] TMS 17 açısından finansal kiralama yoluyla kiralanan taşıt, 254 Taşıtlar Hesabı'nda izlenir. Ancak, VUK açısından 260 Haklar Hesabı'nda izlenmesi gerekmektedir.

d) 2012 dönem sonu itibariyle yapılacak dönemsel aktarma kayıtları

401 FİNANS.KİR.İŞLEM.BORÇLAR	50.156,96	
302 ERT.FİN.KİR.BORÇ.MALİYET.	28.862,13	
301 FİN.KİR.İŞL.BORÇ.		50.156,96
402 ERT.FİN.KİR.BOR.ML.		28.862,13

e) Amortisman giderlerinin muhasebeleştirilmesi
Amortisman tutarı = (162.056,33 – 10.000,00) / 5 yıl = 30.411,27 TL

770 GENEL YÖNETİM GİDERİ HS.	30.411,27	
257 BİRİKMİŞ AMORT.		30.411,27

2012 yılında yapılan işlemler; 2013, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında tekrarlanır.

f) 31.12.2016 (beşinci yılın sonu) itibariyle taşıtın kiraya verene devredilmesi durumu

257 BİRİKMİŞ AMORTİSMANLAR	152.056,33	
301 FİN.KİRA.İŞLEML.BORÇLAR	30.000,00[9]	
254 TAŞITLAR HESABI		162.056,33
102 BANKALAR HESABI		20.000,00[10]

SONUÇ

Finansal kiralama, iktisadi varlıkların elde edilmesinde kullanılan alternatif bir finansman seçeneğidir. Ülkemizde finansal kiralama işlemleri hukuki yapıya kavuşması 1985 yılında çıkartılan 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile olmuştur. Daha sonra söz konusu kanundaki eksiklikleri gidermek ve finansal kiralama uygulamalarını Uluslararası Muhasebe Standartları'nın hükümleri ile uygun hale getirmek amacıyla 2003 yılında 4842 sayılı kanun çıkartılmıştır. 4842 sayılı kanunun 25. maddesi ile VUK'a finansal kiralama işlemleri ile ilgili açıklamalara yer veren mükerrer 290. madde eklenmiştir. Söz konusu maddeye istinaden 319 seri no.lu VUK Genel Tebliği ile 11 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği yayınlanmıştır. Ancak, 2003 yılından önce TMUDESK tarafından "TMS 17 Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi" adında bir standart yayınlanmıştır. Daha sonra 2006 yılında finansal kiralama işlemleri ile ilgili düzenlemelere yer veren "TMS 17 Kiralama İşlemleri" standardı yürürlüğe girmiştir. Bunların yanında, BDDK tarafından, 2007 yılında finansal kiralama şirketlerinin muhasebe uygulamalarında kullanacağı hesapları içeren bir tebliğ yayınlanmıştır.

Finansal kiralama işlemleri ile ilgili son zamanlarda çıkartılan mevzuat ile TMS 17 standardının finansal kiralama işlemlerini düzenleyen maddeleri arasında bir paralellik söz konusudur. Yani mevzuattaki düzenlemeleri ile standarttaki düzenlemeler uyumludur.

Finansal kiralama sözleşmeleri, kiralanan varlığın mülkiyetine sahip olmanın gerektirdiği risk ve yararları tamamen kiraya veren tarafından kiracıya devretmeyi gerekli kılmaktadır. Ayrıca kiralamaya konu olan varlığın ekonomik ömrünün ve değerinin tamamı veya tamamına yakın bir kısmının kiracı tarafından kullanılması gerekmektedir. Bunun yanında kiralama süresi sonunda kiracının varlığın mülkiyetini rayiç bedelinden düşük bir bedelle alma hakkının olması söz konusudur.

Finansal kiralama işlemini konu varlığın kira ödemelerine esas olan tutardaki anapara ve faizleri ayrıştırılarak ayrı hesaplarda izlenmesi gerekmektedir. Finansal kiralama sözleşmesinin gerektirdiği şartlara uygun şekilde 11 sıra no.lu Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği'nde kullanılabilecek hesaplar açıklanmıştır. Kiraya veren ve kiracı

[9] Garanti edilmiş kalıntı değeri ifade etmektedir.
[10] Garanti edilmiş kalıntı değer (30.000) ile kiralama süresi sonundaki hurda değeri (10.000) arasındaki farktır.

açısından finansal kiralama işlemelerinin muhasebeleştirilmesi ve finansal kiralamaya ilişkin özellikli konulara çalışmanın içerisinde ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

ATAKAN, T. ve GÖKBULUT, R. İ. (2006), "Türkiye'de Yapılan Finansal Kiralama İşlemlerine İlişkin Eski ve Yeni Düzenlemelerin Muhasebe Açısından Karşılaştırmalı İncelenmesi ve Uygulamaya Yönelik Örneklenmesi", Mali Çözüm Dergisi, 78: 58-79.

GÖKER, G. (2004), "4842 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenlemeler Sonrasında Finansal Kiralama İşlemleri", www.vergidegundem.com/files/Makale3ocak2004.doc, (17.07.2012).

KOCAAĞA, K. (1999), Türk Özel Hukukunda Finansal Kiralama (Leasing) Sözleşmesi, Ankara: Yetkin Yayınları.

ÖZERHAN, Y. ve YANIK, S. (2012), Açıklamalı ve Örnek Uygulamalı Türkiye Muhasebe Standartları – Türkiye Finansal Raporlama Standartları, Yayın No:427, 2. Baskı, Ankara: TÜRMOB Yayınları.

ÖZULUCAN, A. ve ÖZDEMİR, F. S. (2009), "Finansal Kiralama Şirketlerince Uygulanacak Yeni Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi Çerçevesinde Finansal Kiralama İşlemlerinin Muhasebeleştirilmesi", Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 2009, Sayı 1: 25-43.

SÖYLER, İ. (2007), Mali Teşvik Uygulamaları Açısından Finansal Kiralama: Teori – Uygulama – Sorunlar – Çözümler, Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketlerince Uygulanacak Tekdüzen Hesap Planı ve İzahnamesi İle Kamuya Açıklanacak Finansal Tabloların Biçim ve İçeriği Hakkında Tebliğ, http://www.finansfaktoring.com.tr/documents/mevzuat/tebligler/FINANSFAKTORINGTEBLIG_17052007.pdf, (19.11.2012).

Güncel KDV Oranları, http://www.gib.gov.tr/index.php?id=830, (18.07.2012).

TMS 17 Kiralama İşlemleri Standardı, http://www.kgk.gov.tr/contents/files/TMS17.pdf, (14.07.2012).

UÇMA, T. (2005), "Türk Muhasebe Hukuku'nu Oluşturan Düzenlemeler ve Türkiye'de Uluslararası Muhasebe Standartlarına Uyum Çalışmaları", Mevzuat Dergisi, Sayı 89, http://www.mevzuatdergisi.com/2005/05a/05.htm, (19.11.2012).

11 Sıra Numaralı Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği, http://www.alomaliye.com/muhasebe_sist_uyg_teb_sirano_11.htm, (18.07.2012).

213 Sayılı Vergi Usul Kanunu, http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/Metin.Aspx?MevzuatKod=1.4.213&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=, (18.07.2012).

319 Sıra Numaralı Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği, http://www.alomaliye.com/vuk_gen_teb_319.htm, (18.07.2012).

3226 Sayılı Finansal Kiralama Kanunu, http://www.alomaliye.com/finansal_kiralama_kanunu.htm, (17.07.2012).
4842 Sayılı Kanun, http://www.alomaliye.com/4842_sayili_kanun.htm, (18.07.2012).

EXAMINING KNOWLEDGE AND RETENTION LEVELS OF FINE ARTS' STUDENTS: A STUDY ON BASIC DESIGN COURSE WITH WBCL

Tolga ERKAN
Dr. TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Görsel İletişim Tasarımı Bölümü. terkan@etu.edu.tr

ABSTRACT: This study discusses the utilization of Web-based Collaborative Learning (WbCL) within the Basic Design course. WbCL is expected to confer benefits to art students' knowledge and retention levels. This empirical study is conducted to examine WbCL and human-tutored models in the colour design element of the course at the six weeks period of the study. The sample for the research constituted of two group of students in the Basic Design course at the Faculty of Arts and Design at Gazi University, Turkey. Each randomly assigned group consists of 20 students. Data was analyzed by T test for independent and paired samples and Two-way Variance Analysis were used to get a better understanding of the students' knowledge and retention levels. The results showed that students in the WbCL group performed better in knowledge tests. However, the reduction between the post-test and retention test scores of both groups is not significant.

Keywords: WbCL, knowledge-retention levels, basic design

GÜZEL SANATLAR ÖĞRENCİLERİNİN BİLGİ VE KALICILIK SEVİYELERİNİN ARAŞTIRILMASI: TEMEL TASARIM DERSİNE WBCL MODELİ UYGULANMASI

ÖZET: Bu araştırmada, temel tasarım dersinde Web Tabanlı İşbirlikli Öğrenim modelinin kullanımının öğrencilerin bilgi düzeylerinin yükseltilmesi ve bilginin kalıcılık seviyesine sağladığı avantajlar incelenmektedir. Bu deneysel çalışmada altı haftalık süre içerisinde tasarım elemanlarında renk konusu üzerine yapılmıştır. Bu çalışmada örneklem için Gazi Üniversitesi Sanat ve Tasarım Fakültesi'nde aynı eğitmenden ilk defa temel tasarım dersi alan birinci sınıf öğrencileri arasında 2 grup için toplam 40 öğrenci seçilmiştir. Gruplardan biri deney, diğeri kontrol grubu olarak seçkisiz rasgele atanmıştır. Deney ve kontrol grubu öğrencilerinin puanlarının karşılaştırılmasında bağımsız gruplar için T testi ve öğrencilerin bilgi ve kalıcılık seviyelerini daha iyi anlamak için 2 yollu varyans analizi kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre Web Tabanlı İşbirlikli Öğrenim modeliyle öğrenim gören öğrenciler testlerde daha yüksek puanlar almışlardır. Ancak, araştırma sonunda her iki gruptaki öğrencilerin araştırma süresince öğrendikleri bilgilerin aynı seviyede kalıcı olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: WbCL, bilgi-kalıcılık seviyesi, temel tasarım

INTRODUCTION

Web-based Collaborative Learning permits learners a more accessible and flexible way of instruction tailored to their needs. Hence, it is a widely accepted and utilized method in higher education (Armellini & Aiyegbayo, 2010: 923). Learners receive information through various communication channels, choose, regulate and combine new information with existing knowledge (Moreno & Mayer, 2007: 312). Teaching is defined as the transmission of ideas, knowledge and expertise from educators to learners; however, good teaching focuses on how students obtain the necessary skills to survive within a competitive global market (Spanbroek, 2010: 119). Kolb's Learning Style Inventory Style Inventory, which affects personal academic competence, also allows each student to perceive the self, the environment and the relationship between the self and environment. (Wang, Wang, Wang & Huang, 2066: 208). Within this context, learners aim to increase their course performance by seeking specific methods (Hilbert, Renkl, Schworm, Kessler & Reiss, 2007: 317). In line with this, M. Ollila and E. Carling (2000: 2) state that university graduates with a digital educational background which enables them to visually develop and implement output in a digital environment are preferred compared to peers. Therefore, institutions of higher education should rearrange their programs to include WbCL in their curriculums (Guri-Rosenbilt, 2005: 490).

In art education, the curriculum should be structured to facilitate and advance student learning for forthcoming courses and projects. Generally, the curriculum is composed of *fundamental courses* that develop design knowledge, *technology-based courses* that develop computer-related skills, and *project-based courses* for strengthening artistic competency and expression. Consequently, the design courses, which combine elements of these three types of

courses, constitute the most crucial part of design education (Demirbaş & Demirkan, 2003: 438). The key to establishing a knowledge base for teaching lies at the intersection of content and pedagogy. Visual arts education typically has its origin either in education or in the art world (Lindström, 2011: 8). Art and design education should develop pedagogical models to satisfy the needs and expectations of art students with a focus on creating positive experiences (Micklethwaite, 2005: 92). Art education focuses on the development of an intra-personal aesthetic, intelligence, expression and experimentalism. It also concentrates on learning and encouraging innovation in the forms of expression and communication between students' conscious and subconscious. Effective art education requires a dynamic balance between stability and change. Individual skills and social knowledge have strong influence on art education. Knowledge sources in art education include the following; *individuals* such as art educators, artists and critics; *artefacts* such as books, documents, movies, and images; and *acts of inspiration-seeking* as ideation, exploration, conceptualisation, experimentation, refinement and production (Chua & Heng, 2010: 328). According to Delacruz (2009: 262), a properly fashioned and technology-enhanced art curriculum aids educational goals in art education.

The Basic Design course allows students to learn design fundamentals (Boucharenc, 2006: 1). The course, which is the core of following studio courses, orients students to the shared traits of critical design thinking and the interplay between studio and lecture (Teal, 2011: 39). Design allows interactive understandings that are both analytic and experiential (Teal, 2010: 295). According to D. A. Lauer and S. Pentak (2007: 1, 3,7, 117, 238, 242), the artist arranges elements to make an artwork, which has elements of both content and form; content is what the artist says and form is how the artist says it. The creative process includes thinking, looking, doing, critiquing and re-doing. A good art and design framework consists of the proper incorporation of design principles and elements. Design principles, which apply to all art and design works, generally include *unity, emphasis and focal point, scale/proportion, variety, balance* and *rhythm*. Moreover, *line, shape/volume, value, colour, texture, mass and space*, and *illusion of motion* are accepted as design elements (Çağlarca, 1996; Tepecik, 2002; Seylan, 2005; Öztuna, 2007; Alakuş & Özsoy, 2011). The experiment is conducted on the colour design element subject. Briefly, colour is a property of light, not an object itself. A cylindrical three-dimensional colour system, which is needed to represent the full range of possible colours, takes three factors into account: hue, saturation and value. In the subject, students study primary colours, secondary colours, cool-warm colours, various colour combinations, emotional colour and colour symbolism on their projects.

The collaborative learning works on social interaction among students as a means of knowledge constitution (McInnerney & Roberts, 2004: 204). Collaborative learning facilitates the understanding of individual thought processes, the support of group learning, synthesis of relevant information from sources, participation in inquiry practices, the discussion of interactions with annotations, collaboration with others, and application of the students' own methodologies to build knowledge-based structures (Land & Greene, 2000: 45). The utilization of digital technologies builds necessary social and communication skills through its functions among both learners and educators (Kirschner, Martens & Strijbos, 2004: 4).

Digital technology has been transforming education and research since Computer-aided instruction (CAI) first appeared at the late 1950s, followed by CAL (computer-assisted learning), CBL (computer-based learning), HCI (human-computer interaction), CMC (computer-mediated discourse), CSCW (computer-supported cooperative work), WBL (web-based learning), TEL (technology-enhanced learning) and CSCL (computer-supported collaborative learning) (Säljö, 2010: 55). Digital technology creates beneficial change for both teachers and students (Wang, 2010: 180). Moreover, digital technology allows students and educators to interact with information, resources, and instruction (Forsblom & Silius, 2004: 18). In the U.S.A., the use of computers in arts courses of higher education began in the late 1980s (Busby, Parrott & Olson, 2000: 190, 198). In art education, computer technologies increase interaction between educators and learners and among learners, too (Delacruz, 2009: 262). Moreover, image editing and vector drawing software packages are also highly recommended as tools for completing assigned projects because they reduce the time required less time to design alternative projects and allow students to devote more time for the design process. More importantly, recent technology reduces barriers for finding design solutions and increases the quality of the design over time (Yantaç, Özcan & Emengen, 2011: 41). Computers are used in fine arts instruction is no longer in question; the focus is on how they are used (Busby et al., 2000: 198).

The Internet is now a core educational element in universities (McGill & Hobbs, 2008: 191). Students' willingness to accept an e-learning system is determined by their technological expectations and the compatibility of technology with education (Chen, 2011: 1501). Current web-based tools create more flexible conditions for collaborative learning with regard to time and place for students and instructors (Karakaya & Şenyapılı, 2007: 102). Computer-

based multimedia learning environments introduce a potentially richer ground for developing learners' understanding in their studio and home via the Internet than traditional education alone (Mayer & Moreno, 2002: 116; Mayer, 2003). It is now easy to reach art sources around the world via the Internet (Sang, 2009: 216). Additionally, many studies demonstrate that digital educational data can be reused at any time (Wang et al., 2006: 209; Ullrich & Melis, 2010: 102). Nevertheless, students face common problems such as feelings of isolation, over reliance on text-based learning, difficulty finding available computers and accessing the Internet. Hybrid courses, which combine various components of face-to-face teaching with online experiences, will continue to emerge as a growing trend in academic institutions. WbCL's benefits include information sharing among multiple people, international collaboration, flexibility, knowledge construction, negotiation, multiple learning modes of interaction and project-management (So & Bonk, 2010: 189-191). Also, instant feedback and repetition of knowledge tests strengthens students' knowledge and retention levels (Wang et al., 2006: 209). However, most educators do not recommend utilising computer-aided web-based learning as the sole teaching model because of the advantages of face to face teaching. Virtual learning environments enable both synchronous and asynchronous exchanges among students and instructors through face-to-face and distance-learning university courses. Experiments have explored WbCL's benefits (McGill & Hobbs, 2008: 191) such as stimulation and deeper communication (Cress, Wodzicki, Bientzle & Lingnau, 2011: 308). In addition, WbCL consists of the mediation of learning, interaction, and cognition by digital mediums. WbCL research focuses on the systemic and dialogical. Systemic research examines the outcomes and cognitive abilities of individuals. The dialogical approach analyses how instructional materials and resources are used in teacher-student interactions (Krange & Ludvigsen, 2008: 29).

METHODOLOGY

WbCL has been applied in many educational fields. However, the utilization of WbCL is limited in art education limited, because of the practical nature of the subject and the master-pupil relationship between the teacher and the student. Within this context, this study focuses on the comparison of the effects of WbCL and traditional face-to-face instruction in on the colour design element subject of the Basic Design Course in terms of knowledge and retention levels of art and design students.

The main goal of this study is to discover whether there are significant differences in students' cognitive abilities and academic achievement between WbCL and human tutored models in the colour design element subject in the Basic Design. Five research questions are explored within the context of this research.

1. Is there a significant increase from the pre-test results to the post-test results in the learners in the WbCL model?
2. Is there a significant increase from the pre-test results to the post-test results of the learners in the human-tutored model?
3. Is there a significant difference between the post-test results and the retention test results of the learners in the WbCL model?
4. Is there a significant difference between the post-test and retention test results of the learners in the human-tutored model?
5. Is there a significant difference between the post-test and retention test scores across the two groups?

The related hypotheses of the study are as follows: a) implementation of WbCL in the colour design element subject in the Basic Design Course positively affects the knowledge level of the students and b) learners' retention level improves when they can easily access knowledge from various sources anytime and anywhere.

Design

The study aims to illustrate and empirically test an extended framework of students' goal orientations related to their knowledge and retention levels in the Basic Design Course at the Faculty of Arts and Design at Gazi University, Turkey. The sample for this research consisted of two groups of students at the spring semester in 2009. Each group consists of 20 students. One of the groups is randomly assigned to WbCL group for testing the instruction medium and the other is assigned to human-tutored group. The students who enrolled in both sections of the Basic Design course did not have a high level of knowledge or experience with computer-aided learning. Both sections were taught by the same instructor, and all students submitted the same projects. All were studying the subject 'Colour', one of the design elements. The experimental group's students were each given a canvas, four brushes, and 2 tubes of oil

paint per week for their participation and were further motivated to take part in the project by being told that the tutorial might help them to learn the material associated with the subject. The duration of the instruction was six weeks. The research measured and compared the students' knowledge based on their post-test and retention test scores of the students in both groups.

Knowledge Test

In order to prepare a reliable and valid knowledge test, a questionnaire relating to the Basic Design element 'Colour' was prepared by four instructors experienced in the Basic Design Course and Measurement and Evaluation in Education. At the beginning, there were 50 questions on the test. Each question provided four possible answers, and participants choose the best answer to their knowledge. Although the questions mostly had positive roots, some questions had negative roots. One hundred twenty-five questionnaires were sent out to first-year undergraduate art students at four universities: Kadir Has University and Maltepe University in Istanbul and Başkent University and TOBB ETU in Ankara. Out of 125 questionnaires, 82 were returned. Each question was coded as either 0 or 1 for correct and incorrect answers, respectively, to ensure the validity and reliability of the test. The reliability coefficient was calculated as 0.74. The item discrimination powers and the reliability coefficient were analysed according to the ITEMAN 1988 programme (Tekin, 1996: 249). Thirty-two questions were selected as having significant effect (item discrimination power = 0.30) on the model based on expert opinions, item difficulties, and dissociation indices of substance and total item correlations. This paper-based knowledge test was administered three times to the participants in both groups during the experiment. The questions were matched on the pre-test, post-test and retention test so that each question on the pre-test had a corresponding similar question on the post-test and the retention test, either by re-writing the question or, where appropriate, re-arranging the choices and the placement of the question in the list. The difference among the test-gain scores reveals how much learners' knowledge and retention levels improved (Ruttun, 2009: 1011). The pre-test measured the amount of participants' pre-existing knowledge on the subject matter before the study. The post-test was utilised to measure knowledge accumulation after learning the subject from the given learning system after the experiment. The retention test focused on participants' ability to recall information about the content one month after the study. The difference between the post-test and retention test indicates the extent to which the students remained familiar with the given knowledge.

Instruction Instrument

Literature of the theory of multimedia learning was carefully examined because of preparing the most suitable instruction medium for the experiment. The theory involves active cognitive processing using multiple channels (Mayer & Moreno, 2002: 111). In the ideal instruction instrument, the multimedia presentation contains a combination of images, animated sequences, textual and verbal elements, and online interactions between an educator and students. Also, it has connections to other related websites for better understanding (Chou & Liu, 2005: 65; Ainsworth, 2006: 184; Yantaç & Özcan, 2006: 91). According to the spatial contiguity effect, students learn more profoundly from multimedia presentations when corresponding words and images are placed near each other on the screen (Mayer, 2003: 133). Additionally, the readability of the text on screen is important (Andrewartha & Wilmot, 2001: 7). Text content, which consists of information from the literature, instructor's course notes, and textbooks, can greatly improve the learning process (Decoo, 1984: 43). Textual information is preferably presented through spoken language to increase the chances for a better understanding (Hilbert et al., 2007: 317, 318). Thus, freeing capacity in the text channel boosts processing of the visual channel more efficiently (Mayer & Moreno, 2002: 115). Additionally, animated images take precedence over static images (Höffler & Leutner, 2007: 722). However, several studies compared the advantages of static graphics and animated graphics, but the results diversify (Sangin, Dillenbourg, Rebetez, Bétrancourt, & Molinari, 2008: 395). According to learning preference theory, some students learn better from images, others from spoken words and others from text (Mayer & Moreno, 2002: 115, 116). Thus, multimedia learning with more than one presentation is the most effective. Multi-representational systems provide flexibility to distribute information to learners (Ainsworth, 2006: 184). Students become qualified to construct significant representations because of active learning processing (Mayer, 2003: 130). Nonetheless, the very flexibility of the hypermedia learning systems confuses students who do not succeed in non-linear multimedia learning systems (Ruttun, 2009: 1007). Moreover, independent study may feel confusing (Mitchell, Chen & Macredie, 2005: 53). Students who expect high-quality computer-based training learn more than learners expecting low-quality computer-based training. In order to cope with quick navigation buttons, page labels and successful visual elements direct students to the contents, sub-contents and images in an orderly fashion (Haimerl & Fries, 2010: 499). Also, the instruction medium contains questionnaires that enable to evaluate students' knowledge levels (Rodicio & Sánchez, 2010: 2) for recalling knowledge of the colour subject. Therefore, a high degree of planning and coordination skills are required when preparing multimedia channels of the instruction medium (Kirschenmann, 2001: 16).

Motivation is also significant in WbCL (Schoor & Bannert, 2011: 560). During the preparation of the instruction instrument, six meetings with students took place. Their opinions were highly valued so that they felt like an important part of the study. According to an achievement goal theory, instructors' motivation also is important (Butler, 2007: 241). A website should be designed in collaboration with educators (Sang, 2009: 216) in order to meet their goals, such as learning goals, performance approach goals, performance avoidance goals and work avoidance goals (Nitsche, Dickhäuser, Fasching & Dresel, 2011: 575). Hence, educators can convince students about the necessity and importance of WbCL with peace of mind.

The research study that would incorporate 'Basic Design Education Web', www.temelsanategitimi.com, was begun in October 2008 and completed in January 2009. The instruction instrument was prepared by four independent educators, who also prepared the knowledge test. The instrument is on the basis of a range of didactic criteria such as the structure of learning subjects, clarity of content, images, animations, coherence and pedagogy. Within this context, an interactive CD, which was also designed with the same framework and elements as the website (Beaufils, 2000: 115), was prepared using the authoring software Macromedia Director MX 2004 (Hilbert et al., 2007: 321). It was provided to students in WbCL model for offline access.

Procedure

The study divided into six phases, listed in chronological order below.

1) The final version of the instruction medium was introduced to the WbCL group and the educator. Thus, they had the opportunity to individually explore the computer-based learning environment to learn how to navigate, use the forum, log in and log out for one hour before the project began.
2) Before the experiment, the participants in both groups took the pre-test to find out their knowledge level because of ensuring the reliability and validity of the experiment. The duration of the test was 30 minutes.
3) The instruction medium, 'Basic Design Web', was online. Additionally, its CDs were delivered to the students of the experimental group in case of disconnection from the Internet.
4) The educator was responsible for conducting the colour design element lessons for both groups for six weeks.
5) All students submitted their assignments at the end of the experiment. On the same day, the learners of WbCL returned the CDs. The website then went offline. In both groups, the students took the Post-tests after the six weeks. The duration of test was 30 minutes.
6) In both groups, the participants took the Retention test a month after the end of the experiment. The duration of the test was 30 minutes.

FINDINGS

This study focused on the relationship between students' learning styles and their achievement in two different learning environments: WbCL and human tutored. Both teaching groups' pre-test, post-test and retention test scores were used in the comparison of the WbCL and human-tutored groups. T test for independent samples and Two-way Variance Analysis were used to find the interaction effects of domain knowledge and system experience on students' learning performances. A significance level of P>0.05 was adopted.

Before the experiment, T test for independent samples was used to find out a significant difference between the pre-test's scores of students in both groups answered. Table 1 presents the findings.

Table 1 The results of the pre-test knowledge level comparison

	Groups	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Pre-test	WbCL	20	15.150	2.18	-0.558	38	0.580
	Human-tutored	20	15.600	2.87			

Table 1 presents the pre-test results of the students of WbCL and the human-tutored models. There is no significant difference between the performances of the WbCL and human-tutored models. This is important to ensure the validity and reliability (t= -0,558; p>0.05) of the research because of the same knowledge level of student in both groups.

Table 2 presents the findings of the first research question, 'Is there a significant increase from the pre-test results to the post-test results in the learners in the WbCL model?' T test for independent samples was used to find a significant increase between the pre-test and post-test results for the learners in the WbCL model and its related interpretations.

Table 2 The results of the pre-test and post-test knowledge level comparison for WbCL group

Group	Tests	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
WbCL	Pre-test	20	15.150	2.18	-16.757	19	0.000
	Post-test	20	28.100	4.13			

Table 2 indicates that there is a significant increase from the pre-test to the post-test results of the learners in the WbCL model. When the arithmetic means are analysed in the WbCL model, the arithmetic mean of the post-test (28.100), is barely greater than the arithmetic mean of the Pre-test, (15.150). According to the results, WbCL learning activities have created a concrete way for students to interact with the instruction medium ($p<0.05$). This change is observed in the success of the students in the experimental group. Due to the teaching and learning processes used in the WbCL model, students exhibited the desired behavioural changes.

Table 3 shows the findings of the second research question, 'Is there a significant increase from the pre-test results to the post-test results of the students in the human-tutored model?' and its related interpretations. T test for independent samples was used to find a significant increase between the pre-test and post-test results for the students in the human-tutored model and its related interpretations.

Table 3 The results of the pre-test and post-test knowledge level comparison for human-tutored group

Group	Tests	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Human-tutored	Pre-test	20	15.600	2.87	-3.847	19	0.001
	Post-test	20	18.450	4.96			

According to the test results, this comparison reveals a meaningful increase between the performances on the two tests in the human-tutored model ($p<0.05$). This meaningful change demonstrates the students in the experimental group increased their knowledge level during the experiment period.

Table 4 presents the findings of the third research question, "Is there a significant difference between the post-test results and the retention test results of the students in the WbCL model?" T test for independent samples was used to find a significant increase between the post-test and retention test results for the students in the WbCL model and its related interpretations.

Table 4 The results of the post-test and retention test knowledge level comparison for WbCL group

Group	Tests	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
WbCL	Post-test	20	28.100	4.13	2.438	19	0.025
	Retention	20	26.350	5.66			

The comparison in Table 4 reveals that there is no significant difference between the post-test and retention test results in the WbCL environment. This reduction is insignificant, as indicated by the result of analysis ($t=2.438$, $p<0.05$). Given the intervening one-month period, the students' knowledge levels remained high enough. There were gains using the WbCL model.

Table 5 presents the findings of the fourth research question, "Is there a significant difference between the post-test and retention test results of the students in the human-tutored model?" T test for independent samples was used to find a significant increase between the post-test and retention test results for the students in the human-tutored model and its related interpretations.

Table 5 The results of the post-test and retention test knowledge level comparison for human-tutored group

Group	Tests	N	Mean	Std. Deviation	t	df	p
Human-tutored	Post-test	20	18.450	4.96	1.931	19	0.069
	Retention	20	16.900	4.19			

The comparison in Table 5 reveals that there is no significant difference between the post-test and retention test results of the human-tutored model. This decrease is not reliable, as indicated by the result of analysis (t=1.931, p>0.05). Hence, it can be said the knowledge accumulated in both models is persistent.

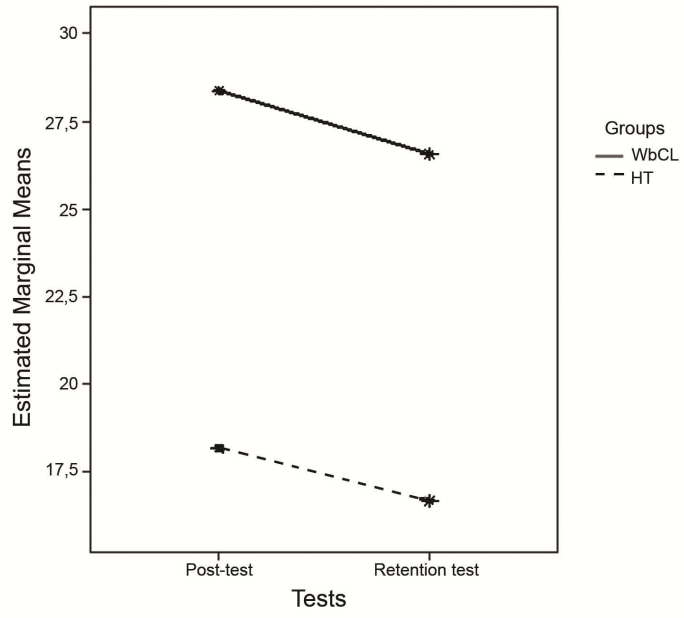
Table 6 shows the findings of the fifth research question, "Is there a significant difference between post-test and retention test knowledge levels across the two groups?" Two-way Variance Analysis was used to understand the comparison between the two models. Pre-test scores are accepted as variable covariance.

Table 6 The results of the post-test and retention test knowledge level comparison between WbCL and human-tutored groups

Resource of Variance	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Intra-the Groups					
Measurement (Post-test-Retention test)	2.224612	1	2.224612	0.3864	0.538
Measurement* Group	0.475	1	0,475	0.0820	0.776
Deviation	213.036	37	5,758		
Between the Groups					
Group (Individual/Group)	2.001,030	1	2.001,030	80.657	0.000
Deviation	917.941	37	24.809		

The comparison in Table 6 reveals that there is no significant difference between the Post-test and Retention test results of the students in the both models (F=0.386, p>0.05). Furthermore, with regard to the results of the Post-test and Retention test across two groups, there is no meaningful difference between WbCL and human-tutored models (F=0.082, p>0.05). The decreases do not verify that there are significant differences between the post-test and retention test scores of the students. The differences were reliable, as indicated by the findings (F=80.657, p<0.01). The statistics barely prove the students got higher scores in the Post-test and Retention test in the WbCL environment, which develops their knowledge levels. It features in Figure 1. In the WbCL model, the transmission of knowledge from educator to student is not limited in terms of time and space. In both groups, successful students approach learning to satisfy their internal enthusiasm and to acquire new skills for upcoming courses and future careers. Others only aim to pass the course (Sitthiworachart & Joy, 2008: 217).

Figure 1 The results of the knowledge and retention levels between WbCL and human-tutored groups

Although the study generated significant results, there were some limitations of the study that can be improved in further studies. First of all, the experiment was only a small-scale study conducted over a relatively short period of time. Second, a larger sample needs to be taken into consideration over the course of an academic year to universalize results for the Basic Design Course instruction. The study provided an overview for the needs, requirements and additional benefits of the highly practical and project oriented nature of Basic Design Course, which might be a good starting point for future research. Thus, researchers need more comprehensive research to clarify and accomplish the goals of WbCL.

DISCUSSION

The primary goal of the study is to compare WbCL and face-to-face instruction models for the Basic Design Course, in terms of knowledge and retention levels over time. The findings of the study demonstrated that the WbCL model is more effective for the theoretical knowledge acquisition phase of the course. With respect to the positive result regarding knowledge and retention levels, the WbCL offered learners more knowledge resources within the instruction medium and links to related websites, even outside the classroom. Additionally, the obvious advances of the knowledge level of students in the WbCL were actually based on better understanding and employment of digital pedagogical methods. However, there is no significant difference in the retention test scores of both groups.

In addition, extending the experiment through the entire academic year enables the students to become more accustomed to studying with the WbCL. The successful integration of WbCL based learning not only depends on employing technology but also on how educators handle it. Moreover, the experiment is to give not only an opportunity to evaluate the success of WbCL used within the course but also a valuable pathfinder for other studio courses in art education.

REFERENCES

ALAKUŞ, A. O. & ÖZSOY, V. (2011). Görsel Sanatlar Eğitiminde Özel Öğretim Yöntemleri. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

ARMELLINI, A. & AIYEGBAYO, O. (2010). “Learning design and assessment with e-tivities”, British Journal of Educational Technology, 41(6), 922-935.

AINSWORTH, S. (2006). “DeFT: A conceptual framework for considering learning with multiple Representations”, Learning and Instruction, 16, 183-198.

ANDREWARTHA, G. & WILMOT, S. (2001). "Can multimedia meet tertiary educational needs better than the conventional lecture? A case study", Australian Journal of Educational Technology, 17(1), 1-20.

BEAUFILS, A. (2000). "Tools and strategies for searching in hypermedia environments", Journal of Computer Assisted Learning, 16, 114-124.

BOUCHARENC, C. G. (2006). "Research on Basic Design Education: An International Survey", The International Journal of Technology and Design Education, 16, 1-30.

BUTLER, R. (2007). "Teachers' Achievement Goal Orientations and Associations with Teachers' Help Seeking: Examination of a Novel Approach to Teacher Motivation", Journal of Educational Psychology, 99(2), 241-252.

BUSBY, N., Parrott, L. & OLSON, M. (2000). "Use of Computers as a Tool in Fine Art", The International Journal of Art and Design Education, 19(2), 189-199.

CHEN, J. L. (2011). "The effects of education compatibility and technological expectancy on e-learning Acceptance", Computers & Education, 57, 1501-1511.

CHOU, S. W. & LIU, C. H. (2005). "Learning effectiveness in a web-based virtual learning environment: a learner control perspective", Journal of Computer Assisted Learning, 21, 65-76.

CHUA, A. Y. K. & HENG, S. K. (2010) "A knowledge management perspective on Art Education", International Journal of Information Management, 30, 326-334.

CRESS, U., WODZICKI, K., BIENTZLE, M. & LINGNAU, A. (2011). "CSCL for intellectually disabled pupils: Stimulating interaction by using a floor control mechanism", International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning, 6(2), 307-321.

ÇAĞLARCA, S. (1996). Perspektif Resim ve Gölge Çizim. İstanbul: İnkılap.

DECOO, W. (1984). "An Application of Didactic Criteria to Courseware Evaluation", CALICO Journal, 2(2), 42-46.

DELACRUZ, E. (2009). "Old World Teaching Meets the New Digital Cultural Creatives", The International Journal of Art and Design Education, 28(3), 261-268.

DEMIRBAŞ, O., O.; DEMIRKAN, H. (2003). "Focus on architectural design process through learning styles", Design Studies, 24(5), 437-456.

FORSBLOM, N. & SILIUS, K. (2004). "What is the Added Value of Web-based Learning and Teaching? The Case of Tampere University of Technology", The New Educational Benefits of ICT in Higher Education, 18-25.

GURI-ROSENBILT, S. (2005). "'Distance education' and 'e-learning': Not the same thing", Higher Education, 49, 467–493.

HAIMERL, C. & FRIES, S. (2010). "Self-fulling prophecies in media-based learning: Content relevance moderates quality expectation effects on academic achievement", Learning and Instruction, 20, 498-510.

HILBERT, T. S.; RENKL, A.; SCHWORM, S.; KESSLER, S. & REISS, K. (2007). "Learning to teach with worked-out examples: a computer-based learning environment for teachers", Journal of Computer

Assisted Learning, 24, 316-322.

HÖFFLER, T. N. & LEUTNER, D. (2007). “Instructional animation versus static pictures: A meta-analysis”, Learning and Instruction, 17, 722-738.

KARAKAYA, A. F. & ŞENYAPILI, B. (2008). “Rehearsal of professional practice: impacts of web-based collaborative learning on the future encounter of different disciplines”, International Journal of Technology and Design Education, 18, 101-117.

KIRSCHENMANN, J. (2001). “The electronic Prometheus and its consequences for art education”, The International Journal of Art & Design Education, 20(1), 11-18.

KIRSCHNER, P. A., MARTENS, R. L. & STRIJBOS, J. W., (2004). CSCL in Higher Education?, In J. W. Strijbos, P. A. Kirschner, R. L. Martens (Eds) What We Know about CSCL and Implementing It in Higher Education, (pp. 3-30). New York: Kluwer Academic Publishers.

KRANGE, I. & LUDVIGSEN, S. (2008). “What does it mean? Students’ procedural and conceptual problem-solving in a CSCL environment designed within the field of science education”, International Journal of Computer-Supported Collaborative Learning, 3, 25-51.

LAND, S. M. & GREENE, B. A. (2000).. “Project-based learning with the world wide web: A qualitative study of resource integration”, Educational Technology Research and Development, 48(1), 45-66.

LAUER, D. A. & PENTAK, S. (2007). Design Basics, Belmont-CA: Wadsworth/Thomson Learning.

LINDSTRÖM, L. (2011). “The Multiple Faces of Visual Arts Education”, The International Journal of Art and Design Education, 30(1), 7-17.

MAYER, E. R. & MORENO, R. (2002). “Aids to computer-based multimedia learning”, Learning and Instruction, 12, 107-119.

MAYER, E. R. (2003). “The promise of multimedia learning: using the same instructional design methods across different media”, Learning and Instruction, 13, 125-139.

MCGILL, T. J. & HOBBS, V. J. (2008). “How students and instructors using a virtual learning environment perceive the fit between technology and task”, Journal of Computer Assisted Learning, 24, 191-202.

MCINNERNEY, J. M. & ROBERTS, T. S. (2004). Collaborative or Cooperative Learning? In T. S. Roberts (Eds.) Online Collaborative Learning: Theory and Practice, (pp. 203-214) Hershey-PA: Idea Group Publishing.

MICKLETHWAITE, P. (2005). “Discussing art and design education: themes from interviews with UK design Stakeholders”, The International Journal of Art & Design Education, 24(1), 84-92.

MITCHELL, T. J. F.; CHEN, S. Y. & MACREDIE, R. D. (2005). “Hypermedia learning and prior knowledge: domain expertise vs. system expertise”, Journal of Computer Assisted Learning, 21, 53-64.

MORENO, R. & MAYER, R. (2007). “Interactive Multimodal Learning Environments. Special Issue on Interactive Learning Environments: Contemporary Issues and Trends”, Educational Psychology Review, 19(3), 309-326.

NITSCHE, S., DICKHÄUSER, O.; FASCHING, M. S. & DRESEL, M. (2011). “Rethinking teachers’ goal orientations: Conceptual and methodological enhancements”, Learning and Instruction, 21, 574-586.

OLLILA, M. & CARLING, E. (2000). “Bring art into computer graphics education”, Computer & Graphics, 24(4), 617-622.

ÖZTUNA, H. Y. (2007). Görsel İletişimde Temel Tasarım. İzmir: Tibyan Yayıncılık.

RODICIO, H. G. & SÁNCHEZ, E. (2011). “Aids to computer-based multimedia learning: a comparison of human tutoring and computer support”, Interactive Learning Environments, 1-17.

RUTTUN, R. (2009). “The effects of visual elements and cognitive styles on students’ learning in hypermedia environment, Proceedings of World Academy of Science”, Engineering and Technology, 37, 1007-1016.

SÄLJÖ, R. (2010). “Digital tools and challenges to institutional traditions of learning: technologies, social memory and the performative nature of learning”, Journal of Computer Assisted Learning, 26, 53-64.

SANG, A. N. H. (2009). “The creation of the ‘Hong Kong Visual Arts Education Web’ and the use of the inquiry-based teaching approach”, The International Journal of Art & Design Education, 28(2), 215-224.

SANGIN, M.; DILLENBOURG, P.; REBETEZ, C.; BÉTRANCOURT, M. & MOLINARI, G. (2008). “The effects of animations on verbal interaction in computer supported collaborative learning”, Journal of Computer Assisted Learning, 24, 394-406.

SCHOOR, C. & BANNERT, M. (2011). “Motivation in a computer-supported collaborative learning scenario and its impact on learning activities and knowledge acquisition”, Learning and Instruction, 21, 560-573.

SEYLAN, A. (2005) Temel Tasarım. Samsun: Dağdelen Basın Yayın.

SITTHIWORACHART, J. & JOY, M.S. (2008). “Computer Support of Effective Peer Assessment in an Undergraduate Programming Class”, Journal of Computer-Assisted Learning, 24 (3). pp. 217-231.

SPANBROEK, N. (2010). “Strategic Teaching: Student Learning through Working the Process”, The International Journal of Art and Design Education, 29(2), 111-120.

SO, H.-J., & BONK, C. J. (2010). “Examining the Roles of Blended Learning Approaches in Computer-Supported Collaborative Learning (CSCL) Environments: A Delphi Study”. Educational Technology & Society, 13(3), 189–200.

TEAL, R. (2010) “Developing a (Non-linear) Practice of Design Thinking”, The International Journal of Art & Design Education, 29(3), 294-302.

TEAL, R. (2011). “Foundational history an integrated approach to basic design, history, and theory”, Journal of Architectural Education, 37-45.

TEKIN, H. (1996). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme (Measurement and Evaluation in Education), Ankara: Yargı Yayınları.

TEPECİK, A. (2002). Grafik Sanatlar. Ankara: Detay Yayıncılık.

ULLRICH, C. & MELIS, E. (2010). "Complex Course Generation Adapted to Pedagogical Scenarios and its Evaluation", Educational Technology & Society, Vol. 13(2), pp. 102-115.

WANG, K.H.; WANG, T.H.; WANG, W. L.; Huang, S. C. (2006). “Learning styles and formative assessment strategy: enhancing student achievement in Web-based learning”, Journal of Computer Assisted Learning, 22(3), 207-217.

WANG, T. (2010). “A New Paradigm for Design Studio Education”, The International Journal of Art and Design Education, 29(2), 173-183.

YANTAÇ, A. E. & ÖZCAN, O. (2006). “The effects of the sound-image relationship within sound education for interactive media design”, Digital Creativity, 2, 91-99.

YANTAÇ, A. E.; ÖZCAN, O. & EMENGEN, A. (2011). “Participatory design in interactive media design education for the solution of unfamiliar design problems: a case study on a disabling environment and an emerging technology”, Digital Creativity, 22(1), 40-48.

ÇALIŞMA YAŞAMI KALİTESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN İŞGÖRENLER TARAFINDAN ALGILANMASI: OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA*

Barış ERDEM
Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, berdem20@yahoo.com

İsmail KAYA
Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik ABD, ikaya06@yahoo.com

ÖZET: Bu araştırmada, otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algıları tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, 266 işgörenden anket yöntemiyle toplanan verilerle gerçekleştirilmiştir. Bulgulara göre, çalışma yaşamı kalitesine yönelik algılarda en etkili faktör, teknoloji kullanımıdır. Bunu, iş güvencesi faktörü takip etmektedir. Otel çalışanları, işleri ile ilgili olarak sahip oldukları teknolojik olanakları ve çalıştıkları örgütteki iş güvencesini, en önemli unsurlar olarak görmektedir. Çalışma yaşamı kalitesine yönelik algılarda en az etkili olan faktör ise, yönetime katılmadır. İşgörenler bu ölçekteki önermelere nispeten daha düşük bir katılım göstermişlerdir. Bununla birlikte, çalışma yaşamı kalitesine yönelik algıların, işgörenlerin bazı demografik özelliklerine göre farklılıklar gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çalışma Yaşamı Kalitesi, Otel İşletmeleri, İşgörenler.

THE PERCEPTION OF THE FACTORS AFFECTING THE QUALITY WORKING LIFE BY EMPLOYEES: A STUDY INTO HOTEL EMPLOYEES

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the perceptions of the quality of working life of employees at hotel enterprises. The study has been carried out through the data collected via a questionnaire from 266 employees. According to the findings, the most influental factor in perceptions regarding the quality of working life is the use of technology and job security. Hotel staff consider their technological facilities and job security as the most important factors. The least influental factor in perceptions regarding the quality of working life is the participation in the management. Employees have showed a relatively lower participation in variables in this scale. In addition, it has been found out that perceptions of the quality of working life differ in some demographic characteristics of employees.

Key Words: Quality of Working Life, Hotel Establishments, Employees.

GİRİŞ

Günümüzde insan için çalışma; sağladığı ekonomik olanaklar dışında, toplumla birleşip bütünleşmek, toplumda yer ve rol sahibi olmak ve saygınlık kazanmak için gerekli olan temel olguların başında gelir (Köknel, 1998: 248). İnsan, zamanının büyük bir bölümünü iş yerinde geçirmekte ve işinde mutlu olabildiği oranda üretkenliği artmaktadır. Çünkü iş, insan için kaçınılmaz bir zorunluluk değil, aynı zamanda onu doğanın tutsaklığından kurtaran, toplumsal ve bağımsız kılan bir nitelik taşır (Özgener, 1997: 28). Yapılan araştırmalara göre, insanların uyku dışındaki zamanlarının büyük bölümünü iş yerlerinde geçirdiği ve bunun da günün yaklaşık %70'ini bulduğu belirtilmektedir. Ayrıca istemeden yapılan bir işin, insan yaşamının bütününde olumsuz etkiler gösterdiği ifade edilmektedir (Özsoy, 2002: 106). Dolayısıyla, işgörenlere sağlanan örgütsel olanaklar, işletme başarısında anahtar rol oynamakta ve bireylerin sağlıklı ve mutlu bir yaşam sürmelerinde etkili olmaktadır.

Örgütlerde insan unsuruna gereken önemin verilmemesi, işgörenleri ve örgüt iklimini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Günümüzde bilim ve teknolojideki gelişmeler, yerleşim yeri ve iş yerlerinin büyümesi, hızlı nüfus artışı ve uluslararası rekabet, işletmeler için yeni yönetim anlayışlarını gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda çalışma yaşamı kalitesinin iyileştirilmesi, son yıllarda çağdaş yönetim anlayışını benimseyen örgütler için önemli olgulardan biri olarak kabul edilmektedir (Elma ve Demir, 2003: 201).

* Bu çalışma, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde devam etmekte olan yüksek lisans tezinin bir bölümünü oluşturmaktadır ve 13. Ulusal Turizm Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

Çalışma yaşamı kalitesinin temel amacı, örgütsel başarı sağlanırken, işgörenler için de uygun çalışma koşullarını geliştirmektir. Çalışma yaşamının kalitesinin iyileştirilmesi, örgütsel etkinliğe ulaşmada, günümüz işletmelerinin temel unsurlarından biri olarak görülmektedir (Özkalp ve Kırel, 2001: 554; Demir, 2011: 454).

Diğer taraftan otel işletmelerinin yapısal özellikleri, çalışma yaşamı kalitesinin iyileştirilmesini, bu işletmeler açısından daha önemli kılmaktadır. Çünkü insan unsuruna dayalı otel işletmelerinde işgücü, örgütsel etkinliğe ulaşmada en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir (Mullins, 1995: 8, Akoğlan ve Kozak, 1995: 36; Saldamlı, 2000: 292, Usal ve Kurgun, 2006: 1). Nitekim ilgili yazında, otel işletmelerinde insan unsurunun önemine dikkat çeken birçok araştırmaya rastlanmaktadır. Örneğin İçöz'e (1991: 15) göre, otel işletmelerinde en üst düzeydeki yöneticiden, en alt kademedeki işgörenlere kadar gerekli niteliklere sahip olmayan işgörenler bulunması durumunda, otel yatırımı istenildiği kadar çağdaş ve kaliteli olsun, işletmenin verimli çalışması mümkün değildir. İlkiz ve Hitay (1992: 159) ise, turizmde gelişmiş ülkeleri ilginç ve çekici kılan unsurun sadece maddi kaynakları, yatırımları, tarih ve tabiat zenginlikleri değil; onları değerlendiren insan gücü olduğunu, ifade etmektedir. Oral ve diğerlerine (1994: 221) göre, turizm sektörünü diğer sektörlerden ayıran en önemli özelliği, bir hizmet sektörü olması ve turistik ürünlerde kaliteye ulaşabilmenin tek yolunun insan gücüne bağlı olmasıdır. Sü (1999:6) ise, otel müşterilerinin memnuniyeti üzerinde; otelin konaklama ve yiyecek-içecek standartları kadar, işgörenlerin kibarlığının, yardımseverliğinin ve kişisel özelliklerinin de etkili olduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde Kozak (1998: 66) ise, otel işletmelerinde işgören – müşteri ilişkisinin oldukça yoğun olmasının, bu işletmelerde insan unsurunu değerli kılan diğer önemli bir faktör olduğunu öne sürmektedir. Öyle ki, turistler otele geldiklerinde önbüro personeli tarafından karşılanmakta, yemekleri aşçılar tarafından hazırlanmakta, servisleri servis personeli tarafından yapılmakta, odaları kat hizmetlileri tarafından temizlenmekte, eğlence hizmetleri animatörlerce gerçekleştirilmekte ve otelden ayrılışlarına kadar tüm hizmetler işletmede çalışan işgörenler tarafından yerine getirilmektedir (Sü, 1999: 4). İnsan kaynaklarını etkin bir şekilde kullanabilen otel işletmelerinde; işgören devir hızında azalma, emek verimliliğinde artış, aktif ve öz kaynak karlılığı ve net kar marjında iyileşmeler sağlanabildiği görülmektedir (Cho vd., 2006). Dolayısıyla otel işletmelerinde, işgörenlerin beklenti ve ihtiyaçlarına cevap vermek, rahat, sağlıklı ve güvenilir bir ortamda çalışmalarını sağlamak ve onları maddi ve manevi açıdan tatmin etmek, örgütsel başarıda önemli olmaktadır (Naktiyok ve Küçük, 2003: 226).

Kaymaz (2003), çalışma yaşamı kalitesini doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen çok sayıda faktörün bulunduğuna dikkat çekmektedir. Yazar, özellikle belirli aralıklarla iş tatmini araştırmalarının yapılmasının, çalışanların görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları her türlü sorunun tespitine fırsat tanıyacağını ve bu araştırmaların da dolaylı olarak işgören tatminini artıracağını vurgulamaktadır.

Bu araştırmada, otel işletmelerinde çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerin işgörenler tarafından nasıl algılandığı incelenmiştir. Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, çalışma yaşamı kalitesi kavramı ve çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörler kavramsal boyutta ele alınmıştır. İkinci kısımda ise, beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler üzerinde yapılan araştırma sonuçları tartışılmaktadır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Çalışma Yaşamı Kalitesi Kavramı ve Çalışma Yaşamı Kalitesini Etkileyen Faktörler

Literatürde, çalışma yaşamı kalitesi ile ilgili olarak çok sayıda tanıma rastlanmakla birlikte, bu tanımlarda tam bir uzlaşma sağlanamadığı dikkati çekmektedir (Campos ve Souza, 2006). Çalışma yaşamı kalitesi kavramı, Almanya'da "işin insancıllaştırılması", Fransa'da "çalışma koşullarının iyileştirilmesi" ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise "işçinin korunması", şeklinde anlam bulmaktadır. Bununla birlikte, farklı araştırmacıların, çalışma yaşamı kalitesi kavramının farklı yönlerine vurgu yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin, bazıları iş çevresinin iş performansını artırdığı fikri üzerine odaklanırken; bazı araştırmacıların fiziksel ve psikolojik iyi olma halinin korunması ile ilgilendikleri görülmektedir. Bazıları ise, çalışma yaşamı kalitesini, iş hayatını ve toplumdaki yabancılaşmayı azaltan, işçilerin gelişmesini sağlayan bir kavram olarak nitelendirmektedir (Huzzard, 2003: 21).

Özkalp ve Kırel (2001: 553), çalışma yaşamı kalitesini; insanların güvenli bir ortamda yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli ihtiyaçlarının tatmin edilmesi, onların iş yerinde faydalı oldukları duygusunun kazandırılması, yeteneklerini fark etmelerine ve gelişmelerine fırsat veren bir ortamın oluşturulması", şeklinde tanımlamaktadır.

Levine ve arkadaşları (1984) ise, çalışma yaşamı kalitesini, örgüt üyelerinin iş ortamındaki yaşam kalitesini artırmaya yönelik beklentileri olarak tanımlamaktadır. Buna göre, herhangi iki örgütün çalışma yaşamı kalitesi tanımı aynı olmamaktadır. Diğer bir ifadeyle kavram, farklı sektörler ve farklı örgütler için değişiklik göstermektedir. Hatta aynı örgüt içinde gruptan gruba da farklılık gösterebilmektedir. Bunun en önemli nedeni, kişiden kişiye değişen beklenti

ve tatmin düzeylerinin farklı olabilmesidir. Bu nedenle yazarlar, örgüt üyelerinin çalışma yaşamı kalitesini kendi ifadeleri ve değerleriyle katılımcı bir şekilde tanımlamaları gerektiğini önermektedir.

Yapılan bir başka tanımda, çalışma yaşamı kalitesi; "örgütte resmi kararlar alınmasında çalışanların artan katılımı, endüstriyel demokrasi, gelirin ve kârların daha eşit paylaşımı, daha insancıl ve sağlıklı iş koşullarının sağlanması", olarak ifade edilmektedir. Ayrıca çalışma yaşamı kalitesi, "bütün işgörenlerin onurunu artıran, onları fiziksel ve duygusal olarak düzenleyen, büyüme ve gelişme için fırsatlar sağlayan ve örgüt kültüründe değişime yol açan bir yönetim felsefesi", olarak da tanımlanmaktadır (Elma ve Demir, 2003: 204).

Uysal (2002), işgörenlere daha insancıl ve sağlıklı iş koşullarının sağlanmasının, günümüz çağdaş yönetim anlayışının bir gereği olduğunu öne sürerken; Bolhari ve diğerleri (2011: 374), bir örgütte çalışma yaşamı kalitesinin, işgörenleri cezbetmek ve onları örgütte tutmak için sürekli olarak devam etmesi gerektiğini belirtmektedir. Üngören ve Doğan (2010: 40) ise, çalışanların sadece ekonomik bir varlık olmadığını, sosyal ve duygusal yönlerinin de bulunduğunu, bu çerçevede ekonomik beklentilerinin yanı sıra, sosyal ve duygusal beklentilerinin de doyurulması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Güvenli (2006: 105), çalışma yaşamı kalitesini, çalışanların iş yaşamlarını etkileyen kararlara katılmalarına olanak sağlayacak mekanizmaların geliştirildiği bir işletme ortamı yaratma süreci, olarak tanımlamaktadır. Buna paralel olarak Öztürk ve Dündar (2003: 59) da, işletmelerde işgörenlerin sorumluluk almalarını sağlayacak, problemleri çözmeleri için harekete geçirecek ve başarılarını ödüllendirecek bir ortam oluşturulmasının önemine vurgu yapmaktadır. Yazarlara göre yüksek motivasyonun kaynağı, çalışanların işe yaptıkları katkının değerli olduğunu bilmeleri ve işlerini sevmeleridir. Böylece çalışanların performansı yükselmekte, örgütsel bağlılıkları artmakta ve işe devamsızlık oranları düşmektedir.

Rethinam ve Ismail (2008: 59), çalışma yaşamı kalitesinin çok boyutlu bir yapı olduğunu ve birbiriyle ilişkili bir dizi faktörden oluştuğunu belirtmektedir. Bu çerçevede Bolhari ve diğerleri (2011: 374) ise, çalışma yaşam kalitesinin unsurlarını; daha yüksek ödemeler, iş güvenliği, daha iyi ödüllendirme sistemi, büyüme fırsatı ve katılımcı gruplar, şeklinde sıralamaktadır. Dikmetaş'ın (2006: 170) bu konudaki tanımı ise, çalışma yaşamı kalitesinin diğer boyutlarını da ortaya koymaktadır. Yazara göre çalışma yaşamı kalitesi; "çalışmayı doğrudan ya da dolaylı etkileyen, iş (yapısı ve organizasyonu), ücretler, kazançlar, çalışma ortamı ve şartları, işlerin yönetim ve organizasyonu, işte kullanılan teknoloji, çalışan tatmini ve motivasyonu, endüstriyel ilişkiler, katılım, istihdam güvencesi, sosyal adalet ve sosyal güvenlik, demografik yapı ve sürekli eğitim gibi faktörleri bütünleştiren bir kavramdır".

Görüldüğü gibi, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Genel olarak çalışma yaşamı kalitesi; iş yerinin kendisine, dizaynına, ergonomik yapısına, işgörenin motivasyon derecesine, işten aldığı tatmine, işletmede çağdaş yönetim ilkelerinin uygulanmasına ve teknolojik yeniliklerin kullanılmasına bağlı olarak artırılabilir (Tavmergen, 2000: 47). Literatürde çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerle ilgili olarak çok farklı sınıflandırmalara rastlanmakla birlikte (Yücel ve Erkut, 2003; Yüksel, 2004; Dikmetaş, 2006; Turunç vd., 2010; Demir, 2011), bu konuda tam bir uzlaşma sağlanamadığı dikkati çekmektedir. Bu çalışmada, ilgili yazındaki önceki araştırmalardan yararlanarak, otel işletmelerinde çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörler; fiziksel çalışma koşulları (Demir, 2003; Sabuncuoğlu ve Tüz, 1995; Erdil vd., 2004; Doğan, 1995), çalışma saatleri (Aydemir, 2008; Camkurt, 2007), teknoloji kullanımı (Yücel ve Erkut, 2003; Schulze, 1998; Çetinkaya ve Şimşek, 2008; Aksu, 2000), yönetime katılma (Paksoy, 2000; Çakır, 2001; Tayfun ve Kösem, 2005; Uysal, 2002; Eren, 2010), ücret (Bingöl, 1990; Ergül, 2006; İmamoğlu vd., 2004; Ünal, 2005; Çiçek, 2005; Öney, 1998), hizmet içi eğitim (Cengizhan ve Ersun, 2000), kariyer (Rose vd., 2006; Demirbilek ve Türkan, 2008), işin niteliği (Aydemir, 2008; Eren, 2004), iş güvencesi (Güvenli, 2006; Demirbilek ve Türkan, 2008), iş yaşamı ve özel yaşam dengesi (Sturges ve Guest, 2000; Scholarios ve Marks, 2004; Kapız, 2002; Demirbilek ve Türkan, 2008), sendikal faaliyetler (Bingöl, 2003; Aymankuy, 2005; Yılmaz vd., 2010), şeklinde sınıflandırılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda, burada bu faktörlerin her birini ayrıntılı biçimde açıklamak yerine, böyle bir sınıflandırma yapmakla yetinilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, otel işletmelerinde çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerin, işgörenler tarafından nasıl algılandığını belirlemeye çalışmaktır. Araştırmada, otel işletmelerinde çalışan işgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlere ilişkin algısal yaklaşımları değerlendirilmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Muğla/Marmaris'te faaliyet gösteren beş yıldızlı otel işletmelerinde çalışan işgörenler oluşturmaktadır. Veriler, anket yöntemiyle toplanmıştır. Anket, 2012 yılının Mayıs - Temmuz ayları arasında, araştırmaya katılmayı kabul eden 8 adet beş yıldızlı otel işletmesinde uygulanmıştır. Bu otellere toplam 600 adet anket bırakılmıştır. Özellikle yüksek sezonda işgörenlere bire bir ulaşmak zor olduğundan, ilgili yöneticilerin yardımına başvurulmuştur. Böylece, bu yöneticiler aracılığı ile işgörenlerin anketleri doldurmaları istenmiştir. Dağıtılan 600 anketten 318'i geri dönmüş; ancak veri sağlamaya elverişli 266 adet anket elde edilmiştir. Buna göre, analize tabi tutulacak anket sayısı 266 olarak gerçekleşmiştir. Yöneticiler, geri dönmeyen anketlere neden olarak, iş yoğunluğunu ve bazı işgörenlerin anketi doldurmakta çekingen kalmalarını göstermiştir.

Veri Toplama Aracı ve Analizler

Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili sorular bulunmaktadır. İkinci kısımda ise, işgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerle ilgili algılarını ölçmeyi amaçlayan ve 53 önermeden oluşan bir ölçek yer almaktadır. Ölçekteki değişkenler gruplar halinde sorulmuş, aralarındaki farklılıkları göstermek ve birbiriyle karıştırılmasını önlemek için her bir ölçeğe ait ana başlıklar kullanılmıştır. Önermelerin; 6'sı fiziksel çalışma koşulları, 7'si çalışma saatleri, 5'i teknoloji kullanımı, 6'sı yönetime katılma, 6'sı ücret, 3'ü hizmet içi eğitim, 4'ü kariyer, 4'ü iş güvencesi, 7'si iş yaşamı ve özel yaşam dengesi ve 4'ü sendikal faaliyetler ile ilgilidir. Ölçekteki önermeler; Capioppe ve Mock (1984), Yüksel (2004) ve Aydın ve diğerlerinin (2011) çalışmalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, SPSS 11.5 for Windows istatistik paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. İşgörenlerin demografik özelliklerini belirleyebilmek için betimleyici istatistiklerden faydalanılmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini test emek için Cronbach Alpha katsayıları hesaplanmıştır. İşgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesi ölçeğindeki önermelere katılım düzeylerini yorumlayabilmek için yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma değerlerinden yararlanılmıştır. Çalışma yaşamı kalitesine yönelik algıların, işgörenlerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini sorgulamak için ise, bağımsız örneklem –t testi ve tek yönlü varyans analizi yapılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Demografik Bulgular

Katılımcıların demografik özellikleri şu şekilde özetlenebilir (Tablo 1): Katılımcıların yarısından çoğu erkek (% 69,9) ve bekâr (% 60,9) işgörenlerden oluşmaktadır. İşgörenlerin yaş aralıkları açısından dağılımında, 19-25 ile 26-34 yaş arası grubun (% 77,1) ağırlığı göze çarpmaktadır. Deneklerin % 28,9'u lise, % 26,3'ü lisans, % 23,7'si ise ön lisans mezunlarından oluşmaktadır. İşgörenlerin % 51,1'i 1 ila 6 yıl arasında; % 20,7'si ise 10 yıl ve üzeri bir süredir turizm sektöründe çalışmakta olduklarını ifade etmişlerdir. Buradan, yaklaşık her iki işgörenden birinin 1 – 6 yıl arasında bir sektörel deneyime sahip oldukları anlaşılmaktadır. İşgörenlerin şu anda çalışmakta oldukları işletmelerdeki çalışma sürelerinde ise 1 yıldan az (% 28,6) ve 1 – 3 yıl (% 36,1) seçeneklerinin ağırlığı dikkati çekmektedir. Buna göre, araştırma kapsamındaki otellerdeki işgören kadrosunun yeni sayılabilecek düzeyde olduğu söylenebilir. Bu durum, bazı işletmelerin sezonluk faaliyet göstermesinden kaynaklanmış olabileceği gibi, genel olarak otel işletmelerindeki yüksek işgören devir hızının bir göstergesi olarak da yorumlanabilir. İşgörenlerin çalıştıkları departmanlara göre dağılımı; önbüro (% 36,1), yiyecek ve içecek (% 25,5), kat hizmetleri (% 10,2), teknik servis (% 7,1), muhasebe-finansman (% 6) satış ve pazarlama (% 3,4), insan kaynakları (% 3,4) ve diğer departmanlar (8,3) şeklindedir. Katılımcıların ortalama aylık gelirlerinin ise, 501 TL ila 1500 TL arasında değiştiği görülmektedir (% 78,6).

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kişisel Bilgiler		f	%
Cinsiyet	Erkek	186	69,9
	Bayan	80	30,1
Medeni Durum	Bekar	162	60,9
	Evli	94	35,3
	Diğer	10	3,8
Yaş	18 yaş ve altı	16	6
	19-25 yaş arası	113	42,5
	26-34 yaş arası	92	34,6
	35-44 yaş arası	30	11,3
	45 yaş ve üzeri	15	5,6
Öğrenim Durumu	İlköğretim	48	18
	Lise	77	28,9
	Ön Lisans	63	23,7
	Lisans	70	26,3
	Lisansüstü	8	3
Turizm Sektöründeki Çalışma Süresi	1 yıldan az	35	13,2
	1-3 yıl	73	27,4
	4-6 yıl	63	23,7
	7-9 yıl	40	15
	10 yıl ve üzeri	55	20,7
Bulunduğu İşletmedeki Çalışma Süresi	1 yıldan az	76	28,6
	1-3 yıl	96	36,1
	4-6 yıl	41	15,4
	7-9 yıl	16	6
	10 yıl ve üzeri	37	13,9
Departman	Ön Büro	96	36,1
	Yiyecek-İçecek	68	25,5
	Kat Hizmetleri	27	10,2
	Satış-Pazarlama	9	3,4
	Muhasebe-Finansman	16	6
	İnsan Kaynakları	9	3,4
	Teknik Servis	19	7,1
	Diğer	22	8,3
Ortalama Aylık Gelir	500 TL ve altı	9	3,4
	501-1.000 TL arası	109	41
	1.001-1.500 TL arası	100	37,6
	1.501-2.000 TL arası	26	9,8
	2.000 TL'den fazla	22	8,3

Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Çalışma yaşamı kalitesi ölçeğinin güvenilirliğinin değerlendirilmesinde Cronbach Alpha testinden yararlanılmıştır. Sosyal bilimler yazınında, alfa katsayısının 0,70'ten büyük olması, ölçeklerin içsel güvenilirlikleri için yeterli kabul edilmektedir (Baum ve Wally, 2003'ten aktaran Hamşıoğlu, 2011: 94). Ancak bazı yazarlar (Kathuria, 2000'den aktaran Ergün 2003: 144) 0,60 ve üzerindeki alfa katsayısının da kabul edilebilir olduğunu belirtmektedir. Tablo 2'de de görüldüğü gibi, kullanılan ölçeklerin tümünde alfa değerleri 0,60'tan büyük olup 0,63 ila 0,87 arasında değişmektedir. Ölçeğin tamamı için alfa değeri ise 0,89 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Güvenilirlik Değerleri

Değişkenler	Önerme Sayısı	Alfa Katsayıları
Fiziksel Çalışma Koşulları	6	0,63
Çalışma Saatleri	7	0,78
Teknoloji Kullanımı	5	0,80
Yönetime Katılma	6	0,87
Ücret	6	0,76
Hizmet İçi Eğitim	4	0,74
Kariyer	4	0,69
İş Güvencesi	4	0,85
İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi	7	0,74
Sendikal Faaliyetler	4	0,77
Tüm Değişkenler İçin Alfa Katsayısı	**53**	**0,89**

İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algıları

İşgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlere ilişkin algılarını belirleyebilmek amacıyla, ölçekte yer alan önermelere (Bkz. Ek 1: Anket Formu) verilen yanıtlar irdelenmiştir. Yanıt kategorileri beş grupta toplanmıştır. Bunlar; "hiç katılmayanlar (1)", "katılmayanlar (2)", "kararsızlar (3)", "katılanlar (4)" ve "tamamen katılanlar (5)", şeklindedir.

Tablo 3'te de görüldüğü gibi, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerin her birine verilen yanıtların genel aritmetik ortalamaları 3,88 ile 2,82 arasında değişmektedir. En yüksek ortalama "Teknoloji Kullanımı" ($\overline{X}$: 3,88); en düşük ortalama ise "İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi" ($\overline{X}$: 2,82) faktörlerine aittir.

Otel çalışanları, çalışma yaşamı kalitesi açısından en önemli faktör olarak teknoloji kullanımını görmektedir. Çalışanlar, bu ölçekteki "Teknolojik gelişmeler, çalışanlara belirli bir hız ve etkinlik kazandırmaktadır" (% 84,2) ve "İşletmedeki yeni teknoloji içeren makinelerin kullanılması, performansıma olumlu etki yapmaktadır" (% 75,6), önermelerine yüksek katılım göstermişlerdir. Bununla birlikte işgörenler, çalışma ortamında teknolojik araç ve gereçleri yeterli oranda kullandıklarını (% 70,7), teknolojik araç ve gereçlerin kullanımı konusunda yeterli eğitim aldıklarını (% 68,5) ve işleri ile ilgili tüm teknolojik donanıma sahip olduklarını (% 66,2) düşünmektedirler. Bu sonuç, teknolojinin her alanda olduğu gibi otel işletmelerini de yakından etkilediğini göstermektedir. Böyle bir bulgu, en azından bu araştırma kapsamındaki otel yöneticilerinin, teknolojiye yeterli oranda yatırım yaptıkları şeklinde yorumlanabilir. Otel işletmelerinin emek-yoğun yapısına rağmen, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen en önemli faktörün teknoloji kullanımı olarak algılanması anlamlı bulunmuştur. Böylece, son yıllarda teknoloji kullanımının otel işletmelerindeki etkinliğinin de arttığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Çalışma Yaşamı Kalitesine Yönelik Algılar

Önermeler		1 (%)	2 (%)	3 (%)	4 (%)	5 (%)	$\bar{X}$	s.s.
FİZİKSEL ÇALIŞMA KOŞULLARI	Madde 1	6,8	4,5	14,3	40,6	33,8	3,05	1,13
	Madde 2	1,9	5,3	9	47,0	36,8		0,91
	Madde 3	23,3	23,3	18,4	22,2	12,8		1,36
	Madde 4	37,2	30,5	15,4	9	7,9		1,25
	Madde 5	15,4	19,9	21,4	27,1	16,2		1,32
	Madde 6	36,1	28,9	18	7,9	9		1,27
ÇALIŞMA SAATLERİ	Madde 7	24,4	32	17,3	17,3	9	2,99	1,28
	Madde 8	18,0	28,9	17,7	20,3	15		1,34
	Madde 9	25,2	31,2	17,3	19,2	7,1		1,25
	Madde 10	19,5	32,3	21,4	15	11,7		1,27
	Madde 11	7,1	12	21,8	37,2	21,8		1,17
	Madde 12	14,7	19,5	16,5	30,5	18,8		1,34
	Madde 13	9	11,7	24,4	17,7	37,2		1,33
TEKNOLOJİ KULLANIMI	Madde 14	8,6	12	8,6	39,1	31,6	3,88	1,26
	Madde 15	6	11,3	16,5	35,7	30,5		1,18
	Madde 16	4,1	5,6	14,7	34,6	41		1,08
	Madde 17	6	12	13,5	41,4	27,1		1,16
	Madde 18	3,8	2,3	9,8	38	46,2		0,97
YÖNETİME KATILMA	Madde 19	20,3	28,9	21,8	21,4	7,5	3,13	1,23
	Madde 20	12	25,6	19,2	33,1	10,2		1,22
	Madde 21	11,7	13,5	27,8	32	15		1,21
	Madde 22	5,6	19,2	25,9	32,7	16,5		1,13
	Madde 23	12	12,4	29,7	27,1	18,8		1,25
	Madde 24	8,6	18,4	28,9	29,7	14,3		1,16
ÜCRET	Madde 25	17,3	20,3	20,3	27,4	14,7	3,27	1,33
	Madde 26	3,8	7,1	14,3	32	42,9		1,10
	Madde 27	9	19,2	27,1	30,5	14,3		1,18
	Madde 28	15	18	25,2	33,1	8,6		1,21
	Madde 29	11,7	21,4	25,9	28,6	12,4		1,21
	Madde 30	10,5	18	22,9	33,1	15,4		1,22
HİZMET İÇİ EĞİTİM	Madde 31	4,5	16,9	28,9	33,1	16,5	3,27	1,09
	Madde 32	5,6	18,8	18	32,7	24,8		1,21
	Madde 33	7,9	24,4	28,2	26,3	13,2		1,16
	Madde 34	9,8	27,8	22,9	26,3	13,2		1,21
KARİYER	Madde 35	7,9	19,2	25,9	31,6	15,4	3,31	1,17
	Madde 36	4,1	8,6	15,4	31,6	40,2		1,13
	Madde 37	9,4	21,4	22,9	31,6	14,7		1,21
	Madde 38	12,8	30,8	27,8	16,5	12		1,20
İŞ GÜVENCESİ	Madde 39	5,3	15,4	19,5	38	21,8	3,62	1,15
	Madde 40	3,8	12,8	18	39,8	25,6		1,10
	Madde 41	4,5	12,4	18,8	45,5	18,8		1,07
	Madde 42	7,5	12	20,7	30,5	29,3		1,23
İŞ YAŞAMI VE ÖZEL YAŞAM DENGESİ	Madde 43	24,4	37,6	16,9	11,3	9,8	2,82	1,25
	Madde 44	18,4	30,8	17,3	18	15,4		1,35
	Madde 45	28,2	40,6	9	16,2	6		1,21
	Madde 46	20,7	33,1	17,7	19,2	9,4		1,26
	Madde 47	12	18,8	30,8	25,9	12,4		1,19
	Madde 48	10,5	22,6	21,1	30,8	15		1,24
	Madde 49	11,3	15,4	22,9	28,9	21,4		1,28
SENDİKAL FAALİYETLER	Madde 50	9,4	19,2	32	20,7	18,8	3,46	1,22
	Madde 51	8,6	9,4	35	30,1	16,9		1,13
	Madde 52	7,1	12	29,7	30,5	20,7		1,16
	Madde 53	3,4	5,3	30,5	27,1	33,8		1,06

Öte yandan, iş yaşamı ve özel yaşam dengesi faktörünün aritmetik ortalaması, likert ölçeğinin ortanca değerine yakındır. İşgörenler, bu ölçekteki önermelere yönelik olarak "katılmıyorum" ve "kararsızım", seçenekleri arasında kalmışlardır. Çalışanlar, aile yaşantılarının (*ev sorunları, aile bireyleriyle ilgilenmek vb.)* işlerini *(mesaiye geç kalma, işe konsantre olamama vb.)* (% 62); işlerinin *(çalışma saatleri, fazla mesai, çalışma saatleri dışında da işle ilgilenme vb.)* ise aile yaşamlarını *(ev sorunlarını ihmal etme, aile bireyleriyle yeterince ilgilenememe vb.)* (% 49,2) etkilemediğini düşünmektedirler. İşgörenler, olumsuz yargılar içeren bu önermelere 'hiç katılmıyorum' ve 'katılmıyorum', şeklinde yanıt vermişlerdir. İşgörenler bununla birlikte, yaptıkları işin özel yaşamlarını zorlaştırmadığı (% 53,8), hatta özel yaşamlarını sürdürmeleri için bir fırsat (% 45,8) ve enerji (% 51,3) verdiği görüşündedirler. Olumlu yargılar içeren bu önermelere ise işgörenler 'katılıyorum' ve 'tamamen katılıyorum', şeklinde yanıt vermişlerdir. İşgörenlerin iş yaşamı ve özel yaşam dengesi faktörüne verdikleri yanıtlar genel olarak incelendiğinde, gerçekte olumlu bir tutum içinde oldukları düşünülebilir. Çünkü işgörenler, bu ölçekteki önermelere olumlu bir tutum sergilemişlerdir. Dolayısıyla işgörenlerin, iş yaşamı ve özel yaşam dengesi faktörünü, çalışma yaşamı kalitesi açısından önemli bir unsur olarak gördükleri söylenebilir.

Diğer faktörlerin aritmetik ortalamaları ise; İş Güvencesi ($\bar{X}$: 3,62), Sendikal Faaliyetler ($\bar{X}$: 3,46), Kariyer ($\bar{X}$: 3,31), Ücret ($\bar{X}$: 3,27), Hizmet İçi Eğitim ($\bar{X}$: 3,27), Yönetime Katılma ($\bar{X}$: 3,13), Fiziksel Çalışma Koşulları ($\bar{X}$: 3,05), Çalışma Saatleri ($\bar{X}$: 2,99), şeklinde gerçekleşmiştir.

İş güvencesi faktörünün ortalaması, likert ölçeğinin ortanca değerinin biraz üzerindedir. İşgörenler, çalıştıkları işletmede her zaman iş güvencelerinin olduğunu (% 59,8) ve bu durumun performanslarına olumlu olarak yansıdığını (% 65,4) düşünmektedirler. İşgörenler ayrıca, bu durumun kendilerini çalıştıkları işletmede mutlu kıldığından (% 64,3) ve zorunlu olmadığı müddetçe bu işletmede uzun yıllar çalışabileceklerinden (% 59,8) bahsetmektedirler. İş güvencesi faktörünün ortalamasına bakarak ($\bar{X}$: 3,62), çalışma yaşamı kalitesi açısından teknoloji kullanımından sonra ikinci düzeyde önemli faktör olarak algılandığı söylenebilir. Önceki araştırmalarda, özellikle turizm eğitimi alan öğrencilerin yakındıkları en önemli konulardan biri olarak tespit edilen, *'turizm sektörünün iş güvencesinin olmadığı'* yönündeki bulguların (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000; Birdir, 2002: 500-503; Çetin, 2002: 490; Ilgaz ve Çakar, 2002: 388) bu araştırmada ortadan kalktığı görülmektedir. Buradan hareketle, otel çalışanlarının son yıllarda otel işletmelerindeki iş güvencesine yönelik olumlu görüşlerinin arttığı söylenebilir.

İşgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesi algılarında diğer faktörler (sendikal faaliyetler, kariyer, ücret, hizmet içi eğitim, yönetime katılma, fiziksel çalışma koşulları ve çalışma saatleri) ile ilgili olarak ise, 'kararsızım' ve 'katılıyorum' seçenekleri arasında kaldıkları gözlenmektedir.

Otel çalışanları, sendikal faaliyetler faktörü ile ilgili olarak, her işgörenin sendikal faaliyetlerden yararlanması gerektiği (% 60,9) ve sendikalaşmanın örgütsel verimliliği olumlu yönde etkileyeceği (% 51,2) görüşüne sahiptirler.

Kariyer faktörü açısından bakıldığında, terfi etmeyi kendileri açısından önemli bir unsur olarak görmektedirler (% 71,8). Bununla birlikte, çalıştıkları işletmede terfi/kariyer olanaklarını iyi olarak değerlendirmekte (% 47) ve çalıştıkları işletmedeki terfi uygulamalarında ayrımcılığın söz konusu olmadığını (% 46,3) düşünmektedirler. Bu bulgu, araştırma kapsamındaki işletmelerde, işgörenlerin, kendilerine tanınan terfi ve kariyer olanaklarını olumlu olarak algıladıklarını göstermektedir.

Bir diğer faktör olan ücret ile ilgili algılarda ise, 'Bu işletmede, ücret ödemeleri zamanında ve eksiksiz yapılmaktadır' (% 74,9), 'Bu işletmede bahşişler herkese eşit biçimde dağıtılmaktadır' (% 48,5), 'İşletmemizde üst yönetim, çalışan performansını ödüllendirir ve yeterli geri bildirimde bulunur' (% 44,8), 'Öğrenim düzeyime ve yaptığım işe göre değerlendirdiğimde, aldığım ücretin yeterli ve adaletli olduğunu düşünüyorum' (% 42,1) ve 'Bu işletmede, aldığım ücretin tatmin edici olduğunu düşünüyorum' (% 41,7), şeklindeki önermelerin öne çıktığı görülmektedir. Ücret faktörü ile ilgili bulgular da önceki araştırma sonuçlarından farklılıklar göstermektedir. İlgili yazında, turizm işletmelerinde çalışan işgörenlerin en çok yakındıkları konulardan birinin "ücret yetersizliği" olduğundan bahsedilmesine rağmen (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000; Ahipaşaoğlu vd., 2002: 140-142; Yüksel vd., 2002: 537; Akıncı, 2002: 19-20; Birdir, 2002: 500-503; Özdemir vd., 2005: 48; Toker, 2007: 609), bu araştırmada, işgörenlerin ücretle ilgili yakınmalarının ortadan kalktığı görülmektedir.

Öte yandan, hizmet içi eğitim, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen diğer bir faktördür. Bu faktörde; 'Bu işletmede yürütmekte olduğum işler, yeni şeyler öğrenmemi gerektiriyor' (% 57,5) ve 'Bu işletmede bireysel gelişim her zaman teşvik edilir' (% 49,6), şeklindeki önermeler öne çıkmaktadır. Yaklaşık her iki işgörenden biri, söz konusu önermelere olumlu katılım göstermişlerdir. Buradan, bu araştırma kapsamındaki otellerde bireysel gelişimi destekleyen bir yönetim anlayışı olduğu anlaşılmaktadır.

Yönetime katılma faktörü açısından bakıldığında ise; 'İşimi yaparken kendi fikirlerimi ve çalışma yöntemlerimi uygulayabiliyorum' (% 49,2), 'Bu işletmede fikir ve önerilerimize önem verilmektedir' (% 47), 'Yönetim tarafından alınan kararlara katılmak, çalışanların motivasyon ve performansını artırmaktadır' (% 45,9), şeklindeki önermeler en önemli yüzdeleri temsil etmektedir. Bu faktörün ağırlıklı ortalaması 3,13'tür. İşgörenler bu faktördeki önermelere yönelik olarak 'kararsızım' ve 'katılıyorum' seçenekleri arasında kalmışlardır. Bu bulgu, Kaşlı'nın (2007: 169) yapmış olduğu araştırmadan elde edilen sonuçlarla benzerlikler göstermektedir. Balıkesir Gönen'deki termal otel işletmelerinde çalışan 431 işgören üzerinde yapılan bu araştırmada da, benzer ifadelere işgörenlerin kararsız bir tutum içinde kaldıkları tespit edilmiştir.

Fiziksel çalışma koşulları, çalışma yaşam kalitesini etkileyen diğer bir faktördür. İşgörenler, çalışma alanlarında hijyen kurallarına önem verildiğini (% 83,8), çalıştıkları işletmedeki fiziksel koşulların *(ısıtma, aydınlatma, havalandırma, temizlik, gürültüsüz bir ortam, çalışmak için olması gereken alan genişliği vb.)* genel olarak yeterli olduğunu (% 73,8) ve işlerinde enfeksiyon hastalığı riski bulunmadığını (% 65) düşünmektedirler. İşgörenler genel olarak, çalıştıkları işletmelerin sahip olduğu fiziksel çalışma koşullarını olumlu olarak algılamaktadırlar. Bunun tek istisnası, yapılan işin psikolojik etkisi ile ilgilidir. İşgörenlerin % 43,3'ü, bu faktörde yer alan "İşimde, iş kaynaklı psikolojik rahatsızlık riski var', şeklindeki önermeye olumlu katılım göstermişlerdir. Buradan, işgörenlerin, iş ortamını stresli olarak algıladıkları anlaşılmaktadır.

Son faktör olarak ele alınan çalışma saatleri açısından bakıldığında ise; işgörenlerin, işe başlama ve bitiş saatleri bakımından olumlu görüşlere sahip oldukları (% 56,4) ve çalışma saatlerini uzun olarak değerlendirmedikleri (% 56,4) dikkati çekmektedir. İşgörenler ayrıca, vardiyalı çalışma sisteminin yaşam dengelerini ve sağlıklarını olumsuz yönde etkilemediği (% 51,8) düşüncesini taşımaktadırlar. İşgörenler genel olarak çalışma saatlerinden şikâyetçi olmamakla birlikte, haftalık izin günlerinin çoğaltılmasını istemektedirler. Bununla ilgili olarak, 'Tatil günleri haftada iki gün olmalıdır', şeklindeki önermeye işgörenlerin % 54,9'u olumlu katılım göstermiştir. Çalışma saatleri ile ilgili olarak elde edilen bu bulgular da oldukça dikkat çekicidir. Zira önceki araştırmalarda elde edilen karşıt yöndeki bulguların (Kuşluvan ve Kuşluvan, 2000; Çetin, 2002: 490; Ahipaşaoğlu vd., 2002: 140-142; Özdemir vd., 2005: 48), yine bu araştırmada ortadan kalktığı görülmektedir. Buradan hareketle, en azından bu araştırma kapsamındaki işgörenlerin, otel işletmelerindeki çalışma saatleri ile ilgili yakınmalarının azaldığı söylenebilir. Böyle bir bulgu, son yıllarda otel yönetiminin daha fazla profesyonelleştiğinin de bir işareti olabilir. Geçmiş dönemlerde ucuz işgücü olarak görülen nitelikli otel çalışanları, son dönemlerde otellerin en önemli rekabet aracı haline gelmiştir. Nitelikli çalışanları elde tutmayı amaçlayan otel yöneticileri farklı yollara başvurmaktadır. Otel işletmelerinde çalışma saatlerinin düzensizliği ve uzunluğu, birçok işgörenin yakındığı ortak bir konu olmakla birlikte, bu araştırmada bu sorunun belli ölçüde azaldığı dikkati çekmektedir.

Demografik Değişkenler ve Çalışma Yaşamı Kalitesi Algıları Arasındaki İlişkiler

Çalışma yaşamı kalitesine yönelik algıların, işgörenlerin demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini sorgulamak için bağımsız örneklem –t testi ve tek yönlü varyans analizi tekniklerinden yararlanılmıştır.

İlk olarak, cinsiyet değişkeni analize tabi tutulmuştur. Yapılan incelemede, "Yönetime Katılma" (0,021), "Ücret" (0,036), "Hizmet İçi Eğitim" (0,033) ve "İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi" (0,011) boyutlarıyla ilgili olarak $p<0,05$ düzeyinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Yapılan Scheffe testinde, farklılıkların, Yönetime Katılma" ($\bar{X}$ =3,31), "Ücret" ($\bar{X}$ =3,40) ve "Hizmet İçi Eğitim" ($\bar{X}$ =3,45) faktörleri açısından bayan işgörenlerin lehine; "İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi" ($\bar{X}$ =2,91) faktörü açısından ise erkek işgörenlerin lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. Buna göre, bayan işgörenlerin, "Yönetime Katılma", "Ücret" ve "Hizmet İçi Eğitim" faktörlerine; erkek işgörenlerin ise "İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi" faktörüne daha olumlu katılım gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Yapılan ikinci analizde, katılımcıların medeni durumları ile "Fiziksel Çalışma Koşulları" (p=0,019) ve "Çalışma Saatleri" (p=0,024) faktörleri arasında $p<0,05$ düzeyinde anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılıklar, fiziksel çalışma koşulları faktörü açısından "Evli" ($\bar{X}$ =3,22); çalışma saatleri faktörü açısından ise "Bekâr" ($\bar{X}$ =3,10) olan işgörenlerin lehine gerçekleşmiştir. Özellikle çalışma saatleri faktörünün bekâr işgörenler tarafından daha olumlu olarak değerlendirilmesi anlamlı bulunmuştur. Olumsuz yargılar içeren bu faktördeki önermelere, bekâr işgörenlerin daha fazla katılım gösterdikleri görülmektedir. Buna göre, bekâr işgörenlerin gerçekte çalışma saatlerini eleştirdikleri

düşünülebilir. Turizm sektörünün düzensiz çalışma saatleri koşullarına rağmen, bu durumun evli olan işgörenler tarafından sorun olarak görülmemesi, önemli bir tespit olarak dikkati çekmektedir.

Katılımcıların yaşları ile "Fiziksel Çalışma Koşulları" (p=0,000), "Hizmet İçi Eğitim" (0,006) ve "İş Güvencesi" (0,011) faktörleri arasında p<0,05 düzeyinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Farklılıkların tamamı "45 ve üzeri" yaşta olanların lehinedir. Buradan, nispeten daha yaşlı olan işgörenlerin, söz konusu faktörleri çalışma yaşamı kalitesi açısından daha olumlu değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Öte yandan, işgörenlerin turizm sektöründeki çalışma süreleri ile "Fiziksel Çalışma Koşulları" (0,004), "Hizmet İçi Eğitim" (0,002) ve "Kariyer" (0,012) faktörleri arasında da p<0,05 düzeyinde anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu farklılıklar, fiziksel çalışma koşulları ve hizmet içi eğitim faktörleri açısından "10 yıl ve üzeri" süredir çalışmakta olanların; kariyer faktörü açısından ise "1 yıldan az" süredir sektörde çalışanların lehine gerçekleşmiştir. Buradan hareketle, özellikle turizm sektöründe fazla bir tecrübeye sahip olmayan işgörenlerin, sektörün kariyer olanaklarını olumlu olarak değerlendirdikleri anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde örgütlerin en önemli kaynaklarından biri olan insan unsuru üzerinde yapılan çalışmaların, sayı ve kapsam olarak giderek artmakta olduğu dikkati çekmektedir. Bu alandaki araştırmacıların son yıllarda odaklandığı konulardan biri de, çalışma yaşamı kalitesidir. Çalışma yaşamı kalitesi, işgörenlerin iş ve sosyal yaşamını çeşitli açılardan etkileyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle insan unsurunun ayrı bir önem taşıdığı otel işletmelerinde, çalışma yaşamı kalitesini etkileyen faktörlerin bilinmesi ve işgörenlerin bu konudaki algılamalarının incelenmesi önemli bir konuyu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, işgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılamaları, otel işletmeleri perspektifinden incelenmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Teknoloji kullanımı, otel çalışanlarının çalışma yaşamı kalitesi algılarında en önemli faktörü oluşturmaktadır. İşgörenler, bu ölçekteki önermelere yüksek bir katılım göstermişlerdir. Buradan, bu araştırma kapsamındaki işgörenlerin, çalışma yaşamı kalitesinde en önemli unsur olarak teknoloji kullanımını gördükleri anlaşılmaktadır. Otel çalışanları, teknolojik gelişmelerin çalışanlara belli bir hız etkinlik kazandırarak performanslarına olumlu etkiler yaptığını ve çalıştıkları işletmelerde yeterli teknolojik donanıma sahip olduklarını düşünmektedirler. Teknoloji kullanımından sonra, işgörenlerin en önemli gördükleri faktör, iş güvencesidir. Diğer bir ifadeyle, iş güvencesi, otel çalışanlarının çalışma yaşamı kalitesi algılarında ikinci önemli faktörü oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamındaki işgörenler, çalıştıkları işletmede her zaman iş güvencesi olduğunu ve bu durumun performanslarına olumlu olarak yansıdığını belirtmişlerdir. İş güvencesine yönelik olarak, ilgili yazındaki önceki araştırmalarda tespit edilen karşıt yöndeki bulguların, bu araştırmada ortadan kalktığı görülmektedir. İşgörenler, çalıştıkları kurumda mutlu olduklarını ve uzun yıllar iş güvencesiyle çalışabileceklerini düşünmektedirler. İşgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılarında diğer önemli faktörler ise sırasıyla; sendikal faaliyetler, kariyer, ücret ve hizmet içi eğitim olarak saptanmıştır. Her ne kadar fiziksel çalışma koşulları ve çalışma saatleri faktörlerinin ağırlıklı ortalamaları diğer faktörlere göre düşük çıkmış gibi görünse de, gerçekte işgörenlerin bu faktörlere yönelik olarak da olumlu bir tutum içinde oldukları söylenebilir. Çünkü bu faktörlerdeki bazı ifadeler olumsuz yargılar içermekte ve olumsuz yargılar içeren bu önermelere işgörenlerin 'hiç katılmıyorum' ve 'katılmıyorum', şeklinde yanıt verdikleri dikkati çekmektedir. Dolayısıyla, bu iki faktör de işgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılarında önemli unsurlar olarak görülmektedir. Önceki araştırmalarda, özellikle ücret ve çalışma saatleri ile ilgili olarak tespit edilen yakınmaların, bu araştırmada ortadan kalktığı görülmektedir. İşgörenler, almış oldukları ücretlerin yaptıkları işin karşılığı olduğunu düşünmekle birlikte, çalışma saatlerini de olumlu olarak nitelendirmektedirler. İşgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılarında en az etkili olan faktör ise, yönetime katılmadır. İşgörenlerin bu ölçekteki önermelere katılım düzeyleri biraz daha düşük çıkmıştır. Örgüt çalışanlarının, işletmede alınan kararlara katılımını sağlamak ve onların fikir ve önerilerine değer vermek, çağdaş yönetim anlayışının bir gereği olarak değerlendirilmelidir. Bu konuda yöneticiler; başarılı fikirleri ödüllendirmeli, yönetim tarafından alınan kararlara işgörenlerin belli ölçülerde katılımlarını sağlayabilmeli ve çalışanların yaptıkları işlerde inisiyatif kullanabilmelerine olanak sağlayacak bir örgüt kültürü oluşturabilmelidirler.

Sınırlılıklar ve Sonraki Araştırmalar İçin Öneriler

Bu araştırmanın en önemli kısıtı, örneklem sayısının sınırlılığıdır. Araştırma, zaman kısıtlılığı ve verilerin toplanması aşamasında karşılaşılan bazı güçlükler (işletmelerden anket konusunda izin alınamaması, bazı anketlerin boş geri dönmesi gibi) nedeniyle çok geniş bir örneklem üzerinde yapılamamıştır. Sonraki araştırmalarda örneklem sayısının artırılması, sonuçların genellenebilirliği açısından yararlı olacaktır. Araştırmanın diğer bir kısıtı, örneklemin Muğla/Marmaris'teki oteller ile sınırlı olmasıdır. İlerideki araştırmalarda Muğla'daki diğer ilçelerin ve hatta Türkiye'deki diğer bölgelerin de araştırma kapsamına alınması yararlı olabilir. Araştırmanın son kısıtı ise, örneklemin

beş yıldızlı oteller ile sınırlı olmasıdır. Küçük ölçekli otellerde çalışan işgörenlerin de örnekleme dâhil edilmesi, çalışma yaşamı kalitesine yönelik algıların işletme ölçeği bazında karşılaştırılabilmesi bakımından faydalı olabilir.

KAYNAKÇA

AHİPAŞAOĞLU, S., KARAMAN, A. ve SAĞLIK, E. (2002). "Turizm Sektöründe Endüstriye Dayalı Eğitim, Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Palandöken Kış Sporları Merkezinde Bir Uygulama", Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: 137-143.

AKINCI, Z. (2002). "Turizm Sektöründe İşgören İş Tatminini Etkileyen Faktörler: Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Bir Uygulama", Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, (4): 1-25.

AKOĞLAN, M. ve KOZAK, N. (1995). "Otel İşletmelerinde Personel Kullanım Alanları Üzerine Bazı Gözlemler", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 2.

AKSU, A. A. (2000). "Otel İşletmelerinin Başarısını Etkileyen Dış Çevre Faktörleri", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3 (4): 269-281.

AYDEMİR, Y. (2008). "OHSAS/TS 18001 İş Sağlığı ve İş Güvenliği Uygulamalarının Çalışma Yaşamı Kalitesine Etkisi", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

AYDIN, İ., ÇELİK, Y. ve UĞURLUOĞLU, Ö. (2011). "Sağlık Personeli Çalışma Yaşam Kalitesi Ölçeği: Geliştirilmesi, Geçerliliği ve Güvenilirliği", Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 22 (2): 79-100.

AYMANKUY, Ş. (2005). "Konaklama İşletmelerinde Sendikaların Hizmet Kalitesine Etkileri", Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8 (14): 1-22.

BAUM R., J. ve WALLY, S. (2003). "Strategic Decision Speed and Firm Performance", Strategic Management Journal, 24 (11): 1107-1129.

BİNGÖL, D. (1990). Personel Yönetimi ve Beşeri İlişkiler. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.

BİNGÖL, D. (2003). İnsan Kaynakları Yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 5. Baskı.

BİRDİR, K. (2002). "Turizm ve Otel İşletmeciliği Eğitimi Alan Lisans Öğrencilerinin Turizm Endüstrisinde Çalışmayı Tercih Etmemelerinin Temel Nedenleri: Bir Nominal Grup Tekniği Araştırması", Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: 495-504.

BOLHARI, A., REZAEEAN, A., BOLHARI, J., BAIRAMZADEH, S. ve SOLTAN, A. A. (2011). "The Relationship between Quality of Work Life and Demographic Characteristics of Information Technology Staffs", International Conference on Computer Communication and Management,IACSIT Press, Vol. 5, Singapore: 374-378.

CACIOPPE, R. ve MOCK, P. (1984). "A Comparison of the Quality and Private Organizations", Human Relations, 37 (11): 923-940.

CAMKURT, M. Z. (2007). "İşyeri Çalışma Sistemi ve İşyeri Fiziksel Faktörlerinin İş Kazaları Üzerindeki Etkisi", TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, 20-21 (6-1): 80-106.

CAMPOS, L. C. A. ve SOUZA, A. M. (2006). "Study of the Walton's Criteria of Quality of Working Life Using Multivariate Analysis in a Military Organization", Third International Conference on Production Research, 30 July–2 August 2006, Curitiba/PR-Brazil.

CENGİZHAN, S. ve ERSUN, O. (2000). "Büyük Ölçekli İşletmelerde Eğitim Geliştirme Çabalarının Durum Saptaması", 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 25-27 Mayıs 2000, Erciyes Üniversitesi, Nevşehir: 731-751.

CHO, S., WOODS, R. H., JANG, S. ve ERDEM, M. (2006). "Measuring the Impact of Human Resources Management Practies on Hospitality Firm's Performances", International Journal of Hospitality Management, 25 (2): 262-277.

ÇAKIR, Ö. (2001). İşe Bağlılık Olgusu ve Etkileyen Faktörler. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇETİN, Ş. (2002). "Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Mezunlarının İstihdam Sorunları", Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: 485-494.

ÇETİNKAYA, A. Ş. ve ŞİMŞEK, M. Ş. (2008), *"Bilişim Teknolojilerinin İşletme Performansına Etkileri: Beş Yıldızlı Otellere Yönelik Bir Araştırma"*, IV. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiriler Kitabı, 23-27 Nisan 2008, Antalya: 3-22.

ÇİÇEK, D. (2005). "Örgütlerde Motivasyon ve İş Yaşam Kalitesinde Bir Kamu Kuruluşundaki Yönetici Personelin Motivasyon Seviyelerinin Tespit Edilerek İş Yaşam Kalitesinin Geliştirilmesi Üzerine Bir Araştırma", Yayımlanmamış Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

DEMİR, M. (2003). "Konaklama İşletmelerinde Ergonominin İşgören Verimliliği Üzerine Etkileri", İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 5 (2).

DEMİR, M. (2011). "İşgörenlerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Algılamalarının İşte Kalma Niyeti ve İşe Devamsızlık ile İlişkisi", Ege Akademik Bakış Dergisi, 11 (3): 453-464.

DEMİRBİLEK, S. ve TÜRKAN, Ö. U. (2008). "Çalışma Yaşamı Kalitesinin Artırılmasında Personel Güçlendirmenin Rolü", İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 10 (1), 47-67.

DİKMETAŞ, E. (2006). "Hastane Personelinin Çalışma / İş Yaşam Kalitesine Yönelik Bir Araştırma", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15 (2): 169-182.

DOĞAN, M. (1995). İşletme Ekonomisi ve Yönetimi. İzmir: Anadolu Yayıncılık.

ELMA, C. ve DEMİR, K. (2003). Yönetimde Çağdaş Yaklaşımlar: Uygulamalar ve Sorunlar. Ankara: Anı Yayınları.

ERDİL, O., KESKİN, H., İMAMOĞLU, S. K. ve ERAT, S. (2004). "Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları", Arkadaşlık Ortamı ve Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1): 17-26.

EREN, E. (2004). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 8. Baskı.

EREN, E. (2010). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım, 12. Baskı.

ERGÜL, H. F. (2006). "Kurumlarda Ücret, Ücret Sistemleri ve Ücret – Başarı İlişkisi", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 5 (18): 92-105.

ERGÜN, E. (2003). "İşletmelerdeki Kültürel Özelliklerin Örgüt Performansına Etkisi Üzerine Bir Uygulama", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Gebze.

GÜVENLİ, F. G. (2006). "Yeni Teknolojilerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

GÜVENLİ, F. G. (2006). "Yeni Teknolojilerin Çalışma Yaşamı Kalitesi Üzerindeki Etkileri", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

HAMŞIOĞLU, A. B. (2011). "Pazar Yönlülük, Kalite Yönlülük ve İşletme Perfomansı İlişkisi: İlaç Sektöründe Yapılan Bir Çalışma", Ege Akademik Bakış, 11 (1): 91-101.

HUZZARD, T. (2003). The Convergence of the Quality of Working Life and Competitiveness. Stockholm: National Institute for Working Life.

ILGAZ, S. ve ÇAKAR, M. (2002). "Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Problemleri: Başkent Üniversitesi İ.İ.B.F. Turizm İşletmeciliği Bölümü Öğrencileri Üzerinde Yapılan Bir Araştırma", Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: 385-389.

İÇÖZ, O. (1991). "Turizm Sektörünün Gelişmesinde İnsan Unsurunun Önemi", Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi, Sayı: 23-24.

İLKİZ, O. ve HİTAY, O. (1992). "Türkiye'de Turizm Eğitiminde Sorunlar", Turizm Eğitimi Konferans-Workshop, 9-11 Aralık, Ankara.

İMAMOĞLU, S. Z., KESKİN, H. ve ERAT, S. (2004). "Ücret, Kariyer ve Yaratıcılık ile İş Tatmini Arasındaki İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama", Yönetim ve Ekonomi Dergisi, 11 (1): 167-176.

KAPIZ, S. Ö. (2002). "İş-Aile Yaşam Dengesi ve Dengeye Yönelik Yeni Bir Yaklaşım: Sınır Teorisi", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (3): 139-153.

KAŞLI, M. (2007). "İş Özellikleri Modelinin Otel İşletmelerinde Uygulanabilirliğine Yönelik Bir Araştırma", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 8 (2): 159-174.

KAYMAZ, K. (2003). "Çalışma Yaşamında Kalite", İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 5 (1).

KOZAK, M. A. (1998). "Otel İşletmelerinde Stres Faktörleri", Tugev Seçme Makaleler: 29, İstanbul: Turizm Geliştirme ve Eğitim Vakfı Yayını No: 46.

KÖKNEL, Ö. (1998). Zorlanan İnsan. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 4. Baskı.

KUŞLUVAN, S. ve KUŞLUVAN, Z. (2000). "Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey", Tourism Management, 21 (3): 251-269.

LEVINE, M. F., TAYLOR, J. C. ve DAVIS, L. E. (1984). "Defining Quality of Working Life", *Human Relations*, 37 (1): 81-104.

MULLINS, L. J. (1995). Hospitality Management A Human Resources Approach. London: Pitman Publishing, Second Edition.

NAKTİYOK, A. ve KÜÇÜK, O. (2003). "İşgören (İç Müşteri) ve Müşteri (Dış Müşteri) Tatmini, İşgören Tatmininin Müşteri Tatmini Üzerine Etkileri: Ampirik Bir Değerlendime", Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 17 (1-2): 225-243.

ORAL, S., ÇİÇEK, O. ve AKTAŞ, G. (1994). "Turizm Bilincinin Oluşturulmasında Yaygın Eğitimin Yeri ve Önemi", 1. Turizm Sempozyumu, 17-18 Kasım, Ankara.

ÖNEY, H. (1998). "Otel İşletmelerinde Ücret Yönetimi ve İstanbul'daki Beş Yıldızlı Otellerde Uygulama", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

ÖZDEMİR, B., AKTAŞ, A. ve ALTINTAŞ, V. (2005). "Turizm ve Otelcilik Eğitimi Görmekte Olan Lisans Düzeyindeki Öğrencilerin Otel İşletmelerinin Yiyecek-İçecek Bölümüne Yönelik Tutumları", Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 18 (1), Bahar: 46-58.

ÖZGENER, Ş. (1997). Öğrenen Organizasyon Anlayışının Gerçek Yönetim Uygulamalarına Yansıtılması. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

ÖZKALP, E. ve KIREL, Ç. (2001). Örgütsel Davranış. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

ÖZSOY, O. (2002). Geleceğin Meslekleri. İstanbul: Hayat Yayınları.

ÖZTÜRK, Z. ve DÜNDAR, H. (2003), *"Örgütsel Motivasyon ve Kamu Çalışanlarını Motive Eden Faktörler"*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 4 (2): 57-67.

PAKSOY, M. (2000). "İşletmelerde İşçilerin Yönetime Katılımına İlişkin Bir Yaklaşım Önerisi: Alma ve Düşünme Odası (Taking Note and Thinking Room) ve Ş.Urfa'da Faaliyet Gösteren Sanayi İşletmeleri Yöneticileri ve İşçileri ile Karşılaştırmalı Bir Anket Çalışması", 8. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı, 25-27 Mayıs 2000, Erciyes Üniversitesi, Nevşehir: 513-528.

RETHINAM, G. S. ve ISMAIL, M. (2008). "Constructs of Quality of Work Life: A Perspective of Information and Technology Professionals", European Journal of Social Sciences, 7 (1), 58-70.

ROSE, C. R., BEH, L., ULİ, J. ve IDRIS, K. (2006). "An Analysis of Quality of Work Life and Career – Related Variables", American Journal of Applied Sciences, 3 (12): 2151-2159.

SABUNCUOĞLU, Z. ve TÜZ, M. (1995). Örgütsel Psikoloji. Bursa: Ezgi Kitabevi.

SALDAMLI, A. (2000). "Otel İşletmelerinde Stres Kaynakları ve Çalışanlar Üzerindeki Etkileri: Beş Yıldızlı Otellerde Bir Uygulama", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (6): 288-302.

SCHOLARIS, D. ve MARKS, A. (2004). "Work-Life Balance and the Software Worker", Human Resources Management Journal, 14 (2): 54-74.

SCHULZE, N. (1998). "Yaşam Kalitesini Yükselten Temel Unsur Olarak İşin İnsancıllaştırılması", 6. Ulusal Ergonomi Kongresi Bildiriler Kitabı, 27-29 Mayıs 1998, Ankara Üniversitesi, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara: 519-531.

STURGES, J. ve GUEST, D. (2000). "Working to Live or Living to Work? Work/Life Balance Early in the Career", Human Resources Management Journal, 14 (4): 5-20.

SÜ, S. (1999). "Konaklama Sektöründe Çalışanların Sorunları ve Çözüm Önerileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

TAVMERGEN, İ. (2000). "Turizm Sektörü ve Çalışma Hayatında Kalite", Standart Dergisi, Şubat, 39 (458): 47-50.

TAYFUN, A. ve KÖSEM, H. A. (2005). "Katılmalı Yönetim Üzerine Otel İşletmelerinde Bir Araştırma", Gazi Üniversitesi Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, (2): 113-128.

TOKER, B. (2007). "Konaklama İşletmelerinde İş Doyumu: Demografik Değişkenlerin İş Doyumu Faktörlerine Etkisi Üzerine Bir Çalışma", Journal of Yasar University, 2 (6): 591-614.

TURUNÇ, Ö., ŞEŞEN, H., TABAK, A. ve TÜRKYILMAZ, A. (2010). "Çalışma Yaşamı Kalitesinin Prosedür Adaleti, İş Tatmini, İş Stresi ve İşten Ayrılma Niyetine Etkisi", "İş,Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 12 (3): 77-96.

USAL, A. ve KURGUN, O. A. (2006). Turizm İşletmelerinde Maliyet Analizi. Detay Yayınevi, Ankara.

UYSAL, F. G. (2002). "Çalışma Yaşamı Kalitesi ve Çağdaş Yönetim", İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 4 (1).

ÜNAL, A. (2005). "İş Hukuku ve İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Çalışma Yaşamında Stres-AB Düzeyinde Konunun Ele Alınması ve Gelişimi", Çimento İşveren Dergisi, 19 (5): 18-23.

ÜNGÜREN, E. ve DOĞAN, H. (2010). "Beş Yıldızlı Konaklama İşletmelerinde Çalışanların İş Tatmin Düzeylerinin CHAID Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 11 (2): 39-52.

YILMAZ, G., KESER, A. ve YORGUN, S. (2010). "Konaklama İşletmelerinde Sendika Üyelerinin İş ve Yaşam Doyumunu Belirlemeye Yönelik Bir Alan Araştırması", Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, 6 (1): 87-107.

YÜCEL, D. ve ERKUT, H. (2003). "Bilişim Teknolojilerinin Çalışma Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi", İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi, 2 (2): 49-59.

YÜKSEL, A., HANÇER, M. ve ADAK, N. (2002). "Turizm ve Konaklama Sektöründe Stajyer Yönetici Adayları: Sektöre Yönelik Beklentiler ve Sektör Performansı", Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop, 11-13 Aralık 2002, Ankara: T.C. Turizm Bakanlığı Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü: 533-543.

YÜKSEL, İ. (2004). "Çalışma Yaşamı Kalitesinin Tipik ve Atipik İstihdam Açısından İncelenmesi", Doğuş Üniversitesi Dergisi, 5 (1): 47-58.

EK 1: Anket Formu

A) Fiziksel Çalışma Koşulları	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
1. Çalıştığım işletmedeki fiziksel koşullar *(ısıtma, aydınlatma, havalandırma, temizlik, gürültüsüz bir ortam, çalışmak için olması gereken alan genişliği vb.)* genel olarak yeterlidir.					
2. Çalışma alanlarında hijyen kurallarına önem verilmektedir.					
3. İşimde, kaza ve yaralanma riski vardır.					

4. İşimde kimyasal maddelerden veya radyasyondan kaynaklanan tehlike/hastalık riski vardır.					
5. İşimde, iş kaynaklı *(stres, iş yükü, aşırı yorgunluk vb.)* psikolojik rahatsızlık riski vardır.					
6. İşimde, enfeksiyon hastalığı riski vardır.					
B) Çalışma Saatleri					
7. Çalıştığım işletmede çalışma saatleri çok uzundur.					
8. Bu kadar uzun çalışma saatlerinin olduğu bir ortamda özel yaşamdan bahsedilemez.					
9. İşin başlama ve bitiş saatleri, yönetim tarafından çok katı bir şekilde ayarlanıyor.					
10. Vardiyalı çalışma biçimi, yaşam dengemi ve sağlığımı olumsuz yönde etkilemektedir.					
11. Dinlenme molaları, çalışma saatlerine göre yeterlidir.					
12. Uzun çalışma saatleri ve düzensiz vardiyalar, çalışanlar üzerinde olumsuz bir etki oluşturmaktadır.					
13. Çalışma saatleri günlük dört vardiya, tatil günlerleri ise haftada iki gün olmalıdır.					
C) Teknoloji Kullanımı					
14. Çalışma ortamındaki teknolojik araç ve gereçleri *(bilgisayar, telefon, faks, internet vb.)* yeterli oranda kullandığıma inanıyorum.					
15. İşimle ilgili tüm teknolojik donanıma sahibim.					
16. İşletmedeki yeni teknoloji içeren makinelerin kullanılması, performansıma olumlu etki yapmaktadır.					
17. Teknoloji içeren makinelerin kullanılması için gerekli ve yeterli eğitimi aldım.					
18. Teknolojik gelişmeler, çalışanlara belirli bir hız ve etkinlik kazandırmaktadır.					
D) Yönetime Katılma					
19. Bu işletmede çalışanlar olarak, işi etkileyen kararların alınmasına katılma olanağımız var.					
20. İşletmemizde üst yönetim, iş düzeni ya da problemleri ile ilgili olarak tüm çalışanlarla görüş alışverişi içindedir.					
21. Bu işletmede fikir ve önerilerimize önem verilmektedir.					
22. İşimi yaparken kendi fikirlerimi ve çalışma yöntemlerimi uygulayabiliyorum.					
23. Yönetim tarafından alınan kararlara katılmak, çalışanların motivasyon ve performansını artırmaktadır.					
24. Bu işletmede, çalışanlara işleriyle ilgili sorunları çözme imkânı verilmektedir.					
E) Ücret					
25. Öğrenim düzeyime ve yaptığım işe göre değerlendirdiğimde, aldığım ücretin yeterli ve adaletli olduğunu düşünüyorum.					
26. Bu işletmede, ücret ödemeleri zamanında ve eksiksiz yapılmaktadır.					
27. İşletmemizde üst yönetim, çalışan performansını ödüllendirir ve yeterli geri bildirimde bulunur.					
28. Bu işletmede, aldığım ücretin tatmin edici olduğunu düşünüyorum.					
29. Bu işletmede ücretler adaletli bir şekilde dağıtılmakta, eşit işe-eşit ücret verilmektedir.					
30. Bu işletmede bahşişler *(tipler)*, herkese eşit biçimde dağıtılmaktadır.					
F) Hizmet İçi Eğitim					
31. Bu işletmede bireysel gelişim her zaman teşvik edilir.					
32. Bu işletmede yürütmekte olduğum işler, yeni şeyler öğrenmemi gerektiriyor.					
33. Bu işletmede, tüm çalışanlar eşit bir şekilde hizmet içi eğitim faaliyetlerinden yararlanır.					
34. Çalıştığım işletme, düzenli olarak hizmet içi eğitim programları uygulamaktadır.					
G) Kariyer					
35. İş yerimde terfi/kariyer olanakları iyidir.					
36. İşimde ilerlemek ve daha iyi bir pozisyon elde etmek önemlidir.					

37. İş yerimde, terfi/kariyer yapmada ayrımcılık söz konusu değildir.					
38. Çalıştığım işletmede etkin bir kariyer geliştirme programı vardır.					
H) İş Güvencesi					
39. Çalıştığım kurumda her zaman iş güvencem vardır.					
40. Çalıştığım işletmede kendimi güvencede hissettiğimden, bu durum performansıma olumlu olarak yansır.					
41. Çalıştığım işletmede iş güvencesi olduğundan, bu kurumda kendimi mutlu hissediyorum.					
42. Zorunlu bir durum olmadığı müddetçe, bu kurumda iş güvencesiyle uzun yıllar çalışabileceğimi düşünüyorum.					
I) İş Yaşamı ve Özel Yaşam Dengesi					
43. Aile yaşantım *(ev sorunları, aile bireyleriyle ilgilenmek vb.*) ben çalışırken işimi *(mesaiye geç kalma, işe konsantre olamama vb.)* etkiliyor.					
44. İşimin koşulları *(çalışma saatleri, fazla mesai, çalışma saatleri dışında da işle ilgilenme vb.)* aile yaşamımı *(ev sorunlarını ihmal etme, aile bireyleriyle yeterinceilgilenememe vb.)* etkiliyor.					
45. Özel sorunlarımdan işim etkileniyor.					
46. İşim, özel yaşamımı daha zor hale getiriyor.					
47. İşimden dolayı özel yaşamımda moralim yüksektir.					
48. İşim, özel yaşamımı sürdürmem için bana fırsat verir.					
49. Özel yaşamım, işimi yapabilmem için bana enerji verir.					
İ) Sendikal Faaliyetler					
50. Herhangi bir sendikaya ya da derneğe üye olmak istediğimde, çalıştığım kurum bunun önüne bir engel koymaz.					
51. Sendikaların sundukları yarar ve hizmetler, işgörenlerin sendikaya üye olmalarını özendirebilir.					
52. Sendikalaşma, daha düşük işten ayrılma oranları ve daha rasyonel yönetim politikaları ile verimliliğe olumlu etki edebilir.					
53. Her işgören sendikal faaliyetlerden yararlanmalıdır.					

OKUL ÖNCESİ KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNE DEVAM EDEN ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUKLARIN KARŞILAŞTIKLARI GÜÇLÜKLERİN ANNELERİN GÖRÜŞLERİNE GÖRE BELİRLENMESİ[1]

Öznur TUŞ
Uzman,oznurtus@hotmail.com

İlknur ÇİFCİ TEKİNARSLAN
Yrd. Doç.Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültes, ilknur_cifci@hotmail.com

ÖZET: Bu araştırmanın amacı; özel gereksinimli çocukların okul öncesi kaynaştırma eğitiminde karşılaştıkları güçlüklerin anne görüşlerine dayalı olarak belirlemektir. Çalışma İstanbul'da bulunan okul öncesi dönemde kaynaştırmaya devam eden özel gereksinimli çocuğa sahip 9 anne ile yarı-yapılandırılmış görüşmeler yoluyla yapılmıştır. Elde edilen veriler, tümevarım analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Anneler özel gereksinimli çocukları için, okul öncesi kaynaştırma eğitimine devam ederlerken en fazla olumlu yaklaşımı öğretmenlerden, olumsuz yaklaşımları ise okul yönetiminden gördüklerini belirtmişlerdir. Araştırmanın bulguları, özel gereksinimli çocuğun eğitim ortamında yapılan faaliyetlerde güçlük yaşadığını göstermiştir. Bu doğrultuda okul öncesi kaynaştırmanın başarısını arttırmak için, erken eğitim programlarında, okul öncesi döneme geçiş için gerekli becerilerin öğretilmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul öncesi eğitim, kaynaştırma, özel eğitim, özel gereksinimli çocuk, nne.

THE DETERMINATION OF THE CHALLENGES FACED BY CHILDREN WITH SPECIAL NEED IN PRESCHOOL INCLUSIVE EDUCATION ACCORDING TO THE VIEWS OF MOTHERS

ABSTRACT: The aim of this study is to determine the challenges faced by children with special needs in the pre-school inclusive education according to the views of mothers. The study has been carried out in Istanbul, by means of semi-structured interviews with 9 mothers of children with special needs. The obtained data were analyzed on the basis of the inductive analysis method. Mothers stated that they received the most positive approaches from teachers during the pre-school inclusive education of their children with special needs, while the school management displayed the most negative approaches according to them.The study's findings show that children with special needs face difficulties in activities applied in the education environment. In this direction in order to increase the success of pre-school inclusion, early education programs, pre-school to teach the necessary skills for the transition period is recommended.

Keywords: Pre-school education, inclusive education, special education, children with special needs, mother.

GİRİŞ

Normal gelişim gösteren çocukların yanı sıra özel gereksinimli çocuklar için de okul öncesi eğitim oldukça önemlidir. Okul öncesi eğitimde, özel gereksinimli çocuğun tüm gelişim alanlarındaki gelişimini hızlandırmak, okul yaşına geldiğinde genel eğitim ortamlarından yararlanma olasılığını arttırmak ve ailelerinin yaşadığı duygusal ve toplumsal sorunları azaltmak amaçlanmaktadır (Akçamete, 1998). Okul öncesi eğitim çağında olan çocuklara öğretilecek beceriler daha çok özbakım ve temel bilişsel beceriler olduğundan, özel gereksinimi olan çocukların normal gelişim gösteren akranlarıyla birlikte eğitim almaları, daha sonraki eğitim ortamlarında olduğundan daha kolaydır. Daha ileri düzeylerdeki eğitim ortamlarında akademik becerilerin düzeyi de ağırlaştıkça özel gereksinimi

[1] Bu çalışma danışmanlığını Yrd. Doç.Dr. İlknur Çifci Tekinarslan'nın yaptığı Öznur Tuş tarafından yazılan ve 2011 yılında onaylanan yüksek lisans tezine dayanmaktadır.

olan çocukların akranlarıyla birlikte eğitim almaları da güçleşmektedir. Bu nedenle okul öncesi eğitim çağındaki özel gereksinimi olan çocuklarda bu avantajın iyi değerlendirilmesi gerekmektedir (Batu ve Uysal, 2009).Yasal yollarla desteklenen okul öncesi kaynaştırma eğitiminde, çeşitli güçlükler yaşanmaktadır. Yaşanılan güçlüklerin başında özel gereksinimli çocuğun okul öncesi kurumlara kabul edilmesini engelleyen, okul yöneticisi, öğretmen, normal gelişim gösteren çocuklar ve onların aileleri tarafından sergilenen olumsuz tutumlar gelmektedir (Bradley ve West, 1994; Deborah ve Smith, 1992; Praisner, 2003; Wagner, 1989) Bir diğer güçlük ise özel gereksinimli çocukların okul öncesi kaynaştırma ortamına uyumda ve akademik öncesi becerilerde yaşadıkları zorluklardır (Barrafato, 1998; Karamanlı, 1998; McIntyre, Eckert, Fiese, DiGennaro ve Wildenger, 2007; Sainato ve Lyon, 1989). Dolayısıyla özel gereksinimli çocukların, okul öncesi kaynaştırma ortamındaki başarısında olumlu tutumlarla karşılaşmak ve geçiş becerilerinde yeterli olmak önemli bir rol oynamaktadır.

Okul öncesi kaynaştırma eğitimine yönelik alan yazında pek çok çalışmanın yapıldığı görülmekte, bu çalışmalar gruplandırılarak incelenebilmektedir. İlk grupta okul öncesi kaynaştırma eğitimine yönelik okul yöneticisi, öğretmen ve normal gelişim gösteren çocuklar ve onların ailelerinin tutumlarının incelendiği araştırmalar gelmektedir (Aksoy, 2010; Artan ve Uyanık Balat, 2003; Balaban, Yılmaz ve Yıldızbaş, 2009; Baykoç-Dönmez, Aslan ve Avcı, 1997;Bradley ve West, 1994; Çulhaoğlu İmrak, 2009; Deborah ve Smith, 1992; Gottlieb ve Leyser, 1996; Gök, 2009; Kaya, 2005; Özbaba, 2000; Praisner, 2003; Salend, 1998; Temel, 2000; Üstün ve Yılan, 2003; Varlıer, 2004; Yıkmış ve Sazak-Pınar, 2005; Yıkmış, 2006). Bu çalışmaların bazılarında kaynaştırmaya yönelik tutumları değerlendiren tutum ölçekleri kullanılarak veri toplanmış (Özbaba, 2000; Üstün ve Yılan, 2003), bazılarında ise hazırlanan görüşme sorularıyla kaynaştırmaya yönelik görüşler (Balaban, Yılmaz ve Yıldızbaş, 2009; Gök, 2009; Kaya, 2005; Varlıer, 2004; Yıkmış ve Sazak-Pınar, 2005; Yıkmış, 2006) belirlenmiştir. Bu araştırmaların bulgularında okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin kaynaştırma hakkında yeterince bilgi sahibi olmamalarının olumsuz tutum geliştirmelerinde etkili olduğu vurgulanmıştır. Anne babaların genel olarak kaynaştırma hakkında olumlu görüşleri olduğu ancak, özel gereksinimi olan ve olmayan çocuğa sahip anne babaların var olan uygulamalar ile ilgili endişeleri olduğu belirtilmektedir (Baykoç-Dönmez, Aslan ve Avcı, 1997; Kargın, Acarlar ve Sucuoğlu, 2003; Küçüker ve Kanık-Richter, 1994; Metin, 1992; Öncül ve Batu, 2005; Özbaba, 2000; Temir, 2002). Aksoy (2010) ebeveynlerin okulöncesi kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşlerini bazı değişkenler açısından incelediği çalışmasında 120 ebeveyne "Okulöncesi Eğitimde Kaynaştırmaya Karşı Tutum Ölçeği" uygulayarak tutumlarını belirlemiştir. Ebeveynlerin kaynaştırmaya yönelik tutumlarını, ebeveynin yaşına, çalışma durumuna, gelir düzeyine, sahip olduğu çocuk sayısına ve özel gereksinimli çocuğunun olup olmamasına ve kaynaştırmayı uygun bulup bulmamasına göre farklılaştığını belirlemiştir. Ebeveynlerin kaynaştırmaya yönelik mevcut bilgilerinin arttırılmasının, sosyal ve eğitimsel destek sağlanmasının okulöncesi kaynaştırma uygulamalarının başarısını artıracağını belirtmiştir.

İkinci grup araştırmalarda okul öncesi kaynaştırmanın özel gereksinimleri olan çocuklara ve normal gelişim gösteren sınıf arkadaşlarına yararlarının incelendiği araştırmalardır (Barrafato, 1998; Baysal, 1989; Diamond ve Carpenter, 2000; Holahan ve Costenbader, 2000). Bu çalışmaların sonuçlarında okul öncesi kaynaştırmanın, özel gereksinimli çocukların sosyal gelişimlerini olumlu yönde etkilediği, bilişsel, öz bakım, motor gelişim alanlarında önemli gelişimler gösterdikleri belirtilmiştir. Üçüncü grup araştırmalar okul öncesi kaynaştırma eğitiminde yer alan özel gereksinimli çocuğu olan ailelerin kaygı düzeylerinin ve görüşlerinin incelendiği araştırmalardır (Guralnick, 1994; Guralnick, Connor ve Hammond, 1995; Okagaki, Diamond, Kontos ve Hestenes, 2002; Peck, Carlson ve Helmstetter, 1992; Rafferty ve Griffin, 2001; Seery, Davis ve Johnson, 2000; Temir, 2002). Bu çalışmalarda ailelerin çocuklarının kaynaştırma ortamında akranları tarafından dışlanması konusunda kaygı yaşadıkları, çocuklarının sosyal kabul görmelerini önemsedikleri belirtilmiştir. Son grup araştırmalar ise okul öncesi döneme geçiş becerileri ile ilgili araştırmalardır (Bakkaloğlu, 2004, 2007; Hanline, 1988; Hallam ve Rena, 2006; Kargın, Akçamete ve Baydık, 2001; Maras ve Aveling, 2006; McIntyre, Eckert, Fiese, DiGennaro ve Wildenger, 2007; Rosenkoetter, Hains ve Dogaru, 2007). Araştırmalarda ailelerin çoğunun anaokuluna geçişte çocuklarının hazırlığı hakkında akademik ve davranışsal bilgi beklentileri olduğu belirtilmiş, ailelerin geçiş öncesinde ve sırasında destek hizmetlere ihtiyaç duyduğu vurgulanmıştır.

Türkiye'de okul öncesi kaynaştırma eğitimi, 1997 yılında çıkan 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile zorunlu eğitimin bir parçası haline gelmiş, 2000 tarihli MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'yle okul öncesi eğitim zorunlu ve kaynaştırma uygulamaları temeline dayalı olarak sürdürülmesi yasallaşmıştır. Ancak özel eğitim gerektiren bireyler okul öncesi eğitim kurumlarından yeterince yararlanamamakta ve yürütülen eğitim faaliyetlerinde okul, öğretmen ve aile kaynaklı birçok sorunla karşılaşılabilmektedir. Başarılı bir kaynaştırma için, özel gereksinimli

bireyin ve ailesinin yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi, gerekli çözüm yollarının bulunması ve tartışılması önemlidir. Yapılan bu araştırmayla okul öncesi kaynaştırma eğitiminde özel gereksinimli çocuğun yaşadıklarının anne görüşlerine dayalı olarak ortaya koyabilmek amaçlanmış, sonuçların okul öncesi kaynaştırma uygulamalarına katkı sağlayacağı düşünülerek araştırma önemli bulunmuştur. Ayrıca alanyazında kaynaştırma konusunda çok sayıda araştırmanın yapılmış olmasına rağmen, okul öncesi kaynaştırma ortamlarında özel gereksinimli öğrencilerin yaşadıkları güçlüklerin belirlendiği bir araştırmaya rastlanmamış olmasının bu çalışmayı önemli kıldığı düşünülmüştür. Bu doğrultuda planlanan araştırmanın genel amacı, özel gereksinimli çocukların okul öncesi eğitimde karşılaştıkları güçlüklerin anne görüşlerine göre belirlenmesidir. Yaşanılan güçlükler iki temel değişken açısından ele alınacaktır. Bunlardan ilki özel gereksinimli çocukların okulöncesi kaynaştırmaya geçişte karşılaştıkları tepkileri belirlemek, ikincisi ise özel gereksinimli çocukların akademik öncesi becerilerde ve sosyal becerilerde yaşadıkları güçlükleri ortaya koyabilmektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara yanıt aranmıştır.

1. Annelerin, okul öncesi eğitime yeni başlayan özel gereksinimli çocuklarına yönelik farklı bireyler tarafından (okul yöneticisi, öğretmen, sınıftaki normal gelişim gösteren akranlar ve onların anne babalar) gösterilen tepkiler konusundaki görüşleri nelerdir?

2. Annelerin, özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi eğitimde karşılaştıkları güçlükler (okula geliş-gidiş, öz bakım becerileri, sınıfla birlikte hareket etme, yapılan faaliyetlerde başarılı olma ve oyuna katılma) konusundaki görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden görüşmeye dayalı tümevarım analizi kullanılmıştır (Ergün, 2005).

Çalışma Grubu

Türkiye'de Milli Eğitim Kurumlarında okul öncesi eğitimi programları iki ana başlıkta toplanmıştır. Bunlardan birincisi; 0-36 aylık çocuklar için kreş programı, ikincisi ise 36-72 aylık çocuklar için okul öncesi eğitim programıdır (MEB, 2006). Bu araştırmanın çalışma grubu çocukları İstanbul ili, Bayrampaşa ilçesinde Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine devam eden ve 36-72 aylık çocukların yer aldığı okul öncesi eğitim kurumlarında kaynaştırma eğitimi almakta olan, özel gereksinimli çocuğa sahip dokuz annedir. Anneler maksimum çeşitlilik örneklemesi ile belirlenmiştir. Maksimum çeşitlilik örneklemesi göreli olarak küçük bir örneklem oluşturularak bu örneklemde çalışılan probleme taraf olabilecek bireylerin çeşitliliğini maksimum derecede yansıtmaktır (Şimşek ve Yıldırım, 2003). Buna göre araştırmaya katılacak anneler belirlenirken farklı cinsiyette ve farklı tanı grubunda (otizm, zihinsel yetersizlik, dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu) çocukları olması dikkate alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubu Tablo1'de verilmiştir. Çalışmaya katılan dört anne bir işte çalışmamakta, beş anne bir işte çalışmaktadır. Annelerin yaşları 26-44 arasında değişmektedir. Okul öncesi eğitime devam eden özel gereksinimli çocuklardan 6'sı erkek, 3'ü de kızdır. Çocukların yaşları 5-7 yaş arasında olup, 4'ü otizm, 4'ü zihinsel yetersizlik, 1 tanesi de dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı almıştır. Annelerin tümü çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır.

Tablo 1. Çalışma Grubu ve Özellikleri

Kod isim	Doğum tarihi	Öğrenim durumu	Mesleği	Çocuğun yaşı	Çocuğun cinsiyeti	Çocuğun özel eğitim alma süresi	Çocuğun tanısı
Asiye hanım	1981	Lise	Serbest meslek	6	Erkek	3	ZY
Çağla hanım	1984	Lise	Güvenlik görevlisi	7	Erkek	4	OB
Demet hanım	1981	Lise	Ev hanımı	6	Kız	3	OB
Emine hanım	1978	Üniversite	Öğretmen	6	Erkek	4	DEHB
Emel hanım	1979	Lise	Sekreter	5	Kız	3	OB
Gizem hanım	1966	Lise	Ev hanımı	6	Erkek	3	OB
Melek hanım	1982	Lise	Ev hanımı	5	Erkek	3	ZY
Mualla hanım	1981	Lise	Ev hanımı	6	Erkek	4	ZY
Sevil hanım	1977	İlkokul	Ev hanımı	6	Kız	3	ZY

ZY: Zihinsel Yetersizlik, OB: Otistik Bozukluk, DEHB: Dikkat Eksikliği Hiperaktivite Bozukluğu

Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması niteliksel veri toplama tekniklerinden yarı-yapılandırılmış görüşmelerle gerçekleştirilmiş, veriler 23 Mart 2010-4 Mayıs 2010 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmada okul öncesi eğitim ortamlarına geçiş sürecinde özel gereksinimli çocukların yaşadıkları güçlükler annelerin görüşleri doğrultusunda belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular alan yazında yapılan araştırmalar doğrultusunda ve okul öncesi kaynaştırma eğitimi sürecinin tüm boyutlarını ele alacak şekilde hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular alanda yirmi yılı aşkın süredir çalışan doktora düzeyinde iki alan uzmanı tarafından değerlendirilerek, önerileri alınmıştır. Öneriler doğrultusunda yeniden düzenlenen dokuz soru tez çalışması kapsamında annelere sorulmuştur. Sorular okul öncesi kaynaştırma eğitimine karar süreci, okul öncesi eğitimde karşılaşılan güçlükler, okul öncesi kaynaştırmada aile gereksinimleri, okul aile işbirliği, ailelerin beklentileri, okul öncesi kaynaştırmanın olumlu ve olumsuz yönlerini ortaya koyucu nitelikte hazırlanmıştır. Bir tez çalışmasına dayanarak hazırlanan bu makalede dokuz sorudan iki soruya ilişkin anne görüşleri ayrıntılı olarak ele alınmış, okul öncesi kaynaştırmada karşılaşılan güçlükler annelerin görüşlerine göre belirlenerek tartışılmıştır.

Görüşmeler, annelerin çocuklarının eğitimi için Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezine geldikleri saatlerde, çocuklarının bireysel eğitim aldıkları esnada, ailelerle birlikte daha önceden kararlaştırılan saatlerde okulun müdür odasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin tamamı ilk araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan anneye, verilerin kayıt edilmesi esnasında herhangi bir eksiklik ya da hata olmaması için verilerin ses kayıt cihazı ile kaydedileceği, bu kayıtların ve dökümlerinin gizli tutulacağı belirtilmiştir. Görüşmeler sırasında annelere sorular yöneltilmiş, annelerin sorularla ilgili tereddüt yaşadığı noktalarda araştırmacı tarafından ek bilgi verilmiştir. Annelerin sorulara verdiği cevaplarda eğer başka bir sorunun da cevabını ifade eden bir anlam sezildiğinde diğer soru yöneltilmeden geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmelerden toplanan veriler tümevarım analizi tekniğiyle analiz edilmiştir. Tümevarım analizi tekniği, kodlama yoluyla verilerin altında yatan kavramları ve bu kavramlar arasındaki ilişkileri ortaya çıkarmaktır (Şimşek ve Yıldırım, 2003). Tüm görüşmeler tamamlandıktan sonra, görüşme sırasında kaydedilen kayıtların yazıya döküm işlemi gerçekleştirilmiştir. Bu işlem sırasında dinlenen ses kayıtlarındaki tüm ifadeler olduğu gibi, hiç bir ekleme yapılmadan görüşmeci-görüşülen sırasıyla yazıya aktarılmıştır. Bu süreçte annelerin her birine kod adı verilmiştir. Dökümler tamamlandıktan sonra bilgisayar ortamında oluşturulan görüşme formuna veriler yüklenmiş ve yazılan her bir satıra numara verilmiştir. Dökümlerin aktarıldığı görüşme formu; bağlam kayıtları, betimsel bilgi, betimsel indeks, görüşmeci yorumu ve genel yorum olmak üzere beş ayrı bölümden oluşmuştur. Veriler bilgisayar ortamına aktarıldıktan sonra özel eğitim alanından iki uzman tarafından, 9 ses kaydı arasından rastgele seçilen iki kaydı dinleyerek, dökümün kontrolünü gerçekleştirmiştir. Yapılan kontrol sonrasında iki uzman da dökümün doğruluğunu onaylamıştır. Kvale'a göre (1996), araştırma ile ilgili betimsel indeks, görüşmeci yorumu ve genel yorum bölümleri doldurulduktan sonra veri analizine geçmeden önce ikinci güvenilirlik basamağı gerçekleştirilir (Akt; Batu, 1998). Bu çalışmada ikinci güvenirlik basamağı için özel eğitim alanıyla ilgili iki uzman görev almıştır. Bu iki uzmana betimsel indeks ve görüşmeci yorumu yazılmamış olan rastgele seçilmiş üç kaydın dökümleri verilmiştir. Birbirinden bağımsız olarak bu dökümleri okuyup, betimsel indeks ve görüşmeci yorumlarını dolduran uzmanların, dökümleri ile birinci araştırmacınınkilerle karşılaştırılarak analizi yapan üç kişi arasında tutarlılık sağlanmıştır. Tümevarım yoluyla analizde, kodlama yoluyla verilerin kategorilere ayrılması, bu kategoriler arasında ilişki kurularak tema ve alt-temaların oluşturulması sağlanmaktadır (Patton,1990, Akt; Batu, 1998). Bu çalışmada da görüşme sorularına paralel olarak kategorilerin oluşturulması sağlanmıştır. Her bir kategori daha sonra kullanım kolaylığı açısından en fazla üç harften oluşacak şekilde kodlanmıştır. Tüm veriler ile ilgili kodlama işlemi tamamlandıktan sonra her bir kodun içinde ayrı ayrı yer alacağı kodlama klasörü oluşturulmuştur. Kodlama klasörünün içine her bir kod için ayrı bir dosya yerleştirilmiştir. Daha sonra her bir sayfadaki kod sayısı oranında çoğaltılarak, her bir kodun verildiği satır, paragraf ya da bölümler kesilmiştir. Kodlama klasörü haline getirilmiş kesilen veriler tekrar okunmuş, bu verilerle ilgili ortak ilgi kuran başlıklar oluşturmuştur. Veriler bu başlıkların altında toplanmıştır. Daha sonra bu başlıkların altında annelerin konuşmalarından alıntılar yaparak veriler düzenlenmiştir. Araştırmacılar bu şekilde verileri düzenleyerek oluşturduğu başlıklar ile temaları, alt başlıklar ile de alt-temaları saptamıştır. Araştırmacılar tarafından temalar ve alt temalar belirlendikten sonra alandan bir uzman tarafından da aynı işlem gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı ile diğer alan uzmanının belirlediği veriler karşılaştırılmış, görüş birliğine varılan tema ve alt temalar olduğu şekliyle kabul edilirken, ayrılıkların olduğu temalar birlikte okunarak, üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmada iç geçerliği sağlamak için sorulan sorulara ilişkin uzman görüşleri alınmıştır. Dış geçerliği sağlamak için annelerin görüş bildirdiği cümlelerden doğrudan alıntılar yapılarak örnekler verilmiştir. İç güvenirliği sağlamak için, iki araştırmacı tutarlık incelemesi yapmış, sonuçlarla veriler arasında kurulan ilişkilerin tutarlı olduğu belirlenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Özel gereksinimli çocukların okul öncesi eğitimde karşılaştıkları güçlüklerin anne görüşlerine göre değerlendirildiği bu araştırmanın bulguları iki temel temada açıklanmıştır. İlk tema, okul öncesi eğitime başlarken çocuğa ve ailesine yönelik yaklaşımlar, ikinci tema, özel gereksinimli öğrencinin okul öncesi kaynaştırma ortamında yaşadığı güçlükler olarak isimlendirilmiştir. Bu ana temalara ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

A. Okul öncesi eğitime başlarken çocuğa ve ailesine yönelik olumlu yaklaşımlar*:* Annelere özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi eğitimde karşılaştıkları tepkiler konusundaki görüşleri sorulmuş, annelerin okul yönetiminin, öğretmenin, akranlarının ve onların anne babalarının olumlu yaklaşımları konusundaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

A1.Okul yönetiminin olumlu yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden üçü okul öncesi kaynaştırma sürecinde okul yönetiminin kendilerine ve çocuklarına karşı olumlu tutum geliştirdiklerini belirtmişlerdir.

"Okul yönetimi olumsuz bir tepki göstermedi" (Asiye Hanım) *"Okullarla bir sorunumuz olmuyor, okul iyi ya da olumlu yaklaşıyor"* (Çağla Hanım), *"Okul yönetimi gelip gelmemesine müdahale etmedi karşı çıkmadı"* (Gizem Hanım) .

A2.Öğretmenin olumlu yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden yedisi bu süreçte okul öncesi öğretmeninin olumlu tutum sergilediğini belirtmişlerdir.

"Öğretmeni çok anlayışlı, onun derdini anlatamadığı için problem çıkardığını biliyor. Bazen kıskançlık yapıyor birebir öğretmenle ders görmeye alıştığı için öğretmenini diğer arkadaşlarından kıskanıyor" (Asiye Hanım),*"Öğretmeni ise ilk günden beri D.'in durumunun farkındaydı, arkadaşlarından geri kalmaması için elinden geleni yaptı, mesela D. altına kaçırıyordu, derste falan, bu arkadaşlarına hemen müdahale etti, işte D. böyle yaptı ama farkında olmadı, ilaç kullandığı için böyle oldu falan diye hep arayı düzeltmeye çalışıyordu, arkadaşlarından dışlanmasın diye çok çaba gösterdi hala da gösteriyor, bu açıdan öğretmeninden çok memnunum"*(Demet Hanım), *"Öğretmeninden hiçbir problemim olmadı yani iyi bir kişiydi gerçekten"* (Melek Hanım).

A3.Akranların olumlu yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden dört anne sınıftaki akranlarının olumlu tutum sergilediğini ifade etmişlerdir.

"Sınıfa girdiğim zaman öğretmene söyledim, benim çocuğum rahatsız, benim çocuğumu buradaki çocuklara anlat dedim, çocuğumun rahatsızlığı olduğunu, o da öğrencilere anlatmış onu, gayet iyi karşılıyor, sınıfa girdiği zaman öğretmenim G. geldi diye, iyi yani bazı oyunlara katılıyor, çocuklar elinden tutuyorlar" (Gizem Hanım) *"Arkadaşlarıyla gayet iyi anlaşıyorlar yani. Ara sıra kavga ediyorlar oyuncaklarıyla falan paylaşamadıkları oluyor ama"* (Asiye Hanım), *"Arkadaşlarının yaklaşımı olumlu"* (Sevil Hanım).

A4.Sınıftaki diğer çocukların anne babalarının olumlu yaklaşımları; Araştırmaya katılan beş anne diğer ailelerin kendilerine ve çocuklarına karşı olumsuz tutum geliştirmediğini belirtmişlerdir. Bazı anneler bu durum ile ilgili çocuklarının sınıf düzenine karşı uyumlu olduklarını, arkadaşlarıyla iyi anlaştıklarını neden göstermişlerdir.

"Benim kızım iyi durumda olduğu, sorun çıkarmadığı için o yüzden bir tepki yok" (Sevil Hanım) diyerek, *"Diğer anne babaların bir tepkisi olmadı, zaten daha saldırgan çocuklar da var, üstelik onlar özel eğitimde gören çocuk değil normal çocuk olduğu halde diğer sınıfı bile karıştırıyor"* (Asiye Hanım).*"Diğer ailelere karşı dürüst davrandım, gizlemedim, siz niye burada bekliyorsunuz denildiği zaman hani normal bir çocuk zannediyor. Alışmadı mı diyor. Bende dürüst bir şekilde benim çocuğum biraz daha yaşıtlarından geri, biz özel eğitim alıyoruz ayriyeten de buraya geliyoruz diyerek durumu açıkladığımız zaman hiç kimseden tepki görmedim. Ama ben dürüst bir şekilde açıkladım yani, hiç saklamadım"* (Melek Hanım). *"Diğer anne babalardan ben bir tepki almadım ama kendi aralarında ne diyorlardı bilemiyordum"* (Mualla Hanım).

B. Okul öncesi eğitime başlarken çocuğa ve ailesine yönelik olumsuz yaklaşımlar*:* Annelerin okul öncesi kaynaştırma eğitiminde, okul yönetiminin, öğretmenin, akranlarının ve onların anne babalarının olumlu yaklaşımları konusundaki görüşleri aşağıda verilmiştir.

B1.Okul yönetiminin olumsuz yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden altısı, okul yönetiminin kendilerine ve çocuklarına karşı olumsuz tutum geliştirdiğini ve okula devam etmelerini istemediklerini belirtmişlerdir.

"İlk başta çocuğumun raporlu olduğunu söylememiştik, bunu öğrenince almak istemediler, ilk başta, bayağıda bir şey yaşadık, raporlu oluşu işte çocuklarla uyum sağlayamaz, niye raporu var, hastalığı ne gibi problemler yaşadık"(Emine Hanım)". *"Başta almak istemediler çünkü benim çocuğumun özürlü raporu var. Hani zeka geriliğiyle ilgili bunun için pek daha doğrusu bana da değil, sorunlu çocuklara pek yaklaşımları iyi değil. Bizim okulumuzun, bize 4 sınıfı var. Bizim anaokulunun her sınıfa 1 tane özürlü çocuk alıyoruz dediler, ben onu için geçen sene okullar kapanmadan önce kaydını yaptırdım böyle"* (Sevil Hanım).*"Burada gözetmemiz zor, işte Milli Eğitim bizi yönlendiriyor bu çocukları ama düşünmüyorlar ki biz onlara burada nasıl ilgi göstereceğiz nasıl sahip çıkacağız"* (Melek Hanım).*"E. yerinde durmayan bir çocuk yani oda oda gezen bir çocuk, mesela müdürün odasına girdiği zaman müdür istemiyor girilmesini, istemiyor işte çocuğuna sahip çık diyor, anlatıyorsun, şey yapıyor, nasıl diyeyim, tepki gösteriyor, yani o şekilde"* (Emel Hanım).*"İdare kısmında müdür yardımcısı beni çağırdı çocuğum ile ilgili saatleri azaltalım mı diye bir teklifi oldu mecburen biz kabul ettik"* (Demet Hanım).

B2.Öğretmenin olumsuz yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden iki anne bu süreçte okul öncesi öğretmeninin olumsuz tutum sergilediğini ifade etmişlerdir.

"Öğretmeni başladığı ilk zaman, öğretmen otistik çocuk olduğunu bilmiyordu, böyle bir rahatsızlığını bilmiyor, korktu, ondan sonra ben anlattım durumu ona, M. Hanım (özel eğitim öğretmeni) görüştü öğretmeniyle, biraz daha fikri değişti yani" (Gizem Hanım). *"Öğretmeni hatta bana E.'nin yaşının küçük olduğunu, hatta gelmemesi gerektiğini söyledi"* (Emel Hanım).

B3.Akranların olumsuz yaklaşımları: Araştırmaya katılan dokuz anneden beş anne sınıftaki akranlarının olumsuz tutum sergilediğini ifade etmişlerdir.

"Yaşıtları tarafından da ilk başta bir dışlanma oldu, mesela D.'nin normal olmayan davranışlarını falan gördükleri zaman çocuklarda fark ediyorlar. Böyle her şeyi, işte hemen, aaaD.'ye bak ne yaptı falan hemen bir farklılık olduğu ortaya çıkıyor" (Demet Hanım). *"E. onları taklit eden bir çocuk yani ne zaman bitireceğini bilmiyor, E. devamlı onları taklit ettiği için onları mesela kaldırıyor, hadi yapalım diye, bu sefer sert itiyorlar, masanın altından çocuklar falan geziyor, E.'de geziyor, bir müddet sonra o oyun bitiyor yani artık toplanma saati geliyor ya da şey saati geliyor, işte oturması gerekiyor, E. çocukları kaldırmaya çalışıyor onlarda öğretmeni dinlemek zorunda oldukları için E.'ü itiyorlar ya da şey yapıyorlar, kimisi elini sıkıyor, kimisi saçını yoluyor"* (Emel Hanım), *"Arkadaşlarıyla da pek anlaşamıyor galiba anladığım kadarıyla, pek uyum sağlayamıyor, daha iletişim falan kuramıyor"* (Emine Hanım).

B4.Sınıftaki diğer çocukların anne babalarının olumsuz yaklaşımları: Araştırmaya katılan dört anne, sınıftaki akranların ailelerinin olumsuz tutum geliştirdiğini ifade etmişlerdir.

"Velilerden biz çok şikayet alıyoruz ve çocuklarımızı kabul etmediği için çok zor durumda kalıyor, bu çocuk konuşamadığı kendini ifade edemediği için hareketliliği var çok, hareketliliğinden onların çocukları rahatsız oluyormuş, vurması yok, ısırması yok, tükürmesi yok, hiçbir şeyi yok, yalnız fazlaca hareketli hani komut almıyor, öğretmeni mesela otur dediği zaman istediği zaman oturuyor, istediği zaman kalkıyor böyle bizim çocuklarımız, çocuklarının dikkatini dağıtıyormuş, çocuklar korkuyormuş, velilerden çok tepki, şikayet, imza yani böyle" (Çağla Hanım).*"Diğer anne babalar mesela ne bileyim velilerle falan karşılaşıyoruz, beni görüyorlar hasta mı, biri görüyor rahatsız mı, onların tamamıyla merak ya da böyle yaptığı şeyleri, böyle çok ilginç bakıyorlar, mesela ben bakıyorum böyle D. bir şeyler yaptığı zaman orda veliler hemen takibe alıyorlar. Aaa D. nasıl davranıyor falan diye, farkındayım yüz ifadeleri anlatıyor her şeyi"* (Demet Hanım).*"Diğer anne babalar ise E. çocuklara vurduğu için, işte çocuklara vuruyor, ittiriyor, bayağı bir şikayet olmuştu, okul değiştirmeye varıncaya kadar şikayetler oldu. Geçmiş yıllarda da iki yıl içinde dört tane okul değiştirdik" (*Emine Hanım). *"Bakışlardan iste, çocuğunu mesela çekmelerinden E. yanına gidip elini uzattığı zaman çocuğunu çekiyorlar, şey yapıyorlar. O zaman istemediklerini anlıyorsunuz"* (Emel Hanım).

Bulgularda anneler özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi kaynaştırma eğitimide en olumsuz tutumu okul yöneticilerinden, en fazla olumlu yaklaşımı okul öncesi öğretmenlerinden gördüklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu Şahbaz'ın (1997) ailelerin kaynaştırma ortamlarında en fazla olumlu yaklaşımı okul öncesi öğretmenlerinden, olumsuz tutumları da en çok okul yöneticilerinden gördüklerini belirttiği çalışmasıyla tutarlılık göstermiştir. Ayrıca okul yöneticilerinin gelişimsel geriliği olan çocukların okula kabulüne yönelik olumsuz tutum sergilediklerini belirten pek çok araştırma (Deborah ve Smith, 1992; Güven ve Önder, 1995; Kargın ve diğ., 2003; Killoran, TymonveFrempong, 2007; Wesley, Buysse ve Tyndall, 1997; Yıkmış, Sazak-Pınar, 2005; Uysal, 1997) sonucuyla paralellik göstermiştir. Killoran, Tymon ve Frempong'un (2007) Kanada'da okul öncesi hizmeti veren kurum yöneticilerine özel gereksinimli çocukların kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri sorulduğunda pek çok yöneticinin gelişimsel geriliğinden dolayı çocukları geri çevirdiği belirtilmiştir. Güven ve Önder'in (1995) yaptıkları araştırmada da okul öncesi kurumlardaki yöneticilerin büyük bir kısmı normal gelişim gösteren çocuklarla, özel gereksinimli çocukların bir arada eğitim almasını doğru bulmadıklarını söylemişlerdir. Okul yöneticilerinin geliştirdikleri tutumların yaşadıkları deneyimlerle ilgili olduğu vurgulanmakta, genel eğitim programlarını yönetmek için yetişen müdürlerin, özel gereksinimli çocuklar konusundaki bilgisizlik ve deneyimsizliklerinin bu çocukları okula kabulde olumsuz tutum sergilemelerine neden olduğu belirtilmektedir (Anderson ve Decker, 1993; Praisner, 2003).

Bulgularda annelerin büyük bir kısmı okul öncesi öğretmenin özel gereksinimli çocuğu sınıfa kabul etmede olumlu tutum sergilediklerini belirtmişlerdir. Bu bulgu öğretmenlerin kaynaştırmaya yönelik olumlu tutumlarının vurgulandığı araştırmalarla (Artan ve Uyanık Balat, 2003; Çulhaoğlu-İmrak, 2009; Gök, 2009; Karamanlı, 1998; Seery, Davis, Johnson, 2000; Temel, 2000; Özbaba, 2000; Wagner, 1989; Yavuz, 2005) tutarlılık göstermiştir. Bu çalışmada öğretmenlerin olumlu tutum sergilemeleri, öğretmen yetiştiren yükseköğretim kurumlarının özel eğitimle ilgili dersleri programlarına dahil etmeleriyle ve bu konuda öğrencilerini çeşitli uygulamalara katılmalarını sağlamalarıyla ilişkilendirilmiştir. Öğretmenin gelişimsel geriliği olan çocukları kabul eden bir tutum içinde olması, sınıftaki normal gelişim gösteren çocukların bu akranlarına karşı tutumlarını da etkilemektedir. Eğer öğretmen, olumlu bir tutum içinde değilse, sınıftaki normal gelişim gösteren çocuklar da olumsuz bir tutum içinde olmaktadır. Bu nedenle öğretmenin olumlu tutumu oldukça önemlidir (Batu, 1998).

Çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip bazı anneler, okul öncesi eğitim ortamlarında normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin olumlu tutumlarıyla karşılaştıklarını belirtirlerken, bazı anneler olumsuz tutumlarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Alan yazında normal çocuğa sahip ebeveynlerin olumlu tutumların olduğunu belirten çalışmaların yanı sıra (Çulhaoğlu-İmrak, 2009; Küçüker, Kanık-Richter, 1994; Öncül ve Batu, 2005; Rafferty, Boettcher ve Griffin, 2001; Seery, David ve Johnson, 2000), olumsuz tutumlarında belirten çalışmalara rastlanmıştır (Baykoç-Dönmez, Aslan ve Avcı, 1997, 1998; Gottlieb ve Leyser, 1996; Özbaba, 2000; Salend, 1998). Özbaba (2000)'nın yaptığı araştırmada, normal gelişim gösteren çocuğa sahip aileler, özel gereksinimli çocukların genellikle kendilerine benzeyen çocuklarla birlikte olmaktan daha mutlu olabileceklerini belirtmişlerdir. Normal gelişim gösteren çocukların anne babaları başlangıçta kaynaştırma programlarını onaylamamakta ve çocuklarının kaynaştırma uygulamaları yapılan sınıflarda olmasını istememektedirler. Anne babaların başlangıçta bu tür endişeler ifade etseler de daha sonra kaynaştırma uygulamalarını destekledikleri görülmüştür (Salend, 1998: Akt.; Sucuoğlu, ve Kargın, 2006).

Bu çalışmada bazı anneler okul öncesi kaynaştırmada sınıftaki normal gelişim gösteren akranların olumsuz tutumlarının olduğunu belirtirken, bazı anneler olumlu akran tutumlarıyla karşılaştıklarını söylemişlerdir. Normal gelişim gösteren akranların olumlu tutum geliştirmesinde onların ebeveynlerinin rolü büyüktür. Anne babasının engelli bireylere yönelik tutumu çocukların da engelli bireylere yönelik olumlu tutumlarının gelişiminde oldukça etkilidir. Ebeveynlerin olumlu tutumları özel gereksinimli öğrencinin sınıfa kabulü konusunda da destekleyici olmaktadır (Duhaney ve Salend, 2000; Fisher, Pumpian ve Sax, 1998). Bu çalışmada da özel gereksinimli çocuğu olan anneler, okul öncesi kaynaştırma ortamında kendi çocuklarının akranları tarafından kabul görebilmelerini normal gelişim gösteren çocuğu olan ebeveynlerin olumlu tutumlarına bağlı olduğunu belirttikleri görülmüştür.

C. Özel Gereksinimli Çocuğun Okul öncesi Eğitimde Yaşadıkları Güçlükler

Annelere, özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi eğitimde karşılaştıkları güçlükler konusundaki görüşleri sorulmuş, görüşmelerin analizi sonucunda okul öncesi kaynaştırma eğitimine geçiş yapan çocuklarının okul öncesi eğitim ortamında yaşadıkları güçlükler dört ana temada toplanmıştır. Bunlar: Öz bakım becerilerinde yaşanılan güçlükler, sınıfa uyumda yaşanılan güçlükler, yapılan faaliyetlerde yaşanılan güçlükler, oyunlara katılmada yaşanılan güçlüklerdir. Aşağıda her bir temaya ilişkin bulgular özetlenmiştir.

C1.Öz bakım becerilerinde yaşanılan güçlükler

Araştırmaya katılan beş anne özel gereksinimli çocuklarının öz bakım becerilerinde güçlük yaşadığını, çocuklarını okulda bekleyip öz bakım becerilerine yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir.

"Öz bakım becerilerinde tuvalet ihtiyaçlarında zorluk yaşadık, klozet yoktu, normal tuvalete yapamıyordu, zorlanıyordu" (Mualla Hanım).*"Öz bakımda tuvaletini söylüyor ama benim yardımımla işte pantolonunu çıkarmayı falan okulda durup bekliyordum"* (Gizem Hanım). *"Okulda beklediğim için hepsini ben karşılıyorum, her şeyi ben karşılıyorum"* (Emel Hanım).*"Kapıda bekliyordum zaten bir şey olsa bana haber verirlerdi. Bir iki defa bırakıp öyle eve gelmiştim. O zamanda hani altına kaçırdı dediler. Herhangi kimse fark edemedi hani söyledi ama anlayamadı veya yetişemedim hemen gelip ben zaten orda üstünü başını değiştirmiştim"* (Melek Hanım) *"İlk zamanlar bayağı bir tuvaletin yapma olayı var, tamamen tuvalete gitmeyip olduğu yerde yapıyor, böyle bir çocukta değildi, artık bir şeylere tepki olarak mı bilmiyorum onun dışında ayakkabısını bağlar ama oradaki veliler kendileri çocuklarınkini yapıyorlar ya -anne gel ayakkabı mı yap-yaptığı halde anneden bekleme olayı var, o da gördüğü için çocuklardan"* (Demet Hanım).

C2.Sınıfa uyumda yaşanılan güçlükler

Araştırmaya katılan altı anne çocuklarının sınıfa uyumda güçlük yaşadığını belirtmiştir. Anneler çocuklarının sınıftaki arkadaşlarıyla birlikte hareket etmede zorlandıklarını belirtmişlerdir. Kendiliğinden etkinliklere katılmada çocuklarının güçlük yaşadıklarını, öğretmen yönlendirmesiyle grup etkinliklere katılabildiklerini belirtmişlerdir.

"Sınıfa uyumda ise kendi başına uyum gösteriyor ama arkadaşlarıyla yok" (Çağla Hanım).*"Sınıfa uyum da şu şekilde güçlükler karşılaşıyor, yani oyun zamanının bittiği zamanı tam algılayamıyor, tam nerde başlayıp nerde durması gerektiğini tam bilmiyor"* (Emel Hanım).*"Sınıfla birlikte hareket etmede pek uyum sağlayamıyor anladığım kadarıyla ama öğretmeni sürekli gurubun içine sokmaya çalışıyorum diyor"* (Emine Hanım).*"Sınıfla birlikte hareket etmede çok iyi değil, oturmuyor, sürekli dolaşmak istiyor"* (Gizem Hanım) *"Sınıfla birlikte hareket etmede biraz mesafeli kalıyordu, onu ben dengelemeye çalışıyordum, ben yanında kalıyorum"* (Mualla Hanım).*"Sınıfa uyumda güçlük yaşıyor, çok içine kapanık olduğu için hala daha öyle, yani çocukların hepsi bir araya gelip bir topluluk oluşturup oynarken benim kızım hep geri kalıyor, kendini çekiyor yani, öğretmen olduğu zaman, onları yönlendirdiği zaman bir sorun yok, ama hani kendi başlarına kaldıkları zaman, tabi bu yılların getirdiği bir birikim var, bir anda kendini dışarıya, çevreye şey yapamıyor, birde çok hassas biri, kötü bir bakış bir hareket yapıldığı zaman bile hemen kendini o ortamdan soyutluyor, dışarı çekiyor, o sorunlar var" (*Sevil Hanım).

C3.Yapılan faaliyetlerde yaşanılan güçlükler

Araştırmaya katılan sekiz anne çocuklarının okulda yapılan faaliyetlerde güçlük yaşadığını belirtmişlerdir. Anneler çocuklarının okulda yapılan kağıt kesme, yapıştırma, boyama gibi faaliyetlerde yardım ihtiyat duyduklarını, bu faaliyetlerden çabuk sıkıldıklarını, bu çalışmalara katılmak istemediklerini belirtmişlerdir.

"Yırtma yapıştırma da biraz zorlanıyor" (Asiye Hanım); *"Faaliyetlerde de öğretmeni yardım ediyordu, tek başına yapamıyordu, ancak öğretmen kontrolünde faaliyetleri tamamlıyordu, desteğe ihtiyaç duyuyordu"* (Çağla Hanım). *"Sınıfla birlikte yapılan faaliyetlerde ise güçlük yaşıyor, bütün arkadaşları faaliyetleri tek başına yaparken D. öğretmen yardımıyla yapıyor, öğretmen oturuyor sizin gibi o da ayakta geliyor, soruyor falan, gerçi şimdi böyle bir şey yapıyor tamam faaliyete katılmış oluyor ama sınıfça farklı oluyor bu sefer, aaa D. niye orda yapamıyor da öğretmen yardım ediyor diye, hafif bir dışlanma olayı da söz konusu oluyor orda. Ama tam anlamıyla yapmamasından da iyidir yani"* (Demet Hanım).*"Evet yani yapılan faaliyetlerde, oyun zamanından sonra resim yapıyorlar ya da kitap boyama çalışması falan yapıyorlar, oturup yapıyor ama bir zaman sonra diğer çocuklar geneli diyeyim biraz yavaş yaptıkları için E. biraz daha çabuk yapıyor ve oturup beklemek istemiyor, sıkılıyor, onun için ayağı kalkmak istiyor işte, dolaşmak istiyor oyun oynamak istiyor"* (Emel Hanım). *"Yapılan faaliyetlerde pek başarılı olamıyor herhalde, tam kesin bir şekilde yapamıyor, bazen yapıyor bazen yapamıyor"* (Emine Hanım). *"Normalde faaliyetlere katılmıyor, oturmuyor, sürekli dolaşmak istiyor buda hem uyumu hem de faaliyetleri katılmasını olumsuz etkiliyor"* (Gizem Hanım). *"Yapılan faaliyetlere katılmasına ben yardım ediyorum, yaptırmaya çalışıyorum, yapamadığımı ben yapıyorum, ama hepsine katılıyor" (*Mualla Hanım), *"Okulda yapılan faaliyetlerde hepsine katılıyor, öğretmenin olduğu ortamda, olduğu zaman ama*" (Sevil Hanım) şeklinde açıklamışlardır.

C4.Oyunlara katılmada yaşanılan güçlükler

Araştırmaya katılan beş anne çocuklarının okulda oynanan oyunlara katılmada güçlük yaşadığını belirtmişlerdir. Anneler çocuklarının oyunlara katılmak istemediklerini, kısa süreli katıldıklarını, öğretmenin yardımıyla oyunlara katılabildiklerini ifade etmişlerdir.

"Oyunlara da tam anlamıyla katılamıyordu, genelde tek basına oynamayı tercih ediyordu, katılsa bile oyunlarda kısa süre kalıyordu" (Çağla Hanım).*"Ben D.'i almaya gittiğim zaman bakıyorum hep D. tek başına, bakıyorum orda tek başına oynuyor, orda grup olmuşlar o tek başına dolanıyor oralarda, hatta öğretmenini çağırdım dedim ki neden D. tek başına, neden arkadaşlarını katmıyorsunuz dedim, yani her geldiğim de D.'i böyle görüyorum dedim, hiçbir arkadaşıyla oturup birebir oynadığını görmüyorum, dedim, aslında yapan bir çocuk bunu da çok güzel yapıyor ama orada yapamıyor, beklide farklılıklarından dolayı çocuklar onu dışlıyor da olabilir hani yanlarına gitmeye korkuyor da olabilir, o da dedi ki, biz D.'i oturtuyoruz dedi, sonra çocuklar bir şey oynarken işte onu bozuyor, çocuklarda istemiyor onunla oynamak falan gibi derken onun bahanesi oldu"* (Demet Hanım).*"Başlangıçta yaşıyor, uzaktan izliyor, bir müddet uzaktan izledikten sonra içine katılıyor, tam anlamıyla aslında katılmıyor, ama yine de katılıyor, yani ne yaptıklarını görüyor işte"* (Emel Hanım). *"Sevdiği istediği bazı şarkılar var, müzik dinliyorlar bazen oyunlara katılıyor"* (Gizem Hanım). *"Oyuna katılmada, öğretmenin kontrolünde yapıyor. Kendi tek başına çekiniyor"* (Sevil Hanım) diyerek belirtmişlerdir.

Bulguların ikinci bölümünde annelerin, özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi eğitimde karşılaştıkları güçlükler konusundaki görüşleri yer almıştır. Okul öncesi dönemde çocukların beden, zihin, duygu gelişimini ve iyi alışkanlıklar kazanmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda geliştirilen programda okula geliş-gidiş, toplanma ve temizlik, uyku ve dinlenme ile kahvaltı ve yemekten oluşan rutin etkinlikler; ilgi köşelerinde oyun ve sanat etkinliklerinden oluşan serbest etkinlikler; Türkçe Dili etkinlikleri, müzik etkinlikleri, oyun etkinlikleri, fen-doğa ve matematik etkinlikleri ve okuma-yazmaya hazırlık çalışmaları olarak gruplanan grup etkinlikleri yer almaktadır (Çelik, 2007). Bu çalışmada anneler özel gereksinimli çocuklarının okul öncesi kaynaştırma sınıflarında en fazla grup etkinlikleriyle ilgili faaliyetlere katılmada güçlük yaşadıklarını, bunu sınıfa uyumda yaşanılan güçlüklerin takip ettiğini belirtmişlerdir. Bu bulgu alan yazındaki araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermiştir

(McIntyre ve diğ, 2007; Sainato ve Lyon, 1989). McIntyre ve arkadaşları (2007) ailelerin anaokuluna geçişte çocuklarının davranışsal uyumunu artırabilmek ve akademik çalışmalara katılabilmesini kolaylaştırabilmek için destek ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. Sainato ve Lyon (1989) gelişimsel yetersizliği olan çocukların okul programlarına uyum sağlayacak kadar temel akademik becerilere, öğretmen ve akranlarla anlamlı etkileşime girebilecek kadar sosyal becerilere gereksinim duyduklarını belirtmişlerdir. Bu nedenle geçiş becerilerinin özel gereksinimli çocuklara öğretilmesi, çocukların okulda yapılan faaliyetlere katılımını arttırmanın yanı sıra sınıfa uyum becerilerini de kolaylaştıracağı önemle vurgulanmıştır.

Araştırmaya katılan anneler özel gereksinimli çocuklarının akranları tarafından, onların oyunlarını bozduğu gerekçesiyle kabul görmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum özel gereksinimli çocuklar ve aileleri için geçiş sürecini stresli bir hale çevirebilmektedir. Özellikle akademik, sosyal ve duygusal yetersizliği olan çocuklar uyum problemlerini geçiş dönemlerinde daha fazla sergileyebilmektedirler. Geçiş sürecinin rahat olması sağlandığında olumlu sonuçlar ortaya çıkmakta, bu dönemde güçlükle karşılaşılması durumunda ise süreç çocukların yaşamında bir sınav halini alabilmektedir (Bakkaloğlu, 2004). Okul öncesi kaynaştırma eğitimi öncesinde özel gereksinimli çocuklara okul öncesi eğitim programında yer alan çocuk oyunlarını, çocuk şarkılarını öğretmek ve okul öncesi programda yer alan etkinlikleri birebir özel eğitim çalışmalarında çocukla çalışmak kaynaştırmanın başarısını artırmada katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada aile ve çocuğun okul öncesi eğitimde okul yöneticilerinin olumsuz tutumlarıyla karşılaştığı görülmüştür. Bu sonuç göz önüne alınarak okul yöneticilerinin bilgi eksikliklerinin giderilebilmesine yönelik ve kaynaştırmaya hazırlık etkinliklerini içeren hizmet içi eğitimler verilmesi önerilmektedir. Bu eğitimden okul yöneticilerinin yanı sıra öğretmenlerinde yararlanmalarının sağlanması, okul öncesi kaynaştırma eğitiminin başarısını artıracağı düşünülmektedir. Okul öncesi kaynaştırma ortamında özel gereksinimli öğrencilerin grup faaliyetlerine katılmada güçlük yaşadıkları, bu durumun sosyal reddi yaşamalarına yol açtığı anne görüşleri doğrultusunda belirlenmiştir. Buradan yola çıkılarak okul öncesi kaynaştırma ortamlarında gerekli olan beceriler belirlenerek, bireysel ya da grup özel eğitim çalışmalarında çocuklara kazandırılması önerilmektedir.

İleride yapılacak araştırmalar için bu araştırmanın sonuçlarının genellenebilir nitelik kazanabilmesi için okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine devam eden çocuğa sahip daha fazla sayıda ebeveynle görüşmeler yapılması önerilmektedir. Ayrıca, okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine devam eden özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlüklerle, normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadıkları güçlükler karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

AKÇAMETE, A. G. (1998). Özel eğitim. S. Eripek (ed.), Türkiye'de Özel Eğitim (313-359). Eskişehir: Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

AKSOY, P. (2010). Ebeveynlerin okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. International Conference on New Trends in Education and Their Implications (11-13 Kasım, Antalya, ss. 518-527).

ANDERSON,R.J., DECKER,R. H. (1993). "The principal's role in special education programming." National Association of Secondary School Principals Bulletin, 77(550), 1-6.

ARTAN, İ., UYANIK BALAT, G. (2003). "Okul öncesi eğitimcilerin entegrasyona ilişkin bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi." Kastamonu Eğitim Dergisi,11(1), 65-80.

BAKKALOĞLU, H. (2004). Etkinliğe dayalı müdahale programının 3-6 yaş gelişimsel geriliği olan çocukların geçiş becerilerine etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

BAKKALOĞLU, H. (2007). Okul öncesi geçiş becerilerini değerlendirme ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 17. Ulusal Özel Eğitim Kongresinde sunulan bildiri (15-17 Kasım, İzmir).

BALABAN M.,YILMAZ Ö., YILDIZBAŞ F. (2009). Okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi, I.Uluslararası Türkiye Eğitim Araştırmaları Kongresinde sunulan bildiri(1-3 Mayıs, Çanakkale).

BARRAFATO, A. (1998). Inclusion at the Early Childhood Level: Supports Contributing to its Success. Concordia University, Montreal,Quebec, Canada.

BATU, E. S. (1998). Özel gereksinimli öğrencilerin kaynaştırıldığı bir kız meslek lisesindeki öğretmenlerin kaynaştırmaya ilişkin görüş ve önerileri. DoktoraTezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

BATU, S., UYSAL, A. (2009). Günümüz sınıflarına engelli çocukların katılımını destekleme. G.Akçamete(ed.), Özel Eğitim (Ünite3,117) İçinde. Ankara: Kök Yayıncılık.

BAYKOÇ-DÖNMEZ, N., AVCI N., ASLAN, N. (1997). Normal gelişim gösteren öğrenci ve velilerinin engelliere ve entegrasyona bakışları. 1.Ulusal Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongresi'nde sunulan bildiri (28-30 Mayıs, Ankara).

BAYKOÇ-DÖNMEZ, N., ASLAN, N., AVCI, N. (1998). "Engelli ve engelsiz çocuğa sahip anne-babaların engellilere ve entegrasyona ilişkin düşünceleri. "Destek Dergisi,1(1),25-33.

BAYSAL, M.N. (1989). Okulöncesi dönemdeki down sendromlu ve normal gelişim gösteren çocukların entegrasyonunda sosyal iletişim davranışlarının incelenmesi. Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

BRADLEY, D., WEST, F.(1994). "Stafftraining for inclusion of students with disabilities:Visions from school-based educators." Teacher Education and Special Education.17(2),117-128.

ÇELİK, M. (2007). Türkiye'de okul öncesi eğitimin gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

ÇULHAOĞLU İMRAK, H. (2009). Okul öncesi dönemde kaynaştırma eğitimine ilişkin öğretmen ve ebeveyn tutumları ile kaynaştırma eğitimi uygulanan sınıflarda akran ilişkilerinin incelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

DEBORAH, F.R., SMİTH, B.J. (1992). Attitude barries and strategies for preschool mainstreaming, Policyn and Practice in Early Childhood Special Education Series.

DİAMOND, K.E., CARPENTER, E.S. (2000). "Participation in inclusive preschool programs and sensitivity to the needs of others." Journal of Early Intervention, 23 (2), 81-91.

DUHANEY, G. L. M., SALEND, S. J.(2002). "What do families have to say about inclusion." Teaching Exceptional Children, 35(1), 62-66.

ERGÜN, M. (2005). Bilimsel araştırma yöntemleri, nitel araştırma, http://www.eğitim.
aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt#256,1, (17 Eylül 2010'da erişildi).

FİSHER, D., PUMPİAN,I., SAX, C. (1998). "High school students attitudes about and recommendations for their peers with significant disabilities." Journal of the association for persons with severe handicaps, 23, 272-282.

GOTTLİEB, J., LEYSER, Y. (1996). "Attitudes of public school parents toward mainstreaming: Changes over a decade." Journal of Insructional Psycholgy, 23 (4),12-28.

GÖK, G. (2009). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimine ilişkin görüşleri ve önerileri. Yüksek Lisans Tezi. Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

GURALNİCK, M. (1994). "Mother's perceptions of the benefits and draw backs of early childhood mainstreaming." Journal of Early Intervention,18,168-183.

GURALNİCK, M.J., CONNOR, R. T., HAMMOND M. (1995). "Parent perspectives of peer relationships and friendships in integrated and specialized programs." American Journal on Mental Retardation, 99 (5), 457–476.

GÜVEN, Y., ÖNDER, A. (1995). Okul öncesi eğitim kurumlarındaki yönetici ve öğretmenlerin özel eğitim gerektiren çocukların kaynaştırılmaları hakkındaki görüşleri. II.Özel Eğitim Kongresinde sunulmuş bildiri (11 -13 Ekim, Ankara).

HALLAM, D., RENA, A. (2006).Tools for transition in earlychild hood: A step-by-step guide for agencies, teachers, and families, Rous, Beth S.D. (ed.), ERIC, ED 497271.http://www.eric.ed.gov/ERICWebPortal/search/detailmini.jsp?_nfpb=true&_&ERICExtSearch_SearchValue_0=ED497271&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED497271#McIntyre,L. 12.11.2010'da erişildi.

HANLİNE, M.F. (1988). "Making the transition to preschool: Identification of parents needs." Journal of Division for Early Childhood, 12 (2),98-107.

HOLAHAN, A, COSTENBADER, V. (2000). "A comparison of developmental gains for preschool children with disabilities in inclusive and self-contained classrooms." Topics in Early Childhood Special Education, 20 (4),224-235.

KARAMANLI,D.(1998). Okul öncesi dönemde entegrasyon sınıflarında bulunan 5–6 yaş grubundaki normal çocukların ve sınıf öğretmenlerinin zihinsel engelli çocukların sosyal uyum davranışları hakkındaki algılamalarının incelenmesi. Yayınlanmış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

KARGIN,T., AKÇAMETE,G., BAYDIK,B.(2001). "Okul öncesi yaşta işitme engelli çocuğu bulunan ailelerin geçiş sürecindeki gereksinimlerinin belirlenmesi." Özel Eğitim Dergisi, 3(1), 13-24.

KARGIN T., ACARLAR, F., SUCUOĞLU, B. (2003). "Öğretmen, Yönetici ve Anne-Babaların Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüşlerinin Belirlenmesi", Özel Eğitim Dergisi, 4(2),55-76

KAYA, İ (2005). Ana sınıfı öğretmenlerinin kaynaştırma (entegrasyon) eğitimi uygulamalarında yeterlilik düzeylerinin değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

KİLLORAN,I., TYMON, D.VEFREMPONG, G. (2007). "Disabilities and inclusion in Toronto preschools." International Journal of Inclusive Education,11(1),81-95.

KÜÇÜKER, S., KANIK-RİCHTER, N.(1994). "Normal çocuğa sahip anne-babaların özürlü çocuklara yönelik tutumları." Özel Eğitim Dergisi,1(4),13-19

MARAS,P., AVELİNG, L.E. (2006). "Students with special education needs: Transition from primary to secondary school." British Journal of Special Education, 33(4),196-203.

MCINTYRE, L.L., ECKERT, T.L., FİESE, B.H.,Dİ GENNARO, F.D., WİLDENGER, L.K.(2007). "The transition to kindergarden: Family experiences and involvement." Early Childhood Education Journal, 35,83-88.

Milli Eğitim Bakanlığı (M.E.B) (2006). 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul öncesi Eğitim Programı. Ankara: M.E.B.MEB Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği. 8 Haziran 2004. Resmi Gazete, 25486.

METİN, N.(1992). "Okul öncesi dönemde özürlü çocuklar İçin kaynaştırma programları." Özel Eğitim Dergisi, 1(2),34-36.

OKAGAKİ, L., DİAMOND K.E., KONTOS S.J., HESTENES L.L. (2002). Correlates of young children's interactions with classmates with disabilities, Purdue University, USA.

ÖNCÜL, N., BATU, S. (2004). Kaynaştırma uygulaması yapılan ilköğretim okuluna devam eden zihin özürlü öğrencinin bulunduğu sınıfta normal çocuk annelerinin kaynaştırma uygulamasına ilişkin görüşleri,14.Ulusal Özel Eğitim Kongresi, Bolu.

ÖZBABA, N. (2000). Okul öncesi eğitimcilerin ve ailelerin özel eğitime muhtaç çocuklar ile normal çocukların entegrasyonuna (kaynaştırılmasına) karşı tutumları. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İstanbul.

PECK, C.A.,CARLSON, P., HELMSTETTER, E. (1992). "Parent and teacher perceptions of outcomes for typically developing children enrolled in integrated early childhood programs: A state wide survey." Journal of Early Intervention,16, 53-63.

PRAİSNER, C.L. (2003). "Attitudes of elemantary school principals toward the inclusion of students with disabilities." Council for Exceptional Children. 69(2),135-145.

RAFFERTY, Y., BOETTCHER, C., GRİFFİN, K.(2001). "Benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without disabilities: Parents'perspectives." Journal of Early Intervention, 24(4),266-286.

RAFFERTY, Y., GRİFFİN K.W. (2001). "Disabilities: Perspectives of parents and providers benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without." Journal of Early Intervention, 27,173.

ROSENKOETTER. E.S, HAİNS, A.H., DOGARU, C.(2007). "Successful Transitions for Young Children with Disabilities and Their Families: Roles of School Social Workers." Children & School, 29(1), 26-34.

SAİNATO, D.M., LYON, S.R.(1989). "Promoting succesful mainstreaming transition for handicapped children." Journal of Early Intervention,13,305-314

SALEND, S. J. (1998). Effective mainstreaming. New Jersey, Merrill, an imprint of PrenticeHall.

SEERY, M.E, DAVİS, P.M., JOHNSON, L.J.(2000). "Seeing eye-to-eye: A reparents and professionals in agreement about the benefits of preschool inclusion?" Remedial and Special Education, 21(5), 268-278,319.

SUCUOĞLU, B., KARGIN, T. (2006). İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları. Yaklaşımlar, yöntemler ve teknikler. İstanbul: Morpa yayınları.

ŞAHBAZ, Ü. (1997). Öğretmenlerin özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya ilişkin tutumlarının değişmesindeki etkililiği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

ŞİMŞEK, H. VE YILDIRIM, A. (2003). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: SeçkinYayıncılık.

TEMEL,F.Z. (2000). "Okul öncesi eğitimcilerinin engellilerin kaynaştırılmasına ilişkin görüşleri." Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18: 148-155

TEMİR, D. (2002).Çocuğu kaynaştırma eğitimine devam eden ailelerin sorunları ve beklentileri. Yüksek Lisans Tezi.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

TÜRKOĞLU, A.(1998). Karşılaştırmalı Eğitim Dünya Ülkelerinden Örnekler. Adana: Baki Kitabevi.

UYSAL, A. (1997). Okul yöneticileri ve öğretmenlerin zihinsel engelli çocukların kaynaştırılmasında karşılaşılan sorunlara ilişkin görüşleri. Ankara Üniversitesi 5. Mitat Enç Özel Eğitim Günlerinde sunulan bildiri, Ankara: Türkiye Sakatlar Konfederasyonu Yayınları.

ÜSTÜN, A., YILAN, G. (2003). "Okul öncesi öğretmenlerinin, zihinsel engelli çocukların kaynaştırma yoluyla eğitimlerine ilişkin sahip oldukları tutumlar." Eurasian Journal of Educational Research, sayı 13.

VARLIER, G.(2004). Okul öncesi eğitim öğretmenlerinin kaynaştırmaya ilişkin görüşleri. Yüksek Lisans Tezi. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

WAGNER, D.L. (1989). Preschool integration from teacher and parent perspective, ED364314.

WESLEY, P.W, BUYSSE, V, TYNDALL, S. (1997). "Family and professionals perspectives on early intervention: An exploration using focus groups." Topics in Early Childhood Special Education,17, 435-456.

YAVUZ, C.(2005). Okul öncesi eğitimde kaynaştırma eğitimi uygulamalarının değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri, Ankara.

YIKMIS, A., SAZAK-PINAR, E. (2005). İlköğretim okulu müdürlerinin kaynaştırmaya yönelik görüşlerinin belirlenmesi.14.Ulusal Özel Eğitim Kongresi'nde sunulan bildiri (4-6Kasım, Bolu).

YIKMIŞ, N. (2006). İl Milli Eğitim yöneticilerinin kaynaştırma uygulamalarına yönelik görüş ve önerileri. Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

166

HİSSE SENEDİ GETİRİLERİNİ ETKİLEYEN MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER 2002-2012 TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Vahdet KAYA
Dr. ,Düzce Üniversitesi Akçakoca Meslek Yüksekokulu

İstemi ÇÖMLEKÇİ
Yrd. Doç. Dr. ,Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi

Oğuz KARA
Yrd. Doç. Dr. ,Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi

ÖZET : Bu çalışmanın amacı İMKB 100 Endeksi ile bazı makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ocak 2002 ile Haziran 2012 dönemlerini kapsayan çalışmada bağımlı değişken olarak İMKB-100 Endeksi getirisi, bağımsız değişkenler olarak da faiz oranı, para arzı, sanayi üretim endeksi ve Döviz Kuru belirlenmiştir. Çalışmada çoklu regresyon modeli en küçük kareler tahmin yöntemi, kullanılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, hisse senedi getirileri ile para arzı (M2) arasında pozitif yönlü, döviz kuru ile negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hisse senedi getirileri, İMKB, makroekonomik değişkenler

ABSTRACT: The purpose of this study is to investigate the relationship between the macro economic variables and ISE-100 Index returns. In this study which includes the monthly data from January 2002 to June 2012, ISE-100 index returns are determined as dependent variable and interest rate, money supply, industrial production index and exchange rates are determined as independent variables. We have used ordinaryleast squares method of multiple regression models. According to research findings, there is a positive relation between stock returns and Money supply (M2) and a negative relation with exchange rate.

GİRİŞ

Finans literatüründe, hisse senedi getirileri ile spekülatif hareketler, yatırımcının psikolojik davranışları ve ekonomik faktörler arasındaki ilişki yaygın olarak tartışılmaktadır. Makro ekonomik faktörlerin hisse senedi getirilerine etkisini inceleyen çalışmalarda, farklı ülkelerde veya aynı ülkede farklı dönemlerde farklı sonuçlara ulaşılması, bu konunun ekonomi ve finans literatüründe yaygın olarak tartışılmasını beraberinde getirmektedir.

Birçok araştırmacı, 1980 ve 1990'lı yıllarda başta ABD olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde ve Japonya'da hisse senedi fiyatlarında yaşanan beklenmedik dalgalanmanın makro ekonomik faktörlerden kaynaklanabileceğini ifade etmiştir. Bunun üzerine para arzı, enflasyon, faiz oranı, endüstriyel üretim, gayri safi milli hâsıla, dış ticaret dengesi, döviz kuru, petrol fiyatları vb. makroekonomik değişkenlerle hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki mercek altına alınmıştır (Yılmaz, vd. 2006). Borsadaki bütün fiyatların mevcut bilgilere dayanarak etkin bir şekilde belirlendiğini ve bu nedenle hisse senetlerinin fazla ya da az değerlendirilemeyeceğini iddia eden Etkin Piyasalar Hipotezi'nin geçerliliğini temel alan çalışmalarda, hisse senedi fiyatı ile makro ekonomik değişkenler arasındaki bir ilişki konusunda kesin bir görüş birliğine ulaşılamamıştır (Sönmez ve Terzioğlu, 2007).

Bu çalışmada da hisse senedi getirileri ile çeşitli makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişki Türkiye örneğinde incelemiştir. Bu kapsamda Ocak 2002 – Haziran 2012 dönemleri arasında 126 aylık veriler kullanılarak, İMKB 100 Endeksi ile Faiz Oranı, Para Arzı, Döviz Kuru ve Sanayi Üretim Endeksi arasında bir ilişki olup olmadığını test edilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Hisse senedi getirileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki ile ilgili yerli ve yabancı literatürde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak faiz oranı, döviz kuru, para arzı, tüketici fiyat endeksi, sanayi fiyat endeksi gibi makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Bununla beraber ülke ekonomisinde önemli yer alan ürün fiyatlarının da (ör. Kakao) kullanılan modellere dahil edildiği görülmektedir. Hisse senedi fiyatlarını etkileyen makroekonomik faktörlerin incelenmesine yönelik olarak yerli ve yabancı literatürde yer alan bazı çalışmaların sonuçları bu bölümde sunulmuştur.

Omağ (2009) Türkiye'de 1991-2006 yıllarını kapsayan dönemde enflasyon, para arzı, uzun vadeli faiz oranı ile mali endeks ve ulusal endeks arasındaki ilişki incelemiştir. Enflasyonu tüketici fiyat endeksi olarak, uzun vadeli faiz oranlarını ise 1 yıl vadeli tasarruf mevduatlarına ilişkin faiz oranı olarak tanımlamıştır. Çalışma sonucunda her iki endeks ile faiz oranları arasında negatif yönlü, para arzı ve enflasyonla pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Özer ve diğ. (2011) çalışmalarında Türkiye'de 1996 – 2009 yılları arasında İMKB 100 endeksi ile faiz oranı, para arzı, dış ticaret dengesi, sanayi üretim endeksi, altın fiyatları, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi arasında bir ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda İMKB 100 endeksi ile para arzı, sanayi üretim endeksi, altın fiyatları, döviz kuru ve tüketici fiyat endeksi arasında pozitif yönlü, faiz oranı ve dış ticaret dengesi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yazarlar ayrıca İMKB 100 endeksi ile para arzı, dış ticaret dengesi, sanayi üretim endeksi, altın fiyatları ve tüketici fiyat endeksi arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını savunmuşlardır.

Yılmaz ve diğ. (2006), 1990 – 2003 yılları arasında hisse senedi fiyatları ile bazı makroekonomik değişkenler arasında bir ilişki olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, bağımlı değişken olarak İMKB endeksini, bağımsız değişken olarak ise tüketici fiyat endeksini, para arzı, faiz oranını, döviz kurunu, dış ticaret dengesini ve sanayi üretim endeksini belirlemişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre döviz kuru, tüketici fiyat endeksi ve para arzı İMKB Endeksini pozitif yönlü, faiz oranı ve dış ticaret dengesi İMKB Endeksini negatif yönlü ve anlamlı olarak etkilemektedir. SÜE değişkeni ise İMKB değişkenini etkilememektedir. Yazarlar ayrıca İMKB Endeksi ile döviz kuru ve para arzı arasında çift yönlü, tüketici fiyat endeksi ve faiz oranı ile İMKB Endeksi arasında ise tüketici fiyat endeksinden ve faiz oranından İMKB Endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunduğunu tespit etmişlerdir. Sanayi üretim endeksi ve dış ticaret dengesi ile İMKB Endeksi arasında ise herhangi bir nedensellik ilişkisi olmadığını belirtmişlerdir.

Altay (2005) Türk ve Alman ekonomisine ait makro ekonomik verilerden, Tüketici fiyat endeksi, toptan eşya fiyat endeksi, ithalat, ihracat, döviz kuru, kamu kesimi tahvilleri ortalama getirisi, para piyasaları faiz oranı, sanayi üretim fiyat endeksini asal bileşenler ve maksimum olabilirlik faktör analizine tabii tutmuştur. Alman ekonomisi için 4 faktör, Türk ekonomisi için üç farklı faktör tespit edilmiştir. Bu faktörlerin varlık fiyatları üzerindeki etkisi faktör betalarından elde edilen sonuçla ile tahmin edilmiştir. Alman sermaye piyasalarında beklenmeyen faiz oranları ile beklenmeyen enflasyonun varlık getirileri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir fakat Türk sermaye piyasalarına ilişkin benzer bir etkiye rastlanmamıştır.

İşcan (2010) çalışmasında Türkiye'de 03 Aralık 2001–31 Aralık 2009 tarihleri arasındaki günlük İstanbul Menkul Kıymetler Borsası İMKB100 endeksi ve Brent petrol fiyatı arasındaki ilişkiyi VAR temelli Granger nedensellik testi ile araştırmış ve petrol fiyatı ile İMKB100 Endeksi arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sönmez ve Terzioğlu (2007), 1986 – 2002 yılları arasında üçer aylık verileri kullanarak İMKB 100 endeksi ile gayrisafi milli hasıla arasında anlamlı ilişkiler olduğu hipotezi regresyon analizi kullanılarak test etmişler ve gayrisafi milli hasılanın İMKB 100 Endeksini etkilemediği ya da açıklamakta yetersiz kaldığı sonuçlarına ulaşmışlardır.

Sayılgan ve Süslü (2011) Türkiye'de ve gelişmekte olan piyasalarda makro ekonomik faktörlerin ile hisse senedi getirilerine etkisini incelemişlerdir. Arjantin, Brezilya, Endonezya, Macaristan, Malezya, Meksika, Polonya, Rusya, Şili, Türkiye ve Ürdün için 1999 – 2006 dönemindeki üçer aylık veriler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda

gelişmekte olan ülkelerdeki hisse senedi getirilerinin; döviz kurundan, enflasyon oranından ve Standart and Poors 500 endeksinden etkilendiği tespit edilmiştir. Bununla beraber faiz oranı, gayri safi yurtiçi hasıla, para arzı ve petrol fiyatları ile hisse senedi getirileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Dizdarlar ve Derindere (2008) İMKB 100 endeksini etkileyen makroekonomik göstergeler üzerine yaptıkları çalışmada 2002-2007 yılları arasında Cari işlemler hesabı, Dış ticaret dengesi, Yurtiçi doğrudan yatırımlar, Portföy yatırımları, Emisyon hacmi, Para arzı, Sanayi üretim endeksi, Dış borç, Tüketici fiyat endeksi, Altın fiyatları, Açık piyasa işlemleri ağırlıklı ortalama faizi, Açık piyasa repo ve ters repo işlemleri, Bankalar arası para piyasası verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda İMKB 100 endeksini etkileyen en önemli faktörün döviz kuru olduğu tespit edilmiştir.

Cihangir ve Kandemir (2010), 1998-2002 yılları arasında hisse senetlerinin getirilerini etkileyen makroekonomik faktörlerin arbitraj fiyatlandırma modeli aracılığıyla belirlemeye çalışmışlardır. Bağımsız değişken olarak belirtilen tarihler arasında İMKB-30 Endeksinde yer alan hisse senetleri tercih ederken etmişlerdir. Çalışmada bağımlı değiken olarak Tüketici fiyat endeksi, İhracatın ithalatı karşılama oranı, Kapasite kullanım oranı, Altın fiyatları, Döviz kuru, Hazine bonosu faiz oranları, Kısa vadeli mevduat faizleri, Cari işlemler dengesi, Para arzı verileri kullanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre Türkiye'de 2000–2001 finansal krizini kapsayan 1998-2002 döneminde hisse senetleri getirilerini istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkileyen tek makroekonomik değişken tüketici fiyat endeksidir.

Gençtürk (2009), 1992-2006 hisse senedi fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi kriz yaşanan dönem ile kriz yaşanmayan dönemlere göre incelemiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak İMKB-100 endeksi, bağımsız değişkenler olarak da; Hazine Bonosu Faiz oranı, Tüketici fiyat endeksi, para arzı, sanayi üretim endeksi, Dolar ve Altın Fiyatları tercih edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre kriz döneminde tüketici fiyat endeksi ve para arzı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla beraber kriz yaşanmayan dönemlerde İMKB-100 endeksi ile Altın fiyatları, Tüketici fiyat endeksi ve para arzı arasında pozitif yönde, Sanayi üretim endeksi, dolar ve Hazine bonosu faiz oranı arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Albeni ve Demir (2005), 1991-2000 yıllarını kapsayan çalışmasında Enflasyon oranı, Hazine bonosu faiz oranları, Tasarruf mevduatı faiz oranları, Amerikan doları ve Alman markı, Emisyon hacmi, Cumhuriyet altını, Uluslararası portföy yatırımları ve Para arzının mali sektör hisse senetleri fiyatlarına etkisini incelemiştirler. Çalışma sonucunda mali endeksi etkileyen makroekonomik faktörlerin mevduat faiz oranları, Cumhuriyet altını, portföy yatırımları ve Alman mark olduğu tespit edilmiştir.

Zügül ve Şahin (2009), çalışmalarında Ocak 2004- Aralık 2008 dönemi aylık verileri kullanılarak, hisse senedi getirileri ile bazı makroekonomik değişkenler arasında ilişki olup olmadığını test etmişlerdir. Çalışma sonucunda para arzı, döviz kuru ve faiz oranı ile İMKB – 100 endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, enflasyon oranıyla İMKB – 100 Endeksi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Horasan (2008), çalışmasında enflasyonun hisse senedi getirilerine Etkisini incelemiştir. Yazar çalışma sonucunda, 1990–2007 yılları arasında hisse senedi getirileri ve enflasyon arasında pozitif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Demir ve Yağcılar (2009) çalışmalarında İMKB'de işlem gören bankaların hisse senedi getirilerini etkileyen makroekonomik faktörleri Arbitraj Fiyatlama teorisi kullanılarak tespit etmeye amaçlamışlardır. 2000–2006 döneminde kapsayan çalışmada makroekonomik değişkenler olarak döviz kuru, kapasite kullanım oranı, hazine bonosu faiz oranı, İMKB–100 endeksi, para arzı, sanayi üretim endeksi, Gayrisafi yurtiçi hâsıla, altın fiyatları ve cari işlemler dengesi kullanılmıştır. Hazine Bonosu Faiz Oranları, Sanayi Üretim Endeksi ve Cari İşlemler Dengesi, İMKB -100 Endeksinin, bankalara ait hisse senedi getirilerini açıklayan diğer faktörler olarak yer aldıkları görülmüştür. Bununla beraber yazarlar Kapasite Kullanım Oranı, Sanayi Üretim Endeksi, Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla ve Cari İşlemler Dengesinin bankalara ait hisse senedi getirileri üzerinde etkili olmadığı yönünde görüş bildirmişlerdir.

Adjasi (2009) makro ekonomik belirsizliğin hisse senedi fiyatlarının oynaklığına etkisini Gana örneğinde incelemiştir. Çalışmada makro ekonomik belirsizliğin göstergesi olarak: tüketici fiyat endeksi, döviz kuru, para arzı, faiz oranları, petrol fiyatları, altın fiyatları ve kakao fiyatlarının EGARCH modelini kullanarak hesapladıkları oynaklığını kullanmışlardır. Altın fiyatlarının, Petrol fiyatlarının ve para arzının oynaklığındaki artışın hisse senedi fiyatlarının oynaklığını düşürdüğünü; kakao fiyatlarındaki ve faiz oranlarındaki oynaklık artışının ise hisse senedi fiyatlarının oynaklığını arttırdığını tespit etmiştir.

Bailey (2001) Para ve maliye politikalarının Jamaika hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini VAR metodolojisi ile incelemiştir. Para politikasında meydana gelen beklenmedik bir genişletici değişimin kısa dönemde hisse senedi piyasasına pozitif ve önemli katkı sağladığını tespit eden araştırmacı, maliye politikasındaki beklenen veya beklenmeyen değişmelerin hisse senedi piyasasını daraltıcı etki yaptığını belirlemiştir. Araştırmacı uzun dönemde ise para ve maliye politikalarının etkisinin sınırlı olduğunu bunun piyasa aksaklıkları (market imperfections) ve makro ekonomik politikaların tutarsızlığından kaynaklanıyor olabileceğini belirmiştir.

Hisse senedi piyasalarının etkinliği hipotezi parasal genişleme ve hisse senedi getirileri arasında gecikmeli bir ilişkinin bulunamayacağını çünkü cari hisse senedi fiyatlarının para politikası hakkında umuma açık tüm bilgileri yansıtacağını savunmaktadır (Darrat: 1990: 387). Kanada hisse senedi piyasasının etkinliğini test eden Darrat (1990) Para ve maliye politikasının Kanada'da hisse senedi fiyatlarına etkisi çok değişkenli Granger nedensellik testi ile Ocak 1972- şubat 1987 tarihleri arasındaki aylık verileri kullanarak incelemiştir. Araştırmacı incelenen dönemde Kanada borsasının etkin piyasalar hipotezine uygun olarak piyasadaki para politikası ile ilgili tüm bilgileri yansıttığını tespit etmiştir. Buna karşın piyasanın maliye politikalarındaki değişimleri belirgin bir biçimde gecikmeli olarak yansıttığını bunun ise etkin piyasalar hipotezi ile çeliştiğini tesbit etmiştir.

Hisse senedi getirilerinin enflasyon ve parasal genişleme ile belirgin bir ilişki içerisinde olduğunu belirten Flannery ve Protopapadakis (2002) reel makro ekonomik değişkenlerin hisse senedi getirilerine etkisinin doğrusal ve zaman içerisinde değişmeyen bir yapıya sahip olmamasının bu ilişkinin tespitini zorlaştırdığını belirtmektedirler. Araştırmacılar 1980-1996 yılları arasındaki dönemde 17 makro ekonomik değişken ile hisse senedi getirileri ve bu getirilerin şartlı oynaklığı arasındaki ilişkiyi GARCH yöntemini kullanarak incelmiştirler. Bu değişkenlerden tüketici fiyat endeksi ve üretici fiyat endeksinin sadece hisse senedi getirilerinin düzeyini etkilediğini, Dış ticaret dengesi, çalışma/işsizlik, ev başlangıçlarının (yapımına yeni başlanan konutlar) düzeyindeki değişimin ise sadece hisse senetlerinin getirisinin şartlı oynaklığını etkilediğini, Para arzı (M1)in ise hem hisse senedi getirilerini hem de hisse senedi getirilerinin şartlı oynaklığını etkilediğini belirlemişlerdir.

Sharma ve Mahendru (2010) Ocak 2008 ile Ocak 2009 tarihleri arası dönemde Hindistan'da Döviz kurları, döviz rezervleri, enflasyon oranı ve altın fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmacılar enflasyon oranı ve döviz rezervlerinin hisse senedi fiyatlarını etkilemediğini buna karşın döviz kurları ve altın fiyatları ile hisse senedi fiyatları arasında önemli bir ilişki bulunduğunu tespit etmişlerdir. Hisse senedi piyasaları ekonomik temellere ve gelecekle ilgili beklentilerdeki değişimlere oldukça duyarlıdır. Beklentilerin makro ve mikro ekonomik temellerden etkilenmesi rasyonel veya uyarlayıcı şekilde gerçekleşir. Hisse senedi piyasasında fiyatların belirlenmesinin ülke ekonomisinin performansı ile ilişkili olduğu varsayılmasına rağmen global dünyaya entegre olmuş olan bir ekonomide dış değişkenlerin etkisi de ülkenin dışa açıklığı ile orantılı olarak artmaktadır. Dışa açık bir ekonomide hisse senedi getirileri ülke ekonomisindeki değişimlerden etkilenmekle birlikte global ekonomideki hisse senedi fiyatlarından, faiz oranlarından ve döviz kurlarından da etkilenmektedir. Örneğin yurt içine sermaye girişleri sadece ülkedeki faizlerle ilişkili olmayıp dünyadaki büyük ekonomiye sahip olan ülkelerin faiz oranlarından da etkilenmektedir.

Gan v.d. (2006) Yeni Zellanda Hisse senedi piyasası ile yedi makro ekonomik değişken arasındaki ilişkiyi Ocak 1990 ile Ocak 2003 tarihleri arasında Johansen Maksimum Olabilirlik ve Granger nedensellik testleri ile incelemişlerdir. Çalışmada Enflasyon oranı, Uzun dönem faiz oranı, kısa dönem faiz oranı, ticaretle ağırlıklandırılmış reel döviz kuru, reel gayri safi yurt içi hasıla, M1 ve yurt içi petrol fiyatları ile Yeni Zelanda Hisse senedi endeksi (NZSE40) arasında uzun dönemli bir koentegrasyon ilişkisi olup olmadığı johansen çok değişkenli koentegrasyon metodu ile test edilmiş ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tesbit etmiştir. Hisse senedi endeksinin genel olarak kısa-uzun dönem faiz oranları, para arzı (M1) ve GSYİH tarafından belirlendiğinitesbit etmiştir. Ayrıca Yeni Zelanda hisse senedi fiyatlarının incelenen yedi makro ekonomik faktör üzerinde önemli bir belirleyici olup olmadığı Granger nedensellik testi ile analiz edilmiş ve NZSE40 enkdesinin bu değişkenler üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını

bunun Yeni zellanda hisse senedi piyasasının diğer gelişmiş ülkelere göre daha küçük olmasından kaynaklanıyor olabileceğini savunmaktadır.

Gay (2008) Box-Jenkins ARIMA modelini kullanarak BRIC ülkeleri olan Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin hisse senedi fiyatları ile döviz kuru ve petrol fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Brezilya, Hindistan ve Çin'de döviz kurları ile hisse senedi fiyatları arasında pozitif bir ilişki tespit eden araştırmacı; Rusya'da Hareketli ortalamanın 12 olarak alındığı duruma kadar böyle bir ilişki tesbit edememiş, petrol fiyatlarının hisse senedi fiyatlarına etkisinin ise ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği sonucuna varmıştır. Bazı ülkelerde iki değişken arasında pozitif ilişki tespit edilirken bazılarında negatif ilişki tespit edildiğini ancak bu ülkelerden sadece Hindistan da Hareketli ortalamanın 1 olarak alındığı durumda istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunduğunu tespit etmiştir.

Herve v.d. (2011) Ocak 1999 ile Aralık 2007 tarihleri arasında Fildişi Sahili hisse senedi fiyat endeksi (BRVM10) ile endüstriyel üretim endeksi, tüketici fiyat endeksi, yurt içi faiz oranları, reel döviz kuru ve reel para arzı arasındaki ilişkiyi uzun dönem için Johansen çok değişkenli koentegrasyon testi ile kısa dönem için ise etki tepki fonksiyonları ve Granger nedensellik testi aracılığı ile incelemiştir. Koentegrasyon testi ile incelenen makro değişkenler ile hisse senedi fiyatları arasına uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiştir. Kısa dönemli analizde incelenen faktörlerin Fildişi Sahili hisse senedi piyasasına etkilerinin zayıf olduğu; Grenger nedensellik testi ile tüketici fiyat endeksi ve sanayi üretim endeksindeki değişmelerin hisse senedi endeksindeki değişmelerin Granger nedeni olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Kumar (2011) Hindistan Hisse senedi fiyatları (NSE endeksi) ile makro ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi 1 Nisan 2006 ile 31 Mart 2010 tarihleri arasındaki dönemde aylık verileri kullanarak Johansen koentegrasyon ve Granger nedensellik testlerini kullanarak incelemiştir. Makro ekonomik değişkenler olarak reel efektif döviz kuru, döviz rezervleri, dış ticaret dengesi, doğrudan yabancı yatırımlar, endüstüriyel üretim endeksi, toptan eşya fiyat endeksini alan araştırmacı Johansen koentegrasyon testi ile toptan eşya fiyat endeksi dışındaki makro ekonomik faktörler ile hisse senedi fiyatları arasında koentegrasyon ilişkisi bulunmadığını tesbit etmiştir. Granger nedensellik testi ile ise Hisse senedi fiyatlarının tüketici fiyatlarının Granger nedeni olmadığı ve tüketici fiyatlarının da hisse senedi fiyatlarının Granger nedeni olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Ocak 1992 ile Aralık 2008 tarihleri arasında Gana ekonomisinde makro ekonomik değişkenler ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceleyen Kuwornu ve Owusu-Nantwi (2011) çalışmasında tam bilgi maksimum olabilirlik (The Full Information Maximum Likelihood, FIML) yöntemini kullanmışlardır. Makro ekonomik değişkenler olarak enflasyonun göstergesi olarak tüketici fiyat endeksini, ham petrol fiyatlarını, döviz kurlarını ve faiz oranlarının göstergesi olarak ise 91 günlük hazine bonosu faizlerini alan araştırmacılar hisse senedi getirileri ile tüketici fiyat endeksi arasında pozitif, döviz kuru ve hazine bonosu oranı ile negatif bir ilişki bulmuş ancak ham petrol fiyatları ile anlamlı bir ilişki elde edememişlerdir.

Maghayereh (2003) Ürdün hisse senedi fiyatları ile çeşitli makro ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen koentegrasyon metodolojisini kullanarak Ocak1987 ile Aralık 2000 tarihleri arasındaki dönemde aylık verileri kullanarak incelemiştir. Araştırmacı ihracat, döviz rezervleri, faiz oranları, enflasyon ve endüstriyel üretimin Ürdün hisse senedi piyasasında fiyatları etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Maysami v.d. (2004) Singapur'un Finans, Emlak ve Otel hisse senedi fiyat endeksleri ve genel hisse senedi endeksi ile kısa dönem faiz oranları, uzun dönem faiz oranları, endüstriyel üretim, fiyat seviyeleri, döviz kurları ve para arzı arasındaki ilişkiyi Johansen (1990) metodolojisini kullanarak incelemişlerdir. Singapur hisse senedi endeksi ve Emlak endeksi için tüm makro ekonomik değişkenlerle anlamlı bir ilişki tespit eden araştırmacılar, finans endeksi ile reel ekonomik aktivite ve para arzı arasında; otel endeksi ile de para arzı, kısa dönem faiz oranları ve uzun dönem faiz oranları arasında anlamlı bir ilişki tespit edememişlerdir.

Mohammad v.d. (2009) 1991 yılında yapılan reformlarla hisse senedi piyasaları yabancı yatırımcılara açılmış olan ve doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımları serbest bırakan Pakistan'da hisse senedi piyasası ile çeşitli makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Araştırmacılar çalışmada döviz rezervleri, döviz kuru, endüstriyel

üretim endeksi, toptan eşya fiyat endeksi, Gayri safi sabit sermaye oluşumu ve para arzı (M2)ndaki değişimin (Karachi) hisse senedi fiyatlarına etkisini 1986-2008 tarihleri arasında incelemiştir. Araştırmacılar 1991 reformları sonrasında döviz kuru ve döviz rezervleri hisse senedi fiyatlarında anlamı bir değişikliğe neden olurken diğer değişkenlerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varmışlardı.

Rad (2011) Makro ekonomik faktörlerdeki değişimlerin İran-Tahran hisse senedi piyasasına etkilerini incelediği çalışmasında kısıtsız VAR, genelleştirilmiş tahmin hata varyans ayrıştırması ve etki tepki fonksiyonlarını kullanmıştır. 2001-2007 yılları arasında aylık verilerin kullanıldığı çalışmada etki tepki fonksiyonları ile hisse senedi piyasasının tüketici fiyat endeksi, serbest piyasa döviz kurları, likidite (m2) gibi makro ekonomik değişkenlerdeki şoklara verdiği yanıtın zayıf ve dört ay içersinde ortadan kalkmakta olduğunu yani kalıcı olmadığını tespit etmiştir. Genelleştirilmiş tahmin hata varyans ayrıştırması yöntemi ile ise bu makro ekonomik değişkenlerin Tahran hisse senedi piyasasındaki değişmelerin %12 gibi küçük bir kısmını etkilediğini belirlemiştir.

Sohail ve Hussain Pakistan-Karachi (2011) hisse senedi piyasası (KSE100 endeksi) ile beş makro ekonomik değişken arasındaki ilişkiyi Johansen koentegrasyon tekniği ve vektör hata düzeltme mekanizmasını kullanarak incelemiştir. Hisse senedi endeksine uzun dönemde gayri safi yurt içi hasıla büyümesinin, enflasyonun ve döviz kurunun pozitif; para arzı artışının, üç aylık hazine bonosu faiz oranının ise negatif etkiye sahip olduğunu tespit etmişlerdir. Kısa dönemde ise vektör hata düzeltme modeli analizine göre oluşan bir dengesizlik ancak dört aylık bir periyot sonucu giderilebilmektedir. Varyans ayrıştırması sonucuna göre ise hisse senedi endeksindeki değişimin tahmin hata varyansının %39'ını hisse senedi endeksinin kendisi açıklarken %46'sını ise tüketici fiyat endeksi açıklamaktadır. Dolayısı ile enflasyon oranın kontrol edilmesi hisse senedi piyasalarındaki oynaklığı azaltacaktır.

EGARCH ve gecikmesi arttırılmış VAR (LA-VAR) modellerini kullanarak Çin hisse senedi piyasasındaki oynaklık ile makro ekonomik değişkenlerin oynaklığı arasındaki ilişkiyi inceleyen Wang (2011) enflasyon ile hisse senedi fiyatları arasında iki taraflı ilişki tespit etmiş, hisse senedi fiyatları ile faizler arasında ise hisse senedi fiyatlarından faizlere doğru tek yanlı bir ilişki tespit etmiştir. Gayri safi yurt içi hasıla ile hisse senedi fiyatları arasında anlamlı bir ilişki bulamamıştır. Araştırmacı Çin hisse senedi piyasasının yeterince gelişmediğini ve enflasyon dışındaki makro ekonomik faktörlerdeki değişimi yansıtmadığından ABD ve diğer gelişmiş ülkelere göre daha az etkin bir piyasa olduğunu belirtmektedir.

YÖNTEM ve VERİLER

Araştırmada hisse senedi getirileri ile çeşitli makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkinin incelenmiştir. Hisse senedi getirisi olarak IMKB 100 endeksi getirileri baz alınmıştır. Makro ekonomik büyüklükler olarak ise yapılan literatür incelemesi sonucunda piyasa faiz oranı, sanayi üretim endeksi, para arzı ve döviz kuru tercih edilmiştir. Ocak 2002 ile Haziran 2012 dönemlerini kapsayan IMKB 100 Endeksi getirilerine ilişkin veri seti İstanbul Menkul Kıymetler Borsasının internet sitesinden (http://www.imkb.gov.tr/Data/StocksData.aspx), piyasa faiz oranı, sanayi üretim endeksi, para arzı (M2) ve döviz kuru (TL/USD) verileri ise Uluslararası Para Fonu (IMF) online veri tabanından alınmıştır (http://elibrary-data.imf.org.gate.lib.buffalo.edu).

Çalışmada hisse senedi getirileri ile seçilmiş makroekonomik büyüklükler arasındaki ilişkinin incelenmesinde klasik çoklu doğrusal regresyon modeli (Standart En Küçük Kareler Yöntemi (EKK)) kullanılmıştır. Çoklu doğrusal regresyon bir bağımlı değişkeni etkileyen birden çok bağımsız değişkenin etkisini incelemek amacıyla anlamlı kullanılmaktadır. Çoklu doğrusal regresyonu basit doğrusal regresyondan ayıran en temel özellik; tüm bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkilerin aynı regresyon modelinden belirlenmesidir (Kozhan, 2009). Bu bağlamda faiz oranlarının, M2 para arzının, sanayi üretim endeksinin ve döviz kurunun IMKB 100 endeksi getirilerine eşanlı etkisini belirmek için oluşturulan denklem aşağıdaki gibidir.

$$Ln(IMKB100)_t = \beta_0 + \beta_1(lnFAIZ_t) + \beta_2(lnM2_t) + \beta_3(SUE_t) + \beta_4(KUR_t) + \varepsilon_t$$

Modelde, **IMKB100**: İmkb 100 Endeksinin aylık getisini, **FAIZ**: aylık piyasa faiz oranını, **M2:** para arzını, **SUE:** sanayi üretim endeksini, **KUR:** TL/USD döviz kurunu ve son olarak εt hata terimini ifade etmektedir. Modelde piyasa faiz oranlarının katsayısı olan β1 değerinin (Ahmed ve diğ. 2010) ve para arzının katsayı olan β4 değerinin (Dumitriu, 2010; Dizdarlar ve Derindere, 2008) negatif olması, para arzının katsayısı olan β2 değerinin (Rasiah,

2010) ve sanayi üretim endeksinin katsayısı olan β3 değerinin pozitif olması beklenmektedir.

Çalışmada çoklu doğrusal regresyon analizinin temel varsayımlarından geçerliliğinin test edilmesi mümkün olan üç tanesi (Otokorelasyon, Çoklu doğrusallık ve Sabit varyans) test edilmiştir. Normallik testinin de yapılması mümkün olmasına rağmen bu test parametre tahminleri için anlamlılık testi ve aralık tahminleri için gereklidir. Normallik varsayımının geçersiz olması durumunda da parametre tahmincileri tahmin edilmekte ve en iyi doğrusal sapmasız tahmin edici olma özelliğini taşımaktadırlar. Ancak bu parametrelerin anlamlılık testleri ve aralık tahminleri yapılamamaktadır (Güriş, v.d., 2011: 298-299). Paremetre tahmincileri sapmasız ve tutarlı olmalarına rağmen etkin olmamasına neden olan otokorelasyonun tespiti (Yıldıran, 2011: 160-161) amacı ile on iki dönem gecikmeli Breusch-Gofrey (Legrange çarpanı-LM) testi uygulanmıştır. Regresyon katsayıları yanlış işaretli ve R^2 değeri olduğundan büyük çıkmasına neden olan çoklu doğrusallığın (Tarı, 2010: 157-160) testinde ise VIF (Variance Infilation Factor) testi uygulanmıştır. Groß, (2003) centered VIF değerinin 10'un üzerinde olmasının çoklu doğrusallığın göstergesi olduğunu belirtmektedir. Hata teriminin sabit varyansa sahip olmaması durumu olarak adlandırılan değişen varyans (heteroscedasticity) tahmincilerin en iyi tahminci olma özelliklerini yitirmelerine engel olmaktadır. (Tarı, 2010: 172). Çalışmada değişen varyansın tespiti amacı ile White değişen varyans testi yapılmıştır.

Tablo-1:IMKB 100 Endeks getirileri Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli çıktısı

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	T-istatistik	Olasılık
LNFAIZ	-0.121577	-3.417676	0.0009
LNM2	0.574369	9.687214	0.0000
LNSUE	1.367973	5.884542	0.0000
LNKUR	-1.024796	-6.855377	0.0000
C	2.245538	2.279743	0.0244
R-kare	0.945428	F-istatistik (Olasılık)	0.000000
F-istatistik	515.4001	Durbin-Watson İstatistik	0.649576
Değişen varyans Testi: White			
F-statistic	1.085699	Prob. F(12,26)	0.3785
Obs*R-squared	15.17533	Prob. Chi-Square(12)	0.3663
Scaled explained SS	13.49356	Prob. Chi-Square(12)	0.4881
Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Test:			
F-statistic	10.67719	Prob. F(4,30)	0.0000
Obs*R-squared	67.57076	Prob. Chi-Square(4)	0.0000

VIF Testi	
Bağımsız Değişkenler	Centered VIF
LNFAIZ	4.738036
LNM2	7.636978
LNSUE	5.544801
LNKUR	1.309916

Modelde değişen varyansın varlığını test etmek amacı ile yapılan White testi sonucunda modelde değişen varyansa rastlanmamıştır ($p>0,05$). VIF testi sonucuna göre modelde çoklu doğrusal bağlantı olmadığı sonucuna varılmıştır ($VIF<10$). Modelde oto korelâsyonu test etmek amacı ile Breusch-Gofrey (LM) testi on iki dönem gecikmeli olarak uygulanmıştır. Breusch-Gofrey (LM) testi sonucunda modelde oto korelâsyon bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Oto korelasyonun ortadan kaldırılmasında kullanılan yöntemlerden biri olan AR teriminin eklenmesi yöntemi kullanılarak modele AR(1) terimi eklenmiş ve model

$$Ln(IMKB100)_t = \beta_0 + \beta_1(lnFAIZ_t) + \beta_2(lnM2_t) + \beta_3(SUE_t) + \beta_4(KUR_t) + AR(1) + \varepsilon_t$$

olarak düzeltilmiş ve regresyon analizi ile Breusch-Gofrey (LM) testi tekrarlanmıştır. Yapılan Breusch-Gofrey (LM) testi sonucunda birinci modelde var olan oto korelâsyon sorununu ortadan kaldırılmıştır ($p>0,05$).

Tablo-2:IMKB 100 Endeks getirileri Çoklu Doğrusal Regresyon Modeli çıktısı (otokorelasyon düzeltilmiş)			
Bağımsız Değişkenler	Katsayı	T-istatistik	Olasılık
LNFAIZ	-0.021893	-0.369956	0.7121
LNM2	0.999615	7.199476	0.0000
LNSUE	0.029449	0.167261	0.8675
LNKUR	-0.380762	-2.007508	0.0470
C	5.974515	6.098168	0.0000
AR(1)	0.879865	20.89601	0.0000
R-kare	0.980711	F-istatistik (Olasılık)	0.000000
F-istatistik	1189.752	Durbin-Watson istatistik	2.095480
Breusch-Godfrey Ardışık Bağımlılık LM Test:			
F-statistic	1.206281	Prob. F(4,30)	0.2886
Obs*R-squared	14.90241	Prob. Chi-Square(4)	0.2468

Elde edilen yeni modelde regresyonun bütününün anlamlılık sınaması olan F testi sonucuna (F= 1189.75, p<0,05) göre bütün katsayıların sıfıra eşit olduğu H0 hipotezi reddedilmektedir. Modelden elde edilen sonuçlardan para arzı (M2) değişkeninin katsayısı %1 anlamlılık düzeyinde, döviz kuru (USD) değişkeninin katsayısı %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Diğer değişkenler olan Faiz oranı ve Sanayi Üretim Endeksi'nin katsayıları beklentilere uygun olarak elde edilmesine rağmen bu katsayılar istatistiksel olarak anlamlı değildirler. Elde edilen bu sonuç doğrultusunda IMKB100 endeksi getirilerinin para arzı ile pozitif USD/TL döviz kurları ile negatif ilişkili olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda elde edilen regresyon modeli matematiksel olarak aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Ln(IMKB100)_t = 5.974515 - 0.021893\ ln(FAIZ)_t + 0.999615(lnM2)_t + 0.029449\ ln(SUE)_t - 0.380762\ ln(KUR)_t + 0.879865\ Ln(IMKB100)_{t-1} + \varepsilon_t$$

Ayrıca faiz oranı ile İMKB 100 Endeksi getirileri arasında negatif ilişki olduğu ancak bu ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Benzer bir şekilde sanayi üretim endeksi ile İMKB 100 getirileri arasında negatif yönlü ilişki olduğu, fakat bu ilişkinin de istatistiksel olarak anlamlı olmadığı söylenebilir.

Son olarak ise çalışma sonuçlarına göre dolar kurundaki (KUR) %1'lik bir artışın, hisse senedi getirilerini % 5 anlamlılık düzeyinde % 0,38 oranında azalttığı söylenebilir. Ayrıca para arzı (M2) ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiye bakıldığı zaman; para arzındaki %1'lik bir artışın, hisse senedi getirilerini % 1 anlamlılık düzeyinde %0.99 oranında artırdığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, bazı makroekonomik değişkenlerin 2002:1 ve 2012:6 döneminde İMKB 100 endeksine etkileri çoklu doğrusal regresyon yardımıyla incelenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre M2 para arzı ile hisse senedi getirileri arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna karşılık olarak döviz kuru (TL/USD) ile İMKB 100 endeksi arasında negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bununla beraber incelenen dönemde hisse senedi getirileri ile faiz oranları ve sanayi üretim endeksi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Para arzındaki artışın ekonominin genelinde fiyatları etkilediği gibi hisse senedi fiyatlarını, dolayısıyla hisse senedi getirilerini de yükseltecektir (Zügül ve Şahin, 2009). Çalışma sonucunda da hisse senedi getirileri ile para arzı arasında tespit edilen pozitif yönlü ilişkinin beklentilere uygun olduğu görülmektedir.

Literatürde döviz kurları ile hisse senedi fiyatları arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Dumitriu, 2010; Dizdarlar ve Derindere, 2008). Bu bağlamda döviz kurlarındaki yükseliş, dövize olan talebi artıracak ve dolayısıyla da hisse senetlerine olan talebi düşürecektir. Bu nedenle hisse senetlerinin fiyatlarının düşeceği ve hisse senedi getirilerinin azalacağı savunulabilir. Döviz kurlarındaki bir azalışta ise bu durumun tam tersi geçerli olacaktır. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar hisse senedi fiyatlarına etki eden makroekonomik değişkenlerin belirlenmesine ilişkin literatürdeki çalışmaları destekler ve literatüre katkı sağlar niteliktedir. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılara hisse senedi getirilerini etkileyen uluslararası değişkenlerin de modele alındığı çalışmaların yapılması önerilebilir.

KAYNAKÇA

Adjasi, Charles K.D. (2009),"Macroeconomic uncertainty and conditional stock-price volatility in frontier African markets: Evidence from Ghana", The Journal of Risk Finance, Vol. 10 Iss: 4 pp. 333 – 349.

Ahmad, Muhammad Ishfaq, Ramiz ur Rehman ve Awais Raoof (2010), Do Interest Rate, Exchange Rate effect Stock Returns? A Pakistani Perspective, International Research Journal of Finance and Economics, Issue 50, pp.146 – 150.

Albeni, Mesut ve Demir, Yusuf (2005), Makro Ekonomik Göstergelerin Mali Sektör Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi (İMKB Uygulamalı), Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, Bahar, ss. 1-18.

Altay, Erdinç (2005), The Effect of Macroeconomic Factors on Asset Returns: A Comparative Analysis of the German and the Turkish Stock Markets in an APT Framework, Öneri Dergisi, Cilt 6, Sayı 23, ss. 217 – 237.

Bailey, Karlene (2001), "Macroeconomıc Fluctuatıons, Economıc Polıcy And The Jamaıcan Stock Market(1991-1999)", Social and Economic Studies, Vol. 50, No. 3/4, Special Monetary Studies Issue (CentralBanking in the Caribbean in the 21st Century), pp. 173-207.

Cihangir, Mehmet ve Kandemir Tuğrul (2010), Finansal Kriz Dönemlerinde Hisse Senetleri Getirilerini Etkileyen Makroekonomik Faktörlerin Arbitraj Fiyatlandırma Modeli Aracılığıyla Saptanmasına Yönelik Bir Çalışma (Kasım 2000 ve Şubat 2001 Finansal Krizleri Üzerine Değerlendirme ve Gözlemler), Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 15, Sayı 1 ss.257-296.

Darrat, Ali F (1990), "Stock Returns, Money, and Fiscal Deficits", The Journal of Financial and Quantitative Analysis, Vol. 25, No. 3, pp.387-398.

Demir, Yusuf ve Göçmen Yağcılar, Gamze (2009), İMKB'de İşlem Gören Banka Hisse Senetlerinin Getirilerini Etkileyen Faktörlerin Arbitraj Fiyatlama Modeli İle Belirlenmesi, Alanya İşletme Fakültesi Dergisi Cilt 1, Sayı 2, ss. 36-51.

Dizdarlar, H. Işın ve Derindere, Sinem (2008), Hisse Senedi Endeksini Etkileyen Faktörler: İMKB 100 Endeksini Etkileyen Makroekonomik Göstergeler Üzerine Bir Araştırma, Yönetim Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 61, Ekim, ss. 113-124.

Dumitriu Ramona, Nistor Costel ve Stefanescu Razvan (2010), The Dynamic Relation between the Stock Prices and the Exchange Rates From Romania During the Global Crisis, Annals of Eftimie Murgu University Resita, Fascicle II, Economic Studies. 2010, pp.72-78.

Flannery, Mark J. and Aris A. Protopapadakis (2002), "Macroeconomic Factors Do Influence Aggregate Stock Returns", The Review of Financial Studies, Vol. 15, No. 3, Summer, pp. 751-782.

Gan, Christopher, Minsoo Lee, Hua Hwa Au Yong, Jun Zhang (2006), "Macroeconomic Variables And Stock Market Interactions: New Zealand Evidence", Investment Management and Financial Innovations, Volume 3, Issue 4.

Gay, Jr. Robert D. (2008), "Effect Of Macroeconomic Variables On Stock Market Returns For Four Emerging Economies: Brazil, Russia, India, And China", International Business & Economics Research Journal , Volume 7, Number 3.

Gençtürk, Mehmet (2009), Finansal Kriz Dönemlerinde Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt. 14, Sayı 1 ss.127-136.

Gross, Jürgen, (2003), Linear Regression, Springer, New York.

Güriş, Selahattin, Ebru Çağlayan, Burak Güriş (2011), Eviews ile Temel Ekonometri, Der Yayınları, İstanbul.

Herve, Drama Bedi Guy, Bouphanuvong Chanmalai, Yao Shen (2011), "The Study of Causal Relationship between Stock Market Indices and Macroeconomic Variables in Cote d'Ivoire: Evidence from Error-Correction Models and Granger Causality Test", International Journal of Business and Management, Vol. 6, No. 12.

Horasan, Mukadder (2008), Enflasyonun Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB 100 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, ss.427-435.

İşcan, Erhan (2010), "Petrol Fiyatının Hisse Senedi Piyasası Üzerindeki Etkisi", Maliye Dergisi, Sayı 158, Ocak-Haziran 2010, ss.607–617.

Kozhan, Roman (2009), Financial Economics – with Eviews, Ventus Publishing ApS.

Kumar, Ashish (2011), "An Empirical Analysis of Causal Relationship Between Stock Market And Macroeconomic Variables in India", International Journal of Computer Science & Management Studies, Vol. 11, Issue 01.

Kuwornu, John K. M., Victor Owusu-Nantwi (2011), "Macroeconomic Variables and Stock Market Returns: Full Information Maximum Likelihood Estimation", Research Journal of Finance and Accounting, Vol 2, No 4.

Maghayereh, Aktham (2002), "Causal Relations among Stock Prices and Macroeconomic Variables in the Small, Open Economy of Jordan", JKAU: Econ. & Adm., Vol. 17, N o. 2, pp. 3-12.

Maysami, Ramin Cooper, Lee Chuin Howe, Mohamad Atkin Hamzah (2004), "Relationship between Macroeconomic Variables and Stock Market Indices: Cointegration Evidence from Stock Exchange of Singapore's All-S Sector Indices", Jurnal Pengurusan, 24, pp. 47-77.

Mohammad, Sulaiman D., Adnan Hussain, M. Anwar Jalil, Adnan Ali (2009), "Impact of Macroeconomics Variables on Stock Prices: Emperical Evidance in Case of Kse (Karachi Stock Exchange)", European Journal of Scientific Research, Vol.38 No.1, pp.96-103.

OMAĞ, Aclan (2009), Türkiye'de 1991-2006 Döneminde Makroekonomik Değişkenlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi, Öneri Dergisi, C:8, S:32, Temmuz, ss.283-288.

ÖZER, Ali, KAYA, Abdulkadir ve Özer, Nevin (2011), Hisse Senedi Fiyatları ile Makroekonomik Değişkenlerin Etkileşimi, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:26, Sayı:1, ss.163-182.

Rad, Abbas Alavi (2011), "Macroeconomic Variables and Stock Market: Evidence From Iran", International Journal of Economics and Finance Studies, Vol 3, No 1.

Rasiah, R. Ratneswary V. (2010), Macroeconomic Activity and the Malaysian Stock Market: Empirical Evidence of Dynamic Relations, International Journal of Business & Finance Research (IJBFR). Vol. 4 Issue 2, pp.59-69.

Sayılgan, Güven ve Süslü, Cemil (2011), Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Türkiye ve Gelişmekte Olan Piyasalar Üzerine Bir İnceleme, BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt: 5, Sayı:1, ss. 73-96.

Sharma, Gagan Deep, Mandeep Mahendru (2010), "Impact of Macro-Economic Variables on Stock Prices in India", Global Journal of Management and Business Research, Vol. 10, No. 7.

Sönmez, Ferişţah ve Terzioğlu, Mustafa (2007), Gayri Safi Millî Hasıla İMKB 100 Endeksini Etkiliyor mu?, Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı 33, Ocak, ss. 96-101.

Sohail, Nadeem, Zakir Hussain (2011), "The Macroeconomic Variables and Stock Returns in Pakistan: The Case of KSE 100 Index", International Research Journal of Finance and Economics, Issue 80.

Tarı, Recep (2010), Ekonometri, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

Wang, Xiufang (2011) "The Relationship between Stock Market Volatility and Macroeconomic Volatility: Evidence from China", Journal of Chinese Economics and Finance, Issue 2.

YILMAZ, Ömer, GÜNGÖR, Bener ve KAYA, Vedat (2006), Hisse Senedi Fiyatları ve Makro Ekonomik Değişkenler Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik, İMKB Dergisi Cilt: 9 Sayı: 34.

Zügül, Muhittin ve Şahin, Cumhur (2009), İMKB 100 Endeksi ile Bazı Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkiyi İncelemeye Yönelik Bir Uygulama, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 16, Nisan, ss. 1-16.

http://www.imkb.gov.tr/Data/StocksData.aspx

http://elibrary-data.imf.org.gate.lib.buffalo.edu

FACTORS AFFECTING CONSUMPTION BEHAVIORS OF CONSUMERS IN TURKEY

M. Kenan TERZİOĞLU
Research Assistant, Trakya University Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Econometrics, Balkan Campus, Edirne, TURKEY. Corresponding Author, E-mail: kenanterzioglu@trakya.edu.tr,

Aslı DOĞANGÜN
Fund Management Department, Turkish Republic of Ziraat Bank, Ankara, TURKEY. E-mail: adogangun@ziraatbank.com.tr

ABSTRACT: When households make decisions regarding the distribution of their income between consumption and savings, they typically consider the return rate of savings as well as other constraints. However, when firms face similar decisions, investment demand in given interest rates and other constraints become more influential. Many factors, such as financial ability, expectations in future-oriented market conditions, or borrowing probability in the process of acquiring securities and other real assets, affect consumers' decisions. Consumption habits undergo changes with respect to economic, cultural, level of globalization, and political dynamics of the country in which a consumer lives. In this paper, the variables that affect changes in consumption behavior in Turkey, a european country with middle east culture, are researched using factor analysis, which is one of several multi-variable statistical analysis methods.

Keywords: Consumption, developing economies, factor analysis, Varimax

TÜRK TÜKETİCİLERİNİN TÜKETİM DAVRANIŞLARINI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

ÖZET: Hane halkları gelirlerini tüketim ve tasarruf arasında dağıtma kararını verirlerken karşı karşıya oldukları tasarrufların geri dönüş oranı ve diğer kısıtları göz önünde bulundurmaktadır. Firmalar için ise bu kararda veri faiz oranlarındaki yatırım talebi ve diğer kısıtlar etkili olmaktadır. Tüketicilerin maddi imkanları, ileri yönelik piyasa koşullarındaki beklentileri, satın almak istedikleri menkul ve gayrimenkulleri edinme süresinde borçlanma ihtimalleri gibi pek çok etken etkilemektedir. İnsanların tüketim alışkanlıkları içinde yaşadıkları ülkenin ekonomik, kültürel ve siyasi dinamiklerine bağlı olarak değişme göstermektedir. Bu makalede, Türkiye'de tüketim davranışlarının hangi değişkenlere bağlı olarak değiştiği çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden faktör analizi ile araştırılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Gelişen ekonomiler, Faktör analizi, Varimax

INTRODUCTION

Consumption is defined as commodity and service usage to directly meet human needs. Households divide their income between their consumption and savings which in turn affects a household's economic welfare. Households want to get the maximum benefit from not only the goods they consume today but also the goods they will consume in the future. Environmental and internal factors are what mobilize individuals' decisions as consumers. Any changes to these factors could change their purchasing behaviors. Consumption spending is the difference between total sales made in a certain period and total sales entrepreneurs make to each other (Keynes 1936), and is considered an important factor of total demand. When viewed from the perspective of growth, the fact that this spending divides a society's resources between various investment fields is quite important when considering the standards of living in the long run.

Distribution of income refers to the sharing of generated income within an economy, between people, social groups, and production factors, during a certain period, which also explains income differences. However, knowing the percentiles of income distribution within a country allows decision-making units to make assessments regarding consumption decisions. Consumers' income percentiles have an effect on their consumption amounts as well as its

composition. Therefore, from the point of envisioning how applying a potential macroeconomic policy could affect consumption spending, it is important to know the income distribution within a country (Işığıçok 1999). In Turkey, the problem of unfair distribution of income can be seen more explicitly when the consumption structure of households is analyzed with respect to income percentiles. While consumers in low income percentiles shift their consumption spending to essential goods during times of increased in price levels, consumers in high income percentiles do not change their consumption habits when faced with price increases. Interest rates are another factor that can have an effect on consumption levels. Changes in interest rates affect the allocation of total disposable income between consumption and savings (Yumuşak and Bilen 2006). From a consumer's perspective, the importance of liberalization in Turkey's financial markets is the decrease in borrowing constraints. This change has given a higher percentage of the population the opportunity to smooth their consumptions and substitution habits during times of price increases.

The primary demographic factors affecting consumers' consumption behaviors are age, marital status, village or city residency, education level and profession, family size, and the population growth rate in their home country. Turkey is a country with a high working population rate. Because the working population rate reflects the purchasing potential of the country, it has an effect on consumption. In the case of high dependency, the rate of total savings decreases. In calculating the rate of dependency, when the non-working population who are of age to work are not taken into account the rate of dependency is not a very accurate indicator. Therefore, using the labor force participation rate is more explanatory for Turkey.

The behavioral factors affecting consumption decisions can generally be classified as expectations of consumers, including their plans and whether they are optimistic or pessimistic. Macroeconomic stability and consumer expectations regarding the future have an effect on consumption. In Turkey, it is observed that consumers who are not members of a certain social security institution must rely on generating additional savings to fund their consumption spending as they get older. Improvements in consumer expectations increase the large spending and borrowing trends. While this improves consumers' assessments of their current purchasing power, concern over future employment possibilities and pessimism regarding the appropriateness of buying durable consumer goods during the current term can cause consumers to cut their spending (Pehlivan 2006).

In this paper, Section 1 elaborates on the factors that determine consumption behaviors. Section 2 explains the econometric methodology used in this paper. Section 3 covers the factors having an effect on consumers' consumption behaviors in Turkey, and the final section contains the conclusion and additional comments.

ECONOMETRIC METHODOLOGY

The theory of factor analysis and principal component analysis as an extraction method is explained in this section of the paper. Factor analysis is a widely used methodology adopted in fields such as psychology, social sciences, education sciences, political science and international relations, economy, economic development and city planning, sociology, biology, medicine, and business (e.g., market research, particularly consumer and advertising research).This method can be used to facilitate defining a factor and providing it with a new name based on the many interrelated characteristics of units by gathering together the ones that, although unrelated to each other, when combined can assist in explaining a phenomenon (Kline 1993). It is a method used to convert interrelated data structures into unrelated and fewer new data structures, which brings forward the common factors by grouping the variables that are assumed to explain a phenomenon or event. In other words, based on relations between many variables, it is a multivariable analysis type, which facilitates the presentation of data in a more meaningful and summarized way.

Factor analysis aims to find the random factors that are unobservable but emerge after gathering variables from x data matrix having p variables, which are observed and have correlation between them, and that reflects the classification. These derived variables are called factors. This method benefits from finding the hidden dimensions that are known to exist, but cannot be determined by direct observation. The objective of using factor analysis is to decrease the large number of data sets by combining them. In other words, because it is expressed with fewer factors, mathematically derived from many variables with minimum probability of information loss, on a large scale, the operation is simplified. By using this method, a large number of data set dependencies and important points between variables are made evident, and groupings between some variables can be performed. Factor analysis ensures that variables with less importance and variables with more importance take part in the analysis with respect to their weights. Eliminating the variable with less weight is out of question. .This analysis tries to reduce the dimension and eliminate

the dependency structure (Tatlıdil 2002). By standardizing the X_{p*n} raw data matrix, the Z_{p*n} standardized data matrix is used. The linear model showing the relation between Z_j variables and common factors is expressed as follows:

$$z_i = a_{i1}f_1 + a_{i2}f_2 + \ldots + a_{im}f_m + b_iu_i \qquad i = 1, 2, 3, \ldots, p \tag{2.1}$$

Here, a_{im} is the ith variable's load or weight over the mth factor; f_m is the mth factor; u_i is the residual factor; and b_i is the coefficient of the residual factor. The number of obtained factors as a result of the analysis shows the number of equations. The first factor has the biggest share in the total variance. Equation 2.1 is written in the matrix form as follows:

$$Z = AF + BU \tag{2.2}$$

Here, F is the factor matrix with mxn dimension; B is the diagonal coefficients matrix with pxp dimension; U is the special factor matrix with pxn dimension; Z is the pxn standardized data matrix; and A is the weights matrix with pxm dimension. As a result of a good factor rotation dimension should be reduced, orthagonality or independency should be attained, and should be conceptually meaningful.

Contrary to regression analysis, in factor analysis, a high correlation between variables is sought. As the correlation between variables decreases, the reliability of the factor analysis results decreases. Variables with a very strong correlation relation between them generally take part in the same factor. As a result, the relations of these variables to the factor they are in are strong. In order to test whether the correlation matrix is a unit matrix, where all diagonal terms are one and all other terms are zero, the Barlett test is used. This test requires that data comes from multi-normal distribution. If the coefficient turns out to be low, the null hypothesis is accepted, if it turns out to be high, the alternative hypothesis is accepted. If the null hypothesis is not rejected then use of a factor model should be reviewed (Hair et al.,1998).

The Kaiser–Meyer–Olkin (KMO) test measures sample adequacy and is interested in sample size. For this test, the magnitude of the observed correlation coefficients is compared to the magnitude of the partial correlation coefficients. The low value of this test shows that the correlation between variables as a pair cannot be explained by other variables.

Factor analysis is a model based analysis. It reveals the significative dimensions in data and therefore relates to the common variance. Principal component analysis accepts original data as a linear variable series and seeks to elucidate the contribution of each variable to the principal component. While the main purpose of principal component is to reduce the dimension, factor analysis tries to specify the factors that have common effect on interested variables. While there are many solution methods to determine factors in factor analysis, the most practical one is the principle components approach.

This approach calculates the factor that will explain the maximum variance in all variables. To explain the remaining amount of maximum variance, the second factor is calculated. This situation is repeated until it explains the total variance in all variables. However, in using this method one should be careful that there is no correlation between obtained factors. In other words, obtained factors should be orthogonal. Here, the objective is to obtain fewer factors, which represent the relations between variables in the highest degree. Including the factors whose eigenvalue is one or greater than one ($\lambda \geq 1$) is a widely used criterion for this method.

Eigenvalue shows the total variance explained by one factor. In the scree test method, graphics of eigenvalues are analyzed and factors are added to the solution until the vertical line becomes horizontal. In other words, by

determining the rapid decline in variance explanation rates, the number of factors is decided (Lewis–Beck 1994). Another method is to determine the factors with respect to rate of variance. Here, the larger the obtained variance rates as a result of analysis are, the stronger the factor structure is.

The objective of factor rotation is to obtain factors that can be titled and interpreted (Kalaycı et. al 2009). After determining the number of factors in the model, the number of variables that will take part in each model and the distribution of these variables to the factors are determined. In the factor pattern matrix, the coefficients, which are defined as factor loads, express a standardized variable related to the factor. Factor loads show the weight of variables at each factor. These variables, which are correlation coefficients, show the degree of relation between variables and the selected factor (Nakip 2003). Two methods are used in rotation operations. The first is orthogonal rotation, and it facilitates that obtained factors are not correlated with each other. Among the orthogonal rotation methods, varimax, quartimax, and equamax are the ones most often used. The second method is oblique rotation operation. In this case, factors are not completely independent from each other. In this paper, the varimax method has been used. In varimax method, a rotation to facilitate maximization of variances with fewer variables is performed (Kline 1994).

FACTORS AFFECTING CONSUMPTION BEHAVIORS

Turkey is becoming a focus of interest for financial markets due to its increasing population, developing economy and market potential, and rising workforce factors. Although these elements are attractive for financial markets, changes in income levels, price levels, consumer preferences, and consumer expectations, all have an effect on consumption.

Variable	Variable Explanation
A1	Purchasing power (current period)
A2	Purchasing power (future period)
A3	General economic situation (current period)
A4	General economic situation (future period)
A5	Employment possibilities (future period)
A6	Thought about making spending for semi-durable consumption goods (future period)
A7	Appropriateness of current period for purchasing durable consumption good
A8	Probability of purchasing durable consumption good (future period)
A9	Probability of purchasing automobile (future period)
A10	Probability of purchasing or building a house (future period)
A11	Probability of spending money for home repairs (future period)
A12	Probability of borrowing to finance consumption (future period)
A13	Appropriateness of current period for saving
A14	Probability of saving (future period)
A15	Expectation regarding change direction of prices in the future period

Table 3.1: Factor assignments for variables used

Since consumers make a decision between consumption vehicles in accordance with the status of the economic and political conjuncture of the country, present and future values of the variables are given in this paper. Economic data about future period, especially countries like Turkey, indirectly contain political and cultural dynamics. It can be said that all the data for the future period effectively dealt with these dynamics. Furthermore, items and directions of consumption varies according to the expectations about future. Within the scope of the paper, consumer tendency index, created by TSI, is used to determine factors determine household consumption in Turkey. Monthly data from between 01/2004 and 06/2012 was used to determine which variables are much more important to Turkish consumers' consumption behaviors. After determining the number of variables that will take part in the factor as well as the distribution of these variables to each factor, the factors were given names as shown in Table 3.1.

Kaiser–Meyer–Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,841
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	2118,400
	Df	105
	Significant	0,000

Table 3.2: KMO and Bartlett Tests

In factor analysis, a high correlation is sought between variables. As the correlation between variables decreases, the reliability of the factor analysis results decreases. When Table 3.2 was analyzed, the result of the Barlett test was found to be significant. There is high correlation between the variables and data coming from multiple normal distributions. When the KMO coefficient was analyzed, the sample size used in the research was found to be adequate.

Variable	A1	A2	A3	A4	A5
Factor Load	0,951	0,987	0,979	0,982	0,862
Variable	A6	A7	A8	A9	A10
Factor Load	0,903	0,887	0,886	0,663	0,686
Variable	A11	A12	A13	A14	A15
Factor Load	0,657	0,859	0,846	0,873	0,683

Table 3.3: Common Variance (Communality)

Common variance is the amount of variance one variance shares with other variables in the analysis. During the analysis, variables with a factor load of 0.45 or higher were taken into consideration. As shown in Table 3.3., because the values of the factor loads of all variables in this paper were over 0.45, all were included in the analysis.

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	%of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
A1	8,98	59,88	59,88	8,98	59,88	59,88	8,21	54,78	54,78
A2	2,21	14,72	74,60	2,20	14,71	74,60	2,69	17,98	72,76
A3	1,51	10,09	84,69	1,51	10,09	84,69	1,78	11,92	84,69

Table 3.4: Total Variance Explained (Extraction Method: Principal Component Analysis)

Explained total variance gives the values before and after the rotation. When Table 3.4 is analyzed, three factors emerge. The first factor explains 59.88% of the total variance, the second factor explains 14.71%, and the third factor explains 10.09%. The amount of cumulative variance explained by the eigenvalues is 84.69% of the total variance.

Variables	Factor Loads		
	1	2	3
A1	*0.967*	0.012	0.062
A2	*0.981*	0.151	0.030
A3	*0.985*	0.085	0.039
A4	*0.985*	0.109	0.022
A5	*0.928*	0.039	−0.010
A7	*0.910*	0.149	0.190
A8	*0.758*	0.558	0.011
A13	*0.838*	0.374	−0.070
A14	*0.784*	0.470	−0.190
A15	*0.813*	0.145	0.029
A9	0.114	*0.787*	−0.180
A10	0.029	*0.828*	0.011
A11	0.345	*0.731*	0.061
A12	0.014	0.119	*0.919*
A6	0.073	−0.271	*0.908*

Table 3.5: Rotated Component Matrix

In this paper, due to its interpretation ease and use frequency, the varimax method has been chosen. In reaching a simple structure and the significant factors in the varimax method, the columns of the factor loads matrix are given priority. Notwithstanding, without varimax it is not possible to reach factor score coefficients. In Table 5, as a result of the analysis of elements whose rotated factor loads, formed by using the varimax rotation technique, have been calculated, it can be seen that the scale consists of 15 elements and three dimensions. The first factor involves consumer's purchasing power, and variables that determine the economic situation in the market majority of the variables have been collected within the first factor. This factor contains present and future expectation of earning money to do consumption and to meet basic needs of consumers such as durable consumption goods. Therefore, this factor has been called *economic situation*. The second factor has been called *security/real estate acquisition thought*, because it involves variables related to securities/real estate. This factor can be stated that more expensive consumer variables when compare with first factor variables. The third and final factor has been called borrowing probability due to taking a loan in contemplation of consumption in the future.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

By using consumer trend indexes, this paper has attempted to answer the questions of what factors determine household consumption, which conditions they are in, and the effects of expectations they have on consumers. In conclusion, the existence of three factors has been determined. It is clear that within the *economic situation*, which is the first factor, household purchasing power and expectations about a country's economy (e.g., employment and progress of prices levels) comes forward to explain 54.7% of variance. *Security/real estate acquisition thought*, which explains 17.9% of variance, comes up as the second factor households consider when they prepared for spending. Finally, the fact that *borrowing probability*, with its 11.9% explanatory power, comes after the first two, shows that households think about the probability of borrowing last when making consumption spending decisions. While borrowing can be in the form of cash it could also be in the form of bank loans, etc. It could also be facilitated by credit card installments (for semi-durable consumer goods) transactions.

After three factors explaining consumers' consumption behaviors in an economic situation have been determined in this paper, factor scores and general factor score were obtained for each analyzed month by using raw data, factor loadings and explained total variance. When factor scores are examined, the first factor appears to be a decrease in consumer consumption, particularly in summer months in each year, although security/real estate acquisition, which is the second factor, shows a decrease at year ends. However, borrowing probability, which is the third and final factor, is distributed around the mean, in other words, factor scores remains almost the same in all periods in a year. The reason for this situation is the consumers continuous use of bank loans and credit cards.

A score is created on a yearly basis to interpret on an annual basis of the studied period, which is monthly basis, by adding general factor scores for each period within a year and after taking average of them. While there is a general decrease in factor scores during monthly periods we also get decreased factor scores for averages constructed during

annual periods. As a conclusion, it can be seen that depending on these three general factor scores, consumers' consumption trends are in decline. In future studies, the index used in this paper could be reconstructed to analyze regional data and information about regional welfare levels of the country can be obtained, and it can also be separated between rural and urban regions.

REFERENCES

Hair JF Jr., Rolph EA, Ronald LT, and William CB (1998), "Multivariate Data Analysis." 5 ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

Işığıçok E (1999), "Türkiye'de Gelir Dağılımı ve (1987–1994) Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi." Uludağ Üniversitesi İİBF. Cilt: 17. Sayı: 3.

Kalaycı Ş. (Ed) (2009), "SPSS Uygulamaları Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri", Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti., Ankara

Keynes JM (1936), "The General Theory of Employment, Interest and Money," McMilllan: London, United Kingdom.

Kline P (1993), "The Handbook of Psychological Testing," Routledge, London.

Kline P (1994), "An easy guide to factor analysis," Routledge, london.

Lewis-Beck MS (1994), "Factor Analysis and Related Techniques," London: Sage Publications Inc.

Nakip M (2003), "Pazarlama Araştırmaları (Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar)," Seçkin Yayıncılık, Ankara

Pehlivan G (2006), "Türkiye'nin Tüketim Fonksiyonu: Ekonometrik Bir Uygulama," Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Anabilim dalı Yüksek Lisans Tezi.

Tatlıdil H (2002), "Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Analiz,Ziraat Matbaacılık," Ankara.

Yumuşak G and Bilen M (2006), "Gelir Dağılımı-Beşeri Sermaye İlişkisi ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme," Bilgi ve Yönetim.

184

KÜTÜPHANE HİZMETLERİNDE KALİTE ÖLÇÜMÜ: DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ MERKEZ KÜTÜPHANESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA[1]

Şerif KARAHAN

Öğretim Görevlisi, Harran Üniversitesi Hilvan Meslek Yüksekokulu, serif_d@hotmail.com

Aydın KAYABAŞI

Yrd.Doç.Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü, aydinkayabasi@gmail.com

ÖZET: Kütüphanelerin hizmet kalitelerinin ölçülmesi kullanıcı memnuniyeti ve daha yüksek kalitede hizmet sunumu bileşenlerinin oluşturulması açısından ilk ve önemli bir adımdır. Hizmetlerde kalite ölçümü beklenti ve algılar arasındaki boşlukların analiz edilmesine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Çalışmanın amacı, kütüphanelerde hizmet kalitesinin ölçümüdür. Bu amaç doğrultusunda, betimleyici araştırma modeli çerçevesinde yürütülen çalışmada, Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi araştırma kapsamına alınmış ve kütüphaneden yararlanan öğrencilerden LibQUAL+™ ölçeği kullanılarak yüzyüze görüşme tekniğiyle veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler çeşitli tek ve çok değişkenli istatistiksel teknikler yardımıyla analiz edilmiştir. Elde edilen analizler sonucunda, AHD ile MHD arasında yapılan yeterlilik boşluğu analizlerinde katılımcıların hizmetleri yeterli buldukları belirlenmiştir. AHD ile BHD arasında yapılan üstünlük boşluğu analizinde ise, katılımcıların beklentilerinin tam olarak karşılanamadığı belirlenmiştir. Elde sonuçlar değerlendirildiğinde, hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi açısından hizmet kalitesi bileşenlerinin proaktif yönetim yaklaşımıyla ele alınarak gerekli geliştirici faaliyetlerin yapılması gerekmektedir. Bu nokta da, periyodik olarak pazarlama bilgisi kapsamında hizmet kalitesi ölçümlerine ağırlık verilmesi işlemsel etkinliğin de zamanla gelişmesine neden olabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kütüphane, Hizmet, Hizmet Kalitesi, LibQUAL+™,.

QUALITY MEASUREMENT OF LIBRARY SERVICES: RESEARCH ON THE CENTRAL LIBRARY OF DUMLUPINAR UNIVERSITY

ABSTRACT: Quality measurement of library services is the first and the most important step in order to create the components of customer satisfaction and service provision with higher quality. Quality measurement in services is realized on the basis of analysis of gaps between expectations and perceptions. The aim of the study is to meaure service quality at libraries. In line with this aim, the Central Library of Dumlupınar University was included in the scope and data was obtained from the students with face-to-face technique through the use of LibQUAL+™ scale in this study conducted within the framework of descriptive research model. The data obtained was analyzed by means of various univariate and multivariate statistical techniques. As a result of the analysis, it was determined in the competence gap analysis conducted between PSL and MSL that the participants considered the services sufficient. In the superiority gap analysis conducted between PSL and ESL, it was determined that the expectations of the participants were not fully met. Considering the results obtained, the necessary improving activities should be carried out by addressing the components of service quality with pro-active management approach in terms of enhancing service quality. At this point, focusing on service quality measurement periodically within the scope of marketing information might lead to improvement of operational efficiency in the course of time.

Keywords: Library, Service, Service Quality, LibQUAL+™

Giriş

Kütüphanelerin toplumun ya da kullanıcılarının eğitim, bilgi ve dinlenmeye yönelik ihtiyaçlarını kaliteli hizmetler sunarak sağlama rolleri son derece önemlidir. Hizmet sektörünün diğer üyeleri gibi kütüphanelerinde, kullanıcılarının beklentilerini ve ihtiyaçlarını anlamaları önemli bir zorunluluktur (Ladhari and Morales, 2008:353). Günümüzde bilgi hizmetleri pazarı yoğun rekabet özelliği ile sınıflandırılmaktadır. Bu yeni çevrede, genelde dökümantasyon hizmetleri

[1] Bu çalışma, Kütüphanelerde Hizmet Kalitesinin LibQUAL+™ Hizmet Kalitesi Ölçüm Anketiyle Ölçülmesi: Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Üzerine Araştırma, başlıklı Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalında hazırlanan yayınlanmamış yüksek lisans tezinin revize edilerek derlenmiş ve güncellenmiş halidir.

sağlayan kurumların ve özellikle kütüphanelerin proaktif yönetim yaklaşımını benimsemeleri gerekmektedir. Bu yaklaşım, kütüphane yönetimlerinde pazarlama bilgisinin önemine değinerek uygulanacak yöntem ve stratejilerin geliştirilmesi açısından son derece büyük önem arzetmektedir (Ladhari and Morales, 2008:353). Diğer taraftan kütüphane çevresindeki eğilimler yüzünden, pazarlama bilgisinin kütüphane yönetimi açısından özel bir durum kazandığı da ifade edilmektedir. Bununla birlikte, kütüphanelerin gelişmiş ülkelerde bile doğru bir şekilde bu bilgiyi kullanmadığı semptomatiktir (Snoj and Petermanec, 2001:315). Kütüphane yöneticileri sağladıkları hizmetlerin performansının yükseltilmesinin yanında kullanıcı memnuniyetini sağlamak için pazarlama bilgisine ihtiyaç duymaktadır. Kütüphane yöneticilerinin toplumun ve kullanıcılarının beklentileri ve taleplerne etkin ve etkili bir şekilde hızlı cevap verebilecek yönetimsel yöntemler ve iş uygulamalarını geliştirmeleri gerekmektedir (Ladhari and Morales, 2008:353). Burada amaç, analiz, problem çözme, karar alma, araştırma, danışmanlık, eleştirel değerlendirme, iletişim ve kişilerarası/takım yetenekleri olarak kişisel ve mesleki gelişmeyle süreç ve içerik arasında dengenin sağlanmasıdır (Pearson and Choueke, 1997:58). Kütüphanelerin öğrenme, öğretme ve araştırma süreçleri açısından oynadıkları rolleri yadsınamaz. Bazı çalışmalarda, özellikle lisans eğitimi düzeyinde tüm öğrencilerin kütüphaneyi çalışmaları için kritik bir unsur olarak görmedikleri ve ödevlerini yapmak ya da entellektüel gelişim amacıyla kütüphaneleri kullandıkları sonuçlarına ulaşılmıştır (Adikata and Anwar, 2006:106). Dolayısıyla kütüphane hizmetlerinin beklentileri karşılayacak şekilde yapılandırılması gerekliliği periyodik olarak hizmet kalitesinin ölçümünü ve elde edilen sonuçlara doğrultusunda sürdürülebilirlik ve geliştirmelerin yapılandırılması gerekmektedir.

Hizmet Kavramı, Özellikleri ve Kalitesi

Hizmetler son yıllarda önemli bir büyüme göstermiştir. Günümüzde hizmetler ABD gayrisafi milli hasılasının %74'ünü ve yaklaşık kişisel tüketim harcamalarının %60'ını oluşturduğu açıklanmıştır. 1970'lerde toplam istihdam oranı %55 iken 1996 yılında %80'lere ulaşmıştır. Dünya ekonomisinde de hizmetler hızlı bir büyüme göstermiş ve uluslararası ticaretin çeyreği değerine ulaşmıştır (Kotler and Armstrong, 2004;298). Hizmetler soyut olma özellikleri itibariyle bünyelerinde somut nitelik taşıyan mal kavramından farklı özellikler barındırmaktadır. Bu nedenle, hizmet kavramının tanımlanması mal kavramına göre daha karmaşık ve zordur. Grönroos'a göre hizmet, dokunulmaz bir yapısı olan, müşteri, çalışan ve fiziksel kaynaklar ile sistemler arasındaki etkileşim anında oluşarak müşteri problemlerine çözüm sunan, faaliyetler dizisi olarak ifade edilmektedir. Kotler ve Armstrong ise, "bir tarafın diğerine sunduğu, temel olarak dokunulamayan ve herhangi bir şeyin sahipliğiyle sonuçlanmayan bir faaliyet dizisi veya fayda şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanımlar ışığında hizmet kavramı, soyut nitelikte, bir gruptan bir gruba devredildiğinde hiçbir şeyin sahipliğiyle sonuçlanmayan sunanın insan olmasından dolayı heterojen yapıda ihtiyaçları ve istekleri karşılayan eylemler şeklinde tanımlanabilmektedir (Özgüven, 2008:652). Bir hizmetin pazarlanmasının yönetiminin hizmetlerin ayrılmazlık, heterojenlik, soyutluk ve dayanıksızlık gibi farklı özelliklerinin bulunması nedeniyle malların pazarlanmasından oldukça farklı olduğu genel kabul gören bir durumdur (Gilmore and Carson, 1996:41). Bu özellikler, (Kotler and Keller, 2006:406,407, Eleren, Bektaş ve Görmüş, 2007:77, Özgüven, 2008:653, İslamoğlu, Candan, Hacıefendioğlu ve Aydın, 2006:19-21).

- Dokunulmazlık: hizmetlerin nesnelerden farklı olan hareketlerden oluşması nedeniyle evrensel ve en temel özelliği niteliğindedir. Somut bir çıktısı bulunmamaktadır.
- Heterojenlik: somut mallarda üretimde bir homojenlik sağlanmasına karşılık, hizmetler üretim zamanına ve kişiye göre değişkenlik sergilemektedir.
- Eş zamanlılık: çoğu ürün tüketilmeden önce belirli koşullarda bir takım ara noktalarda bekletilmektedir. Ancak, hizmetler bu durumun aksine aynı anda üretilip tüketilmektedir.
- Dayanıksızlık: hizmetlerin soyut özelliklerinden dolayı stoklanamaması, saklanamaması, iade edilememesi ve yeniden satılamaması nedeniyle dayanıksızdır.
- Sahipsiz olma: hizmetlerin sahipliği devredilememektedir. Hizmetten yararlanma hakkı belirli bir süre için tanınmakta ve bu kullanımdan fayda elde edilmektedir.

Hizmet pazarlaması yetkinlikleri değerlendirildiğinde teknik ve yönetimsel yetkinlikten bahsedilmektedir. Teknik yetkinlikler, hizmet pazarlaması faaliyetinin taktiksel yönlerinin işlemsel şekillerine yani hizmet sunumuna ilişkindir ve yönetimsel yetkinlikler ise hizmet pazarlaması kararlarının alınmasına yönelik önemli roller ve konulara ilişkindir. Her iki yetkinlik türüne hizmet pazarlaması yöneticilerinin sahip olması gerekir. Çoğu yönetici kariyerinin başlangıç dönemlerinde hizmetin sunumu ile ilgili olarak zaman harcadıkları için hizmetin sunumu ile ilgili teknik yönü ile yetkinliğe sahip olabileceğinden çoğu pazarlama kararı almanın yönetsel yönünde yetkin olamayabilecektir. Hizmet pazarlamasının teknik yönündeki bilgi ve deneyimler gibi bazı yetkinlikler temel ya da zamanla gelişen uzmanlık üzerine temel oluşturanlar şeklinde tanımlanabilir. Temel yetkinlikler çoğu yöneticinin bir dereceye kadar sahip olduğu bilgi ve deneyimin doğal ya da temel yetkinliklerini içerir. Belirli bir sektör ya da şirket koşullarının bilgi ve deneyimi belirgin bir role yönelik yetkinlik geliştirmek için önemli ve faydalı bir platform sağlar. Bu iki özelikteki

yetkinlik bir yöneticinin yönetsel başarısındaki etkinliği geliştirmesi için belirgin bir pazarlama kararı alınması durumunda başlangıç noktası oluşturmaktadır (Gilmore and Carson, 1996:42,43).

Hizmet kalitesinin ne anlama geldiğine yönelik kavramsallaştırılması üzerinde görüş birliğine ulaşılamamasına rağmen hizmet pazarlaması araştırmacıları, tüketici davranış modellerine dayalı hizmet kalitesi kavramı geliştirmişlerdir. Bazı tüketici davranış modellerine göre, ürün algılamaları müşterilerin ürünü almadan önce beklentilerinin bir işlevidir. Bu bakış açısının temelini, hizmet kalitesinin beklentilerin onaylanması/onaylanmaması modeli oluşturmaktadır. Müşterilerin hizmet kalitesi algılama düzeyi, hizmet kalite beklentilerinin karşılanıp karşılanmamasına göre değişir başka bir ifadeyle hizmet kalitesi algılaması beklentilerin karşılanmasına bağlıdır. Öznel bir şekilde müşterilerce algılanan hizmet kalitesini beklentilere bağlı olarak, aynı seviyedeki hizmet kalite düzeyi farklı kişilerce farklı algılanabilmektedir (Ardıç ve Saddaklıoğlu, 2009:170).

Rekabete dayalı günümüz pazar koşulları ve hızlı iletişim kişilere diğer kişilerin yaşam standartları ve refah düzeyleri hakkında bilgi edinerek tanımaları fırsatını vermekte ve dolayısıyla bu kişilerin de kendi yaşam kalitelerini bu düzeye yükseltmeye çalışmalarına neden olmaktadır. Hizmet kalitesini arttırmak ve algılanan hizmet düzeyini iyileştirmek için, hizmet sağlayan kurumların hizmetlerinden faydalananların ne istediklerini, sundukları hizmetlerin nasıl algılandığını ve ne derece memnun kaldıklarını araştırmak ve gerekli değerlendirmeleri yapmak gerekmektedir (Demirel, Yoldaş ve Uslu Divanoğlu, 2009:2). Hizmet literatüründe kalitenin yapılandırılması, kuruluşun bütünsel mükemmelliği ya da üstünlüğüne ilişkin bir müşteri yargısı olarak tanımlanan algılanan kalite üzerine odaklanmaktadır. Bu yaklaşım nesne ya da olayın objektif değerlendirmesini kapsayan objektif kaliteden farklıdır. Algılanan kalite beklentilerle algılanan performansın karşılaştırılmasından ortaya çıkan "tutum"un bir şeklidir. Üstelik literatürde vurgulanmasına rağmen algılanan hizmet kalitesi anlaşılması zor bir kavram olmayı sürdürmektedir (Kang, 2006:38).

Hizmet kalitesi ve verimliliğe ilişkin olarak, işletme ve müşteri perspektiflerinden verimliliğin sağlanması ve iki bağlantıda hizmet kalitesinin merkezi rolünün betimlenmesine yönelik kavramsal bir çerçeve sunulmaktadır. Verimlilik işletme ve müşteri açılarından ele alınmaktadır. Verimliliğin ayrı ayrı ele alınması halinde iki verimlilik bakış açısı arasında ihtilaf olabilmektedir. Verimliliğin tek yönlü bir şekilde iyileştirilmesi diğerlerinde bozulmaları beraberinde getirmektedir. Buna ek olarak ayrı bir şekilde ele alınmasına gerekte yoktur. İşletme-müşteri perspektifinde iki yönlü bir şekilde incelediğini bildiren işletmeler tek perspektife odaklanan hizmet işletmelerinden sıyrılarak ikili bakışın sinerjilerinden fayda sağlayabilir. Çerçevenin merkezinde bulunan işletme ve müşteri girdileri hizmet kalitesini etkilemektedir. Diğer şeylerin eşit olması halinde, yüksek düzeyde işletme girdileri ve düşük düzeyde müşteri girdilerinin yüksek düzeyde hizmet kalitesine yol açması bir hipotez olabilir (birde, düşük düzeyde işletme girdileri ve yüksek düzeyde müşteri girdilerinin hizmet kalitesini düşüreceği olasıdır). Hizmet kalitesi işletme ve müşteri çıktılarından da etkilenir. Hizmet kalitesi üzerine kurulu literatüre dayalı olarak, daha yüksek (düşük) hizmet kalitesi işletme ve müşteri açısından daha yüksek (düşük) çıktılara neden olabilecektir (Parasuraman, 2002:7).

Hizmet Sunan Birimler Olarak Üniversite Kütüphaneleri ve Temel İşlevleri

Bilimsel bilgi üretiminin gerçekleşmesinde üniversitelerin rolü büyüktür. Bu rolde önemli bir paya sahip olan bilgi erişim sistemlerinin de "bilgi ve bilimin birikimli ilerlemesi" ilkesinin yaşatıldığı yerler de üniversite kütüphaneleridir. Kütüphanelerin varoluş amacı, hizmet sundukları kişilerin bilgi gereksinimlerini en iyi şekilde karşılamaktır. Bu misyon doğrultusunda bir üniversite kütüphanesinin ana hedefi yüksek verimlilik düzeyine paralel olarak hizmet kalitesini arttırmak, tüm kullanıcı kitlesine ulaşarak kurumunun araştırma ve eğitim faaliyetlerine değer katmaktır (Tamdoğan, 2009:257). Çağdaş kütüphane olgusu, "araştırıcının gereksinim duyduğu ya da gereksinim duyacağı varsayılan bilgiye erişebilmesi için, kütüphanecinin araştırmacıyla işbirliği içinde olması, araştırmacıyla sorumluluğu paylaşması" şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlama uygulamada şu şekilde işleyebilmelidir (Tunçkanat, 1989:191);

İzleme Araştırmacının gereksinim duyduğu ya da gereksinim duyacağı muhtemel kaynakların izlenmesidir.
Bilgilendirme Araştırmacıyı gereksinim duyduğu ya da gereksinim duyacağı muhtemel kaynaklar hakkında bilgi verilmesi ya da haberdar etmedir.
Rehberlik Bilgi kaynakları içerisinden araştırmacının sorunuyla ilgili olanların seçilmesinde ya da nasıl kullanılacağına yönelik kişiye rehberlik edilmesidir.
Sistem Kurma Araştırmacının gereksinim duyduğu bilgiye hızla ve kolayca erişmesini sağlamak için gerekli araç, gereç ile ilgili yöntemleri belirlemek ve bu amaçla gerekli düzenlemeleri yapmaktır.

İyi örgütlenmiş ve çağdaş gelişmeleri izleyebilen bir kütüphane, bilim dünyası açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Üniversite kütüphanelerinin işlev ve amaçlarının, üniversitenin işlev ve amaçlarıyla örtüşmesi gerekmektedir. Bu çerçevede üniversite kütüphanelerinin işlevleri şu şekilde özetlenebilir (Çelik ve Uçak, 1993:115);

- Kullanıcıların eğitim, öğretim ve araştırma etkinliklerinde gereksinim duydukları ve destek sağlayacak bilgi kaynaklarını sağlamak,
- Sağlanan bilgi kaynaklarından etkin bir şekilde yararlanılmasına yönelik hizmetleri sunmak,
- Farklı amaçlarla okuma ve çalışma alanlarını sağlamak ve düzenlemek,
- Kütüphane ve kütüphane kaynaklarından yararlanmayı arttırmak amacıyla kullanıcı eğitim programlarını planlamak ve geliştirmek,
- Üniversite yayınlarının, belgelerinin ve diğer kaynakların arşivlerini oluşturmak,
- Diğer kütüphane ve kuruluşlarla kütüphane kaynaklarının paylaşımında işbirliğine gitmek,
- Koleksiyonları gelecek kuşaklar açısından korumaktır.

Yukarıda ifade edilen temel işlevlerin yerine getirilmesinde kütüphanelerin verilen hizmetin kalitesinin arttırılmasında eğitilmiş personele, yeterli mali kaynaklara ve fiziksel olanaklara ihtiyacı yüksektir (Çelik ve Uçak, 1993:116). Kütüphanelerin değerlendirilmesinde, geleceğe yönelik projeksiyonların kurulmasında ve hizmet tanımlarının belirlenmesinde standartların belirlenmesinin rolü büyüktür. Belirlenen standartlar üniversite kütüphanelerini bir bütün olarak da değerlendirmede kullanılabilir (Toplu, 1992:90). Standartların belirlenmesinde uluslararası standartlar baz alınmalıdır. Üniversite kütüphanelerine ilişkin uluslararası standartlar genel ilke standartlarıdır. İlke standartları; kütüphanenin hizmet saatleri, kadroyu oluşturacak asgari kütüphaneci oranı, asgari koleksiyon büyüklüğü veya bütçe ile ilgili bir hüküm içermezler. Hükümler sadece belli bir bölge ya da ülkeye özgü olarak kurgulanabilir (Çukadar vd., www3.dogus.edu.tr).

Hizmet sağlayıcıları etkileyen önemli etkenlerden birisi olarak teknolojideki yaşanan değişim önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Bilgiye dayalı teknolojilerin gelişmesiyle birlikte pazarlarda birçok yeni hizmet alanı ortaya çıkmıştır (Öztürk, 2010:39). Kütüphaneler hizmet almak için gelen kullanıcılar tarafından bina ya da yer olarak düşünülürken, günümüzde yeni teknolojinin etkisiyle elektronik bağlantı ve aracılık yoluyla ve fiziksel olarak erişilebilen hizmetler toplamı olarak düşünülmektedir (Ladhari and Morales, 2008:353). Dolayısıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinin kütüphane uygulamaları üzerinde yaptıkları değişmeler hizmet sunumları açısından son derece önemli boyutlara ulaşmıştır. Kütüphanelerin yapısal ve yönetsel açıdan "bilgi kayıt ortamları, bina, iş akışı, işgören ve yönetici, işbirliği, standartlaşma, hizmetler, örgüt kültürü" gibi konularda bilgi teknolojilerinin getirdiği değişime paralel olarak yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Gutenberg'in buluşu olan matbaanın yarattığı bilgi-belge patlamasından sonra bilgi toplumu olarak adlandırılan günümüz toplumunda ikinci bir bilgi-belge patlaması yaşandığı ifade edilmektedir. 2002 yılında üretilen yeni bilgi miktarının 5 exabyte yani 37.000 yeni kongre kütüphanesine eşdeğer geldiği ve web üzerinde bulunan ve arama motorlarının dizinlerinde yer alan belgelerin bulunduğu kısımda 10 milyar belge (167 terabyte) bulunduğu ve bu rakamların giderek arttığı gerçeği yadsınamaz. Bunun yanında web üzerinde bulunan ve arama motorlarının dizinlerinde yer almayan belgelerin bulunduğu kısımda ise (derin web) 550 milyar belge (91857 terabyte) bulunduğu belirtilmektedir. Verilerden günümüzde kütüphanelerin dolayısıyla araştırmacıların büyük bir bilgi bombardımanına maruz kaldığı sonucu kolaylıkla söylenebilir. Sonuç olarak, kütüphanelerin işlevlerinin daha etkin, hızlı ve doğru olarak gerçekleştirmesinde bilgi teknolojilerine dayalı sistemler önemli çözümler sunmaktadır (Kurulgan, kaynak.unak.org.tr).

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nin öğrencilerine sunduğu hizmet kalitesinin öğrenci beklentilerini ne derece karşıladığının "LibQUAL+™ Hizmet Kalitesi Ölçeği" kullanılarak ortaya koyulması ve bulgulara dayanılarak verilerin değerlendirilmesi sonucunda kütüphanenin hizmet kalitesini iyileştirme çabalarına bir katkıda bulunmaktır. Araştırmada tanımlanan amaca ulaşmak için aşağıda sıralanan analizler yapılarak bilimsel veriler toplanmıştır:

- Kütüphane kullanıcılarının hizmet kalitesine ilişkin kabul edilebilir buldukları minimum hizmet düzeyin analizi,
- Kütüphane kullanıcılarının hizmet kalitesine ilişkin bekledikleri hizmet düzeyinin analizi,
- Kütüphane kullanıcılarının hizmet kalitesine ilişkin algıladıkları hizmet düzeyinin analizi,
- Minimum hizmet düzeyi (MHD) ve bekledikleri hizmet düzeyi (BHD) ile algıladıkları hizmet düzeyi (AHD) arasındaki fakın analizidir.

Araştırmanın Önemi

Kütüphanelerde kullanıcı memnuniyeti, alınan hizmet kalitesine dayalı olduğu için hizmet kalitesi kütüphanelerdeki gerçekleştirilecek uygulamalar açısından son derece önemlidir. Hizmet kalitesi müşteri memnuniyetine yol açmaktadır. Kütüphaneler için hizmet kalitesinin tanımı hizmetin başarısına yönelik olarak kullanıcıların beklenti ve algıları arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır (Zakaria at.al., 2011:265). Kullanıcı memnuniyeti çalışmada, kullanıcıların beklentilerinin karşılanma düzeyi olarak tanımlanmaktadır (Wang and Shieh, 2006:199). Diğer kurumlar gibi kütüphanelerde dünyada yaşanan çevresel olgulardaki gelişme ve değişmelerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Yaşanan değişimlere adapte olmak ve hitap ettiği kitlenin ihtiyaçlarına cevap vermek, beklentilerini karşılamak ve bu beklentiler doğrultusunda hizmet kalitesini yükseltmek kütüphanelerin temel amacıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda, kaliteli hizmet sunumunu sağlamak için kütüphanelerin kullanıcı hizmetleri ve derme geliştirme politikalarını sürekli olarak yeniden değerlendirilmeleri ve yeni politikalar geliştirmeleri gereklidir. Bu değerlendirmelerin doğru ve sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için, kütüphane performans ölçütlerinin oluşturulması ve hizmetlerin bu ölçütler ışığında ölçülmesi gerekmektedir. (Kakırman Yıldız, 2010: 155).

Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmanın temel hipotezi, "Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde sağlanan hizmetlerin kalite düzeyi öğrenci beklentilerini karşılamaktadır" şeklinde oluşturulmuştur. İleri sürülen ilk iki hipotez yeterlilik ve üstünlük açısından AHD ile MHD ve AHD ile BHD arasındaki farkı ve diğer üç hipotez ise, kullanıcıların cinsiyet, fakülte ve kullanım sıklıkları açısından MHD, BHD ve AHD değerlendirmelerinin farkının analizini temel almaktadır. Buna bağlı olarak belirlenen alt hipotezler ise şunlardır;

H_{11}: Kütüphane hizmetleri kullanıcılar açısından yeterlidir.
H_{12}: Kütüphane hizmetleri beklentileri karşılamaktadır.
H_{21}: Cinsiyete göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.
H_{22}: Fakültelere göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.
H_{23}: Kütüphane kaynaklarını kullanım sıklıklarına göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.

Araştırmanın Ana Kütlesi ve Örneklemi

Araştırmanın kapsamına Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kampusu'ndaki fakülte ve yüksekokul öğrencileri alınmış ve toplam 22.894 öğrenci sayısıyla ana kütle oluşmuştur. Ankette yer almasına rağmen, kütüphane personeli ve akademik personelden katılım sağlanamamış ve bu sebeple de ana kütleye katılmamışlardır. Örneklemi oluşturan ve ankete katılan kişi sayısı 405'tir. %95 güven düzeyine göre 50.000 kişilik evren için, %5 tolerans gösterilen hata oranı temel alınarak yapılan hesaplamada elde edilen örneklem sayısı 381'dir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada betimleme yöntemi kullanılmıştır. Betimleme yöntemi, evreni temsil ettiği düşünülen bir gruba dayalı olarak genelleme yapmaya yarayan bir yöntemdir. Bu tür araştırmalar objelerin, varlıkların, kurumların ve çeşitli alanların "ne" olduğunu açıklamaya çalışmaktadır. Bu yönteme dayanan araştırmalarda, "durum nedir", "neredeyiz", "ne yapmak istiyoruz" ve "nereye, hangi yöne gitmeliyiz" gibi maddelere o güne ait verilere dayanarak yanıt bulmak amaçlanmaktadır (Kaptan, 1995:63). Araştırma için veri toplama tekniği olarak anket tekniğinden yararlanılmış ve kütüphanelerde hizmet kalitesinin ölçümünde yaygın olarak kullanılan "LibQUAL+™ Hizmet Kalitesi Ölçeği" kullanılmıştır. LibQUAL+™ Hizmet Kalitesi Ölçüm Anketi orijinalinden çeviri yapılarak Ekim – Kasım 2011 tarihleri arasında DPÜ Merkez Kütüphanesi'nin ödünç verme, tez, dergi, 2. ve 3. katlarındaki kitap salonlarında tesadüfi olmayan örnekleme yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemiyle uygulanmıştır. Bu örneklem yönteminde, örnek içinde yer alan denekler istatistiksel olarak tesadüfi olmayan yollarla belirlenmektedir. Bu yüzden, tesadüfi olmayan örnekleme yöntemiyle belirlenen örneklere dayalı olarak yapılan çalışmaların sonuçlarının istatistiksel olarak genellemesi oldukça güç olabilmektedir. Ancak, ana kütle içinde yer alan elemanlara ve elemanların sayısına ilişkin kesin bir bilgi olmadığı durumlarda, istatistiksel olarak tesadüfi olmasa da belirli bir örneğe dayalı olarak elde edilen bilgiler ışığında mevcut durum hakkında birtakım kestirimlerde bulunabilmek için kolayda örnekleme yönteminden yararlanılabilir (Taşkın vd. 2010: 15).

Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Mevcut Durumu

Dumlupınar Üniversitesi Kütüphanesi, merkez kütüphaneden oluşmaktadır. Merkez Kütüphane D.P.Ü. öğretim üyesi ve öğrencileri ile diğer üniversite öğretim üyesi ve öğrencileri ve bölge araştırmacılarına hizmet vermektedir.

Kütüphane koleksiyonu 83.386 basılı, 49.000 e- kitabın yanı sıra 4.340 adet süreli yayın, 340 adet aboneliği devam eden süreli yayın, 2.027 adet yüksek lisans- doktora tezi, 16 adet online veri tabanı, 15 adet ulusal gazete ve yerel gazeteler ile 2000 civarında görsel-işitsel materyalden oluşmaktadır. Danışma kaynakları, süreli yayınlar, yüksek lisans ve doktora tezleri ile elektronik ortamdaki eserler (materyalin eki olarak gelmiş CD-ROM veya disketler hariç) dışındaki tüm kütüphane materyalleri alınabilmektedir (http://kutup.dpu.edu.tr). Kataloglama bölümünden alınan güncel bilgiye göre, kitap sayısı 87018, e-kitap 50000 civarı, tez 2616 ve görsel-işitsel kaynaklar 2365 rakamlarına ulaşılmıştır. Kütüphane koleksiyonunda yer alan kaynaklar AACR2 (Anglo Amerikan Cataloging Rules 2) kataloglama kurallarına göre kataloglanıp, Dewey Onlu Sınıflama Sistemine göre sınıflandırılarak MARC formatında YORDAM Kütüphane Otomasyon Sistemine aktarılmaktadır. Modern bir binaya sahip olan kütüphanenin zemin katında internet salonu, multimedya salonu, kataloglama ve depolar bulunmaktadır. Daire başkanlığı, sergi salonu, fotokopi, toplantı salonu, kafeterya, ödünç verme birimi ve referans kaynakları birinci kattadır. Süreli yayınlar (e-kaynaklar) ve tez salonu ile genel konular, felsefe ve psikoloji, din, toplum bilimleri, dil ve dilbilim, doğa bilimleri ve matematik, teknoloji ve tıp bilimleri ile ilgili kitaplar ikinci kütüphanenin ikinci katında yer almaktadır. Üçüncü katta ise; güzel sanatlar, edebiyat ve retorik, coğrafya ve tarih ile ilgili kitaplar ile özel çalışma kabinleri bulunmaktadır. Kütüphane; hafta içi 08:00 – 22:00, cumartesi günleri 10:00 – 17:00 ve tatil dönemlerinde 08:00 – 17:00 saatleri arasında hizmet vermektedir.

Bulgular

Araştırmaya Katılanların Özellikleri

Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik olarak, araştırmaya çeşitli bölümlerden kütüphaneye gelen toplam 405 kütüphane kullanıcısı katılmıştır. Katılımcılar özellikler açısından, cinsiyet, alan, sınıf, fakülte değişkenleri dikkate alınarak incelenmiştir. Elde edilen yüzdelik dağılımlar aşağıda Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Özellikleri

Değişkenler		Fr.	%
Cinsiyet			
	Kadın	153	37,8
	Erkek	252	62,2
Öğrenim Görülen Alan			0,0
	Lisans	388	95,8
	Lisanüstü	17	4,2
Öğrencilerin Sınıfı			0,0
	I. Sınıf	125	30,9
	II. Sınıf	87	21,5
	III. Sınıf	81	20,0
	IV. Sınıf	74	18,3
	V +	38	9,4
Öğrenim Görülen Fakülte/YO			0,0
	İİBF	114	28,1
	Fen-Edebiyat	130	32,1
	Mühendislik	56	13,8
	Eğitim	29	7,2
	Sağlık YO	43	10,6
	SBE	17	4,2
	Diğer	16	4,0

Hizmet Kalitesi Değişkenlerinin Genel Analizi

Hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik olarak 25 temel maddenin katılımcılar tarafından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu maddelere katılımcılardan; hizmete ait kabul edilebilir bulunan minimum hizmet düzeyi, beklenen hizmet düzeyi ve kütüphanenin sağladığı hizmete ilişkin algılanan hizmet düzeyine ilişkin elde edilen ortalama, standart sapma ve boşluk değerleri aşağıda tablo 2'de gösterilmektedir.

İncelenen değişkenler iki boşluk açısından değerlendirilmiştir (legacy.earlham.edu).

- *Yeterlilik Boşluğu(YB)* = *AHD – MHD*
- *Üstünlük Boşluğu (ÜB)* = *AHD – BHD*

Tablo 2. Minimum, İstenen ve Algılanan Hizmet Düzeylerinin Analizi

MADDELER	$\bar{X}_M$	$\bar{X}_B$	$\bar{X}_A$	**YB**	**ÜB**
1. Kütüphane çalışanları kullanıcılara güven vermektedir	5,56	7,88	6,21	0,65	-1,67
2. Kullanımı kolay erişim araçları aradığımı kendi kendime bulmamı sağlamaktadır	5,73	7,92	6,38	0,65	-1,54
3. Çalışmalarım için gereksinim duyduğum basılı ve elektronik dergi koleksiyonu vardır	5,21	7,58	5,59	0,38	-1,99
4. Kütüphane çalışanları kullanıcıların sorularını yanıtlamaya hazırdır	5,58	7,85	6,08	0,40	-1,77
5. Bireysel çalışmalar için sessiz ortam vardır	6,41	8,32	6,82	0,41	-1,50
6. Kütüphane koleksiyonlarına erişim kolaydır	5,97	7,94	6,64	0,67	-1,30
7. Kütüphane çalışanları kullanıcılara yardım etmeye isteklidir	5,43	7,72	5,72	0,29	-2,00
8. Kütüphane çalışma saatleri uygundur	6,06	8,14	6,62	0,56	-1,52
9. Kütüphane çalışmak için konforlu bir binaya sahiptir	6,95	8,37	7,99	1,04	-0,38
10. Kütüphane personeli kullanıcıların kütüphane hizmetleri ile ilgili sorunlarını gidermeye çalışmaktadır	5,69	7,82	6,18	0,49	-1,64
11. K. web sayfası kendi kendime bilgiye ulaşmama imkan vermektedir	5,98	8,02	6,67	0,69	-1,35
12. Kütüphane çalışanları kullanıcılarla teker teker ilgilenmektedir	4,59	7,21	4,64	0,05	-2,57
13. Kütüphane ortamı çalışma ve öğrenme isteği uyandırmaktadır	6,18	8,00	7,17	0,99	-0,83
14. İhtiyaç duyduğum basılı kütüphane materyalleri bulunmaktadır	5,81	7,85	6,20	0,39	-1,65
15. K. çalışanları kullanıcıların sorularını yanıtlayabilecek bilgiye sahiptir	5,46	7,72	5,97	0,51	-1,75
16. Modern donanım ihtiyaç duyulan bilgiye kolayca erişimi sağlamaktadır	5,84	7,83	6,55	0,71	-1,28
17. Kütüphane çalışanları her zaman naziktir	5,80	7,82	6,30	0,5	-1,52
18. Çalışmalarım için gereksinim duyduğum elektronik bilgi kaynakları bulunmaktadır	5,55	7,77	6,14	0,59	-1,63
19. Mekânlar grup çalışmasına uygundur	5,83	7,82	6,30	0,47	-1,52
20. K. çalışanları kullanıcılarla düzeyli bir şekilde ilgilenmektedir	5,48	7,60	5,98	0,40	-1,62
21. Bireysel kullanım için bilgiye kolay erişilebilmektedir	5,86	7,91	6,74	0,88	-1,17
22. Dokümanları zamanında sağlamaktadır	5,70	7,81	6,33	0,63	-1,48
23. Kütüphane çalışanları kullanıcıların ihtiyaçlarını anlayabilmektedir	5,59	7,74	6,14	0,55	-1,60
24. Ortam çalışma, öğrenme ve araştırma için uygundur	5,56	8,33	7,34	1,78	-0,99
25. Ev ya da ofisten elektronik kaynaklara kolay ulaşılabilmektedir	5,61	7,73	6,13	0,52	-1,60

($\bar{X}$: 1-3,66 Düşük, 3,67-6,32 Orta ve 6,33-9,00 Yüksek)

Ortalamalar incelendiğinde, bir kategoride en düşük ortalamaya sahip olan maddenin diğer iki kategoride de en düşük ortalamaya sahip olduğu, bir kategoride en yüksek ortalamaya sahip olan maddenin de diğer kategorilerde en yüksek ortalamaya sahip olmasıdır. Üç kategoride de en düşük ortalama "Kütüphane çalışanları kullanıcılarla teker teker ilgilenmektedir" maddesine aittir. Bu maddede minimum düzey 4,59, beklenen düzey 7,21 ve algılamalar 4.64 olarak gerçekleşmiştir. "Çalışmalarım için gereksinim duyduğum basılı ve elektronik dergi koleksiyonu vardır" maddesi de üç kategoride en düşük ikinci ortalamalara sahiptir. Üç kategoride en yüksek ortalamaya sırasıyla 6,95-8,37-7,99 ile "Kütüphane çalışmak için konforlu bir binaya sahiptir" maddesi ulaşmıştır. Algılamalar incelendiğinde kullanıcıların en yüksek algıya sahip olduğu maddeler; ortamın; çalışma, araştırma ve öğrenmeye uygun oluşu (7,34) ve kütüphane ortamının çalışma ve öğrenme isteği uyandırması (7,17) olmuştur. Değişkenlere ait tüm ortalamaların orta ve yüksek düzeyde çıkması araştırma açısından önemlidir.

Yeterlilik boşluğu açısından değerlendirme yapıldığında, "0,29 boşluk değeri ile k*ütüphane çalışanları kullanıcılara yardım etmeye isteklidir", 0,38 boşluk değeri ile çalışmalarım için gereksinim duyduğum basılı ve elektronik dergi koleksiyonu vardır, 0,39 boşluk değeri ile İhtiyaç duyduğum basılı kütüphane materyalleri bulunmaktadır, 0,40 boşluk değeri ile kütüphane çalışanları kullanıcıların sorularını yanıtlamaya hazırdır ve 0,40 boşluk değeri ile*

kütüphane çalışanları kullanıcılarla düzeyli bir şekilde ilgilenmektedir" değişkenleri belirlenmiştir. Üstünlük boşluğu açısından değerlendirme yapıldığında ise "*0,38 boşluk değeri ile kütüphane çalışmak için konforlu bir binaya sahiptir, 0,83 boşluk değeri ile kütüphane ortamı çalışma ve öğrenme isteği uyandırmaktadır, 0,99 boşluk değeri ile ortam çalışma, öğrenme ve araştırma için uygundur"* değişkenleri belirlenmiştir.

Hizmet Kalitesi Boyutlarının Analizi

LibQUAL+™ Hizmet Kalitesi Ölçüm Anketi'ne göre kütüphane hizmet kalitesine yönelik algılamalar ve beklentiler "*bilgiye erişim, hizmet etkisi, fiziksel yapı ve kişisel denetim*" olmak üzere dört temel hizmet kalitesi boyutunda ele alınmaktadır (Wang, 2007: ieeexplore.ieee.org). Maddeler yukarıdaki dört boyuta göre sınıflandırılarak, üç kategoriye ait ortalamaları ve bu ortalamalara göre oluşturdukları boşluklar hesaplanmıştır. Dört boyuta ait maddeler, ortalamalar ve yapılan hesaplamalar aşağıdaki tablo 3'te ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Tablo 3: Hizmet Kalitesi Boyutlarının Analizi

MADDELER	$\bar{X}_M$	$\bar{X}_B$	$\bar{X}_A$	YB	ÜB
Bilgiye erişim					
3. Çalışmalarım için gereksinim duyduğum basılı ve elektronik dergi koleksiyonu vardır	5,21	7,58	5,59	0,38	-1,99
8. Kütüphane çalışma saatleri uygundur	6,06	8,14	6,62	0,56	-1,52
14.İhtiyaç duyduğum basılı kütüphane materyalleri bulunmaktadır	5,81	7,85	6,20	0,39	-1,65
18.Çalışmalarım için gereksinim duyduğum elektronik bilgi kaynakları bulunmaktadır.	5,55	7,77	6,14	0,59	-1,63
22.Dokümanlar zamanında sağlanmaktadır	5,70	7,81	6,33	0,63	-1,48
Hizmet Etkisi					
1. Kütüphane çalışanları kullanıcılara güven vermektedir	5,56	7,88	6,21	0,65	-1,67
4. Kütüphane çalışanları kullanıcıların sorularını yanıtlamaya hazırdır	5,58	7,85	6,08	0,50	-1,77
7. Kütüphane çalışanları kullanıcılara yardım etmeye isteklidir	5,43	7,72	5,72	0,29	-2,00
10.Kütüphane personeli kullanıcıların kütüphane hizmetleri ile ilgili sorunlarını gidermeye çalışmaktadır	5,69	7,82	6,18	0,49	-1,64
12.Kütüphane çalışanları kullanıcılarla teker teker ilgilenmektedir	4,59	7,21	4,64	0,05	-2,57
15 Kütüphane çalışanları kullanıcıların sorularını yanıtlayabilecek bilgiye sahiptir	5,46	7,72	5,97	0,51	-1,75
17.Kütüphane çalışanları her zaman naziktir	5,80	7,82	6,30	0,50	-1,52
20.Kütüphane çalışanları kullanıcılarla düzeyli bir şekilde ilgilenmektedir	5,48	7,60	5,98	0,50	-1,62
23. K. çalışanları kullanıcıların ihtiyaçlarını anlayabilmektedir	5,59	7,74	6,14	0,55	-1,60
Fiziksel Yapı					
5. Bireysel çalışmalar için sessiz ortam vardır	6,41	8,32	6,82	0,41	-1,50
9. Kütüphane çalışmak için konforlu bir binaya sahiptir.	6,95	8,37	7,99	1,04	-0,38
13. Kütüphane ortamı çalışma ve öğrenme isteği uyandırmaktadır	6,18	8,00	7,17	0,99	-0,83
19. Mekanlar grup çalışmasına uygundur	5,83	7,82	6,30	0,47	-1,52
24. Ortam çalışma, öğrenme ve araştırma için uygundur	6,56	8,33	7,34	0,78	-0,99
Kişisel Denetim					
2. Kullanımı kolay erişim araçları aradığımı kendi kendime bulmamı sağlamaktadır	5,73	7,92	6,38	0,65	-1,54
6. Kütüphane koleksiyonlarına erişim kolaydır	5,97	7,94	6,64	0,67	-1,30
11.K. web sayfası kendi kendime bilgiye ulaşmama imkân vermektedir	5,98	8,02	6,67	0,69	-1,35
16.Modern donanım ihtiyaç duyulan bilgiye kolayca erişimi sağlamaktadır	5,84	7,83	6,55	0,71	-1,28
21.Bireysel kullanım için bilgiye kolay erişilebilmektedir	5,86	7,91	6,74	0,88	-1,17
25.Ev ya da ofisten elektronik kaynaklara kolay ulaşılabilmektedir	5,61	7,73	6,13	0,52	-1,60

($\bar{X}$: 1-3,66 Düşük, 3,67-6,32 Orta ve 6,33-9,00 Yüksek)

Yukarda değerlendirilen dört hizmet kalitesi boyutu verilerinden yararlanarak bu boyutların ortalama minimum-beklenen-algılanan hizmet düzeyleri ile oluşturdukları boşluklar aşağıda verilmiştir.

Tablo 4: Hizmet Kalitesi Boyutlarının Analizi

HİZMET KALİTESİ BOYUTLARI	$\bar{X}_{MHD}$	$\bar{X}_{BHD}$	$\bar{X}_{AHD}$	YB	ÜB
Bilgiye Erişim	5,67	7,83	6,18	0,51	-1,65
Hizmet Etkisi	5,46	7,67	5,91	0,45	-1,76
Fiziksel Yapı	6,39	8,17	7,13	0,74	-1,04
Kişisel Denetim	5,84	7,89	6,53	0,69	-1,36

($\bar{X}$: 1-3,66 Düşük, 3,67-6,32 Orta ve 6,33-9,00 Yüksek)

Tablo 4'teki ortalamalar ve boşluk değerleri incelendiğinde hizmet kalitesi boyutları olan bilgiye erişim, hizmet etkisi, fiziksel yapı ve kişisel denetim boyutları yeterlilik ve üstünlük boşluğu açısından değerlendirilmiştir. Yeterlilik boşluğu açısından en düşük değer (0,45) hizmet etkisi boyutunda görülmektedir. Sırasıyla 0,51 yeterlik boşluk değeri ile bilgiye erişim, 0,69 yeterlik boşluk değeri ile kişisel denetim ve 0,74 yeterlik boşluk değeri ile fiziksel yapı gelmektedir. Sonuç olarak katılımcıların minimum beklentilerinin karşılandığı ifade edilebilir. Üstünlük boşluğu açısından en düşük boşluk değeri (1,04) ile fiziksel yapı boyutunda görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 1,36 üstünlük boşluk değeri ile kişisel denetim, 1,65 üstünlük boyutu ile bilgiye erişim ve 1,76 boşluk değeri ile hizmet etkisi gelmektedir.

Kullanıcı Memnuniyeti ve Kullanıcıların Akademik Çalışmalarında Kütüphanenin Rolü'ne İlişkin Algılamalar

Kullanıcı memnuniyeti ve kullanıcıların akademik çalışmalarında kütüphanenin rolüne ilişkin ortalama değerleri aşağıda tablo 5'te gösterilmektedir.

Tablo 5: Kullanıcı Memnuniyeti ve Kullanıcıların Akademik Çalışmalarında Kütüphanenin Rolü

Kullanıcı Memnuniyeti ve Kullanıcıların Akademik Çalışmalarında Kütüphanenin Rolü	
Kütüphane ilgi alanlarımdaki gelişmeleri takip edebilmem için bana yardımcı olur	6,36
Akademik kariyerimde gelişmemde kütüphane bana yardımcı olur	6,64
Kütüphane akademik araştırmalarımda daha verimli olabilmemi sağlar	6,94
Kütüphane güvenilir ve güvenilmez bilgileri ayırt etmemi sağlar	6,27
Kütüphane işimde ve çalışmamda gerekli bilgi becerilerini sağlar	6,71
Kütüphanede gördüğüm davranışlar beni tatmin etmektedir	5,88
Genelde kütüphanenin öğrenme, araştırma ve öğretme ihtiyaçlarımı desteklemesinden memnunum	6,87
Kütüphane tarafından sağlanan tüm hizmet kalitesini genel olarak nasıl puanlarsınız	6,65

Tablo 5'teki sonuçlar incelendiğinde en yüksek ortalama 6,94 ile "Kütüphane akademik araştırmalarımda daha verimli olabilmemi sağlar" maddesinde ortaya çıkmıştır. En düşük ortalamanın da 5,88 ile "Kütüphanede gördüğüm davranışlar beni memnun etmektedir" ifadesinde gerçekleştiği belirlenmiştir.

Tablo 5: Katılımcıların Kütüphane, Web Sitesi ve Arama Motorları Kullanım Sıklıkları

Değişkenler		Fr.	%
Kütüphane Kaynaklarını Kullanım Sıklığı			
	Hergün	66	16,3
	Haftada Bir	225	55,6
	Ayda Bir	89	22,0
	Üç Ayda Bir	25	6,2
	Hiç	0	0,0
Kütüphane Web Sitesini Kullanım Sıklığı			
	Hergün	15	3,7
	Haftada Bir	97	24,0
	Ayda Bir	95	23,5
	Üç Ayda Bir	25	6,2
	Hiç	173	42,7
Yahoo, Google veya Diğer Arama Motorlarını Kullanım Sıklığı			
	Hergün	250	61,7
	Haftada Bir	105	25,9
	Ayda Bir	25	6,2
	Üç Ayda Bir	5	1,2
	Hiç	20	4,9

Yorumlayıcı İstatistikler

Yorumlayıcı istatistikler kapsamında hipotezlerin test edilmesinde kullanılan test istatistikleri; eşleştirilmiş t testi, bağımsız örnekler t testi ve tek yönlü varyans analizinden oluşmaktadır. Kütüphanelerde hizmet kalitesi boyutları olan bilgiye erişim, hizmet etkisi, fiziksel yapı ve kişisel denetim'e göre AHD-MHD ve AHD-BHD arasındaki farkın anlamlılığının test edilmesinde eşleştirilmiş t testi, cinsiyete göre değerlendirmelerin farkımın test edilmesinde bağımsız örnekler t testi ve fakülte/YO ve kütüphane kullanım sıklıklarına göre yapılan değerlendirmelerin farkının testinde ise tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Test bulgularına ilişkin sonuçlar aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir.

Tablo 6: AHD-MHD ve AHD BHD Arasındaki Farkın Analizi

HİZMET KALİTESİ BOYUTLARI	$\bar{X}_{MHD}$	$\bar{X}_{BHD}$	$\bar{X}_{AHD}$	AHD-MHD		AHD-BHD	
				t	Sig.	t	Sig.
Bilgiye Erişim	5,67	7,83	6,18	6,12	0,000*	-21,47	0,000*
Hizmet Etkisi	5,46	7,67	5,91	5,01	0,000*	-21,15	0,000*
Fiziksel Yapı	6,39	8,17	7,13	9,01	0,000*	-16,55	0,000*
Kişisel Denetim	5,84	7,89	6,53	8,23	0,000*	-17,81	0,000*

Elde edilen test değerlerine göre, H_{11} hipotezi kabul edilmiş, H_{12} hipotezi red edilmiştir. Tüm boyutlar açısından AHD-MHD ve AHD-BHD değerlendirmeleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir. Sonuçlara göre, AHD-MHD karşılaştırması yeterlilik boşluğunu ölçmektedir ve katılımcıların minimum hizmet beklentilerinin üzerinde ihtiyaçlarının karşılandığına yönelik bir algıya sahip oldukları görülmektedir. Buna göre kütüphanenin yeterli hizmet kalitsine sahip olduğu sonucu açıktır. AHD-BHD karşılaştırması olan üstünlük boşluğu açısından ise durum farklıdır, hizmet kalitesi boyutları açısından fiziksel yapı ve kişisel denetimde yüksek ortalama değerlerine sahipken, diğer iki boyutta orta değerlere sahiptir. Ancak katılımcıların beklentileri tam manasıyla karşılanamamaktadır. Üstünlük boşluğunun kapanması açısından özellikle hizmet ve bilgiye erişim boyutlarında yeni politikalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

H_{1A}: Cinsiyete göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.

Tablo 7: Cinsiyete Göre Hizmet Kalitesi Boyutları Analizi

		MHD				BHD				AHD			
		$\bar{X}_M$	ss.	t	Sig.	$\bar{X}_İ$	ss.	t	Sig.	$\bar{X}_A$	ss.	t	Sig.
Bilgiye Erişim	Erkek	5,46	1,70	-1,92	0,05	7,81	1,29	0,24	0,81	5,96	1,53	-2,52	0,01*
	Kadın	5,79	1,69			7,84	1,19			6,33	1,39		
Hizmet Etkisi	Erkek	5,30	1,57	-1,51	0,13	7,76	1,17	0,79	0,43	5,84	1,65	-0,71	0,47
	Kadın	5,56	1,69			7,66	1,27			5,96	1,62		
Fiziksel Yapı	Erkek	6,17	1,52	-2,11	0,03*	8,11	0,96	0,87	0,38	6,88	1,28	-3,06	0,00*
	Kadın	6,52	1,71			8,20	0,98			7,27	1,22		
Kişisel Denetim	Erkek	5,64	1,75	-1,87	0,06	7,91	1,16	0,27	0,79	6,34	1,57	-2,02	0,04*
	Kadın	5,97	1,70			7,87	1,15			6,64	1,33		

Cinsiyete göre minimum hizmet düzeyi değerlendirmeleri benzerdir. Yalnızca fiziksel yapı değişkeninde farklılık olduğu, kadınların erkeklere göre kütüphanenin fiziksel yapısından bekledikleri en düşük hizmet düzeyinin daha yüksek olduğu ifade edilebilir. Cinsiyete göre beklenen hizmet düzeyi değerlendirmeleri benzerlik göstermektedir.

Cinsiyete göre algılanan hizmet düzeyi değerlendirmelerinde, yalnızca hizmet etkisi değişkeni benzerlik göstermekte, diğer değişkenler farklılık göstermektedir. Buna göre kütüphane kaynakları, kütüphanenin fiziki yapısı ve kütüphane kaynaklarına erişimin yeterliliğinin değerlendirmesine kadınların erkeklere göre daha olumlu baktıkları ifade edilebilir.

H_{1B}: Fakültelere göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.

Tablo 8: Fakültelere Göre Hizmet Kalitesi Boyutları Analizi

Fakülte/Y.O.		MHD				BHD				AHD			
		$\bar{X}_M$	ss.	F	Sig.	$\bar{X}_İ$	ss.	F	Sig.	$\bar{X}_A$	ss.	F	Sig.
Bilgiye Erişim	İ.İ.B.F.	5,75	1,54	3,35	0,003* 3-7 6-7	7,77	1,27	1,21	0,303	6,28	1,28	1,31	0,254
	Fen Ed.	5,59	1,9			7,67	1,28			5,98	1,52		
	Mühendislik	5,19	1,64			8	1,12			6,23	1,26		
	Eğitim	6,23	1,66			8,19	0,84			6,58	1,37		
	K.S.Y.	5,75	1,54			7,85	1,39			6,01	1,63		
	S. Bilimler	4,89	1,34			8,04	0,96			6,29	1,59		
	Diğer	6,85	1,33			8,06	1,03			6,69	2,05		
Hizmet Etkisi	İ.İ.B.F.	5,56	1,52	2,75	0,013* 4-6	7,61	1,3	1,7	0,119	5,87	1,76	1,3	0,257
	Fen Ed.	5,32	1,86			7,51	1,32			5,72	1,58		
	Mühendislik	5,19	1,48			7,88	1,1			6,16	1,33		
	Eğitim	6,05	1,65			8,16	0,74			6,56	1,41		
	K.S.Y.	5,78	1,42			7,86	0,97			5,86	1,63		
	S. Bilimler	4,51	1,47			7,88	0,99			5,99	2,03		
	Diğer	6,05	1,34			7,71	1,66			5,87	1,85		
Fiziksel Yapı	İ.İ.B.F.	6,35	1,58	3,26	0,004* 3-4 4-6	8,09	1,08	0,82	0,559	7,2	1,82	0,98	0,44
	Fen Ed.	6,51	1,79			8,1	1,07			7,01	1,39		
	Mühendislik	5,89	1,65			8,28	0,91			7,17	1,04		
	Eğitim	6,99	1,33			8,41	0,66			7,42	1,12		
	K.S.Y.	6,55	1,3			8,2	0,75			6,89	1,23		
	S. Bilimler	5,39	1,78			8,4	0,59			7,4	1,38		
	Diğer	7,03	1,4			8,17	0,98			7,3	1,45		
Kişisel Denetim	İ.İ.B.F.	5,86	1,63	3,16	0,005 3-4	7,85	1,16	0,97	0,445	6,7	1,35	1,56	0,159
	Fen Ed.	5,76	1,87			7,74	1,21			6,32	1,55		

Mühendislik	5,43	1,73	8,13	1,03	6,49	1,27
Eğitim	6,64	1,6	8,09	0,99	6,93	1,08
K.S.Y.	6,07	1,49	7,95	1,27	6,29	1,58
S. Bilimler	5,03	1,48	7,97	1,01	6,81	1,4
Diğer	5,85	1,73		1,19	6,78	1,53

Fakültelere göre istenen ve algılanan hizmet düzeyi değerlendirmeleri benzer olup yalnızca; bilgiye erişim, hizmet etkisi ve fiziksel yapı değişkenlerinin minimum hizmet düzeyi değerlendirmeleri farklılık göstermektedir. Bilgiye erişim boyutunda "Diğer" seçeneğinin, mühendislik ve sosyal bilimler fakültelerine göre; hizmet etkisi boyutunda eğitim fakültesinin sosyal bilimlere göre ve fiziksel yapı boyutunda eğitim fakültesinin, mühendislik ve sosyal bilimler fakültesine göre ilgili hizmetlerden bekledikleri en düşük hizmet düzeyi değerlendirmelerinin daha yüksek olduğu söylenebilir.

H_{1C}: Kütüphane kaynaklarını kullanım sıklıklarına göre MHD, BHD ve AHD değerlendirmeleri farklıdır.

Tablo 9: Kütüphane Kullanım Sıklıklarına Göre Hizmet Kalitesi Boyutları Analizi

		MHD				**BHD**				**AHD**			
		$\bar{X}_M$	**ss.**	**F**	**Sig.**	**$\bar{X}_i$**	**ss.**	**F**	**Sig.**	**$\bar{X}_A$**	**ss.**	**F**	**Sig.**
Bilgiye Erişim	Her gün	6,12	1,65	6,11	0,000* 1-4 2-4 3-4	8,05	1,19	0,85	0,469	6,23	1,50	0,25	0,859
	Haftada bir	5,70	1,70			7,77	1,26			6,18	1,45		
	Ayda bir	5,57	1,62			7,83	1,17			6,25	1,44		
	Üç ayda bir	4,46	1,59			7,79	1,24			5,97	1,44		
Hizmet Etkisi	Her gün	5,91	1,56	5,39	0,001* 1-4 2-4	7,95	1,07	1,29	0,278	6,02	1,69	0,14	0,936
	Haftada bir	5,50	1,68			7,68	1,27			5,89	1,74		
	Ayda bir	5,34	1,53			7,57	1,19			5,92	1,40		
	Üç ayda bir	4,42	1,52			7,65	1,33			5,83	1,22		
Fiziksel Yapı	Her gün	6,65	1,60	6,18	0,000* 1-4 2-4 3-4	8,34	0,87	0,96	0,411	7,12	1,25	0,80	0,493
	Haftada bir	6,43	1,68			8,12	1,03			7,09	1,31		
	Ayda bir	6,46	1,44			8,20	0,88			7,29	1,15		
	Üç ayda bir	5,08	1,62			8,05	1,03			6,91	1,13		
Kişisel Denetim	Her gün	6,30	1,79	5,43	0,001* 1-4 2-4	8,06	1,09	0,57	0,635	6,75	1,41	1,11	0,344
	Haftada bir	5,84	1,76			7,85	1,20			6,53	1,51		
	Ayda bir	5,80	1,50			7,86	1,09			6,46	1,31		
	Üç ayda bir	4,85	1,69			7,88	1,15			6,17	1,08		

Kütüphane kaynaklarını kullanım sıklıklarına göre beklenen hizmet düzeyi ve algılanan hizmet düzeyi değerlendirmeleri benzerdir. Yalnızca minimum hizmet düzeyi değerlendirmesin farklılık göstermektedir.

Minimum hizmet düzeyi değerlendirmesinde, bilgiye erişim ve fiziksel yapı boyutlarında kütüphane kaynaklarını üç ayda bir kullananların diğer üç sıklığa göre daha düşük düzeydeki hizmeti kabul edebilecekleri söylenebilir. Hizmet etkisi ve kişisel denetim boyutlarında ise üç ayda bir kullananların ayda bir ve haftada bir kullananlara göre daha düşük düzeydeki hizmeti kabul edebilecekleri ifade edilebilir.

Sonuç

Hizmet kalitesinin ölçümüne yönelik gerçekleştirilen bu araştırma kütüphanelerde kullanıcılara sunulan hizmetlerin beklentileri ne ölçüde karşıladığını ve gerekli iyileştirme alanlarının neler olabileceğinin belirlenmesine yönelik betimleyici araştırma modelinde kurgulanmıştır. Araştırma modeli çerçevesinde kütüphanelerde hizmet kalitesinin ölçümü ve değerlendirilmesine yönelik verilerin toplanması için yaygın olarak kullanılan libqual ölçeği kullanılmıştır. Libqual ölçeğinde ölçümler Minimum Hizmet Düzeyi, İstenen hizmet Düzeyi ve Algılanan Hizmet Düzeyi şeklinde yapılmaktadır. Minimum hizmet düzeyi ile algılanan hizmet düzeyi ilişkilendirilerek yeterlilik boşluğu ve beklenen hizmet düzeyi ile algılanan hizmet düzeyi ilişkilendirilerek üstünlük boşluğu değerlendirilmektedir. Kütüphanelerin sağlayacağı minimum hizmet beklentisi yeterlilik boşluğunu ve beklenen hizmet düzeyi ise beklentileri değerlendirmektedir. Minimum hizmet düzeyi ile algılanan hizmet düzeyi ve beklenen hizmet düzeyi ile algılanan hizmet düzeyi arasında belirlenen farklar hizmet performansının ölçülmesinde oldukça yararlı olabilmekte ve dolayısıyla hizmet sunucuların kullanıcıların memnuniyetini tesis edebilmesinde önemli eksikliklerini görebilmelerine olanak sağlamaktadır.

Dumlupınar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi üzerine öğrenciler üzerinde yapılan araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan hizmet kalitesi boyutları olan bilgiye erişim, hizmet etkisi, fiziksel yapı ve kişisel denetim boyutları yeterlilik ve üstünlük boşluğu açısından değerlendirilmiştir. Yeterlilik boşluğu açısından en düşük değer (0,45) hizmet etkisi boyutunda görülmektedir. Hizmet etkisi kütüphane çalışanlarının değerlendiren bir boyut olarak kullanıcıların kütüphane çalışanlarından minimum beklenti düzeylerini karşıladıkları sonucuna ulaşılabilir. Sırasıyla 0,51 yeterlik boşluk değeri ile bilgiye erişim, 0,69 yeterlik boşluk değeri ile kişisel denetim ve 0,74 yeterlik boşluk değeri ile fiziksel yapı gelmektedir. Sonuç olarak katılımcıların minimum beklentilerinin karşılandığı ifade edilebilir. Üstünlük boşluğu açısından en düşük boşluk değeri (1,04) ile fiziksel yapı boyutunda görülmektedir. Fiziksel yapı kütüphanenin çalışma ve öğrenme açısından uygunluğunu (sessizlik, konfor, çekicilik) değerlendiren bir boyut olarak kullanıcıların beklentilerinin en yüksek düzeyde karşılandığı bir boyuttur. Daha sonra sırasıyla 1,36 üstünlük boşluk değeri ile kişisel denetim, 1,65 üstünlük boyutu ile bilgiye erişim ve 1,76 boşluk değeri ile hizmet etkisi gelmektedir. Yeterlilik boşluğunda ön planda hizmet etkisi boyutu, üstünlük boşluğunda fiziksel yapı gelmektedir. Hizmet etkisi boyutu üstünlük boşluğunda son sırada gelmektedir.

Kaynakça

PARASURAMAN A., (2002), "Service Quality and Productivity: A Synergistic Perspective", Managing Service Quality, Vol:12, No:1, pp.6-9.

İSLAMOĞLU A.Hamdi, CANDAN Burcu, HACIEFENDİOĞLU Şenol ve AYDIN Kenan, (2006), Hizmet Pazarlaması, Beta, 1. Baskı, Ekim, İstanbul.

ADIKATA Adnan Ali and ANWAR Mümtaz A., (2006), "Student Library Use: A Study of Faculty Perception in a Malaysian University", Library Review, Vol:55, No., pp.106-119.

ÇELİK Ahmet ve UÇAK Nazan, (1993), "Üniversite Kütüphaneleri Üzerine", Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt:10, Sayı:2, ss.115-121.

ELEREN Ali, BEKTAŞ Çetin ve GÖRMÜŞ A. Şahin, (2007), "Hizmet Sektöründe Hizmet Kalitesinin Servqual Yöntemi ile Ölçülmesi ve Hazır Yemek İşletmesinde Bir Uygulama, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt: 44, Sayı:514, ss. 75-88.

KAKIRMAN YILDIZ Asiye, (2010), "Kütüphanelerde Performans Ölçümü: IFLA Performans Ölçütlerinin Değerlendirilmesi", Bilgi Dünyası, 11(1), ss.155-169.

GİLMORE Audrey and CARSON David, (1996), "Management Competences for Service Marketing", Journal of Services Marketing, Vol:10, No:3, pp.39-57.

SNOJ Boris and PETERMANEC Zdenka, (2001), "Let Users Judge The Quality of Faculty Library Services", New Library World, Vol:102, No:9, pp.314-324.

TAŞKIN Çağatan, AKAT Ömer ve EROL Züheyla, (2010), "Tüketicilerin Banka Tercihini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Bursa'da Bir Araştırma", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 3, Eskişehir, ss. 11-22.

KANG Gi-Du, (2006), "The Hierarchical Structure of Service Quality: Integration of Technical and Functional Quality", Managing Service Quality, Vol:16, No:1, pp.37-50.

TUNÇKANAT Hasan, (1989), "Araştırma Olgusu ve Üniversite Kütüphanelerinin Üniversite İçindeki Yeri", Türk Kütüphaneciliği, III. (4), ss.189-195.

http://legacy.earlham.edu/is/documents/LibQual_results.pdf (Erişim: 26.09.2012)

WANG I-Ming and SHİEH Chich-Jeh (2006), "The Relationship between Service Quality and Customer Satisfaction: The Example of CJCU Library", Journal of Information & Optimization Sciences, Vol:27, No:1, pp.193-209.

PEARSON Joan and CHOUEKE Richard (1997), "Foundation for the Future? Marketing in a Management Learning Context", Education + Trainig, Vol:39, No:2, pp.58-64.

ARDIÇ Kadir ve SADAKLIOĞLU Hümeyra, (2009), "Şehirlerarası Yolcu Taşımacılığında Hizmet Kalitesi Ölçümü: Tokat Örneği", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:23, Sayı:3, ss.167-190.

WANG Kai, (2007), "Users' Evaluation on Library Service Quality: A Libqual+$_{TM}$ Empirical Study", IEEE, http://ieeexplore.ieee.org/stamp/stamp.jsp?arnumber=04280277 (Erişim: 26.09.2012).

TOPLU Mehmet, (1992), "Üniversite Kütüphanelerinin Bilimsel Araştırmadaki Rolü ve Türkiye Gerçeği", Türk Kütüphaneciliği, 6 (2), ss.89-107.

KURULGAN Mesut, "Bilgi Toplumunun Kütüphaneler Üzerine Etkisi", http://kaynak.unak.org.tr/bildiri/unak05/u05-19.pdf (Erişim: 14.09.2012)

http://kutup.dpu.edu.tr/index.php (Erişim: 14/09/2012)

ÖZGÜVEN Nihan, (2008), "Hizmet Pazarlamasında Müşteri Memnuniyeti ve Ulaştırma Sektörü Üzerinde Bir Uygulama", Ege Akademik Bakış, 8 (2), ss. 651-682.

GÜRDAL TAMDOĞAN Oya, (2009), "Bilgi Üretiminde Yazın Ürünleri ve Kütüphaneler", Atıfların tespiti ve Analizi Yoluyla Araştırma", Türk Kütüphaneciliği, 23 (2), ss.254-277.

KOTLER Philip and KELLER Kevin Lane, (2004), Principles of Marketing, Pearson Prentice Hall, International Edition, Tenth Edition, New Jersey.

KOTLER Philip and KELLER Kevin Lane, (2006), Marketing Management, Pearson Prentice Hall, Twelfth Edition, New Jersey.

LADHARİ Riadh and MORALES Miguel (2008), "Perceived Service Quality, Perceived Value and Recommendation: A Study Among Canadian Public Users", Library Management, Vol:29, No:4/5, pp.352-366.

KAPTAN Salim, (1995), Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri, 10. Basım, Tekışık, Ankara.

ÇUKADAR Sami, GÜRDAL Gültekin, ÇELİK Sönmez ve KAHVECİOĞLU Kerem, "Türkiye'de Üniversite Kütüphaneleri: Mevcut Durum ve Gelecek", http://www3.dogus.edu.tr/scelik/makaleler/_uyk_2011_Bildiri.pdf (Erişim: 14.09.2012).

ÖZTÜRK Sevgi Ayşe, (2010), Hizmet Pazarlaması, Ekin Basın Yayın Dağıtım, 10. Baskı, Bursa.

DEMİREL Yavuz, YOLDAŞ M.Asıf ve DİVANOĞLU USLU Sevilay, (2009), "Algılanan Hizmet Kalitesinin Tatmin, Tavsiye Davranışı ve Tercih üzerine Etkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma", Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı:16, Nisan, ss.1-14.

ZAKARİA, Zaherawati at.al., (2011), "Service Quality Dimensions in Public Library: Nothern Area Experineces", Journal of Social Sciences, 7 (2), pp.265-270.

ÖĞRENME VE ÖĞRENMEYE KATILIM HAKKINDA SINIF ÖĞRETMENLERİ NE DÜŞÜNÜYORLAR?*

Gökhan ÖZSOY
Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Aksaray. E-posta: gozsoy@gmail.com,

Hayriye Gül KURUYER
Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Aksaray.

SİBEL ÖZSOY,
Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Aksaray.

Hasan TABAK
Arş. Gör., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara.

ÖZET: Bu araştırmanın amacı; sınıf öğretmenlerinin öğrenme süreci ve öğrencilerin öğrenmeye katılımı hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Araştırma sekiz sınıf öğretmeniyle yürütülmüştür. Araştırmada; katılımcılarla, öğrencilerin öğrenmeye katılımına ve öğrenme sürecine ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla on iki açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme yapılmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; katılım, katılımı etkileyen faktörler, öğrenci açısından katılım ve öğretmen açısından katılım olmak üzere dört tema altında toplanmıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular incelendiğinde; öğretmenlerin katılımı ve öğrenme sürecini davranışsal boyutta değerlendirdikleri, bilişsel ve duyuşsal boyuta ilişkin değerlendirmeler yapmadıkları görülmüştür. Buna göre; öğretmenlerin öğrenmeye katılım ve öğrenme süreci hakkında farkındalıklarının zayıf olduğu kanısına varılabilir.

Anahtar Sözcükler: Öğrenmeye katılım, Öğrenme süreci, Davranışsal katılım, Bilişsel katılım, Duyuşsal katılım.

WHAT DO PRIMARY SCHOOL TEACHERS THINK ABOUT LEARNING PROCESS AND STUDENT'S ENGAGEMENT TO LEARNING

ABSTRACT: The purpose of the present study is to determine the opinions of classroom teachers about learning process and students' engagement in learning. The study was carried out with eight classroom teachers. In the present study, a semi-structured interview consisting of twelve open-ended questions was administered to the participants to elicit their opinions about students' engagement in learning and learning process. The findings obtained from the interviews were grouped under four main themes as engagement, factors affecting engagement, student engagement and teacher influence on student engagement. When the findings of the present study are analyzed, it is seen that the teachers evaluate the engagement and learning process in terms of behavioral dimension yet they do not make any evaluation related to cognitive and affective dimensions. Based on the results, teachers' awareness about learning engagement and learning process can be considered to be weak.

Keywords: Learning engagement, Learning process, Behavioural engagement, cognitive engagement, Emotional engagement

GİRİŞ

Öğrencilerin öğrenmeye katılımı, öğretmen tarafından her gün karşılaşılan fakat öğretmenin üzerinde derinlemesine inceleme fırsatı bulamadığı bir konudur. Öğretmen, öğrencilerinin matematik, dil ve fen konularını öğrendiğini bilir ancak öğrencilerinin öğrenmelerinin nasıl gerçekleştiği sorusuna dair ayrıntılı bir çıkarımda bulunmaz. Oysa

* Bu araştırmanın özeti Çek Cumhuriyeti'nde 5-7 Temmuz 2012 tarihlerinde düzenlenen International Conference on New Horizons in Education'da sunulmuştur.

öğrenmenin nasıl gerçekleştiğini izlemek; öğrenme sürecindeki eksiklikleri bulup ortaya çıkarmak ve öğrenme sürecini söz konusu çıkarımlar üzerine yapılandırmak, öğretmen bakımından öğretim sürecini planlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştırır (Bacanlı 2011; Sünbül, 1996). Schunk'a (2009) göre, öğrenme çoğunlukla öğrencilerin, testler, kısa sınavlar, ödevler, performans ödevleri ve raporlar üzerindeki yazılı ve sözlü cevaplarına göre değerlendirilir. Öğretmenler söz konusu değerlendirmelere göre öğrencilerin o konu hakkında neleri bilip, neleri öğrenmeye ihtiyaçları olduğunu belirlemeye çalışırlar. Çünkü yazılı ve sözlü değerlendirme araçlarının gerçek öğrenmeleri yansıttığını düşünürüz (Schunk, 2009). Oysaki bu düşünce, sözlü ve değerlendirme araçları öğrencilerin gerçek performanslarını yansıtamadığı için, yanlış bir çıkarımdır. Öğrencilerin asıl öğrenmelerini belirleyebilmek için daha kapsamlı bir değerlendirme sürecine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı karşılamak adına değerlendirme sürecinde en önemli nokta ise öğrencilerin öğrenme süreci ve öğrenmeye katılımı ile ilgili durumlarının ortaya konmasıdır. Bu çıkarımın aynı zamanda öğrencilerin öz-değerlendirme sürecine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Rose ve Meyer, 2002; Ryan ve Telfer, 2011). Öğrenmeye katılım, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını belirlemek için en iyi değerlendirme süreçlerini içeren yolları ifade etmektedir. Öğrencilerin öğrenme katılım durumları; öğrenme stilleri, öğrenme ortamları, zekâ türleri, bireysel farklılıklar gibi birçok bileşenden etkilenmektedir. Bu bileşenlerin tanımlanması ve öğrenme ortamının bu bileşenlere göre düzenlenmesi, öğrenci katılımını olumlu yönde etkileyecektir (Arı, 2011; Bacanlı, 2011).

Öğrenmeye katılım; öğrencinin sınıf ortamında demokratikleşme sürecini geliştirmesi, sınıf ve okuluna karşı aidiyet hissetmesi, akranlarıyla etkileşim içinde olması, yüksek motivasyona sahip olması gibi belirli standartlarla ilişkili olarak öğrenme işiyle derinlemesine meşgul olmasıdır (Libbey, 2004; Şirin, 2009). Newmann, Wehlage ve Lamborn (1992) katılımı; öğrencilerin akademik işlerinin yanı sıra akademik işlerde kullanılan bilgilerinin, becerilerinin, yeteneklerinin kazanılmasında ve anlaşılmasında öğrencinin uzmanlaşması, yönlendirilmesi ve desteklenmesi olarak açıklamaktadırlar. Bununla birlikte; katılımı, öğrencinin bireysel yeterlilikleri, öğrenmeye ilişkin bilgi, beceri ve tutumları ile öğrenme içeriği arasındaki başarılı etkileşim olarak tanımlamak mümkündür (Connell ve Wellborn, 1991; McFarland-Fattor, 2010; Shernoff, Schneider ve Csikzenmihalyi, 2001). Katılım; davranışsal, bilişsel ve duyuşsal olmak üzere üç şekilde gerçekleşir (Sharkey, Sukkyung ve Schnoebelen, 2008). Öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrenci katılımının inançları, değerleri içeren bilişsel boyutu; motivasyon ve duyguları içeren duyuşsal boyutu ve alışkanlıkları, becerileri içeren davranışsal boyutu içermesi gerekmektedir (Jones, 2008). Davranışsal katılım; akademik, sosyal ve derse katılımı içeren olumlu akademik sonuçları göz önünde bulunduran ve başarısızlığı önleyen katılım olarak değerlendirilebilir (Fin, 1993). Bilişsel katılım; zor akademik beceriler ve karmaşık fikirleri anlamada gereken çabayı sarf etmede gönüllü ve düşünceli olmayı içeren, öğrenmeyi yönlendiren fikirlerin kullanılmasıdır (Fredrick, Blumenfeld ve Paris, 2004). Duyuşsal katılım ise; öğrencinin sınıftaki olumlu-olumsuz reaksiyonları, öğretmenlerine ve okula karşı duygusal reaksiyonları olarak tanımlamak mümkündür (Lee ve Smith, 1995). Öğrenmenin yaşam boyu süren ve yalnızca yeni bir beceride ya da akademik bir konuda uzmanlaşmayı değil de toplumsal etkileşimi ve kişilik gelişmesini de kapsadığı düşünüldüğünde (Atkinson ve Atkinson, 2010) öğrenmeye katılımı davranışsal, bilişsel ve duyuşsal boyutlarıyla ele almanın önemli ve gerekli olduğu ifade edilebilir.

Bilişsel ve sosyal perspektife göre, öğrenmeye katılımı etkileyen faktörler; motivasyon, başarı, aile, öğretmen ve çevredir (Bacanlı, 2011; Schunk, 2009). Öğrenme ve öğrenmeye katılım işini birbirini etkileyen paralel süreçler olarak düşünüldüğünde; öğrenmeyi ve öğrenmeye katılımı etkileyen her bir faktörün birbiriyle bağlantılı ve iç içe olduğunu kolaylıkla görebilir. Motivasyonu belirli alanlarda bilgi ve beceri kazanarak çevresine uyum sağlayabilme, belirli konularda merakını giderebilme olarak açıklamak mümkündür (Balaban-Sarı, 2006). Motivasyon, hedefe odaklı davranışa teşvik eder ve davranışı sürekli kılar (Schunk, 2009). Bireylerin hedef belirleme ve hedeflere ulaşmak için kullandığı planlama, izleme gibi bilişsel süreç ve davranışlarını vurgular. Başarı; belirli akademik ölçüt ve kriterlere göre bir işi tamamlama olarak tanımlanabilir. Akademik başarı gösteren öğrencilerin yüksek motivasyona sahip olduğunu söylemek mümkündür. Aile tutumlarının yanı sıra ev ortamı, aile iklimi katılımı etkileyen faktörlerden biridir. Çocukların ev ortamı ve ailenin çocuklarına karşı yaklaşımları, öğrenmeye yönelik geliştirdikleri ilk tutumları biçimlendirir (Balaban-Salı, 2006). Öğretmeni ise; sınıf ortamını düzenleyen, danışman, yardımcı bilgi verici ve güdüleyici rolü olan nasıl öğretileceğini bilen kişi olarak tanımlamak mümkündür. Öğretmeni, öğrenme işindeki rolü düşünüldüğünde katılımı etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirmek gerekir. Öğretmenler; öğrencilerin motivasyonlarını, tutumlarını ve özsaygılarını geliştirmede etkilidir (Fraser ve Walberg,1991; Maslak, Kim ve McLoughin, 2010). Cole ve Knowes (1998), öğretmenlerin hem kendi mesleki gelişimleri için hem de mesleki uygulamalarını, öğretim programlarını, öğrenme ortamlarını, öğrenme süreçlerini ve öğrenci katılımlarını daha iyi anlamaları için kendilerini izlemelerinin ve çıkarımlarda bulunmalarının gerekliliğini vurgulamışlardır. Berry ve Loughran (2005) ise; eğitim pratiği sağlamak adına pedagojik düşüncelerin yanı sıra pedagojik tecrübelerin ortaya çıkması öğrenme ve öğretimin karışıklığının anlaşılmasını kolaylaştırdığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin öğrenme sürecini ve öğrenmeye katılımı nasıl anladığı, öğrencilerin bu süreçteki

durumunu nasıl değerlendirdiği ve çıkarımlarını öğretim sürecine nasıl ve ne ölçüde yansıttığı bize önemli ipuçları vermektedir.

Okul yaşamı boyunca öğrencinin katılımı öğrencinin performansının, başarısının yanı sıra kişisel gelişimi açısından da önemlidir. Öğrenme süreci ve öğrenmeye katılımın açıklanması eğitim pratiği için öğrenci başarısını artırma, bireysel farklılıklara göre öğrenme ortamının düzenlenmesi, öğretmenin zenginleştirilmiş öğrenme içeriği hazırlaması gibi faydalı çıkarımlar sağlar. Öğretmenler, katılımı etkileyen faktörleri sezgisel olarak anlayabilirler. Öğretmenler, öğrencilerinin öğrenmeye motive olup olmadığını, dikkatlerini nasıl derse toplamaları gerektiğini, öğrenme hedefi belirleyip belirleyemediğinin farkındadırlar. Ancak, öğretmenlerin sezgilerinin ötesinde, öğrencilerin katılımlarının bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarının farkında olmaları ve deneyimlerini söz konusu boyutlar çerçevesinde değerlendirmeleri önemlidir. Söz konusu kavramların belirlenmesi, öğrencilerin motivasyonunu ve akademik başarılarını artırmanın yanı sıra öğretmene işleyiş hakkında kolaylıklar sağlayacaktır.

Katılımın nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışan araştırmaların birçoğu, bazı öğrencilerin öğrenme işinde daha başarılı olmalarını etkileyen faktörleri açıklama üzerine yoğunlaşmaktadır (Fredricks, Blumenfeld ve Paris, 2004; Klem ve Connell, 2004). Öğrenciler sınıf ortamında yürütülen etkinliklere katılıyorsa, sınıf ve okuluna aidiyet hissediyorsa, okulunu seviyorsa, olumlu tutumlar gösteriyorsa, fikirlerini ifade ediyorsa, akranlarıyla ve öğretmenleriyle etkileşim içerisindeyse, ihtiyaç duyduğunda öğretmen desteği isteyebiliyorsa, nasıl öğrendiğinin farkındaysa, okuduğunu anlama, problem çözme, iletişim, akıl yürütme, yaratıcı düşünme, eleştirel düşünme stratejileri kullanabiliyorsa katılımın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Öğretmenin söz konusu becerilerin ve tutumların kazandırılmasında, öğretmenin önemli bir rolü bulunmaktadır. Öğretmenlerin öğrenme sürecini ve öğrenmeye katılımı nasıl anladıkları, bu kavramları nasıl tanımladıklarını ve bu kavramlar hakkındaki algılarının önemini vurgulayan araştırmalar bulunmaktadır. (Cothran ve Ennis, 2000; Harris, 2011; Marks, 2000). Harris'in (2011) 20 öğretmenle yürüttüğü çalışması; öğretmen inançları, tutumları ve katılım odak noktası üzerine kurulmuştur. Katılımın öğretmenler tarafından nasıl kavramsallaştırıldığı sorusuna yanıt arayan araştırmada; öğretmenlerin katılım hakkındaki algılarını belirlemek amacıyla fenomenografik bir desen kullanılmıştır. Araştırma sonucunda; öğrenme ve bilişsel katılımın karmaşık bir yapıya sahip olduğu, öğrenci deneyimlerinin ise katılımı olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. McMahon ve Zyngier (2009), Avustralya ve Kanada eğitim sisteminde öğrenci katılımının önemini vurguladıkları çalışmasında bu farklı ülkelerde öğrenciler ve öğretmenler tarafından katılımın nasıl tanımlandığını ve nasıl yasallaştırıldığını araştırmışlardır. Öğrenciler ve öğretmenler tarafından katılımı; öğrenmeye aracı, sosyal yapılandırmacı, bireysel ve eleştirel olarak tanımlamışlardır. Hem Kanada hem de Avustralya için elde edilen verilerin öğrenci deneyimleri üzerine yoğunlaştığı vurgulanmıştır. Bununla birlikte anlamlı bir katılım gerçekleştiğinde akademik başarı ile öğrencinin duygularının ve olumlu ilişkilerinin ortaya çıktığı diğer dikkat çekici bir bulgudur. Ayrıca çalışmada katılımı açıklamak için öğrencilerle, ailelerle ve öğretmenlerle görüşmenin önemine dikkat çekilmiştir. Mcmahon ve Portelli (2004) öğrenci katılımını açıklamaya çalıştıkları araştırmalarında; öğrenci katılımının normlarını standartlarını ve kriterlerini açıklamışlardır. Araştırmacılar, öğrenmeye katılım gerçekleştiren öğrencileri; akademik başarıları yüksek, amaç belirleyebilen ve öğrenmelerinin farkında olan, katılımı sağlayan öğretmenleri ise belirlenen amaç doğrultusunda öğrencilerini yönlendiren, öğrenme ortamının durum ve özelliklerini katılımı olumlu yönde etkileyecek şekilde düzenleyebilen kişiler olarak belirtmişlerdir. Bununla birlikte söz konusu araştırmada katılımın nasıl kavramsallaştırıldığını açıklayan çalışmalara ihtiyacın artığı vurgulanmaktadır. Yurtdışında öğrenmeye katılım ile ilgili araştırmalar yapılırken, yurtiçinde incelenmemiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir öğrenme etkinliğinin öğrenilmesinde ve öğretilmesinde zenginleştirilmiş bir ortam gerekmektedir (Duman, 2008). Bu ortamın niteliğinin artırılmasında öğretmen tarafından öğrenme sürecinin yönlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü öğrenme sürecinin, ortamın planlı kontrollü ve örgütlenmiş öğretme faaliyetlerinden oluşması gerekmektedir (Şen,2011). Öğretmenlerin, en çok etkiledikleri süreç öğrenmedir (Çelen, 1999). Öğretmenlerin öğrenme sürecini şekillendirmeleri esnasında, öğrenme ortamlarını, öğrenme deneyimlerini ve kendi mesleki gelişimlerini nasıl yönettikleri önemli bir noktadır. Öğrenme kavramının, tanımı ve kapsamı açısından dinamikliğini koruyan ve kendini sürekli yenileyen bir anlayışla ele alınması gerekir (Arı, 2011). Öğretmenlerin öğrenmenin nasıl gerçekleştiği, öğrenme kavramını nasıl algıladıkları, öğrencileriyle sınıfta yaşadıkları günlük durumları öğrenme açısından nasıl değerlendirdikleri sorularına verdikleri yanıtlar, öğrenme sürecini açıklamak için önemlidir. Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı; sınıf öğretmenlerinin öğrencilerin öğrenmeye katılımı ve öğrenme süreci hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Araştırmadan elde edilecek sonuçların öğretmenlerin öğrenme sürecine, öğrencilerin nasıl dâhil olduğu, öğrenme sürecini nasıl yönlendirdikleri, öğrenme sürecini etkileyen faktörleri nasıl değerlendirdiklerini açıklayarak genel bir durumu resmetmesi açısından önemli olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. "Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır" (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 72).

Katılımcılar

2011-2012 eğitim-öğretim yılında Aksaray ilinde görev yapan 6'sı kadın, 2'si erkek öğretmen araştırmanın katılımcılarını oluşturmuştur. Araştırmaya katılan öğretmenlerin yaş ortalaması 41, yaş ortalamalarına ait standart sapma ise 4.14'tür. Öğretmenlerin mesleki deneyimleri 15 yıl ile 25 yıl arasında değişmektedir. Araştırmaya katılan öğretmenler iki devlet okullundan seçilmiştir. Birinci okuldan 5, ikinci okuldan ise 3 öğretmen katılmıştır. Söz konusu okulların seçilmesinde, öğretmenlerin, okul yöneticilerinin istekliliği ve araştırmacıların çalışma imkânlarının diğer okullara oranla daha uygun olması etkili olmuştur. Katılımcılar; araştırma öncesinde katılımcı bilgilendirme formunu okuduktan sonra, araştırmaya katılmak için gönüllü olan kişilerden oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin gerçek isimleri gizli tutulmuştur. Katılımcıların yaş ve mesleki deneyim yıllarına ilişkin Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

Takma Ad	**Yaş**	**Mesleki Deneyim Yılı**
Öğretmeni1	37	16
Öğretmen 2	35	15
Öğretmen 3	40	18
Öğretmen 4	45	19
Öğretmen 5	42	18
Öğretmen 6	38	17
Öğretmen 7	46	25
Öğretmen 8	45	15

Verilerin Toplanması

"Olgubilim araştırmalarının başlıca veri toplama aracı görüşmedir" (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 72). "Görüşme belirli bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlamaktadır" (Büyüköztürk ve diğ., 2012:150). Araştırmada, çalışma grubunda yer alan öğretmenlerle öğrenci katılımına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla on iki açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış bir görüşme yapılmıştır. Görüşme soruları, öğrenme süreci ve öğrenmeye katılım hakkında öğretmen görüşlerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmalar (Harris 2011; McMahon ve Portelli, 2004) incelenerek hazırlanmıştır. Ön uygulama öncesinde görüşme sorularında uzman görüşleri doğrultusunda düzeltmeler yapılmıştır. Görüşme; araştırmayı tanıtan giriş ve on iki açık uçlu görüşme sorusu olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Görüşme formunda yer alan soruların öğretmenler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını belirlemek amacıyla bir ön uygulama yapılmıştır. Ön uygulama; Aksaray ilinde görev yapan 3 sınıf öğretmeniyle gerçekleştirilmiştir. Ön uygulamadan sonra öğretmenlerden elde edilen veriler ışığında görüşme sorularında gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra görüşme sorularına son şekli verilmiştir.

Görüşme soruları aşağıda belirtilmiştir;

1. Öğrenmeye katılım ve derse katılım kavramlarını nasıl tanımlarsınız?

2. Öğrencilerinizin öğrenmeye katılımı nasıl gerçekleşiyor?

3. Öğrenci katılımını etkileyen faktörler hakkında düşünceleriniz nelerdir?

- *Motivasyon*
- *Başarı*
- *Aile*
- *Sınıf Yönetimi*
- *Öğretmen*

4. Katılımla ilgili bir deneyiminizi anlatın.

5. Öğrencilerinizin hangi durumlarda katılımının gerçekleştiğinizi düşünüyorsunuz?
6. Öğrencilerin katılımını sağlamak için nasıl bir öğrenme ortamı oluşturuyorsunuz?
7. Öğrencilerinizin katılımda en çok güçlük yaşadıkları dersler nelerdir? Eğer varsa geçmiş bir deneyiminizi anlatır mısınız?
8. Öğrencilerinizin katılım konusunda yaşadığınız güçlükler nelerdir?
9. Yaşadığınız güçlüklerle ilgili çözüm stratejileri geliştiriyor musunuz? Eğer geliştiriyorsunuz bunlar nelerdir?
10. Yaşadığınız güçlüklerle ilgili mesai arkadaşlarınızla nasıl bir paylaşım gerçekleştiriyorsunuz?
11. Başarılı bir şekilde öğrenmeye katılım gerçekleştirdiğini düşündüğünüz öğrencileri tanımlar mısınız?
12. Öğrenmeye katılımda güçlükler yaşadığını düşündüğünüz öğrencileri tanımlar mısınız?

Görüşmeler yapılırken standartlaştırılmış açık-uçlu görüşme stratejisinden yararlanılmıştır. Bu stratejiye göre soruların tam olarak sırası ve tarzı önceden belirlenmiştir. Bu strateji ile yanıtları karşılaştırma olasılığı artığı gibi araştırmanın başkaları tarafından tekrar edilme olasılığını da artırır (Büyüköztürk ve diğ., 2012; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Görüşmeye başlamadan önce; görüşmenin amacı, ne kadar zaman alacağını katılımcılara belirtilmiştir. Görüşmeler esnasında; araştırmacılar sonda sorular kullanarak, öğretmenleri deneyimlerini paylaşmaları için cesaretlendirmişlerdir. Öğretmenlerle 20-25 dakika süren yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Kullanılan sonda sorulara; 'Lütfen, son değerlendirmenizle ilgili ne demek istediğinizi açıklar mısınız?', 'Daha somut bir örnek verebilir misiniz?' şeklinde örnek verilebilir. Tüm görüşmeler öğretmenlerin belirttiği saatlerde okulda sessiz bir ortamda gerçekleştirilmiştir. Görüşme verileri ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir.

Verilerin Analizi

Bütün analizler araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiştir. Görüşme yoluyla elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2005: 227).

Bu araştırmada görüşme ile elde edilen verilerin analizinde şu aşamalar izlenmiştir:
- Görüşme verilerinin çözümlenmesi
- Görüşme verilerinin düzenlenmesi
- Kodların belirlenmesi
- Kodlara göre verilerin organize edilmesi
- Temaların oluşturulması

Açık uçlu sorular sınıf öğretmenlerinin öğrenme süreci ve öğrenmeye katılım hakkındaki görüşlerinin incelenmesinde derinlemesine bilgi edinmeye olanak sağlamıştır. Temalar ve kodlar belirlenirken Miles ve Huberman (1994), Strauss ve Corbin'den (1990) yaralanılmıştır. Veri analiz sürecinde temalar belirlenirken; öğretmenlerin verdiği cevaplar araştırmacılar ve bağımsız bir uzman tarafından incelenmiştir. Temalar; katılım, katılımı etkileyen faktörler, öğrenci açısından katılım ve öğretmen açısından katılım olmak üzere oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda geçerlilik ve güvenirliği sağlamak için araştırma süresince gerçekleştirilen tüm karar verme aşamalarını ve kullanılan tüm stratejileri en iyi şekilde ortaya koymak gerekmektedir (Yıldırım, 2010). Bilgisayar ortamına aktarılarak transkript edilen veriler birkaç kez satır satır okunmuştur. Anlamlı metinlere yönelik kodlamalar oluşturulmuştur. İlgili literatür dayanak oluşturacak şekilde temalar oluşturulmuştur. Her bir görüşmeden elde edilen veriler okunurken araştırmacılar tarafından sistematik olarak ve tekrarlanarak, bütün kodlar ve temalar karşılaştırılmıştır. Kodların nasıl oluşturulduğuna ilişkin örnek Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Kodlanmış Veri Örnekleri

Katılımcı	Alıntı
Öğretmen 5	*Öğrencilerim psikolojik olarak rahatsa ve konuya hazırlıklı ise öğrenmeye katılım gerçekleşiyor. Öğretmen motivasyonu sağlıyorsa, öğrenme ortamını görsellerle zenginleştiriyorsa ve etkili bir giriş yaptıysa derse katılım gerçekleşiyor.*
Öğretmen 9	*Öğrenciyi tanımak çok önemli. Öğrencinin öğrenme ortamına motive olabilmesi için psikolojik olarak kendini rahat hissetmesi gerekiyor. O zaman öğrenmeye ve derse katılım gerçekleşiyor.*

Veriler transkript edildikten sonra, iç geçerliliği artırmak için katılımcılarla birlikte tekrar gözden geçirilmiştir. Dış geçerliliği sağlamak için ise bulguların ayrıntılı betimlenmesi yoluna gidilmiştir. Bununla birlikte; tüm veriler araştırmacılar tarafından incelenmiş ve temalar üzerinde ortak bir kanıya ulaşılmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları katılım, katılımı etkileyen faktörler, öğrenci ve öğretmen açısından katılım olmak üzere dört tema altında sunulmuştur. Öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu öğrenme süreci ve öğrenmeye katılım hakkında genel olarak başarı düzeyi ile katılım arasında ilişki olduğu görüşündedir. Görüşler, katılımın motivasyon, başarı ve çevresel faktörlerin etkilediği üzerine yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda hem öğrenci hem de öğretmen açısından süreçte katılım arttıkça motivasyonun arttığını söylemek mümkündür. Tablo 3'de öğretmenlerin öğrenme süreci ve öğrenmeye katılım hakkında görüşleri özetlenerek sunulmuştur.

Tablo3. Katılımcıların Öğrenme Süreci ve Öğrenmeye Katılımı Hakkında Görüşleri

Temalar	*Öğretmen Görüşleri*
Katılım	- Derse katılım ve öğrenmeye katılım benzer kavramlardır. - Derse katılım ve öğrenmeye katılım birbirinden farklı kavramlardır. - Katılımın gerçekleşmesi için ön bilgi, yaşantı önemlidir. - Başarı oranı yüksek sınıflarda katılım da yüksektir.
Katılımı Etkileyen Faktörler	- Motivasyon; başarı, aile, sınıf yönetimi ve öğretmen faktörlerine göre katılımı daha çok etkilemektedir.
Öğrenci Açısından Katılım	- Başarılı bir şekilde katılımı sağlayan öğrenciler motivasyonu yüksek, iyi okuyucu, sosyal, derse katılımı yüksektir. - Katılımda güçlük yaşayan öğrenciler dikkat dağınıklığı olan, öğrenme güçlüğü yaşayan, derse ilgisiz olan öğrencilerdir. -
Öğretmen Açısından Katılım	- Öğrencilerin katılımını sağlamak için kendilerini ifade edebilecekleri bir öğrenme ortamı oluşturulmalıdır. - Katılım konusunda yaşadıkları güçlüklerle ilgili çözüm stratejileri belirtilmemiştir. - Katılım konusunda yaşanılan güçlüklerle ilgili mesai arkadaşlarıyla ilgili bilgi alış verişinde bulunmaktadırlar.

Katılıma İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin öğrenmeye ve derse katılım ile ilgili yanıtları incelendiğinde; dört öğretmen derse katılım ve öğrenmeye katılımı birlikte değerlendirirken, diğer dört öğretmen, derse katılım ile öğrenmeye katılımı farklı kavramlar olarak ele almışlardır. Bu kavramları birlikte değerlendiren öğretmenler; öğrenme ve derse katılım işinin öğretmen öğrenci işbirliğiyle gerçekleştiğini belirtmişlerdir. Öğrenme ve derse katılımın eş güdümlü olarak yürütüldüğünü vurgulayan öğretmenler; söz konusu iki kavramın iç içe olduğunu öğrencilerin motive oldukları,

dikkatlerinin çekildiği zamanlarda derse katılımın dolayısıyla öğrenmeye katılımın gerçekleştiğini söylemişlerdir. Öğrenmeye katılımı ve derse katılımı bir arada tanımlayan öğretmenlerden biri düşüncelerini aşağıdaki gibi belirtmiştir.

> *Öğretmen 1: …. Öğrenmeye katılımın ve derse katılımın birbiriyle iç içe olduğuna inanlardanım. … Her zaman, öğrenmeyi, çocukların davranışlarında değişiklikler ortaya çıkması olarak kabul ediyorum. Bu yüzden, çocuklar hatırlayabildiği sürece öğrenmeyi öğrenmiş oluyorlar. Derse katıldıkları sürece, öğrenmeye katılmış oluyorlar. Verdiğim ödevleri evde yaptıkları zaman hiç bilmedikleri bir konuyu bile öğrenip geliyorlar. Böylelikle öğrenmeye katılmış oluyorlar. . Bununla beraber hazırlıklı geldikleri için derse katılmış dolayısıyla öğrenmeye katılmış oluyorlar. Öğrenmeye katılımı ve derse katılımı birlikte yapabildikleri sürece derse katılmış oluyorlar. Derse katılımın zaten faydası yararını bildikleri zaman doğrudan öğrenmeye de katılmış oluyor.*

Öğretmenler, derse katılımı ve öğrenmeye katılımı farklı kavramlar olduğunu, benzer kavramlar gibi görünseler de bu iki kavramın farklı kavramlar olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte; öğrenmeye katılımın daha geniş kapsamlı olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin derse katılımlarının öğrenmeye katılımını yansıtmadıklarını vurgulamışlardır. Öğretmenler, öğrencilerin geçmiş yaşantılara ve ön bilgiye sahip olduklarında, ilgilerini çeken etkinlik ağırlıklı derslerde, öğrenmeye katılımın gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

> *Öğretmen 2: Öğrenmeye katılım ve derse katılım benim için farklı. Benzer gibi görünse de farklılık var. Öğrenmeye katılım daha derinlemesine bir kavram, derse katılımda çocuk sınıfta bulunabilir o anda derste de bulunabilir dersi dinliyor gibi de görünebilir ama başka şeylerle meşgul olabilir bu durumda öğrenmeye katılım gerçekleşmiyor ama bir konu üzerinde çocuk düşünebiliyorsa anlatılan dersi dinliyorsa ve orda bir şeyler çocuk edinmişse öğrenmeye katılmış demektir*

> *Öğretmen 4: Öğrenme katılım çok yönlü gerçekleşiyor. Örneğin soru cevap tekniğini veya anlatım yöntemini kullandığınızda; yapma-uygulama aşaması eksik kalıyor. Öğrenciler sadece dinlemiş oluyorlar. Oysa öğrencilerin aktif olacağı her şeyi öğrenme ortamına aktarmak gerekiyor. Mümkün olduğunca dinleyerek, görerek, yaparak, yaşayarak öğrenmeye katılmış oluyorlar.*

Katılımcı öğretmenlere göre; başarı oranı yüksek sınıflarda katılımda yüksektir. Diğer bir yandan öğretmenler ders esnasında sorulan soruların öğrenci katılımını gerçekleştirmede bir araç olduğu vurgulanmıştır. Yaşantı kazanmanın önemini vurgulayan öğretmenler öğrencilere konular, kavramlar hakkında konuşma fırsatı verildiğinde öğrencilerin katılımlarının yüksek olduğunu belirtmişlerdir.

> *Öğretmen 8: Öğrenmeye katılımları nasıl gerçekleşiyor? Etkinlikleri beraber yapıyoruz, çocuklara sorular soruyorum. Program ve ders planı bizi yönlendiriyor. Katılım, ilgilerini çeken parçalar ya da konular olduğu zaman daha kolay gerçekleşiyor. Derse katılımları ise kendilerinden bir şeyler bulduklarında gerçekleşiyor.*

Öğretmenlerin katılımla ilgili paylaştıkları deneyimleri incelendiğinde ise; öğrenmeye katılımı değil de dersin işlenişiyle ile ilgili ifadelerde bulundukları görülmektedir.

> *Öğretmen 5: Ders işleyişimde kullandığım çeşitli metotlar var. Sosyal bilgiler dersinde çevre temizliğiyle ilgili bir konu işlemiştik. Konuyu anlatırken çocukların çok fazla ilgisini çekmediğini gördüm. Çocuklar çevrenize dikkat ettiğinizde neler görüyorsunuz şeklinde sorduğumda çöp, kirlilik şeklinde cevaplar aldım. Sonuçta bu metot öğrencinin dikkatini çekmemişti. Bende bunun üzerine; haydi çocuklar hazırlanın bakalım, gidiyoruz dedim. Öğretmenim nereye gidiyoruz diye sormaya başladılar. Çocuklarla birlikte okul etrafındaki sokakları dolaştık. Neler gördüklerini sordum. Çevre kirliliğini ve bunun onları nasıl rahatsız ettiği hakkında konuştuk. Sınıfa döndüğümüzde ise neler yapmamız gerektiğiyle ilgili bir tartışma ortamı oluşturdum. Dikkatlerini çekmeyi başarmıştım ve neler yapabilecekleri hakkında düşünmeye başladılar. Ve ilginç fikirler ortaya çıktı.*

> *Öğretmen 7: Kendi sınıfımda genellikle katılım yüksek oluyor. Cuma günleri hafta boyunca yaptığımız çalışmaları, neler öğrendiklerini birlikte değerlendiriyoruz. Birkaç hafta önce o hafta işlenen bir konu ile ilgili münazara ödevi verdim. Genellikle verdiğim ödevleri en az bir hafta önce veririm. Öğrencilerim bir hafta*

boyunca yoğun bir şekilde bu ödev için hazırlandılar. Konu da 'başarı için yetenek mi yoksa çalışmak mı?'. (Gülüyor…) Kendini ifade edebilmek adına öğrencilerim sürekli benimle iletişime geçtiler. Yaptıkları her adımı benle paylaştılar. Sınıfta sessiz olan öğrencilerim bile katılmak için çaba harcadılar. Kendi akranlarıyla olunca işbirliği içinde gerçekten öğrenme işine katılmış oluyorlar.

Öğretmenlerin paylaştıkları deneyimler ve katılımla ilgili görüşleri birlikte değerlendirildiğinde; katılımı derse katılım olarak kavramsallaştırdıklarını öğrencilerinin öğrenme sürecini nasıl gerçekleştirdiklerini tanımlayamadıklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte; öğrencilerin kendi aralarında bilgi alışverişinde bulunmaları, öğrencinin aktif olarak derse katılımı, öğrencilerin geçmiş deneyimlerini öğrenme ortamına getirmelerinin öğrenme sürecini olumlu etkilediğini vurgulayan öğretmenler öğrencilerinin nasıl öğrendikleri ve öğrencilerinin öğrenme işine nasıl katıldıklarını tam anlamıyla açıklayamadıkları görülmüştür

Katılımı Etkileyen Faktörlere İlişkin Bulgular

Öğretmenler motivasyon, başarı, aile, sınıf yönetimi ve öğretmen faktörlerinden öğrenci katılımını en çok etkileyen faktörün motivasyon olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte, öğrenmeye katılımı etkileyen faktörlerin birbiriyle ilişkili olduğunu vurguladıklarını söylemek mümkündür. İlköğretim çağı çocuklarının motivasyonlarının kısa süreli olduğunu vurgulayan öğretmenler, öğrencilerin dikkatlerini çekecek, onları derse katılımını sağlayacak bir durumun oluşturulmasının çok önemli olduğunu vurgulamışlardır.

Öğretmen 2: Motivasyon, başarı, sınıf yönetimi, öğretmen unsurları öğrenci katılımını etkiler. Aile, öğretmen, sınıf ortamı çocuğun durumu ve sınıf yönetimi de çok önemli çünkü sınıf içersinde hakimiyet kuramadığınız zaman zaten öğrenme gerçekleşmez önce çocukların dikkatini çekecek motivasyonu sağlayacak etkinlikler gerekli. Bu işlenen konulara bağlı olarak değişebiliyor örneğin doğa olayları ile ilgili bir konu işlenecekse, Hasan dağını hiç göreniniz oldu mu?şeklinde sorduğumda tüm öğrencilerden olumlu yanıt alabiliyorum. Böyle bir giriş yapıldığında, öğretmen ses tonunu kullanarak vurgulayarak öğrencilerde etki yapıyor, dikkatlerini çekiyor ve derse katılımlarını sağlıyor.

Öğretmen 6: Motivasyon çok önemli. Okulun veya öğretmenin çabası motivasyonun sağlanması açısından tek başına yeterli olmuyor. Aile motivasyonun kazandırılmasında büyük bir etken. Eğer anne baba çocuğu motive ediyorsa, katılım gerçekleşiyor. Ailenin ilgili ve ilgisiz olduğu durumlarda bence en çok çocuğun motivasyonu etkileniyor… Eğer zaten aile çocuğunu destekliyorsa, öğretmenin de etkili bir sınıf yönetimi varsa, bütün öğrencilerin motivasyonunu sağlıyorsa başarı beraberinde geliyor. Fakat motivasyonu düşük olan öğrencilerin derse katılımını sağlamak zor oluyor. Bu faktörlerin hepsi iç içe geçmiş gibi.

Bununla birlikte öğretmenler, motivasyonun çocukları öğrenme için harekete geçirdiğini ve başarı elde eden çocukların motivasyonunun artığını belirtmişlerdir. Ailenin önemli olmasına rağmen bazı durumlarda özellikle başarılı öğrencilerin katılımlarında etkisinin diğerlerine nazaran az olduğunu düşünmektedirler.

Öğretmen 1: Motivasyon çok önemli, başarı çok önemli. Başarılı çocuk kendini daha iyi ifade edebiliyor. Çocuk bildikten sonra sürekli parmak kaldırıyor, derse katılmak istiyor… Dikkat, motivasyon, sınıf yönetimi, aile önemli faktörlerdir. Bunların içerisinde en önemsiz gördüğüm aile, çünkü çocuk başardıktan sonra motive edilir, aile tarafından motivasyon sağlanırsa iyi ama çocuklar öğretmenin motivasyonunu daha çok önemsiyor.

Öğrencilerinin katılım esnasında, geçmiş deneyimlerini paylaşmak istediklerini vurgulayan öğretmenler bazı öğrencilerin ders kapsamı dışına çıkarak ilgisiz konulara değindiğini fakat uygun olmayan örneklerin sınıfta ortak bir dil oluşturmak açısından önemli olduğunu söylemişlerdir.

Öğrenci Açısından Katılıma İlişkin Bulgular

Öğretmenler başarılı bir şekilde katılımı gerçekleştiren öğrencilerin özelliklerini; iyi okuyucu, okuduğunu anlayan, sosyal, motivasyonu yüksek, derse hazırlıklı gelen, derse katılımı yüksek şeklinde tanımlamışlardır. Bununla birlikte aile desteğinin bu konudaki önemini vurgulamışlardır.

Öğretmen 3: Başarılı bir şekilde katılım gerçekleştiren öğrenciler kendini hemen fark ettiriyor. Örneğin; Türkçe dersinde gayet başarılı oluyorlar okumaları güzel oluyor okumaları iyi oluyor, okuduğunu anlamaları

yüksek oluyor okuduklarını anladıkları ve başarılı olduklarını hissettikleri anda kendilerini doğru bir şekilde ifade ediyorlar. Bu çocuklar sınıfta kendilerini ifade etmek için çekinmeyen kendilerine güvenli, yapabileceğine inanan, istekli hevesli çocuklardır. Çünkü çocuk anlıyor, başarılı ve sosyal. Bu bir tesadüf değil. Başarılı olan çocukların yanında ilgilenen anneleri, var ilgili bir aile var çok zeki çocuklar görüyorsunuz ama aileleri ilgilenmediği için akademik başarıları düşük oluyor.

Katılımda güçlük yaşayan öğrencileri ise; dikkat dağınıklığı olan, öğrenme güçlüğü yaşayan, uyum problemleri olan, ailevi sorunları olan, ilgisiz ebeveyne sahip olan, dersler de güçlük yaşayan, derse ilgisiz ve derse katılımı konusunda isteksiz, motivasyonu düşük öğrenciler şeklinde tanımlamışlardır. Bu durumu açıklayan örnek aşağıda sunulmuştur.

Öğretmen 4: Dersle çok az ilgilidirler. Konuşmaz fikrini söylemezler, soru sormazlar, etkinlikleri yaparken de zorlanırlar. Benim yüreklendirmemle sadece etkinliği tamamlamak için yaparlar, isteyerek ve motive olarak yapmazlar. Öğretmen zorladığı için yani olması zorunluymuş gibi hissettiği için yapıyorlar ama diğer öğrenciler isteyerek, severek, şevkle yapar.

Öğretmen Açısından Katılıma İlişkin Bulgular

Öğretmenler özellikle öğrenme ortamını oluştururken kullandıkları yöntemlerden bahsetmişlerdir. Öğrenme ortamını tanımlarken sadece bir öğretmen sınıf oturma düzenini nasıl oluşturduğunu anlatmıştır. Öğretmenler katılımla ilgili yaşadıkları güçlükleri; okulun fiziki şartlarının yetersiz olması nedeniyle öğrenciyi öğrenme işine yeterince güdüleyememe, küçük yaş çocuklarının kendini ifade etme de yaşadıkları güçlükler yüzünden çocukları anlayamama, öğrencinin aile ortamının sıkıntılı olması, ilgilerini belirleyememe şeklinde belirtmişlerdir. Öğretmenlerin dördü yaşadıkları güçlüklerle ilgili nasıl çözüm stratejileri geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Olumlu sınıf ortamı oluşturarak, öğrencilerin rahatça düşüncelerini ifade edebilecekleri bir ortam oluşturduklarını ifade etmişlerdir.

Öğretmen 1: Katılımda zorluk çeken birkaç öğrencim var. Güçlük yaşaması; aile yapısından kaynaklanıyor olabilir. Çünkü aileleri bu öğrencilerin evde de benzer davranışlar gösterdiklerini söylüyorlar. Aileler ile sürekli iletişim halindeyim. Katılımda güçlük çeken öğrencilerim, sınıfta sessiz olan, derse katılmayan öğrencilerdir. Onlara sorular sorarak dersin içine çekmeye çalışıyorum.

Bununla birlikte; yaşanılan güçlüklerle ilgili düşünüp nedeni sorguladıklarını vurgulamışlardır. Bu durumu açıklayan örnek aşağıda sunulmuştur.

Öğretmen 5: Öğrenciler derse katılmamışsa kendime soruyorum benden kaynaklanan bir eksiklik mi var, neden bu öğrenciler derse katılmıyor gibi. Daha sonra çocuklara soruyorum. Eğer öğrenci anlamamışsa öğrenciden kaynaklanan nedenlerin bilinmesi gerekir.

Öğretmenlerin verdikleri yanıtlar incelendiğinde; bir strateji geliştirmediklerini ya da geliştiriyorlarsa da bunu nasıl yaptıklarına ilişkin bir bulguya ulaşılmadığını söylemek mümkündür. Öğretmenler katılımla ilgili mesai arkadaşlarıyla paylaşımlarını ders aralarında ve zümre toplantılarında güçlük yaşayan öğrencilerle ilgili bilgi alış verişinde bulunduklarını belirtmişlerdir.

Öğretmen 4: Öğretmenler odasında, teneffüslerde öğrencilerle ilgili deneyimlerimizi paylaşıyoruz. Yaşadığımız olaylarla ilgili öğretmen arkadaşlarımızla önerilerde bulunuyoruz.

Öğretmen 6: Zümre arkadaşlarımla veya diğer arkadaşlara öğrenciyle ilgili yaşadığım problemi paylaşırım. Bu şekilde birbirimizin deneyimlerinden yararlanmaya çalışıyoruz. Bazı durumlarda ise rehber öğretmenle görüşmek de faydalı oluyor. Özellikle, tecrübelerimizin yeterli gelmediği durumlarda. …

Bununla birlikte, branş ve rehber öğretmenlerden spesifik konuların nasıl öğretileceğine dair yardım aldıklarını vurgulamışlardır. Öğrencileri öğrenme sürecine dâhil etmede güçlükler yaşasalar da deneyimlerini paylaşmanın faydasını gördüklerini vurgulamışlardır.

Tüm temalara ilişkin bulgular incelendiğinde; öğretmenlerin öğrenmeye katılımı değerlendirirken davranışsal boyut üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Gözlenebilir öğrenci davranışları, performanslarına ait görüşlerini belirtirken

öğrencilerinin sınıf ortamıyla, arkadaşlarıyla nasıl bir etkileşim içinde olduklarını, öğrenme işiyle meşgul olurken neler yaptıklarına ilişkin açıklamalar yapmamışlardır. Bu noktadan hareketle öğretmenlerin bilişsel ve duyuşsal katılıma ilişkin ifadeler kullanmadıkları sonucuna varılabilir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde; öğretmenlerin katılımı ve öğrenme sürecini davranışsal boyutta değerlendirdiklerini, bilişsel ve duyuşsal boyuta ilişkin değerlendirmeler yapmadıklarını söylemek mümkündür. Öğretmenlerin; öğrencilerinin öğrenme ile ilgili tutum ve becerileri üzerinde düşünmeden derse katılımı esas alarak öğrenme sürecini yönlendirdikleri göz önüne alındığında, öğrencilerine katılımla ilgili ihtiyaç duydukları inanç ve değerleri kazandıramayacakları düşünülmektedir. Öğretmenlerin öğrenmeye katılım ile ilgili görüşleri; öğrenme ortamının düzenlenmesi, öğrencilerin bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurulması ve öğrenme eksiklilerinin giderilmesi açısından önemlidir. Öğretmenler eğitim pratiğinde; öğrencilerin derse katılmalarını ve derste gösterdikleri performanslarını öğrenmeye katılım gibi değerlendirmektedirler. Öğrenmeye katılımı etkileyen motivasyon, başarı, sınıf yönetimi, aile ve öğretmen faktörlerini ise öğrencinin akademik başarısı ve derse katılımı açısından değerlendirmişlerdir. Oysa araştırmalar; öğrencilerin nasıl öğrendiklerini dikkate alan öğretmenlerin, akademik başarısızlık gösterme riski olan öğrencilerin öğrenmeye katılımını olumlu yönde etkilediğini göstermektedir (Newmann, Wehlage ve Lamborn 1992, 2001; Newmann, 1996; Lingard ve diğ., 2001; Armstrong ve McMahon, 2002; Zyngier, 2007). Öğretmenlerin öğrenmeye katılım açısından nasıl bir sınıf yönetimi gerektiğini değerlendirmediklerini söylemek mümkündür. Oysaki sınıf yönetimi tüm öğrenme etkinliklerinde öğrencinin katılımını esas alır (Çelikten, Şanal ve Yeni, 2005). Öğretmenin sınıf yönetimini sağlamak için kullanacağı tüm stratejiler ve oluşturacağı tüm öğrenme ortamları öğrenmeye katılımı esas alarak gerçekleştirmesi gerekir. Bununla birlikte öğretmenlerin katılımı etkileyen faktörler ile ilgili görüşleri incelendiğinde söz konusu bütün faktörlerin birbirlerini etkilediğini vurguladıkları görülmüştür. Öğrenme birçok faktörün etkileşimiyle gerçekleşir ve her faktörün öğrenmeyi etkileme açısından dolaylı etkilere sahip olduğunu söylemek mümkündür (Şen, 2011).

Öğretmenler, başarılı bir şekilde katılım gerçekleştiren öğrencileri; öğrenme deneyimlerine etkili bir şekilde gerçekleştiren başarılı öğrenciler olarak tanımlarken katılımda güçlük yaşayan öğrencileri derse katılım konusunda isteksiz, motivasyonu düşük öğrenciler olarak tanımlamışlardır. Katılım gerçekleştiren veya katılımda güçlük yaşan öğrenciler düşünüldüğünde, öğretmenlerin çizdiği profilden daha karmaşık ve derin bir içeriğe sahip olduğu görülecektir (Harris, 2011). Söz konusu içeriği; öğrencilerin öğrenmeye ilişkin yeterlilikleri, amaç belirleme, içsel motivasyon, öz düzenleme, uzmanlaşmış öğrenmeye bağlılık ve öğrenme stratejilerinin kullanımı şeklinde açıklamak mümkündür (Ainley, 1993; Lee ve Anderson, 1993; Meece, Blumenfeld ve Hoyle, 1988). Öğretmenler öğrenmeye katılım ile ilgili rollerini açıklarken; öğrenme ortamını sadece fiziksel açıdan öğrencilerin oturma planını nasıl hazırladıklarını belirtmişlerdir. Oysa öğrenmeye katılım öğrenciler ve ortamları arasındaki ilişkinin uyumlu ve uygun olması gerektiğini bununla birlikte akademik ve sosyal çevrenin öğrencinin ilgi ve ihtiyaçlarına karşılaması gerektiğini vurgulanmaktadır (Connell ve Wellborn, 1991; Eccles, Midgley ve Wigfield, 1993; Hunt, 1975). Katılımla ilgili yaşadıkları güçlüklere ilişkin geliştirdikleri stratejiler hakkında kapsamlı açıklamalar yapmadıklarını söylemek mümkündür. Okul ortamında; katılımı artırma öğrencilerin duyuşsal yanlarını, ilgilerini, doğru davranışları ve öğrenmeye katılımlarını sağlamayı içermektedir (Altenbaugh, 2003).

Katılımın gözlemlenmesi ve değerlendirilmesi öğretmenler aracılığıyla yapıldığı gibi öğretmen davranışları ve öğretimsel uygulamalar öğrenci katılımında hassas değişimler oluşturur (Greenwood, 1991). Öğrencilerin öğrenmeye katılım açısından motivasyon durumlarının, akademik becerilerinin desteklendiklerini hissettiklerinde duyuşsal ve bilişsel katılımlarının arttığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, öğretmenlerin öğrencilerin katılım durumlarını belirleyerek, öğrencilerin duyuşsal ve bilişsel açıdan ihtiyaçları belirleyerek katılımı destekleyecek stratejiler uygulamaları önemlidir (Greenwood ve diğ., 2002). Öğretmenler, öğretmen olarak öğrencilerin öğrenmeye katılımlarını ve öğrenme sürecini nasıl etkilediğini düşünmeleri gereklidir. Öğrenci gelişimin gözlenmesi, öğrenci sorunlarının ve ihtiyaçlarının önceden belirlenmesi, öğretmenin öğrencilerini izlemesi önemli bir noktadır. Öğretmenlerin öğrenmeye katılım kavramının üzerinde düşünmeleri ve deneyimlerini paylaşmaları öğrenme sürecinin yapılandırılmasında önemlidir.

Extended Summary

INTRODUCTION

Students' engagement in learning is an issue confronted by the teacher every day but the teacher does not have much chance to carry out deep investigation of the issue. Teachers know that students are learning mathematical, linguistics, and scientific topics but cannot make a detailed analysis of how this learning takes place. However, knowing how learning takes place and recognizing the deficiencies in learning process and then taking some precautions to eliminate these deficiencies are of great importance to facilitate learning process. According to Schunk (2009); products of learning are mostly evaluated through verbal or written responses given on tests, quizzes, assignments, performance assignments and reports. In light of such evaluations, teachers try to decide what their students know and what they need to know about a given topic. We believe that verbal and written measurement tools reflect actual learning (Schunk, 2009). Nevertheless, this belief may be erroneous because such measurement tools cannot be adequate to reflect the real performances of students. There is a need for a more comprehensive evaluation process to determine actual learning of students. In this regard, the most important thing to be done in evaluation process is to determine students' profile for engagement in learning and learning process (Rose & Meyer, 2002). Learning participation profile represents the best evaluation processes to meet the learning needs of students. Students' learning engagement profiles are made up of many components such as learning styles, learning settings, intelligence types and individual differences. Description of these components and arrangement of the learning environment according to these components may make important contributions to student engagement.

Much of the research attempting to explain how engagement should be realized focuses on the factors helping to explain why some students are more successful in learning (Fredricks, Blumenfeld & Paris, 2004; Klem & Connell, 2004). When students are willing to participate in classroom activities, they feel themselves belonging to their class and school, they like their school, they show positive attitudes, they can express their opinions, they have positive interactions with their peers and teachers, they can find teacher support when needed, they are aware of how they learn, they can make use of reading, problem solving, communication, reasoning, creative thinking and critical thinking skills, they are more likely participate in learning process. The teacher should assume an important role in imparting such skills and attitudes in students. There are some studies looking at how teachers understand learning process and engagement in learning, how they describe these concepts and what their perceptions of these concepts are (Cothran & Ennis, 2000; Harris, 2011; Marks, 2000). Harris (2011) carried out a study with 20 teachers to investigate teachers' beliefs, attitudes and engagement. Seeking an answer to how engagement is conceptualized by teachers, the study employed a phenomenographic design to determine the teachers' perceptions of engagement. At the end of the study, it was emphasized that learning and cognitive engagement have complex structures and students' experiences positively affect their engagement. McMahon and Zyngier (2009) investigated student engagement in Australian and Canadian education systems and how engagement is defined by students and teachers of these two different countries. The students and teachers defined engagement as a mediator, social constructivist or individualistic, critical. Data obtained for both Canada and Australia were stated to be focusing on student experiences. Another remarkable finding of the study is that when a meaningful engagement is realized, there appears to be positive correlation between students' feeling and academic achievement. Moreover, importance of involving families besides teachers and students in learning process in terms of engagement is emphasized. Mcmahon and Portelli (2004) carried out a study to investigate student engagement and here they explained the norms, standards and criteria of student engagement. Students participating in learning are described as having high academic achievement, ability to determine goals and being aware of their own learning; and teachers enabling their students to participate are described as those who can direct their students in line with a purpose, and can arrange the learning environment in such a way as to maximize student engagement. In the study, it is emphasized that there is an increasing need for students to explain how engagement can be conceptualized. While there are some studies carried out to investigate engagement in learning in foreign countries, there is a lack of research in this area in our country. Hence, the purpose of the present study is to determine the classroom teachers' opinions about engagement and learning process.

METHOD

Participants

The participants of the presents study are 6 female and 2 male classroom teachers working at schools located in Aksaray in 2011-2012 school year (X(age) = 41, SD(age) = 4. 14). The professional career of the teachers ranges from 15 years to 25 years. The participating teachers of the present study were selected from two public schools with

students having similar socio-economic levels. The participants were recruited on voluntary basis after they read the participant briefing form. The real names of the participants were kept secret.

Data Collection Procedure

A semi-structured interview form consisting of 12 open-ended questions was used to elicit the teachers' opinions about student engagement

The interview questions are given below;

1. How can you describe the concepts of engagement in learning and engagement in lesson?
2. How do students realize their engagement in learning?
3. What do you think about the factors affecting student engagement?

- *Motivation*
- *Success*
- *Family*
- *Classroom management*
- *Teacher*

4. Explain one of your experiences about engagement.
5. In which situations do you think students realize their engagement?
6. What kind of learning environment do you create to encourage student engagement?
7. What are the courses in which your students have great difficulties to participate? If there are such courses, explain one of your experiences lived in these courses.
8. What are the difficulties experiences by students in engagement?
9. Do you develop solution strategies to cope with these difficulties? If yes, what are they?
10. What kind of cooperation do you seek for the difficulties you experience with your colleagues?
11. Can you describe the students who you think successfully participate in learning?
12. Can you describe the students who you think have difficulties in engagement in learning?

Prior to the interviews, the purpose of the interview and approximate time it would take were explained to the participants. During the interviews, the teachers were encouraged to share their personal experiences. Interviews lasting for 20-25 minutes were conducted with the participants.

Data Analysis

All the analyses were carried out by the researchers. In the analysis of the data obtained from the interviews, content analysis method was used. The main purpose of content analysis is to elicit concepts and relations that have the power to explain the collected data. The basic procedure of the content analysis is to collect the similar data under certain concepts and themes and organize and interpret them so that readers can understand (Yıldırım and Şimşek, 2005: s. 227).

Following steps were used in the analysis of the data collected in the present study through interviews:

- Analysis of the interview data
- Organization of the interview data
- Determination of the coding
- Organization of the data according to the codes
- Determination of the themes

The open-ended questions enabled us to obtain detailed information about the classroom teachers' opinions about learning process and engagement in learning.

After the data were transcribed, they were reviewed together with the participants to improve external validity. In addition to this, all the data were examined by the researchers and common themes were created.

FINDINGS

The findings of the present study were presented under four themes as engagement, the factors affecting engagement, student engagement and teacher influence on student engagement

Findings concerning Engagement

When the teachers' experiences shared in the present study and their opinions are evaluated together, it is seen that they conceptualize the engagement as engagement in lesson and they cannot describe how students realize learning process. In addition to this, the teachers, emphasizing that information exchange among the students, students' active engagement in lesson, and activation of students' prior knowledge in the class have positive influences on learning process, cannot precisely explain how students learn and how they participate in learning.

Findings concerning The Factors Affecting Engagement

The teachers stated that motivation, success, family, classroom management and teachers characteristics are the most important factors affecting student engagement. Moreover, they stated that motivation triggers students to learn and in turn, students become successful and feel more motivated. The family has a certain role in engagement, but this is not remarkable when the engagement of the successful students is considered. The teachers stated that the students wanted to share their prior experiences during their engagement but some students dealt with irrelevant issues but this was also useful in forming a shared language in the class.

Findings concerning Student Engagement

The teachers described students successfully participating in learning process as good readers with good comprehension, sociable, highly motivated and prepared for the lesson. In addition to this, the importance of family support was emphasized by the teachers. On the other hand, they described the students having difficulties in engagement as inattentive, having difficulties in learning, having adaptation problems, having family problems, having indifferent parents, indifferent to lessons and reluctant to participate with low motivation.

Findings concerning the Influence of Teachers on Engagement

The teachers specifically talked about the methods they used while forming the learning environment. While describing the learning environment, only one teacher explains how he/she designed the classroom environment. The teachers listed the followings as the reasons for the difficulties they encountered in the class in terms of student engagement: not being able to motivate students adequately due to lack of physical facilities of the school, young learners have problems in explaining themselves, they cannot comprehend, students have some problems in their family environments and they cannot determine their areas of interest. Four of the teachers reported the solution strategies they developed to cope with the problems they encountered. They also stated that they tried to create an environment where students can freely express their opinions.

When the teachers' responses were analyzed, it was found that they did not develop any strategies or even if they developed, there is no evidence showing how they did this. In terms sharing experiences with the colleagues, the teachers exchange information during breaks, meetings or while carrying out discussions on students having learning difficulties.

Moreover, they stated that they sometimes get help from subject area teachers when it comes to teaching of specific topics. Though they experience some difficulties, they benefit to a great extent from the sharing of experiences.

DISCUSSION

In light of the findings of the present study, it can be argued that the teachers evaluate engagement and learning process at behavioral dimension, but do not evaluate at cognitive and affective dimensions. It is seen that the teachers direct the learning process based on engagement without considering learning-related attitudes and skills of the students; hence, it is believed that for these teachers it will be hard to impart beliefs and values needed by students to participate. The teachers' opinions about engagement in learning are of great importance for the arrangement of learning environment, the consideration of the students' individual differences and the elimination of deficiencies in learning. In the practice of teaching, the teachers regard students' engagement in lesson and the performance they exhibit in the lesson as engagement in learning. The factors affecting engagement such as motivation, success, classroom management and teacher characteristics are evaluated in terms of students' academic achievement and engagement in lesson. However, research shows that the teachers paying attention to how their students learn may have contributions to pedagogic engagement of students having the risk of experiencing academic failure (Newmann

et al, 1992, 2001; Newmann, 1996; Lingard et al, 2001; Armstrong & McMahon, 2002; Zyngier, 2007). Moreover, while the teachers described the students successfully participating as successful students realizing their learning experiences effectively, they described the students having difficulties in engagement as those reluctant in participating and with low motivation. In relation to students participating or those having difficulties in participating, it is seen that they have more complex profiles than the ones described by the teachers (Harris, 2011). That content can be explained as the competencies of students for learning, goal setting, intrinsic motivation, self-regulation, specialization, affiliation for learning and the use of learning strategies (Ainley, 1993; Lee & Anderson, 1993; Meece, Blumenfeld, & Hoyle, 1988). While the teachers were explaining their roles in relation to student engagement, they only explained how they arranged physical sitting plan of the students. However, for engagement in learning, there should be a harmony between students and the setting they are and academic and social environment should meet students' interests and needs (Connell & Wellborn, 1991; Eccles, Midgley, & Wigfield, 1993; Hunt, 1975). It is possible to say that the teachers did not make detailed explanation about the strategies they developed to deal with the problems they encountered. Improving engagement in school environment requires understanding students' affective dimensions, interests, imparting correct behaviors and promotion of engagement (Altenbaugh, 2003). Teachers should think about how they as teachers can influence their students' engagement and learning process. Teachers' pondering about the concept of engagement and sharing their experiences are of great importance in the structuring of the learning process.

KAYNAKÇA/REFERENCES

Ainley, M. (1993). Styles of engagement with learning: multidimensional assessment of their relationships with strategy use and school achievement. Journal of Educational Psychology, 85(3), 395-405.

Altenbaugh, R. J. (2003). The American people and their education: A social history. New York: Merrill/Prentice Hall.

Arı, E. (2011). Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları. (1. Baskı, Edt: Sevil Büyükalan Filiz). Ankara: Pegem A.

Atkinson, R. L., Atkinson, R. C., Smith, E. E., Bem, D., J., & Hoeksema, S. N. (2010). Hilgard Psikolojiye Giriş. (5th. Ed) (Çev: Yavuz Alogan). Ankara: Arkadaş.

Armstrong, D. & McMahon, B. (2002). Engaged Pedagogy: valuing the strengths of students on the margins, Journal of Thought, 37(1), 53-66.

Bacanlı, H. (2011). Eğitim Psikolojisi. (7. Baskı). Ankara: Pegema A.

Balaban-Sarı, J. (2004). Öğrenmede güdülenme. Y. Kuzgun ve D. Deryakulu (Eds.), Eğitimde bireysel farklılıklar (ss. 167-191). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Berry, A., & Loughran, J. J. (2005). Teaching about teaching: The role of self-study. In C.Mitchell, S. Weber, & K. O'Reilly-Scanlon (Eds.), Just who do we think we are? Methodologies for autobiography and self-study in teaching (pp. 168–180). New York: Routledge Falmer.

Çelikten, M., Şenol, M. & Yeni, Y. (2005). Öğretmen Mesleği ve Özellikleri. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19(2), 207-237. http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_19/11-%20(207-237.%20syf.).pdf adresinden 22.11.2012 tarihinde indirilmiştir.

Cole, A. L., Knowles, J. G. (1998). Reforming teacher education through self-study. In A. L. Cole, R. Elijah, & J. G. Knowles (Eds.), The heart of the matter: Teacher educators and teacher education reform (pp. 41–54). San Francisco, CA: Caddo Gap.

Cothran, D. J., & Ennis, C. D. (2000). Building bridges to student engagement: communicating respect and care for students in urban high schools. Journal of Research and Development in Education, 33(4), 106-117.

Connell, J. P., & Wellborn, J. (1991). Competence, autonomy, and relatedness: A motivational analysis of self-system processes. In Gunnar, M., Sroufe, L. (Ed.). Self processes in development: Minnesota symposium on child development (Vol. 23, pp. 43-77). Hillsdale, NJ: Earlbaum.

Çelen, N. (1999). Öğrenme Psikolojisi. (1. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.

Duman, B. (2008). Öğrenme-Öğretme Kuramları ve Süreç Temelli Öğretim. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Eccles, J. S., Wigfield, A., Midgley, C., Reuman, D., Mac Iver, D., & Feldlaufer, H. (1993). Negative effects of traditional middle schools on student's motivation. The Elementary School Journal, 93, 553-574.

Finn, J. D.,& Rock, D. A. (1997). Academic success among students at-risk, Journal of Applied Psychology, 82, 221-234.

Fraser, B. J., & Walberg, H. J. (Eds.). (1991). Educational environments: Evaluation, antecedents and consequences. Oxford, England: Pergamon Press.

Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. (2004). School engagement: potential of the concept, state of the evidence. Review of Educational Research, 74(1),59-109.

Harris, L., (2011). Secondary teachers' conceptions of student engagement: Engagement in learning or in schooling?, Teaching and Teacher Education, 27, 376-386.

Hunt, D. (1975). Person-environment interaction: A challenge found wanting before it was tried. Review of Educational Research, 45(2), 209-230.

Greenwood (1991). Longitudinal analysis of time to learn, engagement, and academic achievement in urban versus suburban schools. Exceptional Children, 57, 521-535.

Greenwood, Horton, & Utley (2002). Academic Engagement: Current perspectives on research and proactive. School Psychology Review, 31, 328-349.

Jones, D., R., (2008). Strengthening Student Engagement. Creating a Culture of Academic Achievement, published by the International Center for Leadership in Education. http://www.leadered.com/msc08/PowerPointsHandouts/Resource/engagement.pdf 22.11.2012 tarihinde adresinden indirilmiştir.

Klem, A. M., & Connell, J. P. (2004). Relationships matter: Linking teacher support to student engagement and achievement. Journal of School Health, 74(7), 262-273.

Lee, O., & Anderson, C. (1993). Task engagement and conceptual change in middle school science classrooms. American Educational Research Journal, 30(3), 585-610.

Lee, V. E., & Smith, J. B. (1995). Effects of high school restructuring and size on early gains in achievement and engagement. Sociology of Education, 68, 241-270.

Libbey, H. P. (2004). Measuring student relationships to school: attachment, bonding, connectedness, and engagement. Journal of School Health, 74, 274-283.

Lingard, B., Ladwig, J., Mills, M., et al (2001) Queensland School Reform Longitudinal Study: final report, vol. 1. Brisbane: Report prepared for Education Queensland by the School of Education, The University of Queensland.

Maslak, M. A., Kim, J., & McLoughlin, A. S. (2010). Educational engagement in China: a case from the Northwest. International Journal of Educational Development, 30 (3), 254-262.

Marks, H. (2000). Student engagement in instructional activity: patterns in the elementary, middle and high school years. American Educational Research Journal, 37(1), 153e184.

McFarland-Fattor, M. (2010). Student Engagement Differences by Ethnicity and Scale for Ninth Grade Students. Dissertation, University of Denver.

McMahon, B., & Portelli, J. P. (2004). Engagement for what? Beyond popular discourses of student engagement. Leadership and Policy in Schools, 3(1), 59-76.

McMahon, B. J., & Zyngier, D. (2009). Student engagement: contested concepts in two continents. Research in Comparative and International Education, 4(2), 164-181

Meece, J. L., Blumenfeld, P. C., & Hoyle, R. H. (1988). Students' goal orientations and cognitive engagement in classroom activities. Journal of Educational Psychology, 80(4), 514-523.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). An expanded sourcebook-qualitative data analysis (2nd ed.). London: Sage.

Newmann, F., M., (1986) Priorities for the Future: towards a common agenda. Social Education, 50, 240-250.

Newmann, F., M., (1992). Higher-order thinking and prospects for classroom thoughtfulness. In F. Newmann (Ed.), Student engagement and achievement in American secondary schools (pp. 11-39). New York: Teachers College Press.

Newmann, F., M., Wehlage, G. & Lamborn, S. (1992) The Significance and Sources of Student Engagement, in F. Newmann (Ed.) Student Engagement and Achievement in American Secondary Schools, 11-39. New York: Teachers' College Press.

Newmann, F.M. (1996) Authentic Achievement: restructuring schools for intellectual quality, 1st edn. San Francisco: Jossey-Bass.

Newmann, F.M., Bryk, A.S. & Nagaoka, J.K. (2001) Authentic Intellectual Work and Standardized Tests: conflict or coexistence? Chicago: Consortium on Chicago School Research.

Rose, D. H. & Meyer, A., (2002). Teaching Every Student in the Digital Age: Universal Design for Learnings. Alexandria, VA: ASCD

Ryan, T. G. & Telfer, L. (2011). A review of (elementary) school self-assessment processes: Ontario and beyond. Internatıonal Electronic Journal of Elementary Education, 3(1), 171-191.

Sharkey, J. D., Sukkyung, Y., & Schnoebelen, K. (2008). Relations among school assets, individual resilience, and student engagement for youth grouped by level of family functioning. Psychology in the Schools, 45(5), 402-418.

Shernoff, D. J., Schneider, B., & Csikzenmihalyi, M. (2001, April). Assessing multiple influences on, student engagement in high school classrooms. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational

Research Association, Seattle, WA.
Schunk, D. H. (2009). Öğrenme Teorileri:Eğitimsel Bir Bakışta. (5th. Ed.) (Çev. Muzaffer Şahin). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
Strauss, A., & Corbin, J. (1990). Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques. Newbury Park, CA: Sage.
Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen Niteliği ve Öğretimdeki Rolleri. Eğitim Yönetimi, 2(4), 597-607.
Şen, Ş., H. (2011). Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları. (1. Baskı, Edt: Sevil Büyükalan Filiz). Ankara: Pegem A.
Şirin, H. (2009). Sivil toplum örgütlerinin Eğitime ilişkin karar alma süreçlerine katılımları üzerine bir araştırma. Eğitim ve Bilim, 34(153), 169-182.
Yıldırım, A., Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (5.basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
Yıldırım, K. (2010). İş birlikli Öğrenme Yönteminin Okumaya İlişkin Bazı Değişkenler Üzerindeki Etkisi ve Yönteme İlişkin Öğrenci-Veli Görüşleri. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
Zyngier, D. (2007) Listening to Teachers – listening to students: substantive conversations about resistance, empowerment and engagement, Teachers and Teaching, 13(4), 327-347.

NASIL BİR VERGİ REFORMU?

İlhami SÖYLER
Doç.Dr., Sayıştay Savcısı

Mustafa ÇOLAK
Dr., Kamu İhale Kurumu Bşk Yrd.

ÖZET: Ülkemizde 1950'den önce başlatılan vergide reform çalışmaları, hala tamamlanamamıştır. Zira vergi kanunlarında yapılan basit, yüzeysel ve özden uzak bir takım değişiklikler bir reform gibi sunulmuştur. Bu durum ülkemizde mali dönüşümü sağlayamadığından vergi reformu arayışları bitirilememiştir. Gelinen noktada vergi tabanı daralmış ve vergilendirmede verginin yasallığını zorlayan uygulamalara girişilmiştir. Öyle ki, vergi reformu çalışmaları, sonuç olarak bir vergi deformu şeklinde algılanabilecek yapıya dönüşmüştür. Ülkemizde vergi reformunun gerçekleştirilememesinin sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel boyutları bulunmaktadır.Radikal bir vergi reformu için vergi usul hukukunda ve vergi sisteminde, köklü geniş kapsamlı ve öze dönük değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi reformu, vergi hukuku, vergi sistemi, vergi yönetimi, vergi denetimi.

ABSTRACT: Tax reform efforts launced before 1950 in our country is still incomplete. Because a number of changes to tax laws which are simple, superficial and away from content is presented such as a reform. Since those changes is not able to manage to achieve fiscal transformation, reform efforts in taxation could not be also finalized. At this point, the tax base narrowed and taxation practices forcing the legality of the tax undertaken. In fact, tax reform efforts, as a result, transformed to the structure perceived as a deform.There are socio-political, socio-economic and socio-cultural dimensions of the tax reforms not realized up to now.For a radical tax reform, the fundamental changes must be made towards a comprehensive and essence in the tax procedural law and the tax system.

Keywords: Tax reform, tax law, tax system, tax administration, tax audit.

Jel Classification Codes:H2,H21.

GİRİŞ

Vergi, bir ülkedeki tüm kesimlerin sosyal ekonomik ve hukuki faaliyet ve girişimlerini derinden etkileyen bir olgudur. Özellikle ekonomik dönüşümler sonucu bir taraftan bireylerin kararlarını etkileyen vergileme, diğer taraftan da makroekonomik olarak toplumu ve devleti de dönüştürmektedir.

Bu noktada her ülkede vergi yapısının (vergi hukuku ve sisteminin) sosyoekonomik, sosyopolitik ve sosyokültürel değişimleri takip edebilecek şekilde oluşturulması büyük önem taşımaktadır. Bunun da en kestirme ve kolay yolu vergi reformlarından geçmektedir. Zira, kamu harcamalarının sürekli artış göstermesi karşısında, bunun topluma maliyetinin yansıtılmasında en makul yol vergilendirmedir. Diğer taraftan eski vergi düzenlemeleri ile yeni kaynak ihtiyacı karşılanamamakta, bu durum vergi reformunu gündeme getirmektedir. Öyle ki her ülkede,her dönemde verginin fiskal(mali) ve ekstrafiskal(mali olmayan) amaçlarına ulaşılması için vergi reformları hayata geçirilmektedir.

Bu makalede, radikal bir vergi reformunun gerçekleştirilmesinde karşılaşılan engel ve güçlükler de dikkate alınarak çözüm önerileri sunulacaktır.

VERGİ REFORMU KAVRAMI VE İÇERİĞİ

Vergi reformu kavramı konusunda bir terminoloji birliği bulunmamaktadır. Birbirine benzer veya birbirinden farklı birçok tanımlama yapılmıştır. Vergi reformu kavramının unsurlarından hareket edilerek yapılacak bir tanım daha uygun bir yaklaşım tarzı olacaktır. Bu bağlamda radikal bir vergi reformundan bahsedebilmek için reform olarak

sunulan değişikliklerin esaslı bir takım unsurlar içermesi gerekmektedir. Bu unsurları şu şekilde sıralamak mümkündür(Yaraşlı, 2005:5):

-Yapılan değişiklikler köklü ve geniş kapsamlı olmalı,

- Yapılan değişiklikler, vergilerin GSYİH içindeki payını ve kişiler arasındaki yükünü düzenlemeli,

-Yapılan değişiklikler, vergi sisteminin fiskal ve ekstrafiskal fonksiyonlarını daha iyi yapar hale getirmelidir.

Bu unsurlar ışığında vergi reformu, vergi sistemi ve kurumlarında köklü ve geniş kapsamlı değişiklikler yapılarak vergi yükünün miktarının ve dağılımının yeniden düzenlenmesi ve vergilemenin fonksiyonel olarak etkililiğinin artırılması şeklinde tanımlanabilir.

VERGİ REFORMUNUN GEREKLİLİĞİ

Vergi sisteminde radikal bir vergi reformu ihtiyacı, her zaman olduğu gibi bugün de hissedilmektedir. Konuya vergilemenin fiskal fonksiyonları açısından bakıldığında, toplanan vergiler kamu harcamalarını finanse edememekte, borçlanmaya dayalı finansmana devam edilmektedir. Oysa sağlıklı bir mali politika uygulamanın tek yolu, mali disiplinden geçmektedir(Ulusoy 2003). Ne var ki, maliye politikası, ülkemizde faiz dışı fazla oluşturmaya dayalı olarak borç yönetiminin arkasına takılmıştır. Yüksek faiz dışı fazla ise vergisini dürüstçe ödeyen kesimin vergi yükünü artırdığı gibi istihdam üzerindeki yükü de ağırlaştırmakta, yatırımları caydırmakta ve işsizliği körükleyerek yoksulluğa yol açmaktadır. Gerçekten de özellikle iç borç göstergelerine bakıldığında kamu iç borçlanmasının devletin iktisadi yaşama müdahalesinin en önemli aracı haline geldiğini ve devlet bütçesinin temel işlevini kaybedip iç borç faiz yönetimi işlevine dönüştüğü görülmektedir(Ulusoy 2004). Bunun yanında Türk vergi sistemi bu güne kadar yapılan, iptal, ekleme ve göndermelerle karmaşık ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Öyle ki, kayıtdışı ekonominin boyutları büyümüş, vergi tabanı vergilendirme meşrutiyetini zedeleyecek şekilde küçülmüş devlet yakalayabildiğini vergilendirebilir konumuna gelmiştir.

Konuya vergilemenin ekstrafiskal fonksiyonları açısından bakıldığında, toplanan vergilerin kalkınmaya etkisi, yatırımlara yeterli kaynak sağlanamadığından düşük düzeyde bulunmaktadır. Kayıtdışılık gelir dağılımını bozmakta, ekonomik istikrar da sağlanamamaktadır.

Özetle, Türk vergi sistemi kamu harcamalarına kaynak sağlamak olan mali işlevini, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltıcı sosyal işlevini ve ekonomik istikrar sağlamak olan mali işlevini, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri azaltıcı sosyal işlevini ve ekonomik istikrar sağlama işlevini etkin şekilde yerine getirememektedir(Gökbunar,1997).

VERGİ REFORMUNU GÜÇLEŞTİREN NEDENLER

Ülkemizde radikal bir reform yapılmasını güçleştiren sosyopolitik, sosyoekonomik ve sosyokültürel nedenler bulunmaktadır.

Sosyopolitik Nedenler

Parlamenter demokrasiyi benimsemiş tüm ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de vergi reformlarını büyük ölçüde politik tavır ve süreçler belirlemektedir Zira vergileme ekonomik ve mali bir olgu olduğu kadar politik (siyasi) bir olgudur. Bu itibarla politikacıların seçmen(oy) kaygısı vergi reformları konusunda önemli bir engel teşkil etmektedir. Konuya kamu tercihi yaklaşımı açısından bakıldığında seçmenler rant (ihale, vergi indirimi gibi) politikacılar ise oy(seçmen)peşindedirler. Bu iki olgu yan yana getirildiğinde vergilemenin hiç de kolay olmadığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, vergiye gönüllü uyumu temin edecek unsurların devreye girmesi gerekmektedir. Bu noktada mükellef psikolojisi, mali anestezi, vergi uyumu gibi unsurlar önem taşımaktadır. Zira mükelleflerin vergi ahlakı, ödeme gücü, eğitim ve öğretim düzeyi, devlete bağlılığı, ekonomik durumu, siyasal iktidara sempati düzeyi, kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyi, mükellefin yaşı ve benzeri faktörler vergiye karşı davranış biçimlerini etkilemektedir (Bayraklı-Demir, 2004).

Mükelleflerin vergiye karşı direncini ortadan kaldırmak hatta onların vergiye gönüllü uyumunu teşvik edecek tedbirler alınmalıdır. Bu çerçevede ilköğretim kademesinden başlayarak yurttaşlık, vergileme, topluma ve devlete karşı ödevler konusunda yeterli bilgi ve eğitim verilmelidir.

Diğer taraftan vergi tasarı ve teklifleri konusunda politik süreçte şeffaf olunmalı, bunlar kamuoyuna tatmin edici düzeyde iyi anlatılmalıdır. Zira çıkarılan vergisel düzenlemelere halkın gönüllü katılımı gerçekleşmezse vergi kaçakçılığı, vergiden kaçınma ve peçeleme gibi olgularla karşılaşılması kaçınılmaz olacaktır.

Mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlayacak tedbirler bağlamında, mükelleflere sunulan hizmet kalitesinin iyileştirilmesi, yeni hizmet seçeneklerinin sunulması, işlemlerin basitleştirilmesi, standartlaşmaya gidilmesi ve vergi bilincinin artırılması önem taşımaktadır (Yavuz, 2007).

Sosyoekonomik Nedenler

Vergileme her şeyden önce ekonomik bir olgudur. Zira, fertlerin ekonomik değerlerinin bir kısmı ellerinden alınarak devlete aktarılmaktadır. Buna ilaveten verginin karşılıksız olması ve zorlayıcı özelliklere sahip olması da vergilemede başka güçlükler oluşturmaktadır.

Vergi reformları ile genel olarak daha fazla veya oranda mükelleflere vergi salınmakta, bu durum onların vergiye karşı reaksiyonuna sebep olmaktadır. Vergi reformları hayata geçirilirken, bir taraftan verginin fiskal fonksiyonu dikkate alınmalı, bir taraftan da verginin ikame etkisinin negatif yönü hesaba katılmalıdır. Zira mükellefler, daha fazla vergi ödemek yerine, daha az çalışmayı, daha az üretmeyi ve tüketmeyi tercih edebilir. Bu durum mikroekonomik açıdan bireyi, makroekonomik açıdan ülke ekonomisini olumsuz olarak etkiler. Vergi reformlarının beklenen yararı sağlayabilmesi için verginin gelir etkisini ön plana çıkaran, yani çalışmayı(istihdamı), üretimi ve ihracatı artırıcı etkiler meydana getirmesini sağlayan teşvik unsurları ile desteklenmesi gerekmektedir. Vergi reformları çerçevesinde yeni vergiler koymak veya mevcut vergilerin oranlarını artırmak gibi kolay yöntemler yerine vergi tabanını genişletmeyi, emek-sermaye gelirleri arasındaki dengesizlikleri gidermeyi, gelir vergileri ile sosyal güvenlik vergilerinin bütünleştirilmesini sağlamayı hedef alan yaklaşımlar ön planda tutulmalıdır (Nadaroğlu, 1990:22). Bunun yanında, dar gelirli insanların ekonomik durumlarını daha da kötüleştiren dolaylı vergiler yerine gelir ve servet vergileri tercih edilmelidir.

Sosyokültürel Nedenler

Vergi reformları kapsamında, sosyokültürel güçlükler de bulunmaktadır. Bu çerçevede vergi mükelleflerinin eğitim düzeyi yükseldikçe, vergiye ve vergi mevzuatına karşı bilinç düzeyleri artmakta, vergiye gönüllü uyumu kolaylaştırmaktadır. Vergiye gönüllü uyum, vergi ahlakı veya etiği ile eş anlamlı kavramlardır. Vergi ahlakı veya etiği, vergi ödeme konusundaki dışsal bir zorlamaya maruz kalmadan gönüllü vergi uyumunu ve vergi ödemeyi ifade etmektedir. Vergi uyumu ise en basit tanımlama ile vergilendirmeyi ilgilendiren ödevlerin tam ve zamanında yerine getirilme derecesidir (Küçük, 2011:57).

Vergi mevzuatının karmaşık yapısı, mükelleflerin eğitim düzeylerinin yüksek olmasını gerektirmektedir. Oysa ülkemizde, okuma yazma bilmeyen mükellefler bulunmaktadır. Mükelleflerin eğitim düzeylerinin düşük olması nedeniyle basit usülde vergileme gibi zorunluluktan dolayı beyan yöntemine uygun olmayan götürü vergileme rejimleri uygulanmaktadır. Zira belge düzenlenmesi, defter tutulması, bilanço ve gelir gider tablosu çıkarılması, beyanname tanzim edilmesi yeterli bilgi düzeyini gerekli kılmaktadır. Vergi reformlarının gerçekleştirilmesi ve devam ettirilmesi, mükelleflerin eğitim ve bilgi düzeyi yanında, vergi ödeme bilinci, yurttaşlık şuuru, örf ve adetler, vatan-millet sevgisi, gelecek kuşaklara yönelik sorumluluk duygusu gibi faktörlere büyük ölçüde bağlı bulunmaktadır. Mükelleflerin eğitim ve kültürel düzeylerinin nispeten yüksek olduğu batı toplumlarında, vergi ödeme bilincinin ve bunun sonucu tahsil edilen vergilerin milli gelir içindeki payının daha ileri seviyede olduğu tartışılmaz bir gerçektir. Bunun sağlanması için vergi kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir. Vergi kültürü teorik olarak verginin ekonomik ve psikolojik açıdan uygunluğu ve geçerliliğini ifade etmekte, pratikte ise bireyin hür vicdanında vergi verme gereğini hissetmesidir. Vergi kültürünü vergi ahlakı, devlet birey ilişkileri ve vergi adaleti gibi unsurlar oluşturmaktadır(Gencel-Kuru,2012:30). Bunu mükellefler, vergi idaresi, uzmanlar , akademisyenler ve politikacılar sağlayacaklardır.

RADİKAL BİR VERGİ REFORMU İÇİN ÖNERİLER

Radikal bir vergi reformu için hem vergi usul hukukunda, hem de vergi sisteminde önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Vergi Usul Hukukunda Reform

Türkiye'de vergilendirme alanında usule (şekle) ilişkin hususlar, genel olarak Vergi Usul Kanunu ve Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun ile düzenlenmiştir.

Adı geçen kanunlarda yapılması önerilen değişiklikler ana hatları itibariyle aşağıda sıralanmıştır:

Vergi Usul Kanununda Yapılması Gereken Değişiklikler

-Mükellef hakları yasal güvence ye alınmalıdır. Vergi Usul Kanununda mükellefin ödevleri ayrıntılı olarak düzenlenirken mükellefin hakları belirtilmemiştir. Gelir idaresi Başkanlığınca kamuoyuna duyurulan Mükellef Hakları Bildirgesinin hiçbir hukuksal geçerliliği bulunmamaktadır. Bu itibarla, bildiride geçen haklar manzumesi, Vergi Usul Kanununa eklenmelidir. Zira mali haklara itibar edilmemesi yüzünden dürüst mükellefler cezalandırılmaktadır. Bu noktada vergi yönetimi ve denetiminde şeffaflık önem taşımaktadır.

-Bilgi edinme yöntemleri etkinleştirilmelidir. Bu çerçevede vergi yoklamaları özellikle işletmelerin işe başlama faaliyetleri tüm kamu kuruluşları (vergi daireleri, belediyeler, meslek odaları) için geçerli olmak üzere merkezi olarak yapılmalıdır(MÜSİAD.2007:28). İnceleme sayısı artırılmalı, bilgi toplama yöntemiyle sağlanan bilgiler arşivlenerek kullanılmalıdır.

-Takdir komisyonlarının matrah belirlemesinde sübjektif takdir yerine olayın gerçek mahiyetine yönelik objektif takdir karar vermelerini sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Bunun için takdir komisyonlarının emrine yeterli sayıda gelir uzmanı ve yardımcısı verilmelidir.

-Mükellef psikolojisi, mali anestezi, vergi uyumu gibi kavramlara yer verilmelidir. Zira mükelleflerin vergi ahlakı, ödeme gücü ve öğretim düzeyi, devlete bağlılığı, ekonomik durumu, siyasal iktidara sempati düzeyi, kamu hizmetlerinin mükelleflerin tercihlerine uyumu, mükellefin yaşı gibi birçok kişisel faktör onların vergiye karşı davranış biçimlerini etkilemektedir. Zira vergilerin mükellefler tarafından öncelikle doğru olarak algılanması vergileme açısından en önemli unsurlardan biridir(Bayraklı,1999).

-Nakit hareketleri kontrol altına alınmalıdır. Bunun için, belli miktarı aşan ödeme ve havalelerin, bankalar, noterler, çekler ve kredi kartları yoluyla belgelendirmesi sağlanmalıdır. Zira kartlı ödeme sistemlerinin ekonomiye katkıları üzerine yapılan bir araştırmada banka ve kredi kartı kullanımının enflasyonu düşürmesi, istihdamı artırması, vergi kayıp ve kaçaklarını azaltması gibi olumlu etkileri saptanmıştır(Kızılot vd,2010).

-Vergi istihbarat arşivi kullanıma hazır hale getirilerek, vergi dairelerinin ve vergi inceleme elemanlarının kullanım ve istifadesine sunulmalıdır.

Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunda Yapılması Gerekli Değişiklikler

-Vadesi geçmiş vergi borcu bulunanların bazı kamusal hizmetlerden yararlanmaları engellenmelidir. Sözgelimi kamu ihalelerine girme, mesleki faaliyetlerde bulunma yasağı gibi.

-Vergi borcu bulunan mükelleflerin borçlarının cari hesaplarından re'sen kesinti yoluyla tahsiline imkân veren düzenlemeler yapılmalıdır.

Vergi Sisteminde Reform

Türk vergi sistemi, yirmi civarında vergi kanunundan oluşmaktadır. Bunlara yönelik, reform önerileri genel başlıklar halinde izleyen ayrımlarda özetlenmiştir.

Gelir Vergisinde Yapılması Gerekli Değişiklikler

Vergi İdaresi, gelir vergisini yeniden düzenlemek amacıyla çalışmalar yapmaktadır. Yeni oluşturulacak gelir vergisi sistemi ana hatları itibariyle aşağıdaki hususları da gözetmelidir:

-Gelir kavramı yeniden tanımlanarak sapmalara izin verilmemeli, net artış yaklaşımı da sisteme dahil edilmelidir. Bu çerçevede hiçbir gelir unsuruna girmeyen jübile hasılatları, maddi ve manevi tazminatlar, buluntular, kan ve organ satış gelirleri, kumar ve şans oyunları gelirleri, hediyeler ve benzer gelirler , gelir kavramı içine alınmalıdır(Serdar:1998).

-Vergi tabanı genişletilmelidir. Son yıllarda dolaylı vergilere doğru ağırlık kazanan vergi sisteminde dolaylı dolaysız vergiler dengesi %50-%50 oranına getirilmelidir.

-Kazanç ve iratların vergilendirilmesinde, basit usul, götürü gider usulü ve benzeri yöntemler kaldırılmalıdır. Tüm kazanç ve iratlar gerçek usulde vergilendirilmelidir.

-Vergi erozyonuna yol açan vergi harcamaları, son derece sınırlandırılmalıdır.

-Gelirin tam olarak kavranabilmesi için, gelir-harcama, gelir-servet kıyaslamasına imkân verecek bir sistem kurulmalıdır.

-Mükelleflerin eğitim, sağlık, gıda, giyecek ve temizlik gibi temel ihtiyaçlarına ilişkin özel harcamaları da gelirlerinden indirilmelidir.

-Vergi tabanı genişletilerek kentsel rantların vergilendirilmesi yoluna gidilmelidir.

Kurumlar Vergisinde Yapılması Gerekli Değişiklikler

-Vergisel ayrıcalıklar(muafiyetler ve istisnalar) daraltılmalıdır. Öyleki, dernek ve vakıflara yönelik ayrıcalıklar, vergiden kaçınmak isteyenler için sığınılan bir vergi limanı haline dönüşmüştür.

-Örtülü kazanç, transfer fiyatlandırması gibi düzenlemeler, somut, anlaşılır ve basit olarak yeniden kaleme alınmalıdır.

-Dağıtılsın veya dağıtılmasın kurum kazancının, gelir vergisine tabi tutulmasına son verilmelidir. Kurumlar vergisi oranı buna göre yeniden düzenlenmelidir.

Katma Değer Vergisinde Yapılması Gerekli Değişiklikler

-Genel vergi oranı %10 düzeyine düşürülmelidir. Halen uygulanmakta olan %18 oranı yüksek bulunduğundan alıcı-satıcı pazarlığına neden olmaktadır.

-Ayrımcı vergileme rejimleri düzeltilmelidir. Söz gelimi devlet üniversitelerine ödenen öğrenci katkı payları(harç)vergiye tabi değilken, vakıf üniversitelerine ödenen öğrenci harçlarından KDV alınması, adil bulunmamaktadır.

-Tüm istisnalar kaldırılarak, haksız ve yersiz vergi iadesi uygulamalarına son verilmelidir.

Özel Tüketim Vergisinde Yapılması Gerekli Değişiklikler

-Vergi oranları daha makul seviyelere çekilmelidir. KDV gibi dolaylı bir vergi olan özel tüketim vergisi, nihai tahlilde tüketiciye yansıdığından fiyat artışlarını körüklemektedir.

-Ayrımcı vergilendirme rejimleri olabildiğince kaldırılmalıdır. Söz gelimi, sadece AB müktesebatına aykırı düşmekle kalmayan, aynı zamanda Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması ile üstlendiği taahhütlerini ve Dünya Ticaret Örgütü kurallarını da ihmal eden ayrıcalık ve oran farklılıkları gözden geçirilmelidir(Özdemir,2006:265).

Yapılması Gerekli Diğer Değişiklikler

-Muafiyet ve istisnalara dayalı vergi sistemi yerine daha düşük oranlı vergileme uygulamalarına geçilmelidir. Zira mevcut sistem kayıtdışılığa yol açmaktadır.

-İşlem vergileri kaldırılmalıdır. Bu çerçevede vergi gelirleri içerisindeki payı oldukça düşük bulunan, damga vergisi, banka ve sigorta muameleleri vergisi ile bazı harçlar kaldırılmalıdır. Zira bu tür vergiler kırtasiyeciliği artırmakla kalmayıp, yatırımları da olumsuz yönde etkilemektedir (Duran,2002:111).

-Kaldırılması önerilen bu vergiler yerine, hem finansal piyasaların kontrol altına alınması ve takibi, hem de bunların vergilendirilmesi açısından düşük oranlı bir finansal işlemler vergisi ikame edilmelidir.

-Vatandaşlık, vergi ve sosyal güvenlik numaralarının tek bir numara olarak kullanımı sağlanmalıdır. Bu önlem kayıtdışılığın önlenmesinde yararlı olabilecektir.

-Vergi yönetimi ve denetimi yeniden gözden geçirilmelidir. Vergi yönetimi son düzenlemelerle çok başlı ve karmaşık bir hale getirilmiştir. Merkezde Maliye Bakanlığı bünyesinde bulunan Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü ve Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı ile Bakanlığın bağlı kuruluşu olarak kısmi bir otonomi kazanan Gelir İdaresi Başkanlığı taşrada ise 29 ilde doğrudan bu idareye bağlı Vergi Dairesi Başkanlıkları ile diğer illerde Defterdarlıklar kanalı ile Maliye Bakanlığına bağlı vergi daireleri ile mal müdürlüklerinden oluşmaktadır. Bu organizasyonal yapı, vergi yönetimini merkez ve illerde çok başlılık nedeniyle etkisiz ve yetersiz hale getirmiştir(Özdemir,2006:269). Bu çerçevede vergi uygulamalarında çekirdek birimleri oluşturan vergi daireleri güçlendirilmelidir (Çolak, 2012:319).

-Vergi denetimleri öteden beri geçmişe yönelik olarak yapıldığından, daha çok cezalandırma ön plana çıkmaktadır. Bunun yerine hem mükellefi sisteme adapte etmeyi hem de onu eğiterek mesleki gelişimine katkıda bulunmayı hedeflemek daha doğru bir yaklaşım tarzı olacaktır (Çolak,2012:287).

SONUÇ

Ülkemizde 1950'li yıllardan önce başlayan vergi reformu serüveni, ne yazıkki hala devam etmektedir. Basit ve yüzeysel değişiklikler vergi reformu olarak sunulduğundan gerçek bir reform ihtiyacı giderilememektedir.

Radikal bir vergi reformu için vergi usul hukukunda ve vergi sisteminde, köklü geniş kapsamlı ve öze dönük değişiklikler yapılması gerekmektedir.

a)Vergi usul hukukunda yapılması gerekli değişiklikler çerçevesinde;

-Mükellef haklarının yasal güvenceye kavuşturulması,

-Bilgi edinme yöntemlerinin etkinleştirilmesi,

-Takdir komisyonlarının matrah takdirinde sübjektif karar vermelerinin önüne geçilerek, objektif ölçütler geliştirmeleri için, bunların emrine yeterli sayıda gelir uzmanı verilerek takviye edilmesi,

-Vergi yönetimi ve uygulamalarında, mükellef psikolojisi, vergi uyumu, mali anestezi gibi kurum ve kavramlara önem verilmesi,

-Nakit hareketlerinin kontrol altına alınması,

-Vadesi geçmiş vergi borcu bulunanların, bir takım kamu hizmetlerinden yararlandırılmaması, bunların vergi borçlarının cari hesaplarından re' sen kesilmesi,

-Vergi yönetiminde çok başlılık giderilmesi, daha rasyonel ve hızlı hareket eden bir yapılanmaya gidilmesi, vergi uygulamalarında çekirdek birimleri oluşturan vergi dairelerinin eleman, araç ve gereç sıkıntılarının giderilmesi,

-Vergi incelemelerinin vergilendirme dönemi geçtikten yıllar sonra yapılması yerine, olayların izi silinmeden cari yılda ya da en geç ertesi yılda yapılması için ,inceleme elamanlarının sayısının artırılması,

-Vergi, sosyal güvenlik ve vatandaşlık numaralarının birleştirilmesi,

Önerilebilir.

b)Vergi sisteminde yapılması gerekli değişiklikler çerçevesinde;

-Gelir vergisinde gelir kavramının yeniden tanımlanması ve sapmaların önlenmesi, vergi tabanının genişletilmesi, basit usul ve götürü gider yöntemlerinin kaldırılması, vergi harcamalarının sınırlandırılması, gelir servet, gelir-harcama kıyaslamasına imkan veren oto kontrol sistemleri kurulması, eğitim, sağlık, gıda, giyim ve temizlik gibi temel giderlerin, gider olarak kabul edilmesi,

-Kurumlar vergisinde, vergisel ayrıcalıkların daraltılması, örtülü kazanç, transfer fiyatlandırılması gibi düzenlemelerin, objektif ve basit hale getirilmesi, kurum kazancının yeniden gelir vergisine tabi tutulmaması,

-Katma değer vergisinde, genel vergi oranının %10'a düşürülmesi, ayrımcı vergileme rejimlerine son verilmesi, tüm istisnaların kaldırılması,

-Özel tüketim vergisinde, vergi oranlarının düşürülmesi, ayrımcı vergileme rejimlerinin kaldırılması,

-Bunların yanında, işlem vergilerinin kaldırılarak finansal işlemler vergisinin uygulamaya konulması,

Önerilebilir.

KAYNAKÇA

BAYRAKLI, Hasan Hüseyin (1999), "Geçici Vergi Kavramı ve Vergi Adaleti Açısından Önemi , AKÜ İİBF Dergisi, Cilt:3,Sayı:2,Aralık.

BAYRAKLI, Hasan Hüseyin, DEMİR, İhsan Cemil (2004), "Vergi Karşısında Mükellef Davranışları, Afyon İli Örneği", AKÜ İİBF Dergisi, Cilt:6,Sayı:1Haziran.

ÇOLAK, Mustafa 2012), Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüme Yönelik Politika Önerileri, Maliye Bakanlığı SGB Yayın, No:2012/423,Ankara.

DURAN, Mustafa (2004), Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Etkinliği, Hazine Müsteşarlığı Yayını, Ankara.

GENCEL, Ufuk-KURU, Elif (2012), "Vergi Kültürü ve Vergi Politikaları Etkileşimi Türkiye Değerlendirmesi", Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt:10,Sayı:20.

GÖKBUNAR, Alirıza (1997), "Vergi sisteminde Reform Gereği", Prof. Dr. Nezihe Sönmez'e Armağan, DEÜ, İİBF, Maliye Bölümü Yayını, İzmir.

KÜÇÜK, Şaban (2011), "Vergi Açığı ve Vergi Uyumu Üzerine", Yaklaşım Dergisi, Sayı:228, Aralık.

KIZILOT, Şükrü vd. (2010), Kartlı Ödeme Sistemleri Ekonomik Katkılar Raporu ve 2008 Krizinde Kartlı Ödeme Sistemlerinin Olumlu Etkileri, G.Ü. Maliye-Vergi Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, Ekim.

MÜSİAD, (2007, Maliye Politikası Reformu, Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği Yayını, İstanbul.

NADAROĞLU, Halil (1990),"Gelişmiş Ülkelerde Gelir ve Kurumlar Vergilemesindeki Yeni Yaklaşımlar", Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, İ.Ü.Yayını No:3659,İktisat Fakültesi Yayın No:533, İstanbul.

Özdemir, Biltekin (2006), "Küreselleşme Bağlamında Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi", Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.

SERDAR, Ali (1998),"Gelir Vergisinde Diğer Kazançlar, Tasarruf ve Harcama Esasında Vergileme", Sayıştay Dergisi, Sayı:30,Temmuz-Eylül.

ULUSOY, Ahmet (2003), "Türkiye'de Kamu Harcama Reformu Neler İçermeli?", İşveren Dergisi, Ocak.

ULUSOY, Ahmet (2004), Devlet Borçlanması, Trabzon.

YARAŞLI, Genç Osman (2005), Türkiye'de Vergi Reformu, APK Kurulu Yayını, No:2005/367,Ankara.

YAVUZ, Ahmet (2007), "Maliye Vergi Gelirlerini Artırmak İçin Neler Yapmalı", Vergi Kalemi Köşesi, Zaman Gazetesi, 08 Ekim.

ÖĞRETMENLERİN PROBLEM KURMA İLE İLGİLİ ÖZ-YETERLİK İNANÇLARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK ÖLÇEK GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Çiğdem KILIÇ
Yrd. Doç. Dr., Mersin Üniversitesi

Lütfi İNCİKABI
Yrd. Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi

ÖZET: Bu çalışma ile, öğretmenlerin problem kurma ile ilgili öz-yeterlik inançlarını (PKÖİ) ortaya çıkarmaya yardımcı olacağı düşünülen ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmacılar tarafından 34 sorudan oluşan bir deneme PKÖİ ölçeği geliştirilmiş olup, bu ölçek Mersin il merkezinde bulunan toplam 334 öğretmene (sınıf ve ilköğretim matematik) uygulanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizinde betimsel ve yordamsal analiz kullanılmıştır. Madde analizi sonucunda 9 madde olumsuz, 17 madde ise olumlu olmak üzere toplam 26 maddeden oluşan bir ölçek elde edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin tek boyutlu ancak 3 farklı bileşenli bir yapıya sahip olduğu belirlenmiştir. Bulunan faktörler öğretim yeterliği, etkili öğretim yeterliği ve alan bilgisi yeterliğidir. Ölçeğe ait Cronbach Alfa güvenirlik katsayısı .91, bileşenlere ait güvenirlik katsayıları sırasıyla .88, .85 ve .77 olarak bulunmuştur. Elde edilen bu bulgular ışığında geliştirilen PKÖİ ölçeğinin geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: problem kurma, özyeterlik, problem kurma ile ilgili özyeterlik

A SCALE DEVELOPMENT STUDY RELATED TO TEACHERS' PROBLEM POSİNG SELF EFFİCACY BELİEFS

ABSTRACT: This study aimed to develop a scale considered to be helpful to reveal the teachers' self-efficacy beliefs in problem posing (TPPEBI). Toward this aim, a testing TPPEBI consisting of 34 items has been developed by the researchers. The instrument was applied a total of 334 teachers (primary and mathematics) from the providence of Mersin. Data was analyzed using both descriptive and predictive analysis methods. An instrument with a total 26 items (9 negative and 17 positive) were obtained from the item analysis. As a result of the EFA analysis, it was determined that the intrument is one-dimensional but with 3 different component structures. The factors were named teaching efficacy, effective teaching efficacy and content knowledge efficacy. The Cronbach's alpha value for the scale was found as .91 and .88, .85 ve .77 for the whole instrument and for the components respectively. It can be said that the developed TPPEBI is reliable and valid.

Keywords: problem posing, self efficacy, problem posing self efficacy

GİRİŞ

Problem kurma bir takım zihinsel etkinlikleri yerine getirmeyi gerekli kılan bir süreçtir. Problem kurma yeni problemler üretme ya da verilen bir problemi yeniden oluşturmadır (Ticha ve Hospesova, 2009). Problem kurma belirli koşullar altında öğrencilerin problemler oluşturmasını içerebileceği gibi, var olan üzerinde çalışılan problemlerin değiştirilerek bunlardan yeni problemler oluşturulmasını da kapsar (Silver, 1994). Matematik sınıflarında problem kurmanın kullanımı her çocuğa kendi matematik eğitimlerinin her yönüyle kendi ilgileri arasında ilişki kurmalarına olanaklar sağlamaktadır (Stoyanova, 2003).

Problem kurma hangi düzeyde olursa olsun matematik yapabilmekten daha çok şeyi içerir. Problem kurma matematiksel kavramları anlamayı içerir (Pirie, 2002), problem kurma etkinliği öğrencilere ders kitaplarında yer alan ya da öğretmenlerinin kendilerinin sordukları problemleri çözen kişiler olmadığı aksine kendi problemlerini desenleyen ya da kendi oluşturdukları problemleri başkalarına sorabilecekleri hissini vermektedir (Rizvi, 2004). Öğretmenlerin öğrencileri için hazırlamış oldukları ve seçtikleri görevin öğrencilerin öğrenmelerini etkilemesinin yanı sıra konuyu nasıl algıladıklarını da etkilemektedir (Crespo ve Sinclair, 2003). Bunun yanı sıra, problem kurma temelli bir problem çözme eğitimden geçen ilköğretim öğrencilerinin özellikle kendi oluşturdukları problemlerde

geçen çözüme yönelik eksik, fazla veya gizli bilgileri saptamaları ve yazdıkları problemin mantıksallığını irdelemeleri, öğrencilerin niteliksel akıl yürütme becerilerini geliştirdiği ve buna bağlı olarak da problemi anlama başarılarını üst düzeye çıkardığı belirtilmektedir (Cankoy ve Darbaz, 2010). Ülkemizde problem kurma çalışmalarına 2005 yılından itibaren yenilenen ilköğretim matematik dersi öğretim programıyla birlikte yer verildiği görülmektedir (MEB,2009). Programda, problem kurma ile ilgili birinci sınıftan sekizinci sınıfın sonuna kadar her sınıf düzeyinde kazanımlar yer almaktadır.

Problem kurma ile yapılan çalışmalara bakıldığında, bu konun öğretimi ve öğrenilmesi ile ilgili sorunlar yaşandığı görülmektedir (Işık, 2011; Korkmaz ve Gür, 2006; Rizvi, 2004). Matematik öğrenme ve öğretme üzerine yapılan çalışmalar son zamanlarda davranış ve öğrenmede önemli rol oynayan duyuşsal değişkenlere odaklanmışlardır (Dede, 2008; Nicolaou ve Philippou, 2007). Matematik öğretimi alanında duyuşsal alanın önemli faktörlerinden birinin de öz-yeterlik inancı olduğu belirtilmektedir (Dede, 2008). Öz yeterlik Bandura'ya (1977) göre, bireyin belirli bir konuda başarılı olmak amacıyla gerekli etkinlikleri düzenleyerek uygulamasına ilişkin inancı olarak tanımlanmakta olup, davranış durumlarının seçimini de etkilediği de ifade edilmektedir. Öz-yeterlik algısı yüksek olan bireylerin, bir işi başarmak için büyük çaba gösterdiklerini, olumsuzluklarla karşılaştıklarında kolayca geri dönmediklerini, ısrarlı ve sabırlı olduklarını göstermektedir (Aşkar ve Umay, 2001).

Öz-yeterlik kavramı ile ilgili bir önemli kavram da öğretmen öz-yeterlik algısıdır (Azar, 2010). Bir öğretmenin kendi alanında ne kadar bilgili olursa olsun öz yeterlik duygusundan yoksun olduğunda derslerinin verimli olmasının beklenemeyeceği ve bu nedenle öğretmenlerin öz yeterlik duygularının belirlenmesine yönelik çalışmaların artması gerektiği vurgulanmıştır (Azar, 2010). Sınıf öğretmenlerinin özellikle matematik öğretimine yönelik öz-yeterlik algılarının sınıf içerisinde kullandıkları öğretim yöntemlerini etkilediği (Kahle, 2008) ve öz yeterlik algısı yüksek olan sınıf öğretmenlerinin plan-program etkinlikleri ve sınıfın fiziksel düzen arasında yüksek ilişki olduğu belirtilmiştir (Babadoğan ve Korkut, 2010). Bunun yanı sıra, Özgen ve Pesen (2010) tarafından sınıf ve matematik öğretmenleri ile yapılan çalışmada, öğretmenlerin probleme dayalı öğrenme yaklaşımına yönelik öz-yeterlik algılarının olumlu ve yüksek olduğu belirlenmiş olup, bir durumla ilgili öz-yeterlik algısı yüksek olan bireyler, bir işi başarmak için büyük çaba gösterdikleri olumsuzluklarla karşılaşınca kolayca vazgeçemedikleri ve ısrarlı ve sabırlı oldukları ifade edilmiştir.

Problem kurmanın, sınıf öğretmenlerinin matematik öğretimi ile ilgili düşüncelerine pozitif yönde katkısının olduğu (Barlow ve Cates, 2006), öğretmenlerin problem kurma çalışmaları ile ilgili olarak sorunlar yaşadığı ve öğretmenlerin öz-yeterlik algılarının derslerin verimli geçmesini etkilediği (Azar, 2010) düşünüldüğünde öğretmenlerin problem kurma ile ilgili öz yeterlik algılarını ortaya çıkarmak gerekli olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, geçerli ve güvenirli bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde, problem kurma ile ilgili öz-yeterlik algısı ölçek geliştirme çalışmasının hangi aşamalardan geçtiği ve çalışma grubu tanıtılmıştır. Ölçek geliştirme çalışması toplam 7 ayda tamamlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Mersin ilinde bulunan ilköğretim okulunda görev yapan sınıf öğretmenleri ve matematik öğretmenlerinden oluşturmaktadır. Bu çalışmada 2 farklı katılımcı grubu (örneklem) ölçeği geliştirmek ve geçerliliğini belirlemek için yer almıştır. İlk grup madde havuzunun pilot uygulanmasının yapılması için; ikinci grup ise açımlayıcı faktör analizi (AFA) için kullanılmıştır.

Grup 1

İlk örneklem grubu 55 (25 kişi ilk pilot uygulama için; 30 kişi ikinci pilot uygulama için) ilköğretim matematik (n=29) ve sınıf (n=26) öğretmenlerinden oluşmaktadır. Bu gruba ölçeğin taslak hali öğretmenlere uygulanmış ve maddelerin anlaşılırlık seviyesi kontrol edilmiştir.

Grup 2

Ölçek geliştirme çalışmaları kapsamında geçerlik ve güvenirlik çalışmasını yapabilmek için ilköğretim okullarında görev yapan toplam 350 öğretmene geliştirilen bu ölçek uygulanmıştır. Yanıtlanan ölçeklerden hatalı ya da eksik doldurulanlardan 16 ölçek değerlendirme kapsamına alınmamıştır. İkinci grup, 256 sınıf öğretmeni ve 78 matematik öğretmeni olmak üzere toplam 334 oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yer alan öğretmenlerin (n=334) cinsiyetlerine, mesleki kıdem ve öğrenim gördükleri fakülte/yüksekokula ilişkin dağılımları Tablo 1'de görüldüğü gibidir.

Tablo 1 Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Cinsiyet	**f**	**%**
Kadın	188	56
Erkek	146	44
Üniversiteden Mezun Olunan Bölüm		
Sınıf öğretmenliği	207	62
Matematik Öğretmenliği	63	19
Fen-edebiyat fakültesi	30	9
Diğer	34	10
Mesleki Deneyim		
1-9 yıl	53	16
10-19 yıl	126	38
20-29 yıl	93	28
30 yıl ve üzeri	62	18

Katılımcıların (n=334) % 56' sı bayan (f=188) ve % 44'ü erkektir (f=146). Katılımcıların % 16'sı 1-9 yıl, %38'i 10-19 yıl, %28'i 20-29 yıl ve %18'i 30 yıl ve üzeri deneyime sahiptir. Katılımcıların %62'si (n=207) sınıf öğretmenliği, %19'u matematik öğretmenliği, %9'u (n=30) fen-edebiyat fakültesi ve %10'u diğer alanlardan mezun olmuşlardır.

Ölçek Geliştirme

Bu kısımda, ölçeğin geliştirilmesi sürecinde atılan adımlara ilişkin bilgiler sunulmuştur.

Maddelerin Geliştirilmesi

Ölçek geliştirmenin ilk aşamasında ölçek geliştirme ve problem kurma ile ilgili yapılmış olan çalışmaların alan yazın taraması yapılmış ve bu çalışmalara dayalı ölçek madde havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra 12 öğretmenden yazılı, 10 öğretmende de sözlü görüş alma yoluna gidilmiştir. Öğretmen görüşlerinden de ifadeler alınarak madde havuzuna eklenmiştir. Bu madde havuzundan yararlanılarak 21'i olumlu yapıya sahip, 13'ü de olumsuz yönlü toplam 34 maddeden taslak bir ölçek hazırlanmıştır.

Ölçeğin Deneme Formunun Hazırlanması ve Uygulanması

Ölçeğin deneme formunun hazırlanmasında öncelikle ön incelemeden geçen ifadelerden oluşan bir deneme formu hazırlanmıştır. Deneme formunun hazırlanmasında dereceleme toplamlarıyla ölçekleme yaklaşımı (likert tipi ölçek) dikkate alınmıştır. Bu çerçevede, yanıt seçenekleri olarak "tamamen katılıyorum", "katılıyorum", "kararsızım", "katılmıyorum" ve "kesinlikle katılmıyorum" biçiminde 5'li derecelendirme kullanılmıştır. Daha sonra bu deneme formu uygulanmıştır.

Kapsam Geçerliği için Uzman Görüşünün Alınması

Hazırlanan bu taslak ölçek ile ilgili olarak, matematik eğitimi alanında çalışan 6 uzmanın ve eğitim bilimleri alanında çalışan 4 uzmanın ve Türkçe öğretimi çalışan 2 alan uzmanının ölçekte yer alan maddelerin kapsamına, anlaşılır olup olmadığına ve varsa anlatım bozukluklarının belirlenmesine yönelik olarak görüşlerine başvurulmuştur. Bu görüşler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak ifade sayısı, 21'i pozitif tanımlı 9'u da negatif eğilimi temsil etmek üzere, 30'a indirgenmiştir.

Pilot Uygulama

PKÖİ (Problem kurma ile ilgili öz yeterlik inanç) ölçeği ilk önce Mersin ili bölgesindeki 6 ilköğretim okulundan toplam 25 öğretmene maddelerin anlaşılırlığının belirlenmesi için uygulanmıştır. Uygulama için gerekli izinler alınmıştır. Sonuçlar ve öğretmen görüşmeleri, ölçekteki bazı maddelerin anlaşılmadığını göstermiştir. Öğrenci görüşleri ve uzman önerileri doğrultusunda, ölçekteki bazı maddeler düzeltildikten sonra, ölçek yeniden düzenlenmiştir. Ölçeğin düzenlenen bu son hali, ikinci bir pilot çalışması için 30 öğretmene tekrar uygulanmıştır. Öğretmen görüşleri ve pilot çalışma sonuçları, ölçeğin bu son halinin anlaşılır olduğunu göstermiştir.

Faktör Yapısının Geçerlenmesi ve Analizi

Tüm bu görüş ve öneriler doğrultusunda yapılan değişiklikler ile hazırlanan deneme formu, ölçeğin alt boyutlarının tespiti yani faktör analizi ve güvenilirlik çalışmaları için, Mersin ili bölgesinde görev yapan 350 ilköğretim öğretmenlerine uygulanmıştır. Yanıtlanan ölçeklerden hatalı ya da eksik olan 16 ölçek değerlendirme kapsamına alınmamıştır.

Öğretmenlerden toplanan veriler SPSS 11.5 paket programı ile değerlendirilmiştir. Genel olarak betimsel ve yordamsal istatistik kullanılarak veriler yorumlanmıştır. Betimsel analiz daha çok ölçeğin birinci kısmındaki sorular ile toplanan verilerin aritmetik ortalaması, Standard sapma ve yüzdelerini bulmak için kullanılmıştır. Yordamsal analiz ise ölçek güvenilirlik çözümlemesi (Cronbach's alpha) ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) için kullanılmıştır. Cevapların işlenmesi sürecinde pozitif yönlü ifadeler "tamamen katılıyorum" seçeneğinde "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine doğru 5'ten 1'e; negatif yönlü maddeler için de "tamamen katılıyorum" seçeneğinde "kesinlikle katılmıyorum" seçeneğine doğru 1'den 5'e biçiminde puanlanmıştır.

BULGULAR

Ölçek ile bulgular ölçeğin yapı geçerliği ve güvenilirliği göz önünde bulundurularak verilmiştir.

Ölçeğin Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular

30 maddeden oluşan PKÖİ ölçeğinin faktör yapısını belirlemek için açımlayıcı faktör analizi (AFA) yöntemi kullanılmıştır. AFA' den önce, veriler her değişkenin normalitesi (skewness and kurtosis) ve eksik değerler bakımından incelenmiştir. Her değişkenin normalitesi kabul edilen değerler (±3.29 of skewness ve kurtosis) olarak hesaplanmıştır (Hair vd., 2006). Daha sonra var olan verilerin faktör analizine tabi tutulması için eksik verilerin düzenlenmesi gerektiğinden, verilerin eksik olup olmadığı incelenmiştir. İstatiksel işlemlerde, eksik veriler tüm verilerin %5' ini aşmıyorsa ortalama değer ile yer değiştirebilir (Tabacknick ve Fidell, 2001). Var olan eksik verilerin toplam verilerin % 5 değerini aşmadığı görülmüş ve bu eksik veriler ortalama değerleri ile yer değiştirilmiştir.

Yapı geçerliği, temel olarak bir ölçeğin test edilecek psikolojik yapıyı ölçüp ölçmediğini belirlemek için kullanılır (Fraenkel ve Wallen 2006; Gay vd., 2006). Ölçeğin yapı geçerliği AFA ile test edilmiştir. Faktör analizi çalışmalarının ilk adımında, ölçeğin deneme uygulamasından elde edilen verilerin faktör analizine uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleri ile test edilmiştir (Fraenkel ve Wallen 2006). Yapılan testler sonucunda elde edilen değerler Tablo 2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2 KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Uyum Ölçüsü			0.908
Bartlett Küresellik Testi		X^2	4680.040
		sd	435
		p	0.000

Tablo 2' de görüldüğü üzere, (Kaiser-Meyer-Olkin = 0.908, Bartlett's Test of Sphericity= 4680.040, sd= 435, p= .000) verilerin faktör analizi için uygun olduğu (Büyüköztürk, 2010; Field, 2005) belirlendikten sonra açımlayıcı faktör analizine geçilmiştir.

Deneme uygulaması kapsamında yer alan toplam 30 ifadeyle ilgili veriler açımlayıcı faktör analizine tabi tutularak ölçülen özellikle ilişkili temel faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Temel faktörlerin belirlenmesi sürecinde faktör sayısı konusunda bir kısıtlamaya gidilmemiş, temel bileşenler faktör analizi ve varimax döndürme yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo 3' te verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde öz değeri 1'in üzerinde olan 7 faktör bulunmaktadır. Başlangıç öz değerleri bakımından, birinci faktör ile diğer faktörler arasındaki öz değer farkının büyük oluşu (Kline, 2011) sebebiyle, ölçeğin bir bütün olarak belli bir yapıyı ölçtüğü söylenebilir. Her bir bileşendeki maksimum varyansı ortaya çıkarmak için döndürülmemiş temel bileşenler analizi (Tabachnick ve Fidell, 2001) uygulanmıştır. Uygulanan döndürülmemiş temel bileşenler analizi (principle conponent analysis) sonucunda 7 faktör ortaya çıkmıştır (Tablo 3). Daha sonra incelenen Scree Plot Grafiği ölçeğin 3 faktörden oluşabileceğini göstermiştir. Scree Plot Grafiği dikkate alınarak, ölçek içindeki maddelerin hangi faktör altında yüklendiklerinin tespiti için Maximum Likelyhood ve Kaiser Normalizasyonu ile Varimax yöntemleri kullanılarak temel bileşenler analizi uygulanmıştır.

Tablo 3 Faktör Analizi Sonuçları

Faktör	Başlangıç Öz Değerler			Döndürme Öncesi Değerler			Döndürme Sonrası Değerler		
	Toplam	Var. %	Küm %	Toplam	Var.%	Küm %	Toplam	Var. %	Küm %
1	10,147	33,825	33,825	10,147	33,825	33,825	3,874	12,914	12,914
2	2,525	8,418	42,242	2,525	8,418	42,242	3,641	12,135	25,05
3	1,458	4,859	47,102	1,458	4,859	47,102	3,044	10,148	35,198
4	1,295	4,317	51,419	1,295	4,317	51,419	2,756	9,186	44,384
5	1,159	3,865	55,284	1,159	3,865	55,284	2,159	7,195	51,579
6	1,124	3,747	59,031	1,124	3,747	59,031	1,99	6,634	58,213
7	1,02	3,401	62,432	1,02	3,401	62,432	1,265	4,218	62,432
8	0,934	3,114	65,545						
9	0,831	2,77	68,315						

Faktör değerleri 3 faktörde sabit tutulduktan sonra üç faktörün birlikte açıkladıkları toplam varyans % 47.102'dir. Bu duruma Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 4 Faktör Analizi Sonuçları (3 Faktör Kısıtlamasına Göre)

Faktör	Başlangıç Öz Değerler			Döndürme Öncesi Değerler			Döndürme Sonrası Değerler		
	Toplam	Var. %	Küm %	Toplam	Var. %	Küm %	Toplam	Var. %	Küm %
1	10,147	33,825	33,825	10,147	33,825	33,825	5,918	19,727	19,727
2	2,525	8,418	42,242	2,525	8,418	42,242	4,626	15,419	35,147
3	1,458	4,859	47,102	1,458	4,859	47,102	3,587	11,955	47,102
4	1,295	4,317	51,419						
5	1,159	3,865	55,284						

Tablo 5' te döndürme sonrası elde edilen faktör matrisi sunulmuştur. Faktör yüklerine bakıldığında bu yüklerin 0,397 ile 0,79 arasında olduğu ortaya çıkmıştır. İki faktör üzerine neredeyse eşit şekilde yüklenen maddeler (Gable ve Wolf, 1993) veya herhangi bir faktöre 0,30'ten daha az yüklenen maddeler önemsiz bulunarak (Haris, 2001) çıkarılmıştır.

Tablo 5 Döndürme Sonrası Faktör Matrisi

	Faktör		
Madde	**1**	**2**	**3**
19	0,79		
22	0,736		
9	0,696		
26	0,681		
24	0,603		
29	0,592	0,315	
6	0,579	0,39	
18	0,561	0,453	
15	0,553	0,305	
13	0,513	0,333	
17	0,493	0,426	
8	0,465	0,456	
2		0,713	
10	0,372	0,671	
1		0,647	
5	0,327	0,605	
27	0,388	0,604	
12	0,417	0,556	
21	0,345	0,449	
4		0,413	
14			0,661
28			0,66
23	0,403		0,648
20			0,621
25			0,599
7			0,597
11		0,425	0,547
16			0,468
3			0,397
30			

Ölçekteki 4 maddenin (11, 17, 18 ve 30 maddeler) birden fazla faktörde yüklenmiş veya faktör yüklerinin 0.30' dan düşük olduğu görülmüştür (Tablo 5). Bu maddeler çıkartılarak tekrar AFA analizi yapılmıştır. En son elde edilen 3

faktörün birlikte açıkladıkları toplam varyans % 49.236'dir. Bu işlemlerin ardından ölçeğin faktör yapısıyla ilgili elde edilen bulgular Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 6. Ölçeğin Faktör Yapısına İlişkin Bulgular

İfade no	Faktörler ve İfadeler	Açıklanan Varyans	Faktör Yükü
	Faktör 1:	18.184	
6	Öğrencilerin problem kurma sırasında yaşadıkları sorunları kendilerinin çözmelerine yönelik ortamlar hazırlayabilirim.		0,583
9	Öğrencilerin problem kurma sırasında yaşadıkları sorunları çözemem.		0,696
13	Öğrencilerin problem kurma çalışmaları sırasında matematikteki konuları ilişkilendirmelerine dikkat etmelerini sağlayabilirim.		0,559
15	Problem kurma sırasında öğrenciler herhangi bir sorunla karşılaştıklarında onları yönlendirebilirim.		0,461
19	Problem kurma çalışmalarını öğrencilerime sevdirebilirim.		0,789
22	Farklı başarı seviyesine sahip öğrencilere problem kurma çalışması yaptırabilirim.		0,737
24	Ne kadar çaba göstersem de, problem kurma çalışmalarını matematik dersinin diğer konularını öğrettiğim kadar öğretemem.		0,530
26	Öğrenciler problem kurarken ilgilerinin dağılmamasını sağlayabilirim.		0,715
29	Matematik dersinde her konuya yönelik problem kurma çalışmaları yaptırabilirim.		0,618
	Faktör 2:	17.504	
1	Öğrencilerin yaratıcı problemler kurmalarını sağlayıcı etkinlikler düzenleyebilirim.		0,678
2	Problem kurma ile ilgili farklı yöntemleri sınıfımda uygulayabilirim.		0,746
4	Problem kurma çalışmaları sırasında günlük yaşam uygulamalarını da içeren çalışmalara yer vermekte zorlanırım.		0,462
5	Matematiği, diğer derslerle ilişkilendirebilen problem kurma çalışmalarına yer verebilirim.		0,642
8	Öğrencilerin eleştirel düşünmelerini sağlayıcı problem kurma çalışmaları hazırlayabilirim.		0,534
10	Problem kurma ile ilgili kaynakları etkili bir biçimde kullanabilirim.		0,671
12	Problem kurma çalışmalarını etkili bir biçimde öğrencilere öğretebileceğime inanmıyorum.		0,588
21	Problem kurma çalışmalarını etkili bir biçimde öğretebilmek için yeterli bir deneyime sahip değilim.		0,484
27	Öğrencinin problem kurma ile ilgili yetersizliklerini etkili bir öğretim ile giderilebilirim.		0,630
	Faktör 3:	13.548	
3	Herhangi bir kaynağa gereksinim duymadan kendim problem kurdurabilirim.		.389
7	Problem kurma sürecini nasıl anlatacağımı bilmiyorum.		.652
14	Öğrencilerin kurdukları problemlerin doğruluğunu değerlendirebilirim.		.648
16	Problem kurma çalışmaları sırasında öğrencilerden gelecek sorulardan çekinirim.		.481
20	Problem kurma çalışmaları sırasında, öğrencilerden gelen soruları kolaylıkla cevaplarım.		.666
23	Problem kurma ile ilgili gerekli ön bilgilere sahip olmadığımı düşünüyorum.		.709
25	Problem kurma konusunda kendimi yeterli hissediyorum.		.586
28	Sınıfımda farklı problem kurma çalışmalarına yer verebilirim.		.681
	Toplam	49.236	

Tablo 6'daki bilgilere göre, birinci faktör içinde yer alan ifadeler pedagojik bilgi ile ilişkilidir. Dolayısıyla birinci faktör "öğretim yeterliği" biçiminde isimlendirilmiştir. Öğretim yeterliği faktörü 9 maddeden oluşmaktadır. 0.461 (madde 15) ile 0.789 (madde 19) arasında değişen faktör yüklerine sahip maddelerden oluşan bu faktörün açıkladığı varyans ise 18.184'dir.

İkinci faktör kapsamındaki ifadeler incelendiğinde, bunların tamamının öğretimin etkililiği ile ilgili yeterliliklerle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu sebeple ikinci faktör "etkili öğretim yeterliği" biçiminde isimlendirilmiştir. Etkili öğretim yeterliği faktörü 0.462 (madde 4) ile 0.746 (madde 2) arasında değişen faktör yüklerine sahip 9 maddeden oluşmaktadır. İlgili faktörün açıkladığı varyans ise 17.504'dir.

Üçüncü faktör içinde yer alan ifadeler konu alan bilgisi ile ilişkilidir. Dolayısıyla bu faktör "alan bilgisi yeterliği" biçiminde isimlendirilmiştir. Toplam 4 maddeden oluşan bu faktörde maddelerin faktör yükleri 0.389 (madde 3) ile 0.709 (madde 23) arasında değişmektedir. İlgili faktörün açıkladığı varyans ise 13.548'dir.

Ölçeğin Güvenirliğine İlişkin Bulgular

Faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar ve maddelerin güvenirliği Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı, düzeltilmiş madde toplam korelasyonları ve %27'lik alt ve üst grup ortalamalarının karşılaştırılmasına ilişkin t değerleri hesaplanarak test edilmiştir.

Ölçek kapsamındaki her bir faktör de yer alan maddelerin ilgili faktörü ve dolayısıyla da ölçek kapsamında yer alan maddelerin tamamının bir bütün olarak ölçeğin bütünü ile ölçülmek istenen özelliği ölçüp ölçmediğine ilişkin bilgi veren Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları aşağıda Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7 Faktörler ve Ölçeğin Bütününe Ait Alfa Güvenirlik Katsayıları

	Ölçek	Öğretim Yeterliği	Etkili Öğretim Yeterliği	Alan Bilgisi Yeterliği
Madde Sayısı	26	9	9	8
Cronbach α	0.912	0.888	0.856	0.776

Yapılan güvenilirlik çalışmaları sonucunda tüm ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı 0.912 bulunmuştur. Her bir alt boyut için ayrı ayrı güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır. Buna bağlı olarak, Cronbach Alfa değerleri öğretim yeterliği (faktör 1) için 0.888, etkili öğretim yeterliği (faktör 2) için 0.856, ve alan bilgisi yeterliği (faktör 3) için 0.776 olarak bulunmuştur. Kline (2011)' e göre ölçek için hesaplanan Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısının tüm faktörler için mükemmel ya da çok iyi değerler verdiği görülmüştür.

Ölçeğin her bir faktöründe yer alan maddeler için hesaplanan düzeltilmiş madde-toplam korelasyonların 0.749 ile 0.424 (madde 25) arasında değiştiği ve tüm maddeler için alt ve üst %27' lik gruplar arasında karşılaştırmaların anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmektedir (Tablo 8). Bu sonuç, maddelerin yer aldıkları faktörlerle aynı davranışı ölçmeye yönelik maddeler olduğunu ve problem kurma yeterlik inançları bakımından öğretmenleri ayırt edicilik düzeylerinin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir (Büyüköztürk, 2010).

Tablo 8 Düzeltilmiş Madde Korelasyonları

Maddeler	Düzeltilmiş Madde-Toplam Korrelasyonları	X2 (n1=n2=90)		t	p
		%27'lik alt grup	%27'lik üst grup		
Öğretim Yeterliği					
6	0,618	3,6444	5,0000	20,048	0,000*
9	0,716	3,7222	5,0000	19,596	0,000*
13	0,553	3,2000	4,7444	17,076	0,000*
15	0,536	3,4889	5,0000	16,108	0,000*
19	0,744	3,5111	5,0000	19,136	0,000*
22	0,664	3,6000	5,0000	19,911	0,000*
24	0,580	3,3444	5,0000	20,484	0,000*
26	0,749	3,4444	5,0000	22,519	0,000*
29	0,648	3,1444	5,0000	23,695	0,000*
Etkili Öğretim Yeterliği					
1	0,537	3,5000	5,0000	20,125	0,000*
2	0,605	3,6333	5,0000	22,753	0,000*
4	0,450	3,2667	5,0000	18,083	0,000*
5	0,647	3,3778	5,0000	19,549	0,000*
8	0,583	3,6222	5,0000	19,221	0,000*
10	0,691	3,3778	5,0000	20,708	0,000*
12	0,567	3,6000	5,0000	21,616	0,000*
21	0,493	3,2323	5,0000	19,448	0,000*
27	0,695	3,5778	5,0000	19,199	0,000*
Alan Bilgisi Yeterliği					
3	0,481	2,5444	4,7778	18,105	0,000*
7	0,543	3,0556	4,8778	17,754	0,000*
14	0,488	2,2111	4,9222	28,313	0,000*
16	0,467	2,5556	4,9667	28,065	0,000*
20	0,515	3,2444	5,0000	17,499	0,000*
23	0,599	3,1778	5,0000	19,334	0,000*
25	0,424	1,800	4,9111	47,972	0,000*
28	0,614	3,2889	5,0000	17,744	0,000*

*p<.005

SONUÇLAR

Bu çalışma ile, öğretmenlerin (sınıf ve matematik) problem kurma ile ilgili öz yeterlik inançlarını belirlemeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, deneme olarak 30 maddelik hazırlanan ölçeğe faktör analizi yapılarak faktör yük değerleri düşük olan maddeler çıkarılmıştır. Faktör analizi sonunda 4 madde ölçekten çıkarılmış ve 26 maddeden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Ölçeğin α katsayısı (0.91) yüksek olması ölçekte bulunan maddelerin birbiriyle tutarlı ve aynı özeliğin öğelerini yoklayan maddelerden oluştuğunu göstermektedir (Turan ve Demirel, 2009). Açımlayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin, 3 bileşenli bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Bulunan faktörler; öğretim yeterliği, etkili öğretim yeterliği ve alan bilgisi yeterliği bileşeni olarak adlandırılmıştır. Bu maddelere ait güvenirlilik katsayısı öğretim yeterliği için 0.888, etkili öğretim yeterliği için 0.856, ve alan bilgisi yeterliği için 0.776 olarak bulunmuştur. Cronbach Alpha ile hesaplanan güvenirlik

katsayıları, tüm alt ölçekler için .77 ile .88 arasında değişmektedir. Araştırmalarda kullanılabilecek ölçme araçları için öngörülen güvenirlik düzeyinin .70 olduğu (Anastasi, 1982; Tezbaşaran, 1997, Akt. Şahin, 2009) göz önüne alındığında bu çalışma kapsamında geliştirilen ölçeğin güvenirliği yüksek bir ölçek olduğu söylenebilir.

Öğretmenlerin etkililik düzeylerinin ölçülmesi öğretmen davranışlarının daha iyi yorumlanması bakımından önemlidir. Öğretim yeterliği tanımı Bandura' nın (1977) öz-yeterlik tanımından türetilmiş olup çoğu araştırmacılar tarafından öğretimdeki öz-yeterlik ve sonuç beklentisi olarak iki boyutta incelenmiştir (Dembo ve Gibson, 1985; Enochs, Smith ve Huinker, 2000; Gibson ve Dembo, 1984). Öğretim yeterliği aynı zamanda öğretim yöntemleri ve yeniliklere adapte olma gibi değişkenlerle de ilişkilendirilmektedir. Yüksek yeterliğe öğretmenlerin öğrenci merkezli ve soruşturmaya dayalı farklı öğretim yöntemlerini sınıflarında kullanabildikleri (Riggs ve Enochs, 1990; Wenta, 2000) ve sınıfta kullanılması (öğrencilerin kontrol edilmesi ve teknik bakımdan) zor olan yeni teknolojileri uygulamakta daha başarılı oldukları görülmektedir (Hami, Czerniak ve Lumpe, 1996; Riggs ve Enochs, 1990). Öğretim yeterliğinin ölçülmesi yönelik ölçek geliştirme çalışmaları birçok kez yapılmıştır (Enoch, Smith ve Huinker, 2000; Riggs ve Enochs, 1990). Enoch, Smith ve Huinker (2010) matematik öğretim yeterliğini ölçmeye yönelik bir ölçek geliştirme süreci sonunda ileriki çalışma odaklarından biri olarak öğretim yeterliği ve alan bilgisinin önemine vurgu yapmışlardır.

Bu çalışmada geliştirilen alt boyutlardan biri olan alan bilgisi yeterliği çalışmalarda öne çıkmaktadır (Ball ve Wilson, 1999; Darling-Hammond, 2000). Matematik öğretiminde alan bilgisinin öğrencilerini öğrenmelerine ve başarılarına olan pozitif katkısı ortaya koyulmuştur (Hawk, Coble, Swanson, 1985; Monk, 1994). Bunu yanında diğer çalışmalarda da bu etkinin olmadığı veya negatif yönde olduğu görülmektedir (Ashton ve Crocker, 1987; Byrne, 1983). Bu sonuçlar alan bilgisi yeterliğini ölçmede kullanılan tekniklerden ya da araçlardan da kaynaklanabilir.

Öğretmenlerin problem kurmaya yönelik öz-yeterlik inançlarının belirlenmesi sınıflarda yapılacak olan problem kurma çalışmalarının etkili bir biçimde gerçekleştirilmesi için önemlidir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar göz önüne alındığında, bu ölçeğin kullanılacağı araştırmaların yapılması matematik eğitimine önemli katkılar getireceği düşünülmektedir. Geliştirilen bu ölçeğin, matematik ve sınıf öğretmenlerine uygulanmasının öğretmenlerin problem kurma ile ilgili öz-yeterlik inançlarını ortaya çıkararak, öğretmenlerin bu konudaki yeterlik ile ilgili algılarında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak, konu ile ilgili mesleki gelişimlerine katkıda bulunabilecektir. Böylece, yapılması önerilen böyle bir çalışma ile etkili öğrenme-öğretme sürecinin sağlanması konusunda da fayda sağlanabileceği umulmaktadır. Benzer çalışmanın sınıf ve matematik öğretmeni adayları ile yapılması da, öğretmen adaylarının problem kurma ile ilgili öz-yeterlik bilgilerini ortaya çıkararak onların bu konuda varsa eksiklikleri ve ihtiyaçları belirlenerek, lisans programlarındaki derslerin gözden geçirilerek değerlendirilmesi çalışmalarına katkı getireceği umulmaktadır. Aynı zamanda, bu ölçeğin öğretmenler ve öğretmen adayları üzerinde farklı değişkenlerle ve ölçeklerle beraber başka araştırmalarda kullanımı da gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

ASHTON, P. ve CROCKER, L. (1987). "Systematic study of planned variations: The essential focus of teacher education reform" Journal of Teacher Education, 38: 2-8.

AŞKAR, P. ve UMAY. A. (2001). "İlköğretim matematik öğretmenliği öğrencilerinin bilgisayarla ilgili öz-yeterlik algısı" Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21:1-8.

AZAR, A. (2010). "Ortaöğretim fen bilimleri ve matematik öğretmeni adaylarının öz yeterlilik inançları" ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, 6(12):235-252.

BABADOĞAN, E. KORKUT, K. (2010). "Sınıf öğretmenlerinin öz yeterlik inançları ile sınıf yönetimi beceri algıları arasındaki ilişki" İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11(1):1-19.

BALL, D. ve WILSON, S. (1990). Knowing the subject and learning to teach it: Examining assumptions about becoming a mathematics teacher (Research Report 90-7). East Lansing: Michigan State University, National Center for Research on Teacher Learning.

BANDURA, A. (1977). "Self-efficacy: Toward a unifying theory of behaviour change" Psychological Review, 84:191-215.

BARLOW, A. T. ve CATES, J. M. (2006). "The impact of problem posing on elementary teachers' beliefs about mathematics and mathematics teaching" School Science and Mathematics, 106 (2): 64-73.

BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2010). Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Pegem Akademi Yayınları, Ankara.

BYRNE, C.J. (1983). "Teacher knowledge and teacher effectiveness: A literature review, theoretical analysis and discussion of research strategy" The Northwestern Educational Research Association, Ellenville, konferansında sunulmuş bildiri NY.

CANKOY, O. ve DARBAZ, S. (2010). "Problem kurma temelli problem çözme öğretiminin problemi anlama başarısına etkisi" Hacettepe University Education Faculty Journal, 38: 11-24.

CRESPO, S. ve SINCLAIR, N. (2008). "What makes a problem mathematcally interesting? Inviting prospective teachers to pose better poblems" Jounal of Mathematcs Teacher Education, 11:395-415.

DARLING-HAMMOND, L. (2000). "Teacher quality and student achievement: A review of state policy evidence" Educational Policy Analysis Archives, 8(1).

DEDE, Y. (2008). "Matematik öğretmenlerinin öğretimlerine yönelik öz-yeterlik inançları"Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(4):741-757.

DEMBO, M. H., ve GIBSON, S. (1985). "Teachers' sense of efficacy: An important factor in school improvement" The Elementary School Journal, 86: 173-184.

ENOCHS, L. G., SMİTH, P. L., ve HUINKER, D. (2000). "Establishing factorial validity of the mathematics teaching efficacy beliefs instrument" School Science and Mathematics, 100: 194-203.

FIELD, A. (2005). Discovering statistics using SPSS. London: Sage.

FRAENKEL, J.R., ve WALLEN, N.E. (2006). How to design and evaluate research in education (6th ed.). Boston, MA: The McGraw-Hill Companies.

GABLE, R. K. ve WOLF, M. B. (1993). Instrument Development in the Affective Domain: Measuring Attitudes and Values in Corporate and School Settings (2nd Ed.). Boston, MA: Kluwer Academic Publishers.

GAY, L.R., MILLS, G.E. ve AIRASIAN, P. (2006). Educational research: Competencies for analysis and applications (8th ed.). New Jersey, NJ: Pearson Prentice Hall.

GIBSON, S. ve DEMBO, M. H. (1984). "Teacher efficacy: A construct validation" Journal of Educational Psychology, 76: 569-582.

HAIR, J.F., BLACK, W.C., B. BABIN, R. ANDERSON ve R. TATHAM (2006). Multivariate data analysis. Upper Saddle River, NJ: Prentice-Hall.

HAMİ, J., CZERNİAK, C. ve LUMPE, A. (1996). "Teacher beliefs and intentions regarding the implementation of science education reform strands" Journal of Research in Science Teaching, 33: 971-993.

HARIS, R. J. (2001). A Primer of Multivariate Statistics (3rd Ed.). Mahwah, NJ: Lawrance Erlbaum Associates.

HAWK, P., COBLE, C.R. ve SWANSON, M. (1985). "Certification: It Does Matter" Journal of Teacher Education, 36(3): 13-15.

IŞIK, C. (2011). "İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının kesirlerde çarpma ve bölmeye yönelik kurdukları problemlerin kavramsal analizi" Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 41: 231-243.

KAHLE, D.,K.B. (2008). How elementary school teachers' mathematical self-efficacy and mathematics teaching self-efficacy relate to conceptually and procedurally oriented teaching practices. Yayınlamaış Doktora Tezi, Ohio State Üniversitesi.

KLINE, R.B. (2011). Principles and practices of structural equating modeling. New York, NY: The Guilford Press.

KORKMAZ, E. ve GÜR, H. (2006). "Öğretmen adaylarının problem kurma becerilerinin belirlenmesi" Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8 (1):64-74.

MEB (2009). İlköğretim matematik dersi 1-5.sınıflar öğretim programı. Ankara Devlet Kitapları Basımevi.

MONK, D. H. (1994). "Subject matter preparation of secondary mathematics and science teachers and student achievement" Economics of Education Review, 13(2): 125-145.

NICOLAOU, A. A. ve PHILIPPOU, G. N. (2007). "Efficacy beliefs, problem posing, and mathematics achievement". European research in mathematics education (CERME5) konferansında sunulmuş bildiri,Larnaca, Cyprus.

ÖZGEN, K. ve PESEN, C. (2010). "İlköğretim matematik öğretiminde probleme dayalı öğrenme yaklaşımına ilişkin öğretmenlerin öz-yeterlik algıları" Sosyal Bilimler Dergisi Sayı, 24: 115-135.

PIRIE, S.E.B. (2002). Problem posing: What can it tell us about students' mathematical understanding. Proceedings of the 24th Annual Meeting North American Chapter of the International group for the Psychology of Mathematics Education, konferansında sunulmuş bildiri. GA,Athens.

RIGGS, I. M. ve ENOCHS, L. G. (1990). "Toward the development of an elementary teacher's science teaching efficacy belief instrument" Science Education, 74: 625-637.

RIZVI, N. F. (2004). "Prospective teachers' ability to pose word problems" International Journal for Mathematics Teaching and Learning, 12:1-22.

SILVER, E. A. (1994). "On mathematical problem posing" For the Learning of Mathematics, 14(1): 19-28.

STOYANOVA, E. (2003). "Extending students' understanding of mathematics via problem posing" The Australian Mathematics Teacher, 59(2):32-40.

ŞAHİN, İ. (2009). "Eğitsel internet kullanım özyeterliği inançları ölçeğinin geçerliği ve güvenirliği" Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21: 461-471.

TABACKNICK, B. ve FIDELL, L. (2001). Using multivariate statistics (4th ed.). Boston, MA: Allyn & Bacon.

TICHA, M ve HOSPESOVA, A. (2009). "Problem posing and development of pedagogical content knowledge in pre-service teacher training" Proceedings of CERME 6 sunulmuş bildiri, Lyon, France.

TURAN, S. ve DEMİREL, Ö. (2009). "Probleme dayalı öğrenmeye ilişkin tutum ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması" Eğitim ve Bilim, 34(152): 15-29.

WENTA, R. G. (2000). Efficacy of preservice elementary mathematics teachers. Yayınlanmamış Doktra Tezi, İndiana Universitesi.

1844 TARİHLİ TEMETTÜAT KAYITLARINA GÖRE KÜTAHYA SANCAĞINA BAĞLI ŞAPHANE KÖYÜNÜN SOSYAL EKONOMİK YAPISI

Arzu BAYKARA TAŞKAYA
Dr. Okutman, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, TC. İnkılap Tarihi. a.baykara20@gmail.com

ÖZET: Bursa Vilayeti'nin Kütahya Sancağı'nın Gediz Kazasına bağlı Şaphane Köyü, XIX. yüzyılda 61 hane ile 305 nüfusu barındırır. Bizim Şaphane'deki gelir kayıtlarını incelediğimiz defter, Temettüat Defterleri'dir. Bu çalışmada, 1844 Miladi (Hicri 1261)yılında Hüdavendigâr (Bursa) Eyaletinin, Kütahya Sancağı'nın Gediz Kazası'na bağlı bir köyü olan Şaphane'nin 17744 numaralı Temettüat defterinden faydalanılarak, sosyal ve ekonomik yapısını vermeyi amaçlayan bir çalışma yaptık. Bu köydeki nüfus geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Ele aldığımız dönemde köyde buğday, arpa, burçak, melas, darı üretilmektedir. Yine büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık, arıcılık köyde geçim kaynağıdır. Köyde ulaşım ve ziraat işleri için yük ve binek hayvanları yetiştirmektedir. Bunun yanında bölgedeki önemli bir iş kolunu ise madencilik oluşturmaktadır. Aynı zamanda köyün değirmenci, sucu, çerçi esnafı da vardır. Bu arada köyde yaşayan hane reislerinin tarım, hayvancılıktan kazandıkları gelirler hesaplanma yoluna gidilmiştir. Hanelerin ödemiş oldukları aşar(Öşür) ve vergi-yi mahsusa vergileri hesaplanarak gelir kayıtları çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kütahya Sancağı, Gediz Kazası, Şaphane Köyü, Temettüat Kayıtları, Sosyal ve Ekonomik yapı.

THE SOCIAL AND ECONOMIC STRUCTURE OF ŞAPHANE VİLLAGE OF GEDİZ TOWN OF KÜTAHYA DISTRICT BASED ON THE TEMETTUAT REGISTER DATED 1844.

ABSTRACT: The social and economic structure of Şaphane village in State of Hüdavendigar(Bursa), Kütahya District, has got 61 home and 395 population . Şaphane village in the year 1261 (Hijri)/1844 (Gregorian) has been used of the income register numbered 17744. The peoples have been lived in this village on agriculture and animal husbandry. İn This village have been grown vetch wheat, barley, melaz. Besides In the period cattle, sheep, goats, have been raised in Şaphane village. Morever these village , mining,beekeeping was important things. Also, there were millers ,sellers of drinking water ,sellers of yoğurt .For one thing , agriculture and animal breeding incomes were given in this study.Finally , private taxes and Aşar (öşür) were studied and their tax were cointed.

Key Words: District of Kütahya, Gediz Town, Şaphane Village, Temettü (İncome) Register, Social and Economic structure.

GİRİŞ

Bu araştırmanın konusunu, daha önce bir köy iken günümüzde Kütahya iline bağlı bir ilçe merkezi olan Şaphane teşkil etmektedir. Çalışmamızın ana kaynağını Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA) Maliye Varidat Kalemi içinde yer alan 1844 yılına ait 17744 Nolu defter oluşturmaktadır[1]**.** Toplam 61 hanenin kayıtlı olduğu bu defterde hane reislerine ait bilgiler, ikinci sayfadan başlamaktadır. Defterde birinci sayfada başlık yoktur. Hanelerin açıklamasına geçmeden hanelerin başında *"hane"* ve *"numara"*ya yer verilmiştir. Bu hanelerin her birinde bir kişi nüfus olarak kaydedilmiştir. Çalışma konusu olan köyde toplamda 61 hane kayıtlıdır. Bu durumda köyde 61 hane reisi esas alınıp değerlendirmeler bu şekilde yapılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında defterde 14.20.25.32.52 numaralı hanelerde çift numara ve son dört hanede 00 kayıtlı bilgi vardır. Yalnız nüfusun meslek alanındaki açıklamalarına, köyün toplam nüfusunun verilmesinin ardından, aile veya şahıs adları, sıfatlar lakaplarla ayrıca açıklanacaktır. Bu arada köyde vergiden muaf olan nüfus yoktur ve 60. hanede vergi veren kişi olarak kadın kaydı vardır. Defterlerde kayıtlı olan gelir kalemleri tarım, hayvancılık başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

[1] H. 1261/ M.1844 yılına ait olan bu defter, 18*20 ebadında toplam sayfa sayısı 34 olan yaprak şeklinde **ML** *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Maliye Nezareti Temettüât Defterleri (BOA, ML.VRD.***TMT,(Temettüat Defteri)** Defter No:17744 kayıtlı olup, ebrusuzdur. Bu defterde ilgili birçok önemli çalışma yapıldığını da biliyoruz. Kütükoğlu(1995),Güran (1998);Güran (2000).

Makalede amacımız, Şaphane köyünü XIX. yüzyılda nasıl bir sosyal -ekonomik yapıya sahip olduğunu aydınlatmaktır. Bu makaleyi yazarken, ***Salnameler(Yıllıklar)*** bizim konumuz açısından önemli bilgi kaynaklarıdır. İlk kez 1296(Miladi 1879)'da başlayan ve daha sonra 1296, 1298, 1300, 1301, 1302, 1304, 1307; 1311, 1312, 1313; 1316, 1317, 1320, 1321, 1326'da yayınlanan bu kaynaklarda yönetim, ekonomik yapı, eğitim, nüfus, coğrafya ve tarihi bilgilerin kimi zaman özet, kimi zaman ayrıntılarıyla açıklandığı olur. Biz bu kaynaklardan bilgilerimizi tamamlamak adına nüfus ve bazı kurumlaşma çalışmalarıyla ilgili konularda yararlandık.

Bizim Şaphane'deki gelir kayıtlarını incelediğimiz defter, Temettüat Defterleri'dir. Kütahya sancağındaki temettüat kayıtlarının birçoğu çalışılmıştır. Kütahya merkez çalışıldığı gibi Tavşanlı, Simav, Domaniç, Emet'in de dahil olduğu birçok kaza inceleme konusu yapılmıştır (Demlikoğlu, 2008,Kaçar 2008,Efe ,2008,Kartal, 2006, Küpeli,2007,). Kısaca Temettü kayıtları hakkında bilgi verelim. Temettüat kayıtları için yazımın nasıl yapılacağı ile ilgili olarak bir nizamname düzenlenmiştir. Emlak ve Nüfus Tahririleri Talimatnamesi adı ile ilgili ilk nizamname, Tanzimat-ı Hayriye Usulünce Emlak Tahriri Usulüdür. Bu talimatlarda Paşa sancağı –eyaletin merkezi -örnek olarak alınmış falan köy, falan mahalle şeklindeki örneklerle tahrir biçimi anlatılamaya çalışılmıştır. 1261 tarihli üçüncü nizamname başlıksızdır. Giriş kısmında Temettüat-ı ahalinin tahriri konusunda gönderilen örneklere uygun olarak yazım yapılamasına teşebbüs olunduysa da, açık olmayan bazı konularda birçok yerden sorular gelmiş denmektedir. Bu amaçla sorulara verilen cevapların madde madde yazılarak buna uygun davranılması istenmektedir (Şener 1990: 105-107).

Tanzimat'la birlikte kazanç üzerinden vergi alınması prensibi, Temettü vergisi ile gerçekleşmişti. Bu amaçla 1858'de tahrir talimatına ticaret ve sanatla uğraşanların senelik kazançlarını isteyen hükümler konmuştu (Eldem1970:167-168). Tahrir çalışmalarının yapılması için önce bir "*Tahrir-i Emlak Nezareti* "kuruldu. Oluşturulan istenilen sistem herkesin geliri oranında %10 vergi vermesini sağlanmasına çalışılmasıdır. Aşar ve cizye dışında tüm vergilerin kaldırılarak, herkes emlak ve arazi gelirlerine ve temettüatı hâsılasına ve karına göre konulan bu vergiyi bütün Osmanlı vatandaşları ödemek zorunda idi.

Harita Kütahya İli Haritası ve İlçeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan bu defterler, bize sosyal ve ekonomik açıdan köy tarihi için önemli bilgiler vermektedir. Yine bu kayıtlar Tanzimat Fermanı'nın(3 Kasım 1839) ardından tutulmaya başlamıştır. 1840 yılında ilk olarak örfi vergiler kaldırılmış ve yerine kaynaklarda***" cemaat vergisi "*** olarak adı geçen genel bir vergi konulmuştur. 1859–1860 (H 1275) yılında cemaat vergisi aşamalı olarak kaldırılırken, yerine yeniden yapılacak tahrire dayanan emlak arazi ve temettü vergileri getirilmesi kararlaştırıldı. Anılan vergilerin uygulanabilmesi için yapılan tahrirler, Tanzimat sonrası yapılan 1844 -1859/1860 ve 1882/1884 tarihli üç genel tarih içinde en mükemmel

olanıdır (Eldem, 1970:49). Bu amaçla Muhassıllara[2] tahrir görevi verilmiş, kendilerinden beklenen görevi yerine getiremedikleri görülünce, ertesi yıl eski sisteme dönülmüştü(Süleyman Sudi, 1307:78; Karal 1988:155-156; Aydın 1990: 83; Kütükoğlu, 1995:395).

Temettü kayıtları ile verilen genel bilgilerden Şaphane ile ilgili bilgileri aktarmaya geçmek istiyoruz. İncelediğimiz bu defterlerde Şaphane 'nin hane sayısı, meslekleri, gelir durumu, tarım alanları ve hayvan sayıları ve meslekleri vergi oranlarına süt üretimine ulaşmaya çalıştık. Köyde gayri müslim nüfus olmadığından, cizyeye de yer verilmemiştir. Buradan aldığımız bilgilerden hareketle salnamelerde bulunan bazı eksik kalan bilgilerimizi destekledik. Şimdi sıra ile defterlerden çıkan kayıtlarımızı tablolar şeklinde açıklayarak vermek istiyoruz. Önce idare ve nüfus hakkında bilgi verelim.

İDARE VE NÜFUS

XVII. yüzyılda Müneccimbaşı, Germiyan ili diye yazdığı Kütahya sancağının kazalarını, Uşak, Gediz, Selendi, Kula,Güre,Tavşanlı,Simav,Eğrigöz,Ezine(Sarayköy),Banaz,Baklan,Donuzlu,Honaz, Dazkırı ,Geyikler, Homa, Gököyük, Çarşamba(Buldan),Dinar-Eşme ile Şıhlu olarak verir (Yıldız , 1981-1982:42-43 ;Varlık, 2002: 580).Buradaki bilgide Şaphane'nin adının yokluğu Gediz'e bağlı oluşundan kaynaklanmaktadır. XVII. yüzyılda Kütahya'yı Evliya Çelebi, 24 kadılık olarak verir (*Evliya Çelebi* 1935:18) . 1833'te muhassıllık teşkilatını kuran Kütahya liva haline getirilmiştir. 1839'da Eskişehir, Afyonkarahisar ile beraber bu üç sancak, feriklik makamı Kütahya'da olmak üzere birleştirildi.1831'de Kütahya, Anadolu Eyaletinin Sancağıdır. 1841'de Kütahya sancağı Hüdavendigar eyaletinin merkezi olmuştur. Kütahya bu vilayete merkez teşkil etmiş fakat; 1842'de eyalet merkezi Bursa'ya alınmıştır. 1877'e kadar Kütahya sancağı, Hüdavendigar eyaletine bağlıdır.1877'de sancağın; merkez kaza, Eskişehir, Simav, Uşak ve Gediz olmak üzere toplam 5 kazası vardı. Bu sayı 1892 ve 1903'de devlet Salnamelerine göre değişikliğe uğramamıştır. XX. yüzyıl başlarında Kütahya Sancağı, merkez kazası ile Eskişehir, Uşak, Simav ve Gediz kazalarını içine alıyordu. Bu durum Kütahya'nın müstakil sancak haline getirildiği 1915 yılına kadar devam etti.

Tanzimat'tan sonra memlekette yapılan idari reform sırasında Şaphane İdari Amirliği kaldırılmış, burası bucak haline gelmiştir. Cumhuriyet Döneminde de önce bucak olan Şaphane, 1987 tarihinde ilçe olmuş, ilk kaymakamın 26 Nisan 1988 tarihinde göreve başlamasıyla, resmen ilçe statüsüne kavuşmuştur.

Şaphane'de İlk defa 1405 'te aynı adla yerleşim merkezi kurulmuştur. Kütahya Sancağı'nın XVI. yüzyıldaki tahmini nüfusu, 220–350.000 arasındaydı. Bu dönemde Kütahya kazasında Kütahya şehri dışında hiçbir gayri Müslim yerleşkesi bulunmamaktadır. 1831 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre Kütahya sancağına bağlı Gediz ve Şaphane adı altında 19.557 kişi olarak verilmiştir. 1881 yılındaki nüfus sayımında, kadınların da ilk kez nüfus sayımına katılmasıyla, Şaphane'nin adı verilmediği ve Gediz'in nüfusu 16.932 kadın, 15966 erkek olarak sayıldığı görülür (Karpat, 2002:150-172). Tablo 1 'de de görüldüğü üzere 1405 ve 1879 'da verilen kayıtlarda Gediz kazası adı altında geçen Şaphane'nin tam olarak nüfusunun ne kadar olduğunu tahmin edemeyiz. İlk kez Şaphane, 1879 'de nahiye olarak verilmiştir. Salnamelerde hane sayısı ve nüfus miktarı temettülerden farklı çıkmıştır. 1879 ve 1885 salname kayıtlarında Şaphane'nin nahiye olarak verildiğini görüyoruz. 1845 Temettüat kayıtlarında ise Şaphane köy(Karye) olarak geçer. Bu kavramları biraz açıklayalım. Osmanlı kentlerinde mahallenin bir ünite olmasına karşın, köyler de bir ekonomik idari birimdi. Mahalle gibi köy de iktisadi, idari, mali yönden kendi içinde kapalı bir üniteydi. Her ikisinde aynı dinden ve dilden insanlar toplanmıştı. Fakat köy yönetim açısından daha bağımsızdı. Yönetimde köy, mahalleye göre daha etkindi (Ortaylı,1985:100). Nahiyeyi, kadı naibinin yönettiği yerleşme olarak tarif etmek yanlış olmaz. XIX. yüzyıla kadar nahiye, kalabalık bir köy demekti. Nahiyeyi, kaza kadısının atadığı naip yönetirdi. Osmanlı imparatorluğunda köy ve nahiye gibi kırsal yerleşmelerin hiçbir yönetsel özelliği olmadığı ve bu birimlerin vergi defterlerindeki mükellefiyet kayıtları dışında devlet tarafından idari bir birim olarak düşünülmediği görülür. Çünkü bir köy, bazen mirliva (sancakbey) hassı veya beylerbeyi (mirimiran) hassı, padişah hassı olarak kaydedilir, çoğunlukla sipahiler arasında zeamet ve tımar olarak bölüşülürdü(Ortaylı 2000:100-102; Çadırcı 1991:252-253).

[2] ***Muhassıllık, XVIII***. yüzyılda Halep, Kıbrıs, Aydın gibi bazı bölgelerde ayanlar gibi ekonomik anlamda zengin, devlet nezdinde itibarlı ve genellikle vezir rütbesindeki kişilerin devlet tarafından tayin edildikleri, kurumsal olarak ifade edilen yönetim birimini tanımlamaktadır.

1879(H 1296) Salnamesinde 889 olan toplam hanenin, 1388 'i Müslüman'dır. Yabancı nüfus yoktur (1296 *Hüdavendigar Vilayeti Kütahya Sancağı Salnamesi*: 183).Şaphane nahiyesinin 1885(H 1302) salnamesinde Müslüman nüfusu 3030 'dur(1302 *Hüdavendigar Vilayeti Kütahya Sancağı Salnamesi:* 462). 1885'te yalnızca Şaphane nahiyesi olarak verilen kayıtta da nüfusun yüzde yüz artış gösterdiği görülmektedir. Burada da gördüğümüz gibi salnameler ve Temettü kayıtları arasındaki fark büyüktür. Bizim incelediğimiz temettüat defterlerinden de Şaphanenin sadece köy olarak XIX. yüzyıldaki nüfus kayıtlarını saptamak mümkün olmaktadır.

Tablo 1 Şaphane'nin Nüfusu

Yıllar	Sayım Kaydı	İdare Birimi	Hane	Sayı
1831	İlk Genel Nüfus Sayımı	Gediz ve Şaphane	-	19.557
1844	Temettü Kaydı	Şaphane Köyü	61	305
1879	(Hicri 1296)Salnamesi	Şaphane Nahiyesi	889	1388
1881	Genel Nüfus Sayımı	Gediz Kazası	-	16.932
1885	(Hicri 1302)Salnamesi	Şaphane Nahiyesi	-	3030

Biz Şaphane'nin Temettü kaynaklarından hareket ederek nüfusunu şu şekilde tespite çalıştık. Bildiğimiz gibi XIX. yüzyıl aile kavramı olarak" ***hane***" deyimi geçer. Anadolu'nun değişik yerlerinden tespit edilen bir ailede ortalama nüfus sayısı 4,17'dir Barkan, tarafından öne sürülen her vergi hanesinin ortalama 5 kişiden oluştuğuna dair kayıt da vardır. Biz burada ortalama hane nüfusunu 5 olarak aldık (Barkan, 1953:12;Göyünç, 1979:345). Temettüat defterlerinde 61 adet hanenin varlığını görüyoruz. Bunu da 5 ile çarptığımızda 305 kişilik nüfusun varlığına ulaşabilmemiz mümkündür. Şunu da söylemek gerekir ki karyenin dağlık yapısı ve verimli tarım alanlarının olmayışı buradaki nüfusun artmasını engellemiştir. Bu karyede geniş bir esnaf kitlesinin varlığını göremeyiz. Köyün eğimli dağlık yapısından dolayı mahaller, genellikle tümseklerde kurulmuştur. Bu coğrafi şartlar köylerin gelişmesini de engeller niteliktedir.

1864 ve 1871 Nizamnameleri ile taşra yönetim birimleri vilayet, liva, kaza ve köy olarak saptanır. 1864 Nizamnamesi ile ***"birkaç köyün toplanmasıyla meydana gelen yerleşmeler, kaza olmayıp; kazalara bağlanarak nahiye yapılacaktır***" denmektedir. Her nahiyenin bir müdürü ve bir nahiye meclisi vardır(Ortaylı 2000:100-102; Çadırcı 1991:252-253) 1296 ve daha sonraki 1311, 1316, 1317 salnamelerinde Şaphane 'nin, nahiye olarak verildiğini görüyoruz. Buranın bir müdürü ve meclisi de vardır. Aslında bu teşkilatlanma Tanzimat Dönemi'nin (1839–1876) getirmiş olduğu bir düzenlemedir. Şaphane'de de bu uygulamaya geçilmiş olduğunu görüyoruz. Bu anlamda burası, kent ve kasabanın ekonomik ve ticari kapasitesine sahip olmayan bir karye (köy)dir.

Şaphane, XIX. yüzyılda yani 1845'deki 17744 ***Nolu*** temettüat kayıtlarında adı köy olarak anılır. Temettüatlarda köy ve salnamelerde nahiye olarak anılan Şaphane 'nin mahallerinin adları hakkında bilgi verilmez. Sadece 61. hanede 00 kaydıyla verilen kişinin Akarca Bucağında oturduğu verilmiştir. Köy XIX. yüzyıl boyunca Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki kayıtlardan tespit ettiğimiz bilgilerle sürekli ***"Gediz bağlı Şaphane köyü ve Gediz şaphanesi"*** adı altında zikredilmiştir. Bu şekilde Şaphane'nin Kütahya'nın Gediz kazasına bağlı olduğunu görmekteyiz.

Şaphane'deki Temettüat kayıtlarında mahalle adlarının verilmediğini belirtmiştik. Mahallenin sosyal yapılanması fiziksel şekillenmesinde cami oldukça etkilidir. Kentlerin gelişmesinden dini kültürel ya da sosyal tesislerin yeni mahallelerin çekirdeğini oluşturdukları görülmektedir. Yeni mahalleler, bir mescit ya da bir cami etrafında gelişebildiği gibi, bir zaviyeden adını alan mahalleler adlarıyla da dikkat çeker. Merkezini bu yapıların oluşturduğu mahallede, temel birim ise konuttur. Bu anlamda Şaphane'nin toplanma vazifesini Seyfullah Cami yapmaktadır[3]. Mahallenin toplanma yeri mescit olduğu gibi imam da XIX. yüzyıla gelinceye değin mahallenin dini ve dindışı idarecisi olmuştur. Mahalle yerleşmelerinde dinsel farklılık belirgin olmakla beraber, XIX. yüzyılın ikinci yarısında farklı dinden insanlar aynı mahalleyi paylaşmaya başlamıştır. Şaphane'de, gayri Müslim nüfus yoktur. Burada bir Rum, Ermeni ve Yahudi Mahallesi de bulunmadığını biliyoruz. Temetüat kayıtlarında da gayri Müslim nüfus adına

[3] Şaphane merkezine yerleşilmesi ile birlikte ahşaptan yapılmış bir cami mevcuttur. Diyanet kayıtlarında tarihi kesin olmamakla birlikte yapılış tarihi 1490 olarak belirtilmektedir. Altında dükkânlar vardır. XX. yüzyılda Ulucamii olarak anılan caminin Mimar Sinan'ın kalfalarından Kocaseyfullah tarafından yapıldığı, bu nedenle adının Kocaseyfullah Camii olarak eskiden beri söylenmekte olduğu belirtilmiştir. Cami Arşivde(BOA) de bu adla anılmaktadır. Caminin tamamı ahşap ve ahşap oyma süslemedir. Vakıf malı olması nedeniyle hiçbir tadilat yapılamamaktadır. Bu caminin hitabet tevcihi(hutbe okunmasına izin kararı) 1809 yılında verilmiştir(BOA, C.EV, 91, 4514).

rastlayamadık. Temettüat kayıtlarının genellikle baş kısmında verilen imamın adı da defterde yoktur. İdare ve nüfus hakkındaki bilgilerin ardından şimdi sırasıyla tek tek kayıtları tutulan ve yazılan aile ve kişi adlarına geçelim.

Aile -şahıs adları, sıfatlar ve lakaplar

Kişileri diğer insanlardan ayıran en önemli özelliklerden biri, onun sahip olduğu adından gelmektedir. Bu dönemde kişilerin bir soyadının bulunmadığı da düşünülürse şahıs adlarının ne kadar önemli olduğunu söylememize gerek yoktur.Aile ve şahıs adları bu anlamda büyük önem taşır. Öyle ki, Temettüât defterleri düzenlenirken verginin esas olduğu hane reislerinin adı açıkça kaydedilmiştir.17744 numaralı Temettüat Defterlerinde hane reislerinin isimleri, babalarının adları ve lakaplarıyla birlikte yazılmıştır. Ayrıca aynı hanede bulunan diğer vergi veren kişilerin adları da aynı şekilde yazıldığı için köyde yaygın olarak kullanım alanı bulan adlar, bu şeklide kolayca tespit edilebilmektedir. Şaphane köyünde XIX. yüzyılın ortalarında vergi nüfusu kişilerin isimleri görülmektedir.(Tablo 2).

Şaphane'nin temettüât defterinde vergi nüfusu kişiler, genellikle aile ve sülale isimleriyle birlikte "***oğlu ***" ve "***bin*** " kelimesi kullanılmak şeklinde kaydedilmiştir. Şaphane'de hane sayısı oldukça azdır. Bu hanelerde kayıtlı bulunan kişilerin isimlerinin hemen hemen hepsi birbirinden farklıdır. İki hanede akrabalık bağları bulunur.3.ve 4. hanelerde oturan Kıratlı oğlu Mehmet Bin Mehmet ve Kıratlı oğlu İbrahim Bin Mehmet arasında ve bunun yanında 6.ve 7. hanede oturan Bekçi oğlu Osman Bin Süleyman ile Bekçi oğlu Mustafa Bin Süleyman arasında akrabalık bağlarının olduğu düşünülebilir. Bu şekilde verilmiş olan hanenin sayısının az olduğu da görülür.

Şaphane 'de hane reislerinin toplumda tanınmasını sağlayan aile ve sülale adlarının bazıları dini özellik taşıdığı görülmektedir. Örneğin 2 nolu hanede kaydı bulunan Molla Halil Oğlu Ali Bin Halilullah ve 27 nolu hane kaydı bulunan Dede oğlu Murad bin Ali bizim söylediğimiz özelliği yansıtır nitelikteki hane reisi adlarındandır.

Temettüat defterlerinde yazım için belirtilen bir özellikte kişilerin fiziksel özelliklerinin de bu kayıtlarda belirtilmesidir. Temettü defterleri için belirtilmiş olan nizamnamelerde bunlara da dikkat edilmesi istenmiştir. 31 nolu hanede kayıdı bulunan ***Uzun*** oğlu Süleyman bin Ali, 39 nolu hanedeki ***Kaba Sakal*** oğlu İbrahim bin Ahmet'in; 51 nolu hanede ***Çolak*** oğlu İsmail bin İsmail ,58 nolu hanedeki ***Akbotlu*** oğlu Mehmet bin İbrahim gibi hanelerde oturanların ailenin ileri geleninin sahip olduğu bir fiziksel özelliği belirten lakaplara da sahiptirler.

Şaphane köyünde günümüzde de devam ettirildiği bilinen bir gelenek olan yeni doğan bebeklere ailenin yaşlı fertlerinin ismini verme geleneğini sürdürdükleri görülmektedir. Yine defterlerde kişilerin babasıyla aynı adını da taşımaları tesadüf eseri değildir. 5 nolu hanede oturan Kıratlı oğlu Mehmet Bin Mehmet, 37 numarada oturan Kara İsmail oğlu İsmail bin İsmail,40 numaradaki Mehmet oğlu Mehmet bin Mehmet ise bu verdiğimiz örneğe en fazla uyan hane reisi adlarındandır.

Tablo 2'de yer alan verilerden de anlaşıldığı gibi; öncelikle Şaphane köyünde vergi nüfusunun tamamı erkektir. En çok kullanılan isim ise Mustafa olup sayısı 12'dir. Köydeki toplam isimlerin içindeki payı %19,67 'dir. Sonra sırasıyla en çok kullanılan isimlerden ikincisi Ali 7 kez kullanılmıştır ve toplamın % 11,47 'sini ve üçüncü olarak Mehmet 6 kez kullanılmıştır ad oranının % 9,83 'ünü oluşturmaktadır. Devam edersek dördüncü en fazla ad ile Halil gelmekte ve oranı ise %8,19 'dur . 5. sırada Süleyman 4 kez kullanımla %6,55 lik bir oranı oluşturmuştur. Köyde kullanılan isimler genellikle dini mahiyettedir. Kullanılan adları zamanımızdakilerle karşılaştığımızda arada büyük farkların olmadığı hemen görülecektir. En az kullanılan isimlerin diğerleri Abdülatif ,Abdi, Durmuş, Abdurrahman, Halillullah ,Muhammed, Zamid, Levend ,Murat, Osman, İsmail'dir.

Tablo 2 1844 Yılında Şaphane Yaşayan Vergi Nüfusu şahısların isimleri ve Sayıları

İsim	Sayı	Oran (%)
Abdi	1	1,63
Ahmet	3	4,91
Abdüllatif	1	1,63
Ali	7	11,47
Abdurrahman	1	1,63
Durmuş	1	1,63
Halilullah	1	1,63
Hasan	1	1,63
Halil	5	8,19
Hüseyin	1	1,63
İbrahim	4	2.44
İsmail	2	3,27
Levend	1	1,63
Mehmet	6	9,83
Musa	3	4,91
Mustafa	12	19,67
Mustafa Halil	1	1,63
Muhammed	1	1,63
Murad	1	1,63
Osman	2	3,27
Süleyman	4	6,55
Zamid	1	1,63
Yusuf	1	1,63
Toplam	61	100

Vergi nüfusu kişiler açıklanırken, kullanılan lakaplar o ailenin geleneksel olarak devam eden veya daha önce etmiş olan geleneksel mesleğine de işaret eder nitelikte olabilmektedir. Bu özelliğe sahip birçok aile bulunduğu görülür. 3 nolu yoğurtçu oğlu Mehmet Bin İbrahim, 20 nolu değirmenci oğlu Süleyman bin İbrahim,24 nolu kileci oğlu Halil Bin Mustafa,33 nolu çoban oğlu Ali bin Halil, 43 nolu Sucu oğlu Ramazan bin Mustafa,47 nolu çerçi oğlu Süleyman bin Ali, 57 nolu kâhya[4] oğlu Ramazan bin Musa bizim aldığımız örneklerden bazılarıdır. Biz burada aynı mesleği icra edenlerin birden fazla kişi olabileceğini de belirmek istiyoruz.

Köyde kadınlar üzerine kayıtlı araziye ait bir tek örnek vardır. Bu arazideki kadın adının ise anılmadığını görüyoruz.61. hanede 00 nolu numarada oturan *"Merhum sofu oğlu Halil zevcesi hatunun emlak ve arazi ve temettüatı"* adlı kayıtta olduğu gibi.

Görüldüğü üzere lakaplar aynı adı taşıyan ailelerin birbirine karıştırılmaması açısından çok büyük önem taşımaktadır. Lakap adları soyadlarının bulunmadığı bir zamanda kişileri tanımlaması ve kişilerin bazı özelliklerine açıklık getirmesi ise dini ve mesleki yapılanma adına da bilgi verici niteliktedir.

ŞAPHANE'DE MESLEKİ YAPILANMA

Şaphane'de temettüat defterine göre köyde çeşitli meslek kayıtları kişilerinin babalarının yaptığı mesleklerden bulunabilmektedir. Vergi mükellefi olarak kayıtlı bulunan kişilerin hepsinin sol üst köşesinde "***Erbab-ı Zıraat İdüğü*** "kayıtlıdır. (Ek 1) 61 kişiden 61 'i bu şekilde verilmiş olup toplam 61 kişi kadın olarak kaydedilen 60. hane 00 numaralı kadın vergi mükellefinin de dahil olduğu herkes ziraat belirler. Bu durum da göstermektedir ki, Şaphane'deki sosyal-ekonomik hayatı ziraat oluşturmaktadır. Bir kişinin babasının hane kaydının sağına 28 . nolu hanede Alil (Hasta)olarak kaydedildiği görülse de oğlunun erbab-ı ziraat olarak verildiğini görürüz.

[4] Çiftliklerde ya da büyük konaklarda işleri düzenleyen, çalışanların mal sahibi ile ilişkilerini düzenleyen görevlilere verilen unvandır. Şaphane büyük çiftlikler ve konaklar , tarla oranlarından çıkarabildiğimiz kadar, bulunmamaktadır. Buradaki bu kâhyalık daha çok hali vakti zengin kişilerin işlerini gören kişi olarak alınabilir.

Tablo 3 Meslek Dağılımı

Meslekler	Hane	Adet
Alil (Hasta)	29	1
Bileyci	25	1
Bekçi	8/9	2
Çoban	33/46	2
Çerçi	47	1
Çiftçi	35/44	2
Değirmenci	20/32	2
Kâhya	57	1
Kileci	24	1
Molla	2	1
Sucu	43	1
Ulema	45	1
Yoğurtçu	3	1
Toplam	17	17

Tablo 3'de yer alan meslekler ise kişilerin babalarının yapmış olduğu mesleklerdir. Bizim burada bu kayıtları vermemizdeki amaç kişilerin meslekleri hakkında daha ayrıntılı bilgiler sunmaktır. Genellikle köyde yapılan diğer meslekler ise tarım ve hayvancılığın yan dalları şeklinde olmaktadır. Devlet memuru olarak verilebilecek önemli bir meslek kaydı ise köyde bulunmamaktadır. Tanzimat döneminin getirmiş olduğu memur kadrosuna dâhil olan görev yapan nahiye müdürünün adına köyde rastlandığı görülmemektedir.

Şaphane'de bulunan halk genellikle erbab-ı ziraat ve çiftçidir. Bunun sebebi, buranın tarım arazisinden geçimin sağlamasıdır. Hayvan çeşidinde bulunan fazlalıktan da anlaşılacağı üzere burada hayvancılık da önemli bir geçimi kaynağıdır. Esnaf yoğurtçu, hurdacı, kileci, değirmenci, ciğerci mesleklerinden oluşur. Çeşitli esnaf kitlesinin varlığına burada rastlayamayız. Zaten nüfus sayısı da bu çeşitlemeye izin vermediği gibi, doğal çevre de bu çeşitliliği kısıtlamıştır.

HAYVANCILIK VE HAYVAN DAĞILIMI

Şaphane köyünün en önemli geçim kaynaklarından biri hayvancılıktır. Temettüat Defterinde büyükbaş hayvanlar sağmal inek, dölsüz inek, düğe (düve), tosun, öküz şeklinde yazılmıştır. Bu hayvan grubunda sadece sağmal ineğin geliri belirtilmiş olup, diğer hayvanların gelirleri hakkında bilgi verilmemiştir. Hayvancılık kayıtları verilirken, birçok hayvanın gelirinin yazılmadığını da söylememiz gerekir.

Küçükbaş hayvan grubuna bakarsak, köyde en fazla oğlak, keçi beslenmektedir**.** Bunun temel sebebi bölgenin coğrafi yapısının dağlık oluşuna bu hayvanların kolaylıkla uyum sağlayabilmesidir. Toplamda 715 baş hayvan vardır. Hayvanların tamamından 2249 kuruş gelir sağlanmaktadır. Şaphane'de küçükbaş hayvancılık birinci sırada yapılmaktadır. İkinci sırada büyükbaş, sonra da çiftçilerin tarlalarını sürebilmeleri, mallarını evlerine ve pazarlara taşıyabilmeleri açısından çok önemli olan yük ve binek hayvanları gelmektedir.

Tablo 4 Temettüatlarda Büyükbaş hayvanlar

Büyükbaş Hayvan Çeşidi	Adedi	Gelir(Kuruş)	Hayvanı Olan Hane Sayısı	Hane Ortalaması
Sağmal İnek	43	1360	43	31
Kısır İnek	8	-	6	-
İnek	3	-	1	-
İnek (Döllü)	9	-	8	-
Dana	13	-	7	-
Manda	1	-	1	-
Buzağı[5]	42	-	41	-
Tosun	25	-	21	-
Boğa	4	-	3	-
Düğe (Düve)	31	-	29	-
Toplam	179	1360		31

Tablo 4'de görüldüğü gibi büyükbaş hayvanlarda çeşit fazladır. En fazla çeşit sayı sağmal inek ve buzağıdadır. Düve ve tosun bu hayvanların sayısını takip eder. Toplam 179 baş hayvandan sadece sağmal ineğin gelirinin belirtildiğini görüyoruz. Köyün hane sayısı olarak değerlendirmesini yaptığımızda hemen hemen hanelerin %70,49 'unun büyükbaş hayvan beslediğini görüyoruz.

Tablo 5 Temettüatlarda Küçükbaş hayvanlar

Küçükbaş hayvan çeşidi	Adedi	Gelir (Kuruş)	Hayvanı Olan Hane Sayısı	Hane Ortalaması	Yıllık Gelir (Kuruş)
Sağmal Keçi	53	541	53	10	1.48
Keçi [6]	65	-	55	1.18	-
Oğlak	126	-	48	2.62	-
Kuzu	11	-	1	11	-
Toplam	255	541		22	1.48

Küçükbaş hayvan grubunda gelir getiren tek hayvan 53 baş bulunan ve 541 kuruş gelir getiren sağmal keçidir. Hayvan geliri yine büyükbaş hayvan varlığında olduğu gibi sadece sütü sağılan sağmal keçide belirtilmekle yetinilmiştir. En fazla sayıda bulunan hayvan ise 126 tane olan oğlaktır. Keçi ve sağmal keçi bu sayıyı takip eder. Sağmal keçi köyün hemen hemen %86.8 'inde beslenmektedir.

Binek hayvanları

Binek hayvanlarının çoğunu Tablo 6 'da da görüldüğü gibi ilk olarak öküz daha sonra eşek ve kısrak izler. Toplamda 180 adet hayvan sayılmıştır. Binek hayvanlarının gelirleri kayıtlarda belirtilmemiştir. Kayıtlarda en fazla öküz beslendiği görülür. Bunun nedeni beslenme maliyetinin düşüklüğü ile daha çok çift sürmede güçlü olan bu hayvanların tercih edilmeleridir. Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde öküzün yanında çift sürmede çok az olmakla beraber at ve katır gücünden de faydalanılmakta olduğu bilinmektedir.

[5] Sınıflamayı kolaylaştırmak adına buzağı grubu dişi buzağı, erkek buzağı olarak ele alınmıştır.
[6] Keçi grubunu daha iyi tasniflemek için yoz keçi eklendi.

Tablo 6 Temettüatlarda Binek hayvanları

Binek Hayvanları	Adedi	Gelir(Kuruş)	Hayvanı Olan Hane Sayısı	Hane Ortalaması
Esb(at)	6	-	5	1.2
Katır	1	-	1	1
Kısrak[7]	8	-	7	1.14
Tay	2	-	1	2
Merkep(eşek)[8]	57	-	57	57
Sıpa[9]	12	-	9	1.33
Öküz	94	-	60	1.56
Toplam	180	-	140	65.23

Tablo 6'da öküzün fazlalığı da hemen dikkati çekmektedir. Bir çift at 1 günde 6-7, bir çift öküz ise 3-4 dönüm toprak sürebildiği için öküz dik ve eğimli topraklarda daha elverişli idi. Şaphane'nin dağlık ve eğimli arazi yapısı göz ününe alındığında öküz varlığının daha fazla olmasının nedeni bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Üstelik öküzün beslenme gideri de oldukça düşüktür. Bir atı veya katırı bütün bir yıl boyunca ot, arpa, yulaf, kepek ve samanla beslemek gerekmektedir. Bunun yanında öküz 7 ay süre ile burçak ve samanla besleniyor ve yılın geri kalan aylarında otlamak üzere çayırlara salınmak suretiyle bakılabiliyordu. Bu arada demetlerin tarladan harman arabasına ve ürünün harmandan ambarlara taşınmasında at ve eşek gibi yük hayvanlarından da yararlanılmaktadır. Bu iş için ,bir çift öküzün çektiği iki tekerlekli "***Kağnı***" kullanımdaydı (Güran, 1998: 87). Dolayısıyla o dönemde Şaphane'de öküz köylünün tarım yaparken kullandığı vazgeçilmez temel araçlarından biri durumundadır. Köyde öküzün sayısı 94 'tür. Bu hemen hemen tüm hanelerde hayvan beslendiğini bize göstermektedir. Eşek oranındaki fazlalık ise, bu hayvanın ulaşım aracı olarak kısa mesafelerde ve bazı malların taşınmasında kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

Arıcılık

Orman oranı fazlalığı, burada arı beslenmesini de sağlamıştır. Osmanlı Devletinde doğal olarak bölgeye göre değişmekle birlikte XX. yüzyılın başlarında bir arı kovanından yaklaşık olarak 4, 6 kilogram bal ile 300-600 gram balmumu alındığı bilinmektedir (Güran, 1998: 105).

Şaphane'de 27 hanede arı kovanı bulunur. Bu da 27 **" bab (bölüm)** "arı kovanı demektir. Kovanlardan 348 kuruş gelir elde edildiğini görüyoruz. Bu miktar hemen hemen küçükbaş hayvan gelirini dahi aşmış bulunmaktadır. Hane oranın hemen hemen % 44,4'ünün arıcılık faaliyeti ile gelir temin ettiği görülmektedir. Bu hane başına 12,9 kuruşa denk gelmektedir. Diğer gelir kaynaklarına göre fazla olmamakla beraber geçim kaynağı olarak arıcılık önemli bir uğraştır.

ARAZİ DAĞILIMI VE TOPRAK KULLANIMI

XX. yüzyılın başlarında Osmanlı tarım istatistiklerinde işletme büyüklükleri hakkında da bilgi vardır.Bu istatistikler değişiklik göstermekle beraber bir ailenin mülkiyetine ait olup olmadığına bakılmadan, ürünlerin nadaslanması ve ektiği toprakların yüzölçümüne göre tarım işletmelerini üçe ayrılmıştır. Osmanlı Devletinde yüzölçümleri 10 dönümden az olanlar küçük, yüzölçümleri 10-50 dönüm arasında olanlar orta, yüzölçümleri 50 dönüm ve daha fazla olanlar ise büyük işletme olarak kısımlandırılmıştır(Güran,1998: 82).

[7] Kısrak grubu içine kısrak, döllü kısrak, dölsüz kısrak eklendi.
[8] Daha kolay sınıflamak adına merkep grubu içine dişi merkep, merkep sıpası, dişi merkep sıpası, dölsüz merkep, erkek sıpa ve hamule merkep koyulmuştur.
[9] Sıpa grubuna dişi sıpa, erkek sıpa ve sadece sıpa adı altında sınıflama yapıldı.

Tablo 7 Temettüatlarda Arazi alanları

Tarla	Dönüm	Gelir (kuruş)	Ekim yapan Hane	Hane başına dönüm alanı	Hane Başına düşen gelir ortalaması(Kuruş)
Mezru Tarla	1892	3388	61	31.1	55.54
Susam	110	7600	45	2.4	2.4
Ekin Tarlası	54	17.348	29	1.86	1.86
Salamur(a)	-	16.621	61	-	272.4
Toplam	2056	44.957	198		

Temettülerde verilen mezru tarlanın oranı 1892 dönümdür. Ekim yapan hane sayısı ise 61'dir.61 tane hanenin hane başına düşen dönümü 31,1 olduğu için bu birimleri, küçük işletme olarak düşünebiliriz. Bunun yanında en fazla hane başına düşen en büyük işletme mezru tarlada vardır. Bu ürün kuruş ile 55.54, ikinci en fazla gelir getiren üründür. Salamur hane başına düşen gelir ortalaması 272,4 kuruş ile en fazla üründür. *Salamur(a)*, olarak söylenen, peynir, et, balık, turşu, asma yaprağı vb. yiyeceklerin, bozulmaması için içinde tutuldukları tuzlu sudur. Salamurun diğer anlamı ise asma yaprağıdır[10]. Şaphane'de verilen salamur da asma yaprağıdır. Birçok hanede salamur(a) gelir getiren bir ürün olarak kaydedilmiştir. Salamur'un dönümü verilmediğinden işletme büyüklüğü hesaplanmamaktadır. Susam tarlası 110 dönüm alanda ekilir, ürünü 45 hane işlemektedir. Bu haliyle bu ürün, küçük işletme grubuna girmektedir. Ekin tarlası ise, 54 dönüm alanda 17.348 kuruş gelir getirir ve hane başına 1.86 ortalama ile küçük işletme grubuna girer.

Tablo 8 1885(H 1302)Salnamesinde Tarım Alanları ve Gelirleri

1302 Kütahya Sancağı Salnamesi	Dönüm
Bostan(Sebze)	93
Hububat Mezrası (Ekime elverişli, ekilecek tarla)	1200
Bahçe	55
Mera	50
Toplam	1398

Bilgilerimizi çeşitlendirmek adına biz burada aynı yüzyıl içinde verilmiş olan salname kayıtlarından da yararlanmak istedik. Tablodaki gibi(Tablo 7) 1844 'deki 2056 dönüm arazide ekim yapılmaktadır. Bu alanın toplam geliri ise 44.957 'dir. Mera alanı, hayvancılığın yaygın olduğu köyde oldukça azdır. Susam bitkisi ayrı bir ürün olarak verilmiştir. Geliri de oldukça fazladır. Burada fazla ekiminin yapılması gelir getiren bir bitki olması nedeniyledir. Köyün genişliği de ekim alanlarında etkili olmuştur. Ekim alanlarının çoğunun da düz olmayan arazide olduğunu da belirtmeliyiz. Tabloda verilen tarım oranlarında, salname ve temettü kayıtları birbirini tutmadığı da açıkça görülür. Bilgilerimizi düzenli vermek adına tarım alanlarının ardından gelirleri toplu olarak vermek istiyoruz.

TEMETTÜATLARDA GELİR

Bizim incelediğimiz alanda mezru tarla olarak verilen alanda buğday, arpa, çavdar, nohut gibi aşar vergisinin alındığı vergilendirilmiş ürünlerin ekildiğini düşünüyoruz. Temettüatlarda gelirler, defterin son kısımlarında toplu olarak da verilmiştir.

I-Gelirler

Şaphane'de ait temettüât defterinde vergi mükelleflerinin gelir miktarları ve yıllık toplamları ayrı ayrı belirtilmiştir. Köyün gelirleri tarım, hayvancılık ve meslek diye gruplandırılabilir. Şunu belirtmek gerekir meslek olarak verilen bir gelir kaleminin de herhangi bir şekilde kaydedilmediğini görüyoruz. Tarım geliri; ekili (tarla) tarım alanlarını, hayvancılık geliri; sağmal inek, sağmal koyun, sağmal keçi, merkep, arı kovanından elde edilen gelirlerini kapsar. Meslek gelirleri ise; ayrı bir hizmet dalı olmakla beraber defterde belirtilmediği için tespit etmek mümkün olmamaktadır.

[10] 2009 yılında Şaphane ilçesinde Salamur hakkında yapmış olduğumuz konuşmalarda köylüler ve yerel halk salamuru asma yaprağının tuzlanmış hali olarak tükettikleri ve kışa sakladıkları bir ürün olarak tanımlamışlardır. Burada şapdan elden edilen tuzun asma yapraklarını tuzlamada kullanıldığını biliyoruz. Tuzun şapdan temininin fazla olması nedeniyle salamur olarak verilen asma yaprağı hemen hemen her hanede fazlaca bulunmaktadır.

Şaphane temettüat defterinde tarım hâsılatının elde edilmesine etki eden hububat ürünleri hakkında da bilgi vardır. Temettüat Defterlerinde köylüden alınan hububat öşrü verileri neticesi üretilen hububatların ne kadar olduğu tespit edilebilir. Öşür bölgelere göre değişmekle birlikte, ortalama her ürün üzerinden %10 oranında alınırdı. İşte bu bilgiye dayanarak vergiye esas olan toplam kilenin 10 katı alınarak toplam hububat üretimi tespit edilebilmektedir. Bizde bu işlemi gerçekleştirerek tablo 9'da hesaplamaya çalıştık.

Tablo 9: Şaphane'de Üretilen Toplam Hububat Miktarı

Ekin türleri	Kile	Kile *10	Kilogram
Hınta (Buğday)	3220	32.200	826123,2
Şair (arpa)	502	5020	128793,1
Burçak	222	2220	56956,3
Yulaf	339	3390	86973,8
Nohut	133	1330	34122,4
Darı	88	880	22577,3
Melas	4	40	1026,2
Toplam	6747	45.080	1156572,5

Toplam hububat üretimi tabloda verilmiştir.2056 dönüm tarladan 44,957 kuruş gelir elde edilmiştir. Görüleceği üzere ele alınan dönemde Şaphane'de buğday, arpa, darı ve burçak gibi tahıl ürünleri üretilmektedir. Hayvanlar için kırma yaptırılarak yem olarak kullanılan ve buğdayın yetmediği durumlarda da insanlar tarafından öğütülüp ekmek yapılarak tüketilen arpa, incelenen dönemde Şaphane' de 3220 kile üretilmiştir. Bu oranı şair 502 kile, yulaf 339 kile, burçak 222 kile ile izler. Toplam ekin ürünlerinden 6747 kile ürün elde edilmiştir. Buğdayın kilesi 5, şairin 4 yulafın 2 burçak darı ve nohudun 1 kuruştur. Kilelerin oranları bu hanelerin hemen sol taraflarına hesaplanarak yazılmıştır. Bizde Şaphane'de alınan öşür vergisinden hareketle yaklaşık üretim miktarı tespit edilmeye çalışıldık. Hesapladığımız gelirlerde ürünlere yüzde eklenmiştir ve 45.080 kile ürün ortaya çıkartılmıştır. Toplam ürünün kilesi ise, bu şekilde tahmini olarak hesaplanmıştır. Tablodan şu yorumu da yapmak mümkün görülmektedir. Köyde mezru tarlada ekilen ürünler her hanede olduğu için köyün dışarıdan hububat ürünü almadığı yorumunu yapabiliriz.

Tablo 10 Üretilen Toplam Hububat Miktarının Hanelere Göre Dağılımı

Ekin Türleri	Hane	Ortalama	Toplam Hububat Miktarı (Kile)	Oranı (%)	Hasılat Hane Başına Düşen Miktar (Kile)
Buğday (Hınta)	61	527,9	32200	71.4	527.9
Arpa (Şair)	61	82.3	5020	11.1	82.3
Burçak	46	48.2	2220	4.9	36.4
Yulaf	54	62.8	3390	7.5	55.6
Nohut	21	63.3	1330	3.0	21.8
Darı	16	55	880	2.0	14.4
Melas	1	40	40	0.1	0.7
Toplam	214	879.5	45080	100	739.1

Tablo 10 'daki bilgilere baktığımızda hıntanın yüzde olarak oranı 71,4, şairin 11.1 burçağın 4.9,yulafın 7.5 nohudun 3.0 darının 2.0 melasın ise 0.1 olduğu görülmektedir. Toplam hane başına düşen gelir miktarı ise her hanenin ekin ürünleri üretmesi nedeniyle hesaplanmamıştır. Hububatın hanelere dağılımında hınta 32.200 ile birinci, şair 5020 ile ikinci, yulaf 3390 ile üçüncü sırada bulunur. Burçak 2220, nohut 1330, darı 840, melas 40 kile ile yer almaktadır. Hasılatın hane başına geliri kile olarak yine en fazla üretimin yapıldığı buğdayda 527,9 kile ile birinci sırada, şair 82,3 ile ikinci, yulaf 55,6 ile üçüncü, burçak 36,4, nohut 21,8 darı 14.4 melas ile 0.7 ile sonuncu sırada yer almaktadır. Hâsılat hane başına düşen miktar (kile) olarak hesaplanmasında hanenin toplamı 61 olarak alınmış ve hesaplama bu şekilde yapılmıştır. Her hanede tarımın yapıldığını da tekrar belirtmemiz gerekir.

Kilenin hesaplanmasında şu yönteme baş vurulmuştur.1841 yılından itibaren Osmanlı ülkesinde her yerde kile 35,27 litre'dir. Bu rakam 20 okkalık eski buğday ağırlığına da eşittir. Eski buğday ağırlığı ise; İstanbul'da, buğdayda kilede, 20 okka, günümüzdeki karşılığı olarak 25,656 kg olarak hesaplanmaktadır. Kile arpa ticaretinde de 22,25 kg. üzerinden işlem görürdü. Resmi İstanbul kilesi yanında, hemen hemen devlet içinde birçok yerde farklı bir takım yerel kile ölçüleri de kullanılmaktadır. Öyle ki sancaklar içinde bulunan kazalarda dahi ölçülerin oranları farklı olabilmektedir. Bu da Osmanlıda ölçüde birlik olmadığını da göstermektedir(Hinz, 1990:51).

Tablo 11 Tarım Gelir Hâsılatı

Gelir	Miktar (Kuruş)	Hane Hâsılatı	Ortalama
Tarım	44.957	61	737

Tablo 11' deki hesaplamalar yapılırken hububatın her türü için 1 kile =25, 656 kg ,arpa hariç olmak üzere, arpa için ise 1 kileyi 22,25 kg. olarak almak yoluna gidiliyordu. Biz de bu ölçüleri alarak yaptığımız hesaplamalarımızda, Şaphane'nin Temettüat defterinde 44.957 kuruş tarım hâsılatı elde edilmiş olduğunu hesapladık. Toplam hanedeki tarım gelir hâsılatı ise ortalama olarak 737 kuruştur.

II- Hayvancılık hâsılatı

Şaphane'de de tarım ve hayvancılık en önemli bir geçim kaynağıdır. Tarımdan sonra ikinci sırada yer alan hayvancılık gelirleri köy için çok önemlidir. Hayvancılık gelirleri ile kayıtlara baktığımızda Şaphane'de üretilen süt miktarlarına rahatlıkla ulaşabilmemiz mümkün görülmektedir. Osmanlı Devleti'nde XX. yüzyılın başlarında bölgelerdeki farklılıklarla birlikte, bir inek yılda 192-770 litre ve bir koyun yılda 51-77 litre süt verebiliyordu (Güran, 1998:104). Köylülerin sağdıkları sütü, süt olarak tüketmekle beraber yağ ve peynir yoğurt yaptıkları da bilinmektedir. XIX. yüzyılda ortalama olarak 1 kilogram yağ elde edebilmek için 20 litre inek sütü; 1 kg. peynir yapmak için ise 5,5 litre koyun sütüne ihtiyaç vardır. Bir ineğin yılda verdiği sütten 38,5 kg. yağ; bir koyundan alınan sütten 12,8 kg. peynir elde etmek mümkündür (Güran, 1998: 104). Defterlerde büyükbaş olarak gelir getiren tek hayvan sağmal inektir. Bunun 192 litre yıllık gelir getirdiğini hesap ederek, tahmini süt üretimini bulmaya çalıştık ve 192 litre hane başına yıllık süt üretimini tespit ettik.

Tablo 12'deki bilgileri yorumladığımızda küçükbaş hayvanlardan sağman keçi 53 hanede beslenen bir hayvandır. Tevfik Güran'ın tespit ettiği bilgilerle biz de hareket ederek hesaplamalar yaptığımızda verdiği en aşağı seviyedeki süt miktarından hareketle(51 litre *53 baş hayvan) hesaplama yaparsak yıllık 2703 litre üretim ile hane başına 51 litre süt üretildiğini görürüz. Büyükbaş hayvanın geliri ve süt litresi doğal olarak küçükbaş hayvana göre daha fazla olmaktadır. Sağman inekte durum ise (192 litre *43 baş hayvan) 8256 litre yıllık süt üretimine kadar varmaktadır.

Tablo 12 Hane Reislerinin Süt Üretimi

Hayvan Türü	Sayı	Hane	Yıllık süt Üretimi	Yıllık toplam hane başına düşen süt miktarı
Sağmal inek	43	43	8256 litre	192 litre
Sağmal Keçi	53	53	2703 litre	51 litre
Toplam	96	96	10959 litre	243 litre

Şaphane'de kayıtlarında inceleme yaptığımız Temettüat Defteri'nde yazılan keçinin tiftik, kıl gibi hangi türde olduğu belirtilmediği için köyde keçiden elde edilen tiftik ve kıl miktarı hesaplanmamıştır. Şunu da belirtmemiz gerekir ki yük ve binek hayvanları hâsılatı hayvancılık hasılatı içinde ele alınmıştır. Çünkü bu hâsılatların nasıl elde edildiğine dair bir veri yoktur. Yük ve yolcu taşımacılığında bu hayvanların kullanıldığını düşünüyoruz. Gelir getiren hayvanları da verilen kayıtlar ışığında belirtmeye bu şekilde gayret ettik.

Tablo 13 Hayvancılık Hâsılatı Dağılımı

Hayvancılık Türü	Hasılat Miktarı(Kuruş)	Hane	Toplam Hane Başına Düşen Miktar Ortalama(Kuruş)	Oranı %
Büyükbaş	1360	43	31.6	60.5
Küçükbaş	541	53	10.20	24.1
Arıcılık	348	27	121.9	15.4
Toplam	2249			100

Tablo 13' te de görüldüğü gibi büyükbaş hayvan geliri kuruş olarak 1360' iken geliri de hane başına % 60.5 'lerde bulunmaktadır. Küçükbaş hayvan geliri bunu izler ve daha sonra gelir .541 kuruşluk hasılat ile oran olarak %24.1 'i teşkil eder. Arıcılık geliri ise 348 ' lik toplam kuruş geliriyle hayvancılık içinde en az oranı teşkil ederek %15 lik bir oranı barındırır. Şaphane'nin gelirinde önemli kalem teşkil eden tarım ve hayvancılık gelirlerini açıkladık. Şimdi son gelir kalemi olan vergileri verelim.

VERGİLER VE DİĞER GELİR KAYNAKLARI

Şaphane'nin gelir kayıtlarından en önemlisi vergilerdir. Aşar tarım ürünlerinden alınan %10 luk vergi iken; vergi-i mahsusa ise Tanzimat döneminde getirilmiştir. Şimdi sırasıyla bu vergileri açıklayalım.

Tablo 14 Temettüatlarda Vergi Oranları

Vergiler	Hane sayısı	Geliri(Kuruş)	Hane ortalaması	Ortalama %
Aşar Vergisi	61	6747	110.7	7.4
Vergi-i Mahsusa	61	11.235	184.1	12.4
Temettü	61	72.323	1185.6	80.1
Toplam		90.305		100

Aşar(Öşür), tarımsal ürünlerden yönetimce alınan ayni vergidir. Tanzimat döneminden evvel yöreden yöreye değişen oranlara alınmaktadır ve sabit değildir. Tanzimat'ın getirmiş olduğu adalet eşitlik prensiplerine bağlı olarak toprağın verimli olup olmaması hiç hesaba katılmadan, aşarın Tanzimat'ın uygulama alanına giren her yerde 1/10 oranında alınmasına karar verildi. Devletin kuruluşundan yıkılışına kadar sürdürülmüş olan aşar, mülk araziden değil kuru mülkiyeti devlete tasarruf hakkı reayaya ait olan miri arazilerden alınmaktadır. Bu vergiyi gayri müslimler de ödemişlerdir (Barkan, 1999:357; Şener,1990:120) . Vergiler ile ilgili değerlendirme yapılırken defterin içerisinde yer alan verilerin tek tek okunması sonucunda elde edilen değerler kullanılmıştır. Biz bu vergiyi, her hanenin aşar gelirini tek tek toplayarak bulduk. Defterlerde hesaplama yaparken buğdayın kilesi 5, şairin 4 yulafın 2 burçak darı ve nohutun 1 kuruş verilmiştir. Tarım öşrü içinde en çok hınta ve şaîr öşrü veren haneler gelmektedir. Aşar vergisi 61 hanenin de ödediği vergidir ve miktarı 6747 kuruştur. Bu gelir hane ortalaması da 110,7 tutarken; toplam yıllık gelirin ise sadece %7.4 'ini oluşturmaktadır.

Vergi-i Mahsûsa, 1840 yılında Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergilerin yerine getirilen bir vergi çeşididir. Bu vergi de halkın sahip olduğu emlâk, arazi, hayvan ve icra ettikleri ticaret dikkate alınarak toplam kazançları üzerinden adaletli bir vergi alınması amaçlanmıştır. Vergiyi Mahsûsa, 1860 yılına kadar devam etmiştir. Her hane *Vergiyi Mahsusa* adı verilen vergiyi vermektedir. Tanzimat Döneminde örfi vergilerin yerine ikame edilen vergi-i mahsusa, sancak ölçeğinde belirlenmekte ve önce kazalar arasında, ardından kasaba ve köyler arasında, son olarak vergi mükellefleri arasında mali ödeme güçlüklerine göre paylaştırılmaktaydı. Köyde 11.235 kuruş vergi yazılmıştır. Bu miktar temettü vergisinden sonra en fazla miktarı oluşturur. Bu gelir hane ortalaması 184,1 kuruş tutarken; toplam yıllık gelirin ise sadece % 12,4 'ünü oluşturmaktadır.

Ağnam resmi, koyun ve keçiden alınan vergidir. 1825–26 (H 1241) yılında ondalık ağnam resmi oluşturulmuştur. Bu vergi farklı toplanma şekli içermekteydi. Tanzimat'la beraber bu vergi, koyun başına nakit olarak 5 kuruş olarak alınmaya başlanmıştır Ağnam, büyükbaş hayvanlardan alınamazdı.1844–45 (H 1261) tahrirlerinde ağnam resmi kimi zaman koyun ve keçi ayrı ayrı belirlenerek yazılıyordu. Bu oran 1844 yılında 0,5 kuruştu. Bu defterlerde tespit edilen ağnam resmi aşara ekleniyordu(Şener, 1990:140; Karamürsel, 1989:117) .Dağlık araziye sahip olan Şaphane'de, tarımın yanında hayvancılık da önemli bir geçim kaynağı olduğunu hayvan gelirlerinde belirtmiştik. İnek ve keçi, geliri yazılan hayvan grubundadır ve bunların gelirlerini ise verdik.

Cizye, Osmanlı devlet olarak kurulduğu andan itibaren Müslüman olmayanlardan, askerlikten muaf olmaları karşılığında bu vergi alınırdı(Nedkoff 1944:617). [11]Köyde, Müslüman olmayan nüfus yoktur. Cizye oranı da bu yüzden Temettüat defterlerinde bulunmaz.

Köyde 72.323 temettü geliri toplam 90.305 kuruş vergi alınmaktadır. Vergi-i Mahsusa en fazla alınan vergi türüdür. Aşarın tarım alanının az olması nedeniyle az olduğu görülür. Şaphane'de 26 dükkân bulunmaktadır. Bu dükkânların hangi iş grubunu icra etmek için olduğunu bilmiyoruz. Salname kayıtları da ticaret kapasitenin azlığını vurgulamaktadır. 1302 salnamesinde " *Ulaşım güçlüğü ve hammadde eksikliğinden ticari yapının gelişmediği görülür"* diye belirtilmektedir(1302 *Hüdavendigar Vilayeti Kütahya Sancağı Salnamesi*: 462) .

Aslında köy buraya adını da veren madenleriyle meşhurdur. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde de Gediz'e bağlı Şaphane madeniyle ilgili birçok belge bulunduğu görülür. Köy, ekonomik olarak geçimini tarım ve hayvancılığa bağlamışsa da, asıl ekonomik girdi, şap madeninden temin edilmektedir. XIX. yüzyılda nahiye Kütahya sancağına bağlı Şaphane köyü diye geçse de genellikle, Gediz kazasına bağlı olan, şaphane madeni diye de zikredilmektedir. Şap madenleri,iltizam ve malikâne sitemiyle işletilmeye açılmıştır. Devlet burada çalışan amelelerin ücretlerine ve şapın satış oranını dair de sürekli emir ve yasaklar yayınlamaktan geri kalmamış; bu yasakları ihlal edenleri de çeşitli cezalara, hatta Kütahya kalesine kalebentliğe mahkûm etmiştir. Köyde şap madenleri, dışa ihraç edilen en önemli üründür.

Şaphane'ye bulundurduğu şap madenleri nedeniyle İmparatorluk çok önem vermiş, her türlü mükellefiyetten muaf tutarak, tüm imparatorluk topraklarından insanların buraya gelmelerini teşvik edilmiştir. Madenler bulundukları kentlerin ekonomik ve ticari açıdan gelişmesi için önemli bir faktördür. Makalemizde incelemesini yaptığımız köy olan Şaphane için de durum böyle olmuştur. Her ne kadar köy, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar madenciliğin faal olarak yapıldığı bir yer olsa da, bulunulan coğrafi konum ve ana yollara sapa kalış ise, buranın ekonomik açıdan gelişimini engellemiştir. Bizim burada konumuz madencilik olmadığından madencilik ile verebileceğimiz bilgiler bu kadarla sınırlı kalacaktır(Osmanlıdaki diğer şap bölgeleri için :Ersan, 2000:55-66; Karaman,2003:63-74;Saylan 2009 :167-182).

Sonuç olarak Şaphane'de ekonomi, tarım ve hayvancılıkla yürümektedir. Ticari kapasite ise oldukça düşüktür. 26 tane dükkân bulunan köyün, ticari yapısının da düşük olduğunu buradaki dükkân varlığından çıkarabiliriz. Aslında Batı Anadolu'nun köyü olmasına ve İzmir, Aydın gibi gelişmiş sancaklara da yakın olmasına rağmen; köyün ekonomisi hem diğer Kütahya kazalarına hem de Batı Anadolu'daki diğer sancaklarının köylerine göre geri kalmıştır. Dağlık coğrafi yapı, ana yollara olan uzaklık ve hammadde eksikliği bunun nedenlerinden bazılarıdır.

SONUÇ

Germiyanoğlu Beyliğinden, Osmanlı Devletine geçen Kütahya'nın Şaphane köyü, XIV. yüzyılda BOA'daki arşiv kayıtlarında Gediz şaphanesi adıyla zikredilirken , Temettü defterinde köy olarak karşımıza çıkar.1296(Miladi 1879)yılı ilk Hüdavendigar salnamesinde ise nahiye olarak verilir. Nüfus hakkında verilen bilgiler salnamede ve Temettü kayıtlarında çelişir durumdadır. Temettü kayıtlarında nüfus 315'iken; Salname kayıtlarında ise 1879 ve1885 yıllarında sırasıyla 1388 ve 3030 olarak verilmiştir. Bu iki kayıt arasında ihtilaf vardır. Köyde nüfusun sürekli arttığını da verdiğimiz tablolarla belirttik.

Karye, devlet için ekonomik anlamda tarım ve hayvancılıkla ön planda olmuştur. Salnamelerde ve özellikle Şaphane'nin temettü defterinde, köyün ekonomik hayatı hakkında bilgiler bulabilmekteyiz. Tarım ürünü olarak hububat, sancakta ve Şaphane'de en fazla ekilen üründür. Köyde en fazla oğlak, keçi ve inek beslenmektedir. Şaphane'de bostan(Sebze), hububat mezrası(Ekime elverişli, ekilecek tarla), bahçe tarımı da yaygındır. Bölgenin iklimi karasal olduğundan ürün çeşidi de azdır. Köyde çok fazla meslek erbabı yoktur. Nüfusun az oluşu meslek çeşidinin de azalmasına sebep olmuştur. Halkın çoğu çiftçi, çoban ve ırgattır.

Temettülerde verilen mezru tarlanın oranı 1892 dönümdür. Ekim yapan hane sayısı ise 61'dir.61 tane hanenin hane başına düşen dönümü 31,1 olduğu için küçük işletme olarak topraklarda ekim yaptığını düşünebiliriz. Bunun yanında en fazla hane başına düşen en büyük işletme mezru tarlada vardır. Şaphane köyünün en önemli geçim kaynaklarından biri hayvancılıktır. Temettüat Defterinde büyükbaş hayvanlar sağmal inek, dölsüz inek, düğe (düve), tosun, öküz şeklinde yazılmıştır. Bu hayvan grubunda sadece sağman ineğin geliri belirtilmiş, diğerlerinin geliri hakkında bilgi

[11] Ayrıca cizye hakkında geniş bilgi için: (Becker,1945:123–132).

verilmemiştir. Büyükbaş hayvanın geliri ve süt litresi doğal olarak küçükbaş hayvana göre daha fazla olmaktadır. Hayvancılık kayıtları verilirken, birçok hayvanın gelirinin yazılmadığını da söylememiz gerekir. Küçükbaş hayvan grubuna bakarsak köyde en fazla oğlak, keçi beslenmektedir**.** Hayvanların tamamından 2249 kuruş gelir sağlanmaktadır. Şaphane'de küçükbaş hayvancılık birinci sırada yapılmaktadır. İkinci sırada büyükbaş, daha sonra ise tarlada sürüm yapılması ve ürünlerin satılması için taşıma yapmaya yarayan yük ve binek hayvanları gelmektedir.

Şaphane'nin gelir kalemlerinin en önemlilerinden biri vergilerdir. Aşar tarım ürünlerinden alınan %10' luk vergi iken; vergi-i mahsusa ise Tanzimat döneminde ihdas edilmiş olup köyün gelir getiren diğer vergilerini oluşturmaktadır. Tanzimat döneminde koyulmuş olan Vergi-i mahsusa vergisi, Şaphane'de 11.235 kuruş gelir getirmiştir. Sonuç olarak, XIX. yüzyılda temettü kayıtlarında köy olarak geçen Şaphane, bu dönemde tarım ve hayvancılıkla vergilerle şap madenleriyle geçimini temin eden küçük bir köy olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKLAR

A –Arşiv Belgeleri
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
ML TMT,(Temettüat Defteri)
Defter No:17744,Hüdavendigar (Bursa) Livası ,Kütahya Kazası Şaphane Köyü.
C.EV, 91, 4514.
B-Salnameler
Hüdavendigar(Bursa) Vilayeti Kütahya Sancağı Salnamesi 1296 ve 1302.1313.1316.1317.1326.
C- Kaynak Eserler
EVLİYA ÇELEBİ ,(1935),Seyahatname, IX Devlet Matbaası, İstanbul.
SÜLEYMAN SUDİ,(1307), Defter-i Muktesid, I-II-III, İstanbul.

D-Araştırma Eserleri
ÇADIRCI Musa(1991), Çadırcı, Tanzimat döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
ELDEM Vedat,(1970),Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik, Ankara.
GÜRAN Tevfik (1998). 19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı, İstanbul, Eren Yayınları
KARAL, E, (1988),Osmanlı Tarihi, Cilt. V, Türk Tarih Kurumu ,Ankara.
KARAMÜRSEL, Ziya,(1989),Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler, Ankara.
KARPAT, Kemal, (2002),Osmanlı Nüfusu(1830-1914),Çev: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
ORTAYLI İlber,(1985) ,Tanzimat'tan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği, İstanbul.
ORTAYLI İlber,(2000),Tanzimat Dönemi Osmanlı Mahalli İdareleri,(1840–1880),Ankara.
ŞENER Abdullatif,(1990), Tanzimat Döneminde Osmanlı Vergi Sistemi, İstanbul.
VARLIK Mustafa Çetin, (2002), "Kütahya,"DİA, Cilt, 26, Ankara, 580–587.

E- Makaleler
AYDIN Mahir, (1990),"Sultan II. Mahmut Döneminde yapılan nüfus Tahrirleri "Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri, İstanbul, 82–97.
BARKAN Ömer Lütfi (1953), "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyat Mecmuası, İstanbul: C. X,1- 26.
BARKAN Ö.L (1999),"Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) tarihli Arazi Kanunnamesi, Tanzimat I,Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 321-421.
BECKER C.H,(1945),"Cizye", İA, Cilt 3,İstanbul, 123–132.
ERSAN,Mehmet(2000),"XIII.XIV.Yüzyıllarda Şap Ticareti ve Sebinkarahisar",S*ebinkarahisar I. Tarih ve Kültür Sempozyumu – Bildiriler, (30 Haziran – 1 Temmuz 2000)*, İstanbul ,55 – 61.
GÜRAN Tevfik (2000), "XIX. Yüzyıl Temettuat Tahrirleri", Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve istatistik, (Derleyen: Halil İnancık, şevket Pamuk),73-94.
GÖYÜNÇ, Nejat(1979), Hane Deyimi Hakkında ",İÜEF Tarih Dergisi, Sayı:32 ,Mart 1979, 332–349.
HINZ Walter, (1990),"İslam'da Ölçü Sistemleri", *Marmara Üniversitesi Türklük Araştırmaları Dergisi*, çeviren Acar Sevim, S. 5, İstanbul

KARAMAN Oktay, “XIX. ve XX. Yüzyılda Giresun ile Çevresindeki Madenler ve Maden İşletmeciliği”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. V, Sayı: 1, (Haziran 2003), 63-74.
KÜTÜKOĞLU, Mübahat (1995), "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettü Defterleri" Belleten, XIX/225, 395–412.
NEDKOFF Boris Christoff ,(1944),Osmanlı İmparatorluğunda Cizye(Baş Vergisi) ,Belleten, Ankara, C.XVIII,617–625.
SAYLAN Kemal,(2009), Ordu ve Giresun Yöresinde Madenler ve Maden İşletmeciliği (1860–1914*), OTAM*, 25 / Bahar 2009),167–182.
YILDIZ, Hakkı Dursun, (1981-1982), Kütahya’nın Tarihçesi, *Atatürk''ün Doğumunun 100 yılına Armağan*, 35-51.

F-Tezler

DEMLİKOĞLU, Uğur,(2007),1845(H.1261)Tarihli Temettüat defterlerine Göre Hüdavendigâr eyaleti Bursa Sancağı Domaniç kazasına Bağlı Bozbelen, Durabey,Hisar,Çok,Ilıcaksu, Domur, Bükerler,Çiftlik, Çarşamba Köylerinin İktisadi Ve İçtimai Durumu,Yüksek Lisans Tezi,Kütahya.
EFE Hasan,(2008),*Domaniç Nefs-i Bozyalak, Karaköy, Saruhanlar, Sarıot Köylerinin Sosyal ve İktisadi Yapısı(1844-1845)*,Yüksek Lisans Tezi,Kütahya.
KAÇAR, Tuncay(2008),Hüdavendigâr Eyaleti Kütahya Sancağı Etraf şehir Nahiyelerinin 1261 (1845) Tarih ve 610,8611,8612,8613,8614,8615 numaralı Temettüât Defterleri Transkripsiyon ve Değerlendirmesi, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
KARTAL İsmail, (2006),1845(h. 1261) tarihli Temettüât Defterlerine Göre Hüdâvendigâr Eyaleti Dahilinde Kütahya Sancağına Tâbî’ Tavşanlı Nahiyesine Bağlı Kuruçay, Çardaklı Ve Bey Karyelerinin Transkripsiyonu ve Edisyon Kritiği Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
KÜPELİ Funda, (2007),1845 Yılı Temettüat Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir.

Ek 1 Temettüatlarda oturan hane sahiplerinin kapı numaraları adı ve meslekleri

Hane	No	Şahıs Adı	Meslek
1	**2**	Molla Halil Oğlu Ali Bin Halillullah’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
2	**3**	Yoğurtçu oğlu Mehmet Bin İbrahim’in ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
3	**5**	Kıratlı oğlu Mehmet Bin Mehmet ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
4	**6**	Kıratlı oğlu İbrahim Bin Mehmet ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
5	**7**	Cafer oğlu Mehmet Bin Abdüllatif ‘in ’emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
6	**8**	Bekir oğlu Derviş Bin Süleyman ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
7	**9**	Bekçi oğlu Osman Bin Süleyman ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
8	**9**	Bekçi oğlu Mustafa Bin Süleyman ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
9	**10**	Derviş oğlu Musa Bin Durmuş ‘un ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
10	**12**	Emirhan oğlu Mustafa Defterdar İbrahim bin Ahmed ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
11	**13**	Emirhan Zekai Hüseyin Bin Zamid ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
12	**14**	Emirhan oğlu Halil Bin Muhammed ’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
13	**14**	Bedi oğlu İbrahim bin Ali ‘nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
14	**15**	Ramazan oğlu İbrahim bin Musa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
15	**16**	İdris oğlu Hüseyin bin Mustafa’nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
16	**17**	Refik Karındaş Musa bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
17	**18**	Rızahan oğlu İsa Bin Musa’nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
18	**19**	Uldız oğlu Hüseyin bin Halil’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
19	**20**	Değirmenci oğlu Süleyman bin İbrahim’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
20	**20**	Uldız oğlu Halil Bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
21	**21**	Halil oğlu Hüseyin Bin Hasan’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
22	**22**	Nasuh oğlu Mehmet Bin Ahmet ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
23	**23**	İdris oğlu Musa Bin Mehmet ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
24	**24**	Kileci oğlu Halil Bin Mustafa’nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
25	**25**	Bileyi(?) oğlu İbrahim bin Mustafa’nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü

26	**25**	Merkumun karındaşı Ali bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
27	**26**	Elvan oğlu Ahmet bin Halil’in emlak ve arazi ve temettüatı emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
28	**27**	Dede oğlu Murad bin Ali’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
29	**28**	Dede oğlu Mehmet bin Murat’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
30	**29**	Alil Mehmet oğlu İbrahim bin Mehmet’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
31	**30**	Mustafa bin merkumun diğer karındaşı Osman bin Mehmet ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
32	**31**	Uzun oğlu Süleyman bin Ali’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
33	**32**	Değirmenci oğlu Halil Bin Süleyman ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
34	**32**	Değirmenci oğlu Levent veli bin Levend ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
35	**33**	Çoban oğlu Ali bin Halil ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
36	**34**	Sarı Bey’in oğlu Mehmet bin Yusuf ‘un emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
37	**35**	Çiftçi oğlu Süleyman bin Hüseyin oğlunun emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
38	**36**	Kara Mustafa oğlu Mustafa bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
39	**37**	Kara İsmail oğlu İsmail bin İsmail’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
40	**39**	Kaba Sakal oğlu İbrahim bin Ahmet’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
41	**40**	Mehmet oğlu Mehmet bin Mehmet’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
42	**41**	Abdi oğlu Mustafa bin Osman ‘ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
43	**42**	Akbotlu oğlu Mehmet bin Ahmet’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
44	**43**	Sucu oğlu Ramazan bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
45	**44**	Çiftçi oğlu Veli bin Ali’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
46	**45**	Ulema sabık oğlu Hilmi Bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
47	**46**	Çoban oğlu Muhammed bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
48	**47**	Çerçi oğlu Süleyman bin Ali’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
49	**48**	Kemal Osman oğlu Süleyman bin Osman’ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
50	**49**	Ramazan oğlu Ali Bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
51	**50**	Alil(?) oğlu Mustafa bin Halil’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
52	**51**	Çolak oğlu İsmail bin İsmail ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
53	**52**	Alil oğlu Mehmet bin Mustafa ‘nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
54	**52**	Muhilin oğlu Halil bin İbrahim ‘in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
55	**55**	İbrahim oğlu Ali Bin Abdurrahman ‘ın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
56	**57**	Kâhya oğlu Ramazan bin Musa’nın emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
57	**58**	Hacı Mehmet oğlu Halil bin Ali’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
58	**00**	Akbotlu oğlu Mehmet bin İbrahim’in emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
59	**00**	Hasan oğlu Süleyman bin Abdi’nin emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
60	**00**	Merhum sofu oğlu Halil zevcesi hatunun emlak ve arazi ve temettüatı	Erbab-ı Zıraat İdüğü
61	**00**	Kütahya sancağı dâhilinde kain şaphane-i Ali muhimmesinde Akarca bucağı memalikisinde olup üç seneden beri karye-i mezkurda Basri Çavuş oğlu Mustafa Halil’ in emlak ve arazi ve temettüatı	
		Toplam	61

252

YENİ BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ YEREL AKTÖRLERİ OLARAK KALKINMA AJANSLARININ ETKİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mustafa Cem KIRANKABEŞ
Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü

ÖZET: Ülkemizde, AB müktesebatına uyum çalışmaları ile birlikte 8. Beş Yıllık Kalkınma Planında kavramsal altyapısı oluşturulan, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planını sürecinde, uygulamaları hayata geçirilmekte olan yeni bir bölgesel kalkınma yaklaşımının benimsendiğini görmekteyiz. Yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı kapsamında Avrupa Birliği ile uyumlu olarak İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS), Kalkınma Ajanslarının (KA) kurulması ve yeni teşvik sisteminin oluşturulması gibi bir dizi uygulamaların hayata geçirilmiştir. Bu çalışmada ilk olarak yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ülkemizde faaliyetlerini sürdürmekte olan 25 adet kalkınma ajansının göreli etkinlikleri veri zarflama analizi (VZA) kullanılarak değerlendirilmiştir. 2010 yılında projeler için bütçe ödeneği öngörülmemiş olan Güney Marmara Kalkınma Ajansı analizden çıkartılmıştır. Yapılan analizler sonucunda etkinlik sıralamasında ilk üç içinde yer alan kalkınma ajansları sırasıyla İstanbul Kalkınma Ajansı, Trakya Kalkınma Ajansı ve Zafer Kalkınma Ajansıdır.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Gelişme, Kalkınma Ajansı, Veri Zarflama Analizi

EVALUATION OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES AS A LOCAL ACTORS OF NEW REGIONAL DEVELOPMENT POLICY: TURKEY CASE

ABSTRACT: We have been seeing that there is new regional development approach put into practice in our country related to National Programme of Turkey for the Adoption of the EU Acquis which conceptual framework was established during 8. Five Year Development Plan and it have been applying through 9. Five Year Development Plan. Under concept of the new regional development approach like Nomenclature of Territorial Units (NUTS), Development Agencies (DA) and establishment of new incentive system has been implemented. In this study, first we focused on a new regional development approach. Then 25 regional development agencies that operate in our country were analyzed by using data envelopment analysis (DEA). The Güney Marmara Development Agency excluded from the analysis because of the budget appropriation didn't stipulate for 2010. As a result of the data envelopment analysis, first three ranks are respectively like that İstanbul Development Agency, Trakya Development Agencies, and Zafer Development Agency.

Key Words: Regional Development, Regional Development Agency, Data Envelopment Analysis

GİRİŞ

Türkiye'de 1960'lı yılından bu yana planlı kalkınma modeli benimsenmiş ve beşer yıllık kalkınma planları ile ekonomik ve toplumsal gelişmelere yön verilmeye çalışılmıştır. Bölgesel planlamaya ise çeşitli nedenlerle pek sıcak bakılmamıştır. Dolayısıyla batılı ülkelerin sanayileşmeyi ülke düzeyinde yaygınlaştırmada ve bölgesel farklılıkların giderilmesinde önemli bir araç olarak kullandıkları "Bölgesel Planlama" modelinden pek yararlanılamamıştır. Bunun yerine il planlaması tercih edilmiş ve "kalkınmada öncelikli yöreler" uygulaması başlatılmıştır. Ancak, her türlü ekonomik kıtlığın dorukta olduğu bu bölgelerin öncelikli il olarak ilan edilmesi, o illerin kaderini değiştirmeye yetmemiştir. Dahası, genellikle sosyal amaçlı "kalkınmada öncelikli yöre" kavramından, verim ve katma değer amaçlı bölge planlamasına geçilememesi, insanla çevrenin buluşmasını engellemiş, yeni sanayi odaklarının ve cazibe merkezlerinin doğuşunu geciktirmiştir.(Arslan, 2005:289)

Türkiye'de bölgesel gelişme farklılıkları, ekonomik, siyasi ve sosyal anlamda birçok sorunu beraberinde getirmektedir**.** Türkiye'de bölgeler arasında GSYH kriterine göre önemli farklar olduğu gibi gelişmiş ve geri kalmış diye tanımlanan bölgeler içinde de farklı gelişme düzeylerinde alt bölgeler yer almaktadır. Bölgeler arası gelişme farklılıklarını göstermesi anlamında Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (BGSD) hesaplamaları yapılmaktadır. Bu kapsamda cari temel fiyatlarla bölgesel Gayri Safi Katma Değerler, üretim

yöntemi ile tarım, sanayi ve hizmetler ayrıntısında 2004-2006 yıllarını kapsayacak şekilde Tablo 1'de verilmiştir. (TÜİK, 2010:1)

Tablo 1: Bölgesel Gayri Safi Katma Değer (Dikey Pay %)

İBBS 1		**2004**	**2005**	**2006**
TR	Türkiye	100	100	100
TR1	İstanbul	27,8	27,4	27,5
TR2	Batı Marmara	4,6	4,7	4,6
TR3	Ege	14,1	14,0	14,0
TR4	Doğu Marmara	12,2	12,4	12,7
TR5	Batı Anadolu	10,8	10,7	10,8
TR6	Akdeniz	10,4	10,5	10,4
TR7	Orta Anadolu	3,9	3,9	3,8
TR8	Batı Karadeniz	5,2	5,2	5,1
TR9	Doğu Karadeniz	2,5	2,7	2,6
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	1,6	1,6	1,5
TRB	Ortadoğu Anadolu	2,4	2,4	2,3
TRC	Güneydoğu Anadolu	4,5	4,6	4,6

Kaynak: TÜİK (2010) Bölgesel Gayri Safi Katma Değer: 2004-2006, Haber Bülteni, Sayı 3, 1

İthal ikameci dönemde ve 1980 yılı ile birlikte uygulamaya konan ihracata dayalı büyüme modelinde özel kesim kaynak tahsis tercihini başta Marmara Bölgesi olmak üzere, ülkemizin gelişmiş Batı bölgeleri lehine kullanmıştır. Böylelikle ülkenin az gelişmiş bölgeleri yatırım tercihlerinin dışında kalmış, bölgeler arasında var olan kalkınma (sanayileşme) farklılıkları daha da artarak, birçok sosyoekonomik soruna kaynaklık etmiştir. (Eşiyok ve Sekmen, 2012:1)

Bu bağlamda, bölgesel gelişmenin etkinliğinin yükseltilerek, hem bölgelere hem de ulusal ekonomiye daha fazla katkı sağlayabilmesi için yeni araçların tasarlanması kaçınılmaz olmuştur. Bu çerçevede, bölgesel gelişme alanında, gerek 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesinde gerekse bu belge temelinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı koordinasyonunda hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planında (ÖUKP) bölgesel gelişme politikalarını yerel ve bölgesel bazda uygulayacak kurumsal bir mekanizmanın geliştirilmesi ve bu alandaki program ve projelerin yönetimine ilişkin bazı görevlerin merkezin koordinasyonu, gözetimi ve denetimi doğrultusunda Kalkınma Ajanslarına (KA) devredilmesi öngörülmüştür. (DPT.2766-ÖİK.702:10)

Türkiye, 3 Ekim 2005 tarihinde başlayan AB katılma müzakereleri doğrultusunda birçok yeni uygulamayla beraber Bölgesel Kalkınma konusunda da yeni bir döneme girmiştir. Ülkemizde planlı dönem diyebileceğimiz 1960'lı yıllardan itibaren uygulanmakta olan kalkınmada geri kalmış bölgelere yönelik teşvik sistemini terk ederek yeni bölgesel kalkınma anlayışını hayata geçirmiştir. Yeni bölgesel kalkınma anlayışı, yerel dinamikleri ön planda tutan, yerel potansiyelleri harekete geçirmeye yönelik aktif katılımcılık anlayışını uygulama hedefinde olan ve sürdürebilir kalkınma sürecini bölgeden başlatmayı hedefleyen bir yaklaşımdır. Bu yeni yaklaşımın temel kurumları Türkiye'nin NUTS Projesi kapsamında tespit edilen 26 istatistikî Bölge Birimi'nde teşkil edilen Kalkınma Ajanslarıdır. Kalkınma ajanslarının kurulmasına yönelik 2006 yılında yayınlanan 5449 sayılı kanunda da belirtildiği gibi kalkınma

ajanslarının kuruluş amaçları şu şekilde sıralanabilir. Kalkınma ajansları, kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak üzere kurulmuşlardır.

Yeni bölgesel kalkınma anlayışının yerel aktörleri olarak kalkınma ajanslarının göreli etkiliğinin değerlendirmeye çalıştığımız bu çalışmanın 2. bölümünde bölgesel kalkınma yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın 3. bölümünde ülkemizde bölgesel planlama süreci tarihsel olarak ele alınmıştır. Çalışmanın 4. bölümünde kalkınma ajanslarının kuruluş amaçları ve faaliyetleri üzerinde durulmuştur. 5. bölümlerde veri zarflama tekniği kullanılarak 2010 yılı için kalkınma ajanslarının performansları (etkilikleri) değerlendirilmeye çalışılmıştır. 6. ve son bölüm sonuç bölümüdür.

BÖLGESEL KALKINMA YAKLAŞIMI

Gelişme Ekonomisi, Kalkınma Ekonomisi, Gelişmişlik ve Az Gelişmişlik kavramlarının İktisat literatürüne girişi II. Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır. Bu alanlarda yapılan teorik çalışmalar, genel iktisadın alt ayrımlarına "Gelişme – Kalkınma Ekonomisi" adı altında yeni bir alt disiplinin eklenmesine yol açmıştır. Bu durum, II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda, savaş sonrası ortamda ortaya çıkan az gelişmişlik – gelişme gibi temel soru ve sorunları tespit etmek, anlamak ve çözüm önerilerinde bulunmak kaygısıyla oluşturulan teori ve modellerin belirli bir çerçeve içinde bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma analizlerinin ortaya çıkmasına, ekonomi biliminin iki alt dalı kaynaklık etmiştir. Bunlardan birincisi Alman ekonomistlerinin, özellikle geçmişte uzmanlık alanını oluşturan mekân ekonomisi veya bölgesel ekonomidir. İkincisi; İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geliştirilen makro ekonomik büyüme ve kalkınma teorileridir. Bu teoriler 1960'lara doğru ortaya çıkmaya başlamıştır. (Saraç, 2006:30)

Bölgesel kalkınma ve planlama konusunda yazılmış eserlerde değişik bölge tanımlamasına rastlanmaktadır. Bölge tanımlaması ve bölge ayrımına yönelik ilk niteliğindeki sistematik çalışmanın, mekânsal ekonominin kurucusu kabul edilen Alman iktisatçı Johann Heinrich Von Thühen'e ait "Der Isolierte Staat (1826)" adlı eser olduğu kabul edilmektedir. Mekânsal ekonomi konusunda öncü niteliğindeki diğer çalışmalardan arasında Alfred Weber, Tord Palander, Harold Hotelling, Andreas Predöhl, Walter Christaller August Lösch'ün ve benzeri akademisyenlerin çalışmaları sayılabilir. Ancak bölgesel ekonominin kendi başına bir disiplin olarak kabul edilmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonrasına rastlamaktadır. (Nijkamp ve Mills,1986:1) Özellikle II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan bölgesel dengesizlikler sonucu devletin ekonomiye müdahalesinin artması, bilim adamlarının konuyla daha yakından ilgilenmelerine ve bölgesel ekonomi, bölgesel kalkınma konularındaki çalışmalarının hızlanmasına sebep olmuştur. (Gündüz, 2006:2)

1930'larda dünya çapında yaşanan büyük bunalım, ekonomik konjonktürü temelinden etkilemiştir. J..M. Keynes, bu depresyonun serbest piyasa ekonomisinden kaynaklandığını ve aşılması için devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunmuştur. 1970'lere kadar itibar gören bu iddia, bölgesel ekonomi literatüründe de etkisini göstermiştir. Bununla birlikte, 1930-1940'larda ABD'de Tennessee Vadisi'ne yönelik devlet eliyle gerçekleştirilen kalkınma çabalarının başarılı sonuçlar vermesi, bölgesel iktisat kavramının tüm dünyada devlet eliyle geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında uygulama alanı olarak kullanılabileceği fikrini yerleştirmiştir. Keynesyen bölgesel büyüme modellerinin 1950'li ve 1960'lı yıllarda neoklasik bölgesel büyüme modelleriyle geliştirildiği görülmektedir. Daha çok dengeli büyüme argümanları ile desteklenen bu modeller, üretim faktörlerinin, fiyatların ve/veya ücretlerin düşük olduğu bölgelerden daha yüksek olduğu bölgeye doğru akacağının ve azalan marjinal verimlilik yasasına göre bu durumun bölgeler arası faktör fiyatlarını eşitleyeceğini ileri sürmüştür. Neoklasik yaklaşımlar aynı zamanda dengesiz büyüme düşüncesini geliştirici argümanlarla da geliştirilmiştir. Bu bağlamda başlangıçta F. Perroux, G. Mrydal, ve A. Hirschman tarafından ileri sürülen "kutuplaşma kuramı" geliştirilmiş, buradan hareketle günümüze doğru "endüstriyel bölgeler" ve "ticari kümeleşmeler" üzerinde çalışmalar sürdürülmüştür. (Tüylüoğlu ve Karakaş, 2006:197-198)

Fiorenza Belussi ve Michael Porter tarafından savunulan "sanayi odakları/kümeleri" teorisi ile Scott ve Storper tarafından savunulan "esnek üretim ve esnek özelleşme" teorisi; bölgesel kalkınmayı yerel özgünlüklere bağlayan bölgesel kalkınma modelleri arasında yer almaktadır. 1990'lı yıllarda geliştirilen bu modellerde; rekabetçi başarı

gösteren, sanayi odakları/kümeleri (clusters) olarak adlandırılan ve yeni ekonominin esnek koşullarına adapte olabilecek yenilikçi yapıya sahip oluşumların dünya ekonomik haritasını çizdiğinden bahsedilmektedir. Sanayi odakları/kümeleri (clusters) bu anlamda; birbirleri arasında girdi ve çıktı bağlantıları bulunan; ortak tedarik ve pazar amaçları taşıyan ve yerel uzmanlaşmanın bulunduğu; özetle aynı coğrafyada yerleşik ilişkili endüstrilerin ve kurumların mekânsal yoğunluğudur. (Gökgöz, vd., 2009:5)

Genelde tüm planlama çalışmalarının temel amacı, kapsadığı nüfusun refah düzeyini eşitlemek ve yükseltmektir. Bu amaca hizmet eden araçların basında ise, bölgelerarası farklılıkların giderilmesi suretiyle ülke genelinde ekonomik başarıya ulaşılmasını sağlayacak olan "Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma" anlayışı yer almaktadır. (Arslan, 2005:279) Bölgesel kalkınma, bir anlamda, bölgeler düzeyinde "Fakirlik Kısır Çemberi"nin kırılmasıdır ki bu, bölge içi gelişme potansiyelinin ortaya çıkartılması ve bu potansiyelin harekete geçirilmesi, ayrıca bölge dışı birikimlerin bölgeye ithali ve bunların itici birer güç şeklinde bölgeye çekilmesi anlamına gelmektedir. Tanımlardan anlaşılacağı üzere bölgesel kalkınma; ekonomi ve sosyal nitelikli bir yapısal değişimin bölge bazında gerçekleşmesini öngörmektedir. Bu gerçekleşme sonunda ülke ekonomisinin pek çok yarar sağlayacağı açıktır. Bölgesel kalkınmanın ülke ekonomisine sağladığı yararlar aşağıdaki şekilde sıralanabilir: (Saraç, 2006:31-32).

- Ülkenin çeşitli bölgelerinde bulunan kaynakların iktisadi faaliyet içinde değerlendirilerek yüksek kalkınma hızının gerçekleştirilmesi,
- Ülkede nüfus- kaynak dengesinin kurulması,
- Düalist özelliğe sahip ekonomik yapının bütünleşmesi,
- İktisadi mekânın ve kentleşme sürecinin iktisadi gelişmeye en elverişli şekilde düzenlenmesi,
- Bölgeler arası refah seviyesi farklılıklarının giderilmesi.

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL PLANLAMA SÜRECİ

Ülkemizde planlı dönem diye adlandırdığımız 1963 yılından beri yapılmakta olan BYKP'ları genel anlamda kalkınmayı sağlayacak ekonomi politikalarını tanımlarken, doğal olarak bölgesel kalkınmaya yönelik bölgesel gelişme araçlarının yöntem ve içeriklerini belirleyen temel dokümanlardır.

Ancak, 2005-2013 yılını kapsayan 9. BYKP Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da belirtildiği gibi uzun yıllar boyunca dengeli büyüme, kentleşme, göç, altyapı ve kırsal kalkınma hedefleri etrafında şekillenen kalkınma planları, bölgesel politikaları tasarlama, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında yetersiz kalmıştır. Yine aynı raporda belirtildiği üzere uygulamada süreç ters ve çarpık çalışarak yatırım programları ile bütçeler bölgesel kalkınmanın belirleyicisi haline dönüşmüştür. Aynı raporda yer alan şimdiye kadar uygulanmış olan kalkınma planlarındaki araçları özetleyen Tablo 2 incelendiğinde 7. BYKP dönemine kadar bölgesel planlama yaklaşımının etkin olmadığı görülmektedir. (DPT.2766-ÖİK.702:13)
ABD ve AB ülkelerinde 1930'lı yıllardan beri uygulanan bölgenin karşılaştırmalı üstünlüklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alarak oluşturulan bölgesel kalkınma yaklaşımı, ülkemizde ilk defa 8. Beş yıllık kalkınma planında ele alınmıştır. 8. Beş yıllık kalkınma planına kadar olan 5 yıllık kalkınma planlarında ise yalnızca belirli bölgelere yönelik kısmi ve kısıtlı bölgesel kalkınma planlarının var olduğu görülmektedir.

Tablo 2'den de izlenebileceği gibi il düzeyinde planlama 8. plan dönemine kadar kalkınma perspektifinin içine anlamlı bir şekilde girememiştir. Üstelik tüm plan dönemleri bütünleşik ele alındığında ilke-politika-hedef-araçlar arasında da uyumsuzluk bulunmaktadır. Ek olarak ülkemizdeki güncel gelişmelere bakıldığında, bölgeselleşme yolunda bir dizi "merkeziyetçi" karar ve uygulamalarla karşılaşılmaktadır. İlk olarak, DİE'nin 2002 yılında kullanmaya başladığı istatistiksel bölgeler (NUTS) sınıflandırması, gruplandırılan illerin yönetsel aktörlerinin görüşleri alınmadan uygulamaya geçirilmiştir. İkinci olarak, AB'ye sunulan Ön Ulusal Kalkınma Planı ile uygulama gereksimi belirginleşen ve yasalaşma sürecine giren Bölgesel Kalkınma Ajansları, yerel kalkınma gereksinimlerinin bir sonucu olarak değil, AB fonlarının kullanımını kolaylaştırıcı bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ülke düzeyinde yerel yapıların incelenmesi gereksinimini daha da şiddetlendirmektedir. (Dulupçu ve Gövdere, 2005:139)

Tablo 2:Beş Yıllık Kalkınma Planlarında Bölgesel Yaklaşımların Bütünleşik Değerlendirmesi

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
1. BYKP (1963-1967)	-Bölgelere ekonomik kalkınmanın nüfuz etmesi -Bölgesel ekonomik bütünleşme	-Bölgesel Planlama -Büyüme kutupları (örneğin Doğu Marmara, Çukurova, Antalya, Zonguldak)	-Dengeli kentleşme, -Bölgeler arasında denge, (kamu hizmetleri ve gelir dağılımında) -Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler -Az gelişmiş bölgelere yönelik yatırım temelli önlem alternatifleri
2. BYKP (1968-1972)	-Hızlı kentleşmeden kaynaklanan nüfus sorunlarına odaklanma	-Bölge ve il planlaması -Dolaylı bölgesel planlama	-Dengeli bölgeler arası gelişme, -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım, -Yatırım etkinliği	-Vergi indirimleri, -Özel sektör yatırımlarına yönelik finansal teşvikler, -Pilot projeler Keban
3.BYKP (1973-1977)	-Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Belirli az gelişmiş bölgelerin kalkınması	-Sektör ve il planlaması	-Dengeli bölgeler arası gelişme, -Sosyal eşitlik açısından bölgeler arasında dengeli dağılım, -Yatırım etkinliği	-Finansal teşvikler, az gelişmiş bölgeler için sanayileşme programları, -Envanter çalışmaları, -İl planlaması, -Sektörel planlama, -Paket projeler -Kalkınmada öncelikli iller
4.BYKP (1979-1983)	-Bölgesel sorunlara yönelik kaynakların mobilizasyonu	-Sektörler ve bölgeler arasındaki bağların güçlendirilmesi	-Az gelişmiş illerin kalkınması, -Sektörel ve bölgesel karşılıklı bağımlılık -Mekânsal organizasyon	-Yatırım için faiz indirimleri -Çeşitli finansal yardımlar, -Paket projeler, il ve bölge düzeyinde yatırımlar, -Çukurova Kentsel Kalkınma Projesi -GAP
5.BYKP (1985-1989)	-Az gelişmiş ve sektörel olarak potansiyele sahip bölgelerde kaynak kullanımını rasyonelleştirerek kalkınmanın hızlandırılması	-Projelerin bölgesel etkisini de içeren doğrudan bölgesel planlama (16 fonksiyonel bölge önerisi)	-Sosyal eşitliği dikkate alan dengeli bölgesel kalkınma	-Potansiyel kaynakların belirlenmesi için bölgesel gelişme programlarının hazırlanması -Bu programlar doğrultusunda ilgili yatırımların seçilmesi, -Öncelikli bölge ve sektörlerdeki altyapının sanayileşme projeleri için geliştirilmesi -Kalkınmada öncelikli illerdeki yatırımlar için finansal yardımlar

Kalkınma Planı	İlkeler	Yaklaşım ve Politikalar	Hedefler	Araçlar
6.BYKP (1990-1994)	-Uygulama için sosyal, idari ve finansal boyutların bütün olarak ele alınması -Uluslararası standartlara uygun istatistiksel sistemin uyarlanması (Özellikle AB bağlamında)	-Bölge ve bölge altı düzeyde planlama	-Bölgelerde dengeli kalkınma -İlçelerin köylerden kente göçün engellenmesi için desteklenmesi	-Kalkınmada öncelikli yörelere yönelik finansal kaynakların arttırılması, -Kalkınmada öncelikli illere yönelik teşvikler ve bu amaca yönelik özel bir fon oluşturulması -Sanayi bölgeleri
7.BYKP (1996-2000)	-Sektörel ve mekânsal çalışmaların bütünleştirilmesi, -İllerin sektörel uzmanlaşması, -Şehir planlaması, -Bölgesel farklılıkların giderilmesi -Rekabet gücünün artırılması	-Bölge ve bölge altı projeler -Bölgesel yeteneklerin mobilizasyonu -Sürdürülebilir kalkınma	-Göç ve demografik değişimin rasyonalizasyonu, -Metropol bölgelerin sorunlarının ayrı bir kategoride ele alınması, -Konut sorunu için politika geliştirme çalışmaları -Bölgesel farklar	-Kalkınmada öncelikli yöreler politikasına devam edilmesi, -Doğu ve Güneydoğu Anadolu için acil destek programı, -GAP, -Yasal düzenlemeler, -Konut projeleri, -Kalkınmada öncelikli illerdeki KOBİ'lerin desteklenmesi, -ZBK, Yeşilırmak Havzası, DOKAP ve DAP
8.BYKP (2001-2005)	-Katılımcı planlama, -Sürdürülebilirlik, -Kaynak kullanımının etkinleştirilmesi -AB bölgesel politikalarına uyum	-Stratejik bölgesel planlama -Kümelenme -İl Gelişme planları	-Rekabet edebilirliğin genişletilmesi, -Yerel girişimcilik ve yerel kaynakların mobilizasyonu -Bölgesel farklılıklar	-KOBİ destekleri, -AB Fonları, -İlk kapsamlı bölgesel planlar -Beşeri sermaye -Yeşilırmak Havzası Gelişme Projesi -Bölgesel operasyonel programlar
9.BYKP (2007-2013)	-Bütüncül yaklaşım, insan odaklı yönetim anlayışı, -Rekabetçi bir piyasa, -Kaynak kısıtı gözetilerek önceliklendirme yapılması	-Yerel bölgesel planlama (IBBS) - Kümelenme -Bölgesel yatırım teşviki	-Rekabet gücünün artırılması, -İstihdamın artırılması, -Beşeri gelişme ve sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi, -Bölgesel gelişmenin sağlanması, -Kamu hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması	-Yerel düzeyde planlama araçları -Kalkınma Ajansları

Kaynak: DPT. (2008) 9.BYKP, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2766 - ÖİK:702. (Belirtilen kaynakta yer alan tabloda bulunmayan 9 BYKP dönemi aynı yayın içerisinden tabloya eklenmiştir.)

Yukarıda Tablo 2'de görüldüğü ve VIII beş yıllık kalkınma planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda da belirtildiği gibi VII Beş Yıllık Kalkınma Plan döneminde Birinci ve İkinci planlardan sonra kesintiye uğrayan Bölge planlama anlayışının ve pratiğinin yeniden canlandığını söyleyebiliriz. VIII. BYKP kapsamında hazırlanan "Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu" özellikle bölgesel gelişme stratejileri ve il gelişme stratejileri üzerinde yoğunlaşması VIII. BYKP da mekân üzerinde önemle durulduğunu bize göstermektedir.
VIII. BYKP'da ve bu planın Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu (ÖİK) Raporu'nda açıkça görüleceği üzere özde dört temel araç bölgesel gelişme için kullanılmıştır. Bunlardan ilki kalkınma planlarının hedef ve stratejileri

çerçevesinde sektörel öncelikleri ile mekânsal boyutların bütünleştirilmesine yönelik olarak, bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla yapılan bölge planlarıdır. Bunların başlıcaları; Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi Ana Planı (GAP), Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesel Gelişme Projesi, Doğu Anadolu Projesi Ana Planı (DAP) ve Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı'dır (DOKAP). Entegre bir bölgesel kalkınma projesine dönüştürülen GAP dışında diğer planlar çeşitli gerekçelerle hayata geçirilememişlerdir. (DPT.2766-ÖİK.702:9)

İkincisi Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) aracıdır. Yine dokuzuncu BYKP belirtildiği üzere bu araç mali önlemlerle sınırlı kaldığı için beklenen sonuçları vermemiştir. Kalkınmada Öncelikli Yöreler kapsamındaki il sayısı, başta 22 olarak belirlenmiş iken, bugün, Kalkınmada Öncelikli Yöreler kapsamında 50 il ve iki ilçe (Gökçeada ve Bozcaada) bulunmaktadır.

Dokuzuncu BYKP'nında belirtilen üçüncü araç il gelişme planlarıdır. (DPT.2766-ÖİK.702:9) İl gelişme planları bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının kabul edilebilir düzeye indirilmesi ve görece geri kalmış yörelerin kalkındırılması için, il ve hatta ilçe kademelerinden başlayan bir kalkınma ve planlama sistemi oluşturulmasını öngörmektedir.

Aslında, planlı kalkınma döneminin başlarında il ve ilçe yönetimlerine sorumluluk verilmekle beraber, yönetsel ve yasal ortam ve koşullar yeterince oluşturulamadığı için, il ve ilçe ölçeklerinde uzun yıllar gelişme planları yapılamamıştır. Ancak, 2000'li yıllarla birlikte ve DPT'nin de katkısıyla birkaç il ve çok az sayıda ilçede planlar yapılmıştır. Üretilen güncel il düzeyindeki planlama örnekleri, mekân boyutu da içermelerine karşın hiyerarşik planlama dizgesinde üst-alt plan düzeyleri arası bilgi ve karar aktarımını sağlayamamakta; ülke düzeyi ile yerel düzeyde planlamalar arası dikey ilişkiyi kuramamaktadır. İl düzeyindeki güncel planlama çalışmaları kır-kent, koruma-kullanma, şimdiki nesil-gelecek nesil ihtiyaçları dengelerini kurmada, yatırımlara yön verecek politikalar içermede yetersiz olup uygulatıcı yaptırım gücünden de yoksundur. Bolu, Düzce, Mersin, Batman, Çankırı, Samsun, Şanlıurfa, Karaman modelleri olarak anılabilecek kimi başlangıçların karşılaştırmalı bir çerçevede incelenmesi henüz yapılmamıştır. Her bir modelden alınacak dersler doğrultusunda, ülke koşullarına uygun özgün birkaç alternatif il gelişme planı yapma ve uygulama modeli geliştirilememiştir. (DPT.2766-ÖİK.702:233) Bu planlar, mali kısıtlar yüzünden sınırlı sayıda ilde hazırlanabilmiş; planların uygulanabilmesi için gereken kaynak ve zaman boyutu yeterince tanımlanmamış ve bu planlar mevcut durum, vizyon ve strateji belirlenmesine rağmen uygulama zeminini bulamamışlardır.

Dördüncü araç ise kısaca diğer kalkınma politikalarının 'bölgesel boyutu' biçiminde adlandırılabilir. Başka bir ifade ile ulusal kalkınma için uygulanan çeşitli politikaların bölgesel düzeyde etkileri bulunmaktadır. Örneğin sanayi politikasının organize sanayi bölgeleri (OSB) aracı ve Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ) politikasının finansal destek araçları bölgesel kalkınma üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Ancak burada sözü edilen ulusal kalkınma politikaları ile diğer benzeri politikalar bölgesel ölçekte önemli etkiler göstermesine rağmen genelde bir bölgesel gelişme stratejisi bağlamında geliştirilmemiş ve uygulanamamıştır. (DPT.2766-ÖİK.702:9)
Orta ölçekli endüstriler için Organize Sanayi Bölgeleri ve küçük ölçekli endüstriler için Küçük Sanayi Siteleri planlı dönemin başında, Türkiye'deki endüstriyel yatırım için altyapıyı geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Bu iki politika aracı, KOBİ'ler için uygun ortam sağlamak suretiyle yerel sermayeyi bölgede tutmayı amaçlamıştır.

Organize Sanayi Bölgeleri, Türkiye'de yerel sermaye birikiminin il dışına çıkmasını engellemede ve yerel sanayi transferinde önemli bir planlama aracı olarak işlev görmüştür. (DPT.2766-ÖİK.702:25)

TÜRKİYE'DE KALKINMA AJANSLARI

Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulmasında en önemli sebep hiç kuskusuz Avrupa Birliği'ne üyelik sürecidir. Birlik, küreselleşme ve yapısal uyum politikaları ile ilgili araç ve değişimler çerçevesinde, üye olacak ve aday olacak ülkelerde bölgesel planlamanın yeni bir anlayışla ele alınarak Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulmasını istemiştir. Bu çerçevede Türkiye, Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı ciddi anlamda ilk kez aday üyeliğinin tescil edildiği 1999 Helsinki Zirvesi sonrasında ele almıştır. AB Komisyonu'nun hazırlamış olduğu Katılım Ortaklığı Belgesi'nde orta vadede yapılması gereken düzenlemeler arasında yer alan Bölgesel Kalkınma Ajansları'nı oluşturmak amacıyla yasal düzenleme süreci başlatılmıştır. (Maç, 2006:3-4)

Avrupa Birliğince üye ve üyeliğe aday ülkelere, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını azaltabilmek ve refah düzeylerini geliştirebilmek amacıyla finansal kaynaklar sağlanmaktadır. AB, bölgesel gelir farklılıklarını azaltmaya yönelik uygulamaları hayata geçirmek için çeşitli düzeylerde bölgesel istatistiklere gerek duymaktadır. Türkiye Helsinki Zirvesi sonrası aday üye bir ülke olarak her alanda Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin yükümlülüklerini yerine getirmek için çalışmalar yürütmektedir. Yürütülen bu çalışmalar doğrultusunda aday üye ülkelerce hazırlanması gereken ve İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflaması olarak adlandırılan sınıflama (İBBS- AB literatüründe NUTS: Nomenclature d'unités territoriales statistiques) 2001 yılı içerisinde TÜİK ve DPT tarafından hazırlanmış olup Bakanlar Kurulu'nun 2002/4720 sayılı Kararı ile 22 Eylül 2002 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Daha sonra da 2003 yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nde, katılım öncesi mali yardım programından yararlanabilmek için Bölgesel Kalkınma Ajansları'nın kurulması öngörülmüştür. Bu süreçte Kalkınma Ajanslarının Kurulusu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun gündeme gelmiş ve kanun 25 Ocak 2006 tarihinde kabul edilerek, 08 Şubat 2006 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. (Soyak, 2005:3-4) 5449 sayılı Kanun genel olarak bir çerçeve kanun niteliğinde olup, ajanslara genel bir şekil çizmekle yetinmiştir. Ajansların kuruluşunu bir idari işlem olarak Bakanlar Kurulu'na bırakmıştır (Tamer, 2007:41-42) Ancak 2006 yılında Anayasa Mahkemesine kaynakların ulusal açıdan değil bölgesel açıdan kullanılacağı bunun kaynak israfına ve kamu yararı gözetilmeksizin yapılacağı şeklinde kanunun iptaline ilişkin dava açılmıştır. Anayasa Mahkemesi bu iptal istemini 2007 yılında reddederek 23.02.2008 tarihinde resmi gazetede yayımlanan kararında kalkınma ajanslarının yürütülmesini ve bu organların DPT tarafından koordinasyonunun sağlanmasının anayasaya aykırılık oluşturmayacağını bildirmiştir. Ayrıca kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların etkin ve yerinde kullanılmasını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle kendine özgü bir yapı oluşturulması da anayasaya aykırılık teşkil etmez demiştir (Bağlı, 2009:207) Tüm süreç neticesinde 2006 yılında 2 adet, 2008 yılında 8 adet ve 2009 yılında 16 adet olmak üzere İİBS Düzey 2 sınıflandırmasına göre teşkil edilen 26 adet kalkınma ajansı faaliyetlerine devam etmektedir. Kalkınma ajansların görev, yetki ve sorumlulukları 5449 sayılı Kanunda tanımlanmış olup, bunların genel çerçevesi aşağıda verilmektedir: [1]

a) Yerel yönetimlerin plânlama çalışmalarına teknik destek sağlamak.
b) Bölge plân ve programlarının uygulanmasını sağlayıcı faaliyet ve projelere destek olmak; bu kapsamda desteklenen faaliyet ve projelerin uygulama sürecini izlemek, değerlendirmek ve sonuçlarını Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına bildirmek.
c) Bölge plân ve programlarına uygun olarak bölgenin kırsal ve yerel kalkınma ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu kapsamdaki projelere destek sağlamak.
d) Bölgede kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ve bölge plân ve programları açısından önemli görülen diğer projeleri izlemek.
e) Bölgesel gelişme hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik olarak; kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek.
f) Ajansa tahsis edilen kaynakları, bölge plân ve programlarına uygun olarak kullanmak veya kullandırmak.
g) Bölgenin kaynak ve olanaklarını tespit etmeye, ekonomik ve sosyal gelişmeyi hızlandırmaya ve rekabet gücünü artırmaya yönelik araştırmalar yapmak, yaptırmak, başka kişi, kurum ve kuruluşların yaptığı araştırmaları desteklemek.
h) Bölgenin iş ve yatırım imkânlarının, ilgili kuruluşlarla işbirliği halinde ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak veya yaptırmak.
i) Bölge illerinde yatırımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarının görev ve yetki alanına giren izin ve ruhsat işlemleri ile diğer idarî iş ve işlemlerini, ilgili mevzuatta belirtilen süre içinde sonuçlandırmak üzere tek elden takip ve koordine etmek.
j) Yönetim, üretim, tanıtım, pazarlama, teknoloji, finansman, örgütlenme ve işgücü eğitimi gibi konularda, ilgili kuruluşlarla işbirliği sağlayarak küçük ve orta ölçekli işletmelerle yeni girişimcileri desteklemek.
k) Türkiye'nin katıldığı ikili veya çok taraflı uluslararası programlara ilişkin faaliyetlerin bölgede tanıtımını yapmak ve bu programlar kapsamında proje geliştirilmesine katkı sağlamak.

1 Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun No: 5449, Kabul Tarihi: 25.01.2006. (Erişim tarihi 12.12.2012, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm)

METODOLOJİ VE UYGULAMA

Veri Zarflama Analizi

Veri Zarflama Analizi (VZA), doğrusal programlama prensiplerine dayanan ve literatürde "Karar Verme Birimleri" (KVB) olarak geçip girdiyi çıktıya dönüştürmekten sorumlu işletme veya ekonomik kuruluşların göreli verimliliğini ölçmek için tasarlanmış olan bir tekniktir. Yöntem ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından, kamu kuruluşlarının teknik verimliliğini ölçmek ve karşılaştırmak amacıyla geliştirilmiştir. Yöntem, regresyon tekniğinin doğrudan uygulanamadığı çoklu girdi ve çoklu çıktılar içeren ve fiyatların belirsiz olduğu bu gibi üretim ilişkilerinde, girdi ve çıktıların ağırlıklarını (görece önemlerini) belirleyerek, performans karşılaştırmaları yapılmasına olanak tanır. Gerçekleştirilen ilk VZA uygulamasında (Charnes, vd.,1978), okulların verimliliklerini ölçmek hedeflenmiştir. (Aydemir, 2002:45) Veri Zarflama Analizi, birden çok ve farklı ölçeklerle ölçülmüş ya da farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların karsılaştırma yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin göreli performansını ölçmeyi amaçlayan doğrusal programlama tabanlı bir tekniktir (Altun, 2006:12).

Veri zarflama analizinin kullanılabilmesi için öncelikle aynı kararların uygulandığı ve benzer organizasyona sahip olan karar verme birimlerinin seçilmesi gerekmektedir. Karar verme birimlerinin etkinliğinin ölçülebilmesi için bu birimlere ait girdi ve çıktı değişkenleri belirlenmelidir. Veri zarflama analizi modelinin ayrıştırma yeteneğinin çok olabilmesi için girdi ve çıktı sayısının çok olması arzulanır. Bu nedenle mümkün olduğunca çok sayıda girdi ve çıktı elemanı seçilmelidir. Ancak seçilen girdi ve çıktı elemanlarının her karar birimi için kullanılıyor olması gerekmektedir. Seçilen girdi sayısı (m), çıktı sayısı da (p) ise en az (m+p+1) tane karar birimi, araştırmanın güvenilirliği açısından gerekli bir kısıttır. Diğer bir kısıt ise değerlendirmeye alınan karar verme birimi sayısı, değişken sayısının en az 2 katı olmalıdır. Veri zarflama analizinin göreli etkinliği ölçme şekli, iki aşamalı olarak kısaca şu şekilde özetlenebilir. (Demir ,vd. 2007:15)

a) Herhangi bir gözlem kümesi içinde en az girdi bileşimini kullanarak en çok çıktı bileşimini üreten “en iyi” gözlemleri (ya da etkinlik sınırını oluşturan karar birimlerini) belirler.

b) Söz konusu sınırı “referans” olarak kabul edip, etkin olmayan karar birimlerinin bu sınıra olan uzaklıklarını (ya da etkinlik düzeylerini) “oransal” olarak ölçer.

Veri zarflama analizinin matematiksel yapısı Charnes, Cooper ve Rhodes tarafından aşağıdaki kesirli programlama modeli yardımıyla oluşturulmuştur (Charnes, vd.,1978: 431). Analiz edilecek problemde her birinin (m) adet girdisi ve (s) adet çıktısı ve (n) adet karar birimi olduğu varsayılmıştır. $X_{ij} > 0$ parametresi, (j) karar-birimi tarafından kullanılan (i) girdi miktarını göstermektedir. $Y_{rj} > 0$ parametresi (j) karar-birimi tarafından üretilen (r) çıktı miktarını göstermektedir. Bu karar problemi için karar değişkenler, (k) karar-biriminin (i) girdileri ve (r) çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla V_{ik} ve U_{rk} olarak gösterilmektedir. Kesirli doğrusal programlama modelinin amaç fonksiyonu, (k) karar-birimi için toplam ağırlıklandırılmış çıktıların toplam ağırlıklandırılmış girdilere oranının en büyüklenmesi şeklinde tanımlanmıştır.

$$Max\ h_k = \frac{\Sigma_{r=1}^{s} u_{rk} Y_{rk}}{\Sigma_{i=1}^{m} v_{ik} X_{ik}} \qquad (1)$$

eşitlikte karar-birimi k ağırlıklarını, diğer karar birimleri de bu seçilen ağırlıkları kullandığı zaman etkinlikleri 1’in üzerine çıkamayacak şekilde seçmelidir. Aksi durumda karar-birimi k etkinlik değeri 1’i yakalarken diğer bir takım karar birimleri 1’in üzerinde etkin olurlar. O halde bu kısıt şu şekilde ifade edilebilir.

$$\frac{\Sigma_{r=1}^{s} u_{rk} Y_{rj}}{\Sigma_{i=1}^{m} v_{ik} X_{ij}} <= 1 \; ; \qquad j = 1,2,\ldots n \qquad (2)$$

Buna ek olarak bu eşitlikte tanımlanan karar-birimi k tarafından kullanılacak olan girdi ve çıktı ağırlıklarının negatif olamayacağı da açıktır. O halde bu eşitliğe,

$$u_{rk} \geq 0 \; ; r = 1,2,\ldots,s \qquad v_{ik} \geq 0 \; ; i = 1,2,\ldots,m \qquad (3)$$

kısıtlayıcı koşullarının eklenmesi gereklidir. Yukarıdaki şekilde tanımlanan kesirli programlama modelinin doğrusal programlama modeline dönüştürülmesi sonucunda Charnes-Cooper-Rhodes veri zarflama modeli oluşturulmuştur (Demir ,vd. 2007:16)

Veri Zarflama Analizinin Adımları

Gözlem kümesinin seçilmesi: VZA'da ilk aşama, birbiriyle karşılaştırmalı etkinlik ölçümü yapılacak olan karar birimlerinin seçimini içerir. Bu birimlerin üretim teknolojisi açısından birbirine benzer olmaları, diğer bir deyişle gözlem kümesinin "homojen" olması, elde edilecek sonuçların anlamlı olabilmesi açısından çok önemlidir. Bu grubun homojen olması, söz konusu grubu oluşturan karar birimlerinin aynı girdi çıktı karmalarına sahip olmaları ve dışsal etkenlerin birbirinden çok farklı olmadığı anlamına gelir. (Altun, 2006:21).

Girdi ve çıktı kümelerinin seçilmesi: Bu aşamadaki amaç; üretim teknolojisini en iyi şekilde ifade edebilecek girdi ve çıktıların seçilmesidir. Girdi ve çıktı sayısının çok fazla olması karar birimleri sayısının da artmasını gerektirir. Bu da gözlem kümesinin homojenliğini bozar. Girdi ve çıktı sayılarının az olursa VZA'nın araştırma tekniği artar. (Altun, 2006:21).

VZA ile göreli etkinlik ölçümü: Karsılaştırmalı analizi yapılacak olan karar birimlerinden oluşan gözlem kümesi ve ilgili girdi çıktı kümeleri seçildikten sonra, etkinlik ölçümü yapacak analist, mevcut üretim ortamı için en uygun olan VZA modelini seçer. Her bir karar birimi için ilgili doğrusal program (ağırlıklı model ya da zarflamalı model) çözülerek çözüm kümelerine ulaşılır. (Altun, 2006:22).

Veri Zarflama Analizinin Güçlü-Zayıf Yönleri

VZA'nın güçlü yönleri aşağıda özetlenmiştir: (Alçılar,2006 :31)

- VZA, genel olarak fiziksel çıktı ve girdi ölçüleriyle test edilmiştir ve bu durumda sonuç olarak yöntem teknik girdi-çıktı etkinliği ile sınırlıdır. Etkinsizlik belirlendiğinde, VZA aynı çıktıların daha az girdiyle üretilebileceğini söyler.
- Yöntemin yetenekleri, çıktı ve girdilere göreli fiyatlar veya öncelikli ağırlıklar tahsis etmek suretiyle güçlendirilebilir.
- VZA'nın uygulanması, özellikle denetim elemanlarının tüm ilgili girdi ve çıktıları tanımlamak suretiyle üretim veya hizmet çevresini daha iyi tanımalarını sağlar.
- VZA, yeniden başvuruyu mümkün kılan bir veri tabanı oluşturmayı özendirir.
- Dokümantasyonu güçlendirir.

Tüm diğer analitik metotlar gibi VZA'nın da bir takım zayıf yönleri vardır. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir: (Alçılar,2006 :32)

- VZA girdi ve çıktıların ayrı ayrı etkinliğini ölçemez, bunun yerine tümünü dikkate alarak etkinlik ölçer.
- VZA'dan elde edilen sonuçlar seçilen girdi ve çıktı kümelerine bağımlıdır.
- Farklı girdi ve çıktı kümeleri için farklı sonuçlar ortaya çıkacaktır.

- Yöntemin kullanımı, VZA kullanılmasının uygun olup olmadığının belirlenmesinden sonuçların yorumlanmasına kadar kullanıcı tecrübe ve bilgisine bağımlı olabilir.
- Bazı etkinsizlik durumları kontrol edilemeyen bileşenlere bağlı olabilir. Bu durumda belirlenen hedeflere ulaşmak mümkün değildir.
- VZA, etkin olmayan bir karar biriminin performansını, kümesindeki göreli olarak etkin karar birimlerinin seviyesine çıkarmak için alternatif yollar belirler. Ancak yöntem, etkin olmayan karar birimini etkin üretim ilişkisine ulaştıracak tek bir yol önermez. Burada karar birimine uygun iyileştirme yolunu seçmek, araştırmacının yargısına ve tecrübesine kalmıştır.
- Bir VZA etkinlik çalışması için ilgili çıktı ve girdilerin belirlenme yöntemleri çok önemlidir. İlgili girdi ve çıktılar inceleme dışı bırakıldığında, bunların ölçülmesi çok zor veya imkânsız olduğunda, yöntemin verdiği sonuçlar yanıltıcı veya yanlı olabilir.
- VZA, spesifik faaliyet prosedürleri ya da yönetimsel kararlar ortaya koyamaz.
- Karar birimlerinin sayısı girdi ve çıktıların toplam sayısıyla karşılaştırıldığında yeterince büyük değilse VZA'nın ayırıcı kuvveti zayıflar.

Uygulama

Uygulama için Kalkınma Ajanlarının aktif olarak çalışmaya başladığı ve şu ana kadar toplu verilerin yayınlandığı ilk yıl olan 2010 yılı verileri kullanılmıştır. Veri zarflama analizini için DEAP (A Data Envelopment Analysis Program) paket programı kullanılmıştır.[2] DEAP paket programı ölçeğe göre sabit getiri ve ölçeğe göre değişken getirili durumlarda hesaplama yapabilen bir paket programdır. Analizde yapılırken izlenen uygulama adımları aşağıda özetlenmiştir.

Gözlem Kümesinin Seçilmesi: Gözlem kümesi 26 adet kalkınma ajansıdır. 2010 yılında bütçe ödeneği öngörülmemiş olan Güney Marmara Kalkınma Ajansı, VZA analizinde kullanılmak üzere seçilen "Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği" oranı hesaplanamadığından dolayı analizden çıkarılmıştır. Çalışma sonucunda analiz kapsamında yer alan 25 kalkınma ajansının göreli etkinlikleri hesaplanmıştır.

Girdi-Çıktı Kümelerinin Belirlenmesi: Girdi-çıktı kümelerinin belirlenmesi aşamasında 26 adet kalkınma ajansına ait bilgilerin toplu olarak yer aldığı şu ana kadar Kalkınma Bakanlığı tarafından yayınlanmış tek çalışma olan Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporunda yer alan veriler kullanılmıştır. Kalkınma Ajanslarının pek çoğu 2009 yılında kurulduğu ve asıl faaliyetlerine 2010 yılında başladıkları için ajanslar hakkında performans değerlerinin ilk olarak ortaya çıktığı yıl 2010 yılıdır. 2010 Yılı Faaliyet Raporunda yer alan veriler incelendiğinde VZA mantığına uygun olacak şekilde şu değişkenlerin kullanılması benimsenmiştir.

Çıktılar: Çıktılar girdiler tarafından üretilen birimlerdir. Çalışmada kullanılacak gözlem kümesi ile ilişkili çıktıları en doğru şekilde temsil edebilecek parametrelerdir. Ajanslar tarafından 2010 yılı içinde çıkılan toplam program sayısı ajansların kaç programı yürütebildiğinin göstergesidir. Bu anlamda VZA analizinde kullanılmak üzere değerlendirmeye alınan ilk çıktı, doğrudan faaliyet desteği, teknik destek ve doğrudan finansman destek programlarının toplamı olan "Ajanslar tarafından 2010 yılı içinde çıkılan toplam program sayısı" olarak seçilmiştir.

Ajansın çıktığı programlarda kullanacağı "proje ve faaliyet destekleme gider ödeneği" bütçe kaleminin "toplam bütçe ödeneği" oranıdır. Türkiye Kalkınma ajansları çalışma sistematiğine uygun olarak 2010 yılı faaliyetleri, 2010 yılında başlanan faaliyetler olup bunların uygulama süresi 2011 yılına ve bazı programlarda 2012 yılına sarkmaktadır ve bu tarihler ajans bazında oldukça önemli farklılıklar içermektedir. Bu itibarla 2010 yılını temsilen bütçe ödeneklerinin kullanılması performans değerlendirme aşamasında doğru sonuçlar verecektir. Çalışmada, VZA analizinde kullanılmak üzere seçilen ikinci çıktı "Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği" oranıdır. Çıktı olarak bir oranın seçilmesinin nedeni, ajanlar için gönderilen ödeneğin Düzey2 bölgelerinin ekonomik ve sosyal gelişmişliklerine göre önemli farklılıklar içermesi ile ilişkilidir. Bu sebepten dolayı analizde "Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği**"** oranının kullanılması karar birimlerinin performanslarının değerlendirilmesinde daha doğru sonuç vereceği düşünülmektedir.

2 http://www.uq.edu.au/economics/cepa/deap.php (Erişim tarihi 12.12.2012)

Girdiler: Ajansın gerçekleştirdiği destek programları için gerekli faaliyetleri yürüten birimlerde Ajans uzmanları çalışmaktadır. Dolayısıyla girdi olarak Ajanslarda "uzman personel" statüsünde çalışan personel sayısı belirlenmiştir. Analizde kullanılan girdi ve çıktılar ajanslar bazında Tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: Analizde Kullanılan Girdi ve Çıktılar

Ajanslar	**Ajanslar Tarafından 2010 Yılı İçinde Çıkılan Toplam Program Sayısı (Çıktı)**	**Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği (Çıktı)**	**Ajanslarda "Uzman Personel" Statüsünde Çalışan Toplam Personel Sayısı (Girdi)**
AHİKA	3	77	22
ANKARAKA	1	2	26
BAKA	2	36	26
BAKKA	1	52	19
BEBKA	2	69	20
ÇKA	3	79	29
DAKA	2	85	28
DİKA	5	69	30
DOĞAKA	5	76	26
DOKA	3	63	29
FKA	2	61	25
GEKA	3	56	27
İKA	3	72	22
İSTKA	5	88	16
İZKA	2	78	32
KARACADAĞ	5	75	27
KUDAKA	4	65	28
KUZKA	1	1	19
MARKA	2	39	30
MEVKA	3	70	30
OKA	2	68	31
ORAN	2	69	16
SERKA	2	63	29
TRAKYAKA	3	74	15
ZEKA	2	72	16

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, (2011) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Ekim 2011, Ankara.

Analiz Sonuçları

VZA uygulamasında ölçeğe göre sabit getiri seçilmiştir, çünkü ölçek büyüklüklerinin kısa vadede değişmeyeceği düşünülmektedir. Ardından analiz yapılmıştır. Analiz sonucu elde edilen etkinlik sonuçları Tablo 4'de görülmektedir.

Tablo 4: Analiz Sonuçları (KA Göreli Etkinlikleri)

Ajanslar	**Etkinlik Değerleri (CRS)**
AHİKA	0.636
ANKARAKA	0.123
BAKA	0.252
BAKKA	0.498
BEBKA	0.627
ÇKA	0.495
DAKA	0.552
DİKA	0.533
DOĞAKA	0.615
DOKA	0.395
FKA	0.444
GEKA	0.377
İKA	0.595
İSTKA	1
İZKA	0.443
KARACADAĞ	0.593
KUDAKA	0.457
KUZKA	0.168
MARKA	0.236
MEVKA	0.424
OKA	0.399
ORAN	0.784
SERKA	0.395
TRAKYAKA	0.897
ZEKA	0.818

Analiz sonucunda göre girdi-çıktı birleşimini en etkin kullanan birim İstanbul Kalkınma Ajansıdır. Etkinlik sıralanmasında Trakya Kalkınma Ajansı ile Zafer Kalkınma Ajansı İstanbul Kalkınma Ajansını takip etmektedir. Tablo 4'de tüm kalkınma ajanslarının etkinlik sıralaması verilmektedir.

Tablo 5'te etkinliğin sağlanması için hedef çıktı ve girdiler görülmektedir.

Tablo 5: Hedef Girdi-Çıktı Değerleri

Ajanslar	**Hedef – Toplam Çıkılan Program Sayısı**	**Hedef - Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği**	**Hedef- Toplam "Uzman Personel" Sayısı**
AHİKA	4	77	14
ANKARAKA	1	18	3
BAKA	2	36	7
BAKKA	3	52	9
BEBKA	4	69	13
ÇKA	4	79	14
DAKA	5	85	15
DİKA	5	88	16
DOĞAKA	5	88	16
DOKA	4	63	11
FKA	3	61	11
GEKA	3	56	10
İKA	4	72	13
İSTKA	5	88	16
İZKA	4	78	14
KARACADAĞ	5	88	16
KUDAKA	4	70	13
KUZKA	1	18	3
MARKA	2	39	7
MEVKA	4	70	13
OKA	4	68	12
ORAN	4	69	13
SERKA	4	63	11
TRAKYAKA	4	74	13
ZEKA	4	72	13

SONUÇ

Ülkemizde, AB müktesebatına uyum çalışmaları ile birlikte yeni bir bölgesel kalkınma yaklaşımının benimsendiğini görmekteyiz. Bu çalışmada ilk olarak bahsi geçen bu yeni bölgesel kalkınma yaklaşımı üzerinde durulmuştur. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ülkemizde faaliyetlerini sürdürmekte olan 25 adet kalkınma ajansının göreli etkinlikleri veri zarflama analizi (VZA) kullanılarak değerlendirilmiştir. 2010 yılında projeler için bütçe ödeneği öngörülmemiş olan Güney Marmara Kalkınma Ajansı analizden çıkartılmıştır. Kalkınma Ajanslarının pek çoğu 2009 yılında kurulduğu ve asıl faaliyetlerine 2010 yılında başladıkları için ajansları hakkında performans değerlerinin ilk olarak ortaya çıktığı yıl 2010 yılıdır. 2010 Yılı Faaliyet Raporu şimdiye kadar toplu olarak kalkınma ajanslarının faaliyetlerinin değerlendirildiği ilk ve tek rapordur. Çalışmamızda 2010 Yılı Faaliyet Raporunda yer alan veriler kullanılmıştır. Çalışma bundan sonraki yıllarda yayınlanacak yıllık faaliyet raporları kullanılarak tekrarlanabilir. Veri

zarflama analizi göreli etkinlik değerlendirmesi yaptığı için daha sonraki yıllarda oluşacak veriler ile farklı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir.

2010 Yılı Faaliyet Raporunda yer alan veriler incelendiğinde, VZA mantığına uygun olacak şekilde Kalkınma ajanslarının göreli etkinliklerinin değerlendirilmesi için girdi ve çıktılar olarak şu değişkenlerin kullanılmasına karar verilmiştir. Ajansların çalışma şekli ve VZA mantığına uygun olacak şekilde ajanslarda çalışan "uzman personel" sayısının, VZA girdi olarak kullanılması uygun görülmüştür. Ajanslar tarafından analiz yapılacak faaliyet yılı içinde çıkılan program sayısı, ajansların o yıl için kaç programı yürütebildiğinin göstergesidir. Bu anlamda, doğrudan faaliyet desteği, teknik destek ve doğrudan finansman destek programlarının toplamı analizde kullanılan ilk çıktı olarak seçilmiştir. VZA analizinde kullanılmak üzere seçilen ikinci çıktı "Destek Bütçe Ödeneği/Toplam Bütçe Ödeneği" oranıdır.

Analiz sonucunda göre girdi-çıktı birleşimini en etkin kullanan birim İstanbul Kalkınma Ajansıdır. Etkinlik sıralanmasında Trakya Kalkınma Ajansı ile Zafer Kalkınma Ajansı İstanbul Kalkınma Ajansını takip etmektedir. Tablo 4'de tüm kalkınma ajanslarının etkinlik sıralaması verilmiştir. Yeni yapılanma sürecinde olan özellikle 2008 ve 2009 yıllarında kurulan kalkınma ajansların bölgelerinde bulunan karşılaştırmalı üstünlüklere göre faaliyet alanlarını ve araçlarının çeşitlendirilmesi, performanslarını arttırmak anlamında önemli görülmektedir. Özellikle bölgeye yatırım çekilmesi ve yatırım destek faaliyetlerinin ajans faaliyetleri içindeki ağırlığının önümüzdeki dönemde artırılması önemlidir. Önümüzdeki dönemde ajansların sahip oldukları teknik ve kurumsal kapasitelerini gelişmesiyle bölgesel kalkınma çalışmalarının etkinliğinin artacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

ALÇILAR, B., (2006) "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Devlet Üniversiteleri İçin Performansa Dayalı Bütçe Tahsis Modeli", Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ALTUN, D. (2006). "Türk Telekomünikasyon A.Ş. İl Telekom Müdürlüklerinin Veri Zarflama Analizi ile Etkinlik Ölçümü", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

ARSLAN, K. (2005) "Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları", İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:4, Sayı:7, 275-294.

AYDEMİR, Z.C., (2002) "Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kapsamında İllerin Kaynak Kullanım Görece Verimlilikleri: Veri Zarflama Analizi Uygulaması", DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No : DPT : 2664.

BAĞLI, M. S. (2009). "Kalkınma Ajansları", Değişik Yönleriyle Yerelleşme, (edt. Veysel Bilgiç), Seçkin Kitabevi, Ankara.

CHARNES, A., COOPER, W. ve RHODES, E. (1978) "Measuring the Efficiency of Decision Making Units", European Journal of Operations Research, 2, 429-444

DEMİR, İ., BİLEN, Ö. ve BÜYÜKLÜ, A.H. (2007) "Ülkelerin Sağlık Kaynaklarını Kullanmalarındaki Etkinliklerinin Ölçümü", TÜİK, 16. İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı.

DPT. (2008) 9.BYKP, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Yayın No: DPT: 2766 - ÖİK:702.

DULUPÇU, M.A. ve GÖVDERE, B., (2005) "Bölgesel Gelişme Stratejileri İçin Bir Perspektif: Yerel Bilgi Ağbağları Yaklaşımı", Haluk Erlat (der.), Bölgesel Gelişme Stratejileri ve Akdeniz Ekonomisi, Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara.

EŞİYOK, B. A. ve SEKMEN, F., (2012) Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları, Doğu Anadolu'nun Bölgesel Gelişmedeki Yeri ve Çözüm Önerileri, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

GÖKGÖZ, Ç., MAHZEMİNLİ, H., ÖZDEN, C.U., ve SARITAŞ, M. (2009) "Bölgesel Kalkınma ve Bölge Planlamada Yeni Dönem", İl Planlama Uzmanları Derneği, LDV Projesi. (Erişim tarihi 12.12.2012, http://www.ipuder.org/katlmclarn-tematik-calmalar/218-boelgesel-kalknma-ve-boelge-planlamada-yeni-doenem.html)

GÜNDÜZ, A.Y. (2006) Bölgesel Kalkınma Politikası, Ekin Kitabevi, Bursa.

Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, Kanun No: 5449, Kabul Tarihi: 25.01.2006. (Erişim tarihi 12.12.2012, http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm)

Kalkınma Bakanlığı, (2011) Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Kalkınma Ajansları 2010 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara. (Erişim tarihi 12.12.2012, http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13604/Kalk%C4%B1nma_Ajanslar%C4%B1_2010_Y%C4%B1l%C4%B1_Genel_Faaliyet_Raporu.pdf=)

MAÇ, N., (2006) "Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye", Konya Ticaret Odası Etüd Araştırma Servisi, sayı: 2006 – 117 / 76.

NIJKAMP, P., and MILLS E. S., (1986) Handbook of regional and Urban Economics, Volume I, Regional Economics, Elsevier Science Publishers.

SARAÇ, A., (2006) "Bölgesel kalkınma ve Güney Doğu Anadolu Projesi", Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

SOYAK, A., (2005) "Ertelenen 9. Kalkınma Planı ve Türkiye'de Planlamanın Geleceği Üzerine Bir Not", Bilim ve Ütopya Dergisi, Sayı. 136.

TAMER, A., (2006). "Kalkınma Ajanslarının Türk Hukuk Sistemindeki Yeri", DPT Uzmanlık Tezleri, Ankara

TÜİK (2010) Bölgesel Gayri Safi Katma Değer: 2004-2006, Haber Bülteni, Sayı 3, 1. (Erişim tarihi 12.12.2012, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=56&ust_id=16)

TÜYLÜOĞLU, Ş. ve KARAKAŞ, D. N. (2006) "Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Durgunlaşma Süreci: Zonguldak Örneği", Amme İdaresi Dergisi, Cilt 39, Sayı:4.

EFL TEACHERS' FOSSILIZED PRONUNCIATION PROBLEM OF DARK /L/ AND THE SOLUTION

Ayhan KAHRAMAN
Assist. Prof., DPÜ, ayhan@dpu.edu.tr, 0274-2652031/3355

ABSTRACT: The English [l] consonant sound has been an issue for the Turkish students of the English language, harming the communicative competence of the novice teachers and the teachers-on-the-job. The rareness of methods to handle such fossilized mistakes within limited duration makes the case even harder. In this paper, a fossilized mistake eraser and also a pronunciation teaching method, called the **audio-articulation method**, is presented to remedy the fossilized pronunciation mistake on [l] consonant phoneme of the British English language implemented by Turkish speakers of English. To check out any difference, a diagnostic test is used before and after treatment and, additionally, to display the significance of the study, the Wilcoxon signed-rank test is used. Statistical analysis results revealed a significant difference when participants' performance scores were tested before and after treatment. That is, the application of the cure programme facilitated the cure of participants' pronunciation problem on [l] consonant phoneme of the British English.

Keywords: Fossilized mistakes, pronunciation errors, mistake eraser, audio-articulation method.

YABANCI DİL ÖĞRETMENLERİNİN KEMİKLEŞMİŞ ART ÇIKARIMLI /L/ SESİ SORUNU VE ÇÖZÜMÜ

ÖZET: İngilizce'de yer alan art çıkarımlı [l] sesi, İngilizce öğrenen Türk öğrencilerin, İngilizce öğretmeni yetiştiren uzmanların, sahada yeni olan İngilizce öğretmenlerinin ve hâlihazırda görev yapmakta olan İngilizce öğretmenlerinin iletişimsel yetilerine zarar veren önemli bir problem haline gelmiştir. 40 – 45 dakikalık bir ders saati içerisinde bu tür kemikleşmiş hataları düzeltmede kullanılan metotların azlığı konuyu daha da güç bir hale sokmaktadır. Bu makalede "**Duy – Seslet Metodu"** ile İngilizce'deki [l] foneminin ana dili İngilizce olmayan Türk bireyler tarafından telaffuz edilirken ortaya çıkan ve kemikleşen sesletim hatasının düzeltilmesi sunulmaktadır. Herhangi bir düzelme olup olmadığını görmek için uygulama öncesi ve sonrası hata belirleme testi uygulanmış, ayrıca elde edilen veriler Wilcoxon eşleştirilmiş çiftler testi ile test edilmiştir. Sonuç olarak, problemin çözümü için geliştirilen kür programı katılımcılara uygulanmış ve bu programının öğretmenlerin art çıkarımlı [l] sesi telaffuzunda önemli bir değişikliğe neden olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fosilleşmiş hatalar, sesletim hataları, hata düzeltici, duy – seslet metodu.

INTRODUCTION

One of the most discussed issues on first and second language acquisition differences focus on whether there is a critical period (CPH) for language acquisition. The period is mostly accepted as a critical point for second language acquisition which occurs around the puberty and at which people seem not to be able to acquire native-like accent. Moreover, Selinker (1972) goes further and asserts that once language learners have reached this period at which they are functionally as bilingual as they need to be, their pronunciation becomes inevitably fossilized.

Actually the issue seems to be much more complicated for foreign language learners since they do not have the chance to share the same learning setting compared to second language learners. And this phenomenon is most saliently manifested phonologically in "foreign accents" in the speech of many of those who have learned a second/foreign language after puberty. Brown (2007) also puts forward that it is quite common to encounter in a learner's language various erroneous features that persist despite what is, otherwise, a reasonably fluent command of the language. In the same line, Acton (1984) states that there are many theories which have been advanced to explain why pronunciation may become fossilized, ranging from neuro-physiological through general developmental to socio-cultural. These theories set ground for many researchers' ideas as it is, unquestionably, more difficult to change pronunciation once a certain level of fluency has been reached. However, they do not claim the impossibility of rehabilitation. That is, although it is very hard to change learners' pronunciation after puberty, it does not mean that there is no cure for this deficiency. For example Acton (1984) states that such deficiencies frequently seem to be rigid or inflexible. However, he suggests teachers some patience and learners a concerted effort. This is because of, first,

the source of the pronunciation problem, second, the learner and finally, learners' FL learning setting need to be analysed in depth to *desuggest* their inhibitions. In brief, learners should not only be prepared for rehabilitation but also encouraged to make a concerted effort. For example, in an attempt to challenge the critical period hypothesis Ioup, Boustagui, El Tigi and Moselle (1994) examined a case of a late starter who achieved native-like proficiency. The subject, a 21 year old English girl, married an Egyptian, settled in Egypt and had no choice but to communicate in Arabic. She became a highly fluent Arabic speaker in two and a half years. In an experimental study, Bongaerts et. al (1995) tested 27 Dutch native speakers who started to learn English after the close of the critical period but none of the subjects had ever visited an English-speaking country before the age of 15. There were two experimental group of non-native and a control group of English native speakers. At the time of the study, the experimental group had had 7-12 years of English instruction. Four different speech samples were collected from the participants and strikingly, the non-native experimental group outperformed not only the non-native students and non-native lecturers but also the control group. To certify this study, Schils (1997) conducted a similar study with different speech samples where only six sentences were uttered by Dutch and native English speakers. In conclusion, the results of the study were similar to those of the previous one. Last but not least, vital case study was conducted by Abu Rabia & Kehat (2004) where 10 cases of successful late-starters with a native-like Hebrew pronunciation were presented in an effort to determine possible variables that may account for their exceptional accomplishment. In brief, ten case studies indicated that there are, indeed, some second language learners who managed to attain near-native like accent despite having been exposed to the language after puberty.

Nevertheless, a rehabilitation method is required to validate the effectiveness of these assumptions. Although the rareness of such methods makes the situation harder (Kahraman, 2012), the audio-articulation method by Demirezen (2003, 2005, 2006) seems to be a valuable pronunciation teaching method which claims to cure fossilized mistakes of adult learners, in this study, especially of Turkish learners of English language.

One of the pronunciation problems for Turkish adult learners of English language is the English [l] consonant sound. This problem does not only harm the communicative competence of Turkish adult learners but also teacher trainees, novice teachers and teachers-on-the-job. Since mispronunciation causes sometimes serious interpretation problems, to avoid such troubles, pronunciation rehabilitation cures need to be applied to such learners and teachers. Therefore, in this study, /l/ phoneme is examined and a remedy is produced by the Audio-articulation Method to cure such problems on pronunciation of EFL teachers.

METHOD

Research Design

In this study a cure programme for fossilized mistakes, which lasts 45' to 50', is implemented to remedy the fossilized pronunciation mistake on [l] consonant phoneme of the British English language. Since the aim is to find out whether this method helps to cure fossilized pronunciation mistakes of non-native FL teachers, a repeated measures design is used to compare the data before and after treatment. Moreover, as the form of data is quantitative, the method of analysis is statistical and the manner of data collection is experimental. Finally, the Wilcoxon signed-rank test is used to display the significance of the study.

Participants in the study

This study was conducted at a Turkish university with the participation of 18 lecturers of the FL department. Five males and thirteen females enrolled in the cure programme which lasted a total course hour. Participants' ages varied from 23 to 35 and their teaching experience four to sixteen years. Additionally, they have all scored 85 an above on foreign language proficiency examination for state employees. As a final remark, all of the lecturers are graduates of ELT departments of different Turkish universities and they have never been in an English speaking country to improve their language skills.

The problem of the study

The /l/ phoneme pronunciation is not only an important issue for Turkish learners but also learners and teachers of British English all over the world. Therefore, this kind of pronunciation problem requires specific attention in teacher training, since these mistakes harm the validity and professional status of the EFL teachers. In this paper, a fossilized mistake eraser and a pronunciation teaching method, called the audio-articulation method, which lasts a total class

hour, are implemented to remedy the fossilized pronunciation mistake on [l] consonant phoneme of the British English language.

Procedure

Participants in this study were given two paragraphs to read aloud twice before and after treatment and their voices were recorded. The first text was similar to the second one but not related to the study. It was just for lowering participants' anxiety level since, although the participants were teachers of the English language, they were always a bit anxious when they were the subject matter of a study. On the other side, the second paragraph was a diagnostic test titled "Flip Charts" and aimed to find out whether participants have trouble in pronouncing the allophones of /l/ sound known as clear- l and dark- l. Two weeks after the treatment, the passage used as a diagnostic test was directed at the participants for the second time to see the effects of the treatment phase.

DATA ANALYSIS

Diagnostic test

The diagnostic test used in this study contained twenty allophones of the [l] consonant sound; eight clear-l and twelve dark-l sounds. The aim was to check out whether or not the cure programme in the treatment phase has any effect on learners' pronunciation. Therefore, the performances of the participants are evaluated and scored by three raters who give speaking courses in the foreign language department. As the form of data is quantitative, the method of analysis is statistical and the manner of data collection is experimental, the scores got from the pre- and post tests are compared statistically to see whether there is any significant difference. Since the case is repeated measurements on a single sample to assess whether their population means differ, the Wilcoxon signed-rank test is used to display the significance of the study.

Treatment

An application of the audio-articulation method

The /l/ phoneme pronunciation is an important issue for Turkish learners and teachers of British English. This kind of pronunciation issue requires specific attention in teacher training, since these mistakes harm the validity and professional status of the FL teachers. In this study, /l/ phoneme is examined and a remedy is produced by the Audio-articulation Method by Demirezen (2003) to cure such mistakes on pronunciation of the non-native FL teacher trainees.

Preparing a corpus

In accordance with the principles of the audio-articulation method, the teacher prepares a corpus about 80-100 words pertaining to the above mentioned fossilized problem-causing phoneme. Some researchers like Demirezen (2006) assert rightly that the teacher's exhortations of the words in the corpus and his/her employment of the other drilling techniques like repetition drills, substitution drills, expansion drills, minimal pair contrasts, chain drills, inflection drills, replacement drills, restatement drills, completion drills, transposition drills, contraction drills, transformation drills, integration drills, rejoinder drills, restoration drills, question-answer drills, language games and many other creative exercise types, are all of great help in this respect.

Introducing the topic

One of the important problems in foreign and second language classes has been to apply the construct of motivation. It is not our present issue but it is very important to take learners' attention on the subject matter, so the motivation and warm-up section should take a couple of minutes. After warming-up and motivation phases, the teacher introduces the new topic.

The teacher introduces the new topic by saying, "All right friends. As you know, pronunciation is one of the most problematic issues of FL teachers and learners. Today, we will study the two allophones of /l/ sound known as clear- l and dark- l to highlight and perhaps to remedy this sound." and writes on the board the phonetic symbols of the mentioned allophones

- [ɬ] is a voiced velar lateral, also known as dark -l
- [ʎ] is a voiced palatal lateral, also known as clear –l

and projects the corpus prepared in advance. However, the teacher handles the unknown vocabulary items, if there are any, in the corpus before moving on the main parts of the course. Then, the teacher does exhortations on the corpus words and gets them repeated without boring the participants, but by bearing the time limitation in mind. The transcriptions given below are taken from the Cambridge International Dictionary of English and Longman Pronunciation Dictionary:

The corpus

fellow [feʎəʊ]	field [fi:ɬd]	tell [teʎ]	stale [steɪɬ]
feel [fi:ɬ]	fly [fʎaɪ]	flue [fʎu:]	tale [teɪɬ]
pail [paɪɬ]	let [ʎet]	flee [fʎi:]	snail [sneɪɬ]
flew [fʎu:]	flaw[fʎɔ:]	flea [fʎi:]	slide [sʎaɪd]
slippery [sʎɪpəɾi]	sledder [sʎedəɾ]	listen [ʎɪən]	local [ʎəʊkəɬ]
yokel [jəʊkəɬ]	yodel [jəʊdəʎ]	lower [ʎaʊəɾ]	roller [rəʊʎəɾ]
purely [pjʊəʎi]	plural [pʎəʊɾəɬ]	duel [dju:əʎ]	truly [tru:ʎi]
rural [rʊərəɬ]	until [əntɪɬ]	trouble [trʌbəɬ]	whistle [wɪsəɬ]
while [waɪəɬ]	tail [teɪəɬ]	stale [steɪəɬ]	tale [teɪəɬ]
ventriloquism [ven'trɪʎə,kwɪzəm]		snail [sneɪəɬ]	double [dʌbəɬ]
bubble [bʌbəɬ]	lash [ʎæʃ]	law [ʎɔ:]	loam [ʎəʊm]
lack [ʎæk]	lee[ʎi:]	lit [ʎɪt]	lock [ʎɒk]
loan [ʎəʊn]	lag [ʎæg]	lame [ʎeɪm]	lap [ʎæp]
leer [ʎɪəɾ]	lead [ʎed]	labor [ʎeɪbəɾ]	lest[ʎest]
slide [sʎaɪd]	slag [sʎæg]	level [ʎevəɬ]	fail [feɪɬ]
rail [ɾeɪəɬ]	coil [cɔɪəɬ]	will [wɪɬ]	slug [sʎʌg]
slack [sʎæk]	sleek [sʎi:k]	slap[sʎæ]	crueler[kɾu:əʎəɾ]
slicker[sʎɪkəɾ]	teller [teʎəɾ]	little[ʎɪtəɬ]	milk [mɪɬk]
sail[seɪəɬ]	wail [weɪəɬ]	dial[daɪəɬ]	file [faɪɬ]
mile [maɪəɬ]	pile [paɪəɬ]	tile [taɪəɬ]	bowl [bəʊɬ]

Practicing the topic

The pronunciation problem-causing /l/ is practiced in class by getting the tongue twisters repeated by the participants individually or chorally. The teacher prepares tongue twisters from the corpus or searches the well-known ones from the internet and does necessary techniques mentioned above in single or group repetition without boring the learners.

Expansion drills. There are many effective exercises to implement the tongue twisters as stated earlier, however, the researcher prefers here the expansion drills since they provide learners with an idea of the order of occurrence of the

words in a sentence and how the sentences could be built up by help of the related sounds. Here, the teacher makes the necessary corrections in the wrong articulations without boring and demoralizing the participants.

1.
ill
I'll feel ill
while I'll feel ill
He'll eat eel while I'll feel ill

2.
A pail
A pail of ale
A pail of ale aids ailing
A pail of ale aids ailing pale lad's ills

3.
Little
Little old ladies
Little old ladies ladling
Little old ladies ladling lentil soup.

4.
A lusty lady
A lusty lady loved a lawyer
A lusty lady loved a lawyer and longed
A lusty lady loved a lawyer and longed to lure him from his laboratory.

5.
Hang the table
Hang the table cloth
Hang the table cloth close to the clothes
Hang the table cloth close to the clothes and close the clothes closet

6.
Big black bugs
Big black bugs bleed black blood,
Big black bugs bleed black blood, but baby black bugs
Big black bugs bleed black blood, but baby black bugs bleed baby-blue blood.

7.
block box
the black block box
back in the black block box
Put the black blocks back in the black block box

8.
we rule
rarely worry why we rule
royal warrior will rarely worry why we rule
A loyal royal warrior will rarely worry why we rule
Shooters securely shouldered, soldiers soldiered.

9.
soldiered
soldiers soldiered

shouldered soldiers soldiered

Shooters securely shouldered, soldiers soldiered.

10.

How loud

How loud would wolves

How loud would wolves howl at owls?

How loud would wolves howl at owls, if wolves howled at owls?

Recognition exercises. There are a number of exercises that teach one to recognize words by their appearance. Nevertheless, recognition exercises, or word recognition exercises, have an important place not merely in teaching speaking skills but also in improving learners' pronunciation.

Example 1.

Teacher: Dear colleagues, I'm going to give you some words now, if you hear the [ʌ] sound you say one, or if you hear the sound [ɬ], you say two. Here is an example:

Teacher: Ayhan, which sound do you hear in the word "lamp[ɬæmp] "?

Ayhan: One!

T: Good. Thank you, Ayhan. Hidayet, you tell me, which sound we hear in the word " milk [mɪʌk]"?

Hidayet: Two.

T: Very good, Hidayet. Ceyhun, which sound is heard in the word "little [ʌɪtɵɬ]"?

Ceyhun: ? ? ? Hmm.

T: pay attention!

Ceyhun: Both, one and then two.

T: Well done, Ceyhun, thank you.

Example 2.

Teacher: Dear friends, now I'm going to give you two words. If you hear the [ʌ] sound you say one, or if you hear the sound [ɬ], you say two. Here is an example:

T: Murat, which sounds do you hear in the words "low" and "light"?

Murat: One- one!

T: Correct, thank you Murat. Mehmet, "line-tell"?

Mehmet: One –two!

T: Very Good, Mehmet. Umut, "call-coal"?

Umut: two-two!

T: Well done, Umut, Thank you. (The practice goes on in accordance with the time limit.)

Giving the rule

The phonemic structure of the [l] consonant phoneme in British English. There are two major parts of laterals in English, namely clear and dark laterals. According to Demirezen (1987) this division depends on whether the blockage happens in the front or in the back of the mouth while the dorsum is slightly raised up to the velum. As a rule, clear-lateral, otherwise called clear-l, occurs word-initially, and the dark-l occurs in word-final positions when followed by a consonant in English as seen in lilt [ʎɪɬt] and tilt [tɪɬt]. The clear-l is shown as [ʎ], and the dark-l as [ɬ] (see table1 below), which represents a velarized realisation of the normal lateral sound. Demirezen (1987) states that in Turkish, clear-l is realised before front vowels and [p] as in limon [ʎɪmɒn] "lemon",; lüle [ʎüʎe] "curl; spout", lök [ʎɜ:k] "awkward", Alp [ʌʎp] "a Turkish proper name", and Falkland [fɒʎlkʎʌnd] Adaları [ʌdʌʎʌrə] "Falkland Islands".

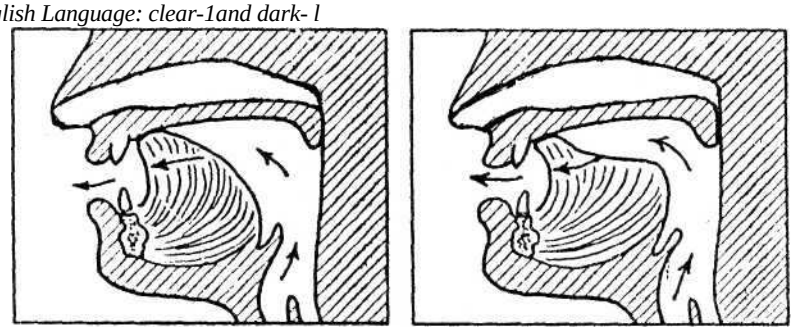
Laterals are generally voiced in English, but when a contact occurs with a preceding voiceless consonant, as in plan [pʎæn], clan [kʎæn], clean kʎi:n], and the like it gets devoiced. In the word Lloyd [ʎɔɪd], which is a Welsh proper name, an initial voiceless lateral is realised even though the [1] sound is normally accepted as a voiced consonant.

Table1. Places of articulation for dark and clear- l

	Bilabials	Labio-dental	Dental	Palatal-alveo	Palatal	Velar	glottal
Stops							
Fricatives							
Affricates							
Nasals							
Laterals					[ʎ]	[ɬ]	
Semi-vowels							

Additionally, all of the allophones of /l/ have slightly different points of articulations, though all of them have lateral release, as seen in Figure 1 below.

Figure1
The laterals of English Language: clear-1and dark- l

(cited in Demirezen, 1987, p.45)

According to Demirezen (1987), in the production phase, word-initial [l] is produced while the apex touching the alveolar ridge as in love, lip, line, and lack. On the other side, the dark**[ɬ],** which is the velar allophone of the phoneme /l/, is articulated with the dorsum arching onto the velum, and in the meantime the breath-stream is released

laterally. The velar allophone of /l/ comes into being before a following velar or dorso-velar consonants and back-vowels. As a final remark, the laterals become voiceless before voiceless stops and fricatives as in play, please, sleep and slop.

Examples with clear l [ʎ] :	leaf [ʎif];	black [bʎæk];	lose [ʎuz]
Examples with dark l [ɬ]:	pool [puɬ] ,	milk [mɪɬk] ,	full [fʊɬ]
Examples with both kinds of l [ɬ] ; [ʎ]:	lull [ʎʌɬ],	flail [fʎeɪɬ],	little ['ʎɪt̬ɬ]

Doing further exercises using minimal sentences. The teacher's exhortations on the following statements, as asserted by Nielsen & Nielsen, (1973) and Demirezen (2003), are crucial, and the teacher must get them to be repeated by the participants in form of single or in unison without boring the participants.

(init.) It is on the NINE/LINE.
What kind of NUMBER/LUMBER is that?

(med.) He is WINNING/WILLING.

(fin.) Bring me the SPOON/SPOOL.
He travelled on the TRAIN/TRAIL

(init.) This isn't a good LIME/RHYME.
It is a high LOAD/ROAD.

(med.) COLLECT/CORRECT the papers.
It is blue GLASS/GRASS.

(fin.) It was lost in the FILE/FIRE.

Using problem-sound concentrated exercises. The following sentences are used as exhortations by the teacher, and participants repeat them individually or chorally. If there are videoed or tape recorded repetitions of them, it is even better if they are shown to the participants. The teacher tries to use meaningful tongue twisters or nursery rhymes to change the exercises, but according to Linse (2003) using non-meaningful tongue twisters is full of fun.

Some examples:

- This snail is stale. Its tail is stale. This is a stale tale.
- Listen to the local yokel yodel.
- Upper roller lower roller Upper roller lower roller
- A purely rural duel truly plural beats a purely plural duel truly rural.
- Never trouble about trouble until trouble troubles you.
- Veteran ventriloquists whistle while ventriloquizing.
- This snail is stale. Its tail is stale. This is a stale tale.
- Double bubble gum, bubbles double.

Using nursery rhymes. Hulquist (1984) asserts that nursery rhymes and songs in English can be effective in five different ways. Nursery rhymes add variety as well as enjoyment to language learning, present authentic language, introduce participants to various dialects, allow participants to practice a previously studied structure along with a new structure and finally provide an opportunity to apply language skills to real-life situations by extending the pattern in the song. In the same line, Gasser and Waldman (1979) seconds that the songs provide an enjoyable way to introduce or review vocabulary and idiomatic expressions, teach pronunciation, introduce various aspects of culture, and present or review structures and sentence patterns in a novel way. Here are two of them which are used very easily.

- Once a fellow met a fellow in a field of beans, said a fellow to a fellow. If a fellow asks a fellow, "Can a fellow tell a fellow what a fellow means?"

- A flea and a fly in a flue, said the fly "Oh what should we do?" Said the flea "Let us fly. Said the fly "Let us flee". So they flew through a flaw in the flue.

The teacher ends the lesson by directing participants to make as much practice as they can do in front of the mirror or listening to foreigners on TV, internet, CD's, DVD's etc.

Giving assignments

The Teacher gives the following issues as homework:

1. Restudy and repeat all of the exercises at home.
2. Prepare 3 clear-cut tongue twisters.
3. Prepare 5 minimal sentences like the ones given above.
4. Prepare 3 sentences with contextual clues as exemplified above.
5. Prepare 3 problem-related exercises, tape, and bring them to class.
6. Write a dialogue including the studied allophones.
7. Write a paragraph (in 200 words) by using the words given in the corpus.

FINDINGS AND RESULTS

The present study was intended to compare participant teachers' articulation performances through a diagnostic test carried out before and after treatment. Participants' performances were evaluated and scored by three raters before and after treatment to test the results statistically. As known, the Wilcoxon signed-rank test is a non-parametric statistical hypothesis test used when comparing two related samples or, as it is in this case, repeated measurements on a single sample to calculate whether their population means differ (i.e. it's a paired difference test). As seen in tables 2&3 below, there is a significant relationship or difference between the performances of the participants when compared before and after treatment ($z= 3.63$, $p< .01$). That is, the cure programme applied in the treatment phase affected positively and rehabilitated participants' pronunciation of the allophones of /l/ sound known as clear- l and dark- l.

Table 2. Wilcoxon Signed Ranks Test

		N	Mean Rank	Sum of Ranks
postscore – prescore	Negative Ranks	0(a)	,00	,00
	Positive Ranks	17(b)	9,00	153,00
	Ties	1(c)		
	Total	18		

a postscore < prescore
b postscore > prescore
c postscore = prescore

Table 3. Test Statistics(b)

	postscore – prescore
Z	-3,633(a)
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a Based on negative ranks.
b Wilcoxon Signed Ranks Test

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

The critical period hypothesis asserts that there is a biologically-determined period to acquire a language and after this period language acquisition becomes much more difficult. Although there is no empirical proof for this argument, the study of accent in second language acquisition seems to be strong evidence especially in

explaining why most of the elderly learners could not reach a native-like accent. For example, the well-known Kissenger effect is an important sample since Kissenger had a German accent while speaking English but had also a magnificent and fluent control on the English language. However, although it is very hard to change learners' pronunciation and teach them a native-like accent after such a biologically-determined period, it does not mean that there is no cure for deficiencies in pronunciation. Many scholars may assert that a native-like pronunciation is not as crucial as native-like proficiency in grammar and vocabulary, since it does not cause a communication problem. However, as emphasized by Abu-Rabia & Kehat (2004: 97), a serious pronunciation problem might inhibit speech flow causing misunderstandings and interruption in communication.

This study, therefore, does not have the aim to attack or assault the critical period hypothesis, but rather suggests the re-examination of the well-known belief. That is, this negative belief needs to be reconsidered since this study has investigated the pronunciation problems of adult language learners such as Turkish teachers of English language on-the-job and evidenced that the pronunciation deficiencies can be rehabilitated and cured. As asserted rightly by Acton (1984), people who are going to work with the language at an advanced level as teachers or researchers need a deeper understanding provided by the studies of related areas of linguistics especially the study of phonetics and phonology.

Doubtlessly, since most teachers and teacher trainees are aware and agree that explicit pronunciation is an essential part of teacher training, as Demirezen (2005) has also mentioned, the theoretical and practical material in the present paper is necessary for anyone who needs to understand the principles regulating the use of sounds in spoken English. Additionally, under the light of the in-class activities submitted throughout this study, the impression is that the fossilized sort of errors can be cured by means of the peculiar method put forth by Demirezen. Therefore, this paper, first of all, suggests such cure programs to teachers on-the-job, to teacher trainees and finally to material developers and publishers, and highly recommends enriching the language teaching materials with explicit pronunciation exercises for adult learners using this and similar cure programmes.

REFERENCES

ABU-RABIA, S. & KEHAT, S. (2004). "The Critical Period for Second Language Pronunciation: Is there Such a Thing? Ten Case Studies of Late Starters Who Attained a Native-like Hebrew Accent." Educational Psychology, 24: 77-98.

ACTON, W. (1984). "Changing Fossilized Pronunciation." TESOL Quarterly, 18: 71-85.

BONGAERTS, T., PLANKEN, B., & SCHILS, E. (1995). Can Late Starters Attain a Native Accent in a Foreign Language: A Test of the Critical Period Hypothesis. In D.Singleton & Z. Lengyel (Eds.), The Age Factor in Second Language Acquisition (pp. 30–50). Clevedon, Avon: Multingual Matters.

BONGAERTS, T., VAN SUMMEREN, C., PLANKEN, B., & SCHILS, E. (1997). "Age and Ultimate Attainment in the Pronunciation of a Foreign Language." Studies in Second Language Acquisition, 19: 447–465.

BROWN, D. H. (2007). Principles of Language Learning and Teaching. New Jersey: Prentice Hall Regents.

DEMIREZEN, M. (1987). Articulatory Phonetics and the Principles of Sound Production. Feryal Press: Ankara.

DEMIREZEN, M. (2003). "İngilizce'nin THETA Sesbiriminin (peltek-t) Türkler İçin Çıkardığı Sesletim Sorunları [The Pronunciation Problem of /d/ and /Δ/ for Turks and their Solutions]", Tömer Dil Dergisi, 120: 57-71.

DEMIREZEN, M. (2005). "Rehabilitating a Fossilized Pronunciation Error: the /v/ and /w/ Contrast by Using the Audio Articulation Method in Teacher Training in Turkey." Journal of Language and Linguistic Studies, 1: 183-192.

DEMIREZEN, M. (2006). Flapping in North American Ponunciation: Case 1 the Cange of /t/ and /d/ into /D/ in Pronunciation. Journal of Language and Linguistic Studies. 2:87-100.

GASSER, M. & WALDMAN, E. (1979). Using Songs and Games in the ESL Classroom. In Celce-Murcia, M. & McIntosh, L. (eds.). Teaching English as a Second or Foreign Language. Rowley,MA: Newbury House.

HULQUIST, M. (1984). Activities for the Adult ESL Student, Level 3: A Handbook for Teachers. Manuscript, University of California: Los Angeles.

IOUP, G., BOUSTAGUI, E., EL TIGI, M. & MOSELLE, M. (1994). "Re-examining the Critical Period Hypothesis. A Case Study of Successful Adult SLA in a Naturalistic Environment." Studies in Second Language Acquisition, 16: 73-98.

KAHRAMAN, A. (2012). "Defosilization of /æ/ Phoneme Pronunciation of Turkish EFL Teachers." Journal of language Teaching and Research. 3: 379-385.

LINSE, C. (2003). "Twisting Tongues: Tongue Twisters in the Classroom." Modern English Teaching, 12: 26-28.

NILSEN, DON L. & NILSEN, A. P. (1973). Pronunciation contrasts in English. New York: Regents Publishing Company.

SELINKER, L. (1972). "Interlanguage." IRAL, 10: 209-31.

WELLS, J.C. (2000). Longman Pronunciation Dictionary. New Edition.